

MAILA TALVIO
KOOTUT
TEOKSET
XIII

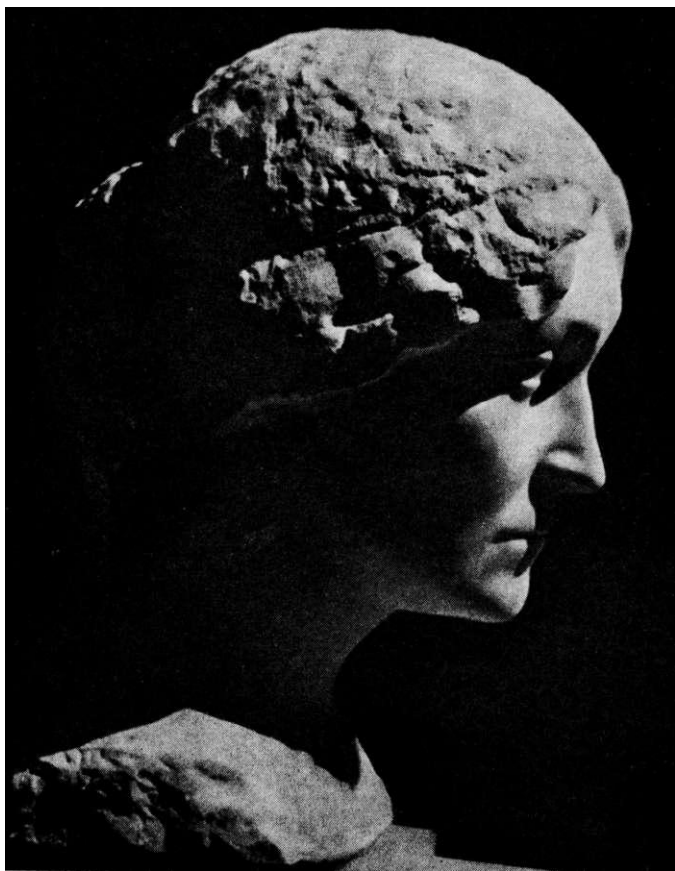

TÄMÄ KIRJA
ON LAINATTU
SAVAKUNTALAISEN
OSAKUNNAN
KIRJASTOSTA

MAILA TALVIO

KOOTUT TEOKSET

XIII

MAILA TALVIO

*Valokuva Wäinö Aaltosen
veistoksesta. Marmoria 1930.*

Maila Talvio

KOOTUT TEOKSET

XIII

RUMA ANKANPOIKANEN

JUHLAVALKEAT

RUKKASET JA KUKKASET

Porvoo • Helsinki

WERNER SÖDERSTRÖM

OSAKEYHTIÖ

W e r n e r S ö d e r s t r ö m O s a k e y h t i ö n
kirjapainossa Porvoossa

1951

SISÄLLYS

RUMA ANKANPOIKANEN	7
JUHLAVALKEAT	105
Juhlavalkeat	107
Kuokka ja kirja	no
Ihminen ja hänen peltonsa	117
Äiti Satakunta juhlii tytärtään	127
Pursi ja purje	134
Minna Canthin muistolle	139
Muistelman hautausmaalta	155
Uuno Kailaan äidin leposijalla	158
Nante, Viljakkalan poika	161
Heinäkuun viidentenä	164
RUKKASET JA KUKKASET	173
Pieni Mar'	175
Rautaveden rannoilla	208
Sydänmaalla	243
Opin sauna	266
Ruusuinen orjantappuratie	291
Koti	306
Maailman kylillä	352

RUMA ANKANPOIKANEN

HANS CHRISTIAN ANDERSENIN
ELÄMÄNTARINA

Ensimmäinen painos ilmestyi 1915

I

Ankanpoikanen on »liian suuri ja erikoinen». Se saa kärsiä paljon pilkkaa. Koko kanatarha tuuppii ja nokkii sitä, sen omat sisaret ja veljet toivovat että kissa sen veisi, palvelustyttö potkii sitä. Lintu raukka joutuu epätoivoon rumuutensa vuoksi. Se pakenee kotoisesta kanatarhasta ja etsii suojaa maailmalta: täälläkin ahdistavat sitä kaikki, joita se tiellään kohtaa.

Eräänä kylmänä iltana, kun aurinko meni mailleen, näki hyljätty ankanpoikanen komeita valkoisia lintuja, jotka lensivät kylmästä pohjolasta lämpöisiin maihin. Outo tunne valtasi ruman ankanpoikasen, kun se katseli mahtavia lintuja. Se ei tietänyt niiden nimeä, se tiesi vain rakastavansa niitä. Ei se vähääkään kadehtinut niiden onnea — miten se olisi voinutkaan toivoa itselleen niiden kauneutta. Ruma lintu raukka!

Tuli talvi ja joka yö pieneni avovesi. Ankanpoikasen täytyi lakkaamatta liikutella jalkojaan, jottei jäätyisi kiinni. Vihdoin se uupui, jäi liikkumattomaksi ja jäätyi paikoilleen. Talonpoika hakkasi puukengällään rikki jään ja vei linnun kotiinsa. Siellä virkosi ankanpoikanen, mutta pelästyi lapsia ja syöksyi suinpäin ovesta ulos. Kävisi kuitenkin liian pitkäksi kuvata kaikkea mitä lintu raukka talven mittaan sai kokea.

Eräänä kevätpäivänä se heräsi kuin horroksesta aurin gonpaisteeseen ja tunsu, että sen siivet olivat tulleet suuriiksi ja voimakkaiksi. Se levitti sulkansa, lensi puutarhaan ja laskeutui veteen, jossa uiskenteli samoja ihania lintuja, joita se kerran oli nähnyt. Se odotti että ylpeät linnut antaisivat sille kuoliniskun, kun se uskalsi lähestyä niitä. Mutta samassa se katsahti veteen ja näki

veden kalvossa oman kuvansa. Eikä siellä enää ollutkaan rumaa ankanpoikasta, vaan uljas valkea lintu, samanlainen kuin nuo toiset. Rumasta ankanpoikasesta oli kehittynyt joutsen. »Vähät siitä jos syntyykin ankka-tarhassa, kunhan vain lähtee joutsenen munasta!»

Lintu muisteli kiitollisena kärsimyksiään, sillä nyt vasta se osasi antaa arvoa onnelle ja kauneudelle. Se ei ollut ensinkään ylpeä, sillä »hyvä sydän ei milloinkaan käy ylpeäksi».

Tässä sadussa, joka on tunnetuin ja kuuluisin tekijänsä tuotannossa, on Hans Christian Andersen vertauskuvallisesti esittänyt oman elämänsä tarinan.

Asuipa Odensen kaupungissa Fyenin saarella Tanskan maalla köyhä vastaananut pari, suutarimestari Hans Andersen ja hänen vaimonsa Ane Marie. He pitivät äärettömästi toisistaan. Mies oli vasta parinkymmenen ikäinen, vaimo viisitoista vuotta vanhempi. Huhtikuun toisena päivänä 1805 syntyi heidän ensimmäinen ja ainoa lapsensa Hans Christian, josta tuli maailman suurin sadunkertoja ja jonka me suomalaisetkin tunnemme »Ruman ankanpoikasen», »Sikopaimenen», »Lumikunin-gattaren» ja monen muun kauniin ja opettavaisen sadun tekijänä.

Hans Christian Andersenin oma elämäntarina, varsinkin hänen lapsuutensa ja nuoruutensa, on kuin ihana ja ihmeellinen satu. Hän sanookin itse, että jos mahtava haltiatar olisi kohdannut hänet silloin, kun hän köyhänä ja hyljättynä läksi maailmalle, ja antanut hänelle val-lan valita mitä ikinä hän tahtoi, niin ei hänen vaelluksensa olisi voinut käydä rikkaammaksi ja onnellisemmaksi. »Minun elämäni tarina ilmaisee maailmalle sen minkä se sanoo minulle itselleni: hyvä Jumala johtaa kaikki parhain päin.»

Ensimmäisinä päivinä pojan syntymisen jälkeen oli suutarimestari Andersen istunut vaimonsa vuoteen ääressä ja lukenut hänelle ääneen Holbergia¹. Kun vastasyntynyt kesken lukemista oli ruvennut huutamaan,

¹ Ludvig Holberg Tanskan suurin hovinäytelmäkirjoittaja (1684—1754). Meillä ovat tunnetuimmat hänen näytelmänsä »Valtioviisas kannunvalaja» ja »Jeppe Niilonpoika».

kerrotaan isän leikillä sanoneen hänelle: »nuku tai kuuntele sitten koreasti!» Kastamistilaisuudessa oli poika niin ikään huutanut täyttä kurkkua. Eräs kummeista oli silloin lohduttanut hätäytynyttä äitiä vakuuttamalla, että lapsi suurena laulaa sitä kauniimmin mitä enemmän se nyt huutaa.

Äiti piti kodin siistinä ja viihtyisänä. Vaikka se oli ahdas, oli seinillä tilaa kuville ja piirongilla pikkuesineille. Ikkunan alla olivat isän työkalut ja kirjahylly. Katonrajassa olevaan ikkunaan äiti oli kiinnittänyt multalaatikon, jossa hän kasvatti persiljaa ja sipulia. Se oli perheen puutarha. Ja kun keväällä käytiin metsässä, toi äiti mukanaan sylin täyden nuoria koivunlehtiä ja kukkia, ja näistä riitti iloa enemmältäkin, sillä niillä koristettiin ovenpielet ja seinänraot. Isä ei viihtynyt toverien parissa, hän vietti kaikki joutohetkensä pienen Hans Christianin seurassa tehden hänelle leluja ja leikkien hänen kanssaan. Talvella luettiin satuja ja kertomuksia. Kesäisinä sunnuntaipäivinä olivat isä ja poika metsässä. Isä astui mietteissään. Yleensä hän puhui vähän ja nauroi harvoin, hän ei ollut ammatissaan onnellinen, hänellä oli ollut suuri halu lukutielle ja hänen hartain toivonsa oli, että poika kerran pääsisi kouluun. Hans Christian juoksi ruohikossa, etsi mansikoita ja punoi seppeleitä. Yhden ainoan kerran kesässä, toukuussa, juuri silloin kun lehti oli puhjennut, tuli äitikin mukaan. Hänen yllään oli silloin sama kukallinen karttuunipuku, jota hän käytti mennessään ehtoolliselle.

Vielä kuului perheeseen isoisä ja isoäiti, joista jälkimäinen joka päivä, vaikkapa vähäksi hetkeksi, tuli taloon nähdäkseen pienen pojanpoikansa Hans Christianin. Hän oli hiljainen, herttainen vanhus, jota elämä oli kouluttanut kovalla kädellä: hän oli läpikäynyt sen mitä ihminen läpikäy tullessaan varakkaasta köyhäksi, ja lisäksi oli hänen miehensä menettänyt järjen valon. Mielipuoli isoisä istui äänettömänä köyhässä huoneessaan ja veisteli puusta ihmeellisiä leikkikaluja, joita sitten kylällä vaihtoi ruokatavaroihin. Isoäiti, jonka huolena elatuksen hankkiminen pääasiassa oli, ei milloinkaan valittanut. Poikanen ymmärsi hänen kertomuksistaan, että hänen äitinsä äiti oli ollut aatelisnainen ja asunut

suurella saksalaisessa kaupungissa, nimeltä Kassel. Tämä esiäiti oli mennyt naimisiin »komelianttarin» kanssa ja karannut kotoa: siinäpä onnettomuus oli lähtenyt vainoamaan sukua. Isoäiti rakasti pojanpoikaansa kaikesta sydäimestään. Hän oli liian köyhä tuodakseen lapselle lahjoja. Mutta hän hoiti erään mielisairaalan puutarhaa ja joka lauantai-ilta hän toi sieltä muutamia kukkia. Nämä pantiin äidin piirongille vesilasiin, ja ne olivat Hans Christianin omat. Minkä ilon ne lapselle tuottivatkaan! Isoäidin rakkaus lämmitti häntä, isoisää hänen sijaan pelkäsi. Eräänä päivänä kun vanhus palasi Odenseen retkiltään, juoksivat katupojat huutaen ja nauraen hänen perässään. Kauhuissaan piilottautui Hans Christian: hän tiesi olevansa mielipuolen vanhuksen lihaa ja verta.

Poikasen ensimmäisiä vaikutelmia olivat sen illan tapahtumat, jolloin hän vanhempiensa mukana pääsi vieraisille kaupungin vankilan portinvartijan luo, joka oli heidän tuttaviaan. Vankilarakennus oli aina lapsen mielikuvituksessa ollut oikea ryövärijuttujen tyyssija ja hän oli monesti matkan päässä seisonut kuuntelemaan ääniä muurien sisäpuolelta. Siellä laulettiin ja kehrättiin. Nyt avautui suuri, raudoitettu portti Hans Christianille ja hänen vanhemmilleen, ja jyrkkiä portaita myöten noustiin vanginvartijan asuntoon. Siellä oli yllin kyllin herkkuja, syötiin ja juotiin, kaksi vankia palveli aterian aikana. Mutta lapsi oli niin järkyttynyt, ettei hän kajonnut mihinkään. Äiti pelkäsi hänen sairastuneen ja pani hänet pitkäkseen vuoteelle. Siinä makasi poikanen, sydän sykkien, ja kuunteli rukkien surinaa seinän takaa. Hänen jännityksensä oli sekä kammottava että suloinen, hän oli tullut keskelle ryövärijuttujen lumottua linnaa.

Odensen kaupungissa oli vielä siihen aikaan kaikkinaisia vanhoja tapoja ja menoja, jotka olivat omiaan ravitsemaan suutarimestari Andersenin herkän pikkupojan mielikuvitusta. Eri ammattikunnat, kuten teurastajat, merimiehet, kalastajat ym. panivat toimeen kulkueita tai kilpailuja kaduilla ja rannassa. Koristettiin esimerkiksi lihava sonni kukkasilla ja köynnöksillä, pantiin pieni, enkeliksi puettu poika eläimen selkään, ja

niin kuljettiin läpi kaupungin. Tanskalle niin kohtalokkaan Napoleonin sodan aikana v. 1808, jolloin Hans Christian siis vielä oli varsin pieni, majaili espanjalaisia joukkoja Fyenillä ja erinäiset korkeat herrat perheineen pitivät Odensen kaupunkia väliaikaisena olinpaikkanaan. Sodan humu kuului niin muodoin tänne asti, tulipalot ja katukahakat häiritsivät muuten niin rauhallisen Odensen elämää, univormut ja kiiltävät aseet välähtelivät. Eräänä päivänä tempasi espanjalainen sotamies kadulla syliinsä Hans Christianin, painoi hänen huulilleen pienen ristin, joka riippui hänen rinnallaan, hypitti häntä käsivarsillaan ja suuteli häntä. Poikanen viihtyi varsin hyvin ystävällisen miehen sylissä, joka nähtävästi muisteli omia lapsiaan kaukana kotimaassa, mutta äiti kauhistui hänen katolista ristiään. Muutamia vuosia myöhemmin seiso i poikanen äitinsä rinnalla katselemassa ihmeellistä pyrstötähteä, jonka »Sibyllan ennustuksen» mukaan piti tietää maailmanloppua. Äiti uskoi ennustukseen, mutta kun isä sattui tulemaan paikalle, antoi hän pyrstötähdestä varsin yksinkertaisen ja luonnollisen selityksen. Äiti ja naapurinvaimot, jotka hekin seisovat katselemassa mahtavaa, pyrstöllä varustettua tuliekiekkoa, kauhistuivat, ja Hans Christianin valtasi suuri pelko sen johdosta ettei isä uskonut samaa kuin he. Illalla otti äiti asian puheeksi isoäidin kanssa. Hans Christian istui mummon polvella, katseli hänen lempeihin silmiinsä ja odotti komeetan putoavan ja tuomiopäivän tulevan.

Mummon mukana poikanen joutui joskus melisairaan puutarhaan. Hän lekotteli silloin rikkaläjillä, jotka mummo oli kitkenyt, sai parempaa ruokaa kuin kotona ja näki ne potilaat, joilla oli lupa liikkua vapaasti. Pelon ja uteliaisuuden vallassa kuunteli poikanen heidän puheitaan. Joskus hän pääsi vartijan mukana siihen osaan sairaalaa, missä raivohulluja pidettiin. Jokin kauhun kuva painui lapsen mieleen niin lähtemättömäksi, että hän vielä vanhanakin sen muisti. Iloiset kuvat vaihtelivat peloittavien kanssa. Ihanaa oli illoin, kun äiti nosti lapsensa isän ja äidin suureen vuoteeseen odottamaan maatapanon hetkeä, ja veti kukilliset karttuuniutimet eteen. Uneen vaipumatta uneksi poikanen silloin heleit-

ten kukkasten keskellä. Hänellä ei ollut tovereita eikä hän kaivannut niitä. Isän tekemät leikkikalut olivat parasta seuraa. Hauskaa oli ommella nukeille vaatteita ja ihmeellistä oli maata karviaismarjapensaan alla pihamaalla ja seurata kuinka lehdet hiirenkorvista kehittyivät suuriksi. Pihamaalla ei ollut mitään muuta vihan-
taa kuin tuo yksi ainoa karviaismarjapensas, mutta siinä oli yllin kyllin ihmettelemistä, ja sen oksien alla saattoi viipyä sateellakin ja helteisellä päivänpaisteella, kun pingotti äidin esiliinan suojaksi. Suutarimestarin pieni poika kulki unelmiensa vallassa usein silmät kiinni ja ihmiset luulivat hänen näköään huonoksi. Hän näki kuitenkin ja — kuten tulemme huomaamaan — ihmeellisen syvälle.

Ensimmäisen opetuksensa sai Hans Christian pikkulastenkoulussa, jossa enimmäkseen oli tyttöjä ja jossa opettajana oli vanha muori. Korkeaselkäisestä tuolistaan, kellon alta, jakeli eukko vitsalla kuria sitä mukaa kuin sitä hänen mielestään tarvittiin. Hans Christiania ei, niin oli äiti sopinut, ollut oikeus lyödä, ja kun eukko kerran unohti sen, otti poika muutta mutkitta kirjansa ja jätti koulun. Äiti vei hänet nyt poikakouluun, jossa oli yksi ainoa pikkuinen tyttö, hiukan vanhempi Hans Christiania. Koulun ainoa tyttö ja suutarimestari Andersenin poika lyöttäytyivät yksiin ja keskustelivat tulevaisuudentoiveistaan. Tytön päämääränä oli päästä meijerskaksi suureen kartanoon, poika sanoi: »Pääset minun linnaani, kun minä tulen ylhäiseksi!» Ystävyydestä tuli nopea loppu. Kerran kun Hans Christian kertoi, että hän oli ylhäissyntyisten ihmisten lapsi, vaihdokas jonka kanssa Jumalan enkelit puhuivat, sanoi tyttö: »Hän on hullu kuten hänen vaarinsakin!» Silloin poika jähmettyi kauhusta. Kun Hans Christian oli koulun oppilaista pienin, talutti opettaja häntä välitunneilla, jottei poika suurempien leikkiessä sotkeutuisi näiden jalkoihin. Hän oli hyvä pienelle Hans Christianille, antoi hänelle makeisia ja kukkasia ja oli vanhana miehenä iloisen ylpeä voidessaan todeta, että oli saanut olla Tanskan suurimman saturunoilijan opettajana.

Syksyisin läksi köyhä äiti joskus muiden vaimojen kanssa korjatuille viljavainioille poimimaan tähtkäpaitä. Pieni Hans Christian oli mukana. Kerran he sattuivat

pelloille, joita hallitsi hyvin pahaksi tunnettu pehtori, ja kesken työnsä näkivät tämän tulevan. Kaikki läksivät pakoon, ainoastaan poikanen ei päässyt, hänellä oli jalassaan raskaat puukengät. Piiska pystyssä saavutti pelottava mies Hans Christianin. Silloin korotti lapsi silmänsä hänen puoleensa ja sanoi: »Kuinka sinä uskallat lyödä minua, kun Jumala näkee sen!» Ja ankara mies heltyi, silitti pojan poskia ja antoi hänelle rahaa.

Puoleksi Jumalaa pelkäävänä, puoleksi taikauskoisena kasvoi lapsi. Hän ei tietänyt vanhempiensa köyhyydestä, hänen silmissään oli koti ylellisen rikas. Isän vanhoista vaatteista tehtiin hänelle pukimet, äiti muodosti taitavasti liivit kiinnittämällä neljä pitkää silkistä sukkaa ristiin hänen rintansa yli. Suuri liina sidottiin solmuun kaulan ympäri, hiukset kasteltiin ja kammattiin jakaukselle. Ei yksikään pieni kuninkaanpoika saattanut olla onnellisempi juhla-asustaan kuin suutarimestari Andersenin poikanen omastaan. Ja tässä asussa pääsi hän vanhempiensa mukana ensi kerran Odensen teatteriin ja näki Holbergin Kannunvalajan — saksan kielellä ja oopperaksi muodostettuna. Sen jälkeen ei hän enää tietänyt mitään niin hauskaa paikkaa kuin teatteri. Kun ei sinne ollut varaa päästä kuin kerran vuodessa, solmi Hans Christian neuvokkaasti liiton ohjelmien levittäjän kanssa, auttoi häntä työssä ja pääsi siten teatteriin. Kyyröittäen jossakin nurkassa hän tavaili kappaleiden nimiä ja henkilöitä, ja hänen aivoissaan alkoi vielä muotoutumaton runoilemisen työ.

Isä ei joutoaikoinaan lukenut vain satuja ja tarinoita, hän luki myöskin pyhää raamattua. Ja luettuaan hän ajatteli ja olisi mielellään keskustellut äidin kanssa. Mutta sellaisia lauseita kuin: »Kristus on ollut ihminen kuten me, mutta harvinainen ihminen», tai: »Ei ole mitään muuta paholaista kuin se, joka asuu meidän omassa sydämessämme» ei äiti ymmärtänyt. Ne saattoivat hänet surun valtaan ja pieni Hans Christian murehti äitinsä kera isän onnettomasta sieluntilasta. Mutta isä kävi entistä umpimielisemmäksi ja yksinäisemmäksi, sillä hän ei enää yrittänytkaan keskustella äidin kanssa asioista, joita ajatteli. Ja hän ajatteli paljon. Ulkona luonnossa hän oli aina viihtynyt ja hetket metsässä pie-

nen pojan seurassa olivat piankin hänen ainoa ilonsa. Hänessä heräsi halu muuttaa kokonaan maalle.

Sattui sitten, että eräässä suuressa herraskartanossa Fyenillä tarvittiin suutaria. Tulevalle suutarille luvattiin vapaa asunto, pieni puutarha sekä laidun lehmälle. Eikö tarjous ollut kuin suutarimestari Andersenin varten? — eivätkä isä ja äiti enää ajatelleet mitään muuta kuin elämää maalla, puutarhaa ja omaa lehmää. Kartanosta lähetettiin tarjoutuneelle suutarimestarille kappale silkkikangasta, josta hänen piti, osoittaakseen taitoaan, tehdä tanssikengät. Anturanahka oli otettava suutarimestarin omasta varastosta. Näiden tanssikenkien parissa askarteli nyt pienen perheen ajatus parin päivän aikana kokonaan. Hans Christian ajatteli pientä puutarhaa, jossa oli kukkia ja pensaita ja jossa käki kukkui. Ja hän rukoili kaikesta sydämestään, että Jumala täyttäisi heidän hartaimman toivomuksensa ja antaisi isälle työpaikan. Toiveikkaana läksi isä kotoa, tanssikengät liinaan käärittynä, mutta palasi kalpeana ja katkerana, sillä kartanon armollinen rouva oli ynseästi tuominut hänen työnsä kelvottomaksi. Koko perhe itki. Hans Christianista tuntui, että Jumala toki olisi saattanut kuulla heidän rukouksensa.

Jos isä siihenkin asti oli ollut mieleltään levoton, kadotti hän nyt kaiken rauhansa. Napoleon-innostus valtasi hänet, ja ennen pitkää hän astui vapaaehtoisena taistelevien riveihin ja toivoi palaavansa kotiin luutnantina. Aamu, jolloin isä läksi, sisälsi ensimmäiset tuskan täyttämät hetket pienen Hans Christianin elämässä. Rykmentti, johon suutarimestari Andersen oli liittynyt, ei kuitenkaan päässyt pitkälle ennen kuin tehtiin rauha. Isä palasi siis työhönsä, mutta hänen terveytensä oli mennyt, se ei ollut kestänyt sotilaselämän ponnistuksia. Eräänä aamuna hän houraili sodasta ja Napoleonista. Äiti, joka ei voinut jättää sairasta, lähetti pojan kysymään neuvoa eräältä tietäjävaimolta. Vaimo teki taikoja ja poika palasi luottavana kotiin. Kolmantena päivänä isä kuitenkin kuoli. Kuollut jäi vuoteeseen ja äiti ja poika nukkuivat ulkopuolella. Kaiken yötä määki jossakin lampaankaritsa. »Hän on kuollut», sanoi äiti, »älä sinä enää huuda hänelle, Jää-impä on ottanut hänet!»

Hans Christian muisti erään talvipäivän, jolloin ikkunat olivat olleet kuurassa. Isä oli osoittanut jotakin ruudun kuviota, joka oli muistuttanut käsiään ojentavaa impeä. »Hän tahtoo minut!» oli isä leikillä sanonut, ja nyt, kun isä makasi kylmänä, muisti äiti sanat. Ne tekivät poikaan syvän vaikutuksen ja panivat hänen mielikuvituksensa askartelemaan. Kauniissa tarinassa Jää-immestä kuulemme sittemmin kaikuja tästä yöstä.

Isän kuoleman jälkeen eleli poikanen yksikseen leikkien pienellä teatterilla, jonka isä oli hänelle tehnyt, ommellen nuttuja nukeilleen ja lukien näytelmiä. Äiti elätti heitä pesemällä pyykkiä ja viipyi päivät pitkät poissa kotoa. Hans Christian oli näihin aikoihin pitkä vaaleatukkainen poika. Hän kulki paljain päin, jalassa puukengät.

Eräs papinleski, joka asui läheisyydessä, osoitti hyvyttä yksinäistä poikaa kohtaan. Hänen kotinsa oli ensimmäinen sivistynyt koti, jossa tuleva kirjailija joutui käymään. Täällä kuuli poika niin ikään ensi kerran lausuttavan sanan runoilija. Hän kuuli myös, että oli ihanaa ja ihmeellistä olla runoilija. Papinrouvan luona sai Andersen ensi kerran käsiinsä Shakespearen näytelmiä, tosin huonona tanskalaisena käännöksenä, mutta tapausten vauhti, murhat, noidat ja haamut tekivät häneen valtavan vaikutuksen, ja ennen pitkää hän esitti Shakespearea nukketeatterissaan. Kuta useampi kappaleen henkilöistä kuoli, sitä mahtavampi oli vaikutus, ja kun poikanen Hans Christian Andersen nyt kirjoitti ensimmäisen näytelmänsä, kuolivat kaikki sen henkilöt. Poika oli ylen onnellinen! Kaikkien ihmisten piti kuulla hänen kappaleensa, ja millä riemulla hän ne esittikään!

Mutta äidistä alkoi tuntua siltä, että näyttelemishulluttelua jo oli kestänyt tarpeeksi ja hän rupesi toimittamaan poikaa työhön. Tehdas, jossa eräs naapurinpoikakin kävi, soveltui siihen mainiosti. Vanha lempeä isoäiti saattoi Hans Christianin tehtaalle. Ei hän ollut ajatellut, että hänen lapsenlapsensa joutuisi sellaiseen paikkaan, kaikenlaisten kunnottomien poikien joukkoon! Siellä kerrottiin todella rivoja juttuja ja laulettiin rumia lauluja, mutta suutarimestari vainajan viaton poika ei ymmärtänyt niiden sisältöä. Hänellä oli harvinaisen kaunis

heleä lauluääni, hän osasi paljon satuja ja lisäksi hän vielä näytteli teatteria. Ensimmäiset päivät kävivät kaiken tämän taidon nojalla hyvin hupaisiksi. Mutta ennen pitkää tuli poika itkien äitinsä luo ja äiti ymmärsi, ettei häntä enää voinut lähettää tehtaalle.

Pian meni äiti uusiin naimisiin hyväntahtoisen nuoren suutarin kanssa, jonka omaiset pitivät naimiskauppaa niin kehnona, etteivät halunneet olla missään teemisissä Andersenin lesken ja hänen Hans Christianinsa kanssa. Isäpuoli ei halunnut vähimmässäkään määrässä puuttua pojan kasvatukseen ja niin Hans Christian vietti päivänsä entistäkin yksinäisempänä. Tulevaisuudesta puhuttaessa hän ilmoitti äidilleen haluavansa mennä teatteriin. Äiti lupasi hänelle sellaisesta syntisestä puheesta selkäsaunan ja sanoi toimittavansa hänet räätälinoppiin. Mainiten Odensen parhaimman räätälin nimen hän kehui tämän onnea: suuret ikkunat työhuoneessa ja sällejä pöydällä — pääsisipä Hans Christian vain yhdeksi sälleistä, niin saisi kiittää onneaan.

Kun vanhemmat muuttivat asumaan kaupungin laidalle ja siellä saivat pienen puutarhan, tuli pojan elämään uutta ihmeellistä sisältöä. Puutarha, johon ei kuulunut muuta kuin yksi lava ja muutama karviaismarjapensas, ulottui jokeen asti ja vähän matkan päässä oli mylly sulkuineen ja suurine pyörineen. Poika näki nyt kummia asioita: milloin kuivi joen pohja niin että kaloihin saattoi käydä kiinni käsin, milloin tulivat suuret rotat myllystä rantaan juomaan, milloin päästettiin sulut auki ja vesi kohisi valtavasti. Veden kohistessa täytti pojan mielen sellainen ilo, että hänen täytyi, kivellä seisten, laulaa kilpaa hyrskyjen kanssa. Hän lauloi kaikki laulut mitä osasi ja lauloi sellaisiakin lauluja, joita ei ollut ennen ollut, vaan jotka siinä hetkessä syntyivät. Pojan laulunääni ei voinut olla herättämättä huomiota. Ihmiset ennustivat, että sellaisen äänen täytyy tuottaa omistajalleen onnea ja menestystä maailmassa.

Hans Christian oli siitä itsekin vakuuttunut. Mutta missä muodossa onni ja menestys tulisivat? Muuan vanha vaimo, joka huuhteli vaatteita joessa, oli kertonut Kiinan keisarikunnan olevan maan alla, juuri Odensen joen kohdalla. Kukaties jonakin kuutamoyönä tapahtui-

sikin, että kiinalainen prinssi kuulisi Hans Christianin laulun, puhkaisisi auki maan ja tulisi ottamaan laulaja-pojan? Hans Christian pääsisi prinssin valtakuntaan ja tulisi suureksi herraksi! Mutta Odenseen hänen silti täytyisi päästä ja siellä hän rakentaisi linnan. Poika piti kiinalaisen prinssin tuloa niin mahdollisena, että hän iltakaudet piirusteli linnaa, jonka hän sitten rakentaisi, kun kiinalainen prinssi häntä auttaisi.

Mitään kiinalaista prinssiä ei kuulunut, mutta sen sijaan saatettiin tämä merkillinen lapsi tanskalaisen prinssi Christianin eteen. Hyvät ja vaikutusvaltaiset ihmiset, jotka olivat kuulleet pienen Andersenin laulavan ja lausuvan, uskoivat hänessä piilevän ties mitä lahjoja, ja muuan sotaherra otti hänet eräänä päivänä mukaansa Odensen linnaan.

— Jos prinssi kysyy, neuvoi eversti, miksi tahtoisit ruveta, niin vastaa, että tahtoisit päästä latinakouluun.

Tämän vastauksen poika todella antoi prinssille. Mutta prinssi huomautti, ettei ihminen vielä ollut nero, vaikka hän osasi hiukan laulaa ja lausua. Ja lukutie se oli pitkä ja maksoi paljon. Jos poika sen sijaan valitsisi hyvän ammatin, kuten esimerkiksi sorvarin, niin prinssi auttaisi häntä. Tähän ei pojalla ollut minkäänlaista halua ja surullisena hän lähti Odensen linnasta.

Hän kasvoi yhä pitemmäksi ja rupesi tuottamaan äidilleen huolta. Johan noin suuren pojan toki täytyi ryhtyä johonkin työhön! Köyhäinkoulussa, joka sijaitsi vaivaistalolla, hänen piti oppia lukemaan, mutta hän ei milloinkaan lukenut läksyjään eikä hän osannut kirjoittaa oikein ainoaa sanaa. Sen sijaan hän aina opettajan syntymäpäiviksi sepitti runon ja punoi kukkaseppeleen, jonka mukana runo ojennettiin. Opettaja milloin kiitti, milloin moitti häntä. Kun tämä samainen opettaja esitti oppilailleen uskonnollisia kertomuksia, alkoivat raamatulliset kuvat koulun seinillä elää nuoren Andersenin silmissä. Opettajan täytyi muistuttaa häntä, ei saanut olla hajamielinen. Välitunneilla kertoi Hans Christian tovereilleen hullunkurisia juttuja, joissa hän itse esiintyi päähenkilönä. Toverit nauroivat häntä joskus, mutta pahinta oli, että katupojat rupesivat häntä ahdistamaan. He olivat muun muassa kuulleet, että hän kävi »ylhäi-

sissä perheissä», juoksivat hänen perässään ja hokivat häntä »komelianttariksi». Hans Christian karkasi kotiin, piilottaui nurkkaan ja huusi Jumalaa avukseen.

Kun Hans Christian oli neljännellätoista ikävuodelaan, rupesi äiti toimittamaan häntä rippikouluun. Senjälkeen hän toivoi pojan tarttuvan toden teolla työhön. Rovastin oli tapana antaa rippikoulunopetus varakkaampien lapsille ja kappalaisen koulussa kävivät köyhät. Varallisuutensa puolesta olisi Hans Christian tietysti kuulunut kappalaisen oppilaihin, mutta hän ilmoittautui rovastille. Tämä ei kuitenkaan tapahtunut turhamaisuudesta, vaan Hans Christian pelkäsi katujen viljejä poikia — he olivat kiusanneet häntä niin, että hän tunsii heidät. Hänen ei ollut hyvä parempienkaan lasten toverina, sillä hän sai joka päivä kokea heidän ylenkatsetaan. Itse rovasti huomautti hänelle kerran, miten sopimatonta oli lausua näytelmiä rippikouluaijana — hän oli kuullut Andersenin tehneen niin — ja uhkasi karkottaa hänet koulusta, jos sellaista vielä kerran tapahtuisi. Poika oli hyvin onneton. Yksi ainoa rippikoululaisista kohteli häntä hyvin. Hän oli hyvin hienon kodin tytär, hän tervehti ystävällisesti köyhää poikaa, jopa antoi hänelle kerran ruusun. Kuinka kiitollinen Andersen olikaan! Muuan vanha ompelijatar teki hänelle isävainajan vaatteista rippipuvun ja ensi kerran eläissään hän sai saappaat. Varsinkin näistä saappaista oli poika niin onnellinen, että hän juhlapäivänään veti varret housujen päälle, jotta seurakunta oikein näkisi, että hänellä oli saappaat. Ja kuinka somasti ne narisivat, kun hän astui kirkonpermannon poikki! Toki poika samalla sydämestään rukoili Jumalalta anteeksi, että hän näin ajatteli vaatteitaan. Tämän elämyksen on kirjailija ikuistanut tarinassaan »Punaiset kengät».

Hans Christian oli vuosien kuluessa säästänyt kokoon kaikki pienet rahat mitä oli saanut, ja niistä oli nyt karttunut summa, joka hänen mielestään oli tavaton: kolmetoista taalaria¹. Tämän rikkautensa avulla oli poika päättänyt lähteä koettamaan onneaan kaupunkiin, joka hänen mielikuvituksessaan oli suurin maailmassa, Köö-

¹ Taalari = 2 kruunua, jaettiin siihen aikaan kuuteen Tanskan markkaan.

penhaminaan, ja kun äiti väkipakolla tahtoi häntä rää-
tälinooppiin, rupesi hän rukoilemaan, että äiti päästäisi
hänet Kööpenhaminaan.

— Mitä sinusta siellä tulee? kysyi äiti.

Minä tahdon tulla kuuluisaksi! vastasi poika ja
muistutti äidille, miten monet suuret miehet olivat syn-
tyneet köyhinä. — Ihmisen täytyy ensin kokea hirveän
paljon kovaa ja sitten vasta hän voi tulla kuuluisaksi!

Poika itki ja pyysi niin kauan, että äiti vihdoin kutsui
povarivaimon kysyäkseen häneltä, uskaltaisiko päästää
Hans Christianin maailmalle.

— Pojasta tulee suuri mies, sanoi vanhus tutkien kort-
tejaan ja kahvinporojaan, — Odensen kaupunki panee
vielä kerran toimeen ilotulituksen hänen kunniakseen.

Äiti itki kuullessaan ennustuksen ja oli heti valmis
päästämään pojan matkaan. Kuitenkin hän eli siinä toi-
vossa, että poika pelästyi ja kääntyisi takaisin tieltä.
Ja sitten hän toki suostuisi menemään räätälinooppiin.

Hans Christian toimi kuitenkin neuvokkaammin kuin
äiti osasi aavistaakaan. Hän oli edellisinä vuosina innok-
kaasti seurustellut teatterin ohjelmanjakajan kanssa ja
tämän avulla päässyt katselemaan esityksiä aina kun
kööpenhaminalaiset näyttelijäseurueet vierailivat Oden-
sessa. Hän tunsi niin muodoin pääkaupungin etevimmät
näyttelijät nimeltä. Hänen luja uskonsa oli, että onni
ja kuuluisuus tulisivat hänen osakseen juuri teatteri-
alalla ja niinpä olikin Kööpenhaminan teatteri hänen
matkansa päämääränä — ei enempää eikä vähempää.
Tanssitaiteilijatar rouva Schall tuntui hänen mielestään
kaikkein vaikutusvaltaisimmalta henkilöltä tällä alalla
— hän ei ollut häntä nähnyt, ainoastaan kuullut hänestä
puhuttavan. Oli jonkin verran vaikeaa saada suositus
tanssijattarelle: vanha kirjanpainaja Iversen, joka sa-
malla oli Odensen mahtavin porvari, varoitti hänkin
puolestaan poikaa lähtemästä maailmalle, parempi oli
ruveta rehelliseksi käsityöläiseksi. Mutta yritteliäs poika,
joka oli uskaltanut mennä pyytämään suosituskirjettä
kirjanpainajalta, sanoi itsepintaisesti, että hänen olisi
synti ruveta käsityöläiseksi, ja niin hän sai kuin saikin
suosituskirjeen. Tuntui siltä kuin hänellä nyt olisi ollut
taskussaan itse onnen avain.

Lähtöpäivä koitti. Kädessään pieni vaatemytty, äidin ja isoäidin saattamana, suuntasi Andersen askeleensa postivaunuja kohti. Kolmen taalarin maksusta hänen piti päästä unelmiensa kaupunkiin. Isoäiti kiersi kätensä hänen kaulaansa. Hänen kauniit hiuksensa olivat viime aikoina käyneet aivan harmaiksi. Hän itki. Hans Christian oli hänkin hyvin suruissaan, ja niin he erosivat. He eivät enää milloinkaan nähneet toisiaan, isoäiti kuoli seuraavana vuonna. Hänet haudattiin köyhien hautausmaahan eikä pian kukaan tietänyt osoittaa hänen hautansa sijaa.

Oli kaunis iltapäivä ja ihastuneena katseli poika kaikkea uutta ja ihmeellistä, mikä sattui hänen tielleen. Kun kuitenkin tultiin rantaan ja hänen piti astua laivaan, jonka oli määrä viedä hänet hänen kotisaareltaan eteenpäin, valtasi hänet ikävä. Hän tunsu kipeästi miten yksin ja hyljätty hän nyt oli. Tultiin Själlantiin. Silloin riensi poika rannalla olevan vajan suojaan, lankesi polvilleen ja rukoili, että Jumala auttaisi ja johdattaisi häntä. Rukous oli vahvistanut hänet ja niin hän turvallisesti jatkoi matkaansa. Vaihtopaikoissa hän seisoi yksinään vaunun vieressä syöden leipää, jonka äiti oli pannut evääksi. Kaikki oli vierasta, hän oli kaukana maailmalla.

II

Syyskuun kuudentena päivänä v. 1819 pysähtyivät postivaunut Kööpenhaminan edustalle, ja pieni vaatemytty kädessään astui Hans Christian Andersen unelmiensa kaupunkiin, taskussaan 10 taalaria rahaa. Melu ja liike kaduilla ei vähääkään hämmästyttänyt häntä, hän oli kuvitellut, että Kööpenhaminassa piti olla juuri sellaista. Saatuaan asunnon pienestä majatalosta, hän läksi katsomaan kaupunkia.

Teatteri oli tietenkin ensimmäinen paikka, jonka hän halusi nähdä. Hän kiersi rakennuksen moneen kertaan ja tuijotti kauan seiniin. Tuntui kuin rakennus olisi ollut tuleva koti, jonka ovet eivät vielä olleet avautuneet hänelle. Mies, joka harjoitti lippujen jälleenmyyjän ammattia teatterin edustalla, luuli että hän halusi ostaa

lipun. Poika taas en puolestaan luuli, että mies tahtoi lahjoittaa hänelle lipun, ja kiitti kaikesta sydämestään. Syntyi selvittely ja lipunmyyjä pelotti pojan niin, että tämä pakeni minkä jaloistaan pääsi.

Seuraavana päivänä puki Hans Christian ylleen rippivaatteet, pani saappaanvarret housujen päälle ja painoi hatun päähänsä. Hattu oli niin suuri, että se vaipui korviin asti. Suosituskirje taskussaan hän näin läksi kuuluisan tanssijattaren luo. Ennen kuin soitti rouva Schallin ovikelloa hän lankesi polvilleen oven ulkopuolella ja rukoi. Samassa astui joku palvelustyttö ylös portaita, torikoppa kainalossa. Hän hymähti ystävällisesti polvistuvalle pojalle ja pisti, ohi astuessaan, pikkurahan hänen käteensä. Poika tuijotti sekä rahaan että tyttöön ja oli syvästi loukkaantunut. Näyttikö siltä kuin hän olisi kerjännyt? Olihan hänellä yllään rippivaatteet. Hän huusi tytölle ja tahtoi antaa pois rahan, mutta tyttö huusi takaisin, että hän pitäisi sen, ja katosi sen tien.

Andersen pääsi tanssijattaren puheille ja rupesi heti kiihkeästi selittämään, miten mielellään hän tahtoisii päästä teatteriin. Tanssijatari ei muistanut tuntevansa vanhaa kirjanpainajaa, joka oli antanut pojalle suosituksia, hän katseli kummissaan oudon näköistä vierasta ja kysyi, mitä osia hän luuli voivansa näytellä.

— Tuhkimoa! vastasi Andersen empimättä.

Kuninkaallisen teatterin näyttelijät olivat esittäneet kappaleen Odensessa ja päähenkilö oli tehnyt Andersenin niin syvän vaikutuksen, että hän osasi tämän osan ulkoa. Tanssijatarta ehkä huvittaisi se kohta, jossa Tuhkimo tanssii, Andersen arveli ja päätti siis esittää juuri tämän kohdan. Hän pyysi saada riisua saappaat jalastaan, otti suuren hattunsa tamburiiniksi ja alkoi tanssia ja laulaa:

Mitä on rikkaus

ja maailman kunnia! —

Rouva Schall luuli vierastaan mielipuoleksi ja koetti kaikin keinoin saada häntä poistumaan talosta.

Andersen suuntasi nyt askeleensa teatterin johtajan luo. Johtaja katseli häntä ja sanoi vihdoin, että nuorukainen oli liian laiha sopiakseen teatteriin.

— Kyllä minä lihon, poika vastasi viattomasti, — jahka saan paikan ja sadan taalarin palkan!

Teatterinjohtaja kävi ankaraksi ja sanoi, ettei teatteriin oteta muita kuin sivistyneitä ihmisiä.

Poika seisoi kadulla ja hänet valtasi yksinäisyys ja avuttomuus. Ei yhtään ihmistä, jolta voisi kysyä neuvoa ja saada lohdutusta! Mikäpä tässä muu oli edessä kuin kuolema. Hans Christianin ajatukset kääntyivät Jumalan puoleen, hän itki mielensä keveäksi ja päätteli luottavasti: »Kun kaikki ensin käy hyvin onnettomasti, niin Hän lähettää apua — niin olen lukenut. Ihmisen pitää ensin kärsiä paljon, sitten hänestä tulee jotakin.» Hän osti lipun teatteriin, istui katonrajassa ja katseli laulunäytelmää »Paul ja Virginia». Rakastavaisten ero kappaleessa teki häneen niin valtavan vaikutuksen, että hän purskahti suureen itkuun. Muutamat matamit, jotka sautuivat istumaan vieressä, koettivat lohduttaa ja selittivät, ettei se ollut muuta kuin teatteria, ei sen vuoksi kannattanut itkeä. Ja he antoivat Andersenille voileipää ja makkaraa. Mutta poika, joka piti kaikkia ihmisiä ystävinään, selitti, ettei hänen liikituksensa oikeastaan tarkoittanut kappaletta. Hän itki omaa kohtaloaan, sillä teatteri oli hänen Virginiansa ja jollei hän pääsisi sinne, tulisi hän yhtä onnettomaksi kuin Paul. Matamit saivat nyt kuulla minkä tähden odenseläinen poika oli saapunut Kööpenhaminaan. He katsoivat häneen pitkään, eivät ymmärtäneet häntä ja antoivat hänelle lisää voileipää ja makkaraa.

Kun Andersen seuraavana aamuna maksoi laskunsa majataloon, hän huomasi, että hänen omaisuutensa oli supistunut yhteen taalariin. Nyt ei auttanut muu kuin nopeasti etsiä kippari, jonka turvissa pääsisi kotiin, tai kööpenhaminalainen mestari, joka ottaisi luoksensa oppiin. Ja koska kotonakin olisi edessä sama, niin miksei yhtä hyvin koettaisi oppia ammattia pääkaupungissa kuin Odensessa.

Ilmoituslehden avulla Andersen sai tietää, että muuan puuseppä halusi oppipoikaa. Hän siis ilmoittautumaan. Puuseppä otti tarjokkaan ystävällisesti vastaan, mutta vaati kaikenlaisia tietoja kotiolloista ja lisäksi todistuksia. Ja mistäpä nuorukainen ne siinä hetkessä otti.

Ystävällinen puuseppä salli hänen muuttaa väliaikaisesti luokseen jotta poika voisi tutustua ammattiin. Andersen lähti verstaaseen kello kuudelta seuraavana aamuna, mutta ennen mestarin tuloa puhuivat työntekijät ja oppipojat sellaisia asioita, että hän oli häpeästä vaipumaisillaan maan alle. Kun miehet huomasivat uuden oppipojan ujuden, alkoi kiusottelu. Andersenin mieleen muistui kohtausta tehtäällä, hän pelästyi ja purskahti itkuun. Ei hänestä ollut tähän ammattiin enempää kuin verstaaseenkaan. Hämmästynyt mestari koetti turhaan rauhoittaa häntä. Poika syöksyi suunniltaan ulos kadulle.

Siellä hän sitten vaelteli. Kukaan ei tuntenut häntä eikä hän liioin ketään. Keskellä yksinäisyyttä johtui hänen mieleensä nimi, jonka hän oli lukenut sanomalehdistä, kuninkaallisen musiikkiopiston johtajan, Sibonin nimi. Olivathan ihmiset sanoneet hänellä, Hans Christian Andersenilla olevan kauniin äänen — jospa johtaja Siboni ottaisi hänet lauluoppilaakseen. Jollei, niin hänen täyty' heti paikalla hakea kippari, joka veisi hänet kotiin Fyenille. Muuten tulisi nälkä ja kuolema.

Hän kiirehti etsimään johtaja Sibonia ja sattui taloon juuri kun siellä oli koolla suuri päivällisseura kaupungin etevimpiä ja tunnetuimpia taiteilijoita ja musiikimiehiä. Palvelustyttö sai heti avattuaan oven kuulla oudon vieraan asian ja hätääntyneen tilan, ja hän kertoi siitä luultavasti sekä isäntäväelleen että vieraille, sillä hän viipyi kauan ja kun hän palasi, oli koko seura hänen mukanaan. Kaikki katselivat outoa nuorukaista. Vihdoin vei Siboni hänet soittokoneen ääreen ja pani hänet laulamaan. Andersen lausui niin ikään ja purskahti, ajatellessaan toivotonta asemaansa, itkuun kesken lausumistaan. Koko seura taputti käsiään.

— Kyllä hänestä tulee jotakin, sanoi runoilija Baggesen, — mutta ei saa antaa yleisön suosionosoitusten mennä päähän!

Puhuttiin puhtaasta, terveestä luonnollisuudesta, joka joutuu vaaraan ihmisten keskellä ja katoaa iän mukana. Poika ei ymmärtänyt kaikkea mitä sanottiin, mutta hän käsitti, että tarkoitettiin hänen parastaan. Siboni lupasi ottaa hänet oppilaakseen ja ennusti, että hän laulajana saisi esiintyä kuninkaallisessa teatterissa. Palvelustyttö

saattoi eteiseen onnellisen pojan, taputti häntä poskelle ja kehoitti häntä menemään seuraavana päivänä professori Weysen luo. Hänen ystävyyteensä saattoi luottaa.

Säveltäjää, professori Weyse¹, joka itse oli lähtöisin köyhistä oloista, oli pojan kohtalo suuresti liikuttanut. Käyttäen hyväkseen hetken mielialaa oli hän Sibonin luona pannut toimeen pienen rahankeräyksen ja saanut kokoon 70 taalaria. Näistä piti Andersenille tulla 10 taalaria kuukautta kohti. Poika riemuitsi. Äiti sai häneltä nyt ensimmäisen kirjeen, jossa poika kertoi mikä suuri onni oli tullut hänen osakseen. Ylenmääräisen ilon vallassa äiti näytti kirjettä kaikille tuttavilleen ja se herätti Odensessa sekä ihmetystä että naurua.

Italialainen Siboni, joka näihin aikoihin oli huomattavimpia ja johtavimpia musiikkivoimia Kööpenhaminassa, ei osannut tanskaa. Voidakseen ymmärtää häntä täytyi Andersenin oppia edes hiukkasen saksaa. Hyvien ihmisten välityksellä hän saikin jonkin verran ilmaista opetusta. Hän vietti yöt halvassa asunnossa, joka maksettiin professori Weysen kokoamalla rahoilla, ja oli päivät Sibonin kodissa, jossa hän sai sekä ruoan että laulunopetuksen. Siellä oli italialainen palvelusväki. Neiti Marietta, laulajan sisarentytär, piirsi, maalasi, käytti Andersenian apunaan ja hullutteli hänen kanssaan. Oopperan henkilökunta tuli joka päivä laulamaan opettajan luo ja Andersen sai kuunnella heidän tunneillaan. Siboni oli tulinen sielu eikä hän tyytynyt yksinomaan ulkonaisiin keinoihin, oppilaiden täytyi ennen kaikkea ymmärtää esitettävien kappaleiden sisällys.

Lähes vuoden oli Andersenille kestänyt tätä onnen aikaa, kun opettaja eräänä kevätpäivänä kutsui hänet luokseen ja ilmoitti, ettei hänestä milloinkaan voinut tulla laulajaa. Hän oli menettänyt äänensä. Andersen ymmärsi kyllä syyn: hän oli koko talven käynyt huonoissa jalkineissa, jalat olivat aina olleet märät tai kosteat. Siboni kehoitti nuorukaista nyt, kevään tullen, lähemmään kotiin ja oppimaan jonkin ammatin.

Tieto ikään kuin murskasi Hans Christianin. Miten

¹ Christoph Ernst Friedrich Weyse (1774—1842), tunnettu tanskalainen säveltäjä ja soittotaiteilija, näytteli huomattavaa osaa aikansa tanskalaisessa kulttuurielämässä.

hän saattaisikaan palata äidin luo, joka uskoi hänen menestyvän suuressa Kööpenhaminassa! Ja millaisen pilkan kohteeksi hän joutuisikaan Odensessa.

Nuori Andersen oli aina tuntenut outoa kiinnostusta suuria taiteilijoita kohtaan. Heidän nimensä hän oli nähnyt sanomalehdissä tai teatteriohjelmissa, ne olivat jääneet hänen mieleensä ja hädän hetkinä hän muisti nimet ja turvautui asianomaisiin henkilöihin. Niinpä hän kirjoitti onnettomuudestaan runoilija Guldbergille ja sai hänestä ystävän. Andersenin kirjeestä oli Guldberg nähty miten huonosti nuorukainen kirjoitti äidinkieltään, ja hän alkoi opettaa hänelle oikeinkirjoitusta. Harjoitukseksi kirjoitti Andersen näytelmän loppusoinnutta maila runomitalla. Guldberg korjasi kielen, mutta oli ankarasti kieltänyt oppilastaan tarjoamasta sepustusta teatteriin. Rahankeräykseenkin ryhdyttiin taasen ja jokikin aikaa tuntui Andersenin toimeentulo turvatulta. Kuukautta kohti tuli kuusitoista taalaria: niistä piti riittää kaikkiin menoihin. Muuan rouva, joka oli kuullut puhuttavan rahankeräyksestä, tarjoutui ottamaan nuorukaisen täysihoitoon. Hän piti pitkän puheen maailman pahuudesta ja siitä miten ihmiset tavallisesti ovat petollisia, sekä lupasi antaa pojalle todellisen kodin. Andersen uskoi häntä, kuten hän uskoi kaikkia ihmisiä. Rouva luovutti nuorelle vuokralaiselleen tyhjän ruokasäiliön, jossa ei ollut ikkunaa, ja sanoi, että hän saisi oleskella hänen valoisassa huoneessaan miten paljon tahtoi. Tässä huoneessa riippui sohvan yläpuolella rouvan miesvainajan kuva. Koetteeksi saattoi vuokralainen viettää pari päivää uudessa asunnossaan, jotta näkisi miten hyvä siellä oli sekä ruoan että muunkin puolesta. Andersen kotiutui nopeasti, piti rouvaa jo ensi päivänä kuin äitinään ja iloitsi uudesta onnestaan, kun rouva toisena päivänä ilmoitti, että vuokra olisi kaksikymmentä taalaria: se pitää maksaa, tai täytyy huomispäivänä muuttaa.

Pojalla ei ollut kuin kuusitoista taalaria, ja niiden piti riittää vaatteisiin, kirjoihin ja kaikkeen muuhunkin. Hän itki ja esitti äidilliselle ystävälleen onnettoman tilansa. Rouva pysyi lujana, sanoi pariksi tunniksi lähtevänsä kaupungille ja tullessaan odottavansa vastausta, maksaisiko vuokralainen 20 taalaria, vai muuttaisiko hän.

Andersen jäi huoneeseen, missä rouvan mies-vainajan kuva riippui, ja kääntyi itkien kuvan puoleen. Hän toivoi, että kuva näkisi miten surullinen hän oli ja vaikuttaisi rouvan sydämeen niin, että hän tyytyisi kuuteentoista taalariin kuukaudessa. Rouva palasi ja lienee huomannut, ettei saanut kiristetyksi pojalta enempää rahaa, koskapa ilmoitti pitävänsä hänet kuudestatoista taalarista. Poika oli ylen onnellinen ja toi heti rouvalle kaikki rahansa, vaikkei tietänyt mistä saisi varoja jalkineihin ja vaatteisiin, sekä kiitti Jumalaa ja rouvan miesvainajaa.

Hän oli näihin aikoihin jo kuusitoistavuotias, mutta niin täydellinen lapsi, että leikki nukeilla ja nukketeat-terilla aivan kuin Odensessa. Hänen suurin ilonsa oli ommella vaatteita nukeilleen ja saadakseen kangasta hän kävi kauppapuodeissa pyytämässä kankaanpalasia ja silkkinauhanpätkiä. Ainahan sellaisia oli suurissa liikkeissä. Hans Christian Andersen seisoi vilkasliikkeisillä paikoilla, katseli naisten kauniita pukuja ja kuvitteli, kuinka komeita ritarikaapuja ja silkkivaippoja niistä olisi tullut hänen nukeilleen. Tuntikausia hän mietti, miten leikkelisä heidän pukujaan ja puettaisi niillä omat nukkeprinssinsä ja prinsessansa.

Andersenille, kuten sanottu, ei jäänyt äyriäkään rahaa. Mutta silloin tällöin hän suoritti rouvalle pikku palveluksia ja sai siitä jonkin killingin. Näillä rahoilla hän osti kirjoituspaperia tai vanhoja näytelmäkirjoja. Ystävällisten ihmisten avulla hän sai käytettäväkseen teoksia yliopiston kirjastosta. Hän piti niitä kuin silmäterää. Ennen pitkää rupesi muuan näyttelijä valmistamaan häntä näyttelijän ammattia varten. Andersen oli onnellinen ja teki parhaansa.

— Kyllä teillä on tunnetta, sanoi opettaja vakavana, — mutta ei teidän alanne sittenkään ole näyttelijän ammatti — Herra ties mikä se onkaan. Koettakaa oppia hiukan latinaa — se vie aina likemmä ylioppilasta!

Oppia latinaa, tulla ylioppilaaksi! sitä ei poika moniin aikoihin ollut ajatellut. Teatteri oli kokonaan täyttänyt hänen mielensä. Mutta mikseikäs latinaakin voinut oppia, kuulostaisihan komealta, kun voisi sanoa: minä luen latinaa.

Tuntuu siltä kuin ajan tieteellinen ja taiteellinen Kööpenhamina olisi ottanut omituisen odenselaisen nuorukaisen yhteiseksi lapsekseen. Että hänellä oli harvinainen, taiteellinen luonne, siitä olivat kaikki selvillä, mutta mikä hänen erikoisalansa oli, sitä ei kukaan tietänyt. Hänen opintojaan ei järjestetty, hänelle koottiin välttämättömimmät varat ja vuoron perään antoivat kyvykkäät henkilöt hänelle opetusta, kukin alaltaan, ja nämä alat olivat mitä erilaatuisimmat. Niinpä hän saattoi saada latinanopetusta rovasti Bentzieniltä ja tanssitunteja herra ja rouva Dahlenilta, jotka viimeksimainitut kohtelivat häntä erikoisella hyvyydellä. Tosin ei pitkästä laihasta Hans Christianista näyttänyt olevan tanssijaksi, mutta uusien ystäviensä avulla hän pääsi teatteriin näyttämön puolelle ja sai nyt läheltä katsella kaikkia teatterin salaisuuksia. Hän oli, pituudestaan huolimatta, lapsi ja lapsena häntä kohdeltiinkin.

Erään laulukappaleen markkinakohtauksessa tarvittiin paljon väkeä ja yksin teatterin konemiehiäkin kehoitettiin hankkimaan poskilleen vähän maalia ja menemään näyttämölle. Andersenkin kuului niihin, joille kehoitus lausuttiin. Hänen yllään olivat rippi vaatteet, ne olivat pahasti kuluneet ja omistajansa omakätisesti paikkaamat, vanha suuri hattu vajosi korviin asti. Andersen ei uskaltanut ojentua suoraksi, koska vaatteet olivat käyneet niin pieniksi ja ahtaiksi. Mutta hän unohti tämän kaiken, meni pyytämään maalia kasvoilleen ja astui riemuiten näyttämölle, yleisön eteen. Hän näki lamput, kuiskaajan luukun ja koko pimeän teatterisalin. Sydän sykki ilosta. Samassa huomasi muuan laulaja hänen hullunkurisen hahmonsa, tarttui häntä käteen ja rupesi vetämään häntä yleisön eteen. Andersen tunsi, että hän tahtoi naurattaa yleisöä. »Minäpä esitän teidät Tanskan kansalle!» sanoi laulaja. Mutta nuorukainen riuhtaisi itsensä irti, kyyneleet puhkesivat esiin. Hän karkasi näyttämöltä.

Pian oli kuitenkin tuleva ilta, jolloin Hans Christian Andersenin nimi ensi kerran oli painettuna teatterin ohjelmassa. Hänen piti esiintyä noitana eräässä uudessa tanssikappaleessa nimeltä »Armida», hänen kasvonsa olivat hirvittävän naamion peitossa ja hänen nimensä oli

ohjelmassa. Sitä onnea! Hänestä tuntui kuin kuolematoman kunnian loisto olisi säteillyt tuosta painetusta nimestä. Hän luki nimen yhä uudelleen ja otti illalla ohjelman mukaan vuoteeseensa.

Onnen hetket olivat kuitenkin lyhyet ja harvat. Työlästä oli tulla toimeen. Koettuaan toista vuotta suurkaupungin elämää ei Andersen enää tuntenut halua uskoa ihmisille huoliaan. Hän kärsi yksin. Leskirouva, jonka luona hän tähän aikaan asui, antoi hänelle kupin kahvia aamulla, se kuului huoneeseen, ja luuli hänen syövän ateriat tuttavien luona. Mutta aterian muodosti pieni vehnäleipä, jonka poika söi milloin minkin puiston penkillä. Ani harvoin hän uskalsi mennä halpaan ruokapaikkaan ja hiipi silloin äärimmäiseen nurkkaan. Saappaat olivat risoina, sadeilmalla eivät jalat aamullaakaan päässeet kuivaan kenkään. Päällystakkia hänellä ei ollut lainkaan. Pojan elämä oli pimeää ja surullista. Jumalan läsnäolon hän kuitenkin tunsii pienessä huoneessaan ja monena iltana hän, luettuaan iltarukouksen, turvallisesti lausui itsekseen: »Pian kääntyy kaikki hyvin päin!» Hän tiesi, ettei Jumala hylkää lapsiaan.

Suutarimestari Andersenin pojalla oli aina ollut se käsitys, että koko vuosi muodostuisi pääasiassa uuden vuodenpäivän kaltaiseksi: se mikä tapahtui vuoden ensimmäisenä, uudistuisi vuoden kuluessa. Hänen hartain toivomuksensa oli tämän vuoden aikana päästä esiintymään jossakin osassa näyttämöllä. Sitten hän kyllä saisi palkkaakin. Hän päätti nyt, uuden vuodenpäivänä, tehdä jotakin, jonka vuoden mittaan täytyisi uudistua. Hän hiipi teatteriin, pääsi vanhan, puolisoikean portinvartijan ohitse livahtamaan näyttämön puolelle ja astui sykkivin sydämin näyttämölle. Teatteri oli juhlan vuoksi suljettu, ei näkynyt ketään ihmistä. Nuorukainen lankesi polvilleen ja koetti alkaa lausua jotakin, täytyihän hänen tehdä se, muuten hän ei saisi esiintyä täällä. Hän ei muistanut yhtään ainoaa runoa tai näytelmän kohtaa. Silloin hän lujalla äänellä luki »Isä meidän» ja läksi toiveikkaana teatterista.

Kuukaudet kuluivat kuitenkin eikä esiintymisestä ollut puhettakaan. Tuli kevät. Poika, joka kerran isänsä

kanssa oli viettänyt pyhäkaudet metsässä, ei koko pääkaupungissa olonsa aikana ollut käynyt luonnon helmassa. Nyt hän joutui vastapuhjenneiden jättiläispyökien alle. Aurinko paistoi keltaisen vihreiden lehtien lomitse, ilma tuoksui, ruoho kohosi korkeana, linnut lauloivat. Kevään riemu valtasi nuorukaisen, hän kiersi kätensä puiden ympäri ja suuteli niiden runkoa.

— Oletteko te hullu! sanoi hänen viereltään joku linnan palvelijoista.

Andersen lähti peloissaan pakoon ja astui äänetönnä ja mietteissään kaupunkiin.

Hetkisen näytti kuin kadonnut laulunääni olisi ruvennut palaamaan Hans Christianille. Hän pääsi teatterin kuoroon ja hänet puettiin milloin paimeneksi, milloin sotilaaksi, milloin merimieheksi. Häntä pidettiin nyt teatterin avustajana ja hänellä oli lupa istua katsomossa, kun sattui olemaan tilaa. Hän ei milloinkaan laiminlyönyt tätä tilaisuutta, teatteri oli hänelle kaikki kaikessa. Mutta sensijaan hän mielellään laiminlöi latinantuntinsa. Kieliooppi oli ikävää ja teatteriväeltä hän silloin tällöin kuuli, ettei sitä tarvittu kuorossa enempää kuin näyttämölläkään. Mutta kun runoilija Guldberg sai tietää millä menestyksellä Andersen harjoitti latinanopintojaan, kutsui hän pojan luokseen, antoi hänelle ankaran läksytyksen ja lakkautti ilmaiset tunnit. Sellaisessa hädässä kuin nyt, ei nuorukainen ollut vielä milloinkaan ollut. Hän ei koskaan ollut siinä määrässä tuntenut elävänsä ihmisten hyvyyden varassa. Nuhde, joskin ansaittu, ja kovat sanat nujersivat hänet.

Pian tapaamme hänet kuitenkin taasen uusien ystävien parista. Muutamien ylhäisten perheiden kodit ovat avautuneet hänelle ja varsinkin naiset kohtelevat köyhää poikaa ystävällisesti. Näihin aikoihin kirjoittaa Andersen jonkinlaista näytelmää ja lukee sen erälle suojelijattarelleen. Tämä huomauttaa, että se ensi riviltä asti on täynnä otteita Tanskan kirjallisuudesta. Andersen ei huomaa siinä mitään pahaa, ja kun suojelijatar leikillä nimittää häntä runoilijaksi, tekee se häneen valtavän vaikutuksen. Hän, Hans Christian Andersen,

runoilija! Siitä hetkestä lähtien oli nuorukaisen päämääränä tulla runoilijaksi.

Eräänlaisen kuuluisuuden hän jo etukäteen oli saavuttanut omituisen luonteensa ja esiintymisensä vuoksi. Hän lausui. Häntä alettiin kutsua perheisiin, kun oli vieraita, huvittamaan seuraa. Hän esiintyi varakkaissakin kodeissa. Useimmat kuulijat nauroivat häntä. Andersen ei käsittänyt ivaa, hän otti suosionosoitukset todeksi ja lausui hartaana ja vakavana. Joskus tapahtui, kun hän esitti omia runojaan, että naurajat hänen vilpittömyytensä edessä vaikenivat ja että pilkka muuttui myötätunnoksi.

— Teidän täytyy välttämättä ruveta lukemaan! sanottiin Andersenille usein. Ja juuri silloin kun ihmiset tahtoivat olla ystävällisiä, sanoivat he sen ja vakuuttivat, ettei nuorukaisesta tule mitään, jollei hän heitä tyhjän-toimittamista ja ryhdy vakavasti lukemaan.

Kukaan ei kuitenkaan ryhtynyt tosiyöhön auttaakseen häntä. Hän elätti vaivalloisesti henkeään ja mietti kauan turhaan, mistä saada varoja lukuihin. Vihdoin viimein hän luuli keksineensä keinon: hänpä kirjoittaa murhenäytelmän, se esitetään teatterissa ja rahoilla hän alkaa lukea! Neljäntoista päivän kuluttua Andersenilla olikin valmiina »isänmaallinen murhenäytelmä». Siinä ei ollut yhtään ainoaa oikein kirjoitettua sanaa. Nuoren miehen uskotuksi tässä vaikeassa asiassa tuli se neiti, joka kerran, hänen käydessään rippikoulua, oli kohdellut häntä ystävällisesti ja ojentanut hänelle ruusun. Tämä neiti toimitti kappaleen puhtaaksikirjoitetuksi. Päätettiin, että tekijän nimi pidettäisiin salassa. Kappale jätettiin teatteriin.

Kuusi viikkoa eli nuori Andersen rohkeissa unelmissa. Sitten näytelmä palautettiin. Myötäseuraava kirje puhui kovia sanoja: toivottiin ettei teatteriin enää tarjottaisi kappaleita, jotka todistivat tekijän olevan niin kokonaan vailla alkeellisinta sivistystä.

Ensi hetkessä oli nuori mies kuin kaivoon syösty, hän ei nähnyt apua missään. Mutta seuraavana hetkenä hän päätteli, että hänen täytyy yrittää uudelleen ja saada kappaleensa näyttämölle. Ja hän kirjoitti todella tuota pikaa uuden näytelmän ja kääntyi taasen, tapansa mu-

kaan, maan kaikkein ensimmäisten miesten puoleen, saadakseen sen otetuksi teatteriin.

Näiden joukosta on ennen muita mainittava kaksi henkilöä, joiden vaikutus Anderseniin on ollut käänteentekevää laatua, nimittäin professori Hans Christian Örsted¹ ja salaneuvos, siihen aikaan myöskin teatterinjohtaja Jonas Collin². Molemmat nämä miehet ovat sittemmin isällisinä ystävinä ja neuvonantajina seuranneet Andersenin kohtaloja, ottaen osaa hänen myötä- ja vastoin käymisiinsä. Heidän kotinsa ovat olleet hänelle avoimina sekä hyvänä että pahana päivänä ja hän on tuntenut heidän lapsiaan kohtaan veljen rakkautta.

Jätettyään uuden kappaleensa teatteriin eli Andersen toivon ja epätoivon vaiheilla. Sitä oli monelta taholta kiitetty, Andersen itse oli aivan ihastunut ensi näytöksiin, mutta mitä hän tekisi, jollei näytelmää sittenkään hyväksyttäisi? Eräänä päivänä astui hän näine epäilyksineen siihen taloon, josta oli tuleva hänelle »kotien koti», salaneuvos ja teatterinjohtaja Collinin taloon.

Teatterinjohtaja oli harvasanainen ja hänen puheensa tuntui miltei ankaralta. Andersen sai sen vaikutelman, ettei tältä mieheltä ollut odotettavissa mitään. Mutta Collin oli hiljaisuudessa auttanut ja tukenut monta sittemmin huomattua miestä ja hän oli ottanut Anderseninkin asian vakavasti sydämelleen. Vaikka hän olikin näennäisesti tyynenä kuunnellut nuorukaisen puhetta, oli hänen mielensä heltynyt, ja kun vieras oli mennyt, olivat kyyneleet puhjenneet hänen silmiinsä. Muutaman päivän perästä kutsuttiin Andersen teatterin johtokunnan eteen. Käsikirjoitus jätettiin takaisin, se ei ollut

¹ *Hans Christian Örsted* (1777—1851), maailmankuulu tanskalainen luonnontutkija ja sähkömagnetismin keksijä.

² *Jonas Collin* (syntynyt 1776), ylhäinen tanskalainen finanssivirkamies. Otti innokkaasti osaa useihin yleistä hyvää tarkoittaviin rientoihin. Vaikutti seurustelullaan kirjalliseen ja taiteelliseen elämään.

Edvard Collin (1808—1886), edellisen poika, ylhäinen tanskalainen virkamies ja tunnettu kirjallisuuden ystävä. Julkaissut muun muassa teoksen »Hans Christian Andersen ja Collinin perhe».

Jonas Sigismund Collin (synt. 1840), edellisen poika, luonnontutkija. Tehnyt matkoja Andersenin kanssa.

käyttökelpoinen, mutta siinä oli tavattu »niin monta kultajyvää», että toivottiin nuoren tekijän voivan tulevaisuudessa lahjoittaa tanskalaiselle näyttämölle kunnollisia kappaleita, jos hän vakavien opintojen avulla valmistautuisi vastuunalaiseen työhönsä. Tätä varten oli johtaja Collin esittänyt asian kuningas Fredrik VI:lle, joka armollisesti oli määrännyt rahasumman Andersenin toimeentuloa varten, oppikoulujen johtokunta taas oli lahjoittanut hänelle vapaapaikan Slagelsen latinakoulussa, johon juuri oli otettu uusi, pystyvä rehtori. Ensi postivaunuilla piti Andersenin lähteä Slagelseen, Collin toimittaisi hänelle vuosineljänneksittäin tarvittavat rahat ja hän tulisi niin ikään seuraamaan, millä menestyksellä nuorukainen harjoittaisi opintojaan.

Miltei mykkänä ihmetyksestä kuunteli Andersen näitä tiedonantoja. Hän ei milloinkaan ollut ajatellut, että hänen elämänsä lehti kääntyisi näin. Hän joutui huumauksen valtaan ja hänen oli mahdoton järjestää ajatuksiaan.

Kun hän sitten uudelleen meni hyväntekijänsä luoksi kiittämään häntä, puhutteli Collin nuorukaista tavalla, joka heti sai tämän rakastamaan häntä kuin isää. »Kirjoittakaa minulle aina suoraan, kertokaa minulle mitä te tarvitsette ja miten te voitte!» sanoi mahtava suojelija, ja hänen hyvyytensä lahjaa oli ihmeellisen helppo ottaa vastaan, sillä sitä ei tyrkytetty yhdessä tuhansien varoitusten kanssa, kuten useimmat muut ihmiset olivat tehneet harjoittaessaan hyväntekeväisyyttään.

Kauniina iltapäivänä läksi Andersen postivaunuissa Kööpenhaminasta aloittaakseen koulunkäyntinsä Slagelsessä. Hän oli silloin seitsemäntoista vuoden vanha. Nuori ylioppilas, joka sattui matkatoveriksi postivaunuihin, riemuitsi ylioppilapäivistään ja vakuutti, ettei hän mistään hinnasta enää tahtoisi istua koulunpenkillä. Se kuulosti Andersenin korvissa hiukan pelottavalta. Hän koetti kuitenkin reippaana ajatella tulevaisuutta.

Se kirje, jonka äiti nyt sai, oli ylen onnellinen. Olisivatpa vain isä ja mummo eläneet — miten he olisivatkaan riemuinneet siitä, että Hans Christian nyt todella oli päässyt latinakouluun!

III

Slagelsen kaupungissa vietettiin yksitoikkoista, patriarkaalista elämää. Kaikki tiesivät toistensa asiat, koulu ja teatteri olivat yleisenä puheenaiheena. Joka talossa tiedettiin mimmoisen todistuksen se tai se oppilas oli saanut. Teatterin pääharjoituksiin oli koululaisilla ja palvelustytöillä vapaa pääsy. Tarkoitus oli totuttaa näyttelijöitä esiintymään yleisön edessä.

Andersen sai kunnollisen asunnon sivistyneen leskirouvan luona. Hänen pienen huoneensa ikkunasta näkyi puutarha ja maaseutu, ja ruutuja kiersi villi viiniköynnös. Koulussa hän joutui toiselle luokalle, keskelle pieniä poikia. Hän ei osannut mitään.

»Minä olin todella kuin villi lintu, joka on pantu häkkiin. Minulla oli harras halu oppia, mutta vastaiseksi minä ainoastaan hapuilin; käyttäydyin kuin ihminen, joka uimataidottomana on heitetty mereen. Minun täytyi, elämän tai kuolemankin uhalla, päästä eteenpäin, toinen aalto seurasi toista, yhden nimi oli matematiikka, toisen nimi kieliooppi, kolmannen maantieto jne. — tämä kaikki kävi minulle ylivoimaiseksi ja minä pelkäsin, etten milloinkaan pääsisi niiden perille. Milloin minä lausuin väärin jenkin nimen, milloin minä sekoitin asiat yhteen, milloin minä tein kysymyksen, jota ei koulupojan olisi ollut lupa tehdä. Rehtori, joka mielellään pilkkasi meitä kaikkia, sai siihen täyttä syytä minuun nähden, ja minä kävin araksi ja alakuloiseksi. Kaikki runonteko minun tietysti oli täytynyt heittää, ja kuitenkin minut heti pantiin tähän työhön. Rehtori piti asetet-taman virkaansa, kun piispa tuli tarkastusmatkalleen. Laulunopettaja antoi minun tehtäväkseni kirjoittaa laulun; minä teinkin sen ja se laulettiin. Aikaisemmin minä olisin iloinnut siitä, että sain olla avustajana tällaisessa tilaisuudessa, mutta nyt minä ensi kertaa tunsin sitä sairaalloista surumielisyyttä, joka sitten vuosikausia painosti minua. Juhlan aikana astelin kirkon edustalla pienellä kirkkomaalla. Pysähdyin rappeutuneelle haudalle, tunsin sen nimen, siinä lepäsi runoilija Frankenau.—— Mieleni oli ihmeen alakuloinen ja rukoilin, että Jumala sallisi minun tulla runoilijaksi tai pian päästä maan

poveen. Rehtori ei puhunut minulle sanaakaan juhlaruostani, mutta minusta tuntui kuin hän olisi katsonut minua ankarammin. Hän oli minun silmissäni joka suhteessa kuin korkeampi voima, uskoin jokaiseen hänen sanaansa, vieläpä silloinkin, kun ne olivat pilkan sanoja. Kun minä eräänä päivänä annoin hänelle väärän vastauksen ja hän sanoi minua tyhmäksi, ilmoitin sen oman tunnonmukaisesti Collinille. Pelkäsin nimittäin, etten ansaitsisi kaikkea sitä hyvää, mitä minun puolestani tehtiin. Collin kirjoitti minulle pari rauhoittavaa sanaa ja pian minun arvosanani erinäisissä aineissa alkoivatkin kohota. Vaikka edistykseni tapahtui aivan säännöllisesti, väheni itseluottamukseni vähenemistään. Eräässä tutkinnossa rehtori kuitenkin kehui minua ja kirjoitti kiitoksensa myöskin arvostelukirjaani. Onnellisena vietin nyt pari vapaapäivää Kööpenhaminassa. Guldberg, joka huomasi edistykseni ja rehellisen pyrkimykseni, otti minut ystävällisesti vastaan ja lausui tunnustuksensa ponnistuksistani. Ei vain pidä kirjoittaa runoja, sanoi hän, Saman toistivat he kaikki, ja minä en kirjoittanut runoja, vaan suuntasin vakaasti katseeni velvollisuuteeni ja kaukaiseen, epävarmaan ylioppilaaksipääsemisen toivoon.»

Andersen ei ollut käynyt kotiseudullaan sitten kun jätti Odensen. Isoäiti oli jo kuollut ja isoisäkin kuoli jonkin ajan kuluttua. Äiti oli aina kehunut pojalleen, että tämä oli oikea onnen suosikki: hän saisi periä isoisän, jolla oli oma talo. Kävi kuitenkin niin, että isoisän köyhä pieni talo myytiin vanhoista veloista. Setelirahoja oli kyllä niin paljon, että »niillä olisi voinut täyttää kokonaisen vaununistuimen», mutta ne olivat käyneet yli-ikäisiksi eivätkä kelvanneet. Koko perintö supistui pariinkymmeneen taalariin. Hans Christian ei kuitenkaan surrut sitä. Päästyään salmen poikki kotisaarelleen hän asteli jalan Odenseen, kädessään pieni vaatemytty. Mitä lähemmäs hän pääsi ja mitä selvemmin hänen silmänsä erotti kirkontornin, sitä enemmän hänen mielensä heltyi. Hän tunsu syvästi Jumalan huolenpidon ja purskahti itkuun.

Äiti oli ylen onnellinen ja selitti, että kaikki hänen

tuttavansa halusivat nähdä Hans Christianin. Sellaisten hienojenkin herrasväkien luo kuin kauppias ja kirjuri häntä oli pyydetty. »Suutarin Marin Hans Christian ei sittenkään ollut niin tyhmä», sanottiin. Ja todella otettiin nuorukainen kaikkialla ystävällisesti vastaan ja ihmiset avasivat pienet ikkunansa katsellakseen häntä, kun hän kulki kadulla. Kirjakauppias, joka huvikseen oli rakentanut pihamaalleen korkean tornin tehdäkseen siitä tähtitieteellisiä havaintoja, vei nuorukaisen torniin ja näytti hänelle sieltä seutua. Köyhät vanhat vaimot, jotka olivat nähneet suutarin Marin pojan pienenä, viitailivat korkeuteen ja ihmettelivät, kun näkivät hänet siellä ylhäällä itse kirjakauppiaan rinnalla. Hans Christianista tuntui todella siltä kuin hän olisi seisonut onnensa ylimmällä huipulla. Eräänä iltapäivänä ottivat eversti Guldbergin ja piispan perheet nuorukaisen mukaansa, kun he veneellä soutelivat Odensen joella. Hans Christianin äiti itki onnesta. Kunnioitettiinhan hänen lastaan nyt kuin kreivin lasta.

Koulunkäyntiä jatkui Slagelsessa. »Minä uskallan väittää», sanoo Andersen, »että olin hyvin ahkera, ja minut päästettiinkin niin pian kuin se vain oli mahdollista ylemmälle luokalle. Mutta kun minä sittenkin aina tulin sinne kypsymättömänä, kävi ponnistus minulle miltei ylivoimaiseksi; monena iltana, kun uni pienessä huoneessani oli minut voittamaisillaan, haudoin päätäni kylmällä vedellä tai lähdin juoksemaan yksinäiseen puutarhaan, kunnes sain unen karkotetuksi ja taas pääsin kiinni lukuihin.» Rehtori oli oppinut mies, mutta opettaminen oli kidutusta hänelle itselleen ja siksi se muodostui hänen oppilaineenkin. Pojat pelkäsivät hänen pilkkaansa enemmän kuin hänen ankaruuttaan. Saattoi esimerkiksi sattua, että karjalaumaa kuljetettiin ikkunoiden ohi ja joku pojista tuli kääntäneeksi päätään sinnepäin. Rehtori käski nyt koko luokan ikkunaan katsomaan, miten siellä kuljetettiin »veljiä». Kauheinta oli Andersenille, kun hänet tehtiin naurunalaiseksi. Hän pelkäsi rehtoria siinä määrin, ettei tahtonut saada suustaan ainoaa järkevää vastausta. Epätoivoissaan hän kirjoitti kerran illalla eräälle yliopettajalle hädästään. Hän sanoi pelkäävänsä, ettei kykene oppimaan mitään, että

hän on aivan vailla lahjoja ja että rahat, jotka tuhlataan hänen koulunkäyntiinsä, ehkä menevät aivan hukkaan. Ystävällinen yliopettaja lohdutti häntä, vakuutti, ettei rehtori tarkoittanut pahaa, ettei Andersenin pitänyt ma-sentua, hän oli päinvastoin edistynyt niin hyvin kuin ikinä saattoi toivoa. Itse asiassa rehtorin hyväntahtoi-suus Andersenä kohtaan todella silloin tällöin tuli näky-viin. Ja muutamissa aineissa kohosivat arvosanatkin. Äidinkielenkirjoituksessa oli hänen maineensa niin suuri, että ylimmänsikin luokan pojat pyysivät hänen apuaan, »mutta niin ettei tule liian hyvää ja ettei huomata!»

Valokohtia kouluelämän yksitoikkoisuudessa olivat teatterin pääharjoitukset, joihin koululaiset pääsivät va-paasti. Teatteri oli järjestetty entiseen tallirakennukseen ja sijaitsi takapihalla. Näyttämön taustalle oli maalattu Slagelsen tori, ja kun ei muuta taustaa ensinkään ollut, oli kaikkien näytelmien tapahtumapaikkana siis Slagelse. Tämä huvitti katsojia loppumattomiin. Andersenin mie-likuvitus imi ravintoa kaikesta mitä hänen silmänsä näki: kaivauksista, joita toimitettiin vanhan, puoleksi palaneen linnan raunioilla, pyhän Antreaksen puurististä, joka siihen aikaan vielä oli jäljellä katolisuuden ajalta tien varrella lähellä kaupunkia, erään nuoren, vastanai-neen parin kodista, joka nähtävästi oli syntynyt vasten ylhäisten ja varakkaiden vanhempien tahtoa, mutta joka säteili onnea; jossa oli kauniisti sidottuja kirjoja, josta ei milloinkaan puuttunut kukkasia ja jossa soitettiin harppua. Onnellisia olivat ne harvat sunnuntait, jolloin Andersen kävi tervehtimässä runoilija Ingemannia ja hänen nuorta rouvaansa Sorössä. Heidän kotinsa seinällä olivat miltei kaikkien Euroopan ja Tanskan kuuluisien runoilijoiden kuvat, puutarhassa helottivat jalostetut kukat rinnan metsän villien kukkien kanssa, kun läh-dettiin purjehtimaan, sidottiin tuulikannel mastoon. Ingemannit kuuluivat niihin ihmisiin, joiden seurassa tulee ikään kuin paremmaksi; katkeruus haihtuu ja maailma saa sen hohteen, joka säteilee onnellisesta ko-dista. Sorön lukion oppilaiden joukossa tapasi Andersen niin ikään pari runoilevaa nuorukaista, joten hiljaisesta, yksinäisestä Soröstä tuli hänelle oikea runouden ja ystä-vyyden koti.

Tapaus, joka mitä suurimmassa määrässä oli omiaan järkyttämään Hans Christianin mieltä, oli seuraava. Erään varakkaan isännän nuori tytär oli saanut sulhasensa surmaamaan isänsä, koska tämä oli heidän avio-liittoansa vastaan. Apuna oli renki, joka aikoi naida lesken. Sulhanen, morsian ja renki hirtettiin, ja tätä tapausta valmistautuivat kaupunkilaiset vastaanottamaan kuin juhlaa. Rehtori antoi koulun korkeimmille luokille lupaa arvellen, että oppilaille olisi terveellistä nähdä elämää tältäkin puolelta. Tämä mestaustoimitus, johon vielä liittyi suorastaan keskiaikaisia taikamenoja, vaikutti Anderseniin niin voimakkaasti, että kauhun kuvat pitkän aikaa seurasivat häntä, sekaantuen hänen uniinsa.

Muuten kuluivat päivät toistensa kaltaisina. Andersen oli jo kahdenkymmenen vuoden vanha, mutta hänen mielensä oli yhä lapsen. Muutama ote hänen päiväkirjastaan on tässä suhteessa kuvaava:

»Keskiviikko. — Alakuloisena otin käteeni Raamatun, joka oli edessäni; tahdoin nähdä eikö se voisi ennustaa minulle, avasin sen, viittasin umpimähkään erääseen kohtaan ja luin: Sinun pahenuksesi on sinusta itsestäsi, oo Israel! mutta minussa on sinun apusi!» (Hosea). — Niin, Isä, minä olen heikko, mutta Sinä näet sydämeni ja tahdot olla apuni niin että pääsen neljännelle luokalle. Pidin hyvin puoliani hepreassa.»

»Torstai. Tulin repineeksi jalan hämähäkiltä! Matematiikka meni hyvin. Jumala, Jumala! sydämeni koko kiitos.»

»Perjantai. Jumala! auta minua! — Tuolla ulkona on kirkas talvi-ilta. Tutkinto on onnellisesti mennyt; huomenna julistetaan päätös. Kuu! huomenna näet joko kalpean ja epätoivoisen tai maailman onnellisimman olenon! Lukenut Schillerin »Kabale und Liebe'n».

»Luantai. Jumala! nyt on kohtaloni ratkaistu, vaikka se yhä pysyy minulta salassa; mikähän minua odottaa-kaan? — Jumala, Jumala, älä minua heitä! veri juoksee nopeasti suonissani, hermoni vapisevat, oi Jumala, kaikkivaltias Jumala! auta minua — en ansaitse sitä, mutta ole armollinen, oi Jumala, Jumala — (myöhemmin —

Minä läpäisin. Omituista, iloni ei ole niin valtava kuin luulin. Kl. 11 kirjoitin Guldbergille ja äidilleni.»

Näihin aikoihin teki Andersen Jumalalle sen lupauksen, että jos hän sallisi hänen päästä neljännelle luokalle, niin hän seuraavana sunnuntaina menisi ripille. Hän pääsi luokalta ja menikin ripille. Hänen suureksi hämmästyksekseen ehdotti rehtori, joka oli päässyt johtajaksi Helsingörin latinakouluun, että Andersen muuttaisi hänen mukaansa, asuisi hänen talossaan ja nauttisi koulutuntien ohella hänen yksityisopetustaan. Sillä tavalla hän voisi tulla ylioppilaaksi puolessatoista vuodessa, mitä tulosta hänen Slagelsen koulussa olisi mahdollon saavuttaa. Rehtori ei vaatinut muuta korvausta kuin sen, minkä Andersen muutenkin maksoi täysihoidostaan. Tähän kaikkeen piti Andersenin hankkia lupa Collinilta. Lupa tulikin. Mutta vaikea Andersenin oli erota tovereistaan ja perheistä, joihin hän oli ehtinyt kiintyä.

Aluksi teki ihana luonto Helsingörin ympärillä nuorukaiseen valtavan vaikutuksen. Virkistävästi se näytti vaikuttaneen rehtoriinkin. Kuitenkin kesti jälkimmäisellä mielen tasapainoa lyhyeltä. Andersenille koitti kova aika, pimein koko hänen elämässään.

Heti kun lukuaika oli ohi, suljettiin koulutalon portit ja Andersen jätettiin ummehtuneeseen luokkahuoneeseen lukemaan läksyjään. Siellä oli hänen lämmin olla, sanottiin. Sitten hän sai leikkiä rehtorin lasten kanssa tai istua yksin pienessä huoneessaan. Pitkän aikaa hän sekä nukkui että asui koulun kirjastohuoneessa. Toverit eivät koskaan tulleet häntä katsomaan, sillä he pelkäsivät johtajaa. Tunneilla huvitti rehtoria erityisesti tehdä Andersen naurunalaiseksi muiden oppilaiden silmissä. Ja kun muut pääsivät kotiin ja heidän piinansa niin muodoin loppui, jäi Andersen rehtorin perheeseen ja talon portit suljettiin. Rehtori käytti joka päivä holhokilleen sellaisia puhuttelusanoja kuin »idiootti» ja selitti hänen olevan tyhmän kuin nauta. Tämä rehtorin menettely oli sitä merkellisempi, kun hän Collinin kirjeen johdosta oli kirjoittanut Kööpenhaminaan nuoren Andersenin isälliselle ystävälle mitä ylistävimmän tunnustuksen oppilaansa sekä siveellisistä ominaisuuksista että älylli-

sistä lahjoista. Jos nuorukaisella olisi ollut aavistusta siitä, että opettaja näin arvosteli hänen kykyään, niin hän keveällä mielellä ja rohkeasti olisi kestänyt pilkan ja kovat sanat. Mutta nyt hän joutui epätoivoon. Hän uskoi olevansa aivan väärällä uralla, työssä, joka ei ensinkään sopinut hänelle. Toista vuotta kesti aikaa, jonka miltei jokaisena iltana nuori Andersen rukoili, että Jumala ottaisi häneltä pois liian katkeran kalkin, tai säästäisi häntä näkemästä huomista päivää.

Lyhyen loma-ajan Andersen kerran vuodessa vietti Kööpenhaminassa asuen amiraali Wulffin kodissa, jossa köyhää poikaa kohdeltiin kuin omaa lasta. Amiraali, joka oli merikadettikoulun johtaja, asui itse Amalienborgin linnassa, ja Andersen sai nyt huoneestaan linnan-ikkunoiden korkeudesta katsella alas torille, jossa hän köyhänä ja hyljättynä poikana ennen oli kävellyt. Loma-ajan onnellisina päivinä täyttyi muuan hänen hartaimpia toivomuksiaan: hän tutustui henkilöön, joka hänen silmissään oli merkitsevempiä kaikkia muita: runoilija Adam Oehlenschlägeriin. Oli koolla suuri seura ja valaistussa salissa tunsu Andersen olevansa huonosti ja köyhästi vaetetettu. Hän vetäytyi pitkien uudinten suojaan ja katseli sieltä huoneeseen. Silloin tuli Oehlenschläger hänen luokseen ja ojensi hänelle kätensä. Andersenista tuntui kuin hän olisi tahtonut langeta polvilleen hänen eteensä. Amiraali Wulffin kodissa seurusteli Kööpenhaminan henkinen ylimystö ja vapaiden hilpeiden päivien jälkeen tässä ympäristössä tuntui olo Helsingörissä entistäkin pimeämmältä.

Andersen oli koko kouluaikanaan uskollisesti välttänyt runoilemista. Ainoastaan pari pientä runoa oli syntynyt Slagelsessa ja Helsingörissä. Nämä oli nuorukainen ottanut mukaansa Kööpenhaminaan ja lukenut muutamille ystävilleen. Huhu, että Andersen oli lukenut Kööpenhaminassa jonkin runonsa, tuli rehtorin korviin, ja eräänä päivänä hän astui julmistuneena holhokkinsa eteen vaatien saada nähdä asianomaista tekelettä. Vavis-ten toi Andersen runonsa »Kuoleva lapsi». Rehtori luki sen, nauroi, tuomitsi kaikki tyynni hölynpölyksi ja lausui kovia sanoja. Tässä runossa tapaamme idun yhteen Andersenin ihanimmista, kuuluisimmista saduista: »Äiti».

Nuorukaisen asema kävi tämän jälkeen epätoivoiseksi. Rehtori tuntui suorastaan huvikseen kiduttavan häntä. Eräs koulun opettajista huomasi sen vihdoinkin ja kirjoitti Collinille. Paikalla määräsi tämä, että Andersenin on jätettävä sekä koulu että rehtorin talo ja tultava Kööpenhaminaan. Tieto suututti mitä suurimmassa määrässä rehtoria. Kun Andersen hyvästijättäessään kiitti opettajaansa, purki tämä vielä viime hetkessä hänelle kiukkuaan, selittäen, ettei hänestä ikinä tule ylioppilasta, että hänen runonsa, jos ne painetaankin, tulevat lahoamaan kirjakauppiaiden ullakoilla, koska ei kukaan viitsi niitä lukea, sekä että nuorukainen itse tulee joutumaan hullujenhuoneeseen. Kauhuissaan läksi Andersen rehtorin talosta.

Monta vuotta myöhemmin, kun Andersen jo oli tunnettu kirjailija, tapasi hän kadulla samaisen rehtorin. Tämä tuli silloin ystävällisesti Andersenin luo, tunnusti erehtyneensä ja tarjosi sovinnon kättä. Tämä loi sovittavaa valoa yli sen pimeän ajan, joka unessa ja painajaisen muodossa vielä kirjailijan ollessa vanha mies palasi hänen mieleensä.

Jätettyään Helsingörin Andersen vuokrasi pienen vinttikamarin Kööpenhaminassa ja alkoi jatkaa lukujaan erään jumaluusopin ylioppilaan, sittemmin pastorin johdolla. Kuninkaan määräämiä rahoja oli vielä jäljellä sen verran, että tunnit ja asunto saatiin maksetuiksi, mutta muihin menoihin täytyi keksiä toisia keinoja. Muutamat perheet suostuivat nyt määrättyinä viikonpäivinä antamaan nuorukaiselle pöydässään päivällisaterian. Tämä saattoi tavallaan tuntua raskaalta, mutta siitä oli hyötyäkin, sillä Andersen oppi siten tuntemaan ihmisiä. Nuori jumaluusoppinut oli jaloluontoinen, tulinen mies, joka kiivaasti riippui kiinni raamatun kirjaimesta. Andersen taas oli aina uskonut Jumalan rakkauteen enemmän kuin helvetin tuleen, ja opettaja ja oppilas väittelivät kiihkeästi uskon asioista. Molempien sydämissä paloi pyhä tuli yhtä puhtaana.

Seurauksena siitä ajasta, jolloin Andersenin parhaimpia ja herkimpiä tunteita oli pilkattu, oli omituinen kausi nuorukaisen kehityksessä, kausi, jolloin hän itsekin pilkasi niitä pieniä runojaan, jotka hän kerran vertavuota-

vin sydämin oli kirjoittanut. Tänä aikana sepitti Hans Christian lukujensa lomassa ensimmäiset humoristiset, leikilliset runonsa ja nämä ilmestyivät eräässä tunneta viikkolehdessä, varustettuina nimimerkillä »h». Aikaisemmin oli Slagelsessa kirjoitettu runo »Kuoleva lapsi» ollut painettuna eräässä kööpenhaminalaisessa lehdessä. Kun nyt nimimerkki h'n tuotteet olivat runoilija Heibergin toimittamassa aikakauskirjassa, luultiin niitä päätoimittajan sepittämiksi ja tämä oli niille hyvin edullista. Ne otettiin vastaan yleisellä innostuksella. Tapahtui eräässä perheessä, jossa Andersen seurusteli ja jossa häntä aina oli varoitettu kirjoittamasta runoja, että juuri hänen ollessaan saapuvilla perheen isä tuli sisään asianomainen viikkolehti kädessä ja rupesi kehuaan runoja. Mainioita runoja! Se se vasta oli mies se Helberg! Andersen kuunteli kiitosta sykkivin sydämin. Mutta talon nuori tytär, joka tiesi, kenen runot olivat, ei saattanut vaieta, vaan puhkesi puhumaan: »ne ovat Andersenin!» Syntyi pitkä äänettömyys. Vihdoin talon herra läksi huoneesta. Runoista ei kukaan enää puhunut mitään. Yleinen mielipide oli, ettei Andersenilla ollut lahjoja ja hän sai siitä syystä läpikäydä monta kipeää nöyryytystä.

Syyskuussa v. 1828 tuli Hans Christian Andersen ylioppilaaksi ja runoilija Oehlenschläger, joka sinä vuonna oli yliopiston dekanuksena, ojensi hänelle ystävällisesti kätensä, toivottaakseen hänet tervetulleeksi akateemisten kansalaisten joukkoon. Andersen oli silloin 23 vuoden vanha.

Päästyään irti opintojen kahleista hän antoi mielikuviukselleen oikeudet ja pani nyt paperille jo kauan päässään liikkuneen suunnitelman, pukien sen mielikuviusrikkaan matkaseikkailun muotoon. Niin syntyi »Jalkamatka Holmenin kanavalta Amagerin nipukkaan». Teos ei kuitenkaan saanut kustantajaa ja Andersen kustansi sen itse. Ensimmäinen painos myytiin pian loppuun ja toisen ja kolmannen painoksen uskalsi jo kustantaja ottaa. Koko Kööpenhamina luki kirjaa, puhui siitä ja kiitti sitä. Andersen oli nyt saavuttanut mitä hän hartaimmin oli halunnut: hän oli ylioppilas ja runoilija!

Rumasta ankanpoikasesta oli tullut joutsen.

Hans Christian Andersen alkaa nyt kulkunsa »kunnian orjantappuratiellä» — käyttääksemme hänen omaa nimitystään eräässä tarinassa, jossa hän kuvaa maailman suurten kohtaloa. Oikeastaan ei kirjailijan luonteessa enää tapahdu kehitystä, niin oudolta kuin tämä kuulos- taakin. Huolimatta vaihtelevista, tekisipä miltei mieli sanoa kirjavista ulkonaisista olosuhteista, hän pysyy kai- ken ikänsä herkkänä lapsena, joka etsii ihmisiltä hyvyttä ja uskoo jokaista vastaan tulijaa ystäväksi. Hä- nen mielikuvituksensa toimii kiihkeän vuolaasti, kaikki mitä hän näkee, kuulee ja läpikäy, pyrkii paperille, hänen mitenkään koettamattakaan sitä pidättää. Ihmis- ten pilkka, joka lapsesta lähtien on haavoittanut ja vai- vannut häntä, ei tietenkään lakkaa kirjailijakauden alkaessa. Päinvastoin se yltyy. Julkisesta arvostelusta tulee suorastaan nuoren kirjailijan risti.

Hänen vilkas, levoton ja alituisesti uusia vaikutuksia kaipaava mielensä keksii matkustelemisen tuottavan ravintoa ikävöinnilleen ja matkustelemisesta muodostuu Andersenille vähitellen elämäntarve. Hänen halunsa tutustua uusiin ihmisiin, ja — kuten jo lapsena — aina ensimmäisiin laatuaan, johtaa häntä aikansa kaikkien eurooppalaisten kuuluisuuksien luo, olivat ne sitten kruunupäitä, taiteilijoita tai tiedemiehiä. Suorastaan hämmästyttävää sielullista joustavuutta mieheessä, joka jaksaa suorittaa kaiken sen seurustelun, minkä nämä tuttavuu- det tuovat mukanaan. Joka tapauksessa täyttää matkus- taminen suuren osan Andersenin elämää ja vaikutelmat matkoilta niin ikään suuren osan hänen tuotantoaan.

Kesällä 1830 lähtee nuori tanskalainen ensimmäiselle matkalleen. Hänen päämääränsä tällä kertaa on tutustua Jyllantiin ja kotisaareensa Fyeniin. Jyllannin nummet, jotka Andersen tuntee erinäisistä kuvauksista kirjalli- suudessa, vetävät häntä erikoisesti puoleensa. Kukaties siellä saa nähdä mustalaisperheen, jommoisista kirjat ovat tietäneet kertoa! Siihen aikaan olivat kulkuneuvot varsin kehittymättömät. Vuotta aikaisemmin oli Ander- sen kulkenut laivalla »Caledonia», joka oli ensimmäinen näillä mailla; tällä kertaa hänen piti matkustaa »Da-

nialla». Laivat eivät vielä olleet saavuttaneet yleisön luottamusta, varsinkin pilkkasivat niitä merimiehet. »Danialla» Andersen siis läksi liikkeelle ja ensimmäinen yö Kattegatilla oli valtavan ihana. Sitten tuli meritauti ja teki joksikin aikaa lopun ihastuksesta. Jyllannin nummilla se taas puhkesi esiin, mutta ilma oli niin epäsuotuista, ettei Andersen voinut vähissä matkavaatteissaan jatkaa länsirannalle asti. Siitä huolimatta hän kirjoitti matkakirjeitä niiltä seuduilta, joille oli aikonut lähteä. Tunsihan hän ne toisten suusanallisista kertomuksista! Jonkin verran muuttunut matkasuunnitelma vei nyt nuorukaisen sisämaahan. Hän näki Vejlen ja Skanderborgin, ja Fyenin herraskartanot ottivat hänet vastaan tervetulleena vieraana. Kaikkialla tunnettiin jo mitä hän oli kirjoittanut ja häntä kohdeltiin kuin tulevaa kuuluisuutta ainakin. »Ilossa ja riemussa lensivät viikot», Andersen kirjoitteli runoja ja kokosi aineksia historiallista romaania varten. Parikymmentä lupaavaa sivua oli jo paperilla, kun uusi valtava elämys tuli nuoren miehen tielle. Andersen kertoo:

»Jouduin kesämatkallani pienenpuoleisessa kauppa-kaupungissa rikkaaseen taloon; täällä avautui minulle odottamatta valtava maailma. Se oli niin suuri ja kuitenkin se mahtuu niihin neljään säkeeseen, jotka silloin kirjoitin:

Kaks tummaa silmää ma äsken näin,
miss' ota kotini, elämään.
Ne leimus neroa, lapsenmieltä.
En ikinä unohda niiden kieltä.

Me näimme toisemme myöhemmin syksyllä Kööpenhaminassa. — Uudet elämänsuunnitelmat täyttivät mieleni; olin päättänyt jättää runoilemisen, mitäpä hyötyä siitä oli? Aioin lukea papiksi; yksi ainoa ajatus eli mielessäni ja se oli tyttöni. Mutta tämä kaikki oli itseni pettämistä: hän rakasti toista ja meni naimisiin hänen kanssaan. Vasta vuosia myöhemmin minä tunsin ja tunnustin, että kaikki oli kääntynyt parhain päin sekä minulle että hänelle. Hän ei ehkä silloin aavistanut miten syvä minun tunteeni oli ja mitä se minuun oli vaikuttanut. Hänestä tuli kunnon miehen oivallinen vaimo ja onnellinen äiti. Jumala heitä siunatkoon!»

Seuraavana vuonna lähtee Andersen ensimmäiselle niistä monista ulkomaanmatkoista, jotka sittemmin toistuvat hänen elämässään välttämättömänä tottumuksena. Pakottavana syynä näihin matkoihin on miltei aina sama kuin ensimmäiseenkin: arvostelu, sekä julkinen että yksityinen, joka kylvää herkän runoilijan tielle niin paljon okaita, että hän on joutumaisillaan epätoivoon. Kun Andersenin isällinen ystävä Jonas Collin huomasi runoilijan ärtyneen suorastaan sairaalloisuuteen asti, neuvoi hän häntä lähtemään pienelle matkalle, vieraiden ihmisten ja uusien vaikutelmien keskelle. Kun Andersen oli säästänyt pienen summan rahaa, päätti hän sen nyt käyttää ja läksi matkaan.

»————Minä näin Lyypekin ja Hampurin. Kaikki hämmästytti ja valtasi minut; ei vielä ollut rautateitä; leveä, vajottava, hiekkainen tie kulki Lyneburgin nummen yli.————Minä näin ensi kerran vuoria, ne olivat Harz-vuoret, ja minä kuljin jalan Goslarista Brockenin kautta Halleen. Hyvä tuuleni palasi kuten muuttolinnut, mutta suru on varpusparvi, joka jää paikoilleen ja asettuu muuttolintujen pesään.»

Tällä matkalla tekee Andersen ensimmäiset tuttavuudet niiden monien kuuluisuuksien joukossa, jotka sittemmin täyttävät hänen ulkomaanmatkansa. Dresdenissä hän menee, Ingemannin suosituskirje taskussa, runoilija Ludvig Tieckin¹ luo, ja heistä tulee niin hyvät ystävät, että Tieck hyvästi jättäessään ja kirjoitettuaan muutamia sanoja tanskalaisen virkaveljensä albumiin toivottaa hänelle runoilijaonnea sekä sulkee hänet syliinsä ja suutelee häntä. »Se teki minuun mitä syvimmän vaikutuksen. Hänen lempeät, suuret siniset silmänsä katsoivat minuun, se ei ikinä lähde mielestäni; läksin itkien menemään ja rukoilin palavasti, että Jumala antaisi minulle voimaa vaeltaa sitä tietä, jota minä kaikesta sie lustani ja mielestäni halusin kulkea, rukoilin voimaa lausua mitä tunsin rinnassani, sekä että Tieck voisi antaa minulle arvoa, kun me taasen tapaisimme toisemme.» Berliinissä piti Andersenin Örstedin kirjeen suosittamana

¹ Ludvig Tieck (1773—1853), tunnettu saksalainen runoilija ja romaanikirjailija.

päästä runoilija Chamisson¹ puheille. »Korkea, vakava mies, hartioilla pitkät kiharat, ja rehelliset silmät tähdättyinä tulijaan, oli itse avaamassa ovea.» Heistäkin tuli heti ystävät. Andersen puhui saksaa huonosti, mutta Chamisso luki tanskaa ja hänen kääntäminään joutuivat muutamat Andersenin runot jo tällöin saksalaisen yleisön luettaviksi.

»Matkaelämä on ollut kehitykselleni paras koulu», sanoo Andersen tämän matkan jälkeen, ja Kööpenhaminan arvosteleva yleisökin on taipuvainen myöntämään, että kirjailijan julkaisemat uudet matkakuvat osoittavat edistystä. Tämä tietysti ei estä tuttavien pitämästä huolta siitä, että kunnian orjantappuratie tulisi runoilijalle liian helpoksi vaeltaa. Sen sai Andersen kohta taas kotoisella pohjalla kokea.

Toimeentulo oli työlästä, palkkiot varsin pienet. Sanomalehdet eivät maksaneet mitään. Mutta miehen, joka liikkui hienoston piirissä, täytyi koettaa pysyä edes vaatteissa. Andersen ymmärsi, ettei voinut turvautua yksin runolliseen tuotantoon, ja niin hän ryhtyi kääntämään teatterille sekä kirjoitti pari oopperatekstiä. Tämä oli leipätyötä eikä se löytänyt armoa arvostelun enempää kuin tuttavienkaan taholta. Runokokoelma »Vuoden kaksitoista kuukautta», joka syntyi kesken tätä työtä ja jolle myöhempi arvostelu on antanut paljon tunnustusta, sai silloin osakseen moitetta ja pilkkaa. Seuraava pieni kirja, joka sisälsi tanskalaisten runoili jäin luonnekuvia, jätettiin kokonaan arvostelun ulkopuolelle. »En saanut ainoaa ystävällistä sanaa, ainoaa lohdutuksen pisaraa, vaan sitä enemmän entisen moitteen uusintoja. Minulle ei annettu arvosteluja, vaan nuhteita — ja tätä kesti myöhäiseen ikään asti. Mutta juuri tähän aikaan olivat asiani pahimmillaan.»

Huomaamme Andersenin jo täydellisesti kypsyneen uutta ulkomaanmatkaa varten, huomaamme hänen hermostuksensa kehittyneen niin pitkälle, että olopaikan vaihto, joka ennen oli vaikuttanut niin edullisesti, käy hänelle välttämättömäksi. Varoja kuitenkin ei ollut.

¹ Chamisso (1781—1838), yksi Saksan romantiikan huomattavimpia runoilijoita.

Mutta lupaaville nuorille miehille jaettiin joka vuosi matkarahoja. Andersenhan oli kiitollisella rakkaudella kiintynyt hyväntekijäänsä kuningas Fredrik VI:een — ei siis ihme, että hän tunsii tarvetta saada ojentaa hänelle viimeisen runovihkonsa. Mutta ystävät kehoittivat häntä samassa tilaisuudessa esittämään kuninkaalle matkaraha-anomuksensa ja selittämään, miten tärkeä hänen kehitykselleen ulkomaanmatka olisi. Kauhealta tuntui runoilijasta mennä yhtäikaa viemään kuninkaalle kirjaansa ja pyytämään matkarahaa. Mutta ystävät sanoivat, että se oli välttämätöntä. Epätoivoissaan astui runoilija kuninkaan eteen ja juuri kun kuningas oli kiittänyt kirjasta, hän esitti anomuksensa. Hän puhkesi puhumaan: »Niin, teidän majesteettinne, minusta on niin kauheaa, että minun pitää tuoda se yhtäikaa kirjan kanssa; mutta minulle on sanottu, että minun täytyi niin tehdä, muuta keinoa ei ollut. Minusta se on niin rumaa ja vastenmielistä...» Kyyneleet nousivat runoilijan silmiin, mutta kuningas nyökäytti ystävällisesti päätään. Ja Andersen sai matkarahaa.

Ne pistosanat, joita tuttavat lausuivat tämän onnellisen lahjan johdosta, olivat omiaan vain kiihdyttämään Andersenin halua päästä pois. Ystävistään hänen kuitenkin oli vaikea erota.

»Vasta kun ihminen loittonee vuorimaisemasta, hän näkee sen todellisen muodon, ja niin kävi minulle, kun läksin ystäväni luota.» Huhtikuussa v. 1833 jätti runoilija Kööpenhaminan. Syvästi liikuttuneena hän rukoili Jumalaa, että hänen sallittaisiin »kasvaa ja kehittyä, jotta hän voisi tuottaa rehellisen ja toden runoteoksen» — muuten hän tahtoi jäädä vieraalle maalle ja kuolla siellä, kaukana Tanskasta. Kööpenhaminan tornit hävisivät ja laiva likeni Möeniä, kun kapteeni leikillisenä tuli haikeamielisen runoilijan luo ja toi hänelle kirjeen. »Se tuli nyt juuri suoraa tietä ilmasta!» sanoi hän. Jonkin tunnin kuluttua tuli uusi kirje, pian taas uusi ja viimeisen kirjeen antoi kapteeni saksalaisen rannan like-tessä. »Kaikki vain suoraa tietä ilmasta!» Ystävät olivat Kööpenhaminassa panneet kapteenin taskut täyteen kirjeitä, jotta tämä pitkin matkaa näillä tervehdyksillä ilahuttaisi runoilijaa!

Matkan määränä oli tällä kertaa Pariisi. Kulkiessaan läpi Saksan joutui Andersen Kasseliin, mistä hänen esi-
äitinsä, joka vastoin vanhempiensa tahtoa meni naimisiin
köyhän näyttelijän kanssa, oli kotoisin. Andersen ei kui-
tenkaan ehtinyt viipyä näissä muistoissa, sillä muistot
Napoleonista, hänen lapsuutensa sankarista, valtasivat
hänet. Täälläkin oli Napoleon ollut valtaherrana, muu-
tamissa kadunkulmissa näkyi vielä epäselvästi Napo-
leonin nimi, joka oli annettu sankarin kunniaksi ja pei-
tetty maalilla, kun sankari voitettiin.

Siihen aikaan ei matka pohjoismaista Pariisiin käynyt
aivan nopeaan. Hitaasti kulkivat raskaat postivaunut
tomuisilla teillä yötä ja päivää. Tarinassaan »Onnetta-
ren kalosseista» Andersen kuvaa matkustajan vaivoja
tässä aikansa kulkuneuvossa. Runous on tästä matkus-
tamisesta varsin kaukana. Kuin keidas vaikuttaa lyhyt
lepo Frankfurtissa, Goethen syntymäkaupungissa. Ja
entä sitten Rein-virta! Se tosin ei ollut niin suurenmoi-
nen kuin Andersen oli kuvitellut, mutta satujen ja lau-
lujen hohde lepäsi kuitenkin sen yllä ja teki sen ihanaksi
pohjoisen runoilijan silmissä.

Kolme yötä ja kolme päivää kesti matkaa Reiniltä
Pariisiin. Andersen odotti tätä »kaupunkien kaupunkia»
tavattomalla jännityksellä. Hän tähysteli silmänsä
kipeiksi saadakseen sen näköpiiriinsä ja kyseli kysele-
mistään, eikö jo tulla perille. Vihdoin hän väsyi odo-
tukseen ja sai vasta keskellä pariisilaista bulevardia tie-
tää, että oli saavuttu maailmankaupunkiin. Väsymys
tällaisen matkan jälkeen oli kuitenkin niin suuri, ettei
Andersen mitään muuta pyytänyt kuin päästä vuotee-
seen. Hän heräsi hotellissa sikeästä unestaan hirveään
meluun: tuli ukkosilma, jyrisi ja salamoi. Kansaa tulvi
ulos vastapäisestä teatterista. Salama häikäisi, meluava
ihmismeri häikäisi sekin. Kaupunkien kaupunki! Parii-
sin teatterit ja niiden »tähdet» täyttävät pohjoismaisen
teatterinystävän ihastuksella. Ja ihastuksella, joskin
toista laatua, hän lyöttäytyy Pariisissa oleskelevien
maanmiesten piiriin ja riemuitsee, kun saa puhua
»armaan kodin kieltä». Pyhällä hartaudella hän käy
katsomassa historiallisia paikkoja. Kun hän Trianonin
linnassa tulee Napoleonin makuuhuoneeseen, missä

kaikki on samassa kunnossa kuin keisarin aikana, hän laskee kätensä suureen vuoteeseen johtaville portaille, joita keisarin jalka on koskettanut, ja hänen tekee mieli langeta polvilleen. Hän näkee Pienen Trianonin puistossa maitohuoneen, missä Marie Antoinette talonpoikaistytön puvussa itse on emännöinyt. Ja runoilija taittaa vaatimattoman kukkasen, joka koskettaa onnettoman kuningattaren huoneen ikkunaan, ja vie sen kotiin muistoksi mahtavasta Versaille'sta.

Vallankumouksen vuosipäivän vietto heinäkuussa oli siihen aikaan vielä tuore ja kulumaton. Andersen halusi nähdä Pariisin tänä päivänä ja jäi kaupunkiin. Ensimmäisenä juhlapäivänä piti Napoleonin patsas paljastetun Vendome-torilla. Aattoiltana, kun tätä varten vielä tehtiin* valmistuksia ja keisarin kuva korkeudessaan vielä oli verhojen peitossa, seisoi Andersenkin kansanjoukossa torilla. Silloin tuli omituinen laiha vanha vaimo hänen luokseen, nauroi mielipuolen lailla ja sanoi: »Tuonne ylös ne nyt ovat asettaneet hänet! Huomenna ne taas raastavat hänet alas. Hahhahhah, kyllä minä tunnen ranskalaiset!»! Seuraavana päivänä alkoivat sitten mitä moninaisimmat juhlallisuudet. Musiikki soi ja sotamiehet marssivat, kukkakimput kiväärinpiippuihin pistettyinä, pitkin katuja. Huudettiin sekä hurraata että »alas herrat!» Kaupungintalon suurissa tanssiaisissa oli läsnä kuninkaasta ja kuningattaresta lähtien kaikki säätyluokat köyhimpäänkin asti. Kun Louis-Philippe kuningattarineen astui tanssisaliin, soitettiin sitä kohtaa oopperasta »Kustaa Kolmas», jossa kuningas murhataan. Tämä ooppera oli silloin muodissa Pariisissa, mutta murhakohtauksen musiikki, soitettuna juuri sillä hetkellä, teki Anderseniin kaamean vaikutuksen. Kuningatarkin oli sitä kuunnellessaan ollut hyvin kalpea. Kuninkaalliset prinssit tanssittivat köyhiä tyttöjä. Monta päivää kesti juhlahumua. Illoin sytytettiin surusoituja kaatuneiden haudoille, jotka olivat koristetut eternelliseppeleillä. Seine-virralla suoritettiin turnauksia veneissä. Kaikki Pariisin teatterit pitivät näytöksiä päivälläkin ja ovet olivat avoimet, pääsy vapaa. Kuka tahansa saattoi tulla ja mennä. Keskellä näytäntöä saattoi yleisö yhtäkkiä puhjeta laulamaan marseljeesia tai

jotakin muuta vallankumousajan laulua. Illoin säteili koko kaupunki loistavassa ilotulituksessa. Häikäisevämpää hyvästijättöä ei »kaupunkien kaupunki» olisi voinut valmistaa lähtevälle runoilijalle.

Pariisilaisista kuuluisuuksista, joiden luo Andersen, suosituskirje taskussa, tällä matkalla meni, mainittakoon säveltäjä Cherubini, jonka hän tapasi istumassa soittokoneen ääressä, kummallakin olkapäällä kissa. Sielumessujen säveltäjämestari ei tuntenut tanskalaisia säveltäjiä, joiden teoksista Andersen toi hänelle pieniä näytteitä. Pysyvämpää ystävyyttä ei heidän välillään syntynyt. Ei myöskään Heinrich Heine, jonka runous likeisimmin oli vaikuttanut Anderseniin hänen ensimmäisenä kirjailijakautenaan ja johon Andersen kiihkeämmin kuin ehkä kehenkään toiseen halusi persoonallisesti tutustua, tullut hänelle niin läheiseksi kuin hän oli toivonut. He koettivat molemmat parastaan, tapasivat useita kertoja ja kävelivät yhdessä bulevardilla, mutta todempaa ei ystävyydestä tullut.

Ensimmäinen ranskalainen kirja, jota Andersen alkukielellä koetti lukea, oli Victor Hugon »Notre Dame». Ihastuneena sen kuvauksiin hän kävi Notre Dame-kirkossa ja tutki muutenkin Pariisia. Ja ennen pitkää hänessä heräsi halu tutustua kuuluisaan kirjailijaan. Andersen kuvaa käyntiään Victor Hugon luona näin: »Hän asui vanhanaikaisissa huoneissa ja näissä riippui seinillä Notre Damea esittäviä kuparipiirroksia ja maalauksia. Itse hän esiintyi yönutussa, alusvaatteissa ja siroissa tohveleissa.» Mutta kun Andersen poislähtiesään pyysi häneltä hänen nimikirjoitustaan, hän kirjoitti sen aivan paperin ylälaitaan, niin ettei olisi tilaa ainoallekaan sanalle. Tämä varovaisuus teki Anderseniin kiussallisen vaikutuksen. Myöhemmin, toisella matkalla, kun Andersenin teoksia jo luettiin Euroopassa, tutustui pohjoismainen kirjailija, kuten saamme nähdä, lähemmin sekä Heineen että Victor Hugo'hon.

Vallankumousjuhlan remuava loisto mielessään Andersen jätti »kaupunkien kaupungin». Täpötäydessä postivaunussa mentiin pari yötä ja pari päivää. Jura-vuoristossa eräänä iltana oli Andersen vihdoin yksinään vauvussa. Äkkiä avasi junailija oven ja päästi sisään kaksi

nuorta talonpoikaistyttöä. »Emmekös ota heitä mukaan, kun heillä olisi niin pitkä matka kävellä!» sanoi hän. Vaunu oli pilkkosen pimeä, tytöt tiesivät, että siellä istui yksinäinen herra. Kun he aikansa olivat kuiskutelleet ja naureskelleet, alkoivat he kysellä mistä kaukaa vieras oli. Kun heidän piti sanoa »Kööpenhamina», he sanoivat »Korpraali» ja kun he eivät oppineet merkillistä nimeä, nauroivat he taas. Vihdoin he rupesivat pyytämään, että vieras herra seuraavalla postiasemalla näyttäisi heille kasvonsa. Kun ei herra suostunut, peittivät tytötkin nenäliinalla kasvonsa astuessaan alas vaunuista. Nau-raen ja ilakoiden ojensivat he — kasvot nenäliinan pei-tossa — hänelle kätensä ja katosivat. Tämäntapaisia vaarattomia pikkuseikkailuja sattui runoilijalle pitkin elämää.

Jo näkyivät Alpit ja Mont-Blanc. Tie kulki alituisesti kuilujen partaalla, tuntui siltä kuin suuret savupilvet lakkaamatta olisivat olleet liikkeellä siellä alhaalla, mutta eivät ne olleet savua, vaan pilviä. Geneven kau-punki lepäsi Genève-järven kainalossa, koko Alppien ketju ui sinisessä autereessa, jäätiköt loistivat aurin-gossa. »Oli sunnuntaiaamu, pyhä sunnuntainen hartaus täytti rintani täällä luonnon suuressa kirkossa. Chillonin linna kuvasteli torniaan veteen. Savoijin vuorilla kim-melteli lumi, mutta alhaalla kukoisti viini ja maissi ja upeat kastanjapuut loivat varjoa eteläiseen auringon-paahteeseen. Täynnä liikutusta katseli pohjoismainen runoilija niitä kidutuskammioita, joissa vankeja oli pidetty. Byronin nimi ja vuosiluku 1826 oli eräässä pilarissa. Eukko, joka matkustavaisille näytteli linnaa, selitti, että muuan matkustavainen herra oli hänen huo-maamattaan päässyt piirtämään siihen nimensä, jota kaikki ihmiset nyt töllestelivät. Mikä lieneekään ollut kummallinen herra!

Jura-vuoristossa joutui Andersen erään puoleksi tans-kalaisen perheen vieraaksi. Häntä kohdeltiin siellä kuin omaista, lapset ja tädit ystävystyivät häneen, ja tässä ystävällisessä ympäristössä, keskellä suurta luontoa, alkoivat kirjallisetkin aiheet kasvaa runoilijan mielessä. Vanha kansanlaulu Agnetesta ja vedenhaltiasta oli kauan soinut hänen sielussaan ja nyt hän kävi uudelleen

käsiksi jo Pariisissa aloittamaansa aiheeseen. Ensimmäinen osa oli valmistunut Seinen rannoilla, toinen valmistui täällä korkealla, Jura-vuoristossa.

Agnete-runoelma oli niin rehellisen näkemyksen ja niin iloisen ja hartaan työn tulos, että sen tekijä kuvitelti kotimaansa ennen vihamielistenkin kielten nyt vaikeenevan. Siinä hän kuitenkin erehtyi.

Ero Jura-vuoriston ystäväistä oli haikea. Lapset itkivät ja vanhat tädit pistelivät poislähtevän taskuihin villaisia kintaita, joita olivat kutoneet matkaa varten lumisella Siplonilla. Andersen sanoo, että oleskeluun täällä ja »Agneteen» päättyy eräs hänen kirjailijaelämänsä kausi.

Tasan 14 vuotta siitä kun Andersen köyhänä poikana tuli Kööpenhaminaan, hän näki kaipaüksensa maan Italian. »Mikä luonnon suuruus yltympärillä! Meidän täpötäydet vaunumme hevosvaljakkoineen tuntuivat olevan vain kärpänen mahtavalla vuorella. Me ikäänkuin ryöhimme pitkin kalliotietä, joka kerran Napoleonin käskystä oli halkaistu keskelle maan selkärankaa. Jäätiköt loistivat lasinvihreinä päittemme päällä; ilma kylmeni kylmenemistään; paimenpojat olivat käärineet ympärilleen taljoja ja majatalossa paloi uunissa aikamoinen tuli. Ulkona oli ankara talvi, mutta muutaman tunnin perästä vierivät vaunut kastanjapuiden alle, joiden pitkät vihreät lehdet kiilsivät lämpimässä auringonpaisteessa. Lago Maggiore loisti tummien vuorten välitse, kauniit saaret lepäsivät kuin kukkakimput veden pinnalla, mutta taivas ei ollut selkeä, sitä peitti harmaa auer aivan kuin Tanskassa, vasta illalla se oli poissa ja ilma loisti läpikuultavana, taivas tuntui olevan kolme kertaa korkeammalla kuin siellä kotona; viinirypäleet riippuivat pitkinä köynnöksinä teiden varsilla, aivan kuin ne olisivat olleet tarkoitettut juhlaan. En milloinkaan ole nähnyt Italiaa ihanampana.»

Luonto tekee näillä Andersenin ensimmäisillä ulkomaanmatkoilla häneen suurimman vaikutuksen. Myöhemmillä matkoilla kiinnittää pääasiallisesti ihminen hänen huomiotaan. Italian kuumaveriset, huolettomat ihmislapset ovat tietenkin nytkin ikään kuin värikkäimmät kukkaset tässä eteläisessä luonnossa. Järjestyksestä

he eivät tiedä paljonkaan. Matkustajia vaivataan alituisella passintarkastuksella, postivaunujen konduktööri ei tunne teitä vaan vedättää kurjilla hevosillaan valtavia vaunujaan puolen vuorokauden matkoja harhaan. Pisan kaupunkiin esimerkiksi piti saavuttaman päivällä, mutta tultiin vasta keskellä yötä. Oli pilkkosen pimeä. Suuren kynttilän avulla, jonka ajaja oli jostakin ostanut, etsittiin majataloa ja löydettiin vihdoin perille.

Italian taide valtaa runoilijan, hän tuntee olevansa kuin uudestisyntynyt ihminen viivyttyään sen parissa. Thorvaldsen, Andersenin kuuluisa maanmies, joka pariaikaa työskentelee Roomassa, on hänkin edustettuna. Pisan Campo-Santolla, hautausmaalla, tapaa Andersen hänen veistoksiaan. Carraran marmorilouhimot tekevät häneen valtavan vaikutuksen. Kuin lumotuissa vuorissa viipyvät vanhanajan jumalat ja jumalattaret täällä odotellen vapauttajaansa, mahtavaa taikuria, Thorvaldsenia tai Canovaa. Mutta matkustaminen ihanassa Italiassa vaatii aina kulkijoilta raskaat lunnaat kaikesta siitä nautinnosta, mitä he ovat saaneet. Päivällä paahtaa aurinko näännyttävän kuumana. Laihat hevoset ovat niin karpästen vallassa, että ne paremmin tekevät raatojen kuin elävien olentojen vaikutuksen. Matkustajat taittavat tienvarsilta myrtinoksia, joilla puolustavat itseään. Yöllä likaisissa majataloissa ahdistavat myrkylliset hyönteiset, purren kasvoja ja käsiä niin että ne ovat sekä paisuksissa että verillä. Ruoka, joka tuodaan nälkäisille matkustajille, on usein niin pilaantunutta, ettei sitä voi syödä. Tienvarsilla ja majatalojen edustalla valittavat kerjäläiset näyttären ruumiinvammojaan ja ojennellen surkastuneita käsiään ...

V

Rooma! Lokakuun 18:tenä, keskellä päivää, saapuvat postivaunut Roomaan ja Andersen tuntee nyt tulleensa kaupunkiin, joka hänelle sittenkin on läheisin kaikista. Hän joutuu heti suuren ja sangen omalaatuisen juhlatilaisuuden näkijäksi: vietetään Rafaelin hautajaisia — toisen kerran. Sattuneesta syystä oli nimittäin mestarin

hauta avattu ja luut olivat uudelleen saatettavat viimeiseen leposijaansa Santa Maria della Rotondan kirkkoon. Pappien rukoillessa ja ihanan laulun kaikuessa avattiinkin arkku, ja kun se sitten oli jälleen suljettu, saattoivat sitä Italian taiteilijat sekä kansa valtavana joukkona läpi kirkon. Tässä saatossa näki Andersen Thorvaldsenin, vahakynttilä kädessä.

Pian olivat lukuisat Roomassa oleskelevat tanskalaiset johdattaneet Andersenin Thorvaldsenin työpajaan. Kuuluisa tanskalainen muovaili paraikaa korkokuvaansa Rafaelista. Andersen sai nähdä joukon Thorvaldsenin omia ja ajan etevimpien taiteilijain kuvia, jotka Thorvaldsen oli ostanut, aikoen kuolemansa jälkeen lahjoittaa ne Tanskan kansalle.

Suuressa romaanissaan »Improvisaattori», jolla Andersen yhdellä iskulla tulee tunnetuksi kautta Euroopan, käyttää hän sittemmin hyväkseen sitä runsasta Italian luonnon ja kansanelämän tuntemustaan, minkä hän tällä matkalla saa. Hän onkin alituisesti maanmiestensä kanssa liikkeellä Rooman ympäristössä. He kulkevat mielellään joukossa, koska turvallisuus ei ole läheskään taattu. »Me kohtasimme rosvoja, jotka olivat kytketyt härkien vetämien vaunujen taakse ja joita santarmit ympäröivät. Me näimme hautausmenot, missä ruumista peittämättömänä kannettiin paareilla, ilta-aurinko paistoi kalpeille kasvoille ja pojat juoksivat kupit käsissä kokoamassa vahaa, joka tippui munkkien kyntteleistä. Kellot soivat, laulu soi, miehet pelasivat morra-peliä, tytöt tanssivat saltarelloa, lyöden tahtia tamburiinilla.» Ja tämän puolivillin elämän keskeltä kohooa tuon tuostakin näkyviin vanha temppeli kuun tai tulisoihtujen valossa.

Jouluaaton viettivät Roomassa oleskelevat skandinaivialaiset yhdessä. He olivat saaneet käytettäväkseen rakennuksen itse Villa Borghesen puutarhassa ja Andersen sekä muutamat muut tanskalaiset olivat aamusta alkaen koristamassa sitä illaksi. Oli niin lämmin, että he paitaahasillaan kiinnittivät seppeleitään. Joulukuusen virkaa hoiti suuri oranssipuu, jonka oksilla riippui hedelmiä. Jokin pieni väärinymmärrys taiteilijoiden kesken selveni itsestään — kuulemme esimerkiksi Thor-

valdsenin suusta sanat: »Köytä sinä kiinni käteni jos tahdot — minä puren hampaillani marmoriin paremmin kuin sinä hakkaat sitä käsilläsi!» Tämän lausui kuuluisa kuvanveistäjä eräälle kilpailijalle, ja syynä siihen oli pieni, varomaton joulupila, jonka Andersen viattomana ja tietämättömänä oli keksinyt, kantaakseen kortensa yhteiseen iloon. Sopu palasi, kuten sanottu, pian. Andersen oli kirjoittanut runon skandinavialaiselle veljeydelle ja yhteiselle joululle. Runo laulettiin tutulla sävelellä ja maljoja juotiin.

Ulkomailla tunsivat Andersen aina liikutuksella yhteenkuuluvaisuutensa kotimaahan. Hänen mielensä heltyi, kun hän kuuli tanskaa, ja hän oli onnellinen, kun sai puhua sitä. Mutta hän ei ikävöinyt kotiin. Hän suorastaan pelkäsi sitä päivää, jolloin taas astui pilkallisten, hämmästelevien kööpenhaminalaisten joukkoon. Olo heidän keskellään tuotti ainaista kidutusta ja kärsimystä. Andersen ei ulkomailla vastaanottanut montakaan kirjettä. Usein hän kaipasi tietoja Tanskasta, mutta kun ne tulivat, olivat ne tavallisesti sitä laatua, että ne antoivat esimaun niistä harmeista, jotka odottivat kotona.

— Oletteko te taas saanut kirjeitä kotoa? kysyivät ystävät, kun he tapasivat Andersenin alakuloisena Rooman kadulla. He tiesivät, mikä koski Anderseniin, ja antoivat hänelle neuvon: — minä vain en lukisi sellaisia kirjeitä, ja eron minä tekisin sellaisista ystäväistä, jotka kiusaavat ja piinaavat!

Ja mitä nämä kirjeet sitten sisälsivät? Niissä esimerkiksi kehoitettiin Andersenia karsimaan pois lapsellisuutensa ja tunteellisuutensa, miehistymään, oppimaan ja tunkemaan asioiden ytimeen. »Ihmiset sanovat: mitä hän siellä nyt taas on keittänyt kokoon?———Minä puolestani olen aikoja sitten saanut hänestä tarpeekseni. — — — Hän kirjoittaa aina yhtä ja samaa.——— Sanalla sanoen: teidän runottarellanne on tällä haavaa uskomattoman vähän ystäviä. Ja mikä siihen on syynä: te kirjoitatte liian paljon.———Tällä raivoisalla ja vahingollisella tuotteliaisuudellanne te alennatte teostenne arvoa siinä määrin, ettei lopulta yksikään kustan-

taja huoli teitä ilmaiseksiikaan.———Ja taas te aiotte kirjoittaa matkastanne (Andersen oli kirjeessä maininnut Roomassa aloittaneensa uutta teosta, joka sittemmin ilmestyi nimellä »Improvisaattori» ja joka, kuten on mainittu, perusti hänen maailmanmaineensa).———Teidän uskonne että ihmiset olisivat teistä niin huvitetut, osoittaa itse asiassa suunnatonta itsekkyyttä. Syyn täytyy olla teissä itsessänne, sillä yleisö ja varsinkaan arvostelijat eivät ainakaan ole antaneet aihetta siihen.» Pitkän kirjeen lopussa oli murhaava mielipide »Agnetesta». Joku ystävällinen kirje, jossa ihastuneesti puhuttiin Andersenin viimeisen kirjan kauneudesta, ei paljon lohduttanut epätoivoista runoilijaa.

Tässä mielialassa saavutti hänet sanoma äidin kuolemasta. Jumalan kiitos! oli pojan ensi ajatus. Olihan äiti saanut kuolla siinä uskossa, että hänen pojastaan oli tullut jotakin. Jos hän olisi elänyt, olisi hän saanut hänestä pelkkää surua. Ja samalla kun järki saneli kirjailijalle tämän, saneli tunne yksinäiselle ihmiselle, ettei hänellä maailmassa nyt ollut ketään, joka häntä rakasti. Muutamien ystävien kirjeet kotimaasta ja Roomassa oleskelevien kansalaisten myötätunto valoivat lohdutuksen pisaran kärsimyksen kalkkiin. Kun Thorvaldsen eräänä päivänä näki miten alakuloinen Andersen oli, kietoi hän kätensä hänen kaulaansa, suuteli häntä ja kehoitti häntä rohkaisemaan mieltään. Andersen kertoi hänelle nyt kirjeistä, jotka tulivat kotoa ja myrkyttivät hänen elämäänsä. Silloin kiristi Thorvaldsen hampaitaan ja puhkesi puhumaan: »Niin, niin, kyllä minä tunnen maanmieheni siellä kotona! Minun ei olisi käynyt ensinkään paremmin, jos minä olisin jäänyt sinne. Minä ehkä en olisi saanut lupaa käyttää edes mallia! Jumalan kiitos etten minä tarvitse heitä! Jos heistä vain on riippuvainen, niin kyllä he osaavat piinata ja kiusata!»

Saavuttaakseen uudelleen mielensä tasapainon lähtee Andersen etelä-Italiaan, ja mahtava luonto, taide ja historialliset muistot todella karkottavat hänen surunsa, mutta se palaa, kun hän tulee takaisin Roomaan sanoakseen sille hyvästi ja kun alkaa matka kohti kotia. Surumielisenä pysähtyy Andersen Venetsiassa ja Veronassa. Hänen täytyy pian jatkaa matkaa pohjoista kohti. »Yhä.

raskaammaksi kävi mieleni, kun ajoin Alpeja ylös, kotiin päin.———Pelkoni kasvoi kasvamistaan, kun ajattelin sitä katkeraa kalkkia, jota minä varmaan kävin tyhjentämään...» Toukokuun lopulla saapui Andersen Muncheniin ja joukko mieltäkiinnittäviä tuttavuuksia oli heti tarjolla. Mutta pelko kotiintulosta kävi yhä ahdistavammaksi. Andersen oli saanut käsiinsä uusia pilkallisia arvosteluja kirjoistaan. »Kuin ruostunut veitsentynkä vihlaisi jokainen sana mieltäni ja hermojani, on siis helppoa käsittää missä hädässä minä odotin kotiintulon hetkeä.» Äärimmäistä säästäväisyyttä noudattaen koettaa Andersen saada rahansa riittämään voidakseen viivyttää kotimatkaansa, ja kokonaisen kuukauden hän viettää yli määräaikansa Bayerin pääkaupungissa.

Itävallan virkaintoisen poliisin kanssa syntyy rajalla hupaisia selittelyjä. Kun Andersenilta kysytään hänen nimeään, vastaa hän: Hans Christian Andersen. Mutta Kööpenhaminassa on hänen passiinsa kirjoitettu ranskalainen muoto, joka kuuluu: Jean Chretien Andersen. Ja kaikki muut matkustajat, jotka kuljettavat mukanaan sekä tupakkaa että muuta luvatonta tavaraa, unohtavat siinä ankarassa kuulustelussa ja tarkastuksessa, joka kohdistetaan viattomaan tanskalaiseen runoilijaan. Epäillään, että hän liikkuu väärällä nimellä ja ties mitä.

Wienissä joutuu Andersen keskelle teatterimaailmaa ja seuraa ihastuksissaan Burg-teatterin näytäntöjä. Hänen tuttavuuksiensa joukossa mainitaan Grillparzer ja Strauss, joka viimeksimainittu, johtaessaan orkesteriaan, oli kuin »koko valssiposetiivin sydän... sävelet ikään kuin kumpusivat esiin hänestä joka jäsenen kautta, hänen silmänsä loistivat———.»

Kuukauden viivytyttyään Wienissä jatkoi Andersen matkaansa. Böhmin maa ja Saksa, joiden läpi hän ajoi, jättivät hänet tällä kertaa kylmäksi. Hänen sydämensä oli jäänyt Italiaan, Italian luonto ja kansanelämä täyttivät hänen mielensä. Hän oli jo Roomassa alkanut kirjoittaa romaania, Münchenissä oli syntynyt jatkoa ja nyt kehittyi teos kehittymistään kirjailijan mielessä, vaikka se varmaan tulisi tuottamaan hänelle surua eikä iloa.

Elokuussa 1834 saapui Andersen Tanskaan. Sekavin tuntein hän astui maihin eivätkä kaikki hänen kyyne-

leensä olleet kotiintulon aiheuttamia ilonkyyneliä. Niin oli kotimaassa usko runoilijan lahjoihin mennyt, ettei hän ollut saamaisillaan kustantajaa romaanilleen, kun se valmistui. Hänen täytyi hankkia kirjalle ennakko-tilaajia ja tekijäpalkkio oli uskomattoman pieni. Collinille, hänen puolisolleen ja perheelleen oli tekijä omistanut »Improvisaattorinsa». Kustantajan luottamus kirjaan oli sitä laatua, että hän katsoi olevan syytä ilmoituksissa rauhoittaa yleisöä epäilyksiltä, että teos olisi matkakertomus — kirjailija oli kätkenyt siihen ainoastaan henkisen tuloksen matkastaan.

Mutta kirja sai, vastoin odotuksia, paljon lukijoita ja siitä julkaistiin yhä uusia painoksia. Arvostelijat, jotka olivat tuominneet Andersenin tulevaisuuden kirjailijana, eivät ensin tietäneet mitä sanoa ja vaikenivat, kunnes yksi uskalsi lausua julki totuuden. »Improvisaattori» kokosi Andersenin ystävät jälleen hänen ympärilleen ja niiden lukumäärä kasvoi kasvamistaan, kun uusi romaani alkoi ilmestyä ulkomaalaisilla kielillä ja kaikkialla sai loistavan vastaanoton. Kirjailijan katkera mieli sulii. Kuin sairas, joka kääntää kasvonsa auringon puoleen, Andersen toipui saadessaan tunnustusta. »Naurakaa, jos tahdotte», sanoo hän, »mutta niin vain oli, että minä itkin, itkin itseni iloiseksi ja tunsin kiitollisuutta Jumalaa ja ihmisiä kohtaan.»

Arvostelusta sanoo hän myöhemmin: »Minun arvostelujeni laita on ollut kuten viinin, joka tulee paremmaksi kuta useamman vuoden se käy, ennenkuin se tarjotaan.» Kuitenkin oli taiteilijalla ollut moni katkera hetki kestettävänä »Improvisaattorin» herättämän innostuksen jälkeenkin. Hänen »Satujensa» ensimmäinen osa oli ilmestynyt jokin kuukausi mainitun romaanin jälkeen ja heti olivat sekä arvostelu että yleisö rientäneet julistamaan, että Andersen, »joka jo 'Improvisaattorissa' antoi niin suuria toiveita lahjoistaan, satuvihossaan taas on vaipunut lapsellisuuteen.» Kuitenkaan ei hänen runoilijanlahjojaan enää epäilty ja uudet suuret romaanit vain vahvistivat hänen mainettaan.

Andersenin seuraava matka ei kaikesta päättäen johnutut mielenkarvaudesta, kuten edelliset. Mutta se ei ollutkaan mikään varsinainen ulkomaanmatka, matkus-

tajan ei tarvinnut vaihtaa edes kieltä ja se kieli minkä hän kuuli ympärillään kaikui hänen korvissaan ikäänkuin se olisi ollut vain hänen oman kielensä murre. Andersen matkusti tällä kertaa Ruotsiin. »Minusta tuntui kuin Tanska olisi avartunut, minä ymmärsin miten likellä toisiaan ruotsi, norja ja tanska ovat. Minä koh-tasin sydämellisiä, ystävällisiä ihmisiä, ja luontoni mukaisesti liityin pian heihin. Tämä matka oli ja pysyy aina yhtenä iloisimmista matkoistani.» Andersen, joka tunsu ruotsalaista kirjallisuutta verraten vähän — läheisimmäksi oli hänelle käynyt »onneton Stagnelius vainaja» — tekee nyt joukon uusia tuttavuuksia. Pysy vimmaksi niistä jää se tuttavuus, joka solmittiin seuraavalla tavalla.

Laivalla Trollhättanin kanavan ja Venersborgin välillä kyseli Andersen kapteenilta, sattuiko hän tietämään mitä ruotsalaisia kirjailijoita tällä haavaa oli Tukholmassa ja mahtaisiko Fredrika Bremeriä saada tavata. »Häntä ette kuitenkaan tapaa», kuului vastaus, »sillä hän on paraikaa Norjassa.» Andersen sanoi silloin leikkillä, että kirjailijatar varmaankin pian palaa, ja lisäsi: »Matkoilla on onni aina minulle myötäinen ja toivomukseni täyttyvät enimmäkseen.» »Tuskinpa tällä kertaa!» naurahti siihen kapteeni. Myöhemmin hän kuitenkin rientää Andersenin luo, kädessään matkustajien luetteloa, ja huutaa: »Onnellinen mies, onni näyttää todella olevan teille myönteinen, neiti Bremer on tällä laivalla ja matkustaa Tukholmaan!» Andersen epäili kuitenkin, olisiko luetteloon merkitty neiti Bremer kirjailijatar, johon hän halusi tutustua, sillä hän ei matkustajien joukossa ollut nähnyt ainoatakaan, joka olisi voinut olla hän. »Kello kolme aamulla tulin katsomaan auringonnousua, paitsi minua tuli hytistään muuan nainen, hän ei ollut nuori eikä vanha, kääriytyneenä takkiinsa ja suureen huiviinsa — hänkin tahtoi nähdä auringonnousun. Minä ajattelin: jos neiti Bremer on täällä, niin tämä on hän! Minä rupesin keskustelemaan, hän vastasi kohteliaasti mutta kylmästi, ja kun minä kysyin häneltä, eikö hän ollut tuttujen romaanien tekijä, niin hän vastasi vältellen ja kysyi nimeäni. Hän tunsu sen, muttei ollut lukenut minulta mitään, kysyi, eikö minulla ollut

mukanani yhtään kappaletta teoksistani. Minulla oli »Improvisaattori», jonka aioin viedä Beskowille, lainasin hänelle sen ja hän meni hyttiinsä eikä näyttäytynyt koko aamupäivällä, mutta kun hän tuli, olivat hänen kasvonsa kirkkaat ja täynnä sydämellisyyttä, hän puristi kättäni, sanoi lukeneensa suurimman osan, ja nyt hän tuns minut!» Seurustelua jatkui Tukholmassa ja Andersenista ja Fredrika Bremeristä tuli elämänikuiset ystävät.

Vastaanotto, mikä kohtasi Andersenian sekä Tukholmassa että Upsalassa, oli mitä sydämellisintä. Hän tuns, kuten sanottu, maansa rajojen avartuneen ja kirjoitti kotimaahansa tultua innostuneen laulun, joka alkoi säkeellä:

»Yks kansa oomme kaikki skandinaavit.»

Mutta hän ei suinkaan ajanut politiikan asiaa — »runoilijan ei pidä työskennellä politiikan palveluksessa, vaan levollisesti kulkea virtausten edellä kuin tietäjän ainakin.» Laulu oli puhjennut esiin sydämen käskystä. Tanskassa naurettiin sitä ja sanottiin: tietäähän sen, kun ruotsalaiset nyt ovat juhlineet häntä. Mutta vuoden päästä luettiin Ruotsissa entistä enemmän tanskalaista kirjallisuutta ja Tanskassa samoin ruotsalaista kirjallisuutta, Kööpenhaminassa syntyi »Skandinaavinen yhdistys», ja nyt sävellettiin Andersenin laulu, ja arvostelu ylisti runoa pilviin asti.

VI

Menestyksen mukana olivat tekijäpalkkiot kyllä jonkin verran kohonneet, mutta kuitenkin on Andersenin yhä edelleen vaikea tulla toimeen. Hakemaansa kuninkaallisen kirjaston virkaa hän ei saa, koska häntä pidetään »liian lahjakkaana tällaiseen jokapäiväiseen työhön». Pari muutakin käytännöllistä suunnitelmaa, johon Andersen on kiinnittänyt toiveita, menee myttyyn. »Aina minun niin muodoin täytyi ajatella huomista päivää. ————— Elin köyhyyydessä ja puutteessa, josta en edes tahdo kertoa. Mutta aivan kuten ennen lapsenakin ajat-

telin, että kun puute on pahimmillaan, auttaa Jumala! Minulla on onnentähteni, ja se on Jumala.» Eräänä päivänä, kun runoilija istui työskennellen pienessä huoneessaan, koputettiin oveen ja sisään astui hieno vanha herra, kreivi Rantzau. Hän oli lukenut runoilijan teokset ja tuli kiittämään häntä siitä ilosta, minkä ne olivat tuottaneet. Hän kysyi myöskin, eikö hän voisi mitenkään auttaa häntä. Samainen kreivi Rantzau osaltaan vaikutti sittemmin siihen, että kuningas määräsi Andersenille 200 taalarin vuotuisen eläkkeen.

»Minä olin täynnä kiitollisuutta ja iloa! Minun ei tarvinnut, kuten tähän asti, kirjoittaa elääkseni; minulla oli nyt, sairaudenkin sattuessa, varma apu; olin vähemmän riippuvainen ihmisistä! Uusi ajanjakso elämässäni alkoi!

—————Englantilaisessa laivastossa kulkee läpi kaiken touvin punainen lanka, joka osoittaa, että se on kruunun omaisuutta; läpi koko ihmiselämän, sen sekä suurissa että pienissä piirteissä, kulkee näkymätön lanka, joka osoittaa, että me kuulumme Jumalalle.»

Siitä valoisasta ajasta, mikä nyt koitti kirjailijalle, ei siitäkään puuttunut harmaita päiviä. Tällä kertaa tuli vastus teatterin taholta. Andersenissa tietenkään ei vanha rakkaus teatteriin ollut sammunut ja niin hän, pitkästä aikaa taas kirjoitti pari näytelmää. Silloinen teatterinjohto, tirehtööristä alkaen, ei ollut hänelle suopea, ja vaivalla sai hän suuren runomittaisen surunäytelmänsä »Mulatti» näyttämölle. Koitti ensi-illan aamu. Levoton runoilija ei koko yönä ollut nukkunut, pitkänä jonona odotti yleisö lippumyymälän avaamista. Silloin ilmestyi kaduille suruairueita, jotka julistivat, että kuningas Fredrik VI oli kuollut. Kaksi kuukautta oli koko maa nyt kuin surutalo, mutta niin pian kuin teatterit avasivat ovensa, esitettiin »Mulatti» Kööpenhaminan kuninkaallisessa teatterissa ja vastaanotto oli erittäin innostunut. Kappale esitettiin myöskin Tukholman kuninkaallisessa teatterissa ruotsiksi, sekä erinäisillä pienemmillä näyttämöillä Tanskassa ja Ruotsissa. Mutta kesken yleistä ihastusta keksittiin Kööpenhaminassa, ettei näytelmän aihe ollut Andersenin oma, vaan lainattu erästä tutusta ranskalaisesta novellista. Tästä sukeutui pitkä vyyhti juoruja ja niistä johtuvia harmejä kirjaili-

jalle. Ärtymistään ärtyvä Andersen tuntee jo suurta halua taasen turvautua yleislääkkeeseensä matkustamiseen, mutta päättää kuitenkin sitä ennen uudella teoksella — jossa aihe ei ole lainattu! — saattaa häijyt kielet vaikenemaan. Uuden näytelmän tuli niinikään antaa tekijälleen varat ikävöityä matkaa varten. Italiaan, Kreikkaan ja Turkinmaalle asti hän halusi lähteä. Elämä ja maailma olivat toki paras koulu ihmiselle, miten hänen mielensä paloikin päästä lentämään kauas pois.

Mutta Andersenin uusi näytelmä »Maurilaistyttö» ei miellyttänyt teatterinjohtajaa, ja hänen rouvansa, suuri näyttelijätär, jota varten pääosa oli kirjoitettu, kieltäytyi esittämästä sitä. Loukkaantuneena ja katkeroituneena Andersen vietti päiviä ja öitä, jotka veivät hänet sairauden rajoille. Ei enää ollut muuta neuvoa kuin nopeasti lähteä matkaan. Emme saa tietää, mistä kirjailija otti siihen tarvittavat varat. Kuulemme vain, että muuttamat ystävät, niiden joukossa Collin, Oehlschlager ja Örsted pitivät hänelle pienet juhlat ennen kuin hän lähtee. Tämä tapahtui lokakuussa 1840.

Magdeburgin ja Leipzigin välillä oli juuri avattu rautatie. Kirjailija käytti tätä kulkuneuvoa ensi kerran ja se teki häneen mahtavan vaikutuksen. Nürnbergissä hän näki Daguerrotyypit¹, sanottiin kuvien syntyvän kymmenessä minuutissa. Se tuntui Andersenista sulalta noituudelta. Roomassa tuli häntä vastaan huono talvi ja pahanluontoinen kuumetauti. Runoilija kävi katso-massa kaikkia rakkaita paikkoja ja etsi ensimmäisen matkansa aikaiset tuttavat. Hän näki vilua ja kärsi ham-maskipua. Viimeksimainittu seurasi häntä Napoliin ja hän oli vakuuttunut, että suonenisku, johon hän hotel-linisännän kehoituksesta alistui, pelasti hänet varmasta kuolemasta. Nuortuneena, keventynein mielin saattoi Andersen maaliskuussa jättää Napolin.

Valkeana ja häikäisevänä lekotti kaupunki auringossa, pilvet peittivät Vesuviuksen, meri oli miltei tyven. Stromboli suitsutti tulta, vesi välkkyi sen hohteessa. Tuli Sisilia mataline kallioineen, lumenpeittämä, suitsuava Etna kohosi näkyviin. Seurasi ihania öitä ja päi-

¹ Varhaisin muoto valokuvia.

viä Välimerellä ja Maltalla, delfiinit leikkivät vedessä, laivankannella tanssittiin ja ilakoitiin. Matkustajat kuuluivat kaikkiin mahdollisiin kansallisuuksiin, mutta näinä satumaisina öinä ja päivinä laivalla olivat he kuin yhtä suurta perhettä. Andersenin oli suorastaan vaikea erota heistä.

Ateenan satamassa oli kirjailijaa vastassa joukko tanskalaisia ja saksalaisia, sillä sanomalehdet olivat tietäneet kertoa hänen tulostaan, olihan hän nykyään jo kuuluisuus. Ihailijat olivat aikoneet viettää tanskalaisen runoilijan syntymäpäivää Parnassolla, mutta kun sattui tulemaan paha ilma, vietettiin syntymäpäiväjuhla Akropolisilla. Kuukauden viipyi Andersen Ateenassa. Hänet esitettiin myöskin kuninkaalle ja kuningattarelle. Kreikan luonto teki häneen syvän, vakavan vaikutuksen. »Minulla oli se tunne, että kuljin maailman suurella taisteluketjällä, missä kansakunnat olivat kamppailleet ja sortuneet. Sellaista suuruutta ei voi mahduttaa mihinkään runoelmaan. Jokainen kuivunut joenuoma, jokainen kukkula, jokainen kivi saattoi kertoa suurista muistoista — miten pieniksi häviävätkään sellaisella paikalla arkielämän epätasaisuudet!»

Huhtikuun lopulla purjehti Andersen Smyrnan kautta Konstantinopoliin, ja taasen sai kaikki uusi runoilijan mielen syttymään. »Uusi maanosa oli edessäni. Ja astuessani sen maapohjalle tunsin samaa hartautta kuin muinoin lapsena Odensessa, kun astuin vanhaan Pyhän Knuutin kirkkoon. Ajattelin Jeesusta Kristusta, joka vuodatti verensä tällä maapohjalla, ajattelin Homerosta, jonka laulut täältä kaikuivat ikuisiksi ajoiksi maailmaan. Aasian ranta puhui minulle vaikuttavammin kuin ehkä yksikään saarna jossakin muuratussa kirkossa.»

Konstantinopolissa sattui Andersen näkemään Muhametin syntymäpäivän vieton: sulttaani ajoi moskeijaan, sotajoukot marssivat, kadut olivat täynnä kirjavapukuista itämaista kansaa. »Illalla olivat kaikki Konstantinopolin minareetit valaistut ja niiden, kuten myös koko kaupungin ylle oli pingotettu lampujen verkko, joka tuikki kilpaa kirkkaiden, kiiltävien tähtien kanssa. Ilta oli itämaisen tähtikirkas, Olympon vuori Vähässä-

Aasiassa hehkui auringonlaskussa, se oli satumaisinta, mitä ikinä olen nähnyt.»

Andersenin aikomus oli ollut palata kotiin eteläisten Tonavan-maiden kautta. Mutta siellä puhkesi kapina. Kerrottiin hirvittäviä asioita kristittyjen vainoamisesta, ja jonkin aikaa askarteli Anderseninkin ajatus kauhuissa, jotka huhu oli pannut liikkeelle. Vihdoin hän kuitenkin läksi matkaan. Venäjän ja Turkin välisestä viime sodasta oli hävityksen jäljet kaikkialla havaittavissa. Nykyisestä kapinasta johtuvia julmuuksia näki verraten vähän. Pari kristittyä heitettiin jokeen, toinen ui maihin ja toisen pelasti se laiva, missä Andersen kulki. Joku kylä paloi rannalla. Pysähdyspaikoissa astui aina kirjavaa, epäilyttävää joukkoa laivan kannelle. Parikymmentä päivää kesti kulkua Tonavalla. Wienin kautta palasi Andersen kotimaahan.

Pian tunsu hän kotoiset pienet olot. Hampurissa hän tapasi erään tanskalaisen naisen, joka lausui: »No, herra Andersen, oletteko te nyt monilla ulkomaanmatkoillanne nähnyt mitään niin kaunista kuin meidän pieni Tanskamme?» »Olen kyllä, Jumala paratkoon», vastasi Andersen, »nähnyt kauniimpiakin paikkoja.» »Hyi», sanoi tanskatar, »te ette ole isänmaanystävä!» Odenseen saapui Andersen juuri Knuutinmarkkinoiden aikaan. Täällä sanoi hänelle vuorostaan toinen tanskatar: »Se on oikein se: te olette järjestänyt koko suuren matkanne niin, että pääsitte mukaan markkinoille. Kyllä te pidätte Odensesta, olenhan minä sen aina sanonut!» Slagelsessa, johon matka nyt vei Andersenin, joutui hän liikutuksen valtaan. Täällä oli hänen kouluaikanaan ollut kunnianarvoisa pastori, jonka aina oli tapana määrättynä hetkenä iltapäivällä lähteä kunnan puolisonsa kanssa kävelylle kaupungin ulkopuolelle. Kun postivaunut, joissa Andersen ajoi, lähestyivät kaupunkia, sattui olemaan tämä hetki päivästä — ja pastori ja hänen rouvansa tavanmukaisella kävelyllään. Täällä he olivat eläneet vuodesta vuoteen, aina samaan tapaan sillä aikaa kun Andersen oli lentänyt pitkin maailmaa! Vihdoin tavatessaan ystävänsä Kööpenhaminassa puhkeaa Andersen sanomaan: »Kotiintulon ensi hetki se sentään on koko matkan kukka!»

Pian oli kirjailijan vuolas kynä pannut paperille matkan vaikutelmat. Andersen omisti kirjansa eri osat eri henkilöille sen mukaan, missä oli heidät tavannut. Tämä tapahtui lapsenmielen kiitollisuudesta ihmisiä kohtaan, jotka olivat tehneet hänen matkansa sisällysrikkaaksi. Sattumalta olivat kaikki nämä henkilöt kuuluisuuksia eri aloilta, mainittakoon heistä vain esimerkiksi Liszt, jolle Tonavan-matka oli omistettu. Hyvät kööpenhaminalaiset saivat nyt mieluisan leikinaiheen. Tehtiin pilaa Andersenin turhamaisuudesta ja suurista tuttavista. Kirja sai paljon lukijoita, mutta ei mitään varsinaista arvostelua. Ilmoitukset parissa päivälehdessä olivat sitä laatua, että Andersen niiden johdosta sanoo: »On jotakin niin kurjaa ja inhottavaa tuollaisessa arvostelussa, ettei se edes koske, se synnyttää rauhallisimmassakin ihmisessä halun piiskata noita märkiä koiria, jotka astuvat huoneeseemme ja asettuvat parhaimmille paikoille. Voisi kirjoittaa kokonaisen 'narrinkirjan' kaikesta siitä hullunkurisesta ja hävyttömästä, mitä minun on pitänyt kuulla esiintymiseni ensi hetkestä tähän päivään asti.»

Andersen mietti usein syytä siihen, että hänen sekä julkiseen tuotantoonsa että yksityiseen persoonaansa tuhlattiin niin paljon huomiota. Hän tuli siihen johtopäätökseen, ettei yleisö voinut unohtaa hänen köyhää syntyperäänsä ja sen vuoksi aina pyrki holhoamaan ja ojentamaan häntä. Ihmiset pitivät mielessään, että he olivat nähneet hänen köyhänä poikana kiertelevän katuja ja elävän toisten armopaloista. Heillä oli silloin ollut oikeus nuhdella, kurittaa ja nauraa häntä ja tästä oikeudesta he eivät tahtoneet luopua. Kuvaava on muuan keskustelu, jonka Andersen kertoo.

Kristianborgin linnassa piti olla hovitanssiaiset ja Andersenkin oli saanut kutsukortin. Asiasta tuli puhe erään vanhemman kööpenhaminalaisen tiedemiehen kanssa.

— Mitä te sieltä haette? Mitä tekemistä teillä on sellaisissa paikoissa?

— Niissä piireissähän minua juuri pidetäänkin hyvänä, vastasi Andersen leikillä.

— Mutta niihin te ette kuulu! sanoi vanha herra suuttuneena.

Andersen pysyi tyynenä ja jatkoi hymyillen:

— Kuningas itse tervehti minua hiljan teatterissa aitiostaan — miksen minä sitten voisi mennä hänen tanssiaisiinsa!

— Tervehti teitä aitiostaan — se ei vielä anna teille oikeutta tunkeilevaisuuteen!

— Mutta näihin tanssiaisiinhan tulee väkeä juuri siitä yhteiskuntaluokasta, johon minä kuulun, puhui Andersen nyt vakavammin. — Tulee esimerkiksi ylioppilaita.

— Mitä ylioppilaita?

Andersen mainitsi erään vanhan herran oman sukulaisen.

— Niin, se on toinen asia, virkkoi tämä, — hänhän on valtioneuvoksen poika. Mikä teidän isänne oli?

Veri alkoi kiehua kirjailijan suonissa.

— Minun isäni oli käsityöläinen, sanoi hän, — ja minä olen Jumalan avulla ja omin voimin hankkinut sen paikan mikä minulla nyt on. Minä luulin, että te osaisitte antaa sille sen arvon, mikä———!

Ja tämän kerrottuaan Andersen lisää: »Minulta ei koskaan pyydetty anteeksi näitä sanoja.»

Poliittinen elämä — sekä hyvine että huonoine puoli-
neen — oli näihin aikoihin saavuttanut harvinaisen vir-
keyden Tanskassa. Andersen, joka ei katsonut ymmär-
tävänsä politiikkaa, pysytteli siitä erillään. Hänellä oli
toinen kutsumus. Hän oli, kuten olemme nähneet, aina
tuntenut vetoa sekä maansa etevimpien että yleensä
maailman suurimpien puoleen, ja nämä olivat ottaneet
hänet piiriinsä. Tanskan ensimmäisten perheiden maa-
tiloilla viettää kirjailija kesää, kun ei ole ulkomailla.
Hän tutustuu sekä tanskalaiseen maaseutuun että tans-
kalaiseen elämään ja luo täällä suuren osan tuotantoaan.
»Hiljaisten vesien varsilla, metsässä, vihreillä nurmi-
koilla, joilla metsän eläimet juoksivat ja haikara asteli
punaisilla jaloillaan, siellä en kuullut politiikkaa enkä
esittelyjä tai puheita Hegelin tyyliin; luonto ympärilläni
ja itsessäni saarnasi minulle kutsumustani.» Näissä pii-
reissä koki Andersen vähimmin pettymyksiä. Ne silmät,
jotka häneen täällä katsoivat lempeästi, pettivät har-
vemmin kuin mitä tapahtui keskiluokan piireissä. Hyviltä

ja parhaimmilta ominaisuuksiltaan taas muistuttivat kaikki ihmiset, ruhtinaista lähtien köyhimpään työläiseen asti, toisiaan.

Kööpenhaminassa ollessaan vietti Andersen suurimman osan päivää Collinin talossa. Salaneuvos, jota hänen oli enemmän kuin ketään kiittäminen nykyisestä asemastaan, pysyi alati hänen isällisenä ystävänä ja käytännöllisenä neuvonantajanaan, örsted taas otti osaa hänen kirjalliseen työhönsä, keskustelujen avulla selventäen ja avartaen hänen aiheitaan ja lopulta antaen neuvojaan melkein kaikessa mitä Andersen kirjoitti.

Illat vietti Andersen teatterissa. Hänellä oli ollut vapaa paikka siitä asti kun hänen kappaleitaan oli täällä esitetty. Kööpenhaminan kuninkaallinen teatteri antoi kirjailijoille vapaapaikat seuraavalla perustuksella: jos oli esitetty yksi kappale, sai tekijä istua vaatimattomalla paikalla, toinen kappale paransi paikkaa ja kolmas kappale toi tekijänsä parhaimmille parterri-sijoille, missä kuninkaan seurue ja maan ensimmäiset tavallisesti istuivat. »Tämän kunnian olin minäkin saavuttanut», kertoo Andersen. »Siellä istui siihen aikaan Thorvaldsen, Weyse, Oehlenschläger ja muita. Thorvaldsen soi mielellään, että olin hänen rinnallaan puhekumppanina ja antamassa yhtä ja toista tietoa. Oehlenschlägerkin oli usein naapurinani ja monena iltana, minun istuessani näiden suurten parissa, valtasi mieleni nöyrä hartaus. Ohitseni kulkivat elämäni eri ajankohdat siitä lähtien, jolloin istuin taimmalla paikalla kolmannella rivillä, tai lapsellisen taikauskaisena polvistuin pimeällä näyttämöllä, lukien isämeitäni juuri sitä sijaa kohti, missä nyt istun ensimmäisten ja merkitsevimpien miesten joukossa.———Nöyryys läpitunki minut ja sydämestäni nousi rukous, että Jumala soisi minulle voimaa ansaita onneni; Jumala, suo minun aina tuntea tällä tavalla!»

Ymmärtävänä ja rohkaisevana seisoi Oehlenschläger Andersenin rinnalla, kun kotoisen arvostelun tuomio oli painanut hänet maahan. »Älkää välittäkö mokomista räyhääjistä!» sanoi hän. »Saatte uskoa minua: te olette todellinen runoilija!» Sekä julkinen että yksityinen arvostelu takertui erikoisen mielellään Andersenin kirjojen muodollisiin seikkoihin ja virheisiin. Moitittiin

esimerkiksi hänen oikeinkirjoitustaan ja välimerkkien käyttöönsä. »Niiden pitää olla juuri sillä tavalla», sanoi Oehlenschläger, »ne ovat kuvaavia pikkupiirteitä, jotka kuuluvat hänelle. Suuri Goethe sanoi kerran sellaisesta pikkusynnistä: 'Antaa sen hirviön olla!' eikä edes tahtonutkaan korjata sitä.»

Thorvaldsen oli syksyllä 1838 palannut kotimaahan ja vastaanotettu suurin juhlallisuuksin. Siitä lähtien tapasi Andersen hänet joka päivä joko hänen työhuoneessaan tai kaupungilla. Paroni Stampen luona Nysössä viettivät he kesäkaudet yhdessä. Paronitar oli rakennuttanut Thorvaldsenille ateljeen puistoon, vanhan vallihaudan luo, ja sinne meni Andersen usein. Eräänä aamuna hän tapasi Thorvaldsenin niin työhönsä syvenyneenä — hän muovaili paraikaa omaa muotokuvaansa — ettei hän huomannut, kun Andersen ovella toivotti hänelle hyvää huomenta. Andersen ei tahtonut häiritä ja poistui hiljaa. Aamiaispöydässä kävi ilmi, että Thorvaldsen kyllä oli huomannut Andersenin tulon, jopa hän oli ryhtynyt kertomaan hänelle pitkää juttua Byronista, mutta hänen suureksi hämmästyksekseen ei Andersen ollut äännähtänytkään, vaikka jutun olisi pitänyt huvittaa. »Minä käännyn katsomaan», sanoi Thorvaldsen, »ja näen — että tunnin ajan olen puhunut tyhjille seinille!» Kaikki rupesivat nyt pyytämään, että Thorvaldsen kertoisi juttunsa uudelleen. No niin, Thorvaldsen suostui vihdoin, mutta lupasi kertoa asian aivan lyhyesti. »Se tapahtui Roomassa», sanoi hän, »minun piti tehdä Byronin muotokuva. Hän asettuu istumaan, mutta alkaa paikalla näyttää aivan toisia kasvoja kuin tavallisesti. Ettekö istuisi levollisena! sanoin minä. Älkää vääntäkö kasvojanne.' 'Tämä on juuri oikea ilmeeni!' sanoo Byron. 'Hyvä on!' sanoin minä ja veistin kuvan oman mieleni mukaan, ja kaikki ihmiset sanoivat, kun se oli valmis, että se oli hyvin näköinen, mutta Byron katseli sitä. 'Se ei ole ensinkään minun näköiseni!' sanoi hän, 'minä näytän paljon onnettommalta!' — Hänen piti aina olla niin onneton!» lisäsi Thorvaldsen leikillisesti.

Thorvaldsenin toverina Nysössä kirjoitti Andersen muutamia tarinoitaan, niiden joukossa »Nukku-Matin». Tarinat huvittivat Thorvaldsenia suuresti. Siihen aikaan

eivät ne mitenkään olleet kuuluisat, tuskinpa edes siedetytkään. Usein, kun iltahämärissä istuttiin kuistilla, tuli Thorvaldsen ja taputti hiljaa Andersenia olalle: »Eikös meille lapsille nyt annettaisi pientä satua?» Ja ihastuksissaan saattoi hän yhä uudelleen ja uudelleen kuunnella esimerkiksi tarinoita »Pallo ja hyrrä» tai »Ruma ankanpoikanen». Andersen esitti tarinansa mes-tarillisesti. Myöhemmin, kun sadut ja tarinat olivat käyneet maailmankuuluiksi, luultiin eräillä tahoilla, että Andersenin erinomainen suusanallinen esitys muka yksin oli aiheuttanut tämän maailmanmaineen.

Eräänä päivänä astui Andersen Thorvaldsenin työhuoneeseen. Taiteilija muovaili paraikaa suurta korkokuvaansa »Retki Golgatalle», joka koristaa Frue Kirkeä Kööpenhaminassa. Paronitar Stampe istui äänettömän hartauden vallassa ja katseli. Thorvaldsen huusi heti Andersenille: »Sanokaahan, onkohan Pilatus oikeassa puvussa»? Andersen rupesi katsomaan. Ei, Pilatus oli paremmin egyptiläisessä kuin roomalaisessa puvussa. »Niin minustakin!» sanoi Thorvaldsen ja musersi samassa rikki koko Pilatuksen. Paronitar kauhistui ja torui Andersenia siitä, että hän oli ollut syynä kuolemattoman teoksen häviöön. »Tehdään uusi kuolematon teos!» sanoi Thorvaldsen iloisesti ja niin syntyi se Pilatus, joka nyt nähdään Kööpenhaminan kuuluisimmassa kirkossa.

Thorvaldsenin syntymäpäivää vietettiin lapsellisen iloisesti Nysössä. Päivän sankari herätettiin laululla, jonka Andersen kiireesti oli kirjoittanut tuttuun sävelleeseen, ja koko vapaaherrallinen perhe säesti rämistämällä kelloja, pulloja, hiilihankoja ja kattiloita. Thorvaldsen tuli yönutussaan ulos makuuhuoneestaan ja rupesi tanssimaan laulun tahtiin.

Eräänä päivänä oltiin Kööpenhaminassa päivällisillä Nysön vapaaherrallisessa perheessä. Thorvaldsen ja Andersen istuivat rinnan ja Thorvaldsen jutteli iloisesti matkasta, jonka hän ensi kesänä aikoi tehdä Italiaan. Kun Andersen läksi kotiin, hän näki Thorvaldsenin istumassa nojatuolissa, silmät ummessa, hän oli hiukan väsynyt ja aikoi vielä teatteriin. Andersen oli juuri hiljaa poistumaisillaan, kun Thorvaldsen avasi silmänsä, hymyili ja nyökäytti päätään. Aamulla kertoi Ander-

senille ihmetellen hotellin isäntä, jonka luona hän asui, että Thorvaldsen äkkiä oli kuollut teatterissa. Andersen tempasi hattunsa ja riensi ystävänsä asunnolle.

Thorvaldsen makasi kylmänä vuoteellaan. Vieraita ihmisiä oli kadulta tunkeutunut sisään, paronitar Stampe istui vuoteen ääressä surun murtamana. Surun murta-mana seisoj Andersenkin.

Thorvaldsenin hautajaiset muodostuivat suureksi surujuhlaaksi. Laulussa, jonka ylioppilaat esittivät arkun ääressä, olivat sanat Andersenin ja sävel Hartmannin.

Jonkin aikaa myöhemmin kirjoittaa Andersen laulun suojelijansa ja vanhan ystävänsä, säveltäjä Weysen hautajaisiin. Tämäkin kuolemantapaus on Andersenin raskas kantaa. He olivat yhdessä Weysen kanssa hiljan saaneet valmiiksi oopperan.

Muuten oli Andersenilla näihin aikoihin ollut harmia eräästä pikkunäytelmästä, jonka alunpitäen oli tarkoittanut kesäteatterien ohjelmistoon, mutta jonka — suuren menestyksen vuoksi, minkä se näissä oli saavuttanut — kuninkaallinenkin teatteri sittemmin esitti. Harmin syy oli vanha ja tuttu: juorut ja arvostelut.

Andersen oli kypsä uutta ulkomaanmatkaa varten.

VII

Kun kirjailijan oli onnistunut säästää kokoon pieni summa rahaa, ei ollut mitään estettä tiellä, ja heti uudeltavuodelta 1843 jätti hän Kööpenhaminan. Paljon oli niihin aikoihin moitittu rautateitä siitä, että matkustamisen runous niiden takia katosi, mutta kehutusta runoudesta sai Andersen matkallaan enemmän kuin kyl-läkseen, sillä tiet olivat kurjat. Slesvig-Holsteinin läpi kuljettiin postivaunuissa, Lyneburgin nummen yli madattiin niinikään postivaunuissa, ja Diisseldorf ja Kölnkin saavutettiin samaiset hitaat, raskaat ajopelit kulkuvälineinä. Muuten oli äskenmainituissa kaupungeissa vietetty karnevaalia ja viimeisten päivien rento meno oli käsissä. Belgiassa kulki jo paikoitellen rautatie.

Brusselin taidekokoelmissa Andersenä »ikäväystyttivät Rubensin lihavat vaaleat naishahmot alhaisine kasvoineen ja haalistuneine vaatteineen», juhlamielellä hän sensijaan viipyi ihanissa kirkoissa ja raatihuoneen edustalla, jonka varjossa Egmont kerran mestattiin.

Sanomalehtiartikkelien ja osaksi käännöstenkin ansiosta tunsin Pariisin kirjallinen maailma jo pohjoismaisen kirjailijan. Vastaanotto niiden puolelta, joihin Andersen aikaisemmin oli tutustunut loistavassa Pariisissa, muodostui nyt paljon sydämellisemmäksi kuin Andersenin ensimmäisellä matkalla. Itse Victor Hugo kutsui hänet usein luokseen ja vei hänet mukaansa teatteriin. Andersen kirjoitti Hugon kauniille rouvalle runon. 'Lamartine', joka tanskalaiseen kirjailijaan teki sen vaikutuksen kuin hän olisi ollut »ruhtinas heidän kaikkien joukossa», lausui pohjoismaista ja niiden kirjallisuudesta mitä mairittelevimpia sanoja. Monte Criston kreivin ja Muskettisoturien tekijästä Andersen kertoo: »Tapaasin joviaalin Alexandre Dumas'n tavallisesti vuoteessa, vaikka päivällisaika kauan sitten oli ohi, siinä hän makasi, vierellään paperit, kynät ja muste, kirjoittaen viimeistä näytelmäänsä. Eräänäkin päivänä, kun tapasin hänet tässä asussa, hän ystävällisesti nyökäten sanoi: 'Istukaa hetkinen, runottareni on täällä juuri vieraana, mutta hän lähtee heti!' ja hän kirjoitti ja puheli yhtäaikaan. Sitten hän huusi 'eläköön', hyppäsi sängystä ja sanoi: 'Kolmas näytös on valmis!'

Balzacin, Eugénie Grandet'n runoilijan, Andersen näki kreivitär Bocarmen salongissa, »sirona, hienosti pukeutuneena herrana, etumaiset hammasrivit loistivat valkeina punaisten huulien välitse, hän tuntui joviaalilta, mutta vähän puhuvaiselta, ainakin tässä piirissä. Muuan runoileva nainen tarrautui häneen ja minuun, vei meidät sohvaan ja asettui välillemme, siinä huojutellen itseään eräänlaisessa vaatimattomuudessa ja puhuen siitä, miten pieneksi hän tunsin itsensä meidän keskellämme. Minä käänsin päätäni ja kohtasin nyt hänen selkäänsä takaa Balzacin ivallisesti hymyilevät kasvot, suu puoleksi

¹ Tunnettu ranskalainen runoilija ja valtiomies (1790—1869)

avoinna ja lystillisesti vääntyneenä. Sellainen oli oikeastaan meidän ensi tapaamisemme.

Eräänä päivänä minä kuljen Louvren läpi ja kohtaan täällä miehen, joka vartalonsa, käyntinsä ja kasvonilmeidensä puolesta täydellisesti on Balzac, mutta mies esiintyy aivan huonoissa ja kuluneissa, jopa likaisissakin vaatteissa, saappaat ovat harjaamattomat, housunlahkeet kuivuneessa katuliassa, kulunut hattu kuhmuilla — minä hätkähdin, mies hymyili minulle, astuin jo ohitse, mutta yhtäläisyys oli minusta liian suuri, käännysin takaisin, juoksin hänen perässään ja sanoin: 'Ettehän te vain ole herra Balzac!' Hän nauroi, näytti valkoiset hampaansa ja sanoi ainoastaan: 'Huomenna matkustaa herra Balzac Pietariin!' Hän puristi kättäni, hänen kätensä oli hieno ja pehmoinen, hän nyökäytti päätään ja läksi. Varmaan se oli Balzac, ehkä hän tässä puvussa oli käynyt kirjallisilla tutkimusretkillä Pariisin mysteριοissa, tai oli tämä mies, jonka minä näin, aivan toinen, mutta suuren yhtäläisyytensä vuoksi Balzacin kanssa tottunut siihen, että häntä luultiin Balzaciksi ja huvitteli nyt vieraan kustannuksella. Kun minä pari päivää myöhemmin puhuin kreivitär Bocarmen kanssa, toi hän minulle terveisiä Balzacilta — hän oli matkustanut Pietariin.»

- Heinrich Heine, Andersenin nuoruudenihaustus, ei enää tehnyt Anderseniin sitä hiukan kylmää vaikutusta kuin ensi tapaamalta ja saattoi kööpenhaminalainen kirjailija nyt pelotta seurustella hänen kanssaan. Heine oli hiljan mennyt naimisiin. »Eräänä päivänä oli hän ranskaksi kertonut rouvalleen tarinani 'Vakaa tinasotamies' ja, kertoen että tässä oli tekijä, vei hän minut hänen luokseen. 'Julkaisetteko te tämän matkanne?' kysyi Heine ensin, ja kun minä vastasin kieltäen, sanoi hän: 'No, sitten minä näytän teille vaimoni!' Hän oli vilkas, sievä pariisitar; lapsijoukko — 'me olemme lainanneet ne naapurista, sillä meillä ei ole niitä itselämme', sanoi Heine — leikki hänen ympärillään huoneessa. Rouva ja minä leikimme mukana.» Sillaikaa kirjoitti Heine viereisessä huoneessa runon Andersenin albumiin.

Ulkomaalaisten tuttavuuksien ohella liittyy tähän

Pariisissa-oloon joukko mieltäkiinnittäviä tanskalaisia tuttavuuksia. Eivät edes tavanmukaiset ynseät kirjeet kotoa häiritse Andersenin iloa. Päinvastoin tulee kirjeiden välityksellä tällä kertaa onnellisia sanomia. Ne tulevat Saksasta ja kertovat ihailusta ja ystävyydestä, mikä Goethen maassa omistetaan tanskalaiselle runoilijalle. Matkustaessaan kotiin läpi Saksan Andersen taasen saikin runsaassa määrin kokea saksalaista ystävällisyyttä.

Näihin aikoihin hän tutustuu laulajatar Jenny Lindiin, »Ruotsin satakieleen», ja tulee tästä tuttavuudesta yksi niitä, jotka kirjailijaamme jättävät syvimpiä jälkiä.

Seuraavana vuonna, 1843, tapaamme Andersenin taas matkalla — matkustaminen on käynyt hänelle välttämättömyydeksi, siksi »virkistäväksi kylvyksi», jota ilman hän ei enää tule aikaan. Outo halu oli aina vetänyt häntä siihen kaupunkiin, missä Goethe, Schiller, Wieland ja Herder olivat eläneet, mistä »niin paljon valoa oli virrannut yli maailman».

Onni oli Andersenille matkoilla myötäinen. Hän tuli Weimariin ja itse suurherttua ja suurherttuatar ottivat hänet »armollisesti ja sydämellisesti» vastaan. Hän kotiutui heidän linnoihinsa sekä kaupungissa että maalla. Hän näki suurherttuallisissa puistoissa ikivanhojen puiden kyljissä Schillerin, Goethen ja Wielandin nimet, heidän itsensä piirtäminä. Henkevissä iltaseuroissa suurherttuallisten luona kertoivat useat läsnäolijat persoonallisia muistelmiaan Goethestä tai lukivat kirjallisia tuotteitaan. Andersenkin luki tarinoitaan saksalaisesta käännöksestä. Joka ilta oli kuin ihanaa unennäköä. »Lempeät silmät» loistivat kaikkialta kirjailijaa vastaan. »Weimarista, runoilijain kaupungista on säteillyt aurinkoa elämääni», lopettaa Andersen kuvauksensa Weimarin päivistä.

Kotimatalla pysähdellessään eri kaupungeissa jatkaa Andersen tutustumistaan ajan kuuluisuuksiin. Erikoinen mainitaan ilta Robert ja Clara Schumannin kodissa — Schumann oli säveltänyt muutamia Andersenin runoja, jotka esitettiin — ja tutustuminen rouva Arniini eli Goethen Bettinaan, jonka omituisen rikas ja säihkyvä persoonallisuus saa Andersenin haltioihinsa.

Vaikutusvaltaisilta tuttavilta hän kuulee, että Preussin kuningas ja kuningatar ovat lukeneet hänen romaaninsa »Soittoniekka vain» ja että he ovat hänelle kaikin puolin suosiolliset. Tällä hetkellä he eivät kuitenkaan ole kaupungissa.

Tanskaan palatessaan saa kirjailija omalta kuninkaaltaan ja kuningattareltaan kutsun saapua Föhr-saarelle, missä he olivat kylpemässä. Sattui juuri olemaan viisi-kolmatta vuotta siitä, kun suutarimestari Andersenin poika Odensesta köyhänä ja avuttomana saapui Kööpenhaminaan — Andersen ei koskaan unohtanut näitä merkkipäiviä. Vuospäivä tuli siis vietettäväksi kuninkaan ja kuningattaren luona.

Pienessä kaupungissa Föhr-saarella oli siihen aikaan yksikerroksisia olkikattoisia asumuksia, mutta hovin mukana oli niihin tullut elämää ja loistoa. Katoilla liehui Tanskan lippu ja musiikki soi. Kun merimiehet kantivat Andersenin tavaroita kylpyhotelliin, ilmestyi muutamaan avonaiseen ikkunaan naisia, jotka heiluttivat käsiään ja huusivat: tervetuloa! tervetuloa! Merimiehet paljastivat heti päänsä, sillä naiset olivat prinsessoja. Tuskin oli Andersen istunut paikalleen hotellin ruokapöydässä, kun hänet kutsuttiin kuninkaan luo. Ja ateriat ja illat viettää kirjailija sitten ylhäisen isäntäväkensä seurassa. Illoin hän tavallisesti lukee heille jonkin tarinansa. »Satakieli» ja »Sikopaimen» esitetään moneen kertaan, sillä ne ovat kuninkaan lempisatuja.

Koitti syyskuun 6. päivä. Kuninkaalliset olivat Andersenin ystävien kautta saaneet tietää, mikä merkkipäivä se oli hänelle. Hän istui ylhäisessä pöydässä muistissaan läpikäyden mennyttä elämäänsä. Hänen täytyi koota kaikki voimansa, jottei purskahtaisi itkuun. »Muutamet hetket ovat niin kylläiset kiitollisuutta, että me ikäänkuin tunnemme tarvetta painaa Jumalan sydäntämme vasten; kuinka syvästi tunsinkaan, etten ollut mitään ja että kaikki, kaikki oli häneltä.»

Päivällisen jälkeen onnittelivat kuninkaalliset sydämellisesti kirjailijaa. Kuningas kyseli häneltä sekä menneistä ajoista että nykyisistä elämänmahdollisuuksista ja kehoitti häntä aina tulemaan luokseen, jos hän

jotakin tarvitsisi. Samaan aikaan kuin tämä tapahtui kuninkaan pöydässä, olivat saksalaiset kylpyvieraat hotellin ruokasalissa esittäneet maljan tanskalaiselle kirjailijalle. »Näin paljon voi helposti pilata ihmisen, tehdä hänet turhamaiseksi — mutta ei: se ei pilaa ihmistä, se ei tee häntä turhamaiseksi, se tekee ihmisen hyväksi ja paremmaksi, se puhdistaa ajatuksen ja hän tuntee tarvetta tulla kiitoksen arvoiseksi.»

»Tämä tapahtui syksyllä 1844 — kuinka pian kaikki olikaan muuttuva!» huudahtaa Andersen. Satunäytelmä »Onnen kukkanen» johdattaa taas pilvet kirjailijan taivaalle. Vanhat neuvottelut ja selvittelyt teatterinjohtajan kanssa uudistuvat. Tuloksetta. »Onnen kukkanen» ei löydä armoa teatterinjohtajan silmissä. Miettiessään eivätkö hänen kappaleensa todella kelpaa mihinkään vai tehdäänkö hänelle vääryyttä, keksii Andersen huvittavan keinon: hän kirjoittaa kiireessä pari pientä huiinäytelmää ja toimittaa ne nimettöminä teatterinjohtajalle. Kukaan ei tiedä kepposesta paitsi Collin ja örsted.

Molemmat nimettömät kappaleet saavuttavat suuren menestyksen ja arvostelut sekä yksityisten taholta että julkisuudessa ovat niin yllättävät, että Andersenilla on täysi työ säilyttää salaisuutensa. Yleisö olikin niin vakuuttunut siitä, ettei hän olisi voinut tässä menestyksessä vaieta, ettei kukaan tullut häntä epäilleeksi. Selvää on, mihin johtopäätökseen Andersen tuli kansalaisistaan.

Sillä aikaa lensivät hänen teoksensa käännöksinä kautta maiden ja kaikkialla ne »voittivat ystäviä ja lempeämpiä tuomareita kuin kotimaassa». — »On samalla sekä nostattavaa että pelottavaa nähdä ajatuksensa kulkevan kauas ihmisten luo; on miltei kammottavaa siten joutua niin monen yhteisomaisuudeksi. Siitä mikä on hyvää ja jaloa koituu siunausta, mutta meidän erehdyksillämme, pahalla, on silläkin itunsa ja ehdottomasti täytyy ajatella: Jumala, varjele minua milloinkaan kirjoittamasta sanaakaan, josta en voi tehdä tiliä sinulle. Omituinen ilon ja pelon sekainen tunne täyttää mieleni joka kerta, kun onneni genius vie runotuotteeni vieraalle kansalle.»

Andersenin seuraavat matkat ulkomaille ovat voittokulkua kansan luota kansan luo. Kun hän syksyllä 1845 jättää Kööpenhaminan, on hän levoton ystävistään: kuolema on viime aikoina yhä useammin vierailut hänelle rakkaissa kodeissa. Rouva Collin on poissa, äiti siinä kodissa, joka ennen muita oli kodittoman Hans Christian Andersenin turvapaikka ja jossa hän kasvoi ikäänkuin kuuluen lapsiparveen. Miten moni ehtiikään hänen poissaollessaan kaatua ystävien riveistä! Poiketessaan Odenseen hän huomaa, miten aika on lakaissut pois hänen lapsuutensa tuttavat ja ystävät. Ei edes vanhempiensa köyhiä hautoja hän enää löydä, toisia kuolleita on jo ehditty kätkeä niihin. Mutta niin pian kun hän tulee Saksan rajan yli, ovat taas ne kodit, joissa hän niin hyvin viihtyy, hänelle avoinna. Berliinissä, jossa hän viipyy muutamia viikkoja, hän jo saa suorastaan aihetta huoata vieraanvaraisuuden ylenpalttisuuden johdosta. Hän on vieraana itse kuninkaallisessa pöydässä ja lukee korkealle isäntäväelleen ja pöytäseuralle satujaan. Illalla ennen lähtöään hän saa kuninkaalta vastaanottaa ritarimerkin — ensimmäisen kunnianosoituksen tätä laatua. Andersen on sanomattoman iloinen ja rukoilee kohta: »Jumala siunatkoon sitä kuninkaallista mieltä, joka on tuottanut minulle tällaisen ilon!» Kaikissa Saksan hoveissa, joiden lähettyville Andersen joutuu, häntä kohtaa sama ystävällisyys, hän on pikkuprinsseille satukuningas itse ja pikkuprinsessat lähettävät hänelle hyvästi jättäessään lentosuudelmia.

Pragista lähtiessä on junassa suuri määrä sotaväkeä, jota lähetetään Puolaan, siellä on syntynyt levottomuuksia. Wienissä kohtaa Andersen Lisztin, säveltäyturin, sekä »ihanan Grillparzerin» ja suuren unkarilaisen isämaanystävän, kreivi Széchényin. Itävallankin hovissa lukee Andersen nyt tarinoitaan.

Ja pian kuulemme: »Taasen avasi Italia minulle koko ihanuutensa; kevät oli suudellut kaikkia hedelmäpuita niin että ne olivat puhjenneet kukkaan, joka korsi viljapelloissa oli täytetty auringolla, puut seisovivat kuin pilarit, pidellen viiniköynnöksiä, jotka sysäsivät vihreitä lehtiä, ja koko tämän yltäkylläisen vihannuuden yllä kohoilivat aallonmuotoiset siniset vuoret valkeine lumi-

peitteineen.» Roomassa tapaa kirjailija tutut vanhat paikat ikäänkuin entisestään somistuneina, kaupunkia on raivattu eikä katuelämäkään enää ole niin alkuperäinen kuin ennen: ei enää tanssita kadulla eikä enää langeta maahan suurella Pietarintorilla, kun pyhä isä pääsiäisenä jakaa siunaustaan. Mutta rauniot ovat samat ja Andersen ikäänkuin »kasvaa niihin kiinni, hän elää yhtä elämää kivettyneiden katujen kanssa, ja aina kukivat ruusut ja aina soivat kirkonkellot». Maineikkaita ystäviä ja henkevää seurustelua luonnollisesti ei taaskaan puutu. Juhlat puheineen ja maljoineen tanskalaisen kirjailijan kunniaksi eivät nekään jää pitämättä.

Etelä-Italiassa on kuumuus kuolettava, matkustajat viettävät päivänsä kuin tajuttomina. Tarina »Varjo» on napolilaisen helteen esiinkutsuma, mutta sen tekijä oli niin näännyksissä, ettei hän jaksanut panna mielikuvaansa paperille ennen kuin kotona.

Matkat eräänlaisissa hevosraitiovaunuissa olivat hirtittävät. Andersenille sanottiin, ettei hän kestäisi retkeä etelä-Ranskan läpi Espanjaan, joka tällä kertaa oli hänen matkansa päämääränä, mutta hän oli itsepintainen. Eräänä aamuna hän oli laivalla: itse yö tuntui tulikuimalta ja miljoonien miljoonat hyytelömäiset vesieläimet täyttivät meren. Languedoc-kanavassa siirrettiin matkustajat tavaroineen jonkinlaiseen alukseen, joka liikkui pitkien köysien varassa, neljän hevosen vetämänä. Tällä retkellä pyörtyi matkustajia kuumuuteen ja ilman puutteeseen. Andersenin oli pakko jättää Espanjan-matkansa ja etsiä virkistystä Vernet'n pienestä kylpypaikasta.

Vernet sijaitsee Ranskan puolella, likellä Espanjan rajaa, ja koko vuoristo sekä kaupungit että maaseutu, on täynnä jälkiä maurilaisten taiteesta ja mahtavuudesta. Täällä päätti Andersen koottujen teostensa saksalaisen laitoksen toimitustyön. Linaamme hänen loppusanoistaan seuraavat: »———— Koko minun elämäni, sekä sen valoisat että pimeät päivät johtavat parhaimpaan päin. Se on kuin kulkua merellä määrättyä maalia kohti: minä seison peräsimessä, olen valinnut tieni, teen mitä voin, mutta Jumala on myrskyn ja merenkäynnin herra, hän johtaa. Ja jos käy toisin kuin minä olen ajatellut,

niin on tämä minulle onneksi — se usko elää lujana rinnassani ja tekee minut onnelliseksi.—————»

Hiljalleen kääntyy kirjailija sitten kotia kohti. Kuumuus on hirvittävä. Ainoastaan yöllä käy kulku mahdolliseksi. Eikä kuitenkaan yökään tuo viileyttä, paitsi sen verran, että kärpäset, jotka eivät päivän helteessä ole voineet lentää, nyt ovat liikkeellä. Avignonin museossa Andersen tapaa erään Thorvaldsenin veistoksen. Rhone-virran rannoilla hämmästyttävät häntä runsaat muistomerkit roomalaisajolta. Passirettelötsiellä täällä lisäävät osaltaan matkustamisen tukaluutta. Vasta Sveitsissä Andersen taas voi hengittää. Hän näkee jälleen Chillonin linnan. Byronin nimeä on koetettu raappia pois pylvästä — eräs Byronin maanmies tavattiin tässä työssä ennen kuin hän oli ehtinyt hangata kuuluisan nimen näkymättömiin. Kaksi uutta nimeä oli tullut lisää: Victor Hugon ja Robert Peelin.

Rasittuneena ja sairaana kulkee Andersen kaupungista kaupunkiin. »Minun, joka rakastan etelää, täytyi tunnustaa, että olin pohjolan lapsi, jonka liha, veri ja hermot ovat kasvaneet esiin lumista ja kylmistä tuulista.» Hampurissa odotti kirjailijaa Dannebrogin ritarimerkki, jonka kuningas Kristian VIII oli määrännyt hänelle jo ennen hänen lähtöään, vaikkei hän ollut ehtinyt sitä saada. Nyt hänen piti vastaanottaa se ennen kuin tuli kotiin.

Muuten sattui Hampurissa olemaan kuninkaallinen tanskalainen laiva noutamassa kotiin erinäisiä kuninkaallisen huoneen jäseniä. Tähän laivaan kutsuttiin Andersenkin. Ja sumun ja myrskyn läpi päästiin vihdoin Kööpenhaminaan.

Kotona oli kaikki ennallaan. Andersen tunsu sen heti tulopäivänsä iltana teatterissa. Hän oli väsymyksestä huolimatta rientänyt tänne, koska esitettiin Hartmannin oopperaa »Pieni Kirsti», jonka teksti oli Andersenin kirjoittama. Ooppera oli esitetty suurella menestyksellä kirjailijan poissaollessa ja nytkin olivat suosionosoitukset vilkkaat. Mutta kummaa: lopussa sekaantui tänä iltana suosionosoituksiin vahva annos vastakkaista mielenosoitusta. Säveltäjä oli hyvin kummastunut, sellaista ei koskaan ollut tapahtunut. Mutta Andersen antoi

hänelle selityksen. »Ei se koske sinua», sanoi hän säveltäjälle, »se koskee minua. Maanmieheni ovat huomanneet minun palanneen kotiin ja tervehtivät minua!»

VIII

Näihin aikoihin valmistuu Andersenin suurisuuntainen runoelma »Ahasverus», jossa hän käsittelee aihetta: ihmissuku hylkää jumaluuden, mutta kulkee siitä huolimatta täydellisyyttään kohti. Runoelma ilmestyi joulukuksi 1847 tanskan ja saksan kielillä. Keväällä samana vuonna oli Andersen kuitenkin ehtinyt tehdä matkan Englantiin, johon maahan hän kauan oli halunnut tutustua. Teostensa saksalaisen laitoksen tekijäpalkkion, 800 taalaria, käytti kirjailija matkaansa. Seuraamme häntä Hollantiin, Englantiin ja Skotlantiin.

»Kunnian orjantappuratie» on jo viime aikoina koti-maassakin kasvattanut kirjailijallemme enemmän ruusuja kuin okaita. Ulkomailla ei orjantappuroista oikeastaan koskaan ole voinut olla puhetta ja tällä matkalla saattaa sanoa ruusujen kilpailevan laakerien kanssa.

Kun Andersen Amsterdamissa meni kirjakauppaan ostaakseen joitakin hollantilaisia ja flaamilaisia runoja, katsoi myyjä häneen ensin pitkään, nouti sitten pari henkilöä viereisestä huoneesta, ja kun nämä kaikki olivat tuijottaneet häneen hetkisen, kysyivät he, eikö hän ollut tanskalainen runoilija Andersen. Hänen kuvansa riippui heidän seinällään, siitä he olivat tunteneet hänet. Suurin osa Andersenin teoksia oli ilmestynyt hollanninkielellä ja sanomalehdet olivat kertoneet hänen tulostaan. Hollanti oli täynnä ystäviä. Andersen tapasi lapsia, jotka olivat saaneet nimensä hänen romaaniensa tai tarinoidensa sankarien mukaan. Runoilija van Lennepin pieni poika oli ollut erittäin ihastunut tarinaan punaisista kengistä. Hän seisoi pitkän aikaa äänettömänä ja katseli vierasta setää, joka esitettiin hänelle ihmeellisen sadun tekijänä. Myöhemmin hän toi esiin kirjan, missä satu oli. Kuvissa olivat kengät maalatut punaisiksi, muuten oli kuva maalaamaton.

Kun Andersen matkusti läpi ihanan pienen maan,

olivat sanomalehdet kaikkialla täynnä kirjoituksia hänestä, hänen teoksistaan ja juhlista, joita oli pidetty hänen kunniakseen. Kanssamatkustajat tunsivat usein hänet kohta kuvasta, jonka näkivät lehdissä. Syvimmin liikkui Andersenia malja, joka Haagin juhlassa esitettiin »isä Collinin kunniaksi, tuon jalon miehen, joka otti Andersenin kuin pojakseen», sekä samassa yhteydessä seuraavat sanat: »Kaksi kuningasta, kuningas Kristian kahdeksas ja Preussin kuningas Fredrik Wilhelm ovat antaneet teille kunniamerkit; kun nämä kerran laske- taan teidän arkullenne, niin antakoon Jumala teille tei- dän hartaista saduistanne kauneimman kunniamerkin, kuolemattoman elämän kunniakruunun.» Ilta oli iha- nimpia Andersenin elämässä. »Jumala joka tuntee sydä- met tietää, miten nöyrä minun sydämeni oli.»

Lontoo valloittaa kokonaan runoilijan. »Tämä on Pariisi korkeammassa potenssissa, täällä vallitsee Napolin elämä, mutta ei sen melu. Kaikki humisee kiireesti, puoleksi hiljaa ohitse, omnibussi seuraa omnibussia, työ- ja kuormarattaat, hienot ja komeat ajoneuvot rämisevät, matelevat, vierivät ja kiitävät eteenpäin, ikäänkuin joka hetki kaupungin joka puolella tapahtuisi jotain tärkeää, johon niiden täytyy kiiruhtaa. Ja tämä meri aaltoilee lakkaamatta! Aina! Kun kerran kaikki nämä ihmiset, jotka me nyt näemme kulkemassa, lepäävät haudoissaan, kihisee täällä yhä tämä sama kiire: omnibussit, vaunut, kärryt, miehet, jotka kantavat mainoskilpiä, jotka teke- vät tiettäväksi ilmapallojen, poppamiesten, panoraamo- jen ja Jenny Lindin esitykset — kaikki tämä aaltoilee kuten nyt.»

Jo tulopäivänsä iltana joutuu Andersen Tanskan lähettilään mukana iltaseuraan hyvin rikkaaseen taloon, missä Englannin ylhäisin aateli on koolla. Kaikki tun- tevat »Pallon ja hyrrän» ja »Ruman ankanpojan» runoi- lijän, ja timanttien säkenöidessä ja kukkien tuoksua lausutaan hänelle sekä ystävällisiä että mairittelevia sanoja. Ja kuvattuaan illan loistoa jatkaa Andersen ker- tomustaan: »Lopuksi olin aivan väsynyt liikkumaan kiil- tävän liukkaalla permannolla ja henkisesti kiipeilemään eri kielillä, joita en osannut; kuumuus oli tukahduttava, minun täytyi vihdoin riistäytyä irti ja kiiruhtaa käytä-

vään hengittämään ja lepäämään, tai ainakin nojaamaan kaidepuuta vasten — ja tämän illan lailla jatkettiin sitten kolme viikkoa. Se oli 'saisonia', lämpimän vuodenajan seurustelukautta, jommoista me tunnemme vain talvella; olin kutsuttu vieraihin joka päivälliseksi, ja niiden jälkeen tanssiaisiiin yöksi; kaikkialla tungosta saleissa ja portaissa, ja kun kutsuja oli varattu koko viikoksi, täytyi minun mennä aamiaisillekin; oli mahdoton kestää tuota juhla-humua, -surinaa ja -kohinaa, tuota ainoaa pitkää yötä ja päivää läpi kolmen viikon; ainoastaan muutamat yksityiset kohdat jäivät selvinä mieleeni. Miltei kaikkialla esiintyivät samat päähenkilöt vuoroin kullassa, silkissä ja kukkasissa. — Kaikki on Englannissa etikettiä, itse kuningatarkin on siitä riippuvainen kotonaan. Eräänä päivänä hän oli jossakin kauniissa puistossaan, hän olisi mielellään viipynyt siellä hiukan kauemmin, mutta tasan kello 8 oli päivällisaika ja hänen täytyi olla kotona, muuten koko Englanti olisi puhunut siitä. Vapauden maassa saattaa ihminen olla kuolemaisillaan etikettiin. Se on kuitenkin pieni asia verrattuna kaikkeen siihen erinomaiseen mitä täällä on. Tämä kansa on ehkä ainoa todella uskonnollinen meidän aikamme. — Minulle on Lontoo kaupunkien kaupunki, Roomaa lukuunottamatta. Rooma on maailman korkokuva, mutta yötä esittävä, siinä on karnevaalilokin kuin kohiseva uni ja itse Pius IX kuin suuri ajatus unessa — Lontoo on maailman korkokuva päivällä, kiireinen toimeliaisuus, elämän kankaan salamannopea sukkula.»

Lontoon kirjallisesta maailmasta tekee Anderseniin syvimmän vaikutuksen Dickens. »Hän astui sisään nuorekkaana ja kauniina, kasvoissa viisas, ystävällinen ilme, hänen suuret kauniit hiuksensa valuivat kahden puolen. Me puristimme toistemme kättä, katsoimme toisiamme syvälle silmiin ja ymmärsimme toisiamme.» Erinäisten pienempien kirjailevien henkilöiden seurassa Andersen sensijaan on nääntymäisillään. Myöskin se kunnioitus, joka tulee hänen osalleen lapsimaailman puolelta, väsyttää häntä kesäkuumalla. Muutamat kuvat Lontoon köyhyydestä vihloivat Andersenin sydäntä. »Muistan kerjäläiset — miehiä ja naisia, he kantavat rinnallaan

suurta, kauheaa paperia, johon on kirjoitettu: Minä kuolen nälkään! Armahtakaa! He eivät uskalla puhua, kerjääminen on heiltä kielletty, ja niin he liitävät ohitse kuin varjot.» Vaaliaikaa tässä »kaupunkiensä kaupungissa» kuvaa Andersen tähän tapaan: »Tungoksessa kulki ihmisiä kantaen vaalilistoja sekä rinnalla että selässä. Lippuja liehui katoilla ja lippuja kannettiin saatossa pitkin katuja; vaunuissa, jotka olivat täynnä valitsijoita, liehutettiin nenäliinoja ja suuria, kirjoituksilla varustettuja lippuja. Laulaen ja hoilaten saapui joukoittain huonosti puettua väkeä komeissa vaunuissa, usein hyvin siropukuisen palvelijajoukon saattamana; tuntui siltä kuin herrasväki olisi koonnut halvimmat palkkalaisensa, tai ikäänkuin olisi vietetty jotakin pakannallista juhlaa, jossa herrasväki itse palveli orjiaan. Puhujalavojen ympärillä vallitsi tungos ja meteli, silloin tällöin lensi puhujan kasvoihin mädäntyneitä appelsiineja tai suorastaan pieniä eläintenraatoja.»

Lontoosta käsin pistäytyy Andersen Skotlannissa, jossa hänellä on paljon sekä tuttuja että tuntemattomia ystäviä. Ihastuneena hän kiittää pikajunalla vuoriston yli ja sen tunnelien läpi. Vanhan Yorkin kirkot ja puuveistoksilla koristetut talonpäädyt herättävät hänen ihmettelyään. Ja kadulla lentelevät pääskysset suurissa parvissa ja »pääni päällä lensi haikara, minun oma lintuni». Andersen oli väsynyt, mutta lepoa ei ollut ajatteleminenkaan. Edinburgissa uudistui sama elämä kuin Lontoossa, joskaan ei niin loisteliaassa muodossa. Skotlannissa elettiin karummin ja kaikin puolin vanhan aikaisemmin. Andersen asui erään varakkaan perheen luona pääkaupungissa ja hän kuvaa sitä tähän tapaan: »Tapasin täällä vilkkaita, herttaisia lapsia, vanha isoisä saattoi iloita heistä; taas olin joutunut onnellisen perheen piiriin, hyvien, kunnollisten ihmisten luo. Talon tavat olivat joka suhteessa hyvin englantilaiset; illoin kokoontui perhe ja sen palvelijat viettämään kotihartautta, rukoiltiin, luettiin kappale raamatusta. Ja tämä sama tapa vallitsi kaikkialla perheissä, minne tulin. Se teki minuun hyvän ja kauniin vaikutuksen.» Heltyneenä seisoo Andersen Walter Scottin muistopatsaan edessä, missä kirjailija esitetään istuvassa asennossa, jal-

kain juuressa uskollinen koiransa Maida. Pääkadulla nähtiin vielä, vaikka rappeutuneena, Knoxin pieni talo. Muistopaikkojen joukossa mainitsee Andersen Maria Stuartin makuuhuoneen. Muistoksi Edinburgista hän ostaa halvan, kauniin laitoksen pyhää raamattua. Nähtävästi hän siten on löytänyt paikkakunnalle ominaisimman muistoesineen.

Matkalla sisämaahan hänen käsityksensä uskonnollisuuden laadusta Skotlannissa jonkin verran järkkyy. »————Sunnuntai, se se jotakin merkitsee Skotlannissa. Kaikki lepää silloin, junatkaan eivät tohdi kulkea, ainoastaan juna Lontoosta Edinburgiin ei lakkaa käymästä — ankarien ja pyhien skotlantilaisten harmiksi. — Kaikki talot ovat suljetut, ihmiset istuvat lukemassa raamattua tahi juovat itsensä humalaan, kuten minulle yleisesti on kerrottu.» Andersenin tekisi mieli katsella kaupunkia, hän ei millään ehdolla haluaisi viettää koko päivää sisällä, mutta hänelle vakuutetaan, ettei se käy päinsä. Kun hän illansuussa erään kanssamatkustajan seurassa yrittää kadulle, kohtaa heitä siellä niin kaamea hiljaisuus — samalla kun kauhistuneita katseita ammutaan joka ikkunasta —, että he pian palaavat neljän seinän sisäpuolelle.

Muuten tunnetaan tanskalainen kirjailija kaikkialla. Vuoristossa ojentavat nuoret tytöt hänelle kauneimmat kukkasensa ja hotelleissa ja rautatievaunuissa saartavat hänet hänen ihailijansa. Vaikeaan ristiriitaan saattaa Andersenin kuningatar Viktorian kutsu, joka kehoittaa häntä saapumaan vieraaksi pohjois-Skotlannin linnaan, missä kuningatar paraikaa oleskelee. Kuningattaren armollinen kutsu saavuttaa runoilijan jo toisen kerran, ja tuskallisen taistelun jälkeen, kuten Lontoossakin, jossa hän ensi kerran oli vastaanottanut samanlaisen suosionosoituksen, hänen on pakko kieltäytyä: hän on liian rasittunut. Syy, jota hän ei mainitse, liittyy lisäksi kieltoon: hänellä ei ole varoja. Kuitenkin tiesivät sanomalehdet laajasti kertoa tanskalaisen kirjailijan vierailusta kuningattaren luona — tiedettiin Andersenin muun muassa esittäneen tarinoitaan —, jopa lausui joku lehti paheksumisensa siitä, ettei tällainen kunnianosoitus milloinkaan ollut tullut englantilaisen kirjailijan osaksi.

Kaipaus mielessä jätti Andersen Skotlannin ja palasi Lontooseen. Mutta Lontoo oli tyhjänä, kaikki tuttavat poissa. Tapahtui jotakin harvinaista: Andersenin valtasi koti-ikävä. Ja hän kääntyi kotimatkalle.

Hampurissa hän tapasi tanskalaisia, jotka kertoivat hänelle ensi työkseen, että eräs pilalehti suurenmoisen hauskasti oli kuvannut hänen Englannin-matkaansa. Andersen oli esitetty laakeriseppel päässä, käsissä rahsakki. Se oli ollut suurenmoisen hauskaa! Andersenia ei se huvittanut. Päästyään kotiinsa Kööpenhaminassa sattui hän seisomaan ikkunassa. Silloin pysähtyi kaksi herraa häneen katsomaan, toinen osoitti häntä sormellaan ja sanoi: »Katsohan, tuolla seisoo meidän kuuluisa ulkomaalainen orangutanimme!» Andersen tunsu: »Se oli raakaa — se oli häijyä — se sattui sydämeeni — se ei unohdu!» Toiselta puolen kuuli kirjailija tämantapaisia asioita: »Minun täytyy myöntää, etten koskaan oikein ole lukenut teitä, mutta nyt minä sen teen. Teistä on aina puhuttu niin halventavasti, mutta ei ihmistä Englannissa vastaanoteta sillä tavalla, jos hän on vähäpätöisyys! Minä tunnustan suoraan, että kokonaan olen muuttanut mieltäni teidän suhteenne.»

Vuosi 1848 koitti. Jo vuoden ensi päivinä sairastui kuningas. Andersen sai kuitenkin kutsun saapua teetä juomaan ja hän viettikin illan kuninkaan ja kuningattaren luona, lukien heille pari lukua tekeillä olevasta romaanista sekä tarinoitaan. Kuningas ei jaksanut olla ylhäällä, mutta lausui vuoteestaan iloisesti ja ystävällisesti kirjailijan lähtiessä: näkemiin! Sairaus tuli kuitenkin yhä vakavammaksi ja Andersenin levottomuus kasvoi päivä päivältä. Eräänä iltana hän seisoi lumessa linnan edustalla, jonka sisällä hänen rakas kuninkaansa kamppaili elämän ja kuoleman vaiheilla. Kuinka paljon ymmärtämystä ja hyvyyttä kirjailija olikaan saanut kokea hänen puoleltaan. Kuinka orvoksi hän jäisikään, jos kuningas otettaisiin häneltä pois. Oli kylmä, tuli pimeä, Andersen tuijotti tuijottamistaan linnan ikkunoihin.

Samana iltana kuoli kuningas.

Vuosi 1848 oli koittanut ja suurten aikojen aallot vyöryivät Tanskaan asti. Maailmanhistorialliset tapahtumat tärisyttivät Eurooppaa, vallankumous oli puhjennut Pariisissa ja Saksassa leimusi kapina. Jonkin aikaa sai Tanska vielä nauttia rauhaa, sitten ulottivat melskeet maininkinsa tänne asti. Tanskaan yhdistyneessä saksalaisessa Holsteinissa syttyi kapina. Tanskalaiset taas vaativat, että Slesvig, joka oli kiinteästi yhdistetty Holsteiniin ja samoin kuin Holsteinkin vain löyhästi Tanskaan, liitettäisiin Tanskan valtion erottamattomaksi osaksi, koska sen pohjoinen puolisko oli asutukseltaan tanskalainen.

Kaikki skandinaavialaiset kansat täytti voimakas yhteistunto. Vapaata valtiomuotoa vaativat kansanjoukot kulkivat kansallisen innostuksen valtaamina Kööpenhaminan katuja. Satujen runoilija katseli ihmeissään uutta sukupolvea, jota hän ei tuntenut. Hänet valittiin komiteaan, jonka piti valvoa ettei järjestys kaupungissa häiriytyisi, ja niin hän läheltä joutui näkemään koko liikkeen.

Hän koetti myöskin, vaikuttavien henkilöiden kehoituksesta, Euroopan sanomalehdistössä esittää tanskalaisten ja saksalaisten välisiä suhteita. Sotaa Slesvig-Holsteinin saksalaisten ja Tanskan välillä ei voinut välttää. Saksalaisten avuksi tuli Preussi, tanskalaisten Ruotsi. Innostus oli ennenkuulumaton. Ylhäinen ja alhainen taisteli rinnan riveissä. Andersen eli ikään kuin omassa lihassaan läpi sotamiesten vaivat. Kuka saattoikaan helytymättä kuulla heidän kärsimyksistään ja urotöistään! Eräs lääkäri oli saanut sairaalakseen kirkon ja teki työtä alttarin vahakynttilöiden valossa.

Talven tullen tyynyi mieliala maassa jonkin verran, mutta jännitys oli siinä määrin uuvuttanut Andersenia, että hänen täytyi ajatella virkistystä. Hän tarttui tuttuun keinoonsa: matkustamiseen. Fredrika Bremer, joka silloin sattui olemaan Kööpenhaminassa, neuvoi häntä lähtemään Ruotsiin ja sinne Andersen suuntaakin kulkunsa.

Tukholman Kirjallisuuden Seurassa — jonka illanvie-

tossa Andersenin malja esitetään kauniin puheen ohella — hän tutustuu runoilija ja kamariherra Beskowiin ja tämä vie tanskalaisen vieraansa kuningas Oskarin luo. Tottuneena liikkumaan hoveissa on Andersen pian Tukholman linnassa kuin kotonaan. Kuningas tuntuu hänestä ensi näkemältä kuin vanhalta tutulta. Hän on aikaisemmin vastaanottanut Pohjantähden ritarimerkin ja saanut tilaisuuden kiittää siitä. Kuningas puolestaan kertoo, että »kuningatar, minun vaimoni» tuntee Andersenin teokset ja haluaa tutustua tekijään. Pian on Andersen päivällisvieraana linnassa, eikä vain yhden vaan usean kerran. Hän esittää täällä tarinansa »Pellava», »Ruma ankanpoikanen», »Äiti», »Kaulus», »Kuusi», »Parsinneula» ja »Pieni tulitikkutyttö». Kun Andersen lukee »Äidin», hän näkee kyynelten kiiltävän ylhäisen isäntäväkensä silmissä.

Andersen pyydetään suureen juhlaan, jonka yleisö hänen kunniakseen panee toimeen. Täällä hän tutun kirjailijattaren, rouva Flygare-Carlénin taluttamana kulkee taajojen ihmisjoukkojen läpi katua, jolle lapset sirottelevat kukkia. Juhla on kaunis ja tunnelmallinen, mutta Andersen ajattelee kotoisia pilalehtiä. Hänen täytyy kuitenkin näyttää iloiselta ja hän tempaa yhden lapsen syliinsä ja suutelee sitä sekä juttelee toisen kanssa. Kööpenhaminassa saan tämän kaiken kalliisti maksaa! hän ajattelee.

Uppsalassa tutustuu kirjailijamme — eräässä ylioppilasjuhlassa — säveltäjä Wennerbergiin, »Glunttien» tekijään, ja käy Geijerin haudalla. Hän palaa sitten läpi Ruotsin kotiin päin, ja kaikkialla vallitsee kuin juhla. Tiedetään, että satukuningas on liikkeellä, ja sekä lapset että aikuiset kukittavat hänen tiensä.

Virkistyneenä palaa Andersen Kööpenhaminaan. Kuvaukseensa »Ruotsissa» on hän mahdollistanut vaikutelmat tältä matkalta ja arvostelukin teoksesta on tällä kertaa suopea.

Vuosi 1850 toi heti tullessaan surun Andersenille ja koko Tanskalle: Oehlschlägerin kuoleman. »Hänen kuolemansa», kertoo Andersen, »oli tuskaton. Lapset olivat hänen luonaan ja hän pyysi heitä lukemaan ääneen sen kohtauksen murhenäytelmästään 'Sokrates', missä

tämä puhuu kuolemattomuudesta ja iankaikkisen elämän varmuudesta.» Saattaa sanoa koko kansan kantaneen tämän suurimman runoilijansa hautaan, sillä pitkällä matkalla Frederiksbergiin vaihtuivat kantajat alituisesti, tuhansiin nousevasta saattojoukosta tuli kuka halusi. Surujuhlaan Frue Kirkessä olivat vanha Grundtvig ja Andersen kirjoittaneet kantaatit.

Kööpenhaminaan oli pari vuotta sitten kohonnut suuri kansanteatteri, jota kirjallisissa piireissä pilkattiin ehkä sen vuoksi, että se oli syntynyt yksityisen yritteliäisyyden eikä kirjallis-taiteellisten harrastusten varassa. Kukaan huomatumpi kirjailija ei halunnut olla tekemisissä tämän teatterin kanssa. Johtajan kehoituksesta kirjoitti Andersen satunäytelmän »Enemmän kuin päärlit ja kulta» sitä varten ja kappale saavutti suuren menestyksen. Nyt olivat muutkin kirjailijat valmiit luovuttamaan töitään uudelle kansanteatterille. Andersenin seuraavan kappaleen, »Nukku-Matin» ensi-ilta annettiin täpötäydelle katsomolle ja tämä ilta oli kirjailijalle merkillinen siitä, että hänellä oli nyt tilaisuus muuttaman tunnin kuluessa kokea yleisön tuomion koko oikullisuus. Ensimmäisen näytöksen lopulla naurettiin ja meluttiin, toisen näytöksen lopulla ivattiin ja pilkattiin, kolmannen näytöksen alkaessa lähtivät useat pois, sanoen: »Roskaa kaikki tyynni! Tällä hetkellä he ovat Kiinassa! Herra ties, mihin hänen mielikuvituksensa lopulta viekään!» Mutta kolmannen näytöksen alussa yleisö äkkiä kävi tarkkaavaiseksi ja ymmärsi kappaleen aatteen. Ja kun esirippu laski, oli ihastus yleinen.

Andersenille merkitsi enemmän kuin julkinen kiitos se tunnustus, minkä muutamat kansanmiehet Nukku-Matista antoivat. Eräänä iltana tuli köyhä käsityöläinen näytännön loputtua tekijän luo vedet silmissä, puristi hänen kättään ja sanoi: »Kiitos, herra Andersen, se on ihana kappale.» Joku tullimies, joka oli ollut teatterissa, oli puolestaan lausunut seuraavan arvostelun: »Minä olen aina luullut, että ne joilla on rahaa ja jotka ovat hienoja ovat onnellisia, mutta nyt minä näin, että meidän muiden on yhtä hyvä; sen minä opin teatterissa,» se oli aivan niinkuin saarna.» Kirjailija sanoo tähän: »Kenenkään arvostelu ei ole tuottanut minulle suurem-

paaa iloa ja mairitellut minua enemmän kuin tuon köyhän, sivistymättömän miehen!»

Kirjailijan ilo loppui kuitenkin ennen aikojaan. Eräs nuorempi virkaveli oli tehnyt parodian Nukku-Matista ja tarkoitus oli esittää se toisessa teatterissa. Andersen odotti pahinta, hän oli tottunut siihen täällä kotimaassaan. Hänen ysävänsä Örstedin kirje, täynnä tervettä arvostelua ja tunnustusta, lohdutti häntä kuitenkin.

Syvän jäljen jättää Anderseniin erään hänen ystävänsä kuolema sotatantereella. Samasta taistelusta, missä ystävä kaatui, antaa kirjailija sotamiehistä seuraavan kuvauksen: »Meidän sotamiestemme kestävyys on suurenmoinen, syvien soiden läpi he ryntäsivät vihollisten tulta kohti, juoksivat kukkulalta kukkulalle, ja vaikka kartessit tappoivat heitä kuin kärpäsiä, seurasivat toverit ja karkottivat vihollisen sen varmoista asemista. Kunhan tämä taistelu vain olisi viimeinen, mutta me emme tiedä, mitä vielä on edessä ja onko noiden monien kallis elämä uhrattu turhaan. — Jumala, anna toki totuuden pysyä totuutena, anna rauhan taas koittaa yli maiden!»

Rauha seurasi taistelua ja voittoa. Päivät, jolloin sotamiehet palasivat kotiin, olivat ilojuhlia. Kun Andersen näki ensimmäisten astuvan kaupunkiin, vierivät kyyneleet alas hänen poskiaan. Hän kirjoitti heille lauluja täydestä sydäimestään. Mutta hän sai pian surun, ehkä tuntuimpia elämässään: Emma Hartmann, säveltäjän rouva, ja H. C. Örsted kuolivat samalla viikolla, juuri keskellä kotiinpalaavien joukkojen riemua. Tämä suru oli miltei liian raskas kantaa. »Minä kadotin näissä molemmissa niin sanomattoman paljon: ensinnäkin Emma Hartmannin, joka reippaudellaan, iloisuudellaan ja leikkisyydellään oli nostanut mieltäni, kun minä olin ollut masentunut ja lyöty, hänet, jolta minä ikäänkuin saatoin ammentaa aurinkoa, ja sitten örstedin, hänet, jonka minä olin tuntenut kaikkina niinä vuosina, jotka olin viettänyt Kööpenhaminassa, joka oli käynyt minulle rakkaaksi, joka mitä suurimmalla myötätunnolla oli ottanut osaa kohtaloihini.» Yhä tuntuvammaksi oli tämän ajattelijan ja tiedemiehen vaikutus runoilijaan tullut. »Yhtä voimakkaasti kuin hänen sydämensä sykki kaikelle kau-

niille ja hyvälle, yhtä läpituokevasti etsi hänen ajatuk-
sensa aina totuutta.———Läpi tieteen valon näki hän
aina Jumalan suuruuden.———Minä palasin aina niin
ajatukseltani selkeänä ja mieleltäni rikkaana herttaisen,
ihanan örstedin luota———.» Tarinassaan »Viimein-
nen helmi» on Andersen kuvannut Emma Hartmannia ja
mielialaa hänen arkkunsa ympärillä. Myöskin hänen
tyttärensä, pieni Maria, esiintyy tarinassa »Vanha talo».
Pieni Maria oli oikea säveltäjän lapsi, herkästi musikaalinen
ja tunteellinen. Kun hän kuuli soittoa, täytyi
hänen alkaa tanssia, niin pian kuin hän oli oppinut käve-
lemään. Äitinsä kuollessa sairastui lapsi ja äitinsä hau-
tajaispäivänä hän kuoli.

Andersen meni rouva Hartmannin kuolinvuoteen
äärestä Örstedille, joka jonkin aikaa oli sairastellut.
Silloin hän kuuli, että tauti oli vaarallinen. »Hän kuo-
lee», ajatteli Andersen tuskissaan, mutta örsted itse
uskoi paranevansa. »Sunnuntaina minä nousen!» sanoi
hän. Sunnuntaina hän nousikin, mutta toisessa elämässä.
»Kun minä tulín taloon, kamppaili hän kuoleman kanssa,
hänen vaimonsa ja lapsensa olivat vuoteen ympärillä,
minä istuuduín viereiseen huoneeseen ja itkin — olin
menehtymäisilläni. — Talossa vallitsi rauha, kristityn
hiljainen rauha!»

Kun kevät näiden surun päivien jälkeen koittaa, val-
taa Andersenin halu lähteä lentoon ja alkaa uudelleen
elää. Hän lähtee tervehtimään ystäviä Prästön lahdella
ja samana päivänä saapuu taloon kauan odotettu hai-
karapari, alkaakseen rakentaa pesää katolle, jonne sitä
varten on pantu kärrynpyörä pesän alustaksi. Andersen
näki, pihaan ajaessaan, linnut lennossa ja piti sitä hyvänä
enteenä: se tiesi, että hän pääsisi matkaan. Hän ei ollut
käynyt Saksassa sodan jälkeen ja ikävöi siellä olevia
ystäviään. Niinikään hän tunsí tarvetta käydä kaatu-
neitten maanmiestensä haudoilla ja nähdä seudut, missä
he olivat vuodattaneet verensä. Andersen lähti lentoon,
lähti tanskalaisempana kuin milloinkaan, mutta kauem-
mas ei hän tällä kertaa tullut kuin että näki Pragin
tornit. Matkan merkillisimpänä tuttavuutena hän mai-
nitsee erään harvinaisen älykkään nuoren naisen, jonka

kanssa hän keskusteli rautatievaunussa Leipzigin ja presdenin välillä. Se oli neiti Antoinette Bourbon, Ludvig XVI:n ja Marie Antoinetten pojantytär.

Syksyllä 1851 sai Andersen Tanskassa professorin arvonimen.

Seuraavana keväänä hän ottaa takaisin mitä edellisellä ulkomaanmatkallaan menetti: tapaa tuttavat, jotka silloin olivat poissa. Tähän aikaan vaikutti Weimarissa hovi-kapellimestarina Liszt, varsinkin tehden työtä Wagnerin musiikin hyväksi. Andersen joutuu seurustellessaan Lisztin kanssa tilille mielipiteistään tämän nousevan suuruuden musiikin laadusta. Hän tunnustaa maalailevan valtavuuden Wagnerin sävelluomissa, mutta kaipaa niissä musiikin kukkaa: melodiasa. Andersen kertoo: »Myöhään illalla Lohengrinin-näytännön jälkeen tuli Liszt luokseni aitioon. Hän oli vielä tulta ja leimausta, minä istuin väsyneenä ja nääntyneenä. 'Mitä te nyt sanotte?' kysyi hän; ja minä vastasin: »olen puolikuollut! Lohengrin tuntuu minusta olevan ihmeellinen humiseva puu ilman kukkia ja hedelmiä. Älköön minua ymmärrettäkö väärin, tuomioni musiikista merkitsee sitäpaitsi vähän, mutta minä vaadin tältä taiteelta samaa kuin runoudelta, kolmea tekijää: järkeä, mielikuvitusta ja tunnetta, ja viimeksi mainittu ilmenee melodiassa! Näen Wagnerissa nykyajan ajattelevan säveltäjän, hän on suuri järjessä ja tahdossa, hän kaataa mahtavalla voimalla maahan kaikkinaista vanhaa, mutta minä kaipaen hänessä sitä jumalallista kipinää, mikä annettiin Mozartille, Beethovenille.———»

Matkalla Nürnbergiin sattui Andersenille seuraava tapaus. Rautatievaunussa istui hänen vieressään isä ja poika. Isä osoitti lapselle sähkömagneettista lankaa ulkopuolella ja sanoi: »Se on tanskalaisen Ørstedin keksimä!» Andersenin sydän löi kovasti. Hän oli onnellinen siitä, että kuului samaan kansaan kuin keksijä.

Kirjailijamme pitää Miincheniä Saksan mieltäkiinnittävimpänä kaupunkina. Taide on siellä joka suhteessa huomattavasti edustettuna. Teatteri on niin johdon kuin näyttelijävoimien puolesta suorastaan kukoistavalla kannalla. Andersen, joka kirjeenvaihdon kautta oli ollut tekemisissä teatterin intendentin kanssa, sai häneltä heti

käytettäväkseen kokonaisen aition teatterissa. Kuningas Max kutsui hänet metsästyslinnaansa Starnbergerjärven rannalla. Hän tunsu tanskalaisen kirjailijan tuotannon ja piti erikoisesti »Improvisaattorista», »Pienestä merenneidosta» ja »Paratiisin yrttitarhasta». Päivällispöydässä esitti kuningas maljan Andersenin runottarelle. Lähdettiin soutelemaan. Oli harmaa sää ja pilvet kiitivät taivaalla. Vene irroitettiin, komeat soutajat tekivät kunniaa airoilla. Andersen luki veneessä »Ruman ankanpoikasen». Hetkeksi astuttiin sitten maihin pienen saareen, seurue jäi etäämmä ja kuningas ja hänen vieraansa istuivat kahden penkillä, veden partaalla. Kuningas puheli Andersenin töistä, kaikesta mitä Jumala oli antanut hänelle, puhui siitä miten kummallisesti ihmisten kohtaloja johdettiin ja miten lohdullista oli aina saada turvata Jumalaan. Aurinko tuli esiin pilvistä, alpit hohtivat punaisina. Kotimatalla luki Andersen tarinat »Äiti», »Pellava» ja »Parsinneula».

Tällä ulkomaanmatkalla tapasi Andersen pitkästä aikaa kuuluisan ruotsalaisen laulajattaren Jenny Lindin, jonka vaikutus tanskalaiseen saturunoilijaan on, hänen omien sanojensa mukaan, ollut harvinaisen suuri. Jenny Lindin avulla oppi Andersen ikäänkuin enemmän unohdamaan itsensä ja tuntemaan taiteen pyhyiden, sen kutsumuksen, jonka Jumala oli antanut hänelle. Jenny Lindin taiteelle oli ominaista sen totuus, raikkaus ja luonnollisuus. »Näyttämöllä hän oli suuri taiteilijatar, joka loistollaan voitti koko ympäristönsä, kotona huoneessaan hän oli ujo nuori tyttö, jossa asui lapsen mieli ja lapsen hartaus.» Kun Jenny Lind oli antanut ensimmäisen konserttinsa Kööpenhaminassa ja ylioppilaat hurmautuneina tulivat soihtukulkuein kunnioittamaan häntä, hän lauloi heille kiitollisuutensa, pakeni sitten huoneensa nurkkaan itkemään ja Andersen kuuli hänen kuiskaaavan: »Niin, niin, minä tahdon tehdä työtä ja ponnistaa edistyäkseen, kunnes taas tulen Kööpenhaminaan.» Jenny Lindin ja Andersenin välillä syntyi kaunis ystävyys suhde — Andersen sanoo sitä veljen ja sisaren suhteeksi.

He kohtasivat toisensa usein Euroopan sivistyskeskuksissa. Heidän maineensa tähdet kohosivat rinnan, Jenny Lindin tähti kohosi nopeammin ja loisti kirk-

kaammin, mutta myöskin lyhyemmän ajan. Kerran olivat Berliinin sanomalehdet kauniisti kertoneet, miten nämä molemmat pohjolan lapset yhdessä olivat viettäneet uudenvuodenaaton. Yhdessä he kerran pyhässä hartaudessa seisoivat Weimarin hautakappelissa Goethen ja Schillerin hautojen ääressä. Ja kun »pohjolan satakieli» myöhemmin laulullaan valloitti koko Lontoon, oli hänen ilonsa ja sydämensä lämpö entinen, kun hän tapasi täällä Andersenin, »veljen». Wienissä, monien vuosien perästä, näki Andersen vihdoin Jenny Lindin pianisti Goldschmidtin rouvana. Goldschmidt vastaanotti puolisonsa nuoruudenystävän hyvin rakastettavasti ja heidän pieni poikansa tuijotti Anderseniin suurin silmin. Taasen kuuli Andersen Jenny Lindin laulavan, »se oli riemuitseva, livertelevä lintu, niin ei satakieli soita eikä laulurastas viserrä, siihen tarvitaan lapsensielu, ajatteleva sielu — sen laulun laulaa vain Jenny Goldschmidt.» Ja Andersen tulee siihen johtopäätökseen, että Jenny Lind on tehnyt syntiä pyhää henkeä vastaan jättämällä näyttämön, hän on ollut kutsumukselleen uskoton! Oudon surullisena, samalla kertaa alakuloisena ja iloisena hän jättää nuoruutensa ystävättären.

Marraskuussa v. 1871 luemme Andersenin päiväkirjasta: »Sain 16 sivua pitkän kirjeen Jenny Lindiltä, joka miehensä ja tyttärensä kanssa on Firenzessä; 20 vuoteen en ole saanut häneltä kirjettä.» Emme erehtyne, jos olettamme Andersenin ihanan kertomuksen »Piilipuun alla» syntyneen Jenny Lind-muistojen pohjalla.

V. 1853 raivosi Tanskassa ankara kulkutauti, joka muitten muassa riisti pois Andersenin ystävän ja kustantajan, kanslianeuvos Reitzelin. Hänen viimeinen suunnitelmansa oli ollut julkaista helppohintainen laitos Andersenin koottuja teoksia. Kirjailija ryhtyi nyt toteuttamaan tätä suunnitelmaa, iloiten siitä, että hän saisi tuotannostaan »karsia pois yhden ja toisen kuivan oksan». Samalla hän halusi laajentaa suurta elämäkerallista teostaan »Elämäni tarina», niin että hänen persoonallisuutensa kävisi selväksi. Syksyllä 1853, tasan viisikolmatta vuotta siitä, kun Andersen oli tullut ylioppilaaksi, alkoi tämä työ ja viidentenäkympmentenä syntymäpäivänään, siis huhtikuun 2 p. 1855, hän päät-

tää »Elämänsä tarinan», jota on verrattu muun muassa Rousseau'n Tunnustuksiin. Loppusanat kuuluvat:

»Elämäni tarina tähän hetkeen asti lepää siis nyt edessäni koko rikkaudessaan, kauneudessaan ja lohdullisuudessaan! — Pahastakin on tullut hyvää, surusta iloa, kaikesta on tullut syvällinen runoelma, minä puolestani en pystyisi sellaista tekemään. Tunnen olevani onnen lapsi! Niin monet ajan jaloimmista ja parhaimmista ovat rakkaudella ja vilpittömyydellä lähestyneet minua, harvoin on luottamukseni ihmisiin tullut petetyksi, katkerissa, raskaissa päivissä uinuu niissäkin siunauksen itu! Sekin vääryys mitä luulin kärsiväni, sekin käsi, joka raskaana tarttui kehitykseeni, toi mukanaan siunauksen.

Sitä mukaa kuin kuljemme Jumalaa kohti, haihtuu se mikä oli katkeraa ja tuskallista, ja se mikä oli kaunista jää, se erottautuu kuten taivaankaari tummaa pilveä vasten. Tuomitkoot ihmiset minua lempeästi, niinkuin minä sydämessäni tuomitsen heitä ja niinkuin he suovat että heitä tuomittaisiin! Elämän tunnustukset sisältävät kaikille jaloille ja hyvälle ihmisille jotakin ripin pyhyydestä; turvallisesti minä teen tunnustukseni. Vilpittömästi ja luottavasti, ikäänkuin olisin istunut rakkaiden ystävien piirissä, olen kertonut elämäni tarinan.»

Todella oli kaikki saturunoilijan elämässä kääntynyt parhain päin. Kokemukset, yksinpä etsintä ja hapuileminen kirjallisella alalla olivat koituneet hänen elämäntyönsä, sadun ja tarinan hyväksi. Pieninä vihkoina oli Andersen julkaissut satujaan kymmenen vuoden aikana, ennenkuin ne saivat osakseen varsinaista tunnustusta. Siitä vihosta lähtien, joka ilmestyi v. 1845 (sisältäen sadut: Enkeli, Satakieli, Pallo ja hyrrä sekä Ruma ankanpoikanen) alkaa satujen ja tarinoiden voittokulku kautta maailman. Kotoinenkin arvostelu antaa viimein tunnustusta. Lainaamme otteen eräästä tanskalaisesta arvostelusta, joka Andersenin omien sanojen mukaan sisältää sen, mitä hän oli tahtonut saavuttaa. »Satu julistaa lystillisen tuomiopäätöksensä näennäisyyden ja todellisuuden, ulkokuoren ja sisäisen ytimen välillä. Siinä kulkee kaksinkertainen virta: pinnalla ivallinen, joka hulluttelee ja leikittelee sekä suurilla että

pienillä, sekä korkeilla että alhaisilla asioilla; sekä pohjalla syvän vakavuuden virta, joka totuuden ja oikeuden mukaisesti saattaa 'kaikki paikoilleen'. Sellainen on totinen kristillinen huumori.»

X

Saavutettuaan puolen vuosisadan iän oli Hans Christian Andersen myöskin saavuttanut voimansa keskipäivän. Tästä puoleen alkaa hänen elämänsä hiljalleen kallistua iltaa kohti. Hänen tuotannossaan, enempää kuin hänen elämänsä ulkonaisissa vaiheissa, ei tapahdu huomattavampaa muutosta.

Sota v. 1863—1864 iskee Tanskan ruumiiseen ammot-tavan haavan. Tänä aikana ei Andersen kirjoita mitään. Hänen runottarensa oli mykistynyt surusta.

Vähitellen liukuu elämä takaisin vanhoihin uomiinsa. Matkat, seurustelu, sadut ja tarinat täyttävät Anderse-nin päivät. Ja vaikka sekä kotimaa että ulkomaat jo ovat julistaneet hänet kuolemattomaksi, niin pitää kotoi-nen arvostelu kuitenkin huolta siitä, ettei jännitys hänen elämästään katoa. Hänen teostensa uusien painosten yhteydessä ja teatterien silloin tällöin uudelleen ottaessa esiin hänen kappaleitaan saattoi vanha sävy ilmetä sano-malehtien lausunnoissa, ja vaikka toisaalta, ja paljon huomattavammalta taholta, samaan aikaan satelemalla satoi laakereita, eivät ne koskaan saaneet kirjoilijaa unohtamaan niitä okaita, mitä tutulla Kööpenhaminalla häntä varten aina oli varastossa. V. 1867 esimerkiksi julkaistaan eräs yksityinen kirjeenvaihto, missä tavataan epäedullinen lausunto Andersenin esikoisteoksesta. Kir-jailijan päiväkirjamuistiinpanot antavat aavistaa, miten lausunto on häneen sattunut.

Andersen pysyy viimeiseen asti samana levottomana, alituisesti vaihtelua janoavana olentona kuin poikasena-kin. Hänen sielunsa on alituisesti matkalla, kuten eräs hänen maanmiehensä on hänestä sanonut. Kotimaassa oleskellessaan hän vaihtaa usein asuntoa. Milloin hän vuokraa pari huonetta jostakin yksityisperheestä, milloin muuttaa hotelliin — mikä hänelle muistuttaa ulkomaan-

matkoja, — milloin hän oleskelee jonkin viikon maalla tuttavien luona. Kun hän on saanut valmiiksi tarinan, hän lukee sen uudelleen ja uudelleen ystävilleen ja heidän mielipiteensä kuuleminen on hänelle ylen tärkeä. Illat hän tavallisesti viettää teatterissa. Sairaanakin hän menee sinne, vaikkapa vain hetkiseksi. Ajanvietteeksi hän leikkelee paperista kaikenlaisia esine- ja eläinkuvioita. Kuten pitkin elämäänsä, hän syö päivälliset eri ystävien luona. Ruumiiltaan jo varsin riutuneena hän haluaa yhä saada sielulleen sen vaihtelun, minkä eri ympäristön ja eri ihmisten näkeminen tuottaa. Hän ei luovu näistä tottumuksistaan, vaikka hänen hermotautinsa päivä päivältä käy vakavammaksi ja pukeutuu yhä uusiin muotoihin. Hän varaa aina tuskiansa lomassa tarpeelliset hetket ystäviensä varten. Hänen suhteensa kuningashuoneeseen käy, sitä mukaa kuin hänen sairautensa kasvaa, entistä läheisemmäksi. Ylioppilaspiireissä tapaamme hänet silloin tällöin esittämässä satujaan.

Kuten poikasena pitää Andersen yhä tarkkaa lukua vuosi- ja syntymäpäivistään. Ne antavat aina aihetta silmäyksiin taakse- ja eteenpäin sekä syytä itsetutkisteluun. Uudenvuodenaattona 1868 luemme päiväkirjasta: »Molemmat viime vuodet ovat olleet minulle onnelliset, 1867 oli juhlanani Odensessa» (suurenmoinen tilaisuus, missä syntymäkaupunki valitsi kuuluisan poikansa kunniaporvarikseen ja loistavasti valaisi talonsa ja katunsa), »1868 ilmestyi 'Dryadi' ja sai sydämellisen vastaanoton; minä sain niin paljon rahaa että miltei luulin viettäväni rikkaan päiviä. Mitä tuo 1869 mukanaan? Eläkö sen loppuun, onko Kööpenhaminaan tuloni 50-vuotisjuhla oleva viimeinen juhluvoteni Kööpenhaminassa? Minne minä lennän, ulos maailmasta vai maailmalle? Mitä minulle annetaan ja mitä minulle suodaan? Herra Jumalani, älä sinä päästä minua, jos itse päästäisinkin itseni. Valaise ymmärrykseni, ole minulle armollinen! Sinun tahtosi tapahtukoon! Kiitos, ikuinen kiitos elonpäivistä täällä maan päällä!»

Annamme päiväkirjanlehtien edelleen kertoa.

Helmikuun 11 p. (Eräissä tanssiaisissa.) »—————
siellä oli koolla kukoistavaa nuorisoa, kävin alakuloseksi, kun muistin, että nyt olin vanha... Istuin ylhäällä

kl. 2 asti ja tein runoja kuvakirjaan, jonka Mathilde Örsted oli sommitellut veljenpojalleen.

Helmikuun 12 p:nä. »Voin sangen huonosti, olin hermostunut ja tuntui siltä kuin olisin kävellyt puujaloilla. Olin kaatumaisillani.»

Helmikuun 19 p:nä. »Menin kuulemaan Rasmus Nielsenin esitelmää yliopistolla. Se oli hyvin mieltäkiinnittävää, mutta minä kuuntelin jonkin verran hämilläni, koko esitelmä kun käsitteli minua miltei ainoastaan saturunoilijana; hän tuskin kertaakaan mainitsi nimeäni. Hän luki ja analysoi koko »Lumiukon», tehden sen esitelmän keskustaksi. Tunsin mieleni ylennetyksi, ikäänkuin olisin ollut kuollut ja ulkoapäin saanut joutua todistajaksi siihen, että yksi yliopiston kunnianarvoisista professoreista piti minusta esitelmää Kööpenhaminan yliopistossa ...»

Kesällä samana vuonna saa Andersen nuorelta Georg Brandesilta seuraavan kirjeen.

»Rakas herra Valtioneuvos!

Kaikista kirjoittajista olette Te enimmin tehnyt vääryyttä kritiikille, tukenut kansanomaisia ennakkoluuloja ja saattanut sitä halveksumisen alaiseksi ja huonoon huutoon.

Minulle on kritiikki tiede ja intohimo ja tietysti minä, kuten kaikki ihmiset, kuvittelen, että toistenkin pitää nähdä miten erinomainen ammattini on.

Huomispäivästä alan Illustrered Tidningissä pienen sarjan artikkeleja teidän saduistanne. Pyydän ettette tuomitse niitä ennenkuin olette lukenut sarjan loppuun, ja jos Te näette, etten ole kostanut pahoja sanojanne kritiikistä, niin uskokaa hiukkasen hyvää esteettisestä tieteestä ja sallikaa minun nauttia puoleltanne samaa hyvyttä kuin tähänkin asti.

Suurimmalla kunnioituksella ja sydämellisellä alttiudella kriitikonne

G. Brandes.»

Andersen huomauttaa päiväkirjassaan, että jollei kirjeen alkupuoli ole leikkiä, niin se on suuri valhe. »Minäkö olisin kaikista kirjoittajista kielteisimmin suhtau-

tunut kritiikkiin, minä joka olen sietänyt sitä ja vaiennut. — En ole tänään hyvällä mielellä.»

Brandesin artikkelit ovat sitä laatua, että Andersen ne luettuaan on hyvin tyytyväinen.

Elokuun 2 p:nä. »Olen väsynyt elämään ja raskaalla mielellä tänään.»

Syyskuun 4 p:nä. »Tänään on kulunut 50 vuotta siitä kun lähdin Odensesta.———Illalla olin luvannut lukea satujani Ylioppilasyhdistyksessä kl. 8. Yhdistyksen vanhimmat esiintyivät juhlapuvussa, suuri sali oli koristettu ja kateederille oli laskettu suuri kaunis ruusukimppu, ympärillään laakereja, minua varten. Sali oli täpötäynnä. — — Kun olin lopettanut, astui puheenjohtaja esiin ja kiitti minua kauniin sanoin.———Tänään oli merkkipäivä ja sen johdosta olivat he nyt asettaneet kuvapatsaani yhdistyksen saliin kuuluisten miestensä joukkoon. Kajahti yhdeksänkertainen eläköön-huuto. Minä kiitin ja sanoin, että he olivat tuottaneet minulle hyvin suuren ilon.———Erinomaisen hyvällä mielellä tulin kotiin.»

Syyskuun 6:ttä päivää, nim. sitä, jolloin Andersen oli ensi kerran saapunut Kööpenhaminaan, juhliittiin sitäkin varhaisesta aamusta myöhään iltaan. Juhlan jälkeen sai Andersen — ja tämä alkoi jo kuulua päiväjärjestykseen, mutta kävi varsinkin juhlien jälkeen suorastaan ahdistavaksi — joukon kerjuukirjeitä. Osa yleisöä näkyy luulleen hänen olleen varoissa. Kuitenkaan hänellä ei ollut kuin sen verran että hän tuli toimeen.

Syyskuun 8 p:nä. »Läksin junalla Charlottenlundin ja menin asemalta Bernstorfiin. Kuningas vastaanotti minut erittäin sydämellisesti, puhui lapsenmielestäni ja siitä miten kaikki kansanluokat minua rakastivat ja mitä olin tehnyt kirjallisuuden hyväksi. .. Hän vei minut sitten puutarhaan ja taittoi minulle yhden kuningattaren ruusuista, hän pisti sormensa verille ... Kun minun piti lähteä, antoi kuningas valjastaa vaunut. Kuski sai käskyn odottaa kruununprinssin luona sekä sitten saat-taa minut asemalle ... Kruununprinssi puheli kanssani kauan ja sydämellisesti.»

Edellisinä vuosina, käytyään Espanjassa ja Marokossa asti sekä 1868 Pariisin maailmannäyttelyssä, tapaamme

Andersenin milloin Wienissä, Münchenissä, Genevessä, Marseillessa tai Nizzassa. Hänen ystävänsä Jonas Collin (nuorempi), jonka terve suorasukainen luonne aina silloin tällöin elämän varrella on matkaansaattanut yhteen-törmäyksiä ystävien kesken, on muutamilla näistä matkoista mukana ja, huolimatta hetkellisistä erimielisyyksistä, turvautuu sairasteleva Andersen silminnähtävällä mielihyvällä voimakkaaseen lapsuutensa toveriin. Jonas Collinin kertomuksessa saamme luoda silmäyksen niinsanoakseni kulissien taakse, saamme nähdä kappaleen kuuluisan miehen elämää, jota hän tuskin itse olisi, avomielisyydestään huolimatta, tullut meille esittäneeksi. Collin kuvaa leikillisesti erään illan ystävysten palatessa pitemmältä matkalta kotimaahan.

»Maaliskuun 7 päivänä me saavuimme Fredericiaan ja menimme jo kl. 8 levolle, koska meitä väsytti ja Andersen oli vilustunut. Olimme juuri nukkuneet, kun oveemme koputettiin. Andersen törmäsi ylös ja huusi minulle: 'Nouse pian, täällä on varmaan varkaita.' — 'Eivät ne koputa', vastasin minä ja yritin nukkua uudelleen, mutta Andersenin uudistaessa pyyntöään minä nousin ja avasin oven. Oven takana seisoi hotellin isäntä, pyytäen tuhannesti anteeksi, että oli herättänyt meidät, mutta kaupungin laulukunta oli saapunut kunniatervehdykselle. 'Mitäs minä ihmisraukka nyt teen', vaikeroi Andersen. — 'Mitäs muuta kuin puet yllesi ja menet vastaanottamaan kunniatervehdystä.' — 'Etkö sinä tule mukaan?' — 'Ei kiitos, eihän minua ole pyydetty tulemaan.' Huoneessa oli pimeä ja etsiessään tulitikuja kaatoi Andersen kumoon erinäisiä esineitä, muunmuassa vesilasin. Vihdoin saimme tulta kynttilään, mutta astuessaan sängystä pisti Andersen jalkansa veteen. — — Vastoinkäymiset eivät vielä loppuneet tähän. Kiireessä hän veti housut nurin jalkaansa; tämä täytyi tietysti välttämättä korjata. Pitkin pukeutumista sattui samantapaisia erehdyksiä ja samassa määrin kasvoi kirjailijan epätoivo. Äkkiä hän kuitenkin huomasi tilanteen koomillisen puolen ja purskahti nauruun. Jonkinlaisessa asussa hän loppujen lopuksi pääsi saliin ja hetken kuluttua alkoi sieltä kuulua laulua. Lyhyiden väliaikojen jälkeen, jolloin en saattanut erottaa mitään,

toistui laulu ja sitten Andersen palasi. 'No, miten sinä selviydyit?' kysyin. 'Huonosti, kaikki meni hullusti', vastasi hän. 'Minut asetettiin tuolille, minulle pidettiin puhe ja sitten he lauloivat ja huusivat eläköötä. Täytyihän minunkin sanoa jotakin ja niin minä kiitin ystävällisestä vastaanotosta ja kauniista laulusta. Kysyin kuka oli kirjoittanut kauniit sanat, mitkä minulle oli lausuttu (luonnollisesti en ollut ymmärtänyt niistä mitään) ja minulle vastattiin, että minä itse olin kirjoittanut ne. Onhan se kauheaa!' Minä lohdutin häntä minkä taisin ja pian me nukuimme.»

Valoisten ja iloisten elämysten rinnalla täyttävät ruumiilliset ja sielulliset kärsimykset vanhenevan runoilijan päivät ja kuoleman ajatus astuu yhä lähemmä häntä. Dickensin kuolema ja ranskalais-saksalainen sota ovat osaltaan omiaan rasittamaan hänen kipeitä hermojaan. »— — Lakkaamatta ovat Ranskan kauhut mielessäni, minun täytyy elää läpi ne, nähdä itseni painettien lävistämänä, nähdä kylien palavan, ystävien kuolevan, tai minut heitetään vankeuteen niin että minä näen siitä unta.———Sota on kokonaan vallannut minut, lakkaamatta ajattelen kauhuja, joita Ranskan kansa ja saksalainen sotamies kokee. Herra Jumalani, kuinka saattaa-kaan kuninkaan sydän kestää tämän kaiken! Kuinka tyynenä ja sydämellisenä hän kerran puhuikaan minulle, ja hänen kuningattarensa sanoi: 'Kun minä olen oikein surullinen, luen Andersenin satuja ja saan lohdutusta ja virkistystä.' — — Koko yön minä vietin kuumeessa, vasta aamupuoleen nukuin, olin sairas... päivemmällä voin paremmin. Sota on tekemäisillään minut mielipuo- leksi, en uskalla puhua siitä ainoallekaan ihmiselle.» — — »En voi muuta ajatella kuin Pariisin piiritystä. Napoleon ensimmäinen ehkei saa nukkua rauhassa haudassaankaan, jonka pommit ja kranaatit helposti voivat hävittää.»

Ajan kirjallisista tapauksista huomattavimpia ovat tällöin ensimmäiset tanskalaiset Ibsen-esitykset. Andersenin vaikutelma »Nuorten liitosta» kuuluu: »Se esitettiin hyvin ja oli hauska, mutta ei se mikään huvinäytelmä ole; minua väsyttivät pitkät puheet vailla toimin- taa.» Jonkin aikaa myöhemmin, kun Ibsen on käymässä

Kööpenhaminassa, kertoo Andersen päiväkirjassaan: »Lukenut loppuun Per Gyntin. Se on kuin hullun runoilijan kirjoittama, ihminen menee aivan sekaisin, kun lukee tätä kirjaa. Runotkaan eivät ole hyvät, koko teos vaikuttaa sairaalloisen villiltä. Minua harmittaa, että tulin lukeneeksi kappaleen juuri nyt kun Ibsen ensi kerran tulee tänne. En koskaan ole nähnyt häntä, hän kuuluu olevan harvasanainen ja synkkä... Päivällisen jälkeen hän tuli Blochin kanssa, hän teki hyvän vaikutuksen, puheli ystävällisesti ja hyvántahtoisesti, me pidimme kaikki hänestä.———Esitin Onnen-Pekkaa, Ibsen piti sitä niin runollisena.» Myöhemmin nähdessään »Kuninkaan-alut» puhuu Andersen tästä kappaleesta suurella ihastuksella.

Erittäin sydämellinen tuntuu olevan suuren norjalaisen kirjailijan Björnsonin ja tanskalaisen saturunoilijan tuttavuus. Muistiinpanoissa Norjanmatkalta 1871 ei Björnsonin nimi puutu yhdeltäkään lehdeltä. »———Björnson oli asemalla... Hän asui kaukana maalla; hänen pieni poikansa seisoj portilla liehuttaen nenäliinaansa, rouva Björnson riensi ystävällisenä vastaan; naisten joukossa oli Welhavenin sisar ja runoilija Lien rouva. Huoneet olivat iloiset. Näin siellä Holbergin ja Björnsonin veistokuvat, kukkia ja kuvia. Näköala vuonolle.» Keskellä sitä juhlien ja kutsujen tulvaa, minkä kohteena Andersen on Norjassa, tuntuu Björnson toimivan hänen varsinaisena oppaanaan. Jollakin ihanalla näköalavuorella tekevät runoilijat lähempää tuttavuutta. Jättäessään Kristianian kaipaa Andersen Björnsoneja asemalla: kirjailijan vanha isä on juuri kuollut. Mutta kuukautta myöhemmin saa hän Björnsonilta kirjeen, missä muun muassa sanotaan: »...kaikki joita tapaam, puhuvat siitä erinomaisen herttaisesta muistosta, minkä jätit tänne ja miten vilpittömänä, iloisena ja lapsellisen hyvänä sinä liikut keskellämme. He lähettävät sinulle kaikki minun kauttani kiitoksensa siitä, että vaikkapa myöhääinkin, saivat tutustua sinuun, sinä nuoruuden nuorin lapsensilmä.»

Toukokuussa 1871 oli Andersen alkanut kirjoittaa tarinaansa »Täti Hammastauti» ja seuraavina kuukausina on hän yhä tämän työn kimpussa. Tällä tarinalla,

josta tulee Andersenin viimeinen, on silläkin juurensa kirjailijan omassa kohtalossa: hän on pitkin elämänsä kärsinyt hammaskipua ja miltei viimeiseen asti se katkeroittaa hänen päiviään. Hänen hermonsansa ovat äärimmilleen kipeät ja ilonpilkahdukset käyvät yhä harvemmiksi. Syyskuun 6 p:ltä v. 1871 luemme hänen päiväkirjastaan: »Tänään 53 vuotta sitten tulin köyhänä poikana tänne kaupunkiin. Jumala on ollut minulle sanomattoman hyvä ja armollinen. Annoin köyhälle pojalle 3 mk ajatellen omaa lapsuuttani. Tänään Tivolissa, minne en juuri milloinkaan mene, näin mainioiden tanskalaisten miesten joukossa myöskin oman veistokuvani, oikealla olkapäällä istui kirjava perhonen; oliko se tervehdys juhlan kunniaksi, vertauskuva, vai merkitsikö se, että minä tänä vuonna tulen jättämään maailman; vasemmalla kädelläni oli suuri musta täplä, se oli kärpänen — oliko sekin allegoriaa?»

Andersen ei kuitenkaan vielä sinä vuonna tullut jättämään maailmaa.

24 p. tammikuuta (1873). »Nukuin yöllä huonosti. Kello tuli neljä ennen kuin pääsin jonkinlaiseen lepoon. Olin tavattoman kärsimätön, vaikka koetin ajatella mitä tuskia sairas voi joutua kärsimään yön kuluessa ja miten iloissani minun pitäisi olla, kun pääsen pelkällä unettomuudella; sittenkin olin kiihdyksissäni ja tuskastunut elämään. Minusta tuntui, että jo olinkin kypsä, ja miten vähän olin kuitenkin saanut aikaan! — Aamulla tuli kirje Amerikasta; minua pelotti lukea sitä ja odotin kuulevani jotakin joka masentaisi minua, mutta päinvastoin, se oli kuin Jumalan sormen viittaus: Jumalan avulla olin toki saanut aikaan jotakin. Muuan nuori maanmies kirjoitti, että hän erään nuoruutensa kevytmielisen teon vuoksi, joka oli tuottanut häpeää koko hänen perheelleen, nyt oli ollut kolmatta vuotta Amerikassa, palvelen sähkölennätinlaitoksessa. Hän oli varsinkin tänä jouluna erikoisesti ikävöinyt Tanskaa ja vanhempiaan; nyt hän siellä kaukana oli lukenut tarinani 'Komeetta', hän oli tullut ajatelleeksi 'menneisyyttä' ja 'tulevaisuutta', minun kirjoitelmani olivat tuottaneet hänelle ylennystä ja lohdutusta, hän kiitti minua ja pyysi minulta kirjettä.»

Andersen ei saa kylläkseen ihmisten myötätunnosta. Sen turvissa hän tuntuu elävän. Se hänet hetkittäin havahduttaa siitä ärtyisyydestä, mikä enteilee hänen loppuaan.

Terveytensä vuoksi turvautuu Andersen vielä viime keinoonsa: ulkomaanmatkaan. Lyhyet päiväkirjamuistiinpanot Sveitsistä henkivät vielä jonkin kerran sitä onnea, mitä satujen runoilija aina oli tuntenut ulkomailla. Tauti ei kuitenkaan häntä enää jätä. Kuuluista berniläinen lääkäri, jonka puoleen häntä on kehoitettu kääntymään, luuli ensin hänen keuhkoissaan olevan vikaa, mutta totesi myöhemmin, että vaikea hermostuminen oli syynä kärsimykseen.

Raskasmielisyys kasvaa kasvamistaan. Ihmeteltävällä joustavuudellaan Andersen kuitenkin kotiin tultuaan taas käy täyttämään hänelle niin välttämättömiä seurusteluvelvollisuuksiaan.

Lopulla vuotta 1874 olivat useat Tanskan naiset päättäneet panna toimeen 1 kruunun rahankeräyksen lasten kesken, jotta saataisiin pystytetyksi Andersenin muistopatsas hänen 70:ksi syntymäpäiväkseen. Kun Andersen sai tietää yrityksestä, se liikutti häntä. Mutta iloon sekaantui pian katkera pisara, sillä niin outo ajatus kuin että vielä elossa olevalle henkilölle pystytettäisiin muistopatsas, kohtasi tietenkin Kööpenhaminassa myöskin vastustusta ja pilkantekoa.

Suhteellisesti parhaimmat tulokset rahankeräyksessä antoi Odensen vaivaistalo. Tämä ilahdutti Andersenä syvästi. Hänen ajatuksensa liikkui näihin aikoihin lapsuudenmuistoissa, kuten ihmisen mieli usein tekee kuoleman lähetessä. Hän kirjoitti runon sekä Odenselle että ieman lähetessä. Hän kirjoitti runon sekä Odenselle että muuten koko Tanskan kanssa suurenmoisesti viettämään kuuluisan poikansa 70:tä syntymäpäivää: hänen syntymätalonsa seinään piti muurattaman asianmukainen marmoritaulu, teattereissa piti esitettämän »Enemmän kuin pääryt ja kulta», johon näytelmään kaikkien koululasten piti päästä ilmaiseksi.

Huhtikuun 1 päivänä noudettiin kirjailija hovivau-
nuilla linnaan ja kuningas ojensi hänelle Dannebrogin

ensi luokan ristin, kiittäen häntä sydämellisillä sanoilla hänen elämäntyöstään. Kun Andersen kuvaili aikaa, jolloin hän puiston penkillä söi leipäpalaansa ja mainitsi että samaan puistoon nyt pystytettäisiin hänen muistopatsaansa, kostuivat kuninkaan silmät.

Seuraavaa päivää, Hans Christian Andersenin 70 syntymäpäivää vietettiin tavalla, joka vei voiton niistä monista juhlista, jotka hänen elämänsä aikana olivat toimeenpannut hänen kunniakseen. Koko sivistynyt maailma säästi tanskalaisten juhlintaa.

Toukokuussa suunnittelee väsymätön Andersen taaskin ulkomaanmatkaa. Hänellä ei kuitenkaan ole voimia lähteä liikkeelle. Kesäkuussa hän pyytää saada tulla ystävänsä salaneuvos Melchiorin luo. Viime vuosien kuluessa on hänen kotinsa ollut häntä lähinnä ja nytkin avaa ystävällinen »Rolighed» hänelle tutut suojansa.

Kesäkuun 14 päivänä luemme päiväkirjasta: »— Olen tänään hyvin alakuloinen. Mitä minusta kurjasta tuleekaan!» Kesäkuun 19 p:nä kirjoittaa Andersen viimeiset muistiinpanonsa, jotka loppuvat sanoihin: »—— olen silti surkea mies. Aurinko paistaa, minua palelee, vaikka on tulta uunissa.»

Kuinka kauas kantavatkaan nämä sanat. Itse asiassa Andersenia aina oli palellut, vaikka yleisön myötätunto ja sen suosion suitsutus olivat palaneet hänen tiellään!

Rouva Melchior jatkaa nyt sanelun mukaan päiväkirjaa ja panee paperille kirjailijan viimeiset tuotteet. Heinäkuun alussa syntyy pari runoa, toinen Fyenistä, toinen Sveitsistä. Kuukauden lopulla panee Andersen nimensä kirjeen alle, jonka uskollinen rouva Melchior on hänen sanelunsa mukaan laatinut Jonas Collinille.

Andersenin viimeiset elonpäivät ovat tuskattomat, sairas tuntee ainoastaan suurta väsymystä. Joka aamu tuo rouva Melchior hänelle valkean ruusun ja ilonhäilähdyks kuvastuu silloin hänen kasvoillaan. Samassa hän vaipuu taasen horrostilaan. Pitkien uniensa välissä hymyilee hän kiitollisena hoitajilleen.

Elokuun 4 päivänä 1875 päättyvät muistiinpanot sanoilla: »Nyt on valo sammunut! Mikä onnellinen kuolema. Kl. 11 ja 5 minuuttia (päivällä) veti rakas ystävämmme viimeisen henkäyksensä.»

JUHLAVALKEAT

PUHEITA

Ensimmäinen painos ilmestyi 1948

J U H L A V A L K E A T

Ainainen kaipaus vetää meitä ihmisiä valoa ja juhlaa kohden. Suurimpia onnettomuuksia, jotka voivat meitä kohdata, on silmäimme valon menettäminen ja kyky tuntea hengen ylennystä juhlasta. Milloin me vain juhlaa valmistamme, kotona, kylässä tai kaupungissamme, niin valkeiden sytyttäminen kuuluu tärkeimpiin valmistuksiimme. Tosin on muistettava, että mahtavimman juhlaroihumme, auringon kanssa, me yleensä emme haluakaan kilpailla. Kun aamuyöstä kokoonnumme kukkulalle vastaanottamaan auringon nousua, niin tuskin on käsissämme soihtuja tai kynttelejä — vaan sensijaan on sieluumme syttynyt kiihkeän odotuksen liekki ja tämän sisäisen valkean kuumentamana seuraa mieleemme hämärää taivaanrantaa ja ihmettä mitä odotamme siellä tapahtuvaksi: auringon sinipunervan valkean syttymistä hämäryyteen. Odotamme tätä äänettöminä, ikäänkuin emme tätä aurinkojuhlaa koskaan olisi nähneet. Ja kun tuo kuvaamattoman mahtava aurinko sitten levollisena kohooa eteemme taivaalle, niin me tajuamme, että meidän maisen elämämme valtias, hän joka meille leivän, lämmön, kaiken ilon ja valkeuden antaa, on keskipiste tässä elämässämme, ja nöyrästi riemuitsemme hänestä.

Mutta kuitenkin ei ole mahdotonta, ettemme silloinkin seisoi palavat soihtut kädessä odottamassa aurinnousua. Kaipaus saattaa ohjata meitä valaisemaan yhdessä suuren valonantajamme kanssa ja seuraamaan miten meidän vähäiset soihtumme siinä riutuvat näkyttömiin, kuvastaessaan alttiuttamme.

Kun meidän pisin päivämme kallistuu iltaa kohden ja

auringon kiekko etsii taivaan rantaa, silloin täytyy meidänkin saada syttyä sen viimeisen hohteen mukana. Silloin pystytämme juhannusroviomme, nostamme sen liekit seuraamaan pisimmän päivämme valoa. Ja juhla on ympärillämme ja mielessämme. Juhlaa tiivistää kyllä kaipaushkin, sillä tästälähin lyhenee päivämme lyhenemistään.

Muistan erään juhannusaaton monta-monta vuotta sitten, kun me muutamatsomalaiset vieraalla maalla päätimme lähteä katsomaan juhannusvalkeita maaseudulle. Meidän oli ikävä kotomaamme juhlaivalkeita ja me uskoimme jotenkuten pääsevämme niitä likemmä, jos jättäisimme suurkaupungin tyhjät tomuiset kadut ja tulisimme maaseudun vehmauteen.

Pikajuna kulki vuorimaastossa ja todella ainutlaatuisen juhlatulitus tapahtui ympärillämme. Juhannustulien lukua oli mahdoton laskea. Näimme niitä niin likellä, että saatoimme kuulla ihmisten iloisen puheensorinan, ja laulut ja pelit ja musiikin. Näimme niitä niin kaukana, että ne olisivat muistuttaneet kiiltomatoja, jollei niiden lieskat olisi olleet punaiset kuin rubiinikivi, jonka sisällä palaa kynttilänsydän. Olikohan kotiin jäänyt ketään, kun näitä valkeita oli näin sadottain? Varmaan kaikki, joiden veressä vielä elämän voimaa löytyi, olisivat kiiruhtaneet juhlaivalkeille. Ja kukapa sen sanoo, etteivät vaarit ja mummotkin olisi tunteneet valon ja juhlan nuorentavaa liikahtelua olemuksessaan. Oliko äiti ottanut pienokaisensakin matkaan, niinkuin hän nostaa hänet kätkeystä katselemaan joulukuusta? Me suomalaiset jouduimme yhä kiinteämmin mukaan tähän juhlaivalkeiden hurmaan, missä kiidimme nopean kulku-neuvomme vauhdissa.

Jokaisen valkean ympärillä oli pienempi tai suurempi ystäväpiiri, saman, ikuisen kaipauksen kutsumana. Valon kaipaush oli kaikkialla kattanut juhlapöydän, jonka ympäriltä arkipäivän onnettomat ja pahat voimat olivat kaikonneet pois, ja kauneus ja hartaus täyttivät kalkit. Lähestyvän yön vilpoisuus oli täynnä vihreiden yrttien hengitystä. Näitä sai ihminen hengittää juhannusillan korkeilla juhlaivalkeilla.

Nyt, meillä Suomessa, on tultu saunasta ja on kiireh-

ditty valkeille. Siellä ei ole näin pimeä. Siellä ei nyt tulekaan yö eikä pimeä!

Juhlan ja sen valkeiden kaipaus on siellä sama kuin täällä. Se lohduttaa meitä. Se yhdistää meitä näihin vieraisiin ihmisiin. Me tiedämme, että jos astuisimme minkä juhlaivalkean ääreen tahansa täällä vieraalla maalla, niin me olisimme tervetulleet. Juhlaivalkeiden kaipaus, joka täyttää maan piirin, saattaa yhdistää ihmiset ystäviksi — vaikkapa vaan niiksi hetkiksi, jolloin liekit kohoavat korkeuteen.

Myöskin tähtivalojen ja revontulten liekehtiminen taivaalla ravitsee ihanasti meidän kaipaustamme ja johdattaa mieleemme ikuisuuden esikartanoihin. Näiden suurten juhlaavalaistusten vaikutelma ei saisi milloinkaan lakata tenhoamasta ja hurmaamasta meitä. Sen tulisi alati tehota meihin, ikäänkuin näkisimme sen ensi kerran.

Sillä juhlaivalkeiden voima on suotu meille juuri sitä varten ettemme uupuisi siihen mitä olemme tottuneet kutsumaan »arjen harmaudeksi». Me saatamme varastoida itsellemme tätä voimaa ja kutsua sen esiin rinnastamme, kun elämän vaikeudet yrittävät meidät lannistaa. Taiteilijat elävät tästä voimasta. Mutta meihin jokaiseen on luotu enemmän taiteilijaa kuin aavistamemekaan, kunhan vaan tulemme tästä lahjasta tietoisiksi ja ymmärrämme ryhtyä käyttämään sitä hyväksemme. Luovan, ylhäisen mielikuvituksen aarre lepää omassa povessamme — juhlakaipauksemmekin sen ilmaisee, niinkuin pienoiset kullanhiukkaset kimaltelevat puroissa, joista kullankaivaja nostaa, kärsivällisyydellä ja vaivan näköä pelkäämättä ne palvelemaan ihmisen tarpeita. Paljon on tuota tuskin silmin nähtävää kultakimmellystä mennyt hukkaan, ja menee joka hetki. Niin myös meidän henkemme maailmassa, vahingoksi sille arjen aherukselle, jonka tulee saada juhlaivalkeansa jumalallisen kaipauksemme aarteesta. Meidän kotimme, ihmiskoti, kaiken maisen työn pyhäkkö, vaatii juhlaa ja juhlaivalkeita. Sillä me, kodin ihmiset, olemme luodut valkeuden lapsiksi.

KUOKKA JA KIRJA

Kun ensikertalainen lähestyy sitä suomalaisen isänmaan osaa, joka kantaa nimeä Satakunta, hänet valtaa juhlallinen kunnioituksen tunne. Mikä suunnaton määrä ihmistyötä sisältyykään lakeuteen, joka tuossa avartuu eteemme!

Peltoa, peltoa yli silmänkantamien, lakeutta vailla rajaa ja rantaa! Tämä on meri tähkäpäitä, jotka sisarusten hellyydellä nuokkuvat toisiaan vasten, keinutellen ja kaulaten toisiaan. Jäämme kuuntelemaan, uskomme urkujen soittavan kirkosta kirkkoon, tai kotien-ihmisten veisaavan kodista kotiin yli etäisyyksien. Ei, vaan viljavainiot laulavat ja kodeissa kalkkaa, kalkkaa jokapäiväinen työnteke. Niin kuuluu elämän oma laulu pellolta pellolle ja kodista kotiin. Ja tämän kaiken yllä laulaa Jumalan lintu, suven leivonen.

Joka ensimmäisen kerran näkee Satakunnan lakeuden, hän ajattelee: Satakunta, sinä väkevyys isänmaassa! Mutta joka näkee Satakunnan lakeuden tuhannennen kerran, hän tuntee: Satakunta, sinä koti, kallein maan päällä!

Jos me, hiljaiseen kiitollisuuteen vaipuneina, etsimme vertauskuvaa, joka ikäänkuin yhteen kiteytymään sul-kisi Satakunnan viljavainioiden suuren näyn — aivan niinkuin me vierailta mailla viipyessämme kiteytämme äitimme kuvaan koko kodin, tai siniristilipusta teemme isänmaan vertauskuvan, tai ristimerkin kiteytämme kristinuskomme ja koko länsimaisen sivistyksemme symboliksi — niin astuu silmiemme eteen kylväjän juhlallinen hahmo. Ja ääni sanoo: »Kylväjä meni ulos siementänsä kylvämään ja

hänen kylväessään putosivat muutamat siemenet tien oheen ja linnut tulivat ja söivät ne. Toiset putosivat kivikkoon, missä niillä ei ollut paljon maata, ja ne nousivat kohta oraalle, kun niillä ei ollut syvää maata. Mutta auringon noustua ne poudittuivat, ja kun niillä ei ollut juurta, niin ne kuivettuivat. Toiset taas putosivat orjantappuroihin ja orjantappurat nousivat ja tukahuttivat ne. Ja toiset putosivat hyvään maahan ja antoivat sadon, mitkä sata, mitkä kuusikymmentä, mitkä kolmekymmentä jyvää. Jolla on korvat kuulla, se kuulkoon!»

Hiljaisen onnen ja odotuksen päiviä ovat kylväjän päivät, kun hän pimeän ja usein niin vaikean talven jälkeen astuu pellolle. Hän on kodin isäntä itse, tahi kodin isä. Joka tapauksessa hän on taattu ja vakaa mies. Hänen silmänsä katsoo kauas ja määrätietoisesti, hän ohjaa askeleensa huolellisesti ja työnsä vastuunalaisuuden tunteen. Vankoin askelin hän astuu vakoa, päästä päähän, päästä päähän. Tässä työssä ei hutiloida, maa vaatii niinkuin Jumala vaatii. Joka pieninkin petollisuus tulee ilmi kasvun päivänä ja korjuun päivänä. Tuhansien tuhansina kevätpäivinä on kylväjä astunut Satakunnan pellolle ja Suomen pelloille ja ajatellut samoja ajatuksia ja valmistautunut samalla tavalla samaan tarkkaan juhlatyöhön. Ja niin kauan kuin Jeesuksen Kristuksen, tämän peltotyön syvimmän kunnioittajan ja ihailijan sanat ovat olleet Suomen kansalle tutut, on varmaan moni kylväjä valmistautuessaan kylvön työhön, toistanut: »Kylväjä meni kylvämään...» Ja hän on muistanut, että siemenet voivat joutua kivikkoon tai tien oheen, tai ne voivat antaa kymmenkertaisen tai satakertaisen sadon hyvässä maassa. Niin paljon riippuu kylväjästä. Onko kaikki tehty sillä ehdottomalla rehellisyydellä ja alttiudella, mihin ihminen pystyy? Onko muistettu, että maa vaatii niinkuin Jumala vaatii?

Ennenkuin kylväjä tulee vaolle, on pellon täytynyt läpikäydä ankara muokkaus. Oli kerran pieni poika, joka joutui juoksemaan apilapellolle juuri kun kyntäjätkin olivat siellä. Kiiltävät auranterät viilsivät auki heleää kukkanurmea. Jos kukkasissa olisi ollut punaista verta, niin nyt sitä olisi vuotanut! Rytisten aukeni maan rinta, raadellut juurakot kääntyivät nurin, syvät haavat

viilsivät vainion laidasta laitaan, monien kesien kukkasloisto syöksyi kumoon ja hukkui juuriensa alle. Kyn-täjien ja hevostenkin ponnistus kutsui esiin hien. Juu-ret olivat lujana verkkona kaiken sen kasvillisuuden edessä, joka kerran oli välittänyt niille ravinnon, nyt kaikki armotta ja julmasti revittiin ja raadeltiin... Niin kyntäjä näki miten lapsi itki. Ja ruokaleponsa aikana hän puhui lapselle: »Etkö sinä sitä tiedä, että maan rinta täytyy näin tällä lailla aina väliin viiltää auki. Jollei näin tehdä, ottaa rikkaruoho vallan eikä heinä eikä vilja mikään kasva. Pelto on niin suurella huolella hoidettava, muuten ei saada jokapäiväistä lei-pää. Ihminen koettaa usein päästä vilpillä ja siitä tule-vat onnettomuudet, riidat ja lopulta sodatkin. Pelto näyttää heti, onko synti nyhdetty juuriaan myöten. Mutta tästä sopii ihmisen ottaa esikuvaa.» Ja siinä hei-dän istuessaan pientarella, kirkkaana syyspäivänä, kun riihen tuoksu tuntui kuulaassa ilmassa, lapsi vapisevin suupielin katsoi vanhaan kyntäjään ja kysyi: »Sitäkö te tarkoittatte, että ihmisenkin rinta näin viilletään ... ?» Ja vanha mies silitti hänen päätänsä: »... älä itke, älä. Kyllä on niin, että ihmisenkin rinta viilletään auki, jotta hän kantaisi hyvää hedelmää ... » Niin, ennenkuin kyl-väjä tulee vaolle, on rikkaruohojen ja ynseiden juurak-kojen täytynyt väistyä ja maan jalostua vastaanotta-maan kallis siemen. Kuka lukee niiden kyntäjien ja kylväjien määrän, jotka ovat valmistaneet tämän Sata-kunnan viljalakeuden kantamaan moninkertaisia satoja. Jälkipolvet voivat vain aavistaa. He ovat olleet rauhan työn armeija Suomen maassa keskellä veristen vaattei-den ja vainon vuosisatoja. He ovat olleet uskon ja toi-von vähälukuinen armeija usein hävitetyssä ja nälkiin-tyneessä isänmaassa. Emmekä unohda peltotyön reser-viä, äitejä, siskoja, poikasia, jotka vetivät auraa ja astui-vat kylväjän paikalle, kun ei miestä enää ollut talossa. Kerrankin vainojen ja nälän aikaan, kun pappilan riihen permannolle oli koottu puhdas vilja, niin sitä oli pieni kasa. Mutta se oli hallaisten vuosien jälkeen kuitenkin puhdasta viljaa ja lupasi, ettei kylväjän vakka olisi aivan tyhjä. Niin siinä, ennenkuin ruvettiin sitä pane-maan säkkiin, pysähtyi riihiväki katselemaan jyväläjää

ja joku otti jyväsien käteensä, pienen jyväsien, ja vei sen suuhunsa kuin herkun. Niin tuli siihen vanha rovasti ja lankesi polvilleen väkensä kanssa ja kiitti ja siunasi puhtaan viljan. Ja jakoi sen väkensä ja itsensä kesken, että jokainen vähänkin saisi. . . Me uskomme että ne jyvät, jotka siitä kasasta lähtivät kylväjän vakkaan, kantoivat hyvän sadon. Tämä tosi satu kylväjästä on vain yksi niistä hyvin monista, jotka Suomessa elävät lakastumattomassa kauneudessaan. Mutta ennenkaikkea laulavat isänmaan pellot — ja etenkin Satakunnan mah-tava viljalakeus, jonka näemme nykyisessä voimassaan kaikkien uudenajan apuneuvojen muokkaamana — pel-tomiehen kunniaa.

Mutta kylväjän vertauskuvan vierelle, meidän tark-kaillessamme kuinka se jalona piirtyy lakeuden tai-vaanrantaa vastaan, nousee toinenkin symboli: hengen ihmisen, ihmisen sellaisena jommoisena hän vailla vilp-piä seisoo Jumalansa edessä. Kuka tai mikä soveltuu kylväjän vierelle edustamaan hengen työtä? Pappiko? Äitikö? Opettajako? Kasvattajako, joka vastaanottaa Mestarin sanat: Isä meidän, joka olet taivaassa . . . pyhi-tetty olkoon sinun nimesi, lähestyköön sinun valtakun-tasi, tapahtukoon sinun tahtosi. . . anna meille meidän syntimme anteeksi niinkuin mekin annamme . . . Äläkä anna meidän sortua kiusaukseen, mutta päästä meitä pahasta, sillä sinun on valtakunta, voima ja kunnia . . .

Tämä kuokan ja kirjan väki, sehän se rakentaa kodin ja kansoittaa kodin. Kodista on kylväjä vuosisadasta vuosisataan lähtenyt kylvövakkoineen pellolle, kodista on niin suurin uhrauksin ja vaikeuksin poika lähtenyt kouluun, usein kauas kodista, usein vieraalle maallekin, mutta aina länttä kohden ja länsimaista valistusta koh-den eikä milloinkaan itään. Opinnälkä ja tiedonjano ovat aina ja kautta vuosisatojen vetäneet suomalaista nuorukaista ja neitoa tietämisen lähdeksi kohden. Suo-malaisessa on kirja aina herättänyt kunnioitusta. Äiti rukkinsa ääressä on ollut lapsen ensimmäinen opet-taja, häneltä on aina riittänyt aikaa illoin painua lap-sensa puoleen rukoilemaan — sillä hänen ikivanhat vais-tonsensa ovat häntä vaatineet muistamaan, että Herran pelko on viisauden alku. Maailman koulumatkalle, jolle

monen moni varaton lapsi on saanut lähteä ilman muuta turvaa kuin hengen eväät: kodin karut, kestävät ja kaikissa tilanteissa pätevät opetukset oikeasta ja väärästä, ja taskussa virsikirja tai katekismus. Mutta suomalainen on aina kartuttanut kirjastoansa. Hänen kirstunsa pohjalla on aina ollut kirjoja pyhäiltä varten eivätkä ne ole olleet koristuksia ja hovin vuoksi, vaan ne ovat olleet elämän leipää. Ne ovat luetut, tutkitut ja niiden neuvoja on seurattu.

Mikä suunnaton vastuunalaisuus kaikilla, jotka kynää käyttävät ja sanaa käyttävät, sillä puhuttukin sana voi myrkyttää ja voi pyhittää.

Näin oli ennenvanhaan, kirjat olivat silloin harvinaisia. Väitetään, että nykyään monen suuren talon isännät ostavat korukantisia kirjoja koristuksiksi hyllyilleen ja että niitä ei milloinkaan avata. Olisiko saattanut näinkin olla? Mutta pohjaltaan tunnustautuu Suomen kansa taatusti niiden lukuun, joille Herran pelko ja viisaus, s.o. tietäminen ja taitaminen, ovat kulmakiviä tässä elämässä. Tarvitaanko parempaa todistajaa kuin sotalävi. Aina seurasi kirja, uusitamentti, virsikirja, katekismus tai Vänrikki Stool sotamiestä »sinne jonnekin» ja kotirintamalla kokoonnuttiin kesken tulisen kiireen kirjoista ammentamaan voimaa. Kiinteä hengentyhteys näissä asioissa ihmisten kesken kohtalotalvena 1939—40 sai tämän kirjaa-viljelevän kansan niin »kirjalliseksi», että täällä jokainen sydämensä kyllyydestä sepitti runoja. Erään 12-vuotiaan pojan runo on kauniisti sävellettykin ja nelivuotias tyttö keskusteli runomitalla iltatähden kanssa, pyytäen sitä välittämään sanan suojelusenkelille. Tyttönen ei osannut kirjoittaa, joten runo ei tullut paperille. Ei ole suotta sanan voimaa julistava eepos, yksi maailmankirjallisuuden harvoja suuria eepoksia, lohjennut Suomen kansan hengestä. Se ei ole aineen väki eikä mammonanpalvelijain lauma, joka johtaa elämän kulkua. Henki tekee eläväksi. Jollei henki kannata kättä, joka rakentaa kotia ja iskee kuokkaa, jollei henki siivitä askelia, sotamiehen rientäessä kotia ja isänmaata puolustamaan, jollei henki anna äidille voimaa, niin ei hän jaksa kahdeksaa tai kymmentä lastaan kasvattaa terveiksi ja

kelvollisiksi isänmaan kansalaisiksi, tuskin yhtäkään. Tiedettä ja taidetta ei ole olemassa ilman hengen vaikutusta. Ei isänmaanrakkautta eikä uhria ole olemassa vailla hengen hedelmöittämistä. Kaikki on autiota ja tyhjää kuin luomisen aamuvartiossa, ellei Jumalan henki liiku vetten päällä ja kosketa sitä mikä elotonta oli. Pyhässä kirjassa kuvataan, miten Jeesus Kristus maallisen vaelluksensa viime päivinä ilmestyy opetuslapsillensa heidän pelon vallassa viipyessään lukittujen ovien takana. »Rauha olkoon teille!» Ja hän lupaa nämä heikot pelonalaiset miehet lähettää maailmalle julistamaan jumalallisen rakkauden sanomaa ja käännyttämään ihmisiä synnin tieltä. Hän näkee heidän pelkonsa ja epäilyksensä tämän käskyn edessä ja uudelleen hän kutsuu heitä tasapainoon: »Rauha teille!» Missä on puhdas omatunto ja usko ihmisen kutsumukseen, siellä on mielen tasapaino ja rauha. Siellä ovat myös eheät, voimakkaat ihmiset. Vahva on se kansa, jonka jäsenet ovat tätä rotua. Ehkäpä opetuslapset vielä kysyvinä tuijottavat Mestariin koska Hän nyt — niinkuin opettaja, joka haluaa oppilaille tehdä jonkin asian havainnolliseksi, puhalttaa heihin, lausueksaan: o t t a k a a p y h ä h e n k i.

Tuhannen vuotta myöhemmin saarnattiin tätä sanomaa kaukana Suomenmaassa mahtavan joen varrella nimeltä Kokemäenjoki. Ja länsimaisen sivistyksen käsi ojennettiin silloin Kalevan kansalle ja Kalevan kansa tarttui käteen eikä ole siitä koskaan hellittänyt. Tämän sivistyksen suojassa on Suomen kansa sitten kasvanut voimakkaaksi oksaksi germaanisessa tammessa ja molemmille tulisi vahinko, jos ne erotettaisiin toisistaan. Suomen heimot, jotka ennen riitelivät keskenään ja piti-vät yllä heikkouden ja hajaannuksen tilaa, käsittivät kerran vaaran hetkellä yhteenkuuluvaisuutensa. Vähitellen ne kasvaessaan kansaksi huomasivat olevansa suomalaisia ja kansallisen vapauden kaipuu asui heidän hengessään, antaen heille voimaa yhä uudelleen ja uudelleen rakentaa tuhkasta kotinsa ja ponnistaa kohti vapauden päämäärää. Tänään on kansa yhtenäinen ja suojelee kaikin voimin ja toivorikkaana, vaikeuksista

huolimatta, vapauttaan ja yksimielisyyttään, valmiina kehtämään, kantamaan ja antamaan.

Satakunnan kansa kokoontuu tänään ensi kertaa vietämään Satakunnan päivää, kokoontuu siellä missä tuhat vuotta sitten länsimainen kulttuuri ja vanha kalevalainen kulttuuri ojensivat toisilleen kättä. Me tahdomme näillä Satakunnan päivillä kohottaa henkemme kaiken sen yläpuolelle, mikä arjen aherruksessa erottaa ihmistä ihmisestä ja suurten historiallisten muistojen ja suurten historiallisten tehtävien nimessä kutsua esiin sen, joka meitä yhdistää. On kysymys sydämen syväkynnöstä, niiden pienten katalien epärehellisyyksien, itsekkyyksien ja vilpillisyyksien poisnyhtämisestä, jotka salaa pesivät meissä eivätkä tosin aina vie oikeusistuimen eteen, mutta sensijaan murentavat siveellistä voimaamme, terveyttämme ja elämänrohkeuttamme. Me toivomme, että tätä hengenvainiota kylväessämme työaseemme kuokka ja kirja olisivat kirkkaat, että siemenet eivät putoaisi tien oheen tai kivikkoon tai orjantappurapensaisiin, vaan todella hyvään maahan, s.o. alttiisiin ihmismieliin.

IHMINEN JA HÄNEN PELTONSA

Saattaakohan suomalaisen silmälle tarjoutua mitään voitollisempaa nähtävää kuin Satakunnan lakeus, silloin kun hento vihanta verhoaa harsoonsa kasvillisuuden ja rukiinoraat tarmoa ja alttiutta uhoten ponnistavat maasta! Myöskin ne vaot, jotka silloin aukaistaan kesantoihin, uhkuvat nöyrää vastaanottamisen iloa, tottelevaisuutta ja hyödyttämisen tarvetta. Alkavan työn riemu tuntuu elävöittävän kaiken, minkä on suotu päästä yli talven. Talven lepo oli annettu maan yrteille sitä varten, että kevään tullen täydellä virkeydellä uurastettaisiin, aivan niinkuin yön uni on annettu ihmiselle sitä varten että työhaluisina astuttaisiin uuteen päivään. Kaikki ne silmut, jotka jo syksyllä valmistuivat kevättä varten idulleen ja piiloutuivat ihmeteltävän valmiina ja täydellisinä pikkuruikkuisessa pienoiskoossa suojelemaan kuoreensa, sävähtävät muutamassa kevään silmänräpäyksessä ilmoille ja kasvavat ja lemuavat ikäänkuin ylistyksellään tahtoisivat täyttää ilmojen piirin. Nyt on kiire. Niin lyhyt on Suomen kesä, niin lyhyt on ihmisen elämä!

Ihmeellinen lumous lepää tuollaisen rannattoman viljelysaukeanaan yllä. Me olemme kuin kirkossa, ja tuoksujen ja luonnon moninaisten äänten yhteissoitto hymisee meidän ympärillämme kuin rukous ja ylistys. Me viritymme nöyriksi, alttiiksi ja kiitollisiksi. Katkerat, kateet ja epärehelliset ajatukset — nuo ihmissydämen syvin ja pohjimmainen onnettomuus, ovat kaikonneet kauas, meidän ajatuksemme tekevät Jumalan työtä: me toivomme lähimmäisellemme kaikkea hyvää, niinkuin toivomme sitä itsellemme. Ja tällaisista ajatuksista vuo-

tavat käsiimme hyödylliset teot ja mieleemme iloisuus ja omantunnon rauha. Meidän viljapeltomme on meille hyvä esikuva, niin nöyrä, niin altis ja kaikkensa antavainen. Molemmat suoritamme Jumalan työtä. Käteni pyrkivät ristiin kiittolisuudesta, kun minä ajattelen uutisleipää, minkä tämä uskollinen pelto syksyllä meidän käteemme ojentaa! ... Mutta nythän vielä viivymme keväässä. Hennot taivaankaaren seitsenvivah-teiset värit hehkuvat lakeudella, usvat kuljettavat tuoksuja yli kasviston latvojen, jokainen ruoho liittää tähän harsoon oman osuutensa ja lopulta se on kuin yksi äärettömän morsiushuntu, joka laskoksiinsa sulkee kevätyön hurman.

Me viivymme suuren kunnioituksen ja alati uuden hämmästyksen vallassa tuon valtavan viljelysaukeaman edessä. Senkö tähden että sen elämä ja hengittäminen tapahtuu niin ehdottoman kurin ja lainkuuliaisuuden alaisena? Ja kuitenkin hallitsee tätä lakeutta neitseellinen kainous ja koskemattomuus. Tai ehkä juuri sentähden henkii tämän juhlallisen viljelyslakeuden sielusta niin ehdoton puhtaus, että kuri täällä on niin ehdoton? Ei mitään hätiköityä, hutiloitua ja kevytmielistä. Kaikki on suoritettu työn ilossa ja totisuudessa. Jotakin hääjuhlien onnellisuudesta liittyy kevään päiviin, kun siemensäkit ajetaan pellolle. Ne tuodaan liistereellä, hiekka narskaa jalasten alla ja hevonen vetää jäniteitään ponnistaen. Suut auki jäävät säkit sarkojen päähän. Näissä tärkeissä painavissa säkeissä on siemen, koko ensi vuotemme hengissäpysymisen kohtalo. Suurella huolellisuudella on siemen valikoitu. Ennenvanhaan talojen vanhat vaarit kokemustensa ja tarkkojen huomiointiensa nojalla seurasivat oraiden elämää niihin hetkiin asti, jolloin painavimmat, s.o. sisäisiltä ominaisuuksiltaan kelvollisimmat jyvät ajettiin pellolle. Nykyään istuu satoja nuoria ihmisiä opettajiensa johdolla laboratorioissa tutkimassa, kehittämässä ja jalostamassa sitä siementä, jonka me kätkemme pyhään peltoomme. Kaikki ala-arvoinen hyljätään. Jalostamisen työ, jonka entisaikojen ihmiset suorittivat vaistojensa varassa, siten että he niin viljoistaan kuin karjoistaankin valitsivat elinkelpoisimmat yksilöt viemään jälkipolvია

eteenpän — jalostamisen työ tapahtuu nykyään määrätietoisesti, tieteen keinoin. Meidän aikamme jalostaa palavassa pyrkimyksessään parantaa oloja, tehdä ihmisiä onnellisiksi, jakaa kaikille elämisen oikeutta, luoda maailmaan iloa. Me jalostamme kaikkea minkä me uskomme helpottavan elämää. Me jalostamme viljaamme mitä moninaisimmilla menetelmillä, samoin karjaamme. Me olemme jalostaneet työvälineitämme niin että ihmisen osuus työnteossa todella on käynyt paljon helpommaksi. Meidän kulkuneuvomme ovat saavuttaneet ihmeteltävän nopeuden. Koneet kiidättävät meitä nopeammin kuin lintu lentää. Me jalostamme koulujamme niin että lasten tuskin enää tarvitsee ajatella — havainto-opetuksen kautta kaikki tehdään heille niin selväksi. Meidän äänemme kuuluu maanosasta toiseen — etäisyyksiä tuskin enää on olemassa. Me jalostamme myös aikaa, josta meille nyt ilmestyy, kiitos oivallisten koneiden, huomattava ylijäämä. Me täytämme aikamme hyödyllisellä valistuksella, lukemisella, esitelmillä, urheilulla, railakkailla tansseilla, monenlaisilla iloisilla ajanvietteillä — yritämme sitä tehdä humauksella ja juopottelullakin — kukapa voisi luetellaakaan niitä monia keinoja, joilla me yritämme jalostaa joutoaikaamme. Jalostus on suorastaan päivän tunnus. Tytär tuli tässä hiljan aamuyöstä kotiin — eikös ollutkin jo äiti ylhäällä ja aamuaskartensa kimpussa. Tytär vaitosi, että hän, niinkuin vanhojen ihmisten tapa on, heti alkaisi torua. Tytär sanoi: »Älä nyt, äiti, taas viitsi ruveta pauhaamaan. Kerron uutisen, oikein kivan uutisen: ihminen on saanut yhteyden kuuhun. No niin, niin, taivaan kuuhun. Pian voimme atomipommin siivillä, niinkuin ikään lentokoneessa, matkustaa kuuhun.» »Mitä? Mitä sinä höpiset?» Tytär ei enää ollut kuulemassa, hän oli painunut vuoteelleen. Ja äiti oikeastaan puhui, tai ajatteli itsekseen: »Saanut yhteyden kuuhun. Koskahan hän saa yhteyden Jumalaan. Mitenkähän olisi, jos ajattelisit sitäkin yhteyttä.»

Meidän aikamme keksinnöt tekniikan alalla ovat hui maavat. Ja kukapa aavistaa mitä mahdollisuuksia sillä alalla vielä ilmenee. Kun meidän maanosamme turvallisuus atomipommin keksinnön kautta on käynyt hiukan

turvattomaksi, niin miksemme me voisi yrittää vallata Kuu-planeettaa, tai Mars-tähteä, tai vaikkapa itseään kaunista Venusta, kaikkia noita planeettoja, joita haaveellisesti olemme öin ja illoin ihailleet? Miksi emme voisi tehdä näitä itsellemme alamaiseksi ja uusilla keksinnöillä varustaa ne kaikin puolin mielemme mukaisiksi? Niinpä ei tulisi puutetta alueesta ja tilasta.

Uudet satumaiset keksinnöt ovat kyllä varmaan ihmisneron, hänen jumalallisen älynsä luovaa työtä, monien valvottujen öiden, keksijän tuskan ja keksijän ilon riemullinen tulos. Se aika, jonka nerot ovat tähän käyttäneet, on kai... varmaan... ollut tiivistettyä aikaa. Voiko sitä kutsua myöskin jalostetuksi ajaksi? Voiko yleensä väittää kaiken sen ajan, mikä meille tekniikan suurten saavutusten kautta vapautuu, joutuvan jalostuksen alaiseksi? Aika — tuo salaperäinen aika, jonka alkua emme tunne ja jonka loppupäätä emme näe ja jota meille itsekullekin on mitattu vain rajoitettu määrä — aika voidaan käyttää itsellemme ja yhteisöllemme siunaukseksi tai tuhoksi. Kaikki mikä lisää omantunnonrauhaa, työnteon voimaa, siveellistä kuntoa ja valoisaa mieltä, voitane laskea kuuluvaksi jalostettuun aikaan. Kaikki mikä näitä hyödyllisiä omistuksia turmelee, kuulunee tuhon piiriin.

Viljamaa on kiistattomasti niitä alueita, jotka kasvattavat raivaajassaan jaloja arvoja. Keinottelun paholainen ei kykene pistämään maatyöhön sormeaan. Peltopaljastaa heti paikalla työntekijänsä siveellisen laadun. Se kieltää kevytmieliseltä ja hutiloivalta ihmiseltä sadon. Mutta raatajan jaloa työntekoa, johon liittyy miltei raamatullinen juhlallisuus, kun hän raa'asta hyödyttömästä kamarasta kutsuu esiin kukoistuksen ihmettä, voi verrata kääntymiseen, joka saattaa tapahtua ihmiselämässä. Kun raaka, epärehellinen, irstas ja laiska ihminen muuttuu hyödylliseksi, kunnolliseksi kansalaiseksi, on tapahtunut jotakin samankaltaista. Me ihmiset saamme olla välikappaleina Jumalan ihmeteoissa.

Jos mikä todistaa ihmisen osuutta Jumalan voitollisissa teoissa, niin se ainutlaatuinen viljalakeus, joka Kokemäenjoen ympärillä tarjoutuu nähtäväksemme. Tämä viljelys on ikivanha.

Harmaassa menneisyydessä, jolloin voidaan sanoa maamme olleen aution ja tyhjän, astuvat täällä ensimmäiset ihmiset maan kamaralle. Emme tiedä mistä he saapuivat ja mitä kieltä he puhuivat. Tiedämme vain heidän täällä rakentaneen kotilieden, valmistaneen ravintonsa, raivanneen maata, kylväneen ja korjanneen, rakastaneen ja kuolleen niinkuin mekin. Meri oli silloin paljon lähempänä kuin nyt. Maa oli epäystävällistä, raakaa ja ynseää. Ihminen keksi työaseita ja kesytteli maata. Me voimme sanoa, että myöskin ajan jalostaminen silloin alkoi, sillä se oli uljasta kamppailua laiskan, villin maan kanssa, mitä ihminen silloin suoritti. Ei ollut ketään panemassa muistiin niitä sankarisatuja, jotka silloin esitettiin korvessa villin luonnon ja villien eläinten parissa. Vain kivet kertovat näistä ajoista, kiviset työkalut, jotka maa nyt luovuttaa muinaistutkijalle. Arvellaan että noin 6 000 kertaa aurinko olisi keväällään tervehtinyt köyhää kylmää pohjoista maata siitä saakka, kun ensimmäiset ihmiset uskalsivat asettua tänne. Mikseivät he etsineet ystävällisempiä asuinsijoja? Jokin vaisto toi juuri tänne ja käski iskeä multa, joka vaati ihmiseltä paljon voimaa ja kärsivällisyyttä. Omat ei-isämme tulivat tähän maahan 2 000 v. sitten ja asettuivat Kokemäen jokilaaksoon. Varhaisimman tervehdyksen suomalaisista esi-isistämme on muinaistutkijoille luovuttanut Nakkilan Penttalan kalmisto.

Tämä esikoisioikeus, tämä erikoisasema isänmaassa kuuluu siis Satakunnalle. Se sisältää ainutlaatuisen omistuksen ja velvoituksen. Kahdentuhannen vuoden sukupolvet ovat täällä etsineet ihmisonnea.

Alussa ihmisen elämisen turvana oli riistan ohella ohra. Ehkäpä jyviä alunperin oli niin vähän, että ne mahtuivat hänen lämpimälle povelleen, kun hän hiihtäen tuli ja leiriytyi koiransa kanssa kuusen suojaan. Vähitellen tuli perhe, tuli tupa, tulivat toiset viljalajit. Miehet joutuivat retkillään kosketuksiin uusien, outojen ihmisten kanssa ja saivat yhä uutta kotiin tuotavaa. Tulivat pavut ja herneet, tuli uusia puita ja uusia kukkia. Poltettiin metsää ja kylvettiin tuhkaan, se oli helppointa leivänsaantia, mutta entinen kuokos oli jo ennättänyt kiinnittää puoleensa raivaajansa sydäntä, ja niin

ei hän hennonnut sitä hyljätä, vaan juurtui siihen, viilsi kauniita suoria vakoja ja hänen silmänsä alkoivat iloita tästä näystä. Suuret, kuuluisat sepät takoivat heimo-miehille tarkkoja aseita ja heimon naisille kauniita koruja. Ja kävi helinä ja kalske häätuvisssa, kun juhla-pukuinen kansa siellä kisaili ja lauloi vanhoja laulu-jaan.

Oppineet tietävät kansalliseepoksemme tapahtumien ja sankarien liittyvän näihin Satakunnan seutuihin. Nämä niinikään ovat ensimmäisiä, joihin saapui sanoma Kiesuksesta, Marjatan pojasta. Sanoma tuli kaukaa itäisiltä mailta.

Syntiselle ihmiskunnalle tuli sanoma Hänestä, joka antautui syntisten sijaiskärsijäksi, joka toi turmeltuneen ihmiskunnan keskuuteen verettömän vallankumouksen, missä vihan ja verisen koston sijalle korotettiin rakkaus ja armahdus. Hän syntyi pienen ja tuntemattoman kansan keskuudessa, vaatimattomassa työläiskodissa. Hän sai herätyksensä, paitsi heimonsa pyhistä kirjoista, Johannes Kastajalta Sakariaan pojalta, joka saarnasi parannuksentekoa ja sai surmansa irstaan kuninkaan käskystä sen tähden että hän pelottomasti oli tuominnut hänen, kuninkaan, rakkaussuhteen naimisissa olevaan naiseen. On arveltu Jeesuksen oleskelleen Intiassa ennenkuin hän alkoi vaikutuksensa, mutta tätä ei tiedetä. Vain kolme vuotta vaikutti hän, Jeesus Kristus, jonka Kalevala tuntee Kiesuslapsen nimellä. Emme tiedä millaiset olivat hänen kasvonpiirteensä, mutta jumalallinen puhtaus, säteily ja kauneus on mahtanut häntä ympäröidä, koska tuhannet häntä seurasivat, janoisina vastaanottaen hänen tinkimättömät julistuksensa. »Mitä se auttaa ihmistä jos hän voittaisi koko maailman ja saisi sielullensa kadotuksen...» »Etsikää ensin Jumalan valtakuntaa ja hänen vanhurskauttaan, niin kaikki muu teille annetaan...» »Autuaita ovat jotka isoovat ja janoovat vanhurskautta, sillä heidät ravitaan. Autuaat ovat laupiaat, sillä heidän osakseen tulee laupeus. Autuaita ovat puhdassydämiset, sillä he saavat nähdä Jumalan...» Nämä kumoukselliset julistukset saapuivat matkallaan halki Euroopan nyt kaukaiseen Suomeen ja täällä Kokemäenjoen mutkassa niitä

ensinnä saarnattiin, pienessä hirsimajassa, pienille kuu-
lijakunnille.

Totisesti: onpa tämä maakunta saanut suuret omis-
tukset näissä muistoissa! Satakunta omistaa Suomen
vanhimman pellon, erikoisen oikeuden kansalliseepok-
semme syntyyn ja esikoisoikeuden kristinuskon ensim-
mäisiin saarnatilaisuuksiin. Totisesti: jos on suuri
omistus, niin on suuri velvoituskin! Onko Satakunta
oikeastaan milloinkaan tehnyt itselleen selkoa näistä
muistojensa tavattomista omistuksista?

Tuhat kevättä ja vielä kerran tuhat kevättä on käynyt
yli sen uskollisen ihmistyön, mikä on kätketty Satakun-
nan suureen viljelyslakeuteen. Tämä on viileä, rauhal-
linen ja voitollinen pelto, minkä ihminen on tehnyt itsel-
leen alamaiseksi.

Mutta puhutaan toisestakin pellosta. Se on pieni,
kuuma ja rauhaton, mutta sen ulottuvaisuudet ovat vie-
läkin laajemmat kuin tuo ihana viljalakeus. Se on ihmi-
sen sydän, tämä kärsivä, riemua janoava, salaperäinen
ja hauras ihmisen sydän.

Huimaavat teknilliset keksinnöt ovat seuranneet var-
sinkin niitä sotia, jolloin ihmiskunta pantuna kovan
paineen alle, on vuodattanut verta ja läpikäynyt sano-
mattomia kärsimyksiä puolustaessaan vapauttaan ja
muita kalleimpia arvojaan. Keksinnöt, joita emme unen-
näoissämme mitenkään olisi voineet kuvitella mah-
dollisiksi, ovat nyt todellisuutta.

Mutta ihminen, ihminen itse? Onko ihminen kaikkien
näiden vuosituhansien ja niiden mahtavien keksintö-
jensä sekä kaiken niihin kuuluvan jalostustyön keskellä
tullut onnelliseksi? Tai onnellisemmaksi? Hän on väsy-
mättä pyrkinyt, vuodattanut verta ja kantanut hirvit-
täviä uhreja. Onko hän tullut onnellisemmaksi? Onko
hän yleensä muuttunut? Ulkonaisesti hän on läpikäynyt
tavattomia muutoksia, hänen ruumiillinen kuntonsa,
hän kasvonpiirteensä, hänen vaatepartensa, hänen
työvälineensä, hänen tarvekalunsa, hänen elämäntapansa
— kaikki tämä on muuttunut, ja voimmepa sanoa
jalostunut. Ihmisen älyllinen olemus on suuresti kehit-
tynyt. Hänen tietomääränsä on suuri ja hänen tiedon-
nälkäänsä tyydyttämätön. Myöskin hänen taitamisensa

on suuri. Hänen vaatimuksensa elämään nähden ovat paljon suuremmat kuin ennen. Kuoleman väistämättömyys lienee hänelle vastenmielisempi kuin ennen. Vaan jos me nyt juuri Kuoleman kasvojen edessä kysymme nykyajan ihmisen sisintä olemusta, niin onko hän muuttunut?

Tuskin.

Pohjimmiltaan hän on sama kuin vuosituhansia sitten, niin kauas kuin tietämisemme luo valoa ihmiskunnan historiaan. Ei ole nykyajan ihminen vähemmin julma ja rakkaudeton kuin tuhansia vuosia sitten. Hän on irstas ja nautinnonhimoinen, hän on petollinen ja valheellinen, hän vihaa ja kadehtii. Hänen itsekkyytensä on vailla rajaa. Hänen sisäisin olemuksensa on kaikkinaisten pimeiden himojen varastopaikka, missä omantunnonrauhalla ei voi olla vähäistäkään tilaa. Hän on juureton ja onneton, sillä hän on erkaantunut alkuperästään, Jumalasta. Ihminen kesken suuren jalostamistyönsä on laiminlyönyt oman sisäisimmän itsensä. Hänen peltonsa ja karjansa on mennyt eteenpäin — hän itse on pysähtynyt paikalleen. Hän on uurastaessaan älynsä kehittämiseksi unohtanut oman sielu-raukkansa. Tarkoitin niitä ihmisolemuksen ominaisuuksia, jotka kestävät kuoleman kasvojen edessä. Siinä ei riitä yksin suuri tietämisemme ja taitämisemme, jos meidän paljas alaston sielumme osana Jumalan vanhurskaasta hengestä on jätetty näivettymään syntien paahtavalle turulle.

Kehitysmahdollisuudet tällä — sanoisinko — sydämen linjalla ovat kuitenkin itse asiassa vielä paljon suuremmat kuin tuolla älyllisellä, millä nyt niin voittoisesti toimimme. Koko se alue meidän olemustamme, missä esim. unet ja aavistukset asuvat, on vasta vähän tunnettu. Meidän yhteytemme kuolemantakaiseen elämään on vasta harvoille valkenemassa. Kuinka moni meistä on ottanut yhteyden Jumalaan niin että Hänen kanssaan puhumme kaikista asioistamme, ripittäydymme Hänelle ja antaudumme Hänen johdettavikseen. Kuinka moni meistä tuntee rukouksen voiman ja käyttää sitä hyväkseen? Joka on nähnyt tekniikan riemukulun viime vuosikymmeninä ihmiskunnan onneksi, hänellä ei ole lupa

tuntea epäilystä siitä, ettei sydämen linjalla samoin tulisi tapahtumaan mullistavia keksintöjä ihmiskunnan onneksi. Ja voimme me myöskin aavistaa, että se veretön vallankumous, joka tätä tietä seuraa, tulee nostamaan kunniaansa ne meidän sieluraukkamme ominaisuudet, jotka välittävät ihmiselle yhteyden Jumalaan.

Kansat nuolevat haavojaan ja hiovat aseitaan veristä kostoa varten. Uskooko kukaan, että rauha voi palautua, jollei suuri uskonnollinen liike kuin kevään ihme käy yli sairaan ihmiskunnan? Vai tietääkö joku toista lääkettä? Pilkkaajien kuoro, joka kautta maailman tähän vastaa, on kyllä hyvin suuri. Kuinka siis: tahtooko niinmuodoin ihmiskunta tuhoutua? Edes ponnistamatta pysyyn alennuksestaan?

Sielunhoitajat, jotka tekevät työtä hiljaisuudessa, vakuuttavat, että sielujen hätä on hyvin suuri ja että paljon parantumisen ihmeitä jo tapahtuu seurakunnissa. Kouraantuntuvina ilmauksina siitä rakkauden hengestä, joka valmistaa suuren kevään tuloa, voimme pitää kahta vierailua, jotka ovat sattuneet meidänkin maassamme viime päivinä. Kaksi vanhaa miestä, joilla ikänsä nojalla jo voisi olla oikeus nauttia ns. vanhuuden lepoa, kiertelee väsymättä ja vaivannäköä kysymättä onnetonta runneltua Eurooppaa, maasta maahan ottaen mieskohdaisesti selkoa näiden maiden puutteista. Toinen on kveekarien uskonlahkoon kuuluva presidentti Hoover, jolle jokainen suomalainenkin paljastaa päänsä, toinen on suuren kansainvälisen pelastusarmeijan kenraali, joka sanoo uskovansa, että suoriudumme suunnattomista vaikeuksistamme, »jos vaan pysyväisesti menestyksellisen sosiaalisen työn pohjana pidämme kristinuskoa». Pelastusarmeijan tulevaisuuden hän katsoo riippuvan upseerien ja sotilaiden uskosta.

Kenraali Carpenter kuvasi näkemäänsä kurjuutta Saksassa, pakolaisten toivottomuutta, raunioiden tragediää sekä ennen kaikkea sitä henkistä nälkää, joka Saksan kansan on vallannut. Hengellisiin kokouksiin jonotetaan tuntikausia, kokoushuoneistot ovat ahdistukseen saakka täynnä, puheita kuunnellaan henkeä pidättäen ja lauluihin yhdytään voimakkaasti. Kaikki tämä velvoittaa kenraali Carpenterin mielestä voittajavaltoja

nyt omasta puolestaan unohtamaan vihan ja koston hengen ja yrittämään auttaa voitettuja.

Eivätkö nämäkin viestit ilmoita, että tekee tuloaan aika, jolloin hyvyys ihmissydämessä saa voiton pahuudesta! On kestänyt tuhansia vuosia ennenkuin suuret keksinnöt ovat hapuilevista ensi aavisteluistaan saavuttaneet sen asteen, jolla me ne nyt tunnemme. Tuhansien tulvien roudan on täytynyt käydä yli meidän viljakeutemme ennenkuin se on saavuttanut voitollisuutensa. Raatajat eivät ole väsyneet eivätkä he saa väsyä. Yhä uudelleen meidän täyty uskoa, toivoa ja tehdä työtä. Sydäntemmeakin routaisen pellon saralla täytyy meidän yhä uudestaan taistella, uskoa, toivoa, nöyryyä ja nousta. Näin valmistamme itsekukin itseämme astumaan kansalaisiksi siihen aikaan, jolloin jalostus on suoritettu myöskin sydämen maailmassa niinkuin nyt tekniikan. Olisi mieletöntä ajatella että tämän sydämen maailman olisi määrä jäädä kehittymättömäksi, pysähtyä nykyiseen veriseen julmuuteensa ja valheellisuuteensa. Sydämen maailma on toki oleellisin osa ihmistä. Ja kerran on senkin kevät koittava. Lupa on annettu tuhatvuotisesta valtakunnasta. Emme tiedä aikaa tai hetkeä. Tuhat vuotta vaiko yksi päivä?

Sen tiedämme, että jokainen vanhurskauden voitto meidän olemuksessamme valmistaa ja jouduttaa sitä aikaa, johon me kaikki pyrimme: jalojen ja onnellisten aikojen tuloa ihmisten keskuuteen.

Satakunta — Sinä sait esikoisoikeuden, Sinä sait myöskin korkean velvoituksen!

ÄITI SATAKUNTA JUHLII TYTÄRTÄÄN

(Nuorisoseurojen juhlissa Porissa.)

Me vietämme tänään juhlapäivää — syntymäpäivää.

Äiti Satakunta juhlii tytärtään — voisimme ehkä sanoa: lempitytärtään, sillä hän on tämän lapsensa nimeen liittänyt nuoruuden kukkivan mainesanan. Ja missä tämä vaateliias mainesana esiintyy, siellä hellyys kiinteästi liittyy sen myötä. Niinpä tänään hellyydestä vietämme »Satakunnan nuorisoseurojen liiton» puolivuosisataisjuhlaa.

Äiti Satakunta on järjestänyt suuren yhteisen kodin korkeaan juhla-asuun. Hänen musta multansa viheriöi ja kantaa moninaista väriloistoa, hänen merensä välkyy kuin kulta ja hopea, hänen jokensa siintävät kuin lapsen silmä, monien kotien pirtti on lehditetty, monien kattojen harjalla hulmuavat viirit, juhlaa soittavat kirkonkellot ja moneen Herranhuoneen penkkiin taipuu satakuntalaisen miehen ja naisen pää, hänen muistellessaan nuoruuttansa ja kotikylänsä nuorisoseuraa, joka yhä kokoaa kotikylän nuorisoa. Tämä nykyhetken mies ja nainen, he ovat jo harmaantumassa, mutta nuorisoseura kukoistaa, sillä tämä Äiti Satakunnan lempilapsi omistaa ikuisen nuoruuden salaisuuden.

Äiti Satakunnan lempilapsi on ennättänyt kypsään ikään. Tietää sen jokainen meistä, joka on päässyt puolivuosisataiseen merkkipäiväänsä, että hän silloin on kaarensa huipulla ja että hänen voimansa ja jalo ponnistuksensa on täyteläinen niinkuin tähtkääpää tänään pellollamme. Entä sitten tällainen suuri yhtymä nuoruutta, kauneutta, jaloa ikävöintiä ja

ponnistusta — miten mahtava juhlasisältö kokoontuu-
 kaan tänne kaikkien nuorisoseuramuistojen ja tekojen
 yhteisöinnusta! Miten monet tuhannet nuoret tytöt ja
 pojat ovatkaan kuuluneet ja kuuluvat siihen mahtavaan
 kokonaisuuteen, joka puolen vuosisadan aikana on ime-
 nnyt sisältöä Satakunnan nuorisoseurojen työstä, löytä-
 nyt aherruksensa lomaan virkistyksensä niiden yhdessä-
 oloista, löytänyt niistä ystävän, uskotun ja elämäntoverin.
 Joka nuorisoseurasta ystävän valitsi, hän löysi aat-
 teellisen toverin, jonka kanssa kelpasi keskustella niin
 ajan kuin ikuisuudenkin asioista. Hänen kanssaan kun
 oli vaihtanut ajatuksia, tiesi, ettei uskottu sana kauemmas-
 mene. Ja murheen kuorma oli siinä keventynyt. Kans-
 sakäyminen nuorisoseurassa tarjosi myöskin tilaisuuden
 eri käsityskantojen yhteentörmäykseen. Täytyi tehdä
 itselleen selvää oikeasta ja väärästä. Täytyi oppia päät-
 tämään, mikä valinta oli omiaan korottamaan ihmis-
 sielua ja mikä sitä alentamaan. Täytyi terästyä voitta-
 maan kiusaukset — eikä niistä ollut puutetta. Mitään
 arvokkaampaa ei ole ihmiselle annettu kuin kilvoittelu
 kiusaajaa vastaan ja siitä voitto. Ikuisesti muistissa
 säilyvät nuorisoseuralaisilla ne kesäillat tai talviset
 ehtoot, jolloin iltaman tai kokouksen päätyttyä on
 pysähtytty ystävän kanssa hakamaan laidalle ja pun-
 nittu, tuliko siinä tai siinä omantunnon asiassa menetel-
 lyksi oikein. Siinä puhuttiin ystävyysarmeijalla ja
 totisella kielellä. Ne olivat pyhiä hetkiä.

Mutta katselkaammepa tänä juhlapäivänä henkemme
 silmillä Äiti Satakuntaa, kun hän kaunistetussa kodis-
 saan lastensa keskellä astelee. Tuhansien vuosien koke-
 mus lepää hänen hartioillaan ja kasvojensa uurteissa.
 Vuosisadat ovat vaeltaneet hänen ohitseensa kuin pilvet.
 Myrskyt ovat kasvattaneet hänet pystypäiseksi. Nälkä
 ja halla ovat opettaneet häntä iskemään kuokan yhä
 syvemmälle kamaraan. Sodot ja vainot ovat terästäneet
 hänen voimaansa ja syventäneet hänen kokemustaan.
 Äiti Satakunta on ylen kaunis ja kunnianarvoisa, ei ole
 missään hänen vertaistaan!

Hän on elänyt niin kauan, että tosi on ennättänyt
 saada sadun hohteen. Äiti Satakunta oli jo silloin,
 kun Kalevalan sankarit isännöivät siellä Kyrösjärven

rannoilla. Äiti Satakunta oli hengellään täyttänyt vakaan vanhan Väinämöisen, hänen voimansa jylläsi seppo Ilmarisessa, kun hän takoi Sampoa. Äiti Satakunnan laulun tahtiin kisaili kaunis Kyllikki — ehkäpä saatammekin löytää ensimmäisen nuorisoseuran juuri siellä, missä »Kylli oli Saaren neiti, Saaren kukka». Ja kun Kalevalan miehet ja naiset vaipuivat todellisuudesta runouden maille, niin Äiti Satakunta otti vastaan uudenkin ajan. Hänen lakeudellaan saarnasi rakkauden Jumalan oppia pyhä mies, kulkien maasta maahan ja julistaen, että viha synnyttää yhä uutta vihaa, sota tuo yhä uutta sotaa ja joka miekkaan tarttuu, se miekkaan hukkoo. Vain rakkaus voi rakentaa rauhaa ihmisten kesken.

Äiti Satakunta koki noina päivinä vaikean ristiriidan. Lalli, satakuntalainen mies edusti toista puolta tässä ristiriidassa, Lallin vaimo toista. Lalli, uskollisena vanhoille perinteille, surmasi pyhän sanan julistajan, Lallin vaimo rakensi kotiinsa alttarin, antoi kastaa itsensä ja ryhtyi elämässään toteuttamaan Jeesus-lapsen oppia. Äiti Satakunta harkitsi, teki valinnan ja turvasi mielensä tasapainon. Tänään kun suuressa Satakunta-perheessä vietetään muistojuhlaa, avaa tämä ikivanha ja ikinuori äiti pyhän kirjan ja lukee sieltä:

»Kiitä Herraa minun sieluni ja kaikki mitä minussa on, Hänen pyhää nimeänsä...» ja hän lopettaa: »Ihmisen elinpäivät ovat niinkuin ruoho, hän kukoistaa niinkuin kukkanen kedolla. Kun tuuli käy hänen ylitsensä, ei häntä enää ole eikä hänen asuinsijansa häntä enää tunne. Mutta Herran armo pysyy iankaikkisesta iankaikkiseen.»

Mutta tähän perhehartauteen on myöskin saapunut edustusta likeisimmästä sisarsarjasta. Astuu esiin Satakunnan Maanviljelysseura, joka on seurojen sisarusarjassa kaikkein vanhin. Hän on komea ja voimakas katsella. Kelpaa niitä työn kasvattamia käsiä ihmetellä, kelpaa iloita siitä määrätietoisesta silmänluonnista, joka ilmaisee tyyntä harkintaa ja kiitollisuutta työn menestymisestä. Satakunnan vanhin seura, Satakunnan Maanviljelysseura ei esiinny monisanaisesti. Hän haluaa vaan kiittää juhlijaa pikkusiskoa uskollisesta työstä kasvavan satakuntalaisen maakansan kes-

ken. »Olet kasvattanut jäsenissäsi kiintymystä maahan ja maatyöhön, olet julistanut nuorelle kansalle työnteon kunniaa ja ruoskinut laiskuutta ja herrastelevaa hienostelemista. Jatka siihen suuntaan. Ja muista vastakin pitää silmiesi edessä isänmaa, kotiseutu ja Jumala.

Nyt astuu esiin sisarusarjan toinen edustaja. Hän on kaunis, puhdaspiirteinen ja palavahenkinen neito. Mutta mikä syvä huoli häntä nyt painaakaan? Hän on Satakunnan Maanviljelysseuran jälkeen vanhin Satakunnan seuroista. Hänen nimensä on Raittiusseura. Kuin kaksoissisarta lähestyy hän juhlivaa Nuorisoseuraa, he ovat syntyneet miltei yhtäikaa ja aina käyneet käsi kädessä.

»Siskoni», virkkaa juhlivalle Nuorisoseuralle neiti Raittiusseura, »on ollut onnellista tietää, että sinäkin työskentelet kodin ja kodin viihtyisyyden hyväksi. Meillä on sama päämäärä. Minä olen joutunut kokemaan, mitä hirveää onnettomuutta nimenomaan väkijuomat tuovat mukanaan. Ne ne tarvelevät aviopuolisoiden välit, ne heikentävät lapset, ne täyttävät vankilat, mielisairaalat, parantolat ja sairashuoneet. Uskolisempaa liittolaista ei paholaisella ole kuin väkijuomat. Suomi ei olisi köyhä, jollemme joisi myrkkynä varojamme ja siinä turmelisi ruumistamme ja henkeämme. Ei ole meille kunniaksi anoa vierailta apua ja lainaa ja alati vedota vieraisiin, kun käytämme varamme väkijuomiin. Rakas sisareni Nuorisoseura, kiitän sinua hyvästä yhteisymmärryksestä ja rukoilen meille molemmille voimaa taistella rakkaan Satakunnan kotien puolesta. Olet kirjoittanut kilpeesi: hyvä ihminen ja kunnan kansalainen. Nämä ovat juhlalliset ja kauniit sanat. Mutta hyvä ihminen ja kunnan kansalainen voi lähteä vain hyvästä ja kunnollisesta kodista.»

Kun ystävättäret ovat sydämellisesti painaneet toistensa käsiä seisoo jo puheenvuoroaan odotellen keskiikäinen mies, jonka olemuksesta ensi silmäyksellä voisi sanoa, että hän täyttää ne vaatimukset, jotka ovat kirjoitetut nuorisoseuraliikkeen kilpeen: hyvä ihminen, kunnan kansalainen.

»Minäkin toisin merkkipäivän johdosta onnentoivotuksen sieltä meidän kulmalta. Siitä tulee nyt lähemmäs nelisenkymmentäseitsemän vuotta kun siellä meillä

perustettiin nuorisoseura. Opettajaihmiset kirkonkylässä sen panivat pystyyn eikä siitä tullut paljonkaan tietoa sinne missä Johanna pienessä torpassaan lastensa Marin ja Mikon kanssa ankarasti taisteli jokapäiväisestä leivästään. Isä oli jäänyt halkokuorman alle eikä ollut siitä tointunut. Mikko ja hänen äitinsä olivat sitten ker- ran syyskesästä kirkossa ja nauttivat ennen kotiin läh- töään eväitään katveessa heinäladon kupeella, kun kir- konkylän opettajatar menee siitä ohitse ja heti paikalla puhuu heille, että tottahan emäntä ja tämä nuorimies nyt lähdette koululle nuorisoseuran juhliin, siellä puhuu rovasti ja vallesmannin neiti soittaa kitaraa ja kanttori laulaa ja . . .» Säikähtyneenä keskeyttää Johanna opet- tajan kehoituksen vakuuttaen, ettei heidän sovi sellai- siin tulla, heillä on kolmatta peninkulmaa matkaa kotiin ja tuo heidän hevosensa on vasta vallan varsa, ei sillä sovi ajaa kuin niin hiljaa.

Mutta lienee tuo opettajaneiti ihmistuntija. Hän huo- maa heti, että pojalla, n. 16-vuotiaalla Mikolla on iso lainatakki ja jalassa hölskyvät lainasaappaat, että hänellä on rehelliset kasvot ja tiedonjanoiset siniset sil- mät. Hän saa edelleen tietää, että äiti kovasti pelkää sellaista pahentavaa maallista laitosta kuin nuorisoseura, sen pariin jos Mikko joutuu, niin jo rupeaa häpeämään köyhää kotiaan ja äitiään eikä tahdo tehdä tätä ras- kasta maatyötä, vaan kaupunkiin rupeaa pyrkimään ja hotellin juomia tahtomaan ja vieraantumaan Juma- lasta . . . Äiti pidättää kyyneliään ja katsoo hellittä- västi opettajaa silmiin. Mutta opettaja vaan puhuu ja sirkuttaa ja jo ottaa äidin käden ja lähdetään mene- mään . . . Jopa onkin täällä laitettu ja koristettu! Kou- lun oven päälle on ripustettu seppel karhunmarjoista ja kissankäpälistä, ja ihmisiä tulee ja menee. Näkyypä paraikaa Kaalepin Manta, sieltä kotipuolesta, pistävän kättä Suvelan Sannalle . . . Tuotapikaa Johannakin jou- tuu pistämään heille kättä ja ihmettelemään, että mitäs he täällä. Niin, mikseivätkö he olisi täällä, sisältä kuu- luu torvien ääntä ja kun päästään ovien alitse juhlahuo- neeseen, niin itsensä rovestin tukevat hartiat näkyvät etupenkistä . . . Mutta ei, ei mitenkään, sinne ei Johanna tule, opettaja ei nyt kiusaisi, kyllä he ovat täällä Mikon

kanssa...! Opettaja asettaakin heidät penkinpäähän istumaan ja käy maksamassa ovirahan. Ja kuin unessa he siitä kuulevat pianon- ja kitaran soitot ja rovestin puheen. Ei niissä ole mitään moittimista, ei. Mutta tulee sitten väliaika ja mennään ulos pihamaalle. Hal-
kopinojen välissä koulun pihalla on vapaa ala, missä on määrä leikkiä. Äiti pelkää kovasti juuri tätä leikkiä. Eikä suotta. Sillä juuri tämän palloleikin aikana tapah-
tuu Mikolle jotakin ihmeellistä. Hänen elämänsä muo-
dostuu käännekohta. Jotain kääntyy saranoillaan.

Oikeastaanhan ei tapahdu mitään. Ollaan suuressa piirissä. On kaksi puoluetta ja hyvin suuri pallo hyppii ja pomppii siinä puolella ja toisella. Juostaan, huude-
taan, palloa tavoitetaan kiinni. Mikko joutuu keskelle piiriä, pallo keikkuu hänen päänsä päällä, hän on kom-
pastumaisillaan suuriin saappaisiinsa, mutta hän saa kuin saakin käsiinsä tuon veitikan, nimittäin pallon ja painaa sen kainaloonsa, ettei se karkaisi: »Mikko, Mikko»! huudetaan. »Pallo, pallo!» Ja nyt Mikko ym-
märtää, että hänen on viskattava tuo veitikka tuonne toiselle puolelle ja päästettävä se irti.

Ja oudon, kuvaamattoman tunteen vallassa nuorukai-
nen seurasi sen liitoa ja nauroi.

Oliko hän koskaan elämässään näin huolta vailla nau-
ranut? Oliko hän koskaan elämässään tuntenut niinkuin
nyt nuoruuden iloa, tätä suuren kevään tunnetta tuokion
ajan?

Sydänmaan kylän poika oli kuin pyörriksissä siinä
mylläkässä, joka kiehui pallon ympärillä. Hän nauroi
ja katseli siinä kunnes äiti otti häntä kädestä. Äiti ei
ymmärtänyt oliko tämä hyväksi vaiko pahaksi.

Ihmeellinen herääminen oli tapahtunut nuorukaisessa,
ei hän muistanut köyhiä lainavaatteitaan. Hän oli rikas,
sillä viaton ilo oli hänet käsittänyt. Viaton ilo, tuo
Jumalan kallis lahja keskellä elämän murhetta oli ensi
kerran koskettanut hänen sydäntään.

Kun opettajaneiti juhlan jälkeen kysyi äidiltä, miltä
nyt tuntui, niin eihän äitikään muuta voinut sanoa kuin
että eihän tämä mitään syntiäkään ollut, kun vaan
pysyisi tällaisena viattomana.

Niin, kunhan vaan pysyisi tällaisena viattomana!

Voimme arvata, että Mikko joutui nuorisoseuraan ja tuli sen toimeliaimmaksi jäseneksi. Hän löysi sieltä sen valistuksen mitä ikävöi, hän oppi tietämään miten kallis on koti ja isänmaa, hän oppi pyrkimään kuriin ja järjestykseen, hän löysi ystäviä ja ystävän. Hän oppi punnitsemaan, mikä oli oikein, mikä väärin, mikä hyvää ja mikä pahaa, hän tutki tarkkaan mikä teko ja mikä ajatus johtaa omantunnonrauhaan ja mikä tahraa ihmis-sielun. Mikko oppi tietämään miten vaikeaa on tahrattomana ja oikeamielisenä toimien kulkea elämän läpi. Ja vain tällainen vaellus on ihmisen arvoinen. Nuorisoseurankin arvo riippuu siitä onko sillä hyviä voimia.

Nuorisoseurasta tuli Mikon suuri ystävä, kasvattaja ja vaikutuskenttä. Hänestä tuli hyvä ihminen ja kunnon kansalainen.

Niin, tällainen oli Mikon tarina. Ja se on tosi tarina. Sillä tällaisia Mikkoja, tällaisia puhtaan viattoman ilon ja kirkkaan tiedon etsijöitä on viidenkymmenen vuoden työssä varmaan ollut satoja ja tuhansia.

Tänään, Äiti Satakunnan lempityttären »Satakunnan nuorisoseurojen liiton» juhlapäivänä seisovat he kaikki armaan Satakunnan kasvojen edessä. Kaikki, sekä elossa olevat että jo ikuisuuteen siirtyneet, kiittäen Jumalan armosta menneinä päivinä ja rukoillen voimia ja taitoa tulevia varten. Ja me kaikki koko tämä juhlakansa, jotka olemme päässeet osallisiksi Äiti Satakunnan nuoruuden juhlasta, yhdymme lempityttären rukoukseen ja kiitokseen. Älkäämme koskaan unohtako, että meidän kilvoituksemme kunnollisuudesta ja meidän sydämemme alttiudesta riippuvat isänmaan ja kotiseudun kohtalot.

PURSI JA PURJE

Satakuntalainen Osakunta ja raumalaisen purjelaiva Osmon ystävät ovat tänään rohjenneet kutsua koolle raumalaisia isänmaan meren asian ympärille.

Suomalaisella isänmaalla on se harvinainen onni, että kolmas osa isänmaan rajaa koskettaa merta. Tätä etua kadehtii meiltä moni suurilukuinenkin kulttuurikansa. Ja moni suurilukuinen kansa on saattanut, omistaakseen yhden ainoan sataman ja sen kautta pääsyn merelle, nostaa verisen sodan. Mikäpä muu kuin meri on asettanut pienen Euroopan suuren Aasian rinnalla siihen etuoikeutettuun, siihen valta-asemaan, missä se kautta aikojen on ollut. Aasia on ajaton rauha, liikkumattomuus — Eurooppa levottomuus, liikkuvaisuus. Tämän levottomuuden varassa on syntynyt se ihmisnerous, mikä tällä hetkellä hallitsee maailmaa. Valtameren armain tytär Eurooppa, merten saartama ja merten halkoma, on meriltään saanut sen inspiration, joka synnytti tunnuslauseen: *navigare necesse est, vivere non est.*

Ei aina ole meri ollut ihmisen ystävä. Ihminen ei voinut meressä hengittää, hän ei päässyt siinä liikkumaan. Se sulki hänen näköpiirinsä, se ehkäisi hänen toimintansa, se erotti ja se hajoitti.

Mikä keksintö tehtiinkään kerran, kun maan asukas keksi pyörän. Se tapahtui mittaamattomassa kaukaisuudessa, seudulla, jota ei kukaan enää voi mainita nimeltä. Mieskö sen teki, jonka hartioille oli sälytetty liian suuri kuorma, mies, joka tiesi että kuorman täytyy päästä liikkeelle, että liikkuminen on kaiken elämisen edellytys, että kuorman täytyy liikkua, ihmisen täytyy liikkua, kaiken täytyy liikkua, muuten ei tule mitään

se mieskö keksi pyörän? Vai lapsiko kerran löysi ympyriäisen puupalikan, jonka keskelle teki läven, ja tunki läpeen tangon ja leikki ja leikki, kunnes riemuiten huomasi että ympyriäinen esine pyöri akselinsa ympärillä?

Ja mikä keksintö tehtiinkään silloin, kun ihminen keksi laivan! Kuka teki tämän keksinnön? Erämies seisoi yksinäisen virran varrella kalanpyydyksineen ja näki lastun tulevan alas virtaa. Ja ymmärsi, ettei hän enää ollut yksinään erämaassa. Hän näki myöskin, ettei puu mennyt pohjaan, vaan liikkui kauniisti aalloilla. Ja erämies otti aarniohongan juurakon ja asettui sille ja jäljitteli kalan liikkeitä ja meloi toiselle rannalle. Hänkö keksi sen alun, mistä sitten tuli laiva? Vai lapsiko vuoli kaarnankappaleen, asetti sille koppakuoriaisen ja lähetti sen liikkeelle?

Hän ei aavistanut, tämä lapsi lapsenmietteissään, että hän siinä loi yhden suurimpia symboleja, mitä on luotu: symboli ihmisen ja hänen purtensa suhteesta mereen.

Kuka kohotti ensimmäisen maston? Kuka nosti ensimmäisen purjeen?

Emme voi pystyttää muistomerkkejä näille keksijöille. Heidän syntymästään on kulunut mittaamaton aika. Me olemme heidät kokonaan unohtaneet, meistä on luonnollista, että pyörä on olemassa. Uskomme sen aina olleen. Sehän sekaantuu jokapäiväiseen elämäämme niinkuin jokapäiväinen leipä. Myöskin laiva kuuluu meidän elämäämme. Emme voi ajatella elämää ilman laivaa. Mutta jo vuosituhansia sitten me unohdimme sen miehen, joka kohotti mastoon ensimmäisen purjeen; sen vaimon, joka ensimmäisenä itki rannalla, itki miehensä hullua levotonta mieltä, joka ei tyytynyt kotoisen lieden rauhaan; sen lapsen, joka oppi rukoilemaan kun myrsky kävi merellä, joka oppi odottaen katselemaan merta, joka oppi sitä rakastamaan. Olemme unohtaneet.

Unohtaneet — mitä vahinkoa olemmekaan itsellemme tehneet! Kuinka olemmekaan pienentäneet oman historiamme perspektiiviä... Sillä isänmaan ja sen meren historia kuuluvat erottamattomasti yhteen.

Nämä suuret keksinnöt tarkoittivat molemmat liikunnan aikaansaamista seisovaan elämään.

Seisova elämä — samassa mielessä kuin seisova vesi — on samaa kuin mädäntyminen, maatuminen, on pahempaa kuin kuoleminen. Valtameren rakkain tytär, Eurooppa, lausui: *navigare necesse est — vivere non est.*

Eurooppa tiesi mitä hän sanoi, hän, valtameren uljain tytär, alati levoton, läikkyvä, kaipauksesta kylläinen, tiedonhalussaan tyydyttämätön, toimintatarmossaan niinkuin terve voimakas lapsi, iloa antava, iloa pyytävä, nautintoja takaa-ajava, kauneutta ikävöitsevä ja ennen kaikkea: liikuntaa, liikuntaa, liikuntaa himoitseva kaikille väkeville ja kukoistaville aisteilleen!

Mikäpä muu olisi voinut hänelle tämän kaiken antaa kuin pursi ja purje.

Suomi, Euroopan lapsi lauloi:

Oispa pursi ja punapurje,
millä mentäisiin merten taa.
Tuolta tuottaisin kullalleni
ko'on kultaa ja hopeaa.

Tuli purret ja punapurjeet, tuli laivat ja valkoviirit. Ja syntyivät ne uhkarohkeat miehet, joita heidän verensä veti vaaroja hakemaan ja vaaroja voittamaan. Purressaan he lähtivät tiettömille taipaleille — he olivat siinä pienemmät kuin kovakuoriainen lapsen leikkiveneessä, mahtavan meren sylissä. Ja kuitenkin lähtivät he merta valloittamaan! He kiikkuivat köyden varassa ja jos heidän kätensä hellitti, niin korjasi meri heidät ja heti oli sillä kohdalla aalto jo sileä, missä yhden äidin lapsi vielä äsken oli hengittänyt. Eikä ollut myrskyn käsissä suurempi kaarnavenettä se pursikaan, jolla äitien kuumaverisimmät pojat ja morsianten ylpeimmät rakastetut kulkivat. Kuka lukee hiekkajyväset meren pohjalla, kuka tietää niiden miesten lukumäärän, jotka ovat myrskyssä joutuneet katsomaan kuolemaa silmiin? Yksi ainut aalto on silittänyt heidän hautansa.

Mutta niiden osaksi, jotka laivansa ja purjeensa turvissa pääsivät perille, tuli: liittää yhteen ihmiskunnan sinne-tänne siroitellut jäsenet, perustaa uusia kansoja, löytää uusia maanosia, nostaa järjestetyn yhteiskunnan

lippu asumattomille rannoille, levittää Euroopan kulttuuriverkko ympäri maapallon. Toiset uskalikot löysivät palmumetsien rannat, toiset löysivät revontulten maat ja niin syntyi hedelmällinen vuorovaikutus ihmisten ja kansojen kesken. Niistä tuli toinen toistensa opettajia, kasvattajia, rikastuttajia. Ja heidän ammatinsa, merenkulku, tuli kulttuurin levittäjäksi ja kehittäjäksi maiden ja maakuntien välillä.

Meret eivät enää olleet ihmiselle vihollisia voimia. Meren viettelevät ja vaaralliset tiet taltutettiin yhdistäviksi silloiksi. Ihminen kasvoi merten herraksi ja merten kautta yhä uusien aavistamattomien rikkauksien ja kulttuuriarvojen omistajaksi.

Vuosituhanasia hallitsivat purjelaivat maailman meriä. Höyrylaiva on vasta sadan vuoden vanha. Se on uusi tulokas, se on nousukas, se on kone, jota syötetään hiihellä. Eikä sitä olisi olemassa, jollei purjelaivaa ja purjelaivan vuosituhanaisia kokemuksia olisi ollut. Se on nyt — tekisi mieli sanoa — kuin kiittämätön lapsi, joka työntää tieltään kasvattajansa. Purjelaiva on ystävä, toveri, yksilö, elävä olento, jota merimies vaalii ja palvoo kuin lemmittyä ja jonka luonteenoireet ja oikut hän tuntee. Pitkillä matkoilla, näkemättä kuukausimääriin maata, ollen kokonaan meren ja taivaan armoilla, on solmittu luja side miesten ja laivan kesken. Messeissä ja kansseissa on keskusteltu kuuluisista, jalomuotoisista purjelaivoista kuin sankarittarista, ja laulussa ja muistossa ovat nämä eläneet ja elävät niin kauan kuin siniset meret aaltoilevat.

Mikä suunnaton määrä monipuolista taitamista, nopeaa älyä, kylmäverisyyttä, pelottomuutta ja sitkeää voimaa kasvatetuinkaan purjelaivoissa ihmiskunnalle. Ja minkä ihmeellisen vakavuuden ja jumalanpelon — kaiken pohjalla — lahjoittivatkaan purjelaivojen merimiehet lapsilleen. Kapteeni, joka myrskyn raivotessa on sijoittanut miehistönsä ja laivansa päiväkirjan pelastusveneisiin ja yksinään jää uppoamaan laivansa mukana, kelpaa miehen ihanteeksi kaikkina aikoina.

Suomi, Euroopan tytär, sai suuren kappaleen merenrantaa. Me emme omista tätä merenrantaa ennenkuin

sitä rakastamme. Satakunta sai tästä kallisarvoisesta merenrannasta kauniin kappaleen.

Ja purjelaiva Osmo on satakuntalaisen merikulttuurin uljas edustaja. Rakastaen merenrantaamme tahdomme me satakuntalaiset säilyttää Osmon merenkyntäjäisiemme muistoksi. Me tahdomme antaa Osmon kertoa jälkipolville valkeista purjeista ja uljaasta mielestä.

MINNA CANTHIN MUISTOLLE

Komeana kohoaan vastaamme Minna Canthin hahmo keskeltä ikivanhaa suomalaista sivistysseutua, itse sydän-Suomesta, Hämeen ja Satakunnan rajoilla. Ja täällä syntymäseudulla laskee elämä lemmikkilapsensa kehtoon rikkaat lahjat. Ja huolta pitävästi Minnaa niin kauan kuin hänen elonpäiviään riittää, muistetaan moninaisilla ja vaihtelevilla tapahtumilla ja kokemuksilla. Hän ei miltään kohdaltaan jää surkastuneeksi ja kitukasvuiseksi. Vaan hänelle suodaan tilaisuus kokea elämän riemut ja elämän murheet, hän saa ponnistaa kaikki voimansa, hän saa otella arvokkaiden vastustajien kanssa ja hän saa kokea riemullisia voittoja, jos tarpeeksi tappioitakin.

Siellä syntymäseudulla vyörytti raju Tammerkoski laulaen, toivotellen ja rytisten vesimassojaan Näsijärvestä Pyhäjärveen. Eivätkä olleet kaukana ne maan-ääret, missä kalevalaiset paikannimet antavat aavistaa kansalliseepoksemme sankarien ja sankarittarien eläneen. Täältä käsin myös tekivät pirkkalaiset, Tammerkosken levottomat ja yritteliäät kasvatit, kaupparetkiään kaikkiin ilmansuuntiin, jopa Jäämerelle asti. Täällä niinkään ihmiset varhain alkoivat valjastaa Tammerkoskea pyörittämään myllynrattaitaan ja varmaan kaukaakin saapui kansaa jauhattamaan viljaa, milloin hyvän vuoden, milloin katokesän eloa, tänne Tammerkosken myllyille. Heikot olivat ihmisten rautalaitteet kovien jäänlähtöjen aikoina, mutta ne kuitenkin osoittivat heidän yritteliäisyyttään. Ja niinpä kerran kuningas matkoillaan maassa saapui tännekin, näki ihmisten ponnistuksen, hurmaantui paikkakunnan ihanuuteen ja halusi

osoittaa raatajille hyvyttää. Hänen käskystään nyt perustettiin tänne kaupunki. Ja siitä tuli Suomenmaan ensimmäinen vapaakaupunki ja se sai nimensä kosken mukaan, jota saattaakin pitää sen isänä.

Mutta nytpä nuoren kaupungin asukkaat, kuin lapset keväällä jäänlähdön aikaan, toimeliaina kiiruhtivat rakentamaan Tampereen alueelle yhä useampia tehdaslaitoksia, ja he osoittivat selvää halua päästä äveriäiksi ja omavaraisiksi, sillä pian lyötiin täällä tiiliä, kudottiin ja värjättiin kankaita ja valmistettiin sekä nahkaa että paperia. Mutta vielä ihmeellisempää on tulossa: kaukaa ulkomailta saapuu insinöörejä ja monennimellisiä mestareja. Ja tuodaan jättiläiskoneita, joita koski käyttää, niin ettei ihmisvoimaa ja tähänastisia pieniä pyörälaitteita enää tarvitakaan. Kosken partaalle kohoaa suuria rakennuksia. Ja kaduilla liikkuu outoa kansaa, käyttäen outoja, rikkaiden pukimia ja puhuen outoa kieltä. Ei täällä ennen ole nähty näin uhkeita asumuksia eikä ajopelejäkään. On siinä ihmettelemistä seudun asujäimillä, joiden aikaansaannokset eivät mitenkään kykene kilpailemaan tehtaiden työsuoritusten kanssa! Onneksi kuitenkin nuo ihmeelliset koneet eivät tule toimeen aivan vailla ihmiskäden koskettelua ja niinpä paikkakuntalaisillekin tulee jotakin ansion mahdollisuutta. Ja kansaa virtaa nyt kaupunkiin, enimmäkseen nuorta kansaa, sekä miestä että naista, kaukaisilta seuduilta asti. Onpa siinä liikettä ja vilinää kun pillit puhaltavat ja työväki lappaa kadulle, tai sunnuntai-ehtoisin, kun kävellään hiekoitetuilla teillä pensasistutusten lomitse, mitä tänne on tehtaiden puolesta järjestetty. Pian havaitaan myöskin työväen taholla, sekä vaateparsien käytössä että elämäntavoissa yleensä kaikinpuolisen vaurastumisen merkkejä. Yhä suurellisemmiksi käyvät kaupungin markkinat, yhä enemmän nuorta kansaa karkeloi juhannusiltoin kokkokallioilla. Ja yhä enemmän vilisee lapsia pihamailla ja kosken suvannoissa, missä äidit huuhtelevat pyykkiään.

Eräällä tällaisella tamperelaisella pihamaalla taaper-teli vähää vailla sata vuotta sitten pieni kaunis tyttönen, Johnsonin Miinu, jonka askelia sekä isä että äiti hellällä huolella seurasivat, milloin taluttaen lapsen

alas siistin vähäisen puutalon portaita, milloin sylissä nostaen hänet pihanurmelle. Kun Johnsonien ensimmäinen lapsi oli aivan pienenä kuollut, niin oli vanhemmilla nyt ainainen pelko, että jotakin sattuisi tälle Miinulle, joka oli heille sen varhain kuolleen sijasta annettu. Miinun isä oli Finlaysonin puuvillatehtaan mestari Gustaf Wilhelm Johnson ja äiti Ulrika Archelin, molemmat rehellistä suomalaista talonpoikaissukua ja Tampereen lähipitäjistä lähtenyttä.

Heidän pienestä tyttärestäänpä näyttikin kasvavan oikea ihmelapsi! Ylpeänä ja onnellisena kanniskeli isä häntä olkapäillään, jotta hän saisi korkealta katsella koskea ja ihmisiä. Ja niin ihmeellisiä ja viisaita kysymyksiä lapsi teki, ettei niihin suinkaan ollut helppo vastata. Vieraatkin ihmiset — naapureista puhumatta — ihmettelivät Johnsonin Miinun kysymyksiä ja vastauksia. Kaikki vapriikin koneet hänen piti saada tietoonsa. — Tämäntapaiset asiat hän vaati isältään. Äidin kanssa puheltiin tuiki toisenlaisista. Äiti kun oli hurskas ja jumalaapelkääväinen ihminen, vaistosi ylikuonnolliset. Hänen pieni tyttärensä osallistui jo varhain samantapaiseen unennäön elämään kuin äitikin, jonka, muutoin, koko päivä omistettiin kodin töille. Näihin tehtäviinhän äiti Miinustakin toivoi apua, työtä kun hänelle oli lisääntynyt lapsijoukon lisääntyessä. Mutta tyttösen harrastukset näyttivät suuntautuvan muualle.

Viisivuotiaana Miinu jo luki — ties miten oli oppinut. Niinikään hän suurella äänellä veisasi virsiä ja yritti jo urkuharmonilla lauluaan säestääkin. Ei sovi ihmetellä, että isässä heräsi halu saada tällainen viisas ja etevä tyttö kouluun. Olihan tehtaan yhteyteen perustettu koulu, vaikka tietysti ruotsinkielinen. Turhaan äiti koettaa pitää puoliaan: tyttöjen tuli tuntea kotoiset tehtävät eikä ajatella sellaisia turhia kuin koulunkäynti! Mutta isä ja Miinu tukivat toisiaan, Miinua eivät äidin askareet vähintäkään huvittaneet, ei hän myöskään pelännyt ruotsinkieltä, ja Miinun päästyä kuusivuotiaaksi hän ja isä ovat vieneet tahtonsa perille ja Miinu paukuttaa jo ruotsinkielisiä läksyjään, jotta kotituvan seinät tärisyvät. Siellä koulussa on suloinen opettajatar, jonka tunneilla opinhalu vain kasvaa. Johnsonin älykäs

ja vilkas Miinu-tyttönen seurusteleekin jo ruotsinkielellä parempien ihmisten lasten kanssa, ainakin ulkossalla. Ja hänen herkäät vaistonsa kaukaisesti ilmoittavat hänelle, että on ero ihmisten ja ihmisten välillä, on rikkaita ja köyhiä, on ylhäisiä ja alhaisia.

Miinu on kahdeksan vuoden ikäinen, kun tehdas lähettää hänen isänsä panemaan pystyyn lankakauppaa Kuopioon ja perhe joutuu muuttamaan sinne. Ei lähde Miinu tyhjänä syntymäseudultaan. Hän vie matkassaan rikkaat ja monipuoliset muistot. Ei ole Kuopiossa Tammerkosken valtavia kuohuja, ei jyskiviä koneita eikä huutavia tehtaanpillejä. Mutta täällä on kauppapuoti, jossa ihmisiä koko päivän tulee ja menee! Lankaa tarvitsevat sekä rikkaat että köyhät, ja yksi tahtoo punaista ja toinen tahtoo mustaa. Finlaysonin tehtaan lankakaupasta, joka on isän hoidossa, muodostuu Miinulle suurenmoinen nukkekaappi. Hänen leikkikumppaneinaan ovat isot ihmiset. Tai he ovat kaikki nukkeja, Miinu myös. He sanovat toisilleen »päivää» ja »hyvästi», he pyytävät lankaa tuolta tai tältä hyllyltä. Miinu ylettyy jo myymäpöytään ja hyllyllekin, kun nousee seisomaan lankapinkalle. Miinu antaa neuvoja lankojen ostossa — on ihmisiä, jotka eivät tiedä mitä tahtovat. Miinu oppii ottamaan vastaan rahaa ja antamaan takaisin. On tuo ... on tuo oikea älyniekka, tuo isän pikku tytär, joka itsepintaisesti yhä puhuu Hämeen murretta, vaikka täällä haastellaan savoa. Miinu oppii tuntemaan ihmiset ja arvaamaan mitä he tahtovat ennenkuin ovat avanneet suunsakaan. Kokonaisia elämäntarinoita voi lukea heidän kasvoistaan. Ja toiset kertovatkin avomielisesti elämänsä vaiheet alusta tähän hetkeen asti. Jotkut sadut ovat hauskoja, useimmat ovat surullisia. Kuinka onkaan niin paljon köyhiä ja surullisia ihmisiä! Kuinka Jumala sallii sellaista? Pieni tyttö on niin avulias ja ystävällinen, että ostajia tuntuu tulevan kauppaan suorastaan tämän pikku myyjättären vuoksi. Ja köyhille ihmisille Miinu on erikoisen hyvä.

Mutta kouluasia sukeltaa tietenkin isän mielessä jälleen esille, Kuopiossa kun on — tietenkin ruotsinkielinen hieno »frouvasväen koulu». Mutta kielestähän ei ole enää haittaa, senhän Miinu jo oppi Tampereella. Sen-

sijaan astuu esiin kysymys: sopiiko kauppamiehen tyttären päästä herrasväen lasten kanssa samaan kouluun? Miinun koti ei enää ole mikään varaton ja hänen isänsä puettaa hänet tavalla, jota vastaan ei herrasväenkään silmä voi mitään muistuttaa. Monen pohdinnan jälkeen, mihin ottavat osaa sekä älymystön kodit että koulun opettajat ja missä parhaan taitonsa mukaan sanansa lausuu myöskin Miinun isä, asia ratkaistaan Johnson-perheen hyväksi. Kauppamiehen tytär pääsee siis »frouvasväen kouluun», ja ainoastaan joku harva aristokraattinen isä jää kieltämään tytärtään seurustelemasta hänen kanssaan tai tuomasta häntä kotiinsa. Miinu ja tämä ylimystötyttö siis seurustelevat salaa ulkosalla. Kauppamiehen tytär huomioi heräävine vaistoineen mistä tämä mahtanee johtua. Kuitenkin hänen lahjakkuutensa ja herttainen olemuksensa vähitellen murtaa vastukset ja ennenpitkää hän on luokkansa johtava oppilas, paras ainekirjoittaja ja kaikkien uusien leikkien ja kuvaelmien keksijä.

Minna Canthista on siltä ajalta jäänyt seuraava, erään silloisen kuopiolaisen koulupojan, sittemmin kirjailija Robert Kiljanderin — kuvaus: »Hän oli pitkä ja solakka, silmät erittäin vilkkaat ja ymmärtäväiset ja kaunis vaalea tukka riippui hajoitettuna hänen hartioillaan. Hän ei lausunut sanottavaansa samalla läksyntapaisella tavalla kuin hänen kumppalinsa, vaan suurella vakavuudella ja tunteellisuudella ...» Oli kysymys Topeliuksen »Suoje-lusenkeli» nimisestä lastennäytelmästä, jota Minnan luokkalaiset erään koulutädin kortteerissa esittivät ja johon pääsy kaikilta mieshenkilöiltä oli ankarasti kielletty. Kuitenkin muutamat pojat olivat päässeet piileilemään kuokkavieraiden takana, ja Kiljander päättää kuvauksensa huomioon, ettei kyseenalaisesta koulutyöstä näyttelemineen mahtanut olla »leikkiä ensinkään, vaan täyttyä totta».

Niinkuin Tampere aikoinaan oli elämää varten eväs-tänyt lapsensa kaikella mitä tämä luonnonkaunis tehdaskaupunki saattoi pois muuttavalle antaa, niin nyt Kallaveden kaupunki ravitsee neitoseksi kehittynyttä Minnaa kaikella mitä nuoruus saattaa pyytää ja mikä tältä iältä tulevalle kirjailijalle saattaa olla käyttökeli-

poista. Kuopion nuoriso huvittelee huimasti, Minna Johnson hurmaantuneena mukana. Hänen vanhempansa, jotka eivät milloinkaan ole muuta kuvitelleet kuin että koulun päätyttyä seuraisi häät vakavaraisen ja kunnioitusta nauttivan miehen kanssa, näkevät mielihyvin, että tyttären taipumukset kehittyvät toivottuun suuntaan. Minna puolestaan tekee huomion, että mies, joka hänet hurmasi illan rusotuksessa, ei aamun valjetessa kestäkään päivän valoa. Hän näkee elostelevan miehen vaativan vaimoltaan uskollisuutta ja yhteiskunnan hyväksyvän tämän. Hän tekee huomion, että vaimon pitää olla miehelleen alamainen, tai toisin sanoin lausuttuna: että mies on vaimon pää. Hän näkee mitä tästä seuraa. Eikä huvittelu enää maistu. Naamarin alta paljastuvat elämän ankarat kasvot, jotka vaativat ihmiseltä jotakin muutakin kuin päiväperhosen liitelemistä kukkasesta kukkaseen. Nuorelle Minna Johnsonille selviää, ettei naisella oikeastaan ole valittavana muita teitä kuin avio-liitto. Ja hänen silmiensä eteen nousee kuvia irstaista, juopottelevista miehistä, jotka häntäkin ovat kosineet...

Juuri näihin aikoihin, 1863, avataan Jyväskylässä maan ensimmäinen suomenkielinen opettajaseminaari niinhyvin miehiä kuin naisiakin varten, ja kansakoulun suuri ajatus tempaa Minnan valtoihinsa. Kokonaan ja eheästi hän tahtoo sille antautua. Hänen oppilasparvensa ovat joka uutena päivänä kokevat, miten hän tahtoo heitä valmistaa elämän vaikeaa retkeä varten. Kuinka onkaan ihanaa ja onnellista suunnitella tällaista elämän-tehtävää!

Suomalaisen kansakoulun isä Uno Cygnaeus oli aatteelle antanut elämänsä omasta lämpimästä rinnastaan. Ja kaikki, jotka tähän uuteen kouluun tulivat, saivat kosketuksen hänen kipinästään. Nuoret opettajat astuivat luokkansa eteen ikäänkuin sitä ennen sadun Tuli-Hiili olisi käynyt koskettamassa heidän kieltään. Ja nuoret neitokset, tiedonjanon ja kaipauksen tänne tuomina, vastaanottivat vakaina joka sanan. Niin syntyi opettajien ja oppilaiden kesken kunnioitukseen ja kiittolisuuteen perustuva ihannesuhde, uusi ja aivan toinen kuin se mitä Minna oli tähän asti miehen ja naisen välillä tottunut tapaamaan. Kuitenkin se parissa tapauk-

sessa kehittyi kauemmas kuin nuoren opettajan ja hänen nuoren oppilaansa kesken oli ohjelmanmukaista. Ida Forsell joutui naimisiin Ernst Bonsdorffin kanssa ja seurasi siitä kunnioitukseen ja keskinäiseen ymmärtämykseen perustuva pitkä ja onnellinen avioliitto. Minna Johnson joutui, kauan vastustettuaan lehtori Canthin puolisoksi ja: »Kaiken pahan mitä tästäpuoleen sain kokea, katsoin olevan tämän anteeksiantamattoman synnin seurausta.» Ida Bonsdorffin kertomuksen mukaan ei Minnan ja hänen lehtorinsa avioliitto mitenkään ollut onneton. Canth oli kunnan mies ja kunnioitti kaunista lahjakasta vaimoaan suuresti. Varsinkin myöhemmin, kun lapset syntyvät ja kun sanomalehtityö kävi heille yhteiseksi, kehittyi heidän kesken suorastaan kaunis toverillinen suhde. Mutta Minnan neito-aikainen unelma vapaasta aatteellisesta työstä Suomen lasten hyväksi kansakoulussa, oli hänelle ylen rakas. Tämä unelma oli hänen luonteiselleen naiselle kiteytynyt kaiken onnellisuuden ainoaksi edellytykseksi. Jollei hänelle milloinkaan olisi näytetty tätä tulevaisuustehtävää sen täydessä vapaudessa ja kauneudessa, niin hänelle olisi ollut helpompaa alistua kaikkeen mitä elämä toi mukanaan. Mutta nyt häntä orjuutti kodin arki alati samoine töineen. Häntä masensi seurustelu syöminkeineen ja juominkeineen, juoruiluineen ja ummehtuneisuuksilleen. Häntä hirvitti lohduttomuus kaupungin köyhälistökoodeissa, missä raaka isä saattoi riistää lastensa raataja-äidiltä hänenkin köyhät ansionsa. Kuinka kauas olikaan joutunut suloinen näky kansakoulusta koivikossa ja opettajattaren asunnosta, missä kaikki oli valkoista ja kukkivaa ja missä opettajatar istui lampun ääressä korjaamassa lasten vihkoja tai valmistautumassa seuraavan päivän tunneille. Kaukainen armas näky ... !

Kuitenkin johtui tästä avioliitosta, että Minnan kotipaikaksi nyt tuli uusi seutu, kaunis, hymyilevä, aivan nuori kaupunki Jyväskylä, jossa yhtäikaa toimi tuo ihan-teellinen uusi opettajaseminaari ja rehoitti mitä hurjin tukkihuijaus kaikkine seurauksineen. Pomomiehet ostivat ympäristöjen kokemattomien metsien omistajilta polkuhinnasta heidän arvokkaat korpensa, juoppous ja ylensyöminen rehoittivat vallaskodeissa ja juhlissa, vii-

det markkinat vuodessa kokosivat rahvasta kaukaisilta maan ääritä ja hurja juopottelu ja tappeleminen jättivät silloin kaameaa jälkeä, varsinkin Jyväskylän työväen kortteleihin, missä lapsirikkaat perheet kärsivät suurta kurjuutta. Ne rehevät tukkipomojutut, joita tänään, sata vuotta myöhemmin vieläkin kertoillaan maassa, ovat syntyisin näiltä ajoilta. Esimerkiksi: humaltunut pomo, pieksut jalassa ja kontti selässä, kysyy kaupungin hienoimman hotellin ruotsiapuhualta bufettineidiltä, minkä hintainen on ruokasalin korkea seinäpeili. »Int förstär ja' finska», tulee vastaukseksi. Silloin iskee suuttunut pomo keppinsä peilipintaan, jotta sirpaleet lentelevät ja huutaa: »joko minä nyt saan tietää mitä peili maksaa».

Nuoren lehtorinrouvan, joka monen lapsen äitinä ja kodin monien käytännöllisten tehtävien uuvuttamana kaihoten muisteli lyhyttä seminaarikauttaan, ei oikeastaan sopinut valittaa. Hän oli nyt joutunut Jyväskylältä, nykyiseltä kotipaikaltaan — niinkuin aikaisemmin Tampereelta ja Kuopiolta — vastaanottamaan, mitä sillä, Jyväskylällä, oli tulevalle kirjailijalle annettavaa. Ja Jyväskylällä, suurten ja räikeiden vastakkaisuuksien kaupungilla olikin erikoisen paljon tarjottavaa. Vertavuotavin sydämin Minna Canth toteaa mihin ihmispeto kykenee, kun se päästetään irralleen. Nainen, tulevaisuuksien äiti, on jätetty sen mielivaltaan vailla lain turvaa!

Olisiko Minna Canthista tullut kirjailijaa ja esitaiteilijaa vailla tätä raskasta Jyväskylän-aikaa?

Suomen nainen ja Suomen kansa tuskin viettäisi hänen sadatta syntymäpäiväänsä, jos hänen vaikutuksensa olisi tapahtunut hänen suloisen neito-unelmansa mukaisesti. Arvokkaisiin aikaansaannoksiin yhdistyy aina uhri.

Jyväskylässä kokee Minna Canth rikkaimmat ja ankarimmat elämyksensä. Se mikä myöhemmin seuraa ei enää varsinaisesti kuulu siihen suureen kokemusten elonkorjuuseen, minkä varassa hänen myöhempi elämänsä ahkerassa ja — tekisipä mieli sanoa — riemullisessa aherruksessa kuluu.

Jyväskylässä kokee Minna Canth avioliittonsa moni-

naiset vaiheet, äidin onnen ja tuskan, ystävyiden siunauksen, yhteiskunnan räikeän kamppailun tarkoituksemukaisuutta kohden, isänmaanrakkauden heräämisen ja nousun, kansallistunnon kirkastumisen kansalaiselle, lapsuusajan perityn ja syvälle juurtuneen uskonnollisen ihanteellisuuden kamppailun todellisuuden ankarissa myrskyissä. Sielunsa uomaan ahdettuina tuntee hän Räikkien näiden väkevien vaistojen ja kokemusten myllertävän jotain käsittämätöntä täyttymystä kohden. Muistuu joskus hänen mieleensä Tammerkoski, jonka jäänlähtö-temmellystä hän katseli isänsä olkapäällä istuen? Missä on Jumala, missä Sinä olet, Jumala!

Hänen vuoteensa ääreltä tuskin siirtyi vanhan kokeneen kristityn Tuomas Kempiläisen kirja »Kristuksen seuraamisesta». Sen oli suomentanut Minna Canthin läheinen ystävä Eljas Erkkö, nuori runoilija, joka sortui keuhkotautiin. Minna luki kirjaa aamuin ja illoin.

Mutta eivät yksin naisen ihmisoikeudet miehen rinnalla olleet vailla lain turvaa. Hänen henkinen minänsä oli tyyten laiminlyöty tai kieroön kuljetettu: »Kun nuorena äitinä seisoin elämän pyhimpien vaatimusten edessä neuvottomampana, tietämättömämpänä kuin ainoakaan niin sanottu sivistymätön nainen, silloin opin syvästi halveksimaan ja tuomitsemaan sitä kurjaa tyhjämpävai-syyttä, jota sanotaan naisen kasvatukseksi, sitä silmänlumetta, jota nimitetään naissivistykseksi. Jokaisesta pahasta erehdyksestä, minkä tein lasten hoidossa, jokaisesta kalliilla hinnalla hankitusta kokemuksesta lykkäsin edesvastuun sen surkean opetusjärjestelmän niskoille, joka, sensijaan että valmistaisi naista elämää varten, ajaa hänet auttamattomasti harhapoluille.»

Maaliskuussa 1874 — siis Minnan täyttäessä 30 vuotta, tapahtuu hänen masentuneessa mielessään käänne. Hänen miehensä on tullut pienen viikkolehti »Keski-suomen» toimittajaksi ja Minna käsittää vaimon olevan annetun miehensä avuksi. »Oli kuin olisin elpynyt uuteen eloon ja uudistusinto sai minut heti valtaansa. Kirjoitin kiihkeitä kirjoituksia paloviinaa vastaan ja nämä herättivät huomiota paikkakunnalla...» Tästä maaliskuusta siis alkaa Minna Canthin kirjailijatoimi. »Juopumuksen vaikutukset» nimisellä ruotsinkielestä

käännettyllä artikkelilla astuu nuori lehtorinrouva salanimettä käyttäen yleisön eteen. Hänen esiintymisensä ei johdu turhamaisuudesta. Hän ei tunne yhtäkään naispuolista edeltäjää. Suomenkieli on viljelemätön ja vaikea käsitellä. Hän vaistoa joutuvansa naurun ja pilkan alaiseksi, jos tiedettäisiin hänen tekonsa. Vain kaikkein lähimmät uskolliset ystävättäret Ida Bonsdorff ja Flora Wallin saavat tietää hänen salaisuutensa. Näiden ystävättärien kanssa hän on kierrellyt, huivi päässä ja työvaatteet yllä, niissä laitakaupungin kodeissa, joiden puolestahan nyt hätähuudon nostaakin. »Viinaa vastaan!» kuuluu se tunnus, jonka puolesta Minna Canth kahden vuoden aikana miehensä toimittamassa lehdessä ja miehensä täysin hyväksyessä vaimonsa kirjoitukset, taistelee.

»Vainooko isänmaatamme todella vihollinen? Uhkaako joku vaara häiritä rauhaamme? — Uhkaa tosin! Kavala vihollinen kiertää maatamme etelästä pohjoiseen, idästä länteen. Hänen valtansa on jo suuri, ja se levenee päivä päivältä. Hän kietoo meidät pauloihinsa, hän hävittää kotimme, hän turmelee sielumme ja ruumiimme. Levollisinako katseleisimme miten vihollinen runtelee maamme — tämän maan, jonka edestä esi-isämme ovat kuolemaan asti taistelleet? Eipä suinkaan. Siis ylös miehet ja vaimot, vanhat ja nuoret! Yhtykäämme kaikki liittoon viinaa vastaan, sillä tämä juuri on kauhea vihollisemme.»

Nimimerkki »Viljan» (Minna Canthin) pirteän ja vauhdikkaan kynän vaikutukset ovat niin tuntuvat, että pienen »Keski-Suomi» lehden omistaja, joka samalla sattuu omistamaan suuren viinapolttimon, erottaa lehtori Canthin toimituksesta. Eipä suotta ollut Flora Wallin leikkillisesti sanonut: »nimi oli Ferdinandin, mutta työ Minnan.» Erottaminen kyllä tarkoitti rouvaa.

Tämä »syyllinen» palasikin jälleen kotiaskareihin. Kuitenkin olivat hänen huomiontekokykynsä ja hänen mielikuvituselämänsä siinä määrin joutuneet liikkeeseen, ettei mikään enää voinut pidättää niitä toimimasta. Uusi lehti »Päijänne» pannaan pystyyn ja nyt ilmestyvät siinä asiallisten artikkelien ohella Minna Canthin ensimmäiset kaunokirjalliset tuotteet. Hänen kokemuksensa eivät enää tyydy kulkemaan ahtaaseen uomaan

sullottuina, vaan ne vaativat purkautumista. Ihmisten hyödyksi, yhteiskunnan hyödyksi, isänmaan hyödyksi! Sairaita ja onnettomia hän tahtoo auttaa, parannukselle hänen täytyy saada aukoa alaa!

Vaatimaton Minna ei vielä lainkaan kuvittele aikovansa kirjailijaksi. Hän vain haluaa puhua kanssaihmisilleen niistä onnettomuuksista, jotka heitä uhkaavat. Kun on mahdotonta mennä puhumaan jokaiselle erikseen, niin se näin kirjoittamalla käy mukavasti. Mitä merkitsisi tässä hänen nimensä. Hän on vain huutavan ääni korvessa, joka vetoaa ihmisiin milloin parannussaarna-tyyliä käyttäen, milloin mielikuvitusmuotoa. Se mitä kaupungissa tapahtuu, osuu häneen kuin säiliöön, mistä hänen tulee lähettää se jalostettuna edelleen. Ja hän kirjoittaa sekä suuremmista että pienemmistä asioista ja yhä luistavammin hänen kynänsä toimii, valloittaen kielenkäytölle yhä uutta alaa ja uusia vivahduksia. Ei ole vähäiseksi arvioitava se työ, mikä täten tapahtuu suomalaisen sanonnan ja kielen hyväksi. Tapahtuipa esimerkiksi, että eräässä kansakoulunopettajien kokouksessa itäisellä Uudellamaalla sikäläisen piirin kansakoulujen tarkastaja julkisessa puheessaan oli kehoittanut suomalaisia opettajia oppimaan ruotsia, koska se oli maamme sivistyneiden kieli. Mutta Jyväskylässä tällainen teko kohtasikin jyrkän vastustuksen, siellä kun usko suomalaisuuteen oli ehyt ja ehdoton. Minna kirjoittaa:

»Rakkaat suomalaiset! Voitteko tarkoin käsittää tätä ruotsinkiihkoisten suurta rakkautta ja sydämen hellyyttä! Eivät he riitaa rakasta; kun vaan kiellätte oman itsenäisyytenne, poljette omaa kieltänne, ovat he valmiit meille tarjoamaan veljen kättä.

Miksipä kuitenkin suotta vihastuisimme heidän tyhjästä juonistansa? Tehkäämme vaan vakaasti työtä itse kukin kentällämme, rakastakaamme isäimme maata, edistykäämme tieteissä ja taiteissa...»

Saatuaan kynän aseeksi sovitetuksi käteensä, hän iskee sen epäkohtiin, siten saadakseen aikaan parannusta. Hän on yhä edelleen kansalainen ja lähimmäinen, joka ei saata pysyä kylmänä kärsimyksille. Mutta syksyllä 1878 tapahtuu hänessä muutos. Suomalainen Teat-

teri on, niinkuin pari kertaa aikaisemmin vierailut Jyväskylässä ja Minna, entinen Topeliuksen satunäytelmän suojelusenkeli, on istunut illasta iltaan katselijoiden joukossa.

»Ooh — joka olisi päässyt teatteriin ja saanut ruveta näyttelijäksi. Mutta minulla oli mies ja kuusi lasta eihän semmoista voinut ajatellakaan. . . Ajatella? Miksei? Ajatukset, ovathan ne tullista vapaita. Iltasella kun olin saanut joukkoni levolle, kuvittelin olevani teatterissa näyttelijänä, kuvittelin hurmaavani koko Suomen yleisön näyttelemiselläni. — Ja minä nautin voitoistani, vaikkakin ne olivat pelkkiä mielikuvitteluja. Päivällä taas asetin kaikki kuusi lastani riviin istumaan, itse asetuin heidän eteensä toiselle puolelle salia ja rupe- sin näyttelemään. Pekka poikani, joka silloin oli noin parin vuoden vanha, hymähti kerran minua katselles- saan ja sanoi harvaan ja hartaasti: mamma on hupsu! Josta minä tietysti hieman nolostuin.»

Mutta Minnan ystävälleensä Kiljanderille valittaessa joutuneensa väärälle uralle, kun ei ollut päässyt näyt- telijäksi, kehoitti tämä häntä rupeamaan näytelmäkir- jailijaksi. Ja teki sen tosissaan. Ja Minna pysähtyi sitä ajattelemaan. Ja seurasi tavattoman jännityksen aika. Olihan Minnalla paitsi omien kokemusten varastoja suuri määrä toisilta saatuja. Oli muiden muassa sellainen Hoppulais-tyyppi suoraan Jyväskylän torilta, joka heti rupesi laskettelemaan sanasutkauksiaan, ja ennenpitkää Minna Canth tapasi itsensä kirjoittamassa näytelmää. »Se sujui. Se sujui kuin itsestään. Oli kuin minulle joku vieras voima olisi kirjoitusta sepittänyt enkä minä itse. Ja kuinka minä olin onnellinen! Jokainen repliikki, joka tuli paperille, herätti minussa riemua. Että minä osasin, osasin todella kirjoittaa, kuka sitä olisi uskonut! Ainoa suruni oli, etten tuota ennen ollut keksinyt. Kuinka paljon Olinkaan jo menettänyt aikaa hukkaan!»

Oli kuin tässä työssä taiteilija Minna Canthissa olisi puhjennut kukkaan. Kaikki oli tapahtunut äkkiä ja odottamatta, niinkuin kevät joskus puhkeaa. Riemun vallassa hän kirjoittaa ja huudahtelee, nauraa ja nau- rattaa toisia. »Murtovarkaus», jonka sittemmin koko Suomen kansa osasi ulkoa, näkee ensi kerran päivän-

valon. Koko kotiväki ottaa osaa tähän kirjalliseen syntymisriemuun. Keittiössä kuunnellaan emännän esitystä ja arvostellaan sitä, koulupoika Eljas Erkkö, joka asuu talossa, huudetaan lausumaan mielipiteensä. Minna itse elää lapsuutensa ja nuoruutensa ilot uudella tavalla uudelleen. Kaikki hänen nukkuneet riemulliset vaihtonsa ovat heränneet ja ilakoivat hänessä. Hänestä kasvaa esiin henkilöitä ja tapahtumia. Onko tämä mahdollista? Onko tämä totta? Ei! Mutta se on todellisempaa kuin todellisuus!

Vastakohdat olivat pitkin Minna Canthin elämää asettuneet hänen eteensä selventämään ilmiöiden ääriviivoja. Niinpä nytkin. Kesken taiteilijan riemullista inspiraatiota asettuu sen vierelle suru, näyttäen hänelle todellisuuden ankarat kasvot. »Mutta samoihin aikoihin alkoi kova huoli kiduttaa mieltäni. Mieheni terveys heikkeni, hänen voimansa riutuivat päivä päivältä, en voinut sitä enää salata itseltäni.———Heinäkuun 13. päivänä se kamalista kamalin tapahtui. Isku oli musertava. En tiennyt näille ilmoille paljon mitään, näin vaan ikäänkuin unessa, että lapseni olivat mustissa vaatteissa ja suruharsoissa, minä itse samoin.»

Lahjomaton tosi oli nyt äidin edessä: ympärillä kuusi lasta, heistä vanhin tuskin kolmeatoista täyttänyt ja puolen vuoden perästä syntymässä seitsemäs. Minna Canth eli nyt läpi suurimmat hetkensä ja nousi surun mustien siipien kannattamana kirkastuksen vuorelle, mistä palasi elinkelpoisena elämän velvollisuuksiin. Hänen täytyi luopua kirjallisesta työstä, muuttaa Kuopioon ja lankakaupan turvin alkaa elättää perhettään! Lapsen synnyttyä hän, vaikka hyvin heikentyneenä, urhoollisesti ryhtyykin toteuttamaan päätöstään. Löysikö hän suurimmassa surussaan lohtua lopettaessaan Murto-varkautta, jonka hän suurimmassa riemussa oli aloittanut? Joka tapauksessa näytelmä lähti matkaamaan omille teilleen Suomalaiseen teatteriin.

Kirjailija osaltaan kävi läpi kipeät inhimilliset tuskat, eron seminaarikaupungista, uskollisista ystävistä, kotitalosta, jonka rakentamista oli kiihkeästi seurannut piirustuksista asti, jonka puutarhaan oli joka puun ja pensaan istuttanut. Kahteen rekeen oli mahdutettu kaikki

mikä sai seurata uuteen tuntemattomaan tulevaisuuteen armaasta onnen ajasta seminaarikaupungissa. Kolme päivää kesti vaivalloista matkaa. »Näin nyt kuljin joukkoineni samaa tietä, jota neljätoista vuotta aikaisemmin eräänä päivänpaisteisena syyskesän päivänä olin vasta vihittynä nuorena rouvana tullutkin. Silloin oli turva mukana, nyt sitä ei ollut koko maailmassa, yksin täytyi alkaa elämän taistelu sekä omasta että seitsemän pienokaisen puolesta.»

Koruttomasti, vailla kaikkea hempeää tunteellisuutta tai artistista asennoitumista kirjailija Minna Canth koettaa järjestää suuren perheensä elämää Kuopiossa, samaan aikaan kun Helsingissä Kirjallisuuden Seura 50-vuotisjuhlakokouksessaan palkitsee hänen näytelmänsä ja Kaarlo Bergbom kirjoittaa hänelle, että »Murtovarkaus on niin ilahduttava alku, ettei Kiven jälkeen kotimaiselle näytelmäkirjallisuudelle ole ilmestynyt parempaa ennettä».

Erinomaisella käytännöllisellä älyllä järjestää tuleva kauppias liikkeensä, varovasti ja ennen kaikkea kannattavaisuutta silmällä pitäen. Kirjallinen työnteke — joka »lankakaupan rouvalle» kuitenkin lienee hänen nykyisessäkin elämässään juhlapuoli — tulee toisessa sijassa. Koko hänen päivänsä kuluu kauppapuodissa. Ja vähitellen käy koko kaupanteko ja ihmisten palvelu hänelle suorastaan huvittavaksi, niinkuin kerran pienelle Miinu Johnsonille. Ja ihmistuntemus suorastaan tarjoutuu osaltaan auttamaan kirjallisessa työssä! Kaupanpito ja kirjallinen työ voidaan siis sovittaa keskenään, sen Minna Canthkin huomaa, kunhan vain vuorokaudessa olisi korkeampi tuntimäärä! Jota suurimmalla menestyksellä Murtovarkautta näyteltiin pitkin maata, sitä enemmän alettiin kirjailijalta vaatia uusia näytelmiä. Kun laajeneva liike kuitenkin tarkkaan vaati kauppiaan päivän, täytyi kirjailijan tehdä työtä aamuvarhaisilla ja yöllä. Urhoollisesti Minna Canth taistelee lastensa puolesta, joiden koulunkäynti kysyy varoja, ja uskollisesti inspiraatio antaa hänelle voimaa myöskin luovaan työhön. Kaikki kipeät kokemukset ja armaat elämykset tarjoutuvat palvelemaan kirjailijaa hänen pyhässä tehtävässään.

Ja vähitellen kasvaa Minna Canth suureksi kirjailijaksi, jonka näytelmien ensi-illat ovat juhlia pääkaupungissa ja joita kautta maan esitetään enemmän kuin kenenkään toisen kirjailijan. Kaikki se tärkeä sanottava mikä häneen on patoutunut, vaatii nyt purkautumista. Ja hän puhuukin suunsa puhtaaksi. Kansallisuuskysymys, Suomessa Snellmanin voimakkaan herätyshuudon esiin kutsuma, vaatii oikeuksiaan kautta Euroopan, niinkuin kevät se ottaa omansa. Raittiusliike, naiskysymys ja työväen pyrinnot ovat polttavia kysymyksiä kautta koko avaran maailman. Niin myös Suomessa. Ihmeteltävällä pontevuudella ja voimalla Minna Canth käytännöllisen toimintansa ohella, joka turvaa hänelle ja hänen perheelleen riippumattoman aseman, suorittaa kirjallista luomistyötään. Parissa kymmenessä vuodessa lähtevät hänen kuopiolaisesta kodistaan maailmalle hänen suuret näytelmänsä ja romaaninsa. Ne eivät jätä ketään välinpitämättömäksi. Se myrsky minkä ne monesti aikaansaavat, on kevätmyrskyä. Ja vastustajat, jotka tämä voima-nainen nostaa liikkeelle, ovat maan parhaita ja voimakkaimpia. Niinpä on mielipiteiden vaihto tasaväkistä. Niinpä tuntuu, huolimatta siitä katkeruudesta ja masennuksesta, jota taiteilija ajoittain kokee, näissä väittelyissä ja otteluissa riemullinen voitollisuus. Yhä uutta työ-intoa syntyy.

Taitteen hänen suureen taistelukauteensa tuo »Kovan onnen lasten» kohtalo. Tätä näytelmää vastaan nousi sekä valtaapitävä yhteiskunta että arvostelu. Eikä Minna Canthin uskollinen ystävä ja ymmärtäjä Kaarlo Bergbomkaan voinut pysyttää sitä näyttämöllä. Se näyteltiin Suomalaisessa Teatterissa yhden ainoan kerran. Minna Canth käyttää tästä puhuessaan Renan'in sanoja: »Paljon voimaa ja viisautta vaaditaan siltä, jonka velvollisuudentunto, kunnianhimo tai julma kohtalo määrää sekaantumaan ihmiskunta-raukan kohtaloihin.» Ja hän jatkaa:

»Katsoin nyt parhaaksi levätä laakereillani — kaikinpuoliseksi eduksi kodilleni ja hermoilleni. Seuraavana vuonna menetin kuoleman kautta kaksi parhainta ystävääni ja suuresti rakastetun täysikasvuisen tyttären. Ja nyt tunsin, että minut oli kuljetettu aina ikuisuuden

porteille asti, mistä näin elämän vapaammin ja selkeämmin. Iskut ja lyönnit eivät enää sattuneet minuun enkä enää tuntenut olevani omasta puolestani velvollinen niitä jakelemaan. Erkanin taistelusta ja jäin ainoastaan katselijaksi. Lisäksi tulivat painostavat poliittiset olot, jotka panivat pelkäämään kansallemme pimeää tulevaisuutta. Mielestäni hävisi viimeinenkin pisara katke-ruutta, työhalu heräsi jälleen ...»

Tämän vapautuneen ja selkeytyneen työhalun innoittamana Minna Canth luo viimeiset näytelmänsä. Ne ovat hänelle taiteellisia riemuvoittoja ja on niillä ollut pysyvä sija suomalaisella näyttämöllä — yhtä hyvin maan suurimmilla, kuin syrjäkylien puutteellisemmillakin. Kaikkialla ne ovat valloittaneet yleisönsä.

Minna Canthia ei ole Suomen näyttämötaiteessa tänään, hänen sadantena syntymäpäivänään, kukaan voittanut.

Uljaana kohoa hänen hahmonsa hänen juhluvoonnan keskeltä Suomen keväistä kulttuuria. Ne rikkaat lahjat, jotka hän syntymässään ja elämässään vastaanotti, on hän käyttänyt kansansa hyväksi.

Me rakastamme häntä ihmisenä, me siunaamme häntä esitaistelijana, me ihailemme häntä taiteilijana. Työtekijäänsä kiittää.

MUISTELMA HAUTAUSMAALTA

Hetkittäin tulee meille ihmisille pakottava kaipausta päästä yhteyteen vainajiemme kanssa. He palautuvat alituisesti mieleemme, he käyvät luonamme unessa. He ilmaisevat monella muotoa läsnäolonsa. Myöskin me pakottavasti tunnemme, että meidän täytyy päästä sinne, minne me kerran kätkimme heidän ruumiinsa, heidän haudoilleen, sille kohdalle syntymämaata, missä heidän tomunsa lepää.

Tämä vuosi 1945 on ajankohta, jolloin jokaisen suomalaisen ajatus etsii edesmennytä rakasta, lähempää tai kauempaa menneessä ajassa. Tänä vuonna tulee kuluneeksi 600 vuotta siitä, jolloin Suomen aikakirjoissa ensi kerran tavataan maininta hautausmaan vihkimäjuhlasta. Niinpä tunnemme me suomalaiset nyt pakottavaa tarvetta lähestyä vainajiamme ja hautausmaitamme, asettua yhteyteen poismenneiden esi-vanhempien kanssa, hiljentyä heidän muistonsa ääreen, ottaa vastaan heidän läsnäolonsa, ripittäytyä heille ja anoa heidän suojelustaan Jumalan luona. Meidän täytyy saada käydä syntymäseutumme tutusta hautausmaan portista — hengessä, jollei se ole mahdollista todellisuudessa —, nähdä tutut ristit ja muistokivet, nähdä ne koivut ja kuuset, jotka heille humisevat, herkistää korvamme kuulemaan sitä hellyyttä, jota hautakumpu meille välittää.

Kuvaamaton hartaus täyttää koko olemuksemme tällaisena juhlahetkenä.

Kerran tapahtui eräällä Suomen hautausmaalla seuraavaa:

Oli arkipäivä ja meitä oli siellä vain muutamia hen-

kiä. Kylällä tehtiin heinää, oli hehkuvaa heinäkuuta. Hiljaisuudesta kuului vain yksinäisen linnun visertely ja villien mehiläisten surina. Porttia lähestyy nainen. Hän ei varmaan ole paikkakuntalaisia. Vapisevatko hänen kätensä, kun hän koettaa avata porttia? Hänen etsivä katseensa käy yli puiden ja ristien. Tuolta oikealta puolen käytävää hän etsii. Viipyvin askelin hän lähestyy ja pysähtelee. Nuori haudankaivaja, joka sattuu olemaan paikkakuntalaisten mukana, näkee, että tulija on täällä outo, mahtaa olla ulkomaalainen, vaateparsa todistaa varallisuutta — pitääpä mennä lähemmä, jos vieraalla olisi jotain kysyttävää.

Niinpä onkin.

Hän tulee kaukaa, hän puhuu suomen kieltä. Hän etsii omaisen hautaa — ja hän lausuu nyt tuon omaisen nimen ja kuolinvuoden. Täällä se oli oikealla portista, täällä, ei kaukana vanhan rovestin hautakivestä. Jes — täällä, täällä sen täytyy olla. Hän oli pieni tyttö, kun tuo omainen haudattiin, ja seisoi koivun juurella ja piti isää kädestä. Koivu ei ollut suuri, mutta hän muistaa selvään sen valkoisen tuohirungon. Vaan missä onkaan se koivu? Se oli haudan merkinä, kunnes isä teki valkoisen taulun, missä oli äidin molemmat nimet. Puu oli jo kasvanut paljon suuremmaksi, kun he lähtivät Amerikkaan. Sen täytyy nyt jo olla suuri puu. Vaan missä on koivu?

Me olemme jo kaikki liittyneet kaukaiseen tulijaan ja etsimme hänen mukanaan hänen äitinsä hautaa. Me näemme hädän hänen sielussaan kasvavan ja kasvavan. Kultaiset rannerenkaat helähtävät vastatusten hänen ristiessään käsiään. Pakottava kaipaus on ajanut hänet tänne merten takaa, tuon köyhän hautakummun ääreen, jolta isän veistämä muistotaulu jo on ammuin lahonnut ja jonka ainoana merkinä nyt täytyy olla mahtava koivu. Mutta koivua ei ole. Jes — täällä! Täällä on ollut se merkkipuu, mutta on vain jäljellä kanto — ei mitään kumpuakaan!

Niin, ehkä vanha suntio olisi tietänyt, ehkä olisi kylällä joku vanha ihminen, joka muistaisi...

Mutta kaukainen sisaremme merten takaa, Amerikan suomalainen, näyttää jo luottavan omaankin muistiinsa.

Hän jää tuon karun kannon luokse, joka kerran on kannattanut tuuheaa, laulavaa puuta, ja puu oli laulanut rauhaa hänen äidilleen . . . Siitä on kauan, kauan.

Mutta kaikki palautuu hänen mieleensä eikä hän enää tarvitse ketään meistä. Me jätämmekin hänet, kuulemme hänen autonsa pysähtyvän hautausmaan portille ja näemme hänestä enää vain välähdyksen. Hän on polvillaan maassa, kasvotkin koskettavat maata.

Lapsi on löytänyt yhteyden äitiinsä, tytär on löytänyt yhteyden syntymäseutuunsa.

UUNO KAILAAN ÄIDIN LEPOSIJALLA

Aina kun me lapsenmielin ja lapsen-uskossa elävien mailta lähestymme vainajia, tapahtuu ylösnousemuksen ihme: me saamme tuntea heidän läsnäoloaan ja seurustella heidän kanssaan sielusta sieluun. Rukouksessa ja kaipauksessa on meille maan lapsille suotu tämä lohdutus eronhetken suureen tuskaan. Suurina kuolinaikoina vuotavat vereksillä haudoilla surevien vereksistä tuskanhaavoista vuolaat kyyneleet ja usein vasta ajan lieventävän käden kosketuksesta me pääsemme siihen lapsen-uskoon ja lapsenmieleen, jonka avulla voimme tulla liki vainajiamme. Vainajat eivät ole poissa luotamme niinkauan kuin muistamisen ja rukouksen siltaa myöten ylläpidämme yhteyttä heihin. Vainajiemme varsinainen kuolema meihin nähden on unohdus. Muistaminen tietää meidän kohdaltamme poismenneidemme elämää meidän yhteydessämme, unohtaminen heidän kuolemistansa. Kuinka paljon onkaan unohdettuja vainajia, joiden sukua ja heimoa me olemme! Mutta silloinkin kun vuodet jo ovat käyneet yli hautojen, ei meillä ole varaa menettää yhteyttämme poismenneisiimme. Sillä aina meillä on heille jotakin tilittettävää, aina heiltä jotakin anottavaa ja heille jotakin uskottavaa. Aina me kuolevaiset tarvitsemme sitä mieltä, joka yhdistää meidät vainajiimme ja joka valmistaa meitä omaa lähdönhetkeämme varten. Muistamisen mahtava voima liittyy erikoisesti siihen paikallisuuteen, mihin vainajamme kätkettiin.

Muistamisen tarve on tänään tuonut meidät tänne, tälle haudalle.

Se on äidin hauta. Kun koko isänmaa hartaassa kiitollisuudessa toistelee hänen runoilija-poikansa säkeitä, niin eikö ole oikein ja kohtuullista, että me hartaassa kiitollisuudessa lähestymme myöskin äitiä!

Asteli kerran, vuosia sitten, Honkapään talossa, Hartolan hiljaisissa metsissä pihapolkuja ja pellonpientareita kaino vaalea Olga, suuren ja kunnioitetun kodin tytär. Täällä vallitsi yksinkertainen työntäyteinen elämä, Jumalalle annettiin kunnia ja Hänen käskyjensä noudattaminen tiedettiin ainoaksi keinoksi, jolla johdettaiisiin ihminen kunnialliseen vaellukseen. Tuskinpa Olgan elämä erosi toisten sydänmaan tyttärien elämästä. Hän tunsu kotinsa suuren tuvan, pöydän, jonka ääressä lukuisa perhe nautti jokapäiväisen leivän ja jonka ääreen pyhäpäivänä kokoonnuttiin Sanan ympärille. Hän tiesi ikkunan, josta pitkien pimeitten öiden jälkeen päivänvalo alkoi kajastaa. Hän iloitsi, kun räystäät alkoivat tippua auringossa, hän odotti kevättä ja kurkia. Hänen päivänsä olivat täynnä toimeliaita askelia tuvasta kaivolle, kaivolta navettaan ja saunaan. Pihamaan polut olivat syviksi tallatut, tallatut sukupolvien askelten alla kodin askareissa. Ne olivat samoja askareita, joita kerran kaksi tuhatta vuotta sitten maailman Vapahtaja hyväksyvin silmin seurasi. Hän katseli kuinka vaimo sekoitti jauhoja vakkaan ja tämä yksinkertainen kotoinen askar syveni Hänelle suureksi vertaukseksi. Kylvötoimitus laajeni Hänen silmissään kuvastamaan en ihmisten suhtautumista Jumalan sanaan, kun se kylve-tään heidän keskuuteensa. Näitä askareita ovat luke-mattomat äidit suorittaneet kiitosta kysymättä ja saaneet levon kotoisen kirkkomaan povessa. Honkapään kaino Olga-tytär askarteli kuuliaisena lapsena sisarusparvessa isän ja äidin kodissa. Mutta siinä kulki myllytie ja tällä tiellä hän sitten kerran, puoleksi säikähtäen, vastaanotti kihlasormuksen.

Ja niin hänet nuorena aviovaimona vietiin naapuri-pitäjään. Ja hän joutui asumaan talossa, missä valkoiset kirsikankukat löivät ikkunaruuutuun, ja syntyivät tiheään ja peräperään pienet lapset ja kuolivat pieninä. Silloinko ilmaantui nuoren äidin kasvoihin se syvästi totinen ja maailmasta vieraantuva katse, jonka näemme

jälkeenjääneessä kuvassa? Hänen äidinonnensa oli ollut lyhyt ja kun viimeinen hänen pienokaisistaan vihdoin-kin osoitti elinvoimaa, tuli kutsu äidille itselleen. Miten suuri tämä elinvoima tulisi olemaan, ei kukaan silloin aavistanut. Miksi olisi pojan elämä muodostunut, jos hän olisi voinut uskoutua tälle sielukkaalle, rakastavalle äidille, jos hän olisi voinut ripittäytyä hänelle, häneltä alati löytää turvaa? Sitä emme voi arvaella. Äiti sai kuoleman kutsun. Nuorena hänet kannettiin tästä portista ja laskettiin tälle paikalle. Hänen pienokaisensa, Uuno poikanen kasvoi Honkapäässä, vaarin ja mummon hoivissa.

Ja äidin henki eli tässä lapsessa. Itä-Hämeen sydäntä syvät urkusävelet olivat jääneet hänessä soimaan. Ja saattaneepa sanoa, että varhain kuollut äiti oli se satama, jonne hänen kaipauksensa alati häntä veti. Tälle äidille, niin läheiselle ja kaukaiselle, niin tutulle ja niin tuntemattomalle hän alati oli uskollinen. Hänestä tuli syvimmissä mielessä hänen ikuinen runottarensa.

Niin, olemme tunteneet tarvetta tänään pyhäin miesten sunnuntaina kokoontua runoilija-äidin haudalle muistamaan ja kiittämään Jumalaa.

NANTE, VILJAKKALAN POIKA

Puhe pidetty Ylöjärven hautausmaalla.

Vasta kun puu kaatuu, me näemme kuinka suuri se oli. Joskus kun myrsky tai kirves kaataa yksinäisen puun, me hämmästyimme: oliko se näin suuri, näin voimakas! Siihen jää nyt tyhjä tila meidän kotipihallemme. Puu soi suojan sateella ja helteellä, se varjeli hallaltakin. Tuntuu tyhjältä. Eikä sitä tyhjyyttä mikään täytä... Ystävä on lähtenyt.

Kerran, noin puoli vuosisataa sitten saapui Viljakkalasta Ylöjärvelle nuori mies. Hän ei vielä ollut kahtakymmentä täyttänyt. Oli pyhänmiesten aikaa, ihmisten pellot lepäsivät harmaina. Ne olivat vastaanottaneet siemenen, kantaneet tähkää, antaneet sadon ja nukuivat nyt, odotellen kevättä ja ylösnousemusta... Tunnustellen liitivät nuoren miehen katseet varmaan yli peltoaukeaman. Ihmisten ystävälliset hiljaiset vainiot siinä ympäröivät Jumalan peltoa, joka kirkkonsa turvissa juhlallisena kohosi peltoaukeasta. Nuorukaisen katse haki sitä taloa, jonne hän oli lupautunut palvelukseen.

Siinä se oli — Mikkola, ahtaan, ympäriinsä rakennetun kodin pyhättö, saman suvun hallussa ollut jo vuosisatoja.

Aavistiko nuorukainen Viljakkalasta, Ferdinand Kujansuu, että tästä talosta tulisi hänenkin kotonsa? Aavistiko vanha talo, että tulija olisi sen ystävä läpi vuosikymmenien, kautta elämän? Talo ja tulija katselivat toisiinsa yli syksyisten vainioiden. Talo oli vanha. Nuorukainen saapui taloon elämänsä keväässä. Hänen ja talon kesken oli syntyvä suuri ja kestävä ystävyys.

Nuori mies, joka nyt saapui Ylöjärvelle, oli hyvän kodin lapsi ja hän oli kotoa saanut suurellisimman perinnön, minkä mikään kuninkaanlapsi saattaa saada: terveen sielun ja terveen ruumiin. Hän omisti kaikki ne ominaisuudet, joiden turvissa ihmisonni, koti ja isänmaa kukoistavat: uskollisuuden, rehellisyyden, ahkeruuden. Näiden ominaisuuksien varassa viihtyy ihmispovessa omantunnon rauha ja kannetaan myötäkäyminen ja koettelemus samalla mielen tasapainolla, annettuina Jumalan kädestä. »Herra antoi, Herra otti, kiitetty olkoon Herran nimi.»

Talo sulki pian luottamuksella helmaansa nuoren työntekijän, tuntien hänet oman henkensä lapseksi, ja nuorukainen puolestaan iski kiitollisena voimansa pelon vakoihin, kynti ja kylvi tuntien työn ilon ihmeellistä onnea. Hän juurtui taloon, eli sen surut ja ilot ja tiesi sen kodikseen. Talon uskolliset eläimet kuuntelivat turvallisesti hänen ääntään, talon ihmiset vetosivat häneen kiinteällä luottamuksella ja kunnioituksella. Sillä talon ja sen ihmisten paras oli hänenkin parhaansa. Hänellä ei muuta kunnianhimoa ollut kuin luontonsa kallisarvoisilla lahjoilla palvella sitä tienoota, joka oli hänelle tullut kodiksi.

Työn ilon siunaus seurasikin Nantea missä hän liikkui. Ja minne hän tuli, siellä hänen korkeat siveelliset ominaisuutensa korottivat tavat ja jalostivat seurustelun ja kanssakäymisen ihmisten kesken. Eiköpähän mahtanut kerran kaksituhatta vuotta sitten olla tämän suomalaisen Nanten henkistä sukua sekin mies, jota maailman Vapahtaja mielisuosiolla katseli ja hänestä loi suuren vertauksensa kylväjästä, joka meni ulos siementä kylvämään ...

Yhä uusien keväiden kutsusta meni Mikkolan uskollinen kyntäjä ulos siementä kylvämään. Näiden tienoiden vainiot ovatkin pysyväisesti täynnä hänen askeleaan, hänen uskollisuuttaan ja uskoaan.

Tämä Jumalan-pelto kirkkonsa juurella on sekin alati avannut vakonsa vastaanottamaan kylväjiä ja kyntäjiä, elämän väsyneitä lapsia, poveensa odottamaan ylösnousemuksen kevättä. Kaksi isäntäänsä sai Nante pitkän

työpäivänsä kestäessä saattaa tänne Elämän ja Kuoleman Herran lepoon. Tänään seuraa hän heitä.

Tyhjä on talossa Nanten sija. Ja kaipaavien sydämet toistavat: kuinka hyvä ja valoisa ihminen hän olikaan!

Ja kun kevät jälleen koittaa, kun vaoista nousee uusi kasvu ja pellon lintu kohoaa korkeuksiin, silloin kukkii tähtäpäissä maan kiitollisuus, pellon kiitollisuus, isänmaan kiitollisuus uskolliselle työntekijälle.

HEINÄKUUN VIIDENTENÄ

Puhe pidetty Hörtsänän talossa 5. 7. 1946.

Suomen kansa on tämän päivän, heinäkuun 5:nneen, seppelöinyt kaikella sillä kauneudella, mitä isänmaan luonto sydänkesänsä loistossa voi tarjota. Heinäkuun viidentenä päivänä saattaa sanoa, että tämän pohjoisen maan kukoistus on kohonnut kaarensa huipulle, että silloin »kaikki kukkii ja heilimöi». Yhdessä kukkaterien, viljan nuorten tähkien ja puunlehvien voimakkaiden terttujen kanssa on ihmissilmälle avattu salaisuuksia niin runsaassa määrin, että hän saattaa hetkittäin uskoa kysymystensä päättyneen ja päässeensä salaisuuksien perille. Sillä salaisuus, kaiken olevaisen alku-perä ja kaiken kuolevaisen kohtalontäyttymys lienevät lopultakin se jokin, johon meidän sisäisin tiedonkaipuumme tähtää. Me tahdomme tietää mistä me tulemme ja minne me menemme, mikä on kaiken olevaisen tarkoitus. Näin heinäkuun viidentenä päivänä me ehkä voimme luulla ymmärtäneemme mikä on ollut siemenen tarkoitus, kun kätkimme sen maahan ja nyt näemme sen valmistuvan jokapäiväiseksi leiväksemme, mutta meillehän jää tuntemattomaksi, mistä tuli maailman ensimmäinen siemen, ja sitäköän me emme voi järjellämme selittää, mitä tapahtui siemenelle maan pimeydessä, kun vihdoin auringon ja mullan voimasta se nosti pienen punertavan piikkinsä, missä jo uinui aines täysinäiseen tähkään. Älköön ihminen luulkokaan, että ihme ja salaisuus lakkaavat sentähden, että ne tapahtuvat yhä uudestaan ja uudestaan, joka kevään aamussa ja jokaisen syksyn elonkorjuussa, jokaisen hallayön surmatessa ihanimmat puutarhat ja samalla julistaessa, että kevät

jo nukkuu idullaan syvällä maan alati hedelmällisissä uumenissa ja jokaisessa puun nupussa — ah, kuinka ihmeellistä ja salaperäistä onkaan, että kuolema ja ylösnousemus ovatkin siinä niin lähetyksin! Syntymisen ja kuoleman salaisuus asetetaan joka päivä eteemme — eiväthän ne lakkaa olemasta salaisuus siitä syystä, että tottuminen yleensä turruttaa meitä ja että me totumme ihmettelemättä katselemaan mitä ihmeellisimpiä ilmiöitä.

Tapasin hiljan erään tuttavan, jonka kasvoihin oli viime näkemältä tullut niin ihmeellinen loisto, että täytyi pysähtyä kysymään, mitä hänelle oli tapahtunut. Sain tietää, että salaisuus — kaiken olevaisen salaisuuden-ihme tai ihmeen-salaisuus — oli antanut hänelle armon päästä lähelleen. Ja hän oli vieläkin niin tämän salaisuuden lumoissa, että hänen piti minullekin, vanhalle ystävälleen kertoa elämyksensä, hiljaisin kuiskein. Hän kai vaistosi, että jos hän puhuu ääneen, niin seurassa nousee suuri ja iloinen melu: »onnittelemme, onnittelemme! No vai on sinusta tullut isoisä. Kas, kas kuinka punehtuu kuin tyttönen, jolle tehdään rakkautentunnustus!» Ei, ystäväni oli vielä niin liki salaisuuden lähdettä, että hän täynnä hiljaisuutta ja hartautta, mykistyneenä salaisuuden ihmeestä, puki sanoiksi sen mitä hänen häikäistyneelle siimalleen annettiin. Ystävät olisivat ehkä voineet sanoa: »No, jo nyt tuota ihmettelee — sitähan tapahtuu joka päivä!» Ystäväni kertoi kuiskaten, että hänelle edellisenä päivänä oli syntynyt tyttärentytär. Ja lapsi oli niin suloinen, ettei sitä voinut sanoin kuvata. Kaikki mitä ihminen läpi elämän, kuolemansa hetkeen asti tarvitsee, oli siinä jo idullaan, pienessä koossa. Pienoiset kädetkin olivat kuin ruusunlehdet, ja kynnetkin, kuinka kauniit ja täydelliset. Jumalan salaisuudesta, joka on kaiken olevaisen ehtymätön, muuttumaton ja puuttumaton voimanlähde, oli tämä ihmisparin salaisin kaipaus puhjennut ilmoille, hiljaa niinkuin jyvä salaisuudessaan itää oraaksi. Ah, tämä salaisuus, josta ihmisten Isän kaikki teot, niin käsittämättömät kuin käsitettävätkin lähtevät, on syvimmältä hengeltään se mitä sanotaan Jumalan rakkauksi. Tämä kaiken salaisuus, jonka perille ei meitä elinpäivinämme päästetä ja jota meidän sallitaan

vain aavistaa, tämä on läpi vuosisatojen houkutellut ihmistä luokseen, kiehtonut, raivostuttanut ja nöyryttänyt häntä, pannen hänet monesti epätoivossa huutamaan ilmoille kysymyksen: Miksi? Miksi?

Syntymän salaisuus — kuoleman salaisuus.

Suomen runous on seppelöinyt heinäkuun 5. päivän kaikella sillä kauneudella, mitä isänmaan luonto sydänkesänsä loistossa saattaa tarjota. Mutta tämän kauneuden syventää — ei syntymisen leikkivä aurinkoinen hartaus, vaan kuoleman tumma, kysymyksistä kylläinen kirkkaus, joka on tähtien sukua. Heinäkuun 5:n päivän runoseppel on suotu isänmaan puolesta henkensä antaneelle soturille. Ja hänen kalvenneille kulmilleen laskevat sen yhä uudelleen uudet sukupolvet, jotka siunaavat uhrimieltä ja ihailevat isänmaanrakkautta ja miehistä uljuutta.

Hän eli yli sata vuotta sitten, Sakari Duncker. Hän oli voittanut hyvin nuoren neidon rakkauden ja heidän lapsensa oli vielä varsin vähäinen, kun sotatorvet soivat ja jäähyväiset oli lausuttava. Tästä miehestä ei ole säilynyt paljon tietoja eikä yhtään kuvaa, mutta perintämuisto sanoo hänen olleen kuin paljastettu miekka ja että hänen urhoollisuutensa oli kuolemaa halveksiva. Pojat pitivät tästä upseerista ja kunnioittivat häntä suuresti. Huimapäisyydellään pelasti hän monen toivottoman tilanteen ja miehistökin oli muodostunut johtajansa kaltaiseksi. Kuitenkaan ei tämä Joakim Sakari Duncker ollut mieleltään mikään tappelija. Kirjeet nuorelle Maria Charlotalle henkivät syvää kaipausta kotiin, vaimon ja lapsen luokse sekä kotoisiin toimiin. Kuitenkin riisti tuima into hänet valtoihinsa, kun oli kysymyksessä isänmaan puolustaminen. Se pohjautui pyhään velvollisuudentuntoon, sillä sodan kurjuus saa hänet kerran kirjeessään huudahtamaan: »Voiko tällainen johtua Kaikkivaltiaan tahdosta, huvittaako Häntä ihmisten kiduttaminen?» Näin hirvittävän kysymyksen tekee nuori mies, joka kuitenkin on vanhanaikaisen suomalaisen jumalisuuden opetuslapsi! Mutta hänen uljuutensa ja urhoollisuutensa kasvamistaan kasvavat. Hänen joukkonsa murtautuu monikymmenkertaisten saarrosten läpi ja armeijan vanhat päälliköt katselevat hänen

välähtelevää rataansa ylpeällä hellyydellä, ikäänkuin hän olisi heidän oma sankaripoikansa. Menetetyt sodan masennus painamassa mieltään Duncker vihdoinkin johdattaa peräytyvää joukkoaan meren yli, Ruotsin puolelle, alituisten yllätysten tehdessä joka hetken ikäänkuin viimeiseksi. Heinäkuun 5. p:n aamuna luoti sitten sattuu urhoolliseen mieheen, joka kuin ihmeen kautta on tähän hetkeen asti siltä säilynyt.

Teoksessaan tästä heinäkuun 5. p:n miehestä sanoo Fredr. Cygnaeus: »Tällaisessa kootussa voimassa, mikä säilyy selvästi hukkaan joutuvan joukon mielessä ja saa sen vielä viimeiseen asti uhmaamaan vaaroja ja kuolemaa, piilee ihmeellinen, ylevä yksinkertaisuus, ja henkilö, joka ei tunne iloa siitä, että hän kuuluu tuollaista voimaa omaavaan kansaan, ei ansaitse ihmisen arvoa.»

Suomen runous on huipentanut meidän lyhyen kesämme kukkean heinäkuun päivän asettamalla kuoleman sen keskipisteeksi, isänmaan puolesta kaikkensa antaneen soturin. Hänen paariensa ääreen kantautuu tuoksua kukkivilta niityiltä ja pelloilta, hänessä huipentuu meille isänmaanrakkaus ja hänessä me kunnioitamme esikuvallista isänmaan poikaa. Tämä sankarin uhrilla ostettu kauneus on vuosisadan aikana ravinnut jälkipolvia ja kannustanut niitä kunnian teille, kunnollisuuden teille, Jumalan teille. Mutta uhriin on myöskin osallistunut nuori vaimo.

Sata ja kuusineljättä vuotta sitten hän hiljaisessa kodissaan vastaanotti surusanoman. Me emme tiedä oliko hänellä voimaa nurkumatta alistua tapahtuneeseen, vai parkaisiko hän tuskasta ja toisteli kysymystä, miksi, miksi, miksi? Entisaikain ihmisillä oli usein niin ihmeellinen voima. Kun heidät johdatettiin käsittämättömien salaisuuksien eteen, niin eivät he vaatineet selitystä, vaan kärsivät hiljaa ja turvautuivat Jumalan johdattukseen. Sakari Dunckerin vaimo eli viisikymmentä vuotta miehensä kuoleman jälkeen, eli hiljaista kodin työntekijän elämää eikä lakannut palvomasta hänen muistoaan. Hänen viimeinen toivomuksensa oli, että hänen miehensä kirjeet pantaisiin arkkuun hänen päänsä alle. Ja pyyntö täytettiinkin. Viidenkymmenen vuoden yöt näkivät ne kyyneleet, jotka leski vuodatti, ja vii-

denkymmenen vuoden yöt kuulivat ne rukoukset, jotka hän kantoi Jumalalle ja joiden kautta leski pysyi miesvainajansa kanssa yhteydessä.

Mutta sotilaan sankarikuolema ja hänen vaimonsa uskollisuus kuolemaan asti muodostavat tästäpuoleen sen salaisuuden, jonka lumoissa me olemme viettäneet heinäkuun viidettä päivää.

Vuossata on mennyt — tämä kaikki on ollut hitunen ajan mittaamattomassa kulussa, jolla ei ole ääriä, ei taaksepäin, eikä eteenpäin. Aina määrättömän suuressa virrassa ovat yhtäikaa jo läsnä kaikki niinsanotut kuolleet, me kaikki niinsanotut elävät, ja ne kaikki, joita me kutsumme syntymättömiksi, aivan niinkuin luonnossa meidän ympärillämme yhtäikaa on läsnä menneiden kesien kukoistus maan mullaksi muuttuneena, ja tulevia kukoistuksia ravitsevana nyt kukkiva kesä, sekä salattuina umppuina kaikki tulevat kevääät. Tässä ajan virrassa, joka milloin nousee, milloin laskee, ovat läsnä kaikki menneiden, nykyisten ja tulevaisten loputtomat riemut ja tuskat. Pyörryttää — ajatellessa kärsimysten määrää. Pelottaa muistaessa syyn ja seurausten järkkymätöntä lakia.

Uhrin salaisuus alkaa selvetä syvällä meidän tajunnassamme.

Heinäkuun viidennen päivän salaisuus — sankarikuoleman salaisuus kohoaa sydämemme eteen. Suomen suvi seppelöi tämän päivän ja sen uhrin kaikella sillä loistolla, minkä lyhyt kesämme saattaa antaa.

Tänään, tällä paikalla ja tässä Hörtsänän talossa toteamme, että Sakari Duncker on saanut nuoren veljen — heitä voi olla useampiakin, vaikkemme tiedä heidän nimiään. Tämä sankari kuuluu viime sotaamme ja hänetkin — niinkuin hänen vanhemman veljensä Sakari Dunckerin, kohtasi uhrikuolema sodan viime vaiheessa. Vuosi on tänään kulunut umpeen siitä päivästä — vain yksi pieni vuosi ajan mittaamattomasta vuosisarjasta. Mutta vuosi, ah, niin täynnä surua, tuskaa, kysymyksiä, epätoivoa ja kyyneliä. Tämä suru kodissa, kotikylässä, kotiseudulla on vielä niin veres, että sen haavat yhä vuotavat verta. Poismenneen miehen komea olemus on ilmi-elävänä silmien edessä, hänen äänensä helähdys tuntuu

vielä olevan korvan ulottuvilla, hänen kätensä kosketus viipyy kodin esineissä, hänen askeleensa pihamaan nurmella, aitan polulla ja kaivotiellä, yksinpä kylän kiskakentällä, missä hän oli — täälläkin — ensimmäinen. Kaikki täällä kaipaa, kysyy ja anoo lievennystä. Jumala, sinä, jolla on valta ja voima, lievennä — ilmaise salaisuutesi! Miksi? Miksi? Hän oli kasvanut kaiken keskipisteeksi, häntä tarkoitti kodin aherrus, hänen piti jatkaa siitä mihin isät väsyivät, hän oli yksi ainoa kaunis lupaus — hän olisi ollut väkevä ase rauhan työssä Jumalan tahdon mukaan, hän olisi raatanut ja rakentanut. Hän olisi ollut isänmaan kelpo poika samalla kuin hän olisi ollut hyvä ihminen lähimmäiselleen. Suuri orpous jäi hänen jälkeensä. Kodin isä on harmaantunut, kodin äidin askel on käynyt raskaaksi, nuori sisko pysähtyy askareissaan ja tuntee yksinäisyytensä vailla ainoaa veljeä. Koko vanha uskollinen kotiväki tuntee mykän surun. Koko kodissa on jotakin pysähtynyt, velvollisuudet täytetään, mutta entinen ilo, kun oli läsnä Jaakko, tämä tulevaisuuden lupaus ja jo tämänkin hetken määrätietoinen ohjaaja ja työntekijä isän vierellä, on poissa — peruuttamattomasti. Sinä ihmisten Isä, anna merkki tarkoituksistasi!

Monesta kodista näilläkin mailla on mennyt poika, ainoakin poika. Paljon on valkoisia ristejä, kauniita puhtaita ristejä Oriveden Jumalan-puistossa. Raskas suru yhdistää omaisia näillä haudoilla.

Ja varmaan on tämä koettelemuksen aika avannut ihmissydämissä sellaisia tienoita, jotka hyvinä päivinä olivat tukossa. Meidän rukouksemme on saanut voiman, joka oli meille täysin aavistamaton, meidän arvostelukykymme on oppinut erottamaan halvan ja mitättömän siitä, mikä on pysyvää ja arvokasta. Ja ennenkaikkea: me olemme oppineet läheltä tuntemaan kuoleman, joka on meidän kaikkien osa, emmekä varmaan kammo sitä niinkuin noina hyvinä, huolettomina päivinä. Kuolema on meihin nähden tullut ystäväksi. Kuoleman kirkkaus on langennut yli maisen elämän ja meidän aherruksemme täällä alhaalla tapahtuu nyt tässä valossa. Me olemme maailmassa, mutta emme ole maailmasta. Ehkäpä meistä Jumalan ahjossa muodostetaan sitä

ainetta, jonka tulee lääkittää sairasta yhteiskuntaa ja pitää kansamme hengissä. Sillä sen työn, jonka meidän urhoolliset poikamme uhrikuolemalla sinetöivät, täytyy jatkua. Heidän ei suotu rakkaissa rauhantöissä elää ja kuolla. Mutta meidän osallemme jää tämä: kestää rauhan töissä, kaiken uhalla, ja saada rauhan töistä siirtyä nurmen alle. Myöskin on surun aikana tietoisuuteemme vankkumattomasti tullut, että näkyväisen vierellä sijaitsee näkymätön maailma, minne meidän kaipaaksemme pääsee kohtaamaan rakkaitamme. He seuraavat sieltä meidän kohtaloltamme. Mutta heille on jo ilmaistusta salaisuus ja he tietävät minkätähden kaikki tapahtuu.

Myrsky on käynyt yli maailman, muuttanut meidät ja muuttanut asiointilat.

Uudet asiointilat eivät aina ole entisten suoranainen jatko. Ne saavat alkunsa entisten tilain kumouksesta ja taas uudesta pyrkimyksestä tasapainoon ja onnellisempaan elämän tilaan. Historian kulkua ohjaa järkähtämättömäsi korkein järki, Jumalan oma ajatus sovitusta kohti. Ihmisen tulee oppia sopeutumaan siihen. Kuka on se isä, joka lapselleen ilmaisee salatut tarkoituksensa ennen aikojaan? Kun Jeesus Kristus vaikutti maan päällä, kysyttiin häneltä moninaisia. Hän ei voinut paljastaa salaisuutta, hän vastasi vertauksissa. Ja opetuslapsienkin täytyi tyytyä siihen tietoon, etteivät he vielä jaksaisi kantaa salaisuuden tuntemista. »Mutta vastedes saatte sen tietää.» Tämä lupaus annettiin. Salaisuus on ihmiselle välttämätön kuin kuolema. »Vastedes saatte sen tietää.» Ihmeellisen näkyväisen maailman vierellä elää näkymätön maailma omaa elämäänsä. Järki, niin tarpeellinen näkyväisessä maailmassa, ei aina ole paras johdattaja näkymättömään. Rukous ja kaipaus ovat varmoja oppaita. Täällä, näkymättömässä maailmassa, joka on olevainen jo ennen meidän kuolemaamme, voimme kokea suuria lohdullisia elämyksiä. Mutta tie käy aina kärsimysten portista. Historian kulkua ohjaa järkähtämättömäsi korkein järki, Jumalan oma ajatus sovituksesta. Mitkään epäitsekkäät jalot teot eivät joudu hukkaan, vaikka saattaakin siltä näyttää. Ne säilyvät rakennusaineena uudessa tulevaisuudessa, jonka meidän pyr-

kimyksesme aina tahtoo uskoa entistä paremmaksi. Jokaisessa uudessa kulttuurissa elää edellisten kulttuurien perintö edelleen, uusi ja vanha sulautuvat yhteen ja henkisten arvojen pääoma lisääntyy sukupolvesta sukupolveen. Yksityisen onni ja menestys saa tässä historian kulussa kyllä joutua koviin koettelemuksiin. Me voimme joutua poljetuiksi ja muserretuiksi niinkuin ahkera muurahainen, jonka ihmisjalka tallaa. Mutta syvällä ihmisen rinnassa elää tietoisuus siitä, mikä on hyvää ja oikeaa, ja tie ihmisonneen käy siitä, missä pyritään näihin. Silloin pyritään myös Jumalaan. Ja eikö liene Jumalan usein meiltä salattu ja käsittämättömästi ohjattu johto aina tarkoittanutkin viedä meitä sovittukseen.

Heinäkuun 5. päivä, Sakari Dunckerin kuolinpäivä v. 1809 ja Sinun kuolinpäiväsi, Jaakko Hörtsänä, vietetty sinun kodissasi 1945, kuluu jo iltaansa kohden. Dunckerille sepitti ihanan runon itse isä Runeberg, ja sinulle, Jaako Hörtsänä, on sepittänyt vieläkin ihanamman runon se isä, joka rakasti sinua yli kaiken ja joka kirjoitti runonsa sydänverellään.

RUKKASET JA KUKKASET
MUISTINÄKYJÄ

Ensimmäinen painos ilmestyi 1947

PIENI MAR'

Vähäisen papintalon kammarissa jokeltaa lapsi, Maarianpäivän aikoihin Mariaksi kastettu, tavoitellen kaikkea sitä riemullista ja sykähyttävää, mikä tulee ulkoa: ääniä, tuoksua, valoja, vauhteja! Tuuli tuutii ikkunaharsoa, puunoksa tuutii lintua, ikkunasta kirmaa kultasäteitä.

Lapsi kirkaisee ilosta. Hän tahtoo tuulen, hän tahtoo linnun, hän tahtoo kultasateet! Lintu ei saa mennä pois!

Kultasateet juoksevat peiliin ja kiehuvat ja sihisevät siinä — lapsi tahtoo peilin!

Ja taasen hän kirkaisee ilosta ja sätkyttelee käsiään ja jalkojaan.

Kukkuu! sanoo lintu. Lapsi jokeltaa vastaan, huhuaa, huutelee ja tavoittaa käsiinsä ikkunaharsoa. Mutta se vain hulmuu kultalankojen luona eikä tule sätkytteleviin käsiin.

— Kukkuu!

— U-huu! huutaa lapsi kaikella äänellään ja nauravalla suullaan ja pysähtyy odottamaan.

Mutta ei ketään tule. Isot ihmiset yhä vielä kyykötävät mullan ääressä. He olivat siinä jo silloin, kun panivat lapsen nukkumaan. Saisivat jo tullakin. Pienen ihmisen tekee mieli riipaista peilistä kouransa täyteen auringonsäteitä. Hän tarttuu vuoteensa laitaan, pääsee pystyyn, näkee suuren sinisen avaruuden, näkee suuren vihreän nurmilaattian ja ihmiset siinä kyyköttämässä. Hän ravistaa sängyn laitaa, hyppelee, huutaa, nauraa ja sätkyttelee jokaista jäsentään.

— Vuojille ... vuojille ... vuojille! ääntää pieni ihminen voimansa yltäkyläisyydessä ja kokee outoja iloja ja uusia riemuja. Näin ääntävät isot ihmiset, kun he laulavat. Tällaista se on: vuojille... vuojille! Pieni ihminen täyttää äänellään huoneen ja tuon suuren sinen, jonne lintukin meni.

Jopa tulevat isot ihmiset. Pieni ihminen näyttää heille heti uutta taitoaan: hän laulaa heille ja samalla täyttää vuoteensa leikkivine askelineen ja siivenlyönteineen. Vuojille ... vuojille ... !

Mutta isot ihmiset eivät naurakaan. He seisahtuvat säikähtyneinä. Aijaijai... .

— Kahtokaa... Kahtokaa... Ei se elä, kun noin laulaa.

— Laulaa ennenkuin osaa puhua. Ei se elä kauan.

Hyvät ihmiset kyyköttivät vuoteen ääressä, hartioitaan huojutellen ja hiertäen multaa käsistään.

— Mistäs laps' on saanut korviinsa tuommoisen laulun? Voi nyt tokii minkämoisen ruman laulun: »Vuurille, vuorille pyssyjen kanssa» ... Sellaista se on kun viedään laps' kuulemaan mitä miehet tuvassa laulavat.

— Laulaa ennenkuin puhua osaa. Kuolee se, muistakaa minun sanoneeni. Kuolee se ...

— Uolee, uolee, kuolee, vuojille, vuojille!

— Ei saa, ei saa! Eihän lapset toki laula vuorista ja pyssyistä. Pienet lapset laulavat Jumalan enkeleistä.

Ei ollut enää kukkulintua, mutta oli variksia, kun lapsi jo pääsi kävelemään ulkona ja hänellä oli jalassa omat kengätkin. Isot ihmiset eivät enää kyyköttäneet pihassa mullan ääressä. Siellä oli nyt kukkia. Isot ihmiset leikkasivat keltaisia heiniä, jotka olivat niin korkeat, ettei pientä tyttöä näkynyt niiden takaa, kun hän lapsenpiikansa edellä taapersi polkua metsään päin. Kun kuitenkin käveleminen oli huonoa, otti piika hänet syliinsä ja he tulivat niin suureen metsään, ettei näkynyt yhtään taloa ja ylhäällä sinessä kulki jotakin outoa ja peloittavaa. Näin kaukana ei pieni ihminen ollut vielä koskaan ollut. Puutkin suhisivat itkettävästi. Mitä ne olivat nuo isot, tuolla korkealla? Lapsen pää painui piikatytön olkapäälle turvaa etsien. Pilvethän ne siellä

olivat, eihän lapsi nyt nähnyt niitä ensi kertaa. Mutta mitäs tämä oli?

Heidän edessään aukealla oli musta savupiippu ja nokinen uuninsuu. Kivistä ja hirsistä oli tehty tuppa, mutta hirsistä oli tullut kekäleitä ja oven aukolla kasvoi niitä korkeita ruohoja, jotka polttavat käsiä ja paljaita jalkoja. Varis huusi pahasti. Lapsen suupielet vapisivat, hän kävi kiinni hoitajansa polviin ja pidätti itkua. Ei ollut milloinkaan ollut näin pahaa oloa. Tämä hirvitti enemmän kuin pimeä yö.

— No mikäs nyt tuli? Polttiko nokkonen? Tässähän on vaan Pimeänpirtin torpanpaikka — tätäkös laps' nyt säikähtää? Hävisivät tästä pois, kun köyhtyivät, ja sitten paloi kaikki, silloin kävi niin kova tuuli. Mennään kotiin, ei laps' itke. Kuka nyt säikähtää raunioita.

Tuo viimeinen sana ja kaikki mitä hyvä lapsenpiika oli sanonut tuntui murskaavan pienen ihmisen. Hän tarrautui vapisevin käsin hoitajansa polviin ja hänen itkunsa — pienen lapsen parku — vihloi yli hyljätyn tienoon kauas metsiin.

— No ei itketä, ei itketä. Pääsiväthän ne ihmiset muualle asumaan. Mennään kotiin, mennään.

Pääsiväthän ne ihmiset muualle ... Mennään kotiin, mennään ...

»Koti» sanaa kuunteli pieni ihminen nyt ensi kerran, korva painettuna nuoren hoitajattarensa ohimoa vasten, ja kun tyttö pellonpientareelle päästyä laski lapsen nurmikkopolulle, tunsii lapsi olevansa turvan takana, nähdessään tutut rakennukset ja kaivon vintin. Ja koirakin tuli, Ami-koira!

— Ei enää itketä. Kotonahan ollaan. Tämä on lapsen koto. Laps' on niin väsyksissä. Kallistetaan pää omaan vuoteeseen. Ollaan kotona.

Kotona. Kotona.

Jo näin hyvin kaukaisessa lapsuudessa koti sisälsi pienelle ihmiselle parasta kaikesta mitä oli olemassa. Suurimmaksi onnettomuudeksi hän vaistosi sen, että joku oli joutunut pois kotoa. Pimeänpirtin väki oli joutunut.

Yöllä hän saattoi havahtua raunionäkyyn ja tuskasta huutaa. Ja kun hän päivälläkin ajatteli ihmisiä, jotka

köyhtyivät ja »joutuivat pois», niin hänen täytyi juosta yksikseen itkemään. Ja kun kyökin ovelle tuli kerjäläisiä, niin hänen mieleensä johtui, että olivatko nämä heitä.

Lapsenlikka ei väsynyt häntä lohduttelemasta. Hän puhalteli väsymättä »pipiin» paikkaan, kun lapsi valitteli sormea tai varvasta, ja vakuutteli, ettei enää koskaan mennä Pimeänpirtin kankaalle. Kerran sanoi lapsenlikka:

— Mar', kuuleppas, se laulu on tällainen:

Herrat ja koirat män' mehtää ja kävit he vuorille,
vuorille, vuorille pyssyjen kanssa'.

Ja se nuorin oi' kaikista kaunein ...

— Vuojille, vuojille...! lauloi lapsi riemun vallassa vastaan, mutta lapsenlikka lauloi veisua pitemmältä ja siinä puhuttiin käärmeestäkin, joka käveli kahdella jalalla ja jolla oli kultainen kruunu.

— Käärme — kotipihan piirissä oli käärmeellä kaksi aluetta missä se asui: kaksi kiviriuttaa, yksi kummallakin puolella tietä. Tänne ei saanut mennä, se oli kielletty kaikkien mahdollisten rangaistusten uhalla. Mutta käärme tuli joskus ulos suurten terävien kivien raoista, leikitteli ruohikossa ja makasi auringonpaisteessa portaiden edessä. Mitähän olisi tapahtunut jos siihen olisi koskettanut? Se nähtiin, kun koira kävi koskemassa ja haukkumassa: käärme puri ja koira tuli kipeäksi. Se ei osannut ottaa edes lypsymaitoa, pullo piti panna hampaanrakoon ja kaataa kurkkuun. Moneen päivään ei Ami-koira hypellyt, ei sittenkään, vaikka kissa, Pekka, kellitteli sen edessä ja käpälällään löi korvalle. Pekka oli vasta tämänkeväinen poikanen. Pekka oli musta, rinta valkoinen. Vanha Pekkakin oli ollut musta. Kaikki edellisetkin sisäkissat olivat olleet Pekkoja, mutta niissä oli ollut aivan harmaitakin. Navettakissat olivat aina Mirrejä. Oli kerran ollut hyvin iso Mirri, joka toi kotiin jäniksenkin. Niin, ja sehän se tappoi rappujen edestä käärmeen. Mutta tämä Mirri katosi, ei kuulunut, vaikka kauempanakin käytiin huutelemassa. Se oli ollut niin erinomainen rottakissa. Mutta sillepä ei kelvannutkaan kuin omahankkima ruoka. Ei se kos-

kenut paistettuun eikä keitettyyn, piti olla verestä ja omaa pyydystämää.

Tämä nykyinen pieni Pekka on kaikkien talonväkien yhteinen lelu. Sen ottaa kirk'herrakin polvelleen, silitellen sitä ja kuunnellen sen hyrinää, istuessaan keinutuolissa, kun lepäilee aterian jälkeen. Lapset retuuttavat kissaa vuoronperään, ja tämä Mar' sen aina tahtoo vuoteeseensa, vaikka se on lapsen niin raapinut, että kädet ovat arpia täynnä. Mahtaako milloinkaan tuo syvä arpi huulestakaan parantua! Mutta mitäs tapahtuikaan kun tässä eräänä iltana pastorska tuli sanomaan lapsille hyvää-yötä ja vanhemmille jo opetti ehtoorukoustakin: Mar' oli jo nukuksissa ja kissanpoika hänen rintansa päällä kyttäili valtimonlyöntiä lapsen kaulalla. Kämpälät koukussa niin että kynnet kiilsivät se hyökkäsi tykkivään suoneen! Mar' huusi, sävähtäen valveille, hänen äitinsä tarttui kissaan ja paiskasi sen menemään. No niin, sen enempää ei tapahtunut, mutta olisihan kissa voinut runnellakin... Kotoiset eläimet pidettiin pienessä papintalossa hyvänä. Sekä suuremmat että pienemmät ihmiset kallistuivat punaraitaiselle matolle, kun kissa tavoitteli lankakerää, puri ja potki sitä, tai Ami ja Pekka teutaroiivat leikin ja tappelun vaiheilla. Hirveätä leikkiä harrastivat isot pojat — omat ja naapurin pojat — kun ärsyttivät sisäkissan ja navetakissan tappelemaan. Mikähän ääni mahtaisi rumuudessa vetää vertoja tappelevien kissojen kiljunnalle ja mourunnalle. Panee se vaan käärmeetkin vapisemaan onkaloissaan ja rotat pakenevat pesistään. Karvatukot lentelivät ja kuonot menivät haavoille, kun nämä tiikerin sukulaiset iskivät toisiaan vastaan, poikien yhä usuttaessa ja koiran etäämpänä haukuessa. Ja välittivätkö pojat kielloista, kun olivat makuun päässeet. Kissatkin jo olisivat uupuneet, mutta pojat eivät hellittäneet.

— Kirk'herra tulee!

Silloin pojat päästivät hurjistuneet eläimet käsistään, sitaisivat pörröjään järjestykseen, siirtelivät kaatuneita tuoleja pystyyn ja paikoilleen ja olivat laupiaan näköisiä.

— Me vaan leikimme Seedanin taistelua.

Kirk'herra ei torunut, kysyi vaan tiesivätkö pojat sit-

ten kuka siinä Sedanin taistelussa pääsi voitolle. Tiesivät he toki sen. Tuo Kokkolan Aukusti oli käynyt Koskipään kartanossa ja herran-huoneen seinällä nähnyt Napoleon III:n ja hänen keisarinnansa kuvatkin.

Kissat nuolivat haavojaan kukin haarallaan. Ne olivat nyt käyneet niin aroiksi, etteivät päästäneet pientä tyttöä likellekään.

— Sellaista se sota on! sanoi Aukusti astuessaan ihmettelevän lapsen ohitse rantaan, mistä saatiin kaloja ja krapuja. — Niin nuolevat sitten haavojaan ihmiset jos kissatkin.

Täällä laulettiin sellaista lauluakin, jossa sanottiin:

Se kaunis ja ihana f ranskojen maa
Nyt saksoilta vallattu on ...

Sitä hyräilivät piiat kun olivat saattaneet karjan pihan piiristä tai kun olivat kyykistyneet lehmän taakse lypsämään, ja sitä lauloi nyt Kokkolan pitkä aatelisnenäinen poikakin, jota pitäjän herras naiset pitivät sotapäälliköksi syntyneenä. Sisällä salissa laulettiin vielä sellaista laulua jossa kuului pyssyjen laukauksia. Isot sisaret soittivat nämä laukaukset pianolla ja pieni Mar' odotti niitä kesken soittokappaleen, odotti pelon vallassa. Hänelle oli selitetty, että se johon laukaukset ammuttiin, kaatui eikä enää noussut ylös, sillä hän oli kuollut. Hän oli puolalainen ylioppilas. Pieni Mar' ei osannut puhua niin paljon että olisi kysynyt. Mutta hänen tuli vilu ja silmät pimenivät. Minkätähden ylioppilaan piti kaatua? Piff-paff! paukautti tuleva sotaherra, pilkatakseen pelkuria ja löi kätensä yhteen, juostessaan hänen ohitse. Mar' nyhtäisi kaksin käsin yrttejä viereltään ja viskasi sotaherran perässä. Mar' oli suuttunut... Sisaret soittivat myöskin pianolla kovin kaunista kappaletta, jonka pitkät sävelet juhlallisesti kaikuivat kuin huilusta. Kaukana vierailta mailla kuuluivat paimenet huiluttavan korkeilta vuorilta tätä laulua niin että laaksot ja vuoret raikuivat.

Vuojille, vuojille! muisti Mar' laulua, jota oli laulanut ennenkuin osasi puhua. Vaan eihän hän vieläkkään osannut — aina sitä naurettiin, ettei hän oppinut ärrää. Kun

kylän emännät tulivat asioilleen papintaloon niin he aina sanoivat: mikäs sinun nimes' on? Mar' painoi alas päänsä eikä vastannut, kun tiesi että häntä nyt taas naurettaisiin. Kerrankin tuli monta emäntää ja he toivat paljon mansikoita niin että pöydät olivat punaisina ja niiden hyvä haju sekaantui savuun joka tuli ikkunasta, kun suomaita poltettiin ulkona.

— No, sano nyt! Ma-ma-ri-a! Katsoppas nyt — mitäs nämä ovat? Sano, että marjoja! Saat tästä koreasta tuokkosesta, kun sanot. Mei'an lapset kävivät marjassa, että heidän äitensä veisi tuliaisiksi Savelan pienelle Marialle. Jeesuksen äiti oli hänkin Maria. Sanoppas Loviisan korvaan: »Maria.» Sanoppas että: »Juurikkoja.» Tulette kesällä mammasi kanssa Juurikkojan Loviisaa katsomaan. Meidän lapset noukkivat kauniita vattuja. No, sano: »Loviisa!»

— Loviisa.

— Ahahaha, kun tuli ihan puhtaasti. Ja tulee se vielä »Mariakin». Se tulee tuolta marjatuokkosesta.

— Onko se Ma...? onko se tuokkosessa?

— On, se on putkahtanut sinne. Huuda oikein lujaan... Se on se ärrä joka tekee kiusaa. Meidänkään Malviina ei vielä saa sitä ärrää, vaikka jo on iso tyttö. No, koetetaankos nyt...

— Ma-ma-ija.

— Älä pane iitä — pane ärrä. Ota se Maria täältä tuokkosesta...

Pieni Mar' näki pöydät täynnä mansikkatuokkosia, niiden haju täytti suut, silmät ja sieraimet ja palavien suoturpeiden savu tuntui pyöräyttävänä päässä, mutta naurava Juurikkojan Loviisa piteli yhä tuokkostaan hänen edessään ja toisteli: »Maria» on tässä tuokkosessa, ota se siitä...

Lapsi ponnisti rintansa syvyydestä asti:

— Maila!

— Maila — senkös laps' nyt sieltä sai. Kyllä se siitä vielä Marjaksikin muuttuu. Ei pidä itkeä...

Emännät hymyilivät ja lohduttelivat. Heidänkin lapsissaan oli ollut sellaisia, jotka vasta myöhemmin oppivat puhumaan puhtaasti. Mikseikös tämä »Maila» soveltunut vaikkapa koiran nimeksi, yhtä hyvin kuin Amikin.

Mutta Juurikkojan Loviisan marjatuokkosesta nousut nimi pääsi ihmeesti kotiväen suosioon, vaikka Mar' kiukutteli sitä vastaan. Kiukuttelun täytyi kuitenkin lakata, kun pappa itsekin alkoi huudella »Mailaa» eikä Mariaa. Kerrankin hän, keinutuolissa istuen sanoi: »Maila, tuo papalle Pekka.» Jos vaan Kokkolan pojat olisivat lakanneet virnistelemästä. »Maila seh», sanoi Aukusti ja katsahti pöydän alle ikäänkuin siellä olisi ollut villakoiria. Jännittävää oli nähdä, mitä sanoisi lapsen kummirouva, Eekun armo, joka aina vaunuilla tai kuomireellä ajoi Savelan papintaloon.

Kävi kohahdus läpi talon kun tieltä, matkan päästä, alkoi kuulua nelipyöräisten ajopelien tulo tai hopeatiukujen helinä. »Eekun vaunut!» kuului hätäntyneesti kautta talon, pastorska ja sisäpiika vaihtoivat äkkiä vaatetta, lapset juoksivat ikkunaan, koira haukkui pihalla. Posket kuumina pastorska sai esille hopeakanun ja parhaat kahvikupit, eivätkä koskaan hänen sisäpiikansa oppineet kyllin kohteliaasti auttamaan Eekun armoa alas ajopeleistä. Aina oli armon suupielissä ylpeä tyytymättömyys, kunnes hänen oma opetettu ja kultanappinen ruotsalaispuheinen kuskinsa sai auki vaunun oven ja, käsivarresta tukien emäntäänsä, auttoi hänet maahan. Ja usein sattui vielä niinkin, että juuri siihen hänen tielleen osui lasten kömpelöitä leikkikaluja. He hyvästi tiesivät, että heidän käpykarjansa ja puupalikkansa kuuluivat kyökin rappujen vaiheille! Tämän mahtavan kummin ristimänimi oli Sohvia eikä hän enää toisi mitään lahjoja sellaiselle kummilapselle, jolla ei olisi oikeaa kristillistä nimeä.

Eekun armon ympärillä kävi aina salaperäinen kohina, sillä hän käytti pelkästään silkkikangasta eikä kukaan tietänyt kuka hän oikeastaan oli tai mistä hän tuli — tai tiedettiinhan se, että hän tuli Ruhtin maalta ja kirkkoherra ehkä tiesi enemmänkin, mutta hän ei mitään puhunut eikä häneltä kukaan olisi uskaltanut kysyäkään. Kirk'herra Winter oli ainoa, joka uskalsi sanoa Eekun rikkaita ja suurellisia ihmisiä vastaankin. Eikä hän sen paremmin kohdellut heitä kodissaan kuin hän kohteli pitäjän isäntiä ja emäntiä. Pieni Mar' oppi aikaiseen tietämään, että hänen suhteensa Eekun armoon oli

toinen kuin kaikkien muiden lasten. »Tante Sophie» oli hänen kumminsa ja toi hänelle usein jotakin makeaa, jota lapsi tiesi odottaa ja kun häntä puettiin hänen parhaisiin vaatteisiinsa ja pakotettiin kankeat uudet kengät jalkoihin, jotka kesän aikana olivat vapaasti paisuneet ja suurentuneet. Kun hän sitten syvään niiasi kummille, äidin vielä sitaistessa tukkaa taaksepäin, niin kummi hetken piteli hänen päivettynyttä kättään, puheli pari sanaa, joita ei lapsi ymmärtänyt ja ojensi hänelle tuoksuvan käärön. Lapsi muisti toki kiittää niinkuin oli opetettu, mutta sitten hän vain odotti hetkeä, jolloin pääsisi avaamaan koreita papereja ja silkkinauhoja. Joskus tuli esiin pitsiesiliina, joskus suklaalaatikko, joskus nukke, joskus kiiltokuvakirja. Aina tuoksuivat käärepaperit voimakkaan suloiselta niin, että koko lastenkamari oli kuin yrttitarhamaa.

Kirk'herran täytyi illalla pitää auki ikkunaa. Hän ei sietänyt näitä hajuja.

Joskus toi Eekun armo mukanaan molemmat poikansa. Vanhempaa pidettiin hyvin kauniina ja hän oli saman ikäinen kuin papintalon vanhin tytär Anni. Nämä samanikäiset lapset lähetettiin puutarhaan keinumaa. Ei enää puhuttu siitä mistä Eekun armo leikillä oli puhunut silloin kun Carl ja Anni ensi kerran olivat kohdanneet toisensa. He olivat silloin pikkuisia taapertelijoita, ja kun Sophie edellään työnsi poikaa tyttöä kohden, sanoi hän, osoittaen Annia, joka äitinsä turvissa niiaili tulijoille: katso Carl, tässä on sinun pieni kaunis morsiamesi — meneppäs nyt ja suutele häntä. Ja äiti päästi irti Annin ja Carl tuli hänen luokseen ja suuteli häntä keskelle suuta. Eekun armo oli sillä kertaa ollut erittäin hyvällä mielellä ja alentunut olemaan kaikille ystävällinen. Joitakin vuosia myöhemmin Anni ja Carl istuivat puutarhan keinuissa ja puhelivat »farbror Äbergin» metsäkoirasta, joka oli englantilainen. »Farbro, Äberg» taas oli yksi niitä Ruotsinmaalta tulleita vanhoja herroja, jotka oleilivat Eekun alarakennuksessa ja joita sanottiin »kavaljeereiksi». Lasten aikaisempaan kohtamiseen ei kukaan kajonnut, vaikka molemmat muistivat suudelman. Suuren kummilahjansa Eekun armo toi kummitytölleen kerran palatessaan Tukholmasta. Kau-

niissä punaisessa nahkakotelossa nähtiin valkoista silkkiä ja tummansinistä samettia sekä häikäisevän kiiltäviä hopeaesineitä. Ja veitseen, lusikkaan ja haarukkaan oli kaiverrettu »Maria W.» Mutta ainahan lapset keksivät lapsellisia nimiä — niinkuin tämäkin »Maila» — jotka sitten unohtuivat. Ikävää vaan oli, että tante Sophien lahjat niin lyhyen ajan saivat olla omistajansa näkyvissä. Kaikki Savelan lapsille tuotu kauneus hävisi peräkamarin laatikkoon, tullakseen esiin vain kun lapset sairastivat tai kun oli jouluku. Siellä oli suuri nukke Tyyra, jonka mummo oli Ruusulle tuonut Kaukaasiasta, missä kävi tervehtimässä veljeään, sotaherraa. Ruusukaan, jonka oma Tyyra oli, ei saanut pidellä sitä kuin lyhyen hetken, Maila tietysti vain katsoa, kuinka se lepäsi laatikon pohjalla tyhjän karamellitölkin ja suklaarasian, helmikenkien ja mamman silkkiliinan seurassa. Ah, kuinka Maila toivoi aikaa, jolloin hän olisi niin suuri, että saisi koskea näihin kiellettyihin ihanuuksiin. Joko hän on suuri, kun tulee jouluku? Ei — siihen menee monta jouluku.

Ylemmäisten emännät tapasivat joskus tyttösen laulamassa väentuvan rappusilla. Ja sen jälkeen he alkoivat pyytää häntä laulamaan. Juurikkojan Loviisa lirtteli suurella äänellä virsiä eikä mikään lintu lirttellut niin pitkään ja niin lujaan kuin tämä uskollinen kirkossakävijä. Taivaan linnut pelkäsivät kun hän korotti äänensä, ja pieni Mar', jonka piti laulaa hänen vierellään, kävi hyttyseksi ja lopulta pyrki pakoon.

Kirk'herrakin tuli joskus kuuntelemaan, kun Mar' yksiksensä lauloi »Onpa taivaassa tallella lapsillekin».

— Maila, tule papan polvelle.

Lasta ujostutti kun hänet tavattiin laulamasta ja tulitiin kuuntelemaan. Vielä pahempaa oli, kun käskemällä käskettiin laulamaan ja uhkaava vihtakin aina oli kyökin ovenpieleessä. Ei, se ei ollut siinä leikin vuoksi.

Kerran kesällä tuli isonpappilan Riku-herra sisarensa Lilly-ryökinän kanssa Savelaan ja, kun salissa oli oltu ottamassa kahvia, sanoi olevan asiaa kummilapselleen. Mar' tavattiin leikkimästä toisten lasten kanssa tuvan edessä nurmella ja ylioppilas-kummi tuli pienten apilankukkien poikki lasten luo ja ojensi Marialle käärön,

joka putosi hänen käsistään ja särki leikkinavetat ja ryytimaat. Kangas oli horsmankukkien ja angervojen värinen — ai! Ai kuinka kaunis! Lapsi ei huomannut kiittääkään.

— Se on kummilahja, se on Marian ihan oma.

Vieraat olivat jo lähdössä, kun Mar' huomasi, ettei ollut kiittänyt. Hän tuli hyppien nurmikon poikki, raahusti kangasta sylissään ja lauloi täyttä suuta: Vuorille, vuorille pyssyjen kanssa! Ei Eekun armon hopealusikka eikä kuvakirjat eikä Tyyrakaan olleet tehneet niin riemullista vaikutusta kuin tämä horsman- ja angervonkukkien värinen kangas. Siitä tehdään Mailalle leninki. — se on kummilahja! Mutta nyt lähestyi isojen ihmisten katseista päättäen se hetki, jolloin lapsen oli erottava kankaasta. He tutkivat sitä ja se oli koreaa villatyykiä. Mutta siihen oli jo nurmesta tullut läiskä, ja nyt oli parasta, että kangas meni laatikkoon Tyyran luo. Ja samassa ruvettiin puhumaan, että siitä voitaisiin saada vaatetta isommallekin ihmiselle, kun sitä oli näin paljon. Lapsi vaistosi vaaran, huusi kiihkeästi, että hän kasvaa pian, eikä kangasta tahdottu saada hänen käsistään. Mamma kuitenkin puhui hellitellen, talutti Marian salaperäisen laatikon luo ja lupasi, että lapsi joka päivä pääsisi katsomaan kangasta.

Epäily isojen ihmisten tarkoituksista oli ensi kerran pahasti koskettanut hänen tuntoaan, ja kun he pyysivät häntä syliinsä tai tahtoivat laulamaan, niin hän repi esi-liinaansa ja juoksi pois. Mutta mikä olikaan tämä ruma kangas, joka yhtäkkiä ilmaantui ruokasalin pöydälle? Isot ihmiset kehuivat sitä kauniimmaksi kuin Mailan kangas olikaan, ja tyttönen ymmärsi nyt selvään mikä oli tarkoitus. Hän piti puoliaan minkä jaksoi: ruma, paha! Maila ei huoli!

Vähän ennen joulua tuli kirje Jyväskylästä, missä isot sisaret olivat koulussa. He kysyivät kauniisti eikö Maila luovuttaisi kangastaan, sitä kun nyt siellä tarvittaisiin Lusia-juhlaan. Mar' tiesi tuskittelemisensa turhaksi, isot ihmiset tekivät mitä tahtoivat. Kummisetä oli selvään sanonut, että kangas on Marian ihan oma, mutta nyt ne ottavat sen häneltä ja varmaan antavat sijaan sen ruman!

Aivan niin kävikin. Se ruma ruohonpäinen tuotiin laatikosta pöydälle, leikattiin siinä ja sovitettiin Marialle. Se oli silkkaa pumpulikangasta eikä mitään villatyykiä ja se neulottiin niin suurin saumanvaroin, että varmaan tarkoitus oli kiusata Mariaa pitämään se elämänsä loppuun asti. Hameeseenkin tuli puolen kyynärän helmakäärne. Mutta mitä sanoisi Riku-setä? Niin, mitä sanoisi Riku-setä? Entä jos hän määrääkin, että hänen kankaansa on annettava oikealle omistajalleen! Olisiko mamman sittenkin ollut paha mieli siitä, että oli pienelle lapselleen tuottanut sellaisen surun? Mamma neuloi tähän Marian uuteen hameeseen taskun. Ja sehän oli jotakin! Ei milloinkaan lapsella ollut sellaista ollut! Se oli suuri kuin ison ihmisen sukka ja Mar' antoi pukea puvun ylleen vain tämän taskun vuoksi, johon oli hauska työntää kätensä . . . Mutta olisihan siihen kauniiseenkin kankaaseen voinut tehdä taskun! Ei koskaan, ei koskaan hän unohtaisi, että se oli häneltä viety! Pahoja olivat olleet.

Ei saa enää kiukutella. Laps' panee taskuun tämän kauniin vehnäpullan. Ja sitten ei enää puhuta siitä kankaasta.

Tähän tapaan mamma lopetti keskustelun siitä horman- ja angervonvärisestä kummilahjasta, jonka isonpappilan Riku-setä oli tuonut Savelaan. Mamma puheli siltä paikaltaan ruokasalin ikkunan alla, missä hän aina istui neuloessaan ja parsiessaan.

Siinä oli ikkunalaudalla hänen ompelukorinsa, mihin oli kielletty koskemasta ja mistä siitä huolimatta aina jotakin katosi, milloin lankarulla, milloin neula tai nappi, milloin sakset. Neuloja säilytettiin kolmessa paikassa ja jokainen näistä paikoista oli yhtä houkutteleva: nuppineulat pistivät esiin pienen mustan porsaan kyljistä, jolla oli jalkoinakin nuppineulat — tällaisen porsaan isot sisaret aina jouluksi valmistivat äidille — parsinneulat olivat pistetyt pienen ruohopäisen neulakirjan samettilehtiin, ja mitäpä niistä lehdistä muutakaan saattoi lukea kuin että lasten sukissa joka päivä oli reikiä, niin suuria kuin suden suu. Silmänneulat löydettiin pienestä paperisesta neulakirjasta, minkä mustasta aukosta kohosi rivi mitä kauneimpia kultasilmäisiä neuloja — oli mah-

dotonta olla niihin koskematta, sormet juoksivat juoksemalla niiden luokse, mutta siinä samassa neulat tahtoivat lattialle, mutta eivät enää tahtoneetkaan takaisin...! Pienen neulalaukun kuoressa oli kruunupäisen drottningin kuva ja kruunusta valui harsohuntu. Mamma sanoi, että kirjoitus joka luettiin kuvan alapuolella oli »Victoria». Drottningin nimi oli Victoria. Vielä tavattiin tällä ikkunalaudalla talterikki, mihin mamma poimi kauniita kiviä, mistä hän vaan niitä löysi, pyöreitä kiviä, soikeita kiviä, sileitä kiviä, teräviä kiviä, ja kivien väliin kuului erilaisia sammalia, hopeankarvaisia, mustanpuhuvia, ruohonpäisiä. Oli sammalia, jotka olivat kuin pieniä punaisia maljakuppeja. Kun niihin rupesi katsomaan, niin ei osannut lopettaa. Äitikin joskus unohtui kiviensä ääreen. Niin kuului tehneen mamman isäkin, Punstorhv-vainaa, joka oli tullut tänne kaukaa Haminan kaupungista asti, missä oli sotaherroille opettanut miekan käyttämistä ja numero-oppia. Tämä sama Winterien lasten »vuhvuur» oli hyvä lapsille, aina »ihte tahto ne luettaa lukukinkereillä», mutta hän kaatui halvaantuneena Onkiniemen kestikievarin oven eteen, kun oli matkalla Heinolaan tohtorin luokse, eikä siitä enää noussut. Häinkin kokoili kiviä ja heiniä ja sammalia ja niin kuuluivat tehneen hänenkin vuhvuarinsa. Muuten äiti usein istui siinä työssä neulomapöytänsä ääressä, milloin ei ollut kyökissä tai navetassa. Äidin kädet eivät koskaan olleet jouten. Erikoisen tarkkaa työtä olivat hienoimmalle hollanninliinalle neulottavat saumat, jotka kuuluivat isän juhlapaitoihin ja joiden täytyi tulla lan-kasuoriksi, pistos toisensa kaltaiseksi. Pimeän aikaan joutui näitä saumoja ratkomaankin, kun olivat epäonnistuneet. Mutta tapahtui suuri muutos.

Tuotiin neulomamasiina.

Se haettiin hevosella Hollolan Lahdesta, minne se oli kuljetettu rautatiemasiinalla. Ja siihen sitten kokoontui koko talon väki, kun kuormaa purettiin ja laatikko kannettiin sisälle. Kauniita kultaviivaisia pintoja tuli näkyviin käärepaperista, kuminen letku pantiin pyörän ympärille, neula asetettiin paikalleen. Ja sitten se rupesi puremaan kangasta kuin vimattu. Tuoja-herra potki polkusimia ja veti tilkkuja pastorskan ikkunalta minkä

ennätti — enemmän vaan masiina tahtoi ja tak-taklat-
taen otti hampaansa alle: tak-tak, tak-tak! Tämä meno
kuului pihalle asti ja siellä sitä kuunteli räätäli Manu,
joka suurimmalla epäilyksellä suhtautui koko kojeeseen.
Kyllä kai se vie saumaa eteenpäin, mutta kaiketikin
kangas samalla on viilletty rikkikin. Älkööt vaan sitten
tulko hakemaan häntä, Manua, sitä korjaamaan kun se
rikki menee, tuo uusi keksintö. Hetken kuunneltuaan
vanha Manu selvästi kuulikin kuinka masiina teki tenän:
todennäköisesti se puraisi poikki langan niinkuin kettu
kämpälänsä, jouduttuaan rautaan! Ja siinä mahtoi mennä
rikki koko masiina, koska rengit ja piiat lappoivat alas
kyökin rappusia. Oli kirk'herra käskenyt heidät pois,
jotta tuoja-herra elikkä masunisti rauhassa saisi opettaa
pastorskaa potkimaan polkusimia. Ja masiina kulki taas
ja taklatti. No, hyvähän oli, etteivät menneet ostorahat
hukkaan sinne Amerikkaan — kaiketikin pastorska
tästäpuoleen itse neulookin niinhyvin hienopalttinaiset
kuin sarkaisetkin vaatteet pappilassa ja Manu saa lähteä
Kökkölään, minne häntä kovin on kaivattu, ja muualle-
kin. Kas, ei kaiketikaan pastorska kuitenkaan naapurien
sarkavaatteita rupea neulomaan. Ehkä tässä riittää
työtä entisillekin neulojille... Vanha Manu tasaantui
vasta kun kirk'herra itse tuli tuvasta hakemaan häntä,
näytti hänelle juurta jaksain koko tämän Singer-ompelu-
koneen ja lupasi auttaa häntä itselleenkin hankkimaan
käsin veivattavan kojeen, jommoisista kuului olevan saa-
tavana Helsingissä. Manu ei puhunut tähän mitään,
mutta hänen laiha kalpea hahmonsa sanoi selvästi, ettei
hän puolestaan tule mitään uutta sinkeriä veivaamaan.

Hartolan syrjäiseen kappalaispappilaan aukeni tämän
ompelukoneen kautta yhteys outoihin maailmoihin, missä
pyörät pannaan kiertämään ja hihnat vinkumaan. Kun
joulun alla renki-Ville, kolmas kahdestatoista sisaruk-
sesta, läksi Amerikkaan, pantiin se Savelan neuloma-
masiinan syyksi. Sillä sen käyntiä Ville yhtenäkin pyhä-
ehtoonä oli seisonut kuuntelemassa, juuri vähän ennen
kuin sisälasit pantiin ikkunoihin.

Oli talvista hämärää ja puista kaikki lehdet poissa.
Ja oli ikävääkin eikä mikään leikki käynyt. Äiti oli
kipeä eikä saanut mennä häntä katsomaankaan. Kukaan

ei kieltänyt koskemasta hänen neulomakoriinsa, olisi saanut pudottaa lattialle vaikkapa kaikki drottinki-silmäneulat, ja sinkerin polkusuimilla sai hyppiä miten paljon tahtoi. Mutta ei tahtonutkaan, kun ei kukaan kieltänyt. Kun kissa ja koira tulivat sisään, niin joku ajoi ne heti kyökkiin ... Anni hakkasi sokeria ikkunan ääressä. Hän paloitteli suurta kappaletta eikä tahtonut saada sitä halki. Oli jo pian pimeää. Lapsi oli noussut polvilleen tuolille ja litistänyt kasvot ruutua vasten. Ei yhtään lehteä ollut puissa, maa oli valkoisena ja myös järvi. Harakka tuli aidalle. — Anni toi lapselle jotakin kourassaan ja tahtoi pistää sen lapsen suuhun. Se oli sokeripala. Hetken perästä Anni toi hänelle Tyyran. Mutta hänellä oli niin apea olo, että hän jätti sekä nukan että sokeripalan pöydälle ja yhä tuijotti hikiseen kohtaan ikkunarudossa. Halutti vain murjottaa.

Silloin tuli vieras täti huoneeseen, yllä kylmä esiliina vailla kaikkia pitsejä, ja sanoi, että nyt saisi tulla katsomaan mammaa ja pientä sisarta, joka aamulla oli tuotu kaupungista, ja se oli hyvin herttainen, mutta aivan pieni, niinkuin nukke. Ei se vielä osannut leikkiä eikä nauraa, mutta itkeä se osasi. Ja tämän kuurikin Mar' heti, kun tuli ovelle ja näki mamman ja hänen vierellään jotakin, jonka rinnalla Mar' oli iso kuin kissa hiiren rinnalla. Ja vieras täti valaisi yölampulla kaukaa ja Mar' katseli hämmästyksissään. He käskivät häntä suutelemaan pienokaisen kättä, mutta Marian teki mieli ilosta laulaa ja hän juoksi ruokasaliin, veti jalasta Tyyran alas pöydältä, sieppasi sokeripalan samaa kyytiä ja paiskasi kaiken tämän äidin vuoteeseen. Mutta niin ei saanut tehdä, Herran tähden — mitä lapsi ajatteli! Vanhat ihmiset sipisivät ja supattelivat, nauroivat ja varoittelevat, toisten mielestä pienokainen oli papan, toisten mielestä mamman näköinen. Entä mikä sille pannaan nimeksi? Mutta sus'siunatkoon, nyt siihen tuli kissakin, mistäs Mar' nyt senkin löysi! Se pikkuruukkuinen ihminen pelästyi ja rupesi hirvittävästi parkumaan. Se itki nyt ensimmäisen kerran. Iso valkoinen esiliina vailla kaikkia pitsejä läiskäytettiin samassa levälleen ikäänkuin hirmuinen pilvi olisi pudonnut huoneeseen, talikynttilän liekki venyi vedossa vinoon pitkästä karres-

taan ja vieras täti komensi mahtavasti kaikki katselijat pois ja sulki oven.

Ja jo oli tuo Mar' ennättänyt koota pulikoitaan ja palikoitaan oven eteen, viedäkseen nekin pienelle tulokkaalle! No niin, Mar' toi mitä osasi — eihän hänellä ollut kultaa eikä hopeaa niinkuin itäisten maiden tietäjäkuninkailla, kun he tulivat Betlehemin seimen ympärille jouluyönä.

Mutta jotakin Betlehemin yön hartaudesta viipyi ehkä sinä yönä tämänkin syrjäisen pienen papintalon yllä, kun yölamppu yksinäisestä ikkunastaan valaisi pihamaallemme, mistä metsää riitti joka suunnalle loputtomiin.

Oli jo taas sitä aikaa vuodesta, kun kattojen reunusta alkaa kasvaa pitkää hopeista jääpuikkoa. Ja kun aurinko paistaa puikkoihin, niin puikoista vuotaa vettä niinkuin katto itkisi. Lumi tulee alas että jytisee ja myöskin pihalta menee lumi pois ja jo kärpänenkin hyrisee auringonpaisteessa. Kun isäntiä tulee papan puheille, panevat he hevosen kiinni aidan viereen ja sen eteen heiniä. Ja silloin tulee pilvenä varpusia siihen ääreen syömään. Joskus köyttää isäntä hevosen kuonon ympärille pussin ja nyt on ihmeellistä, ettei hevonen tukahdu. Ei, se syödä rouskuttaa ja välillä ravistaa pussia, ja varpusetkin tahtoisivat osansa siitä rouskutettavasta, mutta vasta sitten ne saavat, kun isäntä tulee ja irroittaa pussin. Silloin siitä varisee jyviä linnuillekin ja ne lentelevät, hyppivät ja iloisesti tirsuttelevat. Pieni Mar' nauraa, tanssii ja uskoo käsi-varsiaan siiviksi. Isäntä tulee nyt kysymään häneltä kuinka vanha hän on. Neljä vuotta, tietää tyttönen. Ja kiiruhtaa sanomaan: »Mar' on Mar'» Sillä hän osaa nyt lausua sen ärrän, joka oli niin vaikea oppia, ja hän arvaa, että isäntä kumminkin sitä kysyy, että »mikä sinun nimesi on». Lumi on sinistä ja tekee ihanasti kipeää silmiin. Pyykkivaatteet nuoralla myöskin ovat siniset. Mar' juoksee hankeen, kaatuu ja piehtaroi. Hän vetää koiran vierelleen, he huutavat riemuissaan. Se pieni sisar tuodaan ulos lapsenpiian käsivarrella, mutta ei hän osaa leikkiä ja vain lyhyen ajan häntä kuljetaan auringonpaisteessa. On ikävää, että hän on noin pieni eikä juokse eikä leiki. Koiraan saa heittää lunta,

se siitä vain ilostuu, mutta pieneen lapseen ei saa heittää. Koska se tulee suureksi? »Älähän nyt, sellainen Mar'kin on ollut.» Ei! sanoo Mar', ei! Ei voi mitenkään uskoa, että on ollut noin pieni. Aamulla on lumi kovaa kuin vuori, jalka ei uppoa vaikka tömistelee. Kiiltävä jääkuori ulisee kelkan alla. Kun tullaan alavalle maalle, on pensaiden oksilla pehmeitä valkoisia nuppuloita. Ne ovat pajun kukkasia. Paju kukkii jo näin varhain. Mar' vie kukkasot kotiin, ne ovat hänen pieniä kissojaan. Kyllä ne ovat kauniita ja laheita.

Eräänä tällaisena sulavana kevätpäivänä pysähtyi koko papintalon väki outoihin säveliin, jotka kuuluivat ulkoa. Ei, eivät ne olleet sitä lajia soittoa, joka lähtee pianosta, mutta kumminkin sinnepäin. Ikkunoiden alla auringonpaisteessa seisoi vanha mies kiertäen kaappilaitetta, joka pysyi pystyssä jonkinlaisen jalan varassa, ja tästä kaapista lähti musiikki. Navettapiika oli nähnyt miehen tulon jo maantiellä, ja silloin kaappi oli ollut vanhan miehen selässä. Se mahtoi olla painava kappale, kun ukko oli kulkenut aivan kyyryssä. Tyttö oli ensin luullut häntä konttiryssäksi, mutta sitten hän oli nähnyt kuvan kaapin selässä, punahameisen naisen kuvan ja naisella oli vielä ruusunkukkanenkin mustassa tukassa. Silloin piika heti oli huomannut, ettei ollut kysymys mistään laukkuryssästä, ja käynyt otattamaan kaappiukon jäljessä pihaan. Mutta se vasta oli haukku ja rähinä, minkä koira päästi, ihan piti teljetä se tupaan, ja sielläkin se vielä haukkui, mutta ei kuitenkaan kyennyt kaapin mahtavia säveliä häiritsemään, sillä tästä kaapista läksi ihmeellisen ihania lurituksia, vingahduksia ja pauhinoita. Se lauloi surullista nuottia, mutta samalla aivan itkettävän kaunista. Kyökin rapusta kiihruhdettiin kuulemaan, itse kirk'herra tuli ikkunaan, mihin Mar'kin nostettiin. Kaappiukko kohotti hattuaan — hänellä oli päässä lierihattu eikä mikään karvareuhka — ikkunaa kohden ja silloin kuului hänen kojeestaan vain pihinä. Mutta silloinpa ei Mar'ta enää mikään pidellyt, hän luisui papan käsivarsista lattialle ja hetken perästä hän ilmaantui mamman kanssa rappusille ja pääsi viemään ukolle pientä nappia. Olikohan hän koskaan ollut niin iloinen kuin nyt juostessaan vierasta

kohden, joka kaiken aikaa vain laulatti kaappiaan. Vanha mies hymyili ja kumarteli. Mar' ei ollut koskaan nähnyt tällaisia suuria mustia silmiä, tuntui siltä kuin ne olisivat laulaneet yhdessä kaapin kanssa. Lapsi olisi mieluummin antanut vieraalle piparikakun tai vaikkapa vehnäpilpun, mutta pappa oli sanonut, että hän mieluummin ottaa rahan. Oliko se pieni esine raha eikä nappi? Sellaista Mar' ensi kerran piti kädessään. Mutta kaappi vaan soi ja soi, milloin surullisesti, milloin iloisesti, ja vanhan miehen silmät loistivat ikäänkuin hän olisi niillä silittänyt kuulijoiden katseita, kun he toivat noita pieniä nappeja hänen hattuunsa. Mar' oli vasta niin lyhyt, ettei ylettynyt hattuun, mies otti hänen rahansa käteensä ja tyttönen jäi katsomaan kuvaa, joka oli lasin alla kaapin kyljessä. Ei hän koskaan ollut nähnyt mitään näin kaunista. Eikä kuullutkaan tällaista soittoa. Varpusten tiukutus vanhojen heinänjätteiden ääressä, lumisirujen helinä, kun aurinko niihin paistoi, kaikki liittyi kaappikoneen musiikkiin ja vanhan miehen hymyileviin mustiin silmiin, jotka olivat kosteina ikäänkuin itkusta. Juuri kun Mar' ajatteli, että vielä tahtoisii pistää hattuun napin, kuului joku mies sanovan, että hän on tällaisen kojeen nähnyt Heinolan markkinoilla ja sitä sanotaan posetiiviksi. Ne miehet ovat kaukaa eteläisistä maista, missä ei ole talvea ensinkään, eivätkä ne ymmärrä tämän maan kieltä, ne puhuvat italjan ja saksanmaan kieliä. Sillä Heinolan miehellä oli ollut onnenlehtiä, joita keltainen kanalja-lintu nokassaan tarjosi markkinakansalle. »Kymmene penni», sanoi mies ja monet niitä lehtiä ostivat, kiertotähti niissä ilmoitti kullekin hänen elämänsä kulun. Mutta tulihan siinä lumessa sentään kylmä ja mamma pyysi miehen sisälle ja pappa istui keinutuolissa ja puhui hänen kanssaan. Mar' seisoii papan polvien välissä keinutuolin ääressä ja ihmetteli niitä outoja sanoja, jotka soittaja nopeasti ja viitaten käsillään sekä auringonpaistetta että taivasta ja maata kohden laulatti keskelle seinäkellon tikutusta ja keinutuolin jalasten kitinää. »Bella, bella, Itaalia» luritti soittaja ja monta asiaa hän sanoi monta kertaa, kun ei pappa hyvin ymmärtänyt kaikkea. Pappa kuului mainitsevan paavia ja kysyvän, oliko vieras näh-

nyt paavia. Ja taas Mar' juoksi eteiseen minne kaappi oli asetettu. Se oli nyt mykkänä. Mutta se kaunis mustatukkainen ja punahameinen tyttö hymyili paikoillaan ja ruusunkukka hänen hiuksissaan hymysi sekin. Etteihän vain olisi tyttö asunut siinä kaapissa ja soittajaukko pannut häntä sieltä laulamaan! Mar' hyppeli kaapin edessä ja löi käsiään yhteen — kukaan ei ollut häntä näkemässä ja kieltämässä. Hän kosketti lasia ja tiesi silittäneensä vieraan tytön silkistä olkapäätä. Mar' tunsu, että hänellä on siivet ja hän lentää Italiaan. Bella, bella! Mar' lauloi, hyppiessään, niitä äskeisiä lurituksia ja taas juoksi kuuntelemaan kuinka pappa ja soittaja puhelivat. Hän seiso i silloin aivan hiljaa. Äkkiä hän muisti kauniit napit äidin neulomakorissa, kapusi kaikki kiellot unohtaen tuolille ja niiaten toi soittajalle napin. Se oli hyvin kaunis nappi. Soittaja tulikin oikein iloiseksi, otti hänen kätensä molempiin käsiinsä ja silmät paistoivat kuumasti kostuneina. Mutta kaikki isot ihmiset nauroivat. Soittajan käsi silitti vielä hetkisen Mar'-tytön hiuksia. Samassa lapsi häpeillään juoksi sinne missä soittokaappi oli ja kuuli sieltä papan selittävän mammalle ja mamman selittävän papalle, että vanhalla miehellä oli lapsenlapsi Italiassa ja sitä hän nyt muisti.

Mutta ei tullut soittoon enää sitä riemullista virettä, mikä oli ollut alussa, auringon säteetkin menivät viistoon yli pihamaan, jäähelmet hangessa jäykkenivät kokoon. Soittajaukko käänsi viimeisen kerran irti kaapistaan sen kaikkein kauneimman nuotin, jota mamma sanoi »verdiksi», katsahti aurinkoon päin, kumarsi, painoi lierihatun päähänsä ja nosti painavan kaapin selkäänsä.

Koira haukkui vimmatusti tuvan ikkunassa, kun ukko vaivalloisesti asteli kevätliukasta tietä ohi kiviriuttojen, joiden päitä jo näkyi lumesta. Isot ihmiset keskustelivat, kannattiko tuollainen kuljeskeleminen ja paljonko ukko oli ansainnut tässä talossa. Mar' nukkui sängyssään syvää unetonta unta. Mutta Savelan pappilassa mainittiin lähiaikoina useasti Verdiä, Rafaelin madonnaa, paavia ja Roomaa. Mar' kysyi, koska tulee joul u. No, mitäs Mar' nyt sitä kysyy, eihän kesäkään vielä ole tullut. Sit ten tehdään kynttilät ja vasta sitten tulee joul u. Mar'

tahtoo joululta kauniin nukan, sellaisen, että sillä on musta tukka ja että sillä on punainen silkkihame ja sen nimi on Italia.

Mar'-tyttösen oma puhuttelunimi ei oikein ottanut vakiintuakseen. Vuoroin sanottiin »Mar'», vuoroin sanottiin »Maila». Se emäntä, joka oli opettanut lasta lausumaan ärrää, piti tiukasti kiinni siitä nimestä, mikä oli annettu kasteessa. Mutta kun kirk'herrakin usein käytti sitä, mikä ei ollut mikään oikea nimi, niin vähitellen juuri se alkoi päästä voitolle.

Joulun edellä tehtiinkin kynttilät. Ensin punottiin sydämet ja tässä työssä saivat lapsetkin olla auttamassa, kun vain ylettyivät tuolin selustan kohdalle, mihin kiinnitettiin kepit kynttilänsydänten lankojen kokoonkiertämistä varten. Saattoi myöskin seisoa jakkaralla, jotta ulottui. Monta päivää tehtiin tätä työtä. Sitä saattoi tehdä vain päiväsydännä, kun oli niin vähän aikaa valoisaa. Sitten pudotti Jumala valkoista lunta ja maa oli kuin lakanalla peitetty. Kesä meni silloin nukkumaan. Kaikki kukkaset jäivät kylmän lakanan alle, puiden lehdetkin olivat lakanan alla. Ei yhtään lintusta näkynyt.

Eräänä aamuna oli ikkunoihinkin tullut lakana. Se oli jäätähtiä täynnä. Kuunvalo kajasti näiden tähtien takaa. Oli pelottavaa. Ja vielä pelottavammaksi kävi, kun äidin vuode oli tyhjänä. Paitasillaan juoksivat lapset häntä etsimään, mutta pieni tuikkulamppu paloi yksinään pöydällä eikä äitiä näkynyt missään.

»No, mammanne meni jo kukonlaulun aikaan kynttiläntekoon ränniin. Pitäähän jouluksi olla kynttilät.»

Nyt liimautuvat unisten lasten nenät jäiseen ruutuun, siihen tulee reikä ja siitä näkyy rännin himmeä ikkuna. Siellä äiti kynttilänsydämistä rakentaa joulua aivan niinkuin lapset rakentavat palikoista linnaa. Linna on kuninkaan asunto ja joulu on Jumalan asunto. Lasten sydämet alkavat kiihkeästi takoa.

Aamun sarastaessa tulee äiti sisälle. Hänellä on liina päässä ja yllä toppatakki, hän tuo kyökistä kahvipannun ja asettuu pienen tuikkulampun ääreen juomaan kahvia. Hänen sylinsä on kylmä ja kädet ovat kuin jää.

»Mamma!»

»Menkää sänkyyn lapset, menkää!»

Ja hän lähtee taas hyvin pian. On kolkkoa, on ikävää, kissa ei viitsi leikkiä ja koira kulkee kaikkien tiellä, edestakaisin ulos ja sisälle. Jääköön koko joulu tulematta, joulu ei saa tulla, mamman pitää tulla!

Mitenkä niitä kynttelejä tehdään?

No, on kirnu, tällainen pitkänomainen, eikä ympyriäinen niinkuin voikirnu. Se on täynnä kuumaa talia, siihen kastetaan sydämet. No, ne tulevat jäykiksi kuin tikut, kun ne nostetaan jäähtymään. Ja taas ne kastetaan uudestaan ja aina ne tulevat paksummiksi. Ja sitten tehdään haarakynttilät. Ne ne vasta ovat juhlalliset, kun palavat kirkossa.

Lapset muistavat nyt tyhjän kynttiläkirnun aitassa. Koko vuoden tämä seisoo pimeässä nurkassa ja odottaa tätä yhtä kylmää aamua ja päivää. Tämä on kynttiläkirnun ainoa suuri juhla koko vuoden mittaan. Mutta kirkkoa eivät he vielä tunne. He tietävät, että kun isä pyhäaamuna varustautuu menemään kirkkoon, hän pukee ylleen pitkät mustat vaatteet eikä hän nauti ravintoa niinkuin muina aamuina. Hän seisoo jo portailla odottamassa hevosta, kun renkipoika vasta valjastaa. Koko pyhäpäivän ovat isot ihmiset kaikki hyvin hiljaisia. Se on ikävä päivä, kunneka isä palaa kirkosta ja saadaan hyvää ruokaa. Kynttilänteko-päivänä isä aina on poissa kotoa, koska sekin on ikävä päivä. Vain kynttiläkirnulle se on iloinen päivä. Illalla isä tulee kotiin, kun äitikin jo on tullut rännistä. Lumi narisee portaiden edessä, jalat tömistävät lunta eteisessä, mamma kurottaa irroittamaan pitkää punaraitaista vyötä papan turkin ympäriltä, pappa hieroo käsiään tulen ääressä, kissa hieraisee kylkeään hänen jalkaansa vasten.

— Maila, tuo papalle Pekka.

Tyttö ja kissa keinuttelevat isän polvella. Molempien on uni. Mamma tuo pöytään hyvältä tuoksuvaa ruokaa. Piiat kantavat sisälle pyykkikoppaa, joka on täynnä kynttelejä. Ne ovat niitä, joiden sydämiä lapsetkin olivat punomassa. Mutta kynttiläkirnussa vasta ne tulivat tällaisiksi juhlallisiksi. Pai, pai, hyvä kynttiläkirnu. Isä laskee käsistään pienen tyttärensä sohvalle. Lapsi tuntee sieraimissaan talikynttiläin käryä: äiti on sytyttänyt

yhden noista kauniista kyntteleistä ja koko huone on muuttunut korkeaksi saliksi. Kynttilä on tulikukka, se pääsee kirkkoon. On jo melkein joulukuukin. Mar' tahtoo kanssa kirkkoon. Mar' on jo iso ... Nyt äiti ottaa kynttiläsakset ja niistä kynttilän. Samassa tulee pimeämpää ja sekä kissa että tyttö vaipuvat uneen.

Näitä kauniita talikynttelejä säästetään joulukuukin, vain jonkin kerran niitä sytytetään ruokasalissa ja kyökissä, ja tuvassa palaa illoin-aamuin vain kitupiikki ja päre.

Tuvassa on kaikkien kelkkojen ja saavien tohtori, Jere, jonka käsistä lähtee mikä tarvekalu tahansa ja joka korjaa kaiken mikä menee rikki. Hän on tehnyt sen sängyn, missä lapset pieninä nukkuvat, isän keinutuolin ja paljon muuta. Nyt on lasten kelkka korjattavana ja Mar' pyytää Jereä viemään hänet tupaan. He astuvat tähtien alitse, ne vilkkuvat hyvin korkealla ja Mar' on hyvin vähäisenä ison Jeren sylissä. Mar' ihan tuntee olevansa hyvin pieni. Tuvan takassa paukkuvat paksut kuusipuut ja vaimojen rudit hyrräävät siinä vieressä. Maila pääsee istumaan pallille. Kelkka tuodaan eteisestä keskelle höylänlastuja, joita on singonnut siitä työstä, jota paraikaa veistetään. Se on saavi. Jere ryhtyy heti korjaamaan kelkkaa ja Maila hypistelee höylänlastuja. Niistä tulee yhtä kauniita koruja kuin kullasta ja hopeasta. Vaimot vetävät kuontalostaan villaa ja pellavaa ja siitä tulee lankaa. Joku vaimoista pysäyttää rukinpyörän, nousee ja ottaa seinäko pastaan lapselle makean. »Sain mammaltas kesällä.» Hän on säästänyt piparikakkutähden ja se on kivikova. Seinäkopassa säilytetään myös kirjoja ja villalankakeriä. Uunin päältä kuuluu kuorsausta. Kerjäläiset siellä nukkuvat lämpimässä.

— Joutuivatko ne pois Pimeästäpirtistä? kysyy Maila.

— Mistäs sinä sen Pimeänpirtin tiedät? Ei nämä ole niitä, mutta samanlaisia on paljon muita.

Ja nyt toistetaan tarina, jonka tyttönen on ennenkin kuullut: oli niin paljon lapsia, tuli ne köyhät vuodet... Mikä pääsi palvelukseen hyvien ihmisten luokse, mikä pahojen ja armottomien. Silloin niinä köyhinä vuosina niitä kuoli paljon ihmisiä nälkään. Isossapappilassa keitettiin yötäpäivää huttua muuripadassa noita kerjäläisiä

varten, mutta useinhan ne nääntyivät pappilan kujalla eivätkä jaksaneet kulkea perille, vaikka tunsivat sieraimissaan savun huttupadan alta. Siellä kyllä oli vakiutuinen varasto ruumiskirstujakin, että saatiin hautaan. Mutta tulihan sitten taas hyviäkin vuosia ja tehtiin selvää leipää. Ihmiset lankesivat polvilleen riihessä, kun puimisen jälkeen ensimmäinen puhdas viljakasa saatiin kootuksi lattialle.

Näitä oltiin tuvassa kertomassa, kun jo lähetettiin hakemaan lasta sisälle. Iltaruoka oli valmiina ja piti joutua maata.

Jonkin kerran Mar' kysyi missä oli Riikan sänky. Mille Riikka nauroi? No, sille vaan, ettei hänellä sen parempaa sänkyä ollutkaan, senkun penkillä makasi, vaatemytty pään alla. Mikäs siinä — leveä penkki, makea lämmin tupa. Ja jos olisi oikein pakkanen sattunut, niin noustiin uuninpankolle. Mutta missäs kerjäläiset sitten makasivat? No eihän niitä nyt aina ollut, ja jos oli, niin saivat olla vähän ahtaammin.

Jonakin iltana tuvan kehrääjävaimot puhelivat kylän vaaterikkaista tytöistä. Kusti oli katsellut Hetaa ja jo ajatellut syksyllä viedä hänet markkinoille. Mutta sitten oli hänelle kanneltu, että Heta petti häntä, oli antanut Kustin olla siinä uskossa, että vaatteet mukamas Hetan makuuaitassa olivat hänen omiaan. Täälläkös riippui orret notkolla niinhyvin rohtimisia kuin aivinaisiakin paitoja, ja korearaitaisia sukkia ja hameita. Ja katonrajasta riippuvat lakanat olivat osittain valkaistuja, osittain vielä pellavanruskeita ja tanakoita kuin lauta. Koko aitta haisi pellavalta ja haavanlehdiltä ja mynttiheinältä. Ja Heta mainitsi mitkä olivat hänen mummunsa aikaisia, mitkä äite-vainajan kutomia, kun Kusti, selällään viruen haavanlehvillä lattialla, tavoitteli näitä koreuksia, toinen käsi tytön niskan alla. Ja sellainen lunttu oli se tyttö, että sai sen pimitetyksi mikä hän oli: köyhän kestivaimon tytär, joka omin luvun oli mennyt makaamaan talon tyttären aittaan, kun tytär lasaretissa oli. Mutta tuhmansekainen oli ollut se Kustikin — hihihii. Vaan kyllä sai Heta häneltä jäädä, kun hän asian lopulta ymmärsi.

Toki aitan orret aina sen ilmiantavat, minkälainen

tyttö niiden alla kesäöitään viettää. Pojat pistelivät Kustia ja Koivumäen Manukin ilmaantui äkkiä katsomaan Iitan aittaa, vaikka jo olivat käyneet markkinoilla. Tyhjäksi oli katsonut aitan, mutta vei tytön sentään pappilaan.

Puhuttiin myöskin satua Keno vievästä, jota synkässä metsässä imetti valkoinen kili. Ja Kenovieva oli kaunis ja hyvä. Ja puhuttiin sinisestä härästä, joka asui hopeaisessa metsässä. Kaikki puiden lehdet olivat siellä hopeaa. Ja kun tuuli kävi, niin ne soivat kuin kellot. Mar' katseli liekkejä, jotka loimottivat riutuvien pystyhalkojen ympärillä, ja se oli kuin metsää, josta sininen härkä saattoi tulla. Nyt se tulee, nyt, nyt. . . Hiiltyvien halkojen sekaan oli heitetty uutta puuta ja koko vanha halkoläjä romahti alas suurella kohinalla, aivan kuin pelottava härkä olisi sen tallannut. Siniset liekit jo näkyivät, kun ne tulivat ulos sinisen härän suusta. . . Mar' karkasi rukin taakse kehrääjävaimon syliin. . . Häntä käytiin nopeasti rauhoittamaan: eihän sininen härkä ollut paha hyville lapsille, suurilla sarvillaan se puolusti hyviä lapsia. Ja sitten kerrottiin kuninkaanpojasta, joka heitti kalliin sormuksensa järveen ja sanoi, että se sen saa, joka sukeltaa ja ottaa sen. . . Mutta taas tultiin sanomaan, että leipäkeitto on valmis, ja lapsi vietiin nauttimaan tätä tuttua iltaruokaa. Sanottiin, ettei saa olla tuvassa niin kauan. Mutta Mar' tunsii sinne kovaa vetoa. Jäihän tietämättä, kuka löysi sormuksen, ja tämä tietämättömyys kiusasi häntä koko yön. Jo päivällä hän sai sen tietää, kun kehrääjä-vaimo oli tuvan portaiden edessä levittämässä havuja: paimenpoika oli sukeltanut hakemaan sormusta, mutta hän ei tullutkaan takaisin. Näkin tytär vei hänet linnaansa. Sille paikalle puhkeaa aina kesällä lumpeenkukka. Eikös Mar' ole rannassa nähnyt suurta valkoista lumpeenkukkaa?

Mar' ei ollut nähnyt muita kuin keltaisia vesikukkia ja jäi nyt odottamaan sitä valkoista. Sitä saikin kauan odottaa. Tuli keltaisia, mutta ei tullut valkoista ennenkuin sitten kun siniset lemmenkukatkin tulivat. Ne valkoiset uivat suurina vesitähtinä mustanpuhuvan veden pinnalla. Oliko paimenpoika löytänyt sormuksen? Oliko se nyt Näkin tyttären sormessa? Mar' ymmärsi, että

Näkin linna oli vastapäisen rannan alla, missä vuori mustana uhkasi. Varmaan Näkin tytär oli kaunis. Vuori oli korkea, ei koskaan siellä paistanut aurinko.

Kerran taas, kun rannalta nousi sauhu pyykkipadan alta ja mamma ja pappa olivat poissa kotoa, seisoi Mar' pellonpientareella ja katseli rantaan. Tuli kylmä. Hämärsikin. Mutta pyykkivaimot vain viipyivät. Yhtäkkiä Mar' näki loistavan tähden taivaalta putoavan veteen. Se meni sinne mihin sormuskin oli heitetty! Ja Mar' läksi juoksemaan. Hän juoksi kovemmin kuin koskaan oli juossut. Hän tahtoi nähdä tähden vedessä. Koko musta vesi olikin kuin pohjasta valaistu. Mar' syöksyi veteen. Jalkojen alla ei ollut enää mitään. Kuun puolikas paistoi häneen veden läpi. Hän parkaisi kauhuissaan ja kylmä vesi virtasi hänen sisäänsä. Vielä kuului rannalta tuttu ääni: »Sus' siunatkoon, nyt se kuitenkin hukkuu! . . . No Mar', Mar' putosi järveen . . . » Sitten pieni tyttö litistyi veden pehmoisen painon sisään. Sydän löi kipeästi. Viimeisen kerran.

Mutta pyykinpesijävaimot syöksyivät veteen hekin, nostivat pohjasta tytön ja pitelivät häntä kuin kissanpoikaa niskasta, että vesi pääsi pois sisästä. Ja siinä he päivittelivät ja älmensivät, että piti nyt tämän tapahtuman kun herrasväki on poissa. Ja kyllä se nyt kuolee, johan se sanottiin silloin kun lapsi lauloi ennenkuin puhua osasi, ettei sellainen koskaan eloon jää.

Mutta se jäi sittenkin eloon.

Oli jo lunta maassa kun aamun hämärässä kerran äidin käsi pehmoisesti kulki lapsen otsalta niskaan ja alas käsivartta ranteeseen ja hän kuiskaten lausui sanat: »Jumalan kiitos, ei enää kuumetta.» Vähitellen tyttösen mieleen palautuikin, että äidin käsi tällä tavalla oli kulkenut aamuin illoin, päivällä ja yöllä ja että hänen kasvonsa aina olivat viipyneet vuoteen ääressä öljylampun palaessa.

Mar' sai nyt osakseen niin hellää kohtelua, että häntä alkoi pelottaa. Ei enää tehnyt kipeää mistään. He luulivat häntä vielä sairaaksi, mutta ei hän ollut. Hänelle annettiin vehnäleivästä valmistettu leipäkeitto — lasten jokapäiväiseen ravintoon kuului mustasta ruis- tai hiivaleivästä valmistettu annos, jonka päälle oli kaadettu

kuumaa maitoa. Tyyra tuotiin joka päivä vuoteeseen Mailan viereen, Jere oli tehnyt hänelle kauniin pienen puulusikan ja niinikään Jere lähetti puusta veistämänsä koiran. Kelkka oli maalattu siniseksi ja se oli kovin kaunis. Oli jo lunta maassa. Mar' rupesi laulamaan laulua kolmesta kreivistä, jotka »laski't laivansa rannalle. Ja se nuorin kaikista kreiveistä tuli minua kihlaamaan.»

Lapsen sairauden aikana oli taloon otettu uusi kesti-vaimo Liena, köyhä, laiha ihminen, jolla oli suuri komea kirkkovakkanen, täynnä hyvin monenlaisia liinoja, silk-kisiä ja villatyykisiä ja vielä karttuunisiakin. Mailalle oli luvattu, että kun hän nyt kauniisti pysyy alallaan ja tulee ihan terveeksi, niin hän pääsee tupaan näkemään Lienan kirkkovakkasta.

Ei ollut pieni tyttö odottanut joulua hartaammin kuin Lienan kirkkovakkaa. Ja sitten kerran illansuussa hänet puetettiin tupaan vietäväksi ja todettiin, että vaatteet olivat käyneet hänelle suuriksi. »Kas nyt tätä — mutta kyllä Mar' olikin niin kipeä että kuolevan luultiin.»

Tupa oli laastu, oli lauantai-ilta. Lattialla ei näkynyt höylänlastuja eikä saavia, rukit olivat työnnettyt nurkkiin. Ihmiset olivat menneet saunaan. Liena yksin sytytteli pystypuita. Käpertyessään tuohet tuoksuivat ja savusivat juhlallisesti. Kirkkovakkasta ei näkynyt. Entä jollei sitä olekaan? Maila pääsi lattialle. Mamman toppatakin hihat hänen ylimpänä vaatetuksenaan koskettivat permantoa.

— Liena on hyvä, Liena kulta on hyvä, lepytteli pieni tyttö.

— Nii mutta eihän nyt kukaan kirkkovakkaansa tuvassa pidä. Se on aitassa orsien päällä. Jos nyt sen sieltä tuon. Sinne on niin paha ylettyäkin.

Kesti kauan ennenkuin hän luudalla kokosi rikat uunin edestä, puhalsi valkeaan ja asetti päreen muurin rakoon. Maila kertoi hänelle olleensa niin kipeä että odotettiin kuolevan. Hän toisti mitä oli kuullut muiden sanovan, vaikkei ymmärtänyt siitä mitään. Tarkoitus oli vain voittaa Lienan mielisuosio. Liena satoi liinansa lujemmin leuan alle ja läksi ulos. Mailan sydän löi niin että tuntui koko ruumiissa. Kesti hyvin kauan. Vihdoin tömistettiin porstuaan lunta jaloista.

pystyvalkea oli parahiksi syttynyt ja paukkui ja loimusi korkealle savupiippuun, hulmuten pitkin kattoa ja permantoa, kun kirkkovakka työntyi sisään ovesta. Se näytti kulkevan omin voimin, sillä Lienaa tuskin sen takaa näkyi. Ja kun se asetettiin penkille ja hetken oli siinä itsekseen, niin se oli iso kuin isoin myllynkivi, mutta monella muotoa maalattu ja väreillä koristettu. Hento, harmaa pieni Liena huoahikin kuin vetojuhta, joka on saanut kuormansa perille. Mutta Mailan kädet räpyttelivät siipinä, kun avattiin suuria munalukkoja, jotka pitelivät kiinni kantta. Hänen sydämensä seisahdettiin ja hän oli aivan hiljaa.

Siellä oli kaikkia värejä, mitä on kukkivassa niityssä ja taivaankaareissa, ja kaikkia värejä, mitä on syksyn sammalissa ja lintujen siivissä, ja... Lienan kovat, laihat kädet olivat käyneet pehmoisiksi, kun hän sormiensa päillä nosteli ja levitteli suuria silkkisiä liinoja tulta vasten, että ne oikein näkyisivät. Ja niitä oli ruohonpäisiä, joista katseli punaisia ruusunkukkasia, ja ruosteenvärisiä, missä kukkasen olivat hohtavan sinisiä kuin suuret ruiskukat, ja hopeanharmaita, mistä nousi punaisia kirkkontorneja, ja aivan mustia silkkejä kuin yö, mutta niissä vasta olikin kauniita kukkasia, kaikki mustia mutta silti kiiltäviä aivan kuin tähdet olisivat niihin paistaneet. Ja tuli näkyviin valkoinen silkkiliina, jonka valkoisiin ruusuihin kuu tuntui valelevan hopeataan — se oli »morsiamentti liina», sanoi Leena, mutta alkoi samassa kuunnella ja pysäytti kätensä liikkeen. Ja rupeikin nopeasti panemaan takaisin liinasia, vaikkeivät ne suinkaan vielä olleet loppuneet.

— Liena, yritti papin pieni tytär, — Liena kulta, Liena on hyvä...

— Ei makeata mahan täydeltä, pani Liena hätäisesti, silitti jokaisen liinan suoraksi, pani karttuuniliinat päällimmäisiksi ja lukitsi vakkasen molemmilta puolilta. Sitten tuo mahtava vakka hänen sylissään taas retkeili yön pimeyteen, aitan orsille.

Pieni Maila ei nyt osannut puhua mitään. Hänen silmänsä hakivat liekkiä löytääkseen niistä vielä jotakin siitä loistosta, mikä niiden loimussa oli hänelle näytetty. Liekit leiskuivat ja humisivat. Liena astui sisään sauna-

vasta kädessä ja puhdas särkki käsivarrella. Hänen suunsa ja koko hänen kasvojensa edessä tuntui olevan lukko. Miehet tulivat saunasta ja saunan tuoksu täytti tuvan.

Äsken täällä oli tuoksunut mynttiheinä ja orjantapuraruusut.

Isän huoneeseen oli kielletty menemästä, vain jonkin kerran vanhojen ihmisten mukana oli sinne päästy. Ja oli nähty pöydällä kaunis, pieni enkeli. Se oli hopeainen, siivet olkapäiltä riipuksissa. Kyllä täytyi taivaassa olla kaunista, kun se oli täynnä tuollaisia ja kun ne kaikki lauloivat. Mutta kerran sattui, että kielletty ovi oli jäänyt auki ja Maila taapersi kynnyksen yli. Ja aurinko paistoi hyvin kirkkaasti kuvaan, joka riippui seinällä sohvan yläpuolella. Lapsi pysähtyi hiukan säikähtyneenä. Vieras herra katsoi seinältä suoraan häneen, Mailaan. Hänellä oli paksu leuka, joka lepäsi leveän mustan kauluksen varassa, käsi piteli lujasti rintaa vasten suurta kirjaa, ikäänkuin vieras olisi pelännyt jonkun aikovan sitä ottaa. Päässä oli outo hattu, kuin leveä musta tatti ja sen toisessa laidassa työhtö. Vieras ei sanonut mitään, katseli vaan. Lapsi ymmärsi äkkiä, että hänen piti tervehtiä, ja niin hän syvään niiasi. Vieras ei taaskaan vastannut. Lapsi säikähti lopullisesti, pidätti itkua ja juoksi kynnystä kohden ja syöksyi äitinsä turviin.

Hän sai nyt kuulla, että niin käy, kun ei tottele — eikö ollut kielletty menemästä isän huoneeseen. Mutta se oli kyllä hyvä mies, se herra, jonka kuva riippui seinällä. Hän oli elänyt monta sataa vuotta sitten -Saksanmaalla ja kirjoittanut kirjan, jonka nimi oli Katkismus ja se täytyi jokaisen lapsen oppia, sitten kun osasi lukea. Tämän herran nimi oli Luther. Hänen kuvansa oli myöskin kirkon sakariston seinällä — lapsi näkee sen kun pääsee kirkkoon.

Lapsen oli pitkän aikaa tehnyt mieli kirkkoon ja nyt teki entistä enemmän. Eikö hän jo ollut tarpeeksi iso? Ja hän lupasi ettei itke, ei vaikka kuinka palelisi. Joulukirkko kangasti jokaisen lapsen mielessä kaikkein kauneimpana ja ihmeellisimpänä kaikista mitä voi olla,

vaikka juhannuskirkkoa palelemisenkin tähden olisi ollut pidettävä soveliaampana.

yleensä pyhä-aamut jo kauan olivat valmistaneet toivottua ja lakkaamatta anottua kirkkomatkaa. Pyhä-aamut kotona olivat hyvin hiljaisia ja aina samanlaisia. Ei puhuttu ääneen. Isä ei nauttinut ruumiillista ravintoa. Hän oli pitkissä mustissa vaatteissa ja odotti malttamattomana hevosta. Aina muistutettiin, että koira vaan olisi teljettynä tupaan. Neulomamasiinan kupu oli kiinni, äidin neulomakori peitettynä kuin uneen. Lapset saivat puhtaat vaatteet ja leikkiminen tuntui epämu-kavalta kun oli varotettu rypistämästä valkoista esi-liinaa.

Ja sitten tulee sekin joulukuukaus, jolloin Maila luvataan ottaa mukaan kirkkoon. Sydän takoen odotuksesta hän nyt laskee päiviä ja öitä. Itse jouluaattoakin kuitenkin kärsii mieltäkiinnittävyydestä sen rinnalla, mitä joulukirkon odotus valmistaa.

Kaikki käy niinkuin viime joulunakin: rikkinäiset nuket palaavat terveinä Heinolan tohtorin luota, jonne ne vietiin vähää ennen joulua. Joulukuudessa riippuu piparikakkusydämiä ja hirvensarvia — mutta niihin ei vielä saa koskea. Joulupukki pelottaa. Vanhemmat sisarukset eivät ensinkään sitä pelkää, Ernst-veli jopa käy kiinni sen partaan ja kysyy oliko Lapinmaassa kylmempi kuin Savelassa. Pienemmät sisaret tarttuvat vapi-sevin käsin niihin kääriihin, joita heille pukki ojentaa. No, mennäänpä nyt katsomaan, mitä kääriöissä on. Niin, hyvästi vaan, pukki kulta ja suurkiitos ja tulkaa takaisin ensi jouluna!

On saatu valkoista paperia ja värikyniä, on saatu punaisia lakkatankoja ja liimatölkkejä. On tullut postimerkkialbumi ja Topeliuksen satukirja, on tullut kalenteri ja almanakka. Äiti on jokaiselle perheensä jäsenelle kutonut sukat — hän tuo koko sukkakuorman sylissään, sillä hänellä ei ole ollut aikaa kääriä tätä sukkamäärää paperiin. Hän ei saanut niin hienoa lankaa kuin olisi tahtonut. Tätä hän valittaa. Mutta pienet talikynttilät käryävät suloisesti kuudessa ja pöydillä rätisevät haarakynttilät ja huumaava runsaus tekee tuloaan taloon, missä karuus niinhyvin ruoassa ja juomassa kuin myös-

kin kaikessa tämän elämän hyvydessä useasti vallitsee. Joulupuun kynttilät vuodattavat taliaan piparikakkusydämille ja rinkeleille, jotka houkuttelevat kuudessa. Herkkuja, joita ei nähdä koko vuonna, syödään nyt niin paljon kuin jaksetaan. Talon koko väki, sekä ne, jotka ovat saaneet lahjaksi värikyniä ja almanakkoja että ne, jotka ovat saaneet kaulahuiveja, rukkasia, leninkikan-kaita ja villaröijyjä, veisaavat yhdestä suusta virren »Koko maailm' iloit' mahtaa». Sitten soittaa mamma klaveerilla Hampurin polskan — hän soittaa sen vain näin kerran vuodessa ja verkkaan kiertää lasten piiri puun ympärillä. Sydämet lasten rinnoissa sensijaan hyppivät ilosta. On mahdotonta kuvata miltä tuntuu, kun monenlaiset makeat ruoanhajut kyökistä ja ruokasalista, havu-neulasten sininen savu luvattomasti syttyneistä kuusen-oksista, haarakynttelien karrelle palavien sydänten käry ja uusien nahkarukkasten verevä tuoksu yhtyneinä lainehtivat huoneesta huoneeseen. Niin, ja tähän ainutlaatuiseen joulutuoksuun liittyy vielä yhtäkkiä, kuin taivaasta tullen kaikkien tähän iltaan kuuluvien tuoksujen hienoin ja köykäisin lisälemu, lemu, joka kuin enkelin siipi liittää saliin, yläpuolelle kaiken muun. Se on punaisen sinettilakan tuoksu.

Kun palveluskunta on lahjoineen siirtynyt tuvan pöydän ääreen juhla-aterialleen, tuo pappilan äiti saliin käärön, jonka vasta on kaikessa kiireessä järjestänyt sinettien taakse. Se ei ole tullut Lapinmaalta. Ja mamma avaa sen tuskallisen hitaasti, huolellisesti säästäten sekä nyörejä että papereja. Mummulta Helsingistä. Mummun selvä suurikokoinen nimikirjoitus heti tunnetaankin kunkin lahjan yhteydessä. Lasten sydämet takovat pöydän levyä vasten heidän odottaessaan vuoroaan. Kuminen suuri monivärinen pallo, iso karamellitölkki, joitakin sinisiä ja punaisia kankaita, pieni kumipallo, leikkisaha, kiiltokuvia, paperinukkeja! Jouluaaton yltäkylläisyys on saavuttanut huippunsa. Kumipallot pompahtelevat lattiaan, kankaita levitellään ja ihaillaan, kiiltokuvia ihmetellään. Äiti kuitenkin kiiruhtaa ateriaa pöytään, huomennahan on varhain lähdettävä kirkkoon.

Joulukirkko, luvattu ja kauan toivottu joulukirkko! Entä jos jättäisi sen ensi vuoteen. Mutta tällaista rumaa

ajatusta ei saa lausua ääneen. Silloin varmaan ei joulukirkkoon pääsisi koskaan.

Niin, jouluku on jo taas huonoimmalla puolellaan. Lahjakopissa on ainoastaan tyhjiä papereja. Kynttilät ovat palaneet loppuun ja niistetään sammuksiin.

Aamulla, hyvin varhain ja hyvin unisena ja viluisena lapsi herätetään ja kiireesti puutetaan uusiin parhaisiin vaatteisiinsa. Jalkaan tulevat uudet kovat kengät — niissä on paha olla ja paha kävellä. Hänelle puhutaan ystävällisesti ja iloisesti ja hänet kiedotaan ja kääritään niin moniin peitteihin, että kantamalla täytyy viedä rekeen. Hän joutuu mamman syliin ja pappi istuu mamman vieressä. Maila on uninen ja äreä eikä muuta halua kuin päästä takaisin sänkyynsä. Mutta ulkoilmassa hän vähitellen herää ja ymmärtää, että tätähän hän on tahtonut. Aisakello alkaa rämistä, pehmoisista valkoisista puista varisee lunta. Nietokset ovat niin suuret, että täytyy ajaa käyttöä. Nyt tullaan kylään: »Katso nyt, katso nyt!» Ja lapsi näkee: kylän ikkunat ovat valoa tulvillaan, pienimmilläänkin ikkunoilla tuikkaa himmeästi kitupiikki. Rännilän pihassa valjastetaan hevosta. Kökkölästä ollaan jo tulossa kahdella hevosella, mutta päästetään kohteliaasti Savelan hevonen edelle. »Paleleeko?» »Ei.» Nytpä Rännilän Reilu aika kohahduksella hypähtää reen ohitse ja alkaa haukkua hevosen edessä. Pappa ponnahtaa etukumaraan ja huutaa taempiin rekiin, että koira on saatava kiinni ja vietävä kotiin ja teljettävä. Niko on pysähdyttänyt hevosen, koko reki jono seisoo. Niko yrittää houkuttelemalla saada käsiinsä pienen koirarellun. Mutta se ymmärtää erinomaisen hyvin mikä on tarkoitus ja reistaa hevosen kuonon edessä, taitavasti välttämällä rengin kädet. Uih, nyt Niko sivalsi piiskalla ja koira jäi tiepuoleen. »Katsokaa vaan, ettei se Rännilän Reilu ilmesty kirkkoon.» Tämän huutaa isä ankaralla äänellä taempiin rekiin. Ja nyt onkin jo kiire. Kun tullaan Sysmän tienhaaran kohdalle, alkaa lapsi äidin sylissä tuntea pieniä pistoja varpaissa ja jalkapohjissa. Äiti painaa häntä kiinteästi vastaansa. »Eihän vaan ole kylmä?» »Ei!» Outoa uutta menoa alkaa kuulua edestäpäin ja nyt varmaan tullaankin kirkonkylään, Kirkkoväkeä on joka paikka täynnä. Helisevin tiukusin

ja kulkusin koettavat hevoset päästä toistensa ohitse. Suurista ikkunoista liekehtivät valot lumihankiin. »Tuossa on nyt joki... Ja siinä on silta... Ja nyt näkyy Koskipää.» Äiti kohottaa lapsen päätä ja hän näkeekin pitkän rivin valaistuja ikkunoita. Ei koskaan hän ole nähnyt noin suurta taloa! Se on Koskipää. Yhä lisääntyy pistely ja pakotus jaloissa. Mutta kesken tämän tulee huppuliinujen kääröstä silmiin ääretön torni, jonka avonaisista aukoista näkyy kello, suurempi kuin suurin muuripata. Ja yht'äkkiä se paukahtaa soimaan niin että torni huojuu ja maa vapisee. Kirkonkello soi. Se on pelättävää ja ihanaa. Toinenkin kello soi.

Äiti irroittaa lapsen peitteistä ja nostaa hänet maahan. Ympärillä on paljon rekiä ja hevosia ja kansaa. Monenlaiset tiukuset kilisevät ja ihmisiä tulee tervehtimään, mutta ne suuret kellot huojuttavat koko tornia ja yrittävät temmata kaikki mukaansa. Maila pitelee äitiä kädestä niin paljon kuin jaksaa. Häntä palelee hirveästi ja hänen on vaikea pysyä pystyssä. Kyyneleet tulevat. Ei saa itkeä, ei saa itkeä! Mutta ne vaan tulevat. Joku mies nostaa hänet käsivarsilleen, mies sanoo olevan asiaa sakastiin kirk'herralle, hän hymyilee ison kranssipartansa sisästä. Siellä sisällä on jo isä ja seinällä se sama herra, joka on kotona isän huoneessa. Mutta uunissa palaa tuli ja sen eteen vieras isäntä nostaa lapsen. Ja lämmin nuolee hänen kasvojaan ja kuivattaa kyyneliä. Ja isän ympärille nostetaan musta pitkä vaate. . .

Lapsi täytyy herättää unesta kun pitäisi astua kirkkoon. Siellä liekehtivät penkkien päässä ja alttarilla haarakynttilät — ei niiden lukua voi laskeakaan —, miesten puolella istuvat isojen ihmisten joukossa Kokolan pojat, naisten puolella heidän äitinsä tant Charlotte ja täältä kuuluu voimallinen laulunluritus, varmaan Juurikkojan Loviisa on kirkossa. Talikynttelien sinisen sauhun pyrkiessä ylöspäin kohtaa sen ihmishengityksen kuurainen harmaus, ihmisten veisatessa tuttuja virsiään vuoden suurimpana juhlanan. Sekä miesten että naisten puolelta kuuluu voimakas ja taukoamaton yskintä, välillä pienen lapsen itku.

— Katso alttaritaulua — Jeesus siinä nousee taivaaseen.

Mutta tuskin on lapsi kiintynyt tähän ihmeelliseen näkyyn, kun pappa astuu alttarille, niin juhlallisena ja suurena, että pelottaa. Samassa kuitenkin tulla heiluttelee isoa käytävää pitkin pääovesta Rannilan Reilu, kipurahäntä iloisessa tervehtimisen touhussa. Mamma säikähtää. Ja Mailakin säikähtää, sillä tästä ei pappa pidä. Sekä äidin että tyttären sydämet tykkivät kiiwaasti, kunnes vinkuva Reilu on viety ulos kirkosta ja papan laulu taas täyttää Herran huoneen. Sen jälkeen lasta sekä nukuttaa että viluttaa ja saarnojen välillä äiti taluttaa hänet sakaristoon, riisuu turkkinsa ja järjestää hänet siihen nukkumaan.

Tämän ensimmäisen kirkkomatkan jälkeen kului monet ajat ennenkuin Savelan papin vähäinen tytär pyrki kirkkoon. Hän tiesi itsekin nyt, että oli ollut vielä liian pieni päästäkseen niin pitkälle matkalle.

Mutta Savelassa alettiin puhua toisesta ja vieläkin pitemmästä matkasta: muutosta Hartolan isoonpappilaan Rautaveden rannalle, vielä eteenpäin kirkosta. Rautavesi oli suuri, suuri järvi, paljon suurempi kuin Karajärvi.

RAUTAVEDEN RANNOILLA

Viimeisellä rekikelillä ajoi Winterin perhe Savelasta Hartolan isoonpappilaan, minne Julia Malvina Bonsdorff, vastanimitetyn Hartolan kirkkoherran Adolf Magnus Winterin vaimo, nyt muutti toisen kerran — olihan hän 8-vuotiaana lapsena vanhempiensa mukana ensi kerran tullut tänne, tullut Haminasta syntymäkaupungistaan, missä hänen isänsä Nils Robert Bonsdorff oli ollut kadettikoulussa miekkailun ja matematiikan opettajana. Miten sopiva hän lienee ollut syrjäisen maaseurakunnan sielunpaimeneksi ja miten paljon hän lienee osannut suomenkieltä? Joka tapauksessa pitäjässä sata vuotta hänen kuolemansa jälkeen vielä muistetaan joitakin kaskuja »Punstohv-vainajasta». Muistetaan, että hän lukusi joilla mielellään itse halusi luettaa lapset »ettei kanttuor peäsis' kiusuamaa niitä». Kanttori nähtävästi ajan tavan mukaan piti velvollisuutenaan sovelluttaa käytännössä olevia rangaistuskeinoja huonolukuisiin lapsukaisiin: pistettiin heidät pöydän alle, tai vedettiin heidän otsaansa mustekynällä risti, tai lyötiin vitsalla sormille, ynnä muuta samantapaista. Niinikään muistetaan pitäjässä, että Punstohv-vainajan pappilassa, vaikka rovasti oli jättänyt miekkailun-opettajan tehtävät Haminaan ja ruvennut Hartolaan papiksi, seinillä yhä riippui miekkoja ja floretteja, joilla hänen poikansa varttueksaan leikkivät, siten jo vaistomaisesti valmistautuessaan itseään sotilasuralle — tulihan kaksi heistä sittemmin kenraaliksi keisarillisessa venäläisessä sotaväessä. Vastanimitetty kirkkoherra Adolf Magnus Winter oli apulaisena tullut taloon, nainut pappilantytärtären Julia Malvinan, päässyt Hartolan kappalaiseksi ja nyt sitten kirk-

koherraksi. Häinkin tuli siis tuttuun paikkaan, tuli nyt monen lapsen isänä.

Näistä olivat vanhimmat Jyväskylässä koulussa ja nuorimmat nostettiin muuttokuormasta huppuliinoissaan isonpappilan portaiden eteen, samoin kuin myös kissat, jotka säkkeihin kytkettyinä, mouruten kierittelivät sulavassa lumessa. Sisältä syöksyi vastaan iloinen musta villakoira, heti nuolaisten punaisella kielellään tervetulleiksi lapset ja sitten touhuten ja nuuskiskellen tarkastaen noita kieritteleviä pusseja. Sitä ei kuitenkaan tarvinnut pelätä, se oli nuori ja nöyrä, sillä oli ollut ikävä pois muuttanutta isäntäväkeään ja nyt se iloitsi, kun tuli ihmisiä. Koiran nimi oli Prisse ja siitä tuli ennenpitkää koko talon lemmikki, uskollisuudessa vailla vertaa.

Kuinka täällä oli uutta ja väljää! Lapset jäivät mykinä ajelehtimaan kauniissa tyhjissä huoneissa, missä vain joitakin kotoisia kapistuksia oli nähtävänä, sellaisia kuin heidän vuoteensa. Niin, ja olihan piano ja oli neulomamasiina. Kuinka heillä oli lupa olla täällä ja missä olivat oikeat asukkaat? Heille kerrottiin, että setä Danielson oli kuollut ja kummisetä Richard ja tati Lilli ja tati Jenny muuttaneet pois. Oli paljon huoneita ja viimeinen niin sininen, että silmiä poltti. Oli vähän pelottavaa, koivut ulottuivat melkein taivaaseen asti. Järvenselkä hävisi niin kauas, ettei näkynyt loppua. Kaikilla paikoilla oli uusia nimiä. Uusia ihmisiä ja uusia lapsia tuli näkyviin. Piha-aita oli kivistä ja sen pykälät houkuttelivat kiipeilemään. Pihan suuren koivun sisälle saattoi astua kuin huoneeseen. Lumi sulii nopeasti, tuli lintuja, suuret koivut lauloivat. Kaikki oli niin ihmeellistä, päivät kuluivat hyvin nopeaan. Salin kaari-ikkunoiden alitse kulki polku jääkellariin. Siellä oli pimeä metsä ja sinne kiellettiin lapsia menemästä. Asuiko käärme siellä? Ei, mutta Mörkö. Mörkö sieltä tuli lapsia vastaan!

Mörkö — eikö se tullut isoja?

Tähän kysymykseen ei saanut vastausta. Siellä oli outoja puita ja mustanpuhuvia sananjalkoja. Mörkö .. ? Olikos Mörkö vielä pahempi kuin käärme?

Aika meni hyvin, hyvin pian, päivät loppuivat aina kesken. Rautavesi kohotti jäitään. Syntyi leveitä rai-

loja. Jotkut lapset olivat Pervikin rannassa menneet heikolle jälle ja yksi oli hukkunut. Tupaan tuotiin nuotta parsittavaksi. Mörtin Matti istui siinä työssä pitkät viikot ja antoi lasten teutaroida suuren nuotan pussipuolella. Hän oli ollut tämän pappilan entisten poikain, sen Huukon ja Akselin kanssa kalassa jo silloin Puns-tohv-vainajan aikaan. Nythän nämä olivat suuria sotaherroja Pietarissa, mutta aina muistivat tänne vaatettaan lähettää Mörtille. Niistä piti vaan ottaa pois tähdet ja kunniamerkit. Ei kukaan usko kuinka paljon kaloja tuli, kun nuotta sitten pantiin veteen ja nostettiin maihin. Puhkeavien lehtisilmujen alla kyökin portaiden edessä, suurten koivujen juurella puhdistettiin saalista monet päivät. Lahnat olivat aika mollikoita, lihavia ja isoja. Tämä oli Hartolan isopappila, täältä oli lyhyempi matka kirkolle kuin Savelasta. Ensin mentiin Kankaanpään ohi — siinä oli ennen ollut suuri kartano, Sysmän rikkaan rovasti-vainajan taloja, mutta nyt siinä oli vain pari latoa. Sitten jäi vasemmalle kädelle Töllinmäki, jossa asui reviisori Tandefeitin perhe, oikealle jäi Kirkkola, missä elivät tant Sigrid Gestrin ja tant Ida Schantz sekä heidän veljensä kapteeni Gestrin. Täällä oli kerran pappilan lapsille paistettu plättyjä — mutta tämä tapahtui oikeastaan sentähden, että Anni ja Hugi olivat tulleet kesälomalle Jyväskylän koulusta, ja ne plättyt olivatkin hyviä! Tant Sigrid kehoitti kaikkia ottamaan niin paljon kuin halutti, mutta mamma katsahti samassa pienimpiinsä ja he ymmärsivät hyvin, ettei kehoitusta pitänyt käsittää sananmukaisesti. Peltoaukean keskellä sijaitsi Ruskealan talot. Niiden isännät kävivät pappilassa kirk'herran luona. He olivat isoja harteikkaita miehiä ja heidän emäntänsä toivat äidille kauniita marjoja. Kirkkolan taloista oikealla asui kanttori Granath, jolla oli monta tytärtä ja poikaa, heidän nimiään oli Ida, Laura, Natta ja Vikki, ja he kävivät Jyväskylässä opettajakoulua eli seminaaria, mutta kanttori rokotti pitäjässä lapsia, lääkitse haavoja ja veti hampaita. Ruskealasta eteenpäin oli hyvin musta petäjikkö ja sen syrjällä »Toltin mäki», missä sodan aikana oli hirtetty mies. Tämä oli pelottava paikka, siitä ei ollut hyvä kulkea pimeällä, siellä nähtiin »Liika», se oli viime syksynä

käynyt kiinni hevosmiehen suitsiin, mutta hävinnyt kun mies puhui: »Jumalan nimeen sanon sinulle: mene kotiis, pahaan paikkaan.» Petäjikössä sijaitsi myös Paavilaisen puoti ja sitten tuli pimeästä petäiköstä esiin hautausmaa kiviaidan ympäröimänä, vastapäätään pitäjäntupa. Täältä annettiin mäennypylältä ruumissaatoille ja kelonsoittajalle hautajaismenoihin kuuluva merkki ja tästä näkyi mahtava Eekun kartano ja näkyivät Koskipään monet sekä suuret että vähäiset rakennukset, niinkuin myös »Gula Koskipää» ja »Gröna Koskipää», niinkuin herrasväki sanoi, talonpoikien puhuessa »Ylä-Koskipäästä» ja »Alatalosta». Näiden takana virtasi syvä mustanpuhuva Koskipään-joki ja yleni yötä-päivää humisten Koskipään satavuotinen petäjikkö. Oli myös Suursuo, pohjaton, kymmenien tynnyrinalojen kokoinen alue, jonne kesäisin tuli, säkit selässä, seitsemän pitäjän muuraintenpoimijat. Ja tapahtui täällä sellaistaikin, että ihmiset, jotka eivät tietäneet tämän suon luontoa, jouutuivat kaulaa myöten suohon ja sinne oli joku jäänytkin. Koskipään isäntiä olivat Tandefeltien ja von Gerdtenien aatelisherrat ja tämän kartanon takana — pappilan uusien tulokaslasten tajunnassa — ei enää muuta maailmaa ollutkaan kuin Savelaan johtava tie. Niin, ja jossakin hirveän kaukana olivat Heinolan ja Pietarin kaupungit.

Pappilassa kävi paljon vieraita, Eekun armokin asui nyt likempänä.

Juhannusaattona, joka oli isän nimipäivä, odotettiin pappilaan vieraita aina Sysmästä ja Jousasta asti. Suurten koivujen ympyrään joka sijaitsi jääkellarintien varrella, kannettiin iso pöytä kahvitarjoilua varten. Pojat, Hugi ja renkipoika Janne, kuljettivat kaiken päivää veneellä kokkotarpeita Kakkaraluodolle. Miten he saivatkin rovionsa niin korkeaksi! Makeat kaakkujen ja ruokien tuoksut kiertelivät taloa. Morttelin survonta — siinä hienonnettiin pippurit, katemummat ja kaneelit — kuului taukoamatta kyökistä. Anni ja Ruusu silittivät koreita tärkättyjä alushameitaan ja järjestivät kahvitarjottimia. Lapset tunsivat olevansa joka paikassa tiellä ja Prissen relluhäntä jäi alituisesti oven väliin. »Uatam», Jannen isä ja pappilan voudin arvoa kantava mies, pys-

tytti juhannuskoivuja pihamaalle. Iloisen melun nosti Mörtin saapuminen kyökkiin: hän kantoi niin suurta kuhaa, ettei sitä saanut pysymään käsivarsillaan, vaan olkapäällä. No olipas se! Tätä isoa-kalaa pidot juuri olivat vailla, ei voinut ensinkään arvaella montako nau-laa tuollainen otus painoi. Mutta missäs kattilassa sel-lainen voitaisiin kokonaisena keittääkään? Ei sellaista kattilaa missään ollut, ei Eekussa eikä Koskipäässäkään. Mörtille nyt hyvät vehnäiskahvit, niin, ja aamiainenkin — mistäs Mörtti tuollaisen kalan arvasi ottaakin? Ka tuota noin, sieltä Akon takaa, siellä on sellainen tietty paikka, sitä on pidetty vähän niinkuin salassa, mutta johan sieltä ennen vanhaan niitten sotaherrojen kanssa, kun vielä poikina kävivät lomalla Pietarista, moni hyvä saalis otettiin, niinkuin sekin iso hauki, minkä sisältä löytyi hopeasormus — kyllähän rouva sen muistaa?

Tällaisessa kiireen huminassa valmistettiin Hartolan isossapappilassa ensimmäisiä Adolfin-päiviä. Maila sai hopeakorista tarjoilla hirvensarvia ja piparikakkuja nei-deille ja rouville, heidän istuessaan punertavassa illan-suussa lehtimajan turvepenkeillä. Siellä kuiskailtiin mikä mahtoi olla syynä, ettei Eekun armo ollut saapu-nut. Kökkölän tati kertoi Töllinmäen pehtoorinrouvalle saaneensa karjapiian kiinni siitä, että tämä lypsi lehmää suureen pulloon, jota piiloitti taskussaan. Danielsonin Lilly-täti ja hänen vähäinen sisarensa Jenny — kuinka kauniita nämä molemmat olivatkaan! varsinkin Lilli-täti, joka käveli kaikkialla ja kuivasi kyyneliään. Tämä ihana pappila oli vasta ollut hänen kotinsa, ja nyt hän oli täällä vieras. Mutta se oli nähtävyys, kun Prisse pääsi alas vinttikamarista, minne se oli teljetty vieraiden ajaksi, ja heti nuuski entisten omistajiensa jäljet. Ja koira hyppi korkealle Lilli-tädin rintaa vasten ja nuoli hänen kasvonsa puolelta ja toiselta. Ja silloin Lilli-täti nyyhkyttäen upotti kasvonsa eläimen kiiltävään mus-taan turkkiin. Tarvittiin hyvä läskinpala ennenkuin Prisse saatiin takaisin vinttikamariin. Kummisetä Ric-hard käveli Kökkölän Uuno-sedän ja erään pitkän suuri-partaisen herran kanssa siellä päin puutarhaa, missä Mörkö asusti. Nämä kolme puhuivat keskenään suomea. Se vieras herra kuului olevan virolainen ja kun hän

puhutteli pikkutyttöä, niin hänen kielensä kyllä oli toisenlaista kuin ruotsi ja suomi. Eikö hän ollutkaan heräsväkeä, kun ei osannut ruotsia? Kaikki lähtivät vähitellen liikkeelle hämärtyvään iltaan. Kun korpirastaan viheltely alkoi kuulua jääkellarin kuusenlatvoista, tauskosi ihmisten puhelu ja heidän katseensa etsivät taikaintua. Tämä pieni olento todella erottautui korkeimmasta puunlatvasta ja sen hopeinen huilu täytti koko tienoon. Hiljalleen solui vaaleapukuisten neitosten saatto taivasta tavoittavien koivujen portista kalliolle, missä silmään kimalsi auringonlaskussa hengitystään hiljentävä järvi. Tässä odoteltiin, pitkällä vahvalla kiikkulaudalla istuen, kokon syttymistä. Ensinnä alkoivat kuivat katajapensaat räiskähdellä. Poikain hahmot erottautuivat ylenevien liekkien keskeltä ikäänkuin jotkut hääräilevät pikkupeikot olisivat siellä hankoineen kokennelleet tervaksia. Rautaveden kaukaisilta rannoilta kohosi sieltäkin valkeita. Kalliolla ei puhuttu montakaan sanaa. Kokkovalkean humina ja pauke räiskyivät yli veteen kuvastuvien liekkisoimujen maata päin. Korpirastas huilutteli korkealle taivaanrantoja kohden.

Suunnilleen tällaisena muistelee Maila Winter ensimmäistä juhannusaattoon Hartolan isossapappilassa. Kuka oli sitten tämä tyttönen, joka myöhemmin joutui kirjailijaksi nimellä Maila Talvio?

Sitä kyllä sopii kysyä, sillä ei hänen kodissaan eikä suvussaankaan erikoisesti harrastettu kirjallisuutta, jollei oteta lukuun hänen äitinsä isoisan, Turun vanhan yliopiston teologian professorin Jacob Bonsdorffin laajaa ja oppinutta latinan kielellä esitettyä tuotantoa, tai hänen isänsä kaukaisen esi-isän piispa Paavali Juustenin uraauurtavaa kirjallista työtä, mikä työ hänelle on antanut nimen »Suomen kirkkohistorian isä». Talossa harrastettiin musiikkia. Maila Talvion äiti harjoitti nuorena tyttönä piano-opintoja Helsingin siihen aikaan kuuluisimman opettajan, saksalaissyntyisen pianistin Josef Elsnerin johdolla, jonka opettajana oli ollut tunnettu Johann N. Hummel, itse Mozartin oppilas. Ei siis ihme, että myöhemmin Mailan äidin kodissa kaukaisessa Hartolassa tavattiin nuottivihkoja, joiden kannessa nähtiin nuori Mozart kuvattuna mitä siroimmassa rococo-puvussa,

peruukissa ja istumassa vanhanaikaisen soittokoneen ääressä, pitsiröyhelö ulottuen pieniin käsiin ja jalat solkikengissään riippumassa pitkän matkaa permannosta ja pedaalista. Julia Malvina Bonsdorff asui tänä opintoaikanaan äitinsä tätien »Rosenströmin tyttöjen» luona, joiden vihreä puutalo sijaitsi Erottajalla, siinä missä sittemmin kohosi Kalevan talo. Tohtori Rosenströmin perheessä seurusteli ystävänä tyttärien soitonopettaja Fredrik Kress, Helsingin kirkon urkuri ja Adlercreutzin rykmentin musiikinjohtaja, Porilaisten marssin säveltäjä. Yleensä Helsingin tunnetuimpien perheiden tyttäret olivat olleet hänen oppilainaan. Julia Malvinan tullessa tohtori-vainajan taloon oli Kresskin kyllä jo vainaja, mutta hänen jättämänsä musiikkitraditiot elivät ja pitkässä vihreässä puutalossa Erottajalla — vaikka se suinkaan ei ollut mikään varakas — kokoontui kaupungin virkeintä nuorisoa, mm. August Ahlqvist-Oksanen, jonka kerrotaan pyytäneen Hartolan nuorta pappilantytärtä seppeleensitojattarekseen tuleviin promotioihin — minäkätähden tämä ei ottanut vastaan niin kunniakasta tarjousta, ei ole jäänyt tietoon. Rosenströmin neljä tytärtä olivat hyvin erilaisia, vanhin Jeana toimitti talossa kaikki miehen työt ja lisäksi hän erikoisesti holhosi ylioppilaita, jotka silloisina levottomina aikoina olivat viranomaisten kireän silmälläpidon alaisia. Kun joku Rosenströmien tuttavapiirin pojista oli sairaana, nähtiin Jeana Rosenström leveän päällysviittansa alla kantamassa hänelle ruokaa hänen ullakkokamariinsa. Kerran oli itse kuuluisa kansleri Nordenstam kohdannut hänet kadulla ja epäluuloisena luonut katseensa hänen avaraan olemukseensa. »No, hvart bär de nu af, mamsell Rosenström?» Jeana niiasi niin että viitan liepeet kellona löivät maahan, kun hän vastasi: »Jag hoppas, ers höghet, att jag intet olagligt förehar, när jag bär litet förfriskningar tili en snäll sjuk student.» »Ja-ja», oli pelätty kansleri vastannut, »hur snäll han sen ä — det har vi nog sett.» Kansleri, tietäen ylioppilaiden kuohuvan verenkäynnin ja Helsingin naisten ihailevan suhteen siihen, kohotti koleaan tohtorintytärtä viitan lievettä. Ja silloin Jeanan suuresta taskusta putosi kimppu papereja. Sekä Jeana että itse korkea viranomainen kumartuivat ottamaan

kääröä. Ulkomaalaista painotuotetta: ranskalaista tekstiä! »Si de ä desserten», kiirehti Jeana Rosenström sanomaan, niiasi hyvin syvään ja jätti pelätyn kanslerin tutkimaan kirjoitusta. Totta puhuen ei Jeana tuntenut vihkosten sisältöä, hänen veljensä, joka oli postissa virkamiehenä, oli ne tuonut. Kerrottiin tästä samaisesta Jeana Rosenströmistä, että hänen eteensä eräänä kesäpäivänä 1827, kun hän oli lakaisemassa kotinsa pihamaata, oli yli aidan lentänyt kärventynyt kirjankansi. Hän oli ottanut sen käteensä ja siinä seisoessaan hän oli nähnyt jossakin kaukana hirvittävän liekkimeren, minkä yllä paksu savu leijaili. Hän oli silloin kiiruhtanut sisään sisartensa luokse ja kertonut näkynsä sekä näyttäneen hiiltyneen kirjankannen. Kannesta oli selvästi voinut erottaa Åbosanan ja sisarukset olivat ymmärtäneet, että Turussa oli hirveä tulipalo. Niinkuin osoittautui Olleenkin. Niin, ja savun hajun olivat todenneet kaikki helsinkiläiset.

Näitä näkijän-lahjoja ei ollut toisilla sisarilla. Hedvig Ulrika joutui naimisiin Viaporin papin Johan Gustavsonin kanssa, joka korkean vierailun aikana kerran linnoituksen kirkossa oli joutunut toivottamaan tervetulleeksi itseänsä kenraalikuvernööriä. Vieras oli kysynyt pastorilta, eikö hän osannut venäjänkieltä. Tähän kerrotaan pastorin vastanneen: de va nietu! Tiedonannot Haminan historiassa viittaavat iloiseen huolettomaan mieheen, jonka maalliset asiat eivät aina olleet parhaimmassa kunnossa. Iloluontoinen, käytännöllisen älykäs Hedvig Ulrika Rosenström oli siis jonkin aikaa papin rouvana Viaporissa ja siellä syntyi Gustavsonien tytär Augusta Isabella, joka lapsena leikki linnoituksen historiallisilla kallioilla muitten muassa kreivi Heidenin, Suomen tulevan kenraalikuvernöörin kanssa. Kouluikänsä päässeenä hänet käytettiin Smolnan naisopistossa, missä opittiin sekä kieliä että tanssitaitoa ja tietysti muutakin. Kohetalonsa löysi Augusta Isabella seitsentoistavuotiaana Haminan kadettikoulusta ja joutui miekkailun ja matematiikan opettajan Nils Robert Bonsdorffin vaimona vanhaan ankaraan teologiseen pappissukuun. Tätä tietä hän siirtyi kaukaiseen Hartolaan, osaamatta juuri nimeksikään suomea ja tuskin tuntien tarvetta sitä oppia. Monen lapsen äitinä, joista Maila Winterin äiti oli van-

hin, hän tuskin saattoi säästyä raskaalta työltä ja monilta huolilta, varsinkin kun kovat katovuodet niihin aikoihin olivat tavallisia ja pappilasta käsin yritettiin ravita nälkäiset ja toimittaa hautaan nääntyneet. Augusta Isabellan onnellinen huumorintäysi luonne lieene auttanut häntä yli monen raskaan yksinäisen vuoden ja tehneen hänestä mukiinmenevän pappilanemännän.

Tohtori Rosenströmin perheessä oli teologeilla ehdoton etumatka tyttärien sydämiin muutenkin. Caroline joutui Rantasalmen kirkkoherralle rovasti Isak Alholmille ja kirjoitteli pappilastaan sisarilleen harmittomia juoruja pitäjäläisistään sekä pyyteli Helsingistä lähettelemään milloin mitäkin koreata vaatetavaraa tai pöytäkalustoa. Charlotta Rosenströmistä tuli Muolaan pappilanrouva ja useiden pienten Tengenien äiti. Jeana ei näytä tunteen kutsumusta aviosäätyyn, hänen hartioillaan lepäsi koti huolineen ja hänen hellyytensä löysi yllinkyllin hoitettavia niinhyvin omaisten kuin ystävien piiristä. Mutta minkätähden nuorin sisarista, erikoisen kaunis ja lempeä Eva Sofia ei joutunut naimisiin, sitä kuiskaten kyselevät monet helsinkiläiset, jotka seurasivat hänen vaihteitaan hyvin korkeaan ikään asti, ihmetellen hänen viisauttaan ja siroa olemustaan. Kaikki »Rosenströmin tytöt» olivat tunnettuja runsaista hiuspalmikoistaan ja eräänlaisesta ylpeästä eristäytyneisyydestään. Heidän molemmat veljensä antoivat heille vain vähän tukea heidän vaikeuksissaan. Komea Janne — kuuluisa pitkistä viiksistään — valitsi sotilasuran, joka maksoi paljon rahaa ja tuotti heille sisarille monet tuskalliset jäähyväishetket. Monen toisen suomalaisen mukana liittyi ratsumestari Janne Rosenström vapaaehtoisena Venäjän armeijaan, sen käydessä sotaa vuoristolaiskansoja vastaan Balkanilla. Hänen pitkissä hauskoissa kirjeissään tavaataan kuvauksia likaisista kaupungeista ja kylistä, missä sotajoukko majaili, ja muutamat puolalaiset sanat antoivat aavistaa, etteivät Puolan neitokset jääneet kylmiksi pohjoismaisen miehevyyden läheisyydessä. Balkanin vuorilla taistellessaan Janne Rosenström saavutti sen mitä sanotaan sankarikuolemaksi. Hänen sisarensa, varsinkin hento yksinäinen Eva Sofia jäi lohduttomaan suruun. Jannen nuoremasta veljestä, postivirkailija

Kalle Rosenströmistä ei paljonkaan ollut lohduttajaksi. Hänen oli vaikea päästä eteenpäin maailmassa. Jokin sielullinen tauti jäyti häntä, lopulta vieden hänet täydelliseen kykenemättömyyteen. Kuitenkaan ei sisarusten jälkeenjättämässä kirjevaihdossa tavata mitään, mikä tukisi sitä perhetarinaa, että tohtori Rosenström, kyllästyttyneenä sairaalloon poikaansa, olisi telkinyt hänet kylmään talliin. Päinvastoin Kalle-veljeä perheen kirjeissä mainitaan hellyydellä ja säällillä.

Bonsdorff-suku, niinkuin Winterkin oli peräisin Saksasta. Ensimmäinen Bonsdorff, vakavien suomalaisten teologiien kantaisä oli iloisena kultasepänsäällinä tullut Ouluun, nainut lesken, tietysti taloineen, ja valmistanut kauniita töitä, joista kastemalja on jäänyt todistamaan tästä hänen ammattitaidostaan. Merkinnät oikeuspyytäkirjoissa eivät aina ole yhtä kauniit kuin tämä todella kaunis malja. Mutta etelään päin siirtyessään suku kasvoi viisaudessa niin että aikakirjat usein tietävät luetella runsasperheisiä piispanehdokkaita ja yliopiston professoreja. Turun akatemian teologian professorin Jacob Bonsdorffin pojanpojista kasvoi Hartolan pappilassa hyviä matemaatikkoja. Naiset sensijaan harrastivat kaunotaiteita, nimenomaan musiikkia. Eikä olisi voinut ajatella bonsdorffilaista kotia vailla pianoa ja pianoa soittavia tyttäriä. Adolf Magnus Winter, Hartolan uusi kirkkoherra asettui mielellään kuuntelemaan soittoa, mikäli hän työltään ennätti. Kun helsinkiläiset sukulaiset alati moittivat vanhaa pianoa, nousi kirkkoherra nopeasti ja jätti naiset kiukuttelemaan sen raihnautta. Mutta kerran sitten nouti kirkkoherra Pietarista suuren ja kallisarvoisen Becker-flyygelin, joka kävi laajalti kuuluisaksi, niin että kaukaa tultiin sitä katsomaan. Ja täytyi aina avata kansi ja antaa katselijoiden myöskin soittokoneen alta käsin kuunnella mahtavaa ääntä. Tämän flyygelin alle kyyristyneinä pappilan lapsetkin monesti kuuntelivat Beethoven-säveliä, kun tädit kesäisin soittelivat. Flyygelin osto mahtoi aiheutua todella sisällisestä tarpeesta, koska suuriperheisellä kappalaisella ei voinut olla säästöjä ja kirkkoherranahan hän ennätti olla ainoastaan kolme vuotta.

Äidin, Malviha Winterin, musiikkiopinnot olivat päät-

tyneet lyhyeen. Hänen taiteellinen kaipuunsa ei hänen tultuaan perheen äidiksi esittänyt mitään vaatimuksia. Hän kertoi Helsinki-ajaltaan hyvin vähän ja silloinkin jotakin niin ulkonaista kuin että »Rosenströmin tyttöjen», hänen isoäitinsä sisarten, talon kulmassa oli ollut kaakinpuu, jossa rangaistiin rikollisia. Heidän huutoansa oli ollut tuskallista kuunnella ja uutimet vedettiin nopeasti ikkunoiden eteen. Myöskin hirsipuun jäännöksiä oli ollut jossakin nähtävänä. Kun selailee »Rosenströmin tyttöjen» niukkaa kirjallista jäämistöä, niin siinä kuitenkin tavataan kutsuja arvovaltaisten silloisten kansalaisten häihin ja hautajaisiin, ristiäisistä puhumatta. Myöskin tilapäisten teatteri- ja oopperanäyttämöjen ohjelmia ja lippuja ovat tohtori-vainajan tyttäret säilyttäneet. Niin, eikä puutu nauharuusuksia ja pikkurunojakaan helline omistuksineen. Varmaan Malvina Bonsdorff nuorena tyttönä oleskellessaan näiden sukulaisten luona on saanut ottaa osaa heidän huvituksiinsaakin. Hän oli ollut hyvä tanssija. Mutta nyt hän vain oli altis ja vieraanvarainen emäntä, josta tuli monen lapsen äiti. Pari kertaa vuodessa hän kyllä asettui soittokoneen ääreen säestämään lastensa piirileikkiä, nimenomaan jouluaattona ja jonakin joulunpyhänä. Mutta muuten hän ainoastaan valvoi, että soittokonetta kosketeltiin kunnioituksella. Piti osata soittaa ja piti vakavasti harjoitella ennenkuin oli lupa asettua flyygelin ääreen. Jos joku vieras leikillään rupesi soittamaan yhdellä sormella Ukko-Noaa, niin hänet sangen pian osoitettiin oikealle paikalleen ja koskettimet pyyhittiin kostutetulla vaatteella. Kerran tapahtui, että makuuhuoneessa herätettiin flyygelin ääneen. Oli keskiyö ja pilkkosen pimeä. Kun isä raapaisi tulta tikkuun ja sytytti kynttilän, oli ääni jo häipynyt. Mutta isän, äidin ja lasten päät viipyivät kohollaan vuoteesta. Odotettiin jännityksellä mitä seuraisi. Uskaltaisiko äiti lähteä katsomaan? »Kissa», sanoi äiti, jo lähdössä ovelta. »Kuka on jättänyt flyygelin kannen auki?» sanoi isä uhkaavasti. Lapset lyyskähtivät säikähtyneinä vuoteisiinsa: he tunsivat uhkauksen tarkoittavan itseään, mutta eivät voineet muistaa, olisivatko he tehneet niin luvattoman teon, että olisivat koskeneet flyygelin kanteen. Jo tämä sana

»flyygeli» oli heistä pelottava ja mahtava, melkein niin kuin »ukkonen». Mutta samalla tuo uusi kone oli ärsyttävän puoleensavetävä ja uusiin tutkiskeluihin kutsuvainen. Kunhan ei sittenkin olisi tullut avatuksi kantta, silloin kun oli jo vähän pimeä ja äiti läksi navettaan... Kissa tosiaan oli maannut salin muurinkorvalla, hypännyt flyygelin kannelle ja siitä koskettimille. Mutta soitokone saarrettiin tästä puoleen entistäkin ankarammilla kielloilla.

Äidin sukulaiset olivat miltei kaikki »esittäviä taiteilijoita», isän sukulaiset taas »kuuntelevia». Isä itse esiintyi kirkossa. Piispa, tarkastuksella käydessään, oli äidille sanonut, että hän oli hiippakunnan paras messupappi. Seurakuntalaiset totesivat hänellä olevan niin kovan messuäänän, että kuului Koskipäähän asti, kun kirkon ovet olivat auki ja tuuli sattui myönteinen. Sellainen oli tämä Hartolan kirkkoherran isälläkin, joka kuoli Joroisten kirkkoherrana. Nämä Winterit olivat tulleet Saksasta, siinä 1500-luvulla, yksi heistä, lainoppinut Severin Winter kuului heti Turussa suomenkielelle kääntäneen latinankielestä valankaavan. Saksasta päin oli sekin von Essen-suku, jonka jäseniä Joroisten kirkkoherran rouva, elikkä siis tämän Hartolan Winterin äiti, oli ollut. Paason kartanossa heillä oli sukulaisia, sinne mentiin vierailemaan vaunuilla. Niin mentiin myös kerran vuodessa Haikkoon ja Wirvikiin siellä Porvoon puolessa. Ne olivat suuria kartanoita. Miten kaukaista sukua näille lieenee ollutkaan se sotaherra von Essen, joka Napuen taistelussa Pohjanmaalla oli johtanut Porin rykmentin miehiä. Kun vihollinen oli ampu-
nut hevosen hänen altaan ja läpi hänen jalkansa, niin hän polviltaan johti rykmenttiä. Ja kolmekymmentäkaksi pistinhaavaa oli hänen ruumiissaan, kun hänet kuolleen kentältä korjattiin. Hollolan kirkkoon kuului-
vat sen sotaherran tuoneen. Tällaisista vanhoista asioista tiesi yksi ja toinen mainita, kun jotkin kulkijat talvi-iltoina pappilan tuvassa sattuivat kyselemään, mikä tämä kirkkoherra oikein oli alkuaan. Vanhojen kartanoiden peräkamareissa totilasini ääressä saatettiin muistella Ruotsin aikoja ja Anjalan liiton herroja. Vieras, jos hän näillä main oli varsin outo, sai tietää ajaneensa

Hollolan Lahdesta asti pelkkien historiallisten kartanoiden ohitse: Seestan, jonka oli omistanut itse Sprengtporten, Nynäsin, missä oli asunut maaherra de Geer, Kaihon, mikä kuului Colliandereille, jotka aateloitiin Wadenstjemoiksi, Koskipään, mikä ikivanha talo oli Tandenfeltien. Kaikki näiden kartanoiden haltijat olivat keskenään läheistä sukua ja kun he häissä, hautajaisissa ja ristiäisissä kohtasivat toisensa, niin ei pidettykään kiirettä, vaan päiväkausia pohdittiin valtiollisia asioita ja vähitellen katsottiin, että Suomenmaa oli Suomenmaata, niinkuin Svean-maa oli Svean-maata.

Winterien kodissa vallitsi arkioloissa karu yksinkertaisuus, mutta vierasvaraisuus katsottiin uskonnolliseksi laiksi. Lapset saivat itse keksiä, miten leikkivät ja kuluttavat aikansa. Niinpä he musiikkikappaleiden avulla, joita talo aina oli tulvillaan, muodostivat arvausleikkejä. Laulettiin pätkä jostakin kappaleesta ja toiset saivat arvata, mistä se oli. Alettiin melodia keskeltä ja koetettiin eksyttää arvaajia. Sonaatti, etyydi ja ooppera kuuluivat jo varhain näiden lasten sanastoon, vaikkeivät he tietäneet mitä niillä tarkoitettiin. Ei ollut leikkikaluja, mutta kääntämällä tuoleja nurin saatiin aikaan monenlaista tarvekalustoa. Sormien avulla, joita tulen valolla taitavasti asetettiin seinää vastaan, niin että muodostui jyrkkä varjo, saatiin aikaan kaikenlaisia eläimiä. Kun sormia sopivasti liikuteltiin, juoksivat nämä pupujussit ja kukko-kiekuut kilpaa, ja ne saattoivat myös käydä toistensa kimppuun. Vanhoja kenkiä tuotiin alas vinniltä ja edustivat ne riveihin asetettuina kuulijoita, lasten esittäessä milloin cis-molli sonaattia, milloin Chopinin surumarssia, milloin Brahmsin muunnelmia unkarilaisista tansseista tai Mendelssohnin Rondo Capricciosoa. Hyvin ylhäistä aatelisneitiä edusti kauan aikaa valkoinen, käyttämätön ja helmillä kirjailtu tanssikenkäpari. Oli peräti jännittävää kuvitella minkätähden niin kaunis kenkäpari oli jäänyt pitämättä. Oliko se jäänyt naimattomaksi? Niin lihava ja koreahan se oli Kirkkolan Siikri-ryökkinäkin, mutta naimatta vaan jäi, sanoi selitykseksi Anna-Mar', äidin uskollinen »kaikki kaikessa» keittiön puolella. Anna-Mar' oli itsekin kaunis ihminen, kaikessa osaava ja taitava, mutta hänellä oli

pieni poika, vaikkei hänkään ollut naimisissa. Kenkäparien avulla myöskin toimeenpantiin lastenkamarissa tanssiaisia. Valkoinen helmikenkäpari aina alkoi valsin hyvin korkeavartisten kanssa, joiden omistajasta ei ollut tietoa. Muotivalssi niihin aikoihin näillä main oli nimeltään »Le Baiser» ja tätä lauloivat lapset sydämensä pohjasta, käsin rummuttaessaan tuoleja ja kuvitellessaan kenkien tanssivan. Kesällä oli helppoa keksiä leikkejä. Kävyt, sammalet, kukkaset, kivet ja varvut olivat erinomaisia leikkikaluja. Joululahjat, joita kotona valmistettiin tai Helsingistä lähetettiin, olivat hyvin yksinkertaista laatua. Mutta vähästä osattiin iloita. Ja kuinka iloittiinkaan!

Talossa täytyi asettaa suu säkkiä myöten. Velkaa ei saanut tehdä. Korot maksettiin kauan ennen määräpäivää. Isä vaati täsmällisyyttä. Aterioiden tuli olla pöydässä sekunnilleen, hevosen portaiden edessä minuutilleen. Miten lieneekin kerran lasten käsiin joutunut korttipinkka. He eivät ymmärtäneet muuta kuin että kauniista kirjavista lehdistä oli mukava rakentaa linnoja ja sitten taas ne hajoittaa. Mutta leikki loppui heti kun isä näki kortit ja sitten seurasi tutkinto, mistä nuo syntiset lehdet olivat tulleet. Helsingistä kaiketikin, mistä sukulaiset käyttökelpoisen tavaran ohella lähettivät myöskin kevytmielistä. Kirkkoherran kiihtyneet kysymykset otti ruustinna vastaan sovittavalla levollisuudella. Korttipakka lensi äkkiä tuleen. Kaikki kotoiset myrskyt ja vastoinkäymiset kodin emäntä kohtasi tasaisella maltilla. Työn kuormittamana äitinä hän oli kaiken keskipiste, tarpeellisin henkilö talossa, aina paikalla, aina valmiina auttamaan ja keksimään neuvoa. Jos hän joksikin tunniksi meni vaikkapa naapuriin sairasta katsomaan — häntä kun täällä kaukana lääkkeiden ja lääkärrien ulottuvilta usein käytettiin neuvonantajana sairaustapauksissa — niin jo oltiin kotona neuvottomina. Hänen apuaan tarvitsi ennenkaikkea hänen tahtova, tarmokas ja älykäs miehensä. Hän neuloi hänen alusvaatteensa, hienoja hollannin-palttinaisia päiväpaitoja myöten, jo silloinkin kun ei ompelukoneita vielä tunnettu. Yhtä karusti kuin arkioloissa vaadittiin pöydän antimia, yhtä runsaasti niitä pki olla, kun vieraita

odotettiin. Ruustinna valmisti itse nämä juhlat ja kasvatti sen palveluskunnan, joka oli hänen apunaan. Koruttomalla arvokkuudella otettiin vieraat vastaan ja lapset opetettiin varhain tarttumaan työhön. Hauskoja keskusteluja pitivät »vasta» ja »suupsihvel» (luuta ja rikkalapio) öiseen aikaan kyökin eteisessä, kuvitellen, ettei kukaan kuulisi heitä. »Olipa se hyvä, että rouva pani pois sen Ullan», sanoi vasta. »Niin se kohteli minua kuin ei minulla olisi ollut mitään arvoa, paiskeli niin että lehdet lähtivät ja varvut. Ja mihinkä kuitenkin joutuisivat, jollen minä heidän rikkojaan hameellani nuohoisi. Kerrankin, kun se paiskasi minut hiilivasuun, vaikka minä olin aivan uusi! Mutta Anna-Mar' kun tuli, niin päin korvia minulla antoi Ullaa, niin että tyttö tuli aivan nokiseksi, hihhi!» »Niin, mutta minusta», sanoi rikkalapio, »minusta se sama Ulla tempasi irti varren eikä tunnustanut, kun kysyttiin. Lapsia syytti. Vähällä oli, etteivät saaneet selkäsaunaa. Minä kyllä huusin, minkä jaksoin, mutta eivät ne kuulleet. Ei, minulle ovat kyllä luvanneet juottaa varren kiinni, kun vaan seppä tulee. Että vaan muistaisivat. On hyvin mukavaa, kun kauniisti kohtelevat rikkalapiotakin. Minne joutuisivat ilman minua. Meidän rouva sen kyllä ymmärtää. Hänen käskystään minut pestään ja pyyhitään ja kauniisti pannaan omaan naulaani. Minä palvelen heitä mielelläni, mutta vaadin että minulle annetaan minun arvoni.» Lapset kuulivat tällaisia keskusteluja öiseen aikaan vuoteisiinsa ja päättivät, etteivät he koskaan viskele mitään kyökin kapineista. Mikseivät nämä olisi voineet puhua keskenään niinkuin ihmiset. Ihmiset vaan aina kuvittelivat ettei kukaan muu osaa kuin he. Liena tuvassa ei nauranut kun häneltä tällaisia asioita kysyi. Toiset väittivät, että hän ymmärsi kanojenkin kielen. Ei, Liena ei voinut tappaa hiirtäkään, vaan antoi sille salaa murusia. Mutta siitä pastorska torui häntä, hiirethän lisääntyivät kuin kärpäs.

Kerran vuodessa kuitenkin ruustinna kävi Helsingissä tervehtimässä äitiään ja viipyi tällä suurella matkallaan viikon, minkä seitsemästä päivästä kaksi meni menemiseen ja tulemiseen. Kun kaksi päivää oli mennyt, rupesivat kaikki jo kaipaamaan häntä kotiin. Lapset

kyselivät savupiipulta, joka oli niin korkealla, eikä äitiä jo näkynyt tiellä. »Kysykää koivuilta», sanoi savupiippu, »nehän vasta ovat korkealla. Ja Kirkkolan tuulimyllyltä.» Kerran tapahtui, ettei ruustinnaa kuulunut kotiin määräpäivänä. Silloin ei kirkkoherralle kelvannut mikään ruoka ja hän torui että tomuhiutaleita oli sänkyjen alla ja muutakin epäjärjestystä. Ja kuinkahan monta kertaa hän lieneekään yöllä lähtenyt portaille kuuntelemaan, eikä aisakelloa kuuluisi. No, tulihan ruustinna viimeinkin, juna oli päivän myöhästynyt lumentulon vuoksi ja lunta oli Onkiniemen kujissa ollut aidanseipäitä myöten, niin että kestihän ennenkuin tie luotiin auki. Itsekin hän oli siinä saanut aikamoisen yskän. Äidin kerran saapuessa tällaiselta retkeltään, tuli taloon hedelmiä, joita eivät lapset olleet koskaan nähneet. Niistä nyljettiin nahka ja sisus syötiin ja hedelmien nimi oli sippelsiili tai jokin sellainen. Taikka appelsiinihan se lopulta oli, kun sen oppi sanomaan. Lapset nauttivat osuudestaan lastenkamarissa, syöden lohkoja hitaasti, jotta ne kestäisivät. Herkkuja ei ollut monta. Mutta riitti paljon puhumista niistä maista, missä tällaiset isot pompolat riippuvat puissa. Kaikkia niitä kukkia, mitä kasvoi pappilan salin ikkunalla, oli siellä ulkona metsissä, eikä sinne tullut talvea ensinkään. Mutta kuinkas sitten pääskysen viitsivät lähteä sieltä pois? Niille tuli liian kuuma. Posetiivinsoittajatkin sanoivat, ettei siellä jaksa soittokonetta kantaa, kun aina hiottaa niinkuin täällä saunassa. Ja ihmisillä on siellä ihan musta tukka ja silmätkin kuin kekäleet. Ei suinkaan se paratiisin paikka ole sieltä kaukana, se missä Eeva otti omenan käärmeen suusta ja antoi sen Aatamille. Ja hän söi. Maila olisi Aatamina omenan sijasta pyytänyt Eevalta sippelsiiniä. Anna Marilta ja Lienalta sai joitakin vastauksia kysymyksiinsä. Äiti aina polki neulomamasiinaa, äiti neuloi heille kaikille kaikki vaatteet.

Lapset pysytettiin niihin aikoihin vaatimattomasti syrjässä. Heidän ei sopinut korottaa ääntään isojen ihmisten seurassa, heidän vaatepartensa ei noudattanut mitään muotia tai kauneussuuntaa. Heidän lahjoistaan ja erikoisluontoisista taipumuksistaan ei puhuttu. Heistä puhuttiin vasta sitten, kun he sairastuivat. Äidin käsi

oli talon kuumemittari, muuta ei ollut. Kun sukulaislapset Helsingistä tulivat viettämään kesää Hartolan pappilaan, niin heistä puhuttiin ja kannatti puhua. He olivat kauniita, lahjakkaita, hienosti vaateetettuja ja käytökseltään mallikelpoisia. Winterin lapset tunsivat joka suhteessa ala-arvoisuutensa. Mutta aurinko paistoi yhtä lempeästi niin rumiin kuin kauniisiinkin ja pian olivat kaikki yhtä ruskeita ja kiinnostuneita maalaisleikkeihin. Ja sydämellisen kiintyneitä toisiinsa. Äiti oli opettanut, että työ oli kunnia ja ilo. Ja niinhän se oli ollutkin. Kun pääsi kyökkiin pyyhkimään astioita ja kun sai ottaa käsiinsä tuon viisaan luudan ja sai kohdella sitä oikein kauniisti, niin että se oli tyytyväinen, niin olihan tämä kuin parasta leikkiä. Mutta miksei noita helsinkiläisiä lapsia kutsuttu kuorimaan perunoita tai perkaamaan kaloja? Heidät jätettiin leikkimään. Ja miksi nuo vieraat isot-ihmiset eivät tulleet kitkemään puutarhaa? He lepäilivät kirja kädessä riippumatossa tai nurmikolla, ihan kaiken päivää. He nukkuivat hyvin pitkään aamulla. Tuntui pahalta, kun rengit ja torpparit ja kestivaimot hikipäin ahersivat pellolla varhaisesta aamusta myöhään iltaan ja tomuttuneina astuivat aterialle kyökkiin, kaupunkilaisvieraiden ohitse, jotka nurmesta haeskelivat neliapilalta. Kenelläkään ei kuitenkaan ollut niin paljon, työtä kuin äidillä ja piioilla.

Äärettömän hauskaa oli leikkiä, päivät päättyivät aivan kesken. Pulikoitiin rannassa pehmeään saveen sotkeutuneina. Kun Rautavettä oli laskettu — ties mistä syystä — niin virstan mitta oli aivan laittoa. Ei ollut mitään hukkumisen vaaraa. Ajettiin takaa pieniä kaloja, tehtiin kaisloista uimavälineitä, koska teki mieli päästä väljemmälle, missä olisi vähän vaarallistakin, röykytettiin kirkkoaittojen ovia ja koetettiin raoista tirkistellä sisään. Ei sieltä muuta näkynyt kuin joitakin airoja, veneentuhtoja ja säkkejä, jotka riippuivat orsilla. Pyhäaamuin tuli tänne suurilla veneillä koko »vesikansa», nimittäin saarten ja kaukaisten rantojen asukkaat. Nämä aitat kuuluivat heille. Pappilan Maila juoksi pyhä-aamuin hyvin varhain läpi kylmän kasteisen heinän kalliolle katselemaan järvelle. Hän tuli yksinään, kun kaikki muut lapset olivat jääneet nukkumaan

ja kun muutenkin oli mukavinta olla yksin lintujen kanssa, joita täytyi lähestyä hiljaa. Sekä nuo korkeat koivut että pensaat olivat laulua täynnä. Varsinkin lauloi täällä iso kultainen kuhankeittäjä, jonka ääni kantoi yli koko tienoon. Oli niin ihmeellistä, että se asusti kuivassa pihlajassa, joka tuskin koskaan saattoi päästä kukoistukseen, kun se oli valinnut olinpaikakseen ahtaan kallionvierelmän. Mutta tässä kuivassa pensaassa välähTELIVÄT tuon ison linnun rinta- ja pyrstösulat kuin kultasalamat, sen istuessa omaan ihmeelliseen lauluunsa unohtuneena tai käännellessä laulamaan toisillekin suunnille. Pieni paljasjalkainen tyttö saattoi seisoa tai istua kivellä — kaunis lintu oli hänet tenhonnut. Tyttö oli lintuunsa niin ystäväystynyt, että kuvitteli sen kaipaavan häntä jollei tullut tänne. Mitä ne tiesivätkään kesästä ja kesäaamusta, jotka eivät heti auringonnousun jälkeen nähneet näitä hopeisia heiniköitä ja tätä lintua, joka huilutti ihmisen silmät ihanaan itkuun ja hänen korvansa taivaan huilujen keskelle. Linnut eivät kysyneet oliko pyhä vaiko arki, aina ne lauloivat. Ja pieni tyttökin tuli. Mutta pyhä-aamuin tapahtui aina jotakin muutakin kuin arkipäivin. Kaukaa Akon saarten vaiheilta alkoi välähdellä näkyviin aironlehtien liikkeitä: vesikansan pitkät, hoikat kirkkoveneet saapuivat. Ensin näkyi vain välähtely, sitten tuli musta piste ja tämä piste kasvoi veneeksi. Veneitä tuli useita, rantaa lähestyessä ne soutivat kilpaa. Kokkain syöksy aittojen lautasiltaa vasten keskeytti linnun laulun. Minne se lensi? Missä se asui? Äänettömät ranta-aitat alkoivat yhtäkkiä elää. Kuului puhetta ja airojen kolistelua. Ovien lukot päästivät ruostunutta narinaa. Hiljainen aamu-usva oli, sekin, pelästynyt ja hävisi olemattomiin. Jo ilmestyivät toisetkin lapset puistoon. Koira tuli iloisena keränä heidän edellään kalliolle.

Kerran varhaisena aamuna — eikä ollut pyhäkään — näkyi jälleen vesikansan reitillä tulemassa vene. Sen kokassa oli jotakin nostettuna pystyyn. Sellaista ei ollut koskaan ennen ollut. Kyyristyneenä lämmittelemään jalkojaan kallionrevelmään Maila vaani veneessä olevan jotakin outoa eikä päästänyt sitä silmistään. Jokin pitkä laatikko oli hevosloimella peitettynä pohjalla. Loimi oli

nuorilla sidottu. Tuollaisia kapeita tauluja oli ollut hautausmaalla hautojen merkkeinä. Maila kylmeni viiltävän kylmäksi. Hän aavisti, että tuodaan hautaan kuollutta. Lintukin oli vaiti. Mailaa pelotti. Sydän löi harvaan, löi kovia kipeitä lyöntejä. Hän ei päässyt paikalta. Mitä oli kuolema? Kenenkä täytyi kuolla? Kaikkien, oli Liena sanonut. Vanhojen ja kipeiden ihmisten täytyi ennenkaikkea. Näin kuollutta kiusataan. Hän ei näe taivasta eikä aurinkoa — kauheaa! Vene ei laskenutkaan uimalaiturin tienoille, vaan kaukaisinten rantaittojen luokse. Kuului miesten puhetta suurten leppäpuiden takaa. Saattoi erottaa, että he odottivat hevosta. Lintu tuli takaisin pensaaseen ja vihelteli. Maila ilostui tavattomasti. Hän veti jalat altaan ja läksi liikkeelle. Lintu oli hyvä, häntä ei enää pelottanut, mutta hän läksi kuitenkin juoksujalkaa sisään. Hirveätä oli sittenkin ajatella, että kuollutta nyt kuljetetaan tuolla kujalla. Mitä on kuolema? Jumalako sen lähetti?

Kuolema tuli sinä kesänä vielä toisenkin kerran. Ja silloinkin oli tällainen ihana kesäaamu ja oli sunnuntai. Kolme venettä ilmaantui näkyviin Akon saaren kulmalta. Mitään erikoista ei näkynyt. Sydänkesän kukkaset suitsuttivat tuoksujaan, kukin omalla tavallaan, keltaiset hiirenherneet, tervakukat ja valkoiset apilaat. Maila katseli kallioon ja puista oli jo pudonnut keltaisia lehtiä. Veneissä puheltiin ja kolisteltiin airoja. Yhtäkkiä hän huomasi miehen nostavan veneen pohjalta kuolleen kirstua, jonka ympärillä taas oli loimi. Arkku oli pieni, siinä saattoi olla vain vähäinen kuollut lapsi. Hän pelästyi kovasti: lapsikin saattoi siis kuolla, hänkin, Maila, saattoi kuolla ja joutua tuohon hirveään pimeyteen! Hän karkasi pystyyn ja syöksyi alas kalliolta. Mitä nyt tapahtuisi? Pieni vainaja laskettiin isänsä kainalosta rantahiekalle leppien alle. Peite otettiin pois ja tuli näkyviin kaunis taivaansininen vuode, jonka kanssa kiilteli kultatähtiä. Äiti asettui lapsensa vierelle, kädet olivat ristissä ja kyyneleet valuivat.

Ja nyt otettiin kansikin pois. Maila ei voinut nähdä muuta kuin valkoista. Hänen sydämensä löi haljetakseen. Jos hän, Maila, tulisi kipeäksi ja kuolisi, niin hänetkin pantaisiin tuollaiseen pieneen sänkyyn. Vähäi-

sen vainajan äiti itki niin että mustan silkkiliinan pitkät ripsutkin tuntuivat vuotavan kyyneliä. Hän ei voinut veisata muiden mukana. Toisistakin veneistä oli kokoonnuttu siihen ympärille ja murheellinen virsi leikkasi kesäaamun sinistä auerta. Maila oli painanut kasvonsa aidanseipäiden väliin ja saattoi siinä korkean ruohon sisästä nähdä kuinka nuo mustiin vaatetetut ihmiset toimivat. Pienelle vainajalle oli vielä kerran näytetty sininen taivas, mutta nyt hänet peitettiin pimeyteen ja nauvoja lyötiin kanteen. Isä otti hänet kainaloonsa, hän ei paljon painanut, äiti koski välillä arkun kantta. Maila seurasi, aita pitkin juosten, kulkuetta ja kun se jo loittoni kujalle, sortui Maila maahan nokkosten keskelle ja itki. Hänen mielensä oli joutunut pimeyteen tuon pienen tuntemattoman vainajan kanssa. Kuka oli kuolema? Hirveä oli kuolema. Ei ollut mitään niin hirveää. Jospa olisi voinut näitä asioita jostakin kysellä. Mutta ei äidille, ei Ellille, ei Ellin äidille, Anna-tädille, ei kenellekään voinut näistä asioista puhua. Pelotti vaan näyttää silmiään, kun oli itkenyt.

Olisikohan ollut seuraavaa kesää, jolloin kuolema astui hänen eteensä taas uudella tavalla.

Pojat olivat lähteneet saareen ottamatta tyttöjä mukaansa. He olivat nyt niin mahtavia, että tyttöjä suuttutti ja he päättivät leikkiä oikein hauskesti ja vähät välittää mokomista. Pojat viipyivät koko päivän ja alettiin jo vähän pelätä heidän puolestaan, kun heidän veneensä sihahti rantaan ja he jotakin saalista kantaen astuivat pihaan. Varmaan linnunmunia. Mutta ei: he ottivat kiviäidalta tyhjän puupytyn ja siihen he laskivat vaivaisen, höyhenettömän, hyvin ruman linnunpoikasen. Ja vielä päällepäätteeksi kaatoivat tämän selkään piimää. Se oli nyt vieläkin rumempi. Ja he nauroivatkin tätä rumilusta, polvet koukussa lyöden pohkeisiinsa. No, nyt sopi hellämielisten tyttöjen ottaa haltuunsa lintu, muuten he kutsuvat tänne kissan. Maila tempasi linnunpoikasen esiliinaansa ja hävisi nopeasti näkyvistä.

Sääli oli vallannut hänet ja hän otti ruman eläimen omakseen.

Se varttui hyvin pian. Siitä tuli suuri, kaunis ja arka lintu. Sitä kutsuttiin Kiikeriksi — kuka nimen antoi,

sitä ei kukaan tietänyt, yhtäkkiä vaan oli talossa kaunis Kiiker.

Kiiker oli luultavasti kalalokki. Se söi pelkästään rakoja kaloja. Se antoi kiinni ruokkijalleen eikä vierastanut häntä, mutta kaikkia muita se pakeni. Maila rakasti Kiikeriä. Kun hän jälkeenpäin ajatteli tätä kesää, niin ei siihen kuulunut leikkitovereja, marjaretkiä tai muita suven iloja. Oli vain aurinkoisia rantoja, joilla paljasjalkainen pieni tyttö seisoi, sylissään Kiiker. Hänen hallussaan oli avain siihen vajaan, missä lintu oli yöllä, hän sen aamulla sylissään kantoi rantaan ja hän sen huudoillaan kutsui auringon laskiessa kotiin. Sillä oli vajassa ateria valmiina, se nieli niin suuria kaloja, että saattoi pelätä sen tukehtuvan. Pojatkin olivat siihen nyt mielistyneet ja onkivat sille kaloja. Miten kaunis se oli, kun se tytön käsivarsilta nousi ilmaan ja suuret siivet kiiltäen auringossa halkoi avaruutta. Se oli jo täysikasvanut lintu ja lensi nopeasti tuntemattomille vesille.

Koko päivän se oli poissa. Täytyi pelätä, ettei se palaisi. Joku saattoi tehdä sille pahaa. Tai se saattoi mielistyä muihin maihin ja toisiin lintuihin. Joka ilta lähtiessään kohtaamispaikalle tyttö tunsu tuskallista pelkoa. Aurinko laski ja taivaanranta alkoi hämärtyä, hyttyset tanssivat rantaleppien alla, karjankellot kalkattivat haasta. Rakas lintu, miten sinä niin viivyt? Mutta samassa astuu taivaan hämärtyvästä ruskosta esiin valkoinen pilkku, se syöksyy suoraan odottavan tytön jalkain juureen ja sallii hänen ottaa itsensä käsivarsilleen, painaa posken siipeä vasten ja kuiskia helliä sanoja. Kuinka rakas se on, ettei sille vaan mitään tapahtuisi!

Päivät alkavat lyhetä, kanerva kukkii, ruis leikataan, elokuun kuutamat tulevat. Lintu viipyy illoin entistä kauemmin retkillään. Miten käy talvella, kun ei ole avovettä eikä tuoreita kaloja? Eräänä iltana viipyi tyttö rannassa pimeään asti. Lintu ei palannut. Aamulla tiesivät kalastajat kertoa, että lintu oli nähty tuolla kaukana vastarannalla ja jotkut tuntemattomat pojat olivat sen huvikseen ampuneet.

Tämä oli Maila Winterin ensimmäinen persoonallinen suru, sillä Kiiker oli hänen lapsuutensa suuri rakkaus.

Vaan mitä on sitten unohdus? Kuinka on mahdollista, että kipeät tuskat voivat niin pian vaimentua? Sydän ei ole haljennut, vaikka siltä tuntui. Unohdus lääkitsi niinkuin yö. Ja tuli uusi kesä ja entiset leikit ja entiset kesävieraat. Lapset koristivat Kiikerin hautaa vesikasveilla ja Maila saattoi jo puhua heille kauniista linnustaan. Hän ei myöskään enää yksinään mennyt kalliolle kuuntelemaan kuhankeittäjää. Hän karttoi kirkkoveineitä. Hän pelkäsi tuskaa ja etsi iloa.

Ei, ei ollut ilosta puutetta pyhänä enempää kuin arkenakaan. Ulmaistenniemen metsässä notkuivat suopursut valkoisinaan kukkia, juolukan ja mustikan varret tarjosivat niin paljon makeutta, että lapset saattoivat ylönsyömisestä sairastua. Oltiin piilosilla ja polttosilla ja hippasilla. Sadepäivien jälkeen seurasi riemullinen temmellys valuvien räystääiden alla ja nurmikoilla. Kukka-ymyrä pääportaiden edessä, jonka jokaista tainta sen kehityksessä jokinen talon asukas seurasi, riemuitsi sateen siunauksesta. Ei mikään ihmiskäsien kastelu saanut aikaan sitä tehoa, minkä sai taivaan sade. Elli oli hyvä ja rakas tyttö. Oli onnellista kävellä käsi hänen kaulallaan. He olivat saman ikäiset, hän ja Maila. Jere teki kummallekin pienet haravat. Heinäpellolla he haravoivat. Haravat pantiin illalla vieretysten seisomaan ladon nurkkaan aivan niinkuin niiden omistajattaretkin illalla nukkuivat vieretysten suloiselle olkivuoteelle pappilan vinnillä. Siellä oli pienen ikkunan alla räystäässä linnun pesä. Ei saattanut nähdä mitä pesässä tapahtui, mutta sensijaan kuului kyllä, miten paljon työtä oli isällä ja emolla kodistaan ja lapsistaan. Vaan mitä tapahtuikaan kerran! Kauhea asia oli tapahtumaisillaan. Kyökin ovenpielessä säilytettiin näkyvissä vitsa. Selainen oli joka kodissa, sekä köyhässä että varakkaassa. Sen tunsu joka lapsi. Hyväksi katsottiin sitä isää ja äitiä, jotka osasivat oikealla hetkellä ja oikealla mielellä tätä kasvatusvälinettä käyttää. Niinpä tapahtui puolojen kypsymisen aikaan kerran, että lapset olivat lähteneet Ulmaistenniemeen, missä niityn laidoilla kasvoi suurimpia marjoja. He olivat varanneet mukaan tinalusikan ja tulitikut ja he rakensivat litteistä kivistä uunin. Alle pantiin kuivaa heinää ja risuja ja kiviä rinalle koottiin

marjat. Nyt oli jännittävin hetki tullut, kaikki oli valmista puolaruuan keittämistä varten. Heinät hulmahativat heti heleään liekkiin ja risut perässä. Tyttöjen sekoittaessa lusikalla marjoja alkoi pieniä tulikieliä lii-kuskella heinässä ulkopuolella uunia. Pienimmät lapset sähisivät iloisessa hämmästyksessä pienten hyppivien tulikielekkeiden jäljessä, kunnes yhtäkkiä kuivunut katajapensas risahti palamaan. Nyt tuli lapsille hätä. Tämä ei enää ollut luvallista leikkiä. Ettei vaan kukaan kotiin sattuisi näkemään savua. Mutta pian he alkoivat ymmärtää, ettei heidän voimillaan saataisikaan tätä sammumaan. He tunsivat sanan »kulo». Eikä ollut ketään pappilan lapsista, joka ei olisi muistanut vitsaa kyökin ovenpielessä. Heidän käsissään eivät pienet pajun varvut voineet paljon auttaa, vaikka he niillä iskivät palaviin mättäisiin. Eikä enää voinut paljan jaloin astua liekkien perässäkään, kun maa poltti. Voi nyt sent-tään, mikä meno kotona nousi, kun pikkulapset ääneen itkien huusivat jo aidan takaa: »Palaa, palaa, Ulmaisten suo palaa. Me vaan paistettiin marjoja. Uu... uu... uu... palaa, palaa!» »Herranen aika noita lapsia, no ei nyt uskoisi, että tällaisella helteellä ryhtyvät tulentekoon! Menkää nyt vaan jo valmiiksi pappanne ja mammanne luokse, että saatte selkäänne.»

Kun tulipalonalku oli saatu sammutetuksi, tuli todella selkäsaunan vuoro. Kaikki retkellä olleet pappilan lapset saivat maistaa »Koivuniemenherraa», ja tavallista perinpohjaisemmin, jotta eivät unohtaisi kuinka vaarallinen käsiteltävä tuli on. Helsinkiläisiin sukulaislapsiin tietysti ei Koivuniemen herran oppia ulotettu, vaikka he olivat ottaneet osaa leikkiin samalla tavalla kuin heidän maalaisserkkunsa. Nämä viimeainitut kuljeskelivat häpeissään ja itkettynein silmin pensaitten peitossa puistossa. Edellämainitut olivat noloina, hekin, ja itkivät pelkästä yhteenkuuluvaisuuden tunteesta. Mutta isot ihmiset käsittelivät useiden aterioiden aikana periaatteellisesti kysymystä rankaisutavoista. Eikä kiihkeyttä suinkaan puuttunut heidän koettaessaan selviytyä erimielisyydestään. Mutta asiaa pohdittiin vieläkin laveammalta, nimenomaan väentuvassa ja kirkonkyläsäkin. Mitenkä kaupungin herrasväet sitten kasvattavat

lapsiaan, jollei kurilla ja Herran nuhteella? Lapsiparat ...

Ei sovi unohtaa sitä polttavan kuumaa ja kuivaa kesää, jolloin ankara isorokko raivosi pitäjällä. Kuinka se täällä puhkesikaan? Sanottiin sen tarttuvan, jos terve ihminen koskettaa kipeää. Herrasväet sellaisiin uskoivat, eivät kansanmiehet ja -vaimot, jotka tiesivät, ettei mikään tauti tule, jollei niin ole sallittu. Kirkkoherran käskystä lukkari nyt ahkerasti rokotti lapsia. Ja ihmeteltävää kyllä olikin, ettei ennen rokotettuihin ihmisiin tämä julma tauti tullut. Helsingissä toimi kuuluisa vesitohtori, joka paransi kaikki taudit vedellä. Sairas pantiin vesisaaviin tai vesikaukaloon ja toisinaan se parani, toisinaan se kuoli. Nämä Winterien sukulaislapset olivat hoidetut kuuluisan vesitohtorin opin mukaan, heitä ei rokotettu ja kaikki saivat isonrokon, toiset lievemmän, toiset kovemman. Myöskin nuorin pappilan lapsista, jota ei oltu ennätetty vielä rokottaa, joutui taudin kynsiin. Niin, nyt oli ilo kaukana pappilasta ja monen monen muustakin kodista pitäjässä. Peitettyjen ikkunoiden takana poltettiin katajia ja koetettiin estää terveitä pääsemästä sairaiden kanssa kosketuksiin. Papin rouva oli hankkinut varaston karboolivettä ja tätä hän jakeli surullisille isille ja äideille, jotka tulivat kirjoittamaan ruumiita. Paljon kuoli lapsia ja nuorta kansaa. Täytyi alkaa uskoa, että tämä tauti tarttui. Oli pidettävä väkevänlaista karboolivettä aina valmiina, että jokainen monta kertaa päivässä siinä pesi kätensä. Eihän Heinolan tohtorilla ollut aikaa tulla tänne asti, joka kodissa oli siellä likempänäkin sairautta. Joka kodissa odotettiin Kuoleman ankaraa vierasta. Ruumisarkkuja, varsinkin pieniä, täytyi pitää varastossa. Hartolan isossa-pappilassa loppui kesä sinä vuonna kesken. Saatuaan lapset, pappilan lasten ylen rakkaat leikkitoverit, pelastetuiksi siihen kuntoon, että heidät saatettiin siirtää kotiin, kiiruhtivat heidän vanhempansa viemään heitä sen kuuluisan tutun vesitohtorin luokse, johon he luottivat. Pappilan suuriin vaunuihin tehtiin jonkinlaisia makuusijoja. Karboolintuoksu täytti vaunut ja koko ympäristön, turhaan yrittivät kukkarabatin vastapuhjenneet reseadat ja betuniat pitää puoliaan. Väsyneet, lii—

karasituksesta laihtuneet hevoset nuokkuivat surullisina vaunujen edessä, odottaen kuorman valmistumista, Matkatavaroita varten olivat odottamassa toiset ajopelit. Itkettiin, hätiköitiin. Keskimmäinen sairaista serkuista — terveenä kaikkein suloisin, nyt hirveiden arprien peittäjä — kannettiin lakanaan käärittynä vaunuihin. Surulliset jäähyväiskyyneleet itkettiin, surulliset hevoset kiskaisivat liikkeelle surulliset vaunut ja karboolin-haju alkoi häipyä pellolle, missä näiden kivisten seutujen kiviröykkiöt kylmästi seurasivat tämän hetken matkalaisia. Aivan niinkuin ne olivat muutamia kymmeniä vuosia sitten katsoneet nälkäisten ruttotautisten vaivalloista kammertamista kohti pappilan hätäleipävarhaita.

Äsken lähtenyt perhe pääsi onnellisesti Helsinkiin vesitohtorin luokse. Kaikki muut perheen jäsenet parainvatkin. Mutta se kaikkein suloisin kannettiin ennen talven tuloa hautausmaahan.

Kesän loppuviikot muodostuivat raskaan tautisen kesän jälkeen helpottaviksi. »Ranuat lukkar», minkä nimen laulussa oli saanut pitäjän hyväntahtoinen kanttori Granath, oli onnistunut rokotustoimessaan, niin että pikkulasten pintaan ei enää tarttunut niitä pahoja tautinyppylöitä. Ja elämä alkoi jälleen painua oikeaan uomaansa.

Olisiko tänä syyskesänä tapahtunut, että pappilan Maila, jo etukäteen surressaan Hugi-veljensä kouluun lähtöä, olisi entistä enemmän joutunut istumaan hänen vierellään flyygelin ääressä, kun hän soitti Mozartin sonaatteja. Hugi halusi hänen siinä istuvan ja hän itsekin koki siinä kuunnellessaan koskettimien ääniä jotakin uutta ja ihmeellistä, samalla kun häntä lämmitti veljen hyvyys ja kiintymys. Ja nyt hänen silmiensä edessä alkoi väikkyä Mozartin kuva, sellaisena kuin hän oli nähnyt sen nuottivihon kannessa: pieni poika, jonka jalat eivät ulotu lattiaan, yllä hieno, röyhelöity silkkipuku, istumassa soittokoneen ääressä. Ja Maila tunsu kovin paljon pitävänsä tuosta pienestä pojasta ja ajatteli, että hänen kanssaan hän uskaltaisi mennä tuonne pimentoon, missä Mörkö oli. Hän ottaisi poikaa kädestä ja he menisivät yhdessä jääkellarin ohitse, suurten koivujen oksaholvien alitse. Mozart oli tehnyt nämä sonaatit. Maila halusi

oppia soittamaan. Sisaret ja Hugi-veljet neuvoivatkin nuotit, skaalat ja jotain muutakin. Tämä oli paljon hauskenpää kuin lukeminen. Eräänä päivänä, kun äidin käsi oli todennut lapsen pään kuumaksi ja hän itsekin tahtoi pysyä vuoteessaan, kuunteli hän taaskin Hugin soittoa. Nyt hän äänestä tunsikin eri koskettimet. Jokaisella koskettimella oli erivärinen ja erisointuinen mieli, aivan niinkuin eri linnuilla oli oma laulunsa ja myös oma mielensä. Eri mieli oli varpusella, eri mieli talitiaisella, eri mieli kauniilla keltalinnulla! Tuntui hyvin suloiselta ja keveältä. Ei hän suinkaan ollut kipeä, mutta hän ei tahtonut nousta, vaan kuunnella. »Hugi, tuo ääni oli c!» »Mitä sinä sanoit? Mistä sinä sen tiedät?» »No kun sillä on niin oma nuottinsa ja mielensä. C onkin keltainen!» »No mikä tämä on?» »F. Se on f. Se on sellainen viisas ja hauska ääni.» »E. E on sininen! E:n mieli on kuin peipposen!» »Kuinka sinä tämän voit tietää?» »Etkö sinä sitten kuule mitä jokainen kosketin laulaa?» »En.» »Mutta Mozart varmasti kuulee!» Tällainen ihmeellinen asia saattoi tapahtua näin syyspuoleen. Oli jo tämän kuivan kuumien kesän jälkeen keltaisia lehtiä puissa. Ja ilmassa helisi niinkuin syksyllä helisee, vaikka linnut eivät enää laulaneet. Hugin kouluunlähtö lähestyi. Kuka sitten istuisi laulattamassa koskettimia? Ero veljestä oli hyvin vaikea. Hugi oli Mailan rakas veli.

Syksyisin tapahtui yleensä muuan hirvittävä asia. Mitäpä se auttoi, että sanottiin sen tapahtuvan joka talossa. Ei mitkään rukoukset auttaneet. Ei auttanut itku eikä kiukuttelevuus. Jumala oli tehnyt luonnon ihmiselle alamaiseksi ja hänen täytyi teurastaa eläimiä ravinnokeksi ja vaatteikseen. Eivätkö Mailan kengät olleet Mansikin nahasta? Mitenkä nyt olisi juostu ulos, jollei olisi ollut kenkiä? Tuohikopposissa! Vai tuohikopposissa, vain niin. Koviksipa niitä sitten moitittiin, vaikka niitä ensin niin kovasti kerjättiin. Tietysti jokainen eläin huutaa, kun puukko pistää sydämeen... Ei, ei, ei, ei saa puhuaakaan sellaisesta hirveästä. Jumala on hyvä, ei hän tahdo tätä kauheata tappamista. Pahat ihmiset...

Lapset katselivat, kasvot aivan liki ikkunaruutua,

kauniita marraskuun jääkukkia, mutta eivät he niitä nähneet. He näkivät vaan kuinka juostiin ja kanniskeltiin erinäisiä astioita. Ja sitten alkoi sikojen parkuminen. Ne kirkuivat avuttomassa hädässään juosten ahtaan läätin toisesta päästä toiseen. Ne kompastuivat pahnoihinsa ja kaukaloihinsa, ne nousivat pystyyn seiniä vasten ja koko ajan ne huusivat. Huuto yhä yltyi, se kävi teräväksi kuin hiottu veitsi. Nyt. .. nyt ne ovat saaneet sen kiinni ja nyt ne pistävät puukolla... ! Lapset karkasivat äärimmäisen kauhun kuristamina vuoteisiinsa ja pakenivat peitteisiinsä. Siellä he itkivät onnettomuutta, josta Jumalakaan ei auttanut, vaikka hän oli niin hyvä. Mutta hepä eivät uskoneet häntä niin hyväksi, koska hän ei auttanut. He eivät ymmärtäneet tällaista asiaa. Minkätähden piti olla tällaista?

Kun he itkettyneinä nostivat päänsä peitteiden sisältä, oli talossa hiljaista. Ainoastaan harakat nauroivat aidanseipäissä. Mikseivät olisikin nauraneet? Tällainen se oli ihminen, joka sanoi itseänsä Jumalan kuvaksi. Ja ehkä oli vieläkin kauheampaa, kun isot lehmät, joille lapset olivat tottuneet kädestään ojentamaan leipäpalasen, talutettiin navetasta tappovuoteelle, mikä niille oli valmistettu oljista liistereen pohjalle ... Parempi olisi ollut paeta kauas metsään kuin katsella tällaista.

Navetan ja päärakennuksen välissä oli navettaan päin viettävä kivikkoinen alue, missä kasvoi koiruohoa. Tuskin näitä katkeria, köyhän-kuivia ja vaivaisen-kauniita kasveja muualla olikaan. Mutta tässä ne laihan kivikkomäen nypykällä rehottivat niin tarmokkaasti, ettei täällä muille kasveille tilaa ollutkaan. Kun taittoi koiruohon oksan, niin se oli kiehtovan hopeinen ja ruosteen tahmea ja se tuoksui pistävän myrkyllisesti. Lapset vaistosivat, että koiruohokenttä oli tähän pantu eristämään ihmisten asuntopuolta eläinten asuinpuolesta, missä hirveyksiä suoritettiin. Koiruoho nauroi ihmisten pyhäilyä ja suitutti ympärilleen kitkerää tuoksuaan.

Kuinka oli yleensä mahdollista, että saattoi unohtaa tämän julmien tekojen maailman kuuluvan ihmisten elämään? Kuitenkin se pian unohdettiin ja etsittiin tomusta ilon murut. Ja paljon niitä olikin. Iloa oli sitenkin paljon.

Isä ja hänen ystävänsä rakennuttivat koulua pitäjän-tuvan taakse, pihkaiselle kankaalle, minne näkyi Eekuu ja Koskipää sekä Koskipään leveä, musta, kesät-talvet sula joenuoma. Oli tarkoitus, että kaikki lapset, myös-kin talonpoikaiset, kävisivät koulua ja oppisivat kirjoit-tamaan. Isä joudutti tätä kansakouluasiaa koko tarmol-laan. Lukemaanhan jokainen äiti opetti lapsensa jo keh-rätessäänkin. Isän erikoinen ystävä oli Honkapään isäntä, iso kranssipartainen mies, jolle kaikki antoivat suuren arvon jo hänen varallisuutensakin vuoksi. Hänen talonsa oli metsässä parin peninkulman päässä kirkolta, sen kivikkomaat antoivat vain niukan tilan jokaiselle oljen-korrelle, joka siemenenä niihin kylvettiin, mutta työllä ja säästäväisyydellä oli koottu se omaisuus, joka nyt pitäjäläisten tietoisuudessa antoi Juho Honkapäälle »riikkaan» nimen. Hänen perheensä oli suuri ja hänen käs-kijävaltansa tunnustivat Honkapäässä niinhyvin vanhat kuin nuoret ja lapset. Mutta myöskin kunnan asioissa oli hänellä paljon sanomista. Kun hän kesäisin hevo-sensa selässä saapui kirkolle — täytyi kiireisenä aikana tällä lailla kulkea, kun ei ollut taloon asti ratastietä — niin tervehtivät ihmiset häntä tiepuoleen astuen kuin herrasväkeä ikään. Honkapään isäntä oli perheensä kes-kellä patriarkka ja pitäjäläisille lähestulkoon kruunun-vouti. Tämän Honkapään tyttären pojan tuntee myö-hempi aika nimellä Uuno Kailas.

Toinen johtava mies pitäjässä oli Kaksolan isäntä, varsin toisenlainen kuin Honkapää, kasvultaan vähäinen, puheissaan harvasanainen, katseeltaan valloittava ja koko olemukseltaan etevä ja hallittu kuin koulunkäynyt. Hänenkin talonsa oli metsässä, kaukana kirkolta. Hänellä oli suuri kirjasto ja koko hänen kotonsa kalus-taminen oli suoritettu erikoisella huolella, tämä tiedet-tiin ulkopitäjissäkin. Hän ei pyrkinyt herrastyyliin, päinvastoin, vanhat hongat olivat veistetyt kirveellä, niin että jäljet näkyivät niinhyvin seinissä kuin pen-keissä ja pöydissä. Hänellä piti aina olla emäntänsä kutomasta harmaasta sarasta vaatteet ja näin hän esiin-tyi Helsingissäkin ollessaan valtiopäivillä. Ja emäntä oli samaa maata kuin isäntäkin, niin sopivat yhteen kuin vakka ja kansi. Kauniin muotoiset, hiljaiset, valoisat ja

arvokkaat olivat molemmat. Ei sanaa lausuttu poikki-puolin. Niin olivat kuin toisiaan varten luodut. Ei jäänyt Honkapään isännästä jälkeen Kaksola. Kun nämä kaksi ja heidän lisäksi kirkkoherra olivat harkinneet kunnan asiat niin-tai-näin päin parhaiksi johdattaa, niin ei siinä jäänyt paljon sanomisen varaa muille. Tästä Kaksolan isännästä tuli vähäisen Maila Winterin kansallinen herättäjä.

Hän oli eräänä aamuna pappilassa tapaamassa kirkkoherraa. Ja kirkkoherra toi hänet aamiaispöytään, missä koko perhe ja sen helsinkiläiset sukulaiset jo olivat aloittaneet aterian. Maila palveli pöydässä. Kun hän vielä oli pieni, ei hän kyennyt kantamaan painavia vateja ympäri pitkän pöydän, mutta vähäisempää palvelusta hän pystyi suorittamaan. Oli kaunis kesäinen aamu, ikkunat olivat auki, pöydässä puheltiin vilkkaasti. Yhtäkkiä tyttö huomasi, ettei vieraan isännän kanssa puhunut kukaan muu kuin hänen isänsä ja hänenkin huomionsa veti pääasiassa yhteiseen keskusteluun. Kaikki puhuivat ruotsinkieltä, Kaksolan isäntä, isän ystävä, tuo hienon näköinen mies ei osannut ruotsia ja niin hän oli kokonaan ulkopuolella keskustelun. Hän katsoi tiukasti lautaseensa ja vaikenä. Mitä hän mahtoi-kaan ajatella? Hänhän saattoi luulla, että puheltiin asioista, joita ei ollut tarkoitettukaan häntä varten. Ehkä hän saattoi sitäkin ajatella, että puhuttiin pahaa hänestä. Erottava tila syntyi ruokapöydässä, jossa kaikki istuivat lähekkäin, niiden ihmisten kesken, jotka puhuivat ruotsia, ja hänen, joka puhui suomea. Toiset olivat herrasväkeä, tuo yksi kuului talonpoikiin. Mutta niitähän juuri oli pitäjässä paljon. Tuntui ihmeelliseltä, tuntui pahalta. Miksi yleensä herrasväet puhuivat ruotsia ja työtätekevä kansa suomea?

Suomen pappilat olivat noina vanhoina aikoina vierasvaraisia koteja, joihin seurakuntalaiset tulivat huolineen ja haavoineen. Punstohv-vainajan aikana oli Hartolan pappilassa pidetty varalla vierashuone kaukaisempiakin matkustajia varten. Se pidettiin lämpimänä talvikylmien aikaan, sitä kutsuttiin »sudenkuopaksi» ja aamuisin mentiin sitä »kokemaan», niinkuin sudenkuoppaa ainakin! Monet kerrat sieltä oli tavattukin tuttava tai

tuttavan tuttava, joka tänne oli päässyt pakoon pyryä ja pakkasta. Lieneekö kuitenkin kukaan tullut ajatelleeksi, että suomeapuhuva vieras saattoi loukkaantua, kun isäntäväki ympärillä puhui kieltä, jota hän ei ymmärtänyt, ja että täten rikottiin vierasvaraisuuden lakeja vastaan?

Tänä kesänä valmistettiin Annin häitä. Hänen piti mennä Koskipään kartanon nuorelle aatelisherralle Carl von Gerdtenille, joka oli suunnilleen yhtä nuori kuin morsiankin, molemmat hiukan päälle kahdenkymmenen. Anni tuntui saaneen verenperinnöt sekä vuosisatojen takaisilta pappisesi-isiltään että aatelisilta sotilassukulaisilta. Hän janosi iloa ja loistoa, mutta hänen voimakas säälintunteensa köyhiä ja kärsiviä kohtaan aiheutti hänessä alituksia ristiriitoja. Hän oli kaunis, kiivas ja äkki-katuvainen, soitti pianoa ja lauloikin, ratsasti mielellään ja oppi sulhaseltaan ja Eekun kavaljeerilta ampumisen taidon, omaksui vaikeatajuistenkin korttipelien salaisuudet ja osasi taloudenhoidosta sen, mitä kotoa oli tahtonut ottaa vastaan. Siltihän löytyi hyviä keittokirjojakin. Hänen sulhasensa Carl Erik von Gerdtenin syntyperässä oli jotain hämärää, mitä ei lapsille kerrottu. Ylhäisiä maanomistajia ja sotilaita katsottiin hänen sukulaisikseen, von Gerdten-suku oli alkuperäisesti Hollannista. Äiti oli ollut toimessa tukholmalaisessa »Blå Porten» nimisessä ravintolassa. Sekä äiti että poika kantoivat kaunaa helsinkiläisen ruotsalaisen koulun opettajia kohtaan heidän turhanaikaisesta tarkkuudesta. Erittäin hauskan näköinen Carl Erik osasi kaikkea mitä hänen säätyiseltään junkkerilta saattaa toivoa. Hänen ja hartolaisen papintyttären yhdessä piti siis nyt alkaa isännöidä vanhan Koskipään kartanon suurta lääniä monen monine torppareineen. Annin isä, Hartolan kirkkoherra, katsoi karsaasti tätä aatelisavio-liittoa ja Eekun armo, leskirouva Sophie von Gerdten samoin aatelitonta morsianta. Gerdtenien perhe tai oikeastaan kaksi veljesperhettä oli pari vuosikymmentä sitten muuttanut tänne Ruotsinmaalta, saatuaan naimattomalta sukulaiseltaan Eekun »tastuolilta», valtioneuvokselta, perinnöksi Hartolan suurimmat talot, entiset Tandensfelt-suvun omistukset, Eekun ja Koskipään kar-

tanot. Nämä ulkomaalaiset joutuivat vähääkään tuntematta Suomen oloja ja kansaa, kielestä puhumattakaan, kaukaiselle suomalaiselle maaseudulle eivätkä suinkaan elämäntavoillaan vähentäneet sitä epäluuloa, mikä satoja torppia käsittävällä paikkakunnalla oli herroja ja herrasväkeä vastaan. Papisto joutui heti erinäisten epäselvien perheasioiden vuoksi ikävään suhteeseen uusiin tulokkaihin, ja vaikka näennäinen sopu säilytettiin, niin kyti pohjalla aina tulenarkoja kekäleitä, valmiina leimahtamaan liekkiin. Kun Carl von Gerdten ja Anni Winter jo lapsesta asti olivat leikkineet morsiusparia ja päästäneet leikin käymään todenperäiseksi rakkaudeksi, niin siinä ei auttanut vastustus Eekun armon enempää kuin kirkkoherrankaan puolelta. Tiedettiinhan ulkopitäjiä myöten, että nuori herra valkoisella nimikkohevosellaan ja pikkureellään oli talvikauden käynyt pappilassa, ja mistäpä Anni olisi saanut sen kallisarvoisen sormuksensakaan, jollei salaiselta sulhaseltaan. Asia tunnettiin paljon varhemmin kuin se tehtiin julkiseksi. Ja nyt vihoviimein valmistettiin häitä. Ulkopitäjiä myöten seurattiin mitä Hartolan pappilassa tehtiin. Neulottiin morsiuspeitteitä ja vihkityynyjä. Keskusteltiin kevästä asti siitä mitä valmistettaisiin hääateriaksi ja ketä kutsuttaisiin. Koskipään päärakennusta, joka oli vuosikymmenen ollut asumattomana, niin että siellä oli pidetty kansakoulua ja postikonttoriakin, pantiin kiireellä kuntoon. Sulhanen toi Helsingistä — tai lieneekö tuonut Tukholmasta — syntisiä vaatteita, joita ei uskallettu näyttääkään kirkkoherralle. Anni sai nimikortit, nimittäin mahdollottoman kauniit kiiltävät kortit, joihin oli ihan oikein painettu hänen tuleva nimensä. »Annie von Gerdten, née Winter.» Tämä oli kaiken ylellisyyden huippu. Tällaisia ei täällä koskaan ollut nähty. Mitä oli häämatka? Puhuttiin Rein-virrasta ja lumivuorista. Sattui tulemaan kuuma kesä yhtämittaisine ukkosilmoineen. Jokin outo uhkaava ilmanpaine lepäsi pappilankin yllä. Sukulaiskesävieraathan eivät siitä paljon huomanneet, he kun vain aterioiden ajaksi tulivat sisälle, mutta talonväet sensijaan, nimenomaan morsiamen äiti, kärsivät jostakin oudosta aavistuksesta, joka ei jättänyt rauhaan. Kun morsian joskus sattui näkemään äitinsä itket-

tyneet silmät, niin hän tulistui ja nosti ylpeästi niskaansa. Hän seisahtui myöskin usein salin suurten peilien eteen ja hymyili omille kauniille kasvoilleen. Mitäpä hän pelkäisi tulevaa anoppiaan — Eekun ja Koskipään väliä oli parin virstan matka. Ja Carl rakasti pientä morsiantaan, häntä yksin. Ja äitiään vähän. Hän tiesi äidistään jotakin, jota hän ei kertonut. Näinä aikoina, jolloin Anni eli uuden elämäntilansa odotuksessa, hän yhtäkkiä alkoi erikoisesti helliä pientä sisartaan Mailaa. Hän otti hänet polvelleen, suuteli häntä lempeästi ja houkutteli hänet laulamaan, säestäen häntä flyygelillä. Mailan mieleen johtui, että nyt hän tahtois kysyä mitä Kuolema oli. Jospa hän kertoisi mitä oli nähnyt rannassa, kun kirkkovenet tulivat... Mutta häntä alkoi itkettää eikä hän voinut. Hän vaan painoi päänsä isonsisaren pitsien röyheltämää rintaa vasten ja tunsi outoa yhteenkuuluvaisuutta suloisten tuoksujen kanssa, jotka nykyään seurasivat Annia. Anni koristi Mailan hiuksia kulta- ja silkkinauhoilla, hän ripusti korvareunkaats hänen korviinsa ja vei hänet peilin eteen. Lapsi kosketteli ison sisarensa kihlasormusta ja ymmärsi, että Carlkin saattoi ottaa Annin polvelleen ja suudella häntä — sormus antoi sellaiseen luvan. Maila rakasti nyt Annia aivan uudella tavalla. Hän oli prinsessa, häntä ympäröi suloisten hajuvesien tuoksu ja hänellä oli kauniita koruja. Morsiuskruununkin hän saisi pian... Carlkin otti Mailan polvelleen ja sanoi, että hän ja Anni vievät Mailan mukaansa Koskipäähän. Lapsi ei uskaltanut näyttää kuinka tämä häntä säikäytti. »Lähdethän mukaan Koskipäähän? Siellä on monta koiraa ja kauniita hevosia ja paljon marjoja puutarhassa.» Maila liukui alas tulevan lankonsa polvelta ja alkoi tästäpuoleen karttaa Anniakin... Ja häät, joita kaikki niin odottivat, aiheuttivat hänelle enemmän pelkoa kuin iloa. Oli puhuttu sellaistakin, ettei Eekun armo, rouva Sophie von Gerden, ensinkään tulisi poikansa vihkiäisiin. Sitä oikkua saattoi sellaiselta bufettineidiltä odottaa, kuis-kailtiin pitäjän vallaspiireissä. Kun Tukholman ravintolapöydän takaa tänne tuotetaan kartanon armoksi, niin vanhat tavat vähitellen tulevat näkyviin. Mutta armo saapui kuitenkin. Hänen vaunujaan saatiin jonkin

aikaa odottaen tähystellä tuleviksi kujalta. Tuli paljon hevosia ja ihmisiä hienoissa vaatteissa. Lapsia huvittivat erikoisesti nämä naisten moniväriset puvut. He itse olivat saaneet yllensä uudet valkoiset ja oli kovasti varoitettu, ettei niitä saisi rypistää ennen vihkimistä. Eekun armo saapui hyvin hitaasti ajaen, kaksi kiiltävän mustaa hevosta vaunujen edessä. Kyllä hän oli pelottavan kaunis ja hieno, yksikään Sysmän ja Hartolan rouvista ei vetänyt hänelle vertaa. Hänellä oli hopeanharmaa silkkileninki, hatusta riippui mustia ja valkoisia strutsinsulkia ja kengät olivat hopeaa! Ei hän suvainnut nähdä ketään muuta kuin morsiamen isän ja äidin, vihkitoimitus alkoi heti. Ja kun morsiusparin malja oli juotu ja konvehti tarjottu, läksi armo jälleen vaunuihinsa. Turhaa oli ollut häntä varten hankkia niin paljon ylellisiä makeita — eihän hän kuitenkaan jäänyt niistä nauttimaan. Turhaa myös oli ollut pienen Mailan pelätä, että Anni ja Carl ottaisivat hänet mukaansa. He eivät edes katsoneet häneen. He istuivat yhdessä, he kävelivät yhdessä, tanssivat yhdessä ja taas istuutuivat salin sohvaan vierekkäin. Kaikki tiesivät, että Koskipään morsiusvaunut puoliyön hetkellä saapuisivat heitä noustamaan. Ja nyt kiihdytti jokainen mahdollisuutensa mukaan vastaanottokykyään. Sillä pian olisi tämä odotettu ilon ja huuman ilta ohi eikä uudesta ollut tietoa. Tanssin vauhti tiheni, kymmenet kynttilät pitkässä huonerivissä lepattivat liekkejään pidentäen, ruoka ja juoma tuntuivat olevan vähenemässä. Kirkkoherran ilmestyessä ovelle hiljentyi meno salissa. Hän katsoi kelloaan. Uniset lapset, hakiessaan pakopaikkaa makuukamarista, näkivät, että isän huoneessa Lutherin kuvan alla vallesmanni ja kruununvouti niinikään torkkuivat. Kanttori etsi jotain ovea, mutta meni suureen kaappiin ja oli kaatamaisillaan koko kaapin. Makuukamarissa oli röykkiönä päällysvaatteita, mutta näihin lapset kallistuivat eivätkä heränneet ennenkuin Anni ja mamma nopeasti tulivat huoneeseen. Molemmat itkivät. Annin ympärillä kahisi silkkinen vaippa, hän syleili kiireessä pieniä sisariaan ja läksi. Ulkona näkyivät morsiusvaunut, niiden luona häävieraat, lepattavat kynttilät käsissään. Isän huoneessa olivat kruununvouti ja kanttori saaneet

Käsiinsä viinipullot ja tyhjensivät niistä kurkkuunsa viimeistä tilkkaa. Hurraa-huutojen kaikuessa näkyi etenevistä vaunuista morsiamen valkoinen käsi, jota hän huiskutti ikkunasta. Se oli jäähyväistervehdys lapsuuden kodille, mutta se muodostui myöskin hyvästijätöksi kokonaiselle aikakaudelle Winter-perheen elämässä.

Kirkkoherra Adolf Magnus Winter kuoli pari kuukautta vanhimman tyttärensä häiden jälkeen ja hänen Maila-tyttärensä täytti päivää ennen isän kuolemaa yhdeksän vuotta. Lokakuusta irtaantui kokonainen sarja muistopäiviä perheen elämään. Olisiko isä aavistanut perheensä joutuvan uuden kodin tarpeeseen, kun hän kerran vuosia sitten erään hartolaisen maanviljelijän kanssa osti kaukaisen metsätilan Nipulin, 26 virstaa Hartolan kirkolta Mikkeliin päin? Nipuli oli lohkaistu Koskipään suurista torpparilääneistä ja sen maat ulottuivat aina Mäntyharjun rajalle asti. Olisiko isä tullut ajatelleeksi, että hänen perheensä joskus voisi tarvita tätä sydänmaan taloa, jonne ei ollut edes maantietä perille asti? Joka tapauksessa hänen kuolemansa tuli kaikille odottamatta. Hän ei ollut milloinkaan sairastanut, ja se lastentauti, tuhkarokko, jonka hän pitäjältä tartunnan kautta sai, jätettiin kokonaan huomioon ottamatta. Tartuntaan yleensä uskoi tämä voimakas ja tarмонтäysi kirkkoherra itse kaikkein vähimmin. Hän suoritti siis kaikki virkatehtävänsä sairaudestaan välittämättä, kävi pitäjällä ja vastaanotti kotona seurakuntalaisia. Perjantaina viidentenätoista lokakuuta 1880 hänen täytyi paaneutua vuoteeseen. Anni saapui silloin Koskipäästä isäänsä tervehtimään. Yhtään kertaa ei isä ollut käynyt Koskipäässä eikä tytärkään usein entisessä kodissaan. Lieneekö heillä ollut jokin vakava selvittely, koska he olivat kahden ja suljetun oven takana. Itkettyneenä tuli Anni sairaan huoneesta ja kertoi äidille isän sanoneen: tulen tästä pian sinne sinun vartiosotamieheksesi (snart kommer jag och blir din vaktsoldat). Tällä hän tarkoitti hautausmaan likeistä asemaa Koskipäähän nähdessä. Seuraavana päivänä eli lauantaina täytti kirkkoherra viisikymmentäkaksi vuotta. Vanhan tavan mukaan leivottiin suuri rinkilä. Vetäessään peitin uunista

Annamar' laski leikkiä: kyllä kirkkoherra nyt paranee kun tämä rinkilä näin nousi. Naapurejakin kävi onnittelemassa. Sunnuntaina ei kirkkoherra lähtenyt kirkolle, mutta nousi kyllä vuoteestaan ja vihki morsiusparin, joka oli tässä tarkoituksessa saapunut pappilaan. Vastavihitytkin saivat osansa syntymäpäivärinkelistä kahvin höysteenä.

Maila ja häntä vanhempi sisarensa Ruusu nukkuivat näihin aikoihin nk. »förmakissa» salin takana. Ruusu oli parina yönä nähnyt unta, että Hartolan pitäjäntuvan viereen, kankaalle vastapäätä hautausmaata, rakennettiin uutta taloa. Palvelustytöt, joille uni kerrottin, kävivät totisiksi ja sanoivat uuden talon rakentamisen tietävän kuolemaa. Yöllä ei ruustinna ollut ummistanut silmiään. Aamuyöstä oli lähdetty Heinolaan hakemaan lääkäriä. Varhain maanantaiaamuna Ruusu nosti päättään vuoteesta ja sanoi nuoremmalle sisarelleen: »Se talo tuli valmiiksi nyt...» Samassa juoksi joku käskeämään, että kiireesti tultaisiin makuukamariin.

Kuolema astui nyt ensi kertaa paljaassa todellisuudessaan Maila Winterin eteen. Ei ollut kysymys tuntemattomasta, joka veneellä tuotiin rantaan, ei heikosta lapsesta, joka kannetaan minne halutaan. Oma isä, suuri vahva isä, joka oli aina tehnyt mitä oli tahtonut ja jota kaikkien muidenkin oli pitänyt totella, ei enää liikahtanut, ei avannut silmiä, ei puhunut. Tämä oli kuolema.

Hänet pannaan arkkuun eikä hän voi puolustaa itseään, hänelle tulee pimeämpi kuin yöllä, toisten on nyt tahto talossa. Hänet viedään maan sisään, missä ei voi hengittää — tämä on kuolema!

Pieni tyttö oli yhtäkkiä lakannut olemasta lapsi. Hän ei enää tuntenut itseään. Joko hänen tukkansa oli harmaa? Hän oli vanha ihminen. Tuntui siltä kuin ei olisi osannut puhua, rinta oli aivan kiinni.

— Mamma! huusi hän hiljaa ja karkasi kuolinhuoneesta, — mamma, minä... minä...

Hän pusersi tämän oudon sanan tulemaan esiin, sillä hän ei enää voinut puhua itsestään pienenä Mariana eikä Mailana — hän oli nyt minä.

— Mamma, minä en pelkää!

Mutta hän pelkäsi hirvittävästi, pelkäsi kuolemaa.

S Y D Ä N M A A L L A

Jos lienee Hartolan nimellä niihin aikoihin ollut vilkasliikkeisempien seutujen asujainten korvissa erämainen kaiku, niin oli Nipulin metsäkulmalla hartolalaisien korvissa melkein maailmanlopun maine. Korpi se oli. Eihän sinne kulkenut maantietäkään. Ja sinne piti Winterin perheen nyt muuttaa Hartolan kauniista papilasta. Kun tämä perhe sitten viimeisillä rekikelillä todella matkasi läpi kirkonkylän Jääsjärveä kohden, jonka yli talvisin ajettiin Nipulin sydänmaille, niin kartanoista, taloista ja torpista tultiin tienhaaroihin sanomaan hyvästi. Ja hiukkasen itkettiinkin puolella ja toisella ja pistettiin lasten käteen tuokkosellinen munavoita tai rieska tai muu makea jäähyväisiksi. Kahden pitkän kirkkoreen pohjalle säilytettynä nähtiin huppuliinoissaan perhe lapsineen, piikoineen, koirineen, kissoineen, kimp-suineen ja kampsuineen, ja näiden kuormien edessä uskolliset hevoset Vappu ja Musti. Hautausmaan portilla pysähdyttiin vähäksi aikaa. Rovasti Nils Ruben Bonsdorffin ja Adolf Magnus Winterin haudat olivat heti oikealla. Kirkon tienristeyksessä tuli ensimmäisen reen kannaksille Anni, Koskipään rouva, takaapäin halaillen äitiä ja pieniä sisarusiaan sekä taistellen kyyneliä vastaan. Eekun armoa tietystikään ei näkynyt, kun ajettiin siitä ohitse, hän makasi aina pitkään. Siinä pauhasi Jääsjärveen Koskipään joki, jota sittemmin koulussa opetettiin sanomaan Tainion virraksi. Anni ilmaisi pelkonsa heikkojen jäiden vuoksi ja seisoi silmiään pyyhkien rannalla, kun reet alkoivat retkensä pitkän viittatien keskitse. Kuitenkin oli hän muistanut käsistään pudottaa pienten sisarustensa eteen käärön, jonka he

aavistivat sisältävän plättyjä ja vattuhilloa. Näitä lapsia ei ero kirkon ja pappilan läheisyydestä vähääkään surettanut. Uusia elämyksiä oli tulossa. Minähän olin käynyt Nipulissa, silloin Savelasta käsin, kun siellä oli Kettulan häät. Nämä häät olivat olleet toisenlaiset kuin Annin häät. Isä oli vihkinyt morsiusparin, morsiamella oli ollut suuri hely kruunu. Hän oli kaunis ja nuori Rottalan tytär. Minä olin silloin ollut pikkunen tyttö. Minun paras leninkini oli silloin se ruohonpäisestä kankaasta tehty, jossa oli tasku ja jonka olin saanut, kun se kaunis punaruutuinen kummilahjakangas oli minulta otettu, vaikka Riku-setä oli sanonut, että se oli minun. Tämä ei ollut kaunis, mutta tämä pantiin Kettulan häihin.

Minä olin nyt yhdentoista vuoden vanha. Tiedän jo, että on täytynyt ottaa velkaa, mikä on hirvittävä asia, jotensakin yhtä vaarallinen kuin isorokkotilanne. Niinikään tiedän, että on jotakin mitä sanotaan »intressiksi» eli koroiksi ja jollei niitä voi maksaa, niin pannaan vankeuteen ja Nipuli otetaan pois.

Nipulin talo tehdään kahden torpan maille. Mar' ei ole enää Mar' eikä Mailakaan. Vaan minä olen minä. Minun täytyy nyt osata auttaa äitiä. Täytyy neuloa ja pestä pyykkiä ja kitkeä ja leipoa ja... Ne surevat minun koulunkäyntiäni. Aivan turhaan. Vaikka mummu ottaisi minut luokseen asumaan Helsinkiin, niin pitäähän olla hyviä vaatteita ja kirjoja ja muutenkin koulurahaa. Minä en halua mitään koulua, kotona oppii mitä minä tarvitsen ...

Pieni Minä ajattelee unisena tällaisia asioita, heräten silloin kun ylimenosaarten rannassa reki uppoaa sulaan, niin että äiti säikähtää veden lainehtivan rekeen. Kun ajetaan saarten yli, lyövät pajunkissat kasvoihin ja elävät kissat pusseissaan päästävät pahan mourunnan. Prisse täytyy päästää juoksemaan. Mitähän Annin pake-tissa on? Ääretöntä upottavaa viittatietä kestää saaren takana niin pitkältä kuin voi nähdä. Ei ole yhtään taloa tai torppaa, metsää vaan. Silloin kun mentiin Savelasta käsin Kettulan häihin, kuljettiin maantietä. Oli Viina-Heikki niminen torppa ja toinen oli Mannila. Täällä kasvoi niin tavattoman iso kuusi, ettei isompaa ja komeam-

paa voi nähdä. Sen alle ei koskaan satanut. Vanha reki oli pantu sinne oksien alle ja se nähtiin siellä vuosikausia. Oli niin korkeita mäkiä, etteivät hevoset jaksaneet vetää vaunuja. Sahamäkeä oli kuitenkin maantietä tehdessä alennettu, sen kahden puolen nähtiin suuria punaisia kiviä. Isä sanoi, että se punainen oli sammalta, mutta minusta se oli jotakin pelottavampaa. Tuollaisten punaisten kivien sisällä saattoi olla vaikkapa musta Mörkö. Taikka puna-pirunen. Tämä pirunen oli vielä ilkeämpi ja se muistutti villakoiran kokoista ludetta. Kukaties näitä pirusia juuri olikin läpäällään noiden kivien päällä. Mahtoiko niitä olla Nipulissakin? Mutta sinne oli täältä pitkä matka. Sahamäen alla seisotettiin vaunut — tämä kaikki oli muistoa kesäisestä Nipulin-matkasta — ja hevoset päästettiin niitylle syömään. Ihmisetkin ottivat esiin evänsä. Oli munavoita. Pieni Mar' muisti Fantin, joka oli sen ruman leningin taskussa, otti sen käteensä ja silppusi sille heinää. Sillä Fantti oli elefantti, pikkuruikkuinen puinen leikkikalua, jonka hän oli saanut lahjaksi sinä jouluna, jolloin hänet uudenvuoden päivänä otettiin mukaan täti Amandan joulutanssiaisiin Jousaan. Fantti söi heinää. Fantti oli ollut mukana niissä joulutanssiaisissakin, sillä Mar' ei voinut jättää sitä kotiin, kun sen olisi tullut ikävä. Sillä matkalla oli hänen täytynyt ottaa Fantti taskustaan näyttääkseen sille miten kirkas kuunvalo oli. Brusin kuuraisessa koivumetsässä olisi nähnyt vaikkapa lukea kirjaa. Ja juuri siellä kulki posetiivinsoittaja raukka, selässä painava soittokaappinsa. Hänet otettiin tieltä rekeen kuskin viereen ja hänen suuri kaappinsa oli hänen sylissään, siitä ei hän eronnut — eihän Mar'kaan olisi eronnut Fantista. Hän oli silloin niin lapsellinen, ja Fantti oli uusi. Nyt oli Fantista kulunut kaikki maali. Ei olisi pitänyt unohtaa sitä ulos sateeseen ja sitten muutenkin unohtaa sitä ...

Tulihan silloin kesällä kuitenkin vastaan muitakin torppia. Raatar-Matissa päättyi maantie, sinne jätettiin vaunut ja siellä oli vastassa »Vanha Kettu», häätalon isäntä. Äiti ja minä menimme pyytämään torpasta vettä juodaksemme. Torpan akka oli kuin noita, hänellä ei ollut ensinkään hampaita ja hän pyyhki särkkinsä hel-

maan kupin, jolla ojensi äidille saavista vettä. Äiti kiitti eikä juonut. Vanha Kettu otti lapsen olalleen ja sitten astuttiin kolmen virstan matka Kettulaan. Tiellä ei ollut yhtään asumusta, mutta metsässä kasvoi niin rehevää ruohoa, ettei mamma osannut kylläkseen kiittää niiden lehmien onnea, jotka täällä saivat käydä laitumella. Niinpä nyt meidänkin lehmämme kesällä pääsisivät näille laitumille. Ja varmaan olisi kukkasia ja marjoja yhtä paljon kuin silloinkin.

Itse häätalossa tarjottiin marjoja ja muita herkkuja suurista sankosista. Viulut soivat, saappaankorot iski-vät, Savelan pieni Mar' pääsi kieppumaan lattialla itse morsiamen ohjaamana, ja vuoronperään kanniskelivat häntä isot miehet olkapäillään katto-orsien tasalla. Unisena hän vihdoin koki kaiken humun, kunnes pääsi sikeään uneen peräkamariissa, missä mynttiheinää ja tervakukkaa oli pujotettu langalle toisesta seinästä toiseen ja haavanlehdet litistivät askelten alla valkoiseksi kuurattuun lattiaan.

Minun ensimmäinen Nipulin-matkani sekaantui näin tähän uuteen Nipulin-matkaan, joka suoritettiin kevät-jäiden sulaessa. Vehkalahden rannassa hevonen joutui vatsaa myöten sulaan. Nyt sitten jo oltiin samalla maantiellä, mistä silloin kesällä oli ajettu. Raatar-Mattikin oli entisellä paikallaan. Kuljettiin peltoja myöten, kun kujat olivat täynnä lunta. Metsät punersivat kevät-punerrusta. Mäellä nousi savesta ja kanervista tehty uusi rakennus, lautoja myöten astuttiin kyökkiin. Tämä nyt oli oleva uusi kotimme.

Alkoi sitten elämä sydänmaan kylässä, mistä Hartolan kirkolle oli kuusikolmatta virstaa ja Heinolaan kuusi-neljättä. Heinolan—Mikkelin vanhalle sotatielle arvioitiin uudesta talosta tulevan neljä virstaa vieläkin huonompaa tietä kuin Hartolaan päin. Mäntyharjun kirkko oli kauempana ja rautatie tehtiin sinne myöhemmin. Hartolaan saapui posti kerran viikossa, mutta koska olisi ollut vaivaloista hakea se kuudenkolmatta virstan päästä, järjestettiin Nipulin postilaukun jättäminen Taulumäen taloon Heinolasta Mäntyharjuun menevässä postihevosessa. Postin saapuminen kerran viikossa tänne sydänmaan kylään oli suuri ja odotettu tapaus. Harvat

täällä olivat kirjoitustaitoisia. Aika usein sattui, että äidit tulivat Nipuliin pyytämään, että autettaisiin heitä kirjoittamaan kirje maailmalla olevalle tyttärelle. Kansakoulu — pitäjän ainoa — sijaitsi kirkolla asti, joten sinne tuskin oli Nipulista asiaa. Kiertokoulu tuli kylään kerran vuodessa kolmeksi viikoksi ja silloin ajettiin jäykkäniskaisten lasten päähän oppia aamusta iltaan. Me Nipulin kartanon lapset luonnollisesti kuuluimme siihen mitä eri-ikäisimpään oppilasjoukkoon, mikä Ket-tulan kamarissa, penkeillä ja jakkaroiden istuen, veisasi virsikanteleen säestyksellä ja opetteli tavaamaan tai ulkoa lukemaan pyhiä käskysanoja, mitään näistä ymmärtämättä. Kuinka suloinen olikaan se nuori vaalea-palmikkoinen opettajatar, joka jaksoi kullekin jakaa tietoa hänen tarpeensa mukaan. Kun hän toiseen nurkkaan oli jättänyt pienimmät lapset etevimmän oppi-laansa Miinan avulla kuorossa opettelemaan aakkosia tai tavaamaan, niin hänen toisessa nurkassa piti kuulostella käskysanoja. Miina oli kotitorppansa ainoa tytär, vakaasti kasvatettu ja varsin nuoresta iästään huolimatta jo leimattu rikkaaksi perijättäreksi, jonka kasvua erinäiset vanhemmat seurasivat varttuvia poikiaan silmälläpitäen. Opettajattaren palmikot olivat niin suuret, että ne seppeleinä peittivät koko takaraivon. Kyllä hän oli hyvä ja kärsivällinen. Joskus tuntui siltä kuin hänen olisi pitänyt purskahtaa itkemään, kun muutamalle pojalle piti joka päivä sanoa sama asia, eikä se yhtään auttanut. Illalla hän näytti hyvin väsyneeltä. Mutta virkistyi kuitenkin, kun laskevan auringon paistaessa sisään pienistä ikkunoista laulettiin virsiä tai Siionin Kanteleen lauluja. Tämä koulunkäynti oli Nipulin lapsista äärettömän hauskaa. Oli aivan turhanaikaista puhua Helsingin koulusta. Oliko se kolmensadan markan vuosipalkka liian suuri summa näin hyvälle opettajattarelle? Köyhien lasten vanhemmissa oli niitä, jotka keskenään vakuuttivat näin olevan. Väsymystäänkö opettajatar joitakin vuosia myöhemmin meni naimisiin miehen kanssa, jolla »oli ennestään niin monta» ja jonka naurettiin olevan oikea markkinaretku?

Nipulin torpparikansa muodosti ystävällisen, sopuisan ja jonkin verran saamattoman yhteiskunnan, jonka har-

maissa tuvissa lukuisat lapset kurissa ja Herran nuhteessa kasvatettiin sitä kovaa tulevaa työtä varten, mitä karu pohjoinen maaperä työntekijöiltään vaatii — tai ainakin silloin vaati. Talon ja torppien väet kävivät useasti toisissaan, olihan aina jotain asiaa. Veronmaksupäivänä oli talossa valmistettu ateria ja toimituksen päätyttyä seurusteltiin. Vanhat miehet kertoivat vanhoja asioita, oli puhe sellaisestakin Mäntyharjun papista, jota joskus täytyi hautaustilaisuudessa pidellä kiinni, ettei kaatuisi, hyvät aamuryypyt kun oli ottanut. Eekun majorskalla oli makuukammarissaan ollut saavillinen viinaa, jota hän avonaisesta ikkunastaan mittasi kirkkokansalle, kun se pyhääamuisin viluissaan saapui veneillään pitkien matkojen takaa. Koskipään Alatalon Saana ryökinä kysyi kerran Kettulalta: »Tulitko sinä tyhjin käsin?» »En», vastasi Kettula, »oli minulla rukkaset, vaikka jäivät rekeen.» Mutta ryökinä oli tarkoittanut tuomisia. Eihän hän mikään paha ollut, mutta kun ei oikein osannut suomea, niin ei tahtonut saada asioitaan ajetuksi. Eekun majuri kun kuoli, niin ruumis oli pantu yläkertaan jota ei talvella lämmitetty, siksi kunnekkas kirstu tulisi valmiiksi. Mutta kun se sitten tuli valmiiksi, niin se olikin lyhkänen... Sitten seurasi sellaista jatkoa, joka oli liian kolkkoa puhuttavaksi. Siellä ne kaikki nyt ovat hautausmaassa muun kansan mukana.

Olisikohan Koukkujärvestä saanut rautaa, kun sinne rannoille kokoontui aikalaisia harkkoja, jotka olivat kuin ruostetta? Olisi voinut saada raudasta nätit rahat. Talon Musti-hevosesta puheltiin useaan otteeseen ja aina samalla tavalla. Siinä se oli hevonen! Kun se tämän ison soittokoneenkin pappilasta tänne toi, niin ei se ottanut huoataksaan, vaikka monta kertaa houkuteltiin seisahtumaan, että olisi saanut vähäsen irroittaa valjaita. Reikäleipää se otti ia Vehkalahdessa juotettiin, mutta ei puhettakaan siitä, että Tuima olisi pantu tilalle vetämään kuormaa. Tuima sai vallan tyhjiltään kulkea perässä. Kas, Mustilla mahtoi olla kokemus siitä, että kun on kuorman eteen pantu, niin pääsee siitä vasta kun on sen perille vetänyt. Mustin tavatonta intoa ja palvelvaisuutta käytettiin sitten joskus niin yli sen voimien, että se nuorella iällään »lapaantui».

Se se kyllä oli varmaa, ettei kukaan elänyt näillä pelloillaan, jos kaskenpoltto otettaisiin pois. Sellaistakin oli puhuttu. Ja kivethän olivat pellossa tarpeelliset siksi, että ne säilyttivät kosteuden. Saattoihan ne hyvästi kyntäessä kiertää. Nipulin rouvalla ei ollut kokemusta näissä asioissa, ainoa mitä hän pelkäsi oli, että metsät loppuisivat, kulokin kun joka kesä niin kauheasti hävitti. Eihän nyt toki metsistä näillä main loppua tule, naurahtivat miehet. Kyllä täällä lääniä on. Ja siltä kyllä näyttikin, kun Nipulin mäeltä katseli ympärilleen. Joka taholla oli metsää taivaanrantoja myöten, joitakin harvoja harmaita asumuksia kaukana kaukaisuuksissa ja jokin ikkunaruutu, joka välähti näkyviin toisista pitäjistä.

Pieniä, mutkittelevia polkuja pitkin kuljettiin näissä metsissä yllätykseltä yllätykselle. Mustanpuhuvasta tiheiköstä, jonka alimmat kuusenoksat suojelevasti laahasivat maata peittääkseen turvattomien eläinten pesiä, tultiin aurinkoisille kallionnyppylöille, minne käärmeet keväisin kokoontuivat sulamaan talviunestaan ja missä myöhemmin paimenet seisoivat huhuilemassa kokoon karjojaan. Nipulin alueeseen kuului kolmetoista järveä, muutamat tosin vain pieniä, mutta syviä ja vanhojen kaatuneiden jättiläispetäjien runkojen risteilemiä. Jos pani korvansa tiiviisti multaa vasten, saattoi kuulla, miten maanalaiset vedet pisaroittain lirisivät yhteisiin uomiin ja pyrkivät järvestä järveen. Suuret mustanpuhuvat ahvenet liikuttelivat punaisia kitusiaan kuumina kesäpäivinä lampien pimennöissä. Tuskinpa niiden rauhaa ulpukanlehtien alla mikään koskaan oli uhannut.

Minne kalat joutuivat, kun ne tulivat oikein vanhoiksi? Kuolivatko ne ensinkään? Näkki otti ne kalojen taivaaseen. Muutamista järvistä kulki veneenlevyisiä jokia toisesta toiseen ja villit orjanruusupensaat kumartuivat katselemaan vaaleita kukkia vihreässä vedessä. Täällä saattoi kohdata pelottavan suuren vanhan hauen, joka odotti viattoman saaliin kulkua myötävirtaan. Minnekkä nämä kaikki joet ja vedet pyrkivät? Kaukaisiin meriin niillä oli halu, sinne suuriin myrskyihin. Kävihän toki täälläkin myrskyjä. Kun ukkos-

Ilmakin nousi, niin myrsky ravisti latvoja niinkuin kanttori laiskan pojan pörröä ja taivutti runkoja. Ja kävi sydäntä uuvuttava suhina. Yhtenäkin kesänä kun tuulispää nostatti heinäladot paikoiltaan ja survoi heinät silpuksi, niin silloin ryski ja humisi niin, että pelko kylmäsi sekä ihmisiä että eläimiä. Lapset laskivat täällä kesäviikkojen kulkua kasvien kukoistuksen mukaan. Oli vuokkojen, mustikankukkien, metsätähden, lampankielen, lehmänkielen, tervakukkien aikaa... Ne kukkivat kaikki niin lyhyen ajan ja tiesivät jokainen lakastuessaan julistaa, että kesä kallistui pahalle puolelleen. Kanervan punaillessa laajat kankaat vallitsi luonnossa haikea hyvästijätön mieliala.

Nipulin pääportaiden eteen oli heti tehty kukkapyörylä ja täältä käsin seurattiin kaikkien niiden kukkien kasvua, jotka kesästä kesään kylvettiin Winterin perheen pihamaalle. Siinä oli kehäkukkaa, betuniaa, rese-daa, asteria, leukoijaa, orvokkia... Jokaisen kukkasen väriin, muotoon ja tuoksuun oli syvennytty ja sen elämään otettiin osaa siitä hetkestä lähtien, jolloin sen ensimmäinen vihanta, nokassaan musta siemen, tuli mullanpintaan, niihin hirmuisiin öihin asti, jolloin taisteltiin hallaa vastaan. Huonekasvitkin olivat lakkaamattoman hellyyden ja huomion alaisina. Oli suuri tapaus, kun Kristuksen ristinkukkaan tuli nuppuja, tai agapantus tai iso valkoinen kallankukka avasi kalkkinsa. Jokaiseen pihanpiirin puuhun kehittyi ystävällinen suhde. Koivua ikkunan alla saattoi halata kuin rakasta ihmistä. Sydäntä riipi, kun syysmyrskyt raastoivat lehdet, ja avuttomina seisottiin rakennuksen seinämällä seuraamassa sitä paljaaksiriisumista, minkä syksy suoritti. Pyörretyttävän ihanat olivat suuret pyryilmat, jolloin tuuli kasasi peltoaukealle ihmeellisiä kiehkuraharjanteisia lumivalleja. Joskus tuuli oli niin väkevä, että saattoi heittäytyä sitä vastaan kuin tukeen turvautuen. Teki mieli nauraa kilpaa tuulen vingunnan kanssa. Ja eihän mikään estänyt tätä tekemästä. Yksinäisyys oli täällä täydellinen.

Talven suuri tapaus oli kylänluvut — eli kuten täällä oli tapana sanoa »luvut». Niitä odotettiin joulusta lähtien ja vanhempien täytyi silloin kovistaa lapsiaan luke-

maan, sillä nurkkaa pidettiin häpeällisenä ojennuspaikkana, muista sensukuisista rankaisukeinoista puhumatakaan. Oudon vilkas meno vallitsi lukutilaisuuksissa muuten niin hiljaisen lukupaikan ympärillä, hevoset kun siellä ravistelivat tiukujaan ja miehet niitä hoitelivat, milloin keskustellen asioistaan, milloin ajaen pois sikoja, jotka pyrkivät käymään hevosten kaurapussien kimppuun. Luettamisen jälkeen kokoontuivat kaukaisen paikkakunnan vaivaiset, rammatt ja raajarikot heille valmistetun penkin eteen vastaanottamaan Herran pyhää ehtoollista. Hyvin heikot vanhukset näyttivät kokoavan kaiken kykynsä vastaanottamaan papin kädestä huultensa väliin kalkin reunaa ja rippileipää. Toiset olivat tulleet tänne armoistuimen eteen syntitaakkansa tuntien ja palavalla halulla päästä siitä. Suuri usko kuvastui heidän kasvoillaan, eivätkä he näyttäneet kysyvän, lähestyikö armo heitä paremmin juhlallisten kirkonholvien alla kuin täällä köyhässä sydänmaantorpan kammarissa.

Kerran kesässä pidettiin Nipulissa ns. »maakirkko». Pappi ja lukkari saapuivat silloin pyhäamuna ja jumalanpalvelus suoritettiin taivasalla, kuulijat nurmikolle leiriytyneinä. Siinä istuivat kukkien keskellä äidit lapsineen ja miehet ja nuori kansa reunemmalla. Väkeä tuli paljon ja kaukaakin. Jokin erikoinen salaperäinen tenho oli näissä tilaisuuksissa, ihmiset vaistosivat Kristuksen saarnojen syntyneen tämäntapaisissa ympäristöissä. Hän tuskin oli puheitansa valmistanut, mutta kun isoovat ja janoovat ihmiset piirittivät hänet, niin hän asettui vuorelle tai seisoi nurmikolla ja siinä hän yhtäikaa ihmisenä ja Jumalana vaistosi heidän tarpeensa... Ja haltioituneella voimalla vuotivat vertaukset ja ojennukset heidän sieluihinsa, murtaen syylliset omattunnot. Mahtoikohan veisuu liittyä Kristuksen saarnatilaisuuksiin? Teki mieli uskoa — ja niin sydänmaan vanhat kristityt uskoivatkin — että ne samat virret, joita täällä Nipulin nurmikolla veisattiin, tulivat suoraan sieltä Genetsaretin järven rannoilta vuosituhansien takaa.

Virret osattiin ulkoa, vaikka virsikirjakin oli mukana, kauniisti käärittynä isoon pellavaiseen liinaan. Täällä ei yleensä käsitelty muita kirjoja kuin Raamattua, virsi-

kirjaa ja katkismusta. Sanomalehtiä ei tullut kenellekään. Maallista kirjallisuutta pidettiin syntisenä.

Syksyn omaa laatuaan suuren tapahtuman muodostivat Heinolan markkinat. Niitä odotettiin koko vuosi, niillä myytiin kaikki mitä oli onnistuttu säästämään ja niiltä ostettiin koko vuoden tarpeet. Mikä kynnelle kykeni, se matkasi Heinolan markkinoille. Itse markkinapäivänä — lokakuun toisena — Nipulin kyläkunnassa tuskin olisi voitu kodeista tavata muita kuin lapsia ja vanhuksia. Mustalaisetkin olivat markkinoilla, niinmuodoin uskalsivat vanhemmat jättää lukitsemattomat kotinsa Herran huomaan. Lukkojahan täällä tuskin käytettiin. Kihlaparit liikkuiivat vakaina myymäläkojujen ympärillä, ostettiin myös kotiin tuliaisiksi orehtia ja vesirinkelejä, savikukot kirkuivat, hevoslassilta kuului ihmisten huutoja ja hevosten hirnuntaa. Myöskin avuttomat nautaeläimet ammuivat tietymättömiä kohtaloltaan kysyen. Eikähän kunnan renkimiehetkään aina jaksaneet niin ankarina seisoa kiusauksia vastaan kuin olisi pitänyt kaupungin houkutusten keskeen joutuessa.

Jussilla oli taskussa koko vuoden palkka ja sillä piti saada palttoo ja villapaita ja hyvät rukkaset ja vielä äidille naula kahvia ja sitten vielä muutakin. Mutta tuli sellainen vieras mies, mikä lie ollut, ja rupesi hieromaan kellonvaihto-kauppaa. Ja tarjosi pullostaankin. Menttiin hotelliin, tehtiin tuttavuutta toistenkin miesten kanssa. Tuli tappelu, Jussikin löi omalla puukollaan joukkoon, kaikki meni äkisti ja ikäänkuin olisi oltu huojuvassa veneessä. Hän oli verissä, kun häntä tietämättömässä paikassa ravisteltiin hereille ja kuulusteltiin. Ei hän paljon muistanut, mutta kätensä hän yhtäkkiä muisti pistää povitaskuun ja sieltä oli kello poissa. Ja rahat olivat, nekin, niin pennilleen poikessa, ettei ruoka-ateriaa enää saanut. Näin tuli markkinoilla pettymyksiä, jos tuli kihlasilkkejä ja sormuksiakin. Markkinoiden päätyttyä liikehtelivät mustalaiset naisineen, lapsineen, sianporsaineen ja surkeine hevosineen pitkin kyliä. Nipulin lasten kanssa syntyi aina se sama keskustelu, joka päättyi siihen, että »me ollaan Kainin sukua, ei me saada tehdä työtä». Myöskin kiertävät »veisujen» tekijät liikkuiivat markkinoiden aikaan.

Samoilla Heinolan portailla, joilla Vänrikin markkina-
muisto-runo kerran laulettiin, esitettiin myöhemmin
paljon vaatimattomampia lauluja. Toiskätinen Aatam
Honkanen, tunnetuin vuosisadan lopun paikkakunnalli-
sista runontekijöistä, lauloi myrkyllisessä äänensävyssä
tunnettujen henkilöiden kommelluksista. Eräät Harto-
lan isäntämiehet olivat tappaneet koiran ja siitä kanta-
neet suden tapporahat. Tästä riitti aihetta kuuteenkym-
meneen värssyyn, mutta niissä esiintyikin sitten paljon
kansaa, tähän tapaan:

Ranuat-lukkar tunnustuksen
antoi, väärän tootistuksen:
tunnusti sen suteksi,
metsän pilapiskiksi.

Koivet, korvat koirasta
on saanut Korpela.
Sutennahan piskistä
on saanut Hietala.

Sankarimuistot liittyivät vuosisadan alkuun. Vuosi-
sadan loppu antoi aihetta alempitasoisiin veisuihin.

Laukkuryssien käynnit toivat eloisia läikkiä päivien
kulkuun. »Ryysymiehet» kuljettivatkin saviastioita aina
Muolaasta asti. Tuttu posetiivinsoittajakin tuli — tuli
sen pitkän matkan, kantaen selässään painavaa soitto-
kaappiaan. Mutta häntä pidettiin sitten hyvänä. Kun
hän nyt ensi kertaa täällä sydänmaalla laulatti kaap-
piaan, kokoontui kansaa lähitorpista. Lapset säikähtivät
alussa, mutta ihastuivat sitten niin, että tulivat äidiltä
pyytämään viittä penniä, jotta saisivat viedä sen pose-
tiiviukon linnulle. Lintu oli pienessä häkissään mukana.
Mitenkä se olikaan saatu säilymään kylmässä!

Yksitoikkoisuus täällä sydänmailla oli kuvaamaton.
Kului kuukausia ilman että ketään kuului ulkoapäin.
Jokaisen kerjäläisen saapuminen toi vaihtelua. Ja nii-
tähän nyt kyllä kävi, varsinkin kevätpuoleen. Oli
sydäntäsärkevää katsella pientä poikaa tai tyttöä, joka
yksinään, harmaa pussi selässä, läksi vaeltamaan pitkiä
kylän välejä. Mitenkä he säilyivät susilta, joista näillä

main ei ollut puutetta? Eikä ollut vähemmän surullista katsella kokonaista perhettä, joka kelkassa veti pieniä lapsiaan. Nämä perheet tulivat pohjoisesta, missä oli käynyt halla. Köyhää oli täälläkin. Koko sydänmaa, hautautuneena lumiin, nukkui karhun unta. Karja kitui pimeissä navetoissa. Heiniä oli luonnonniityistä koottu minkä oli voitu, mutta ei ollut harvinaista, että pitkistyvien keväiden kestäessä karja »nostettiin». Se merkitsi sitä, etteivät heikot eläimet ilman apua päässeet pystyyn. Oli vielä lumitäpliä, kun ne täytyi päästää metsään puolanvarsien ja kuloheinän varaan. Heinänviljelyksestä ei kukaan Nipulissa ollut kuullut puhuttavan. Ja kun talo ensi kerran pani peltonsa heinälle, laskettiin liikkeelle hyväntahtoinen pilapuhe: nyt herrasväet rupeavat syömään heiniä. Tämä pilapuhe koski myöskin sellaisia vihanneksia kuin porkkanat ja punajuuret.

Hiljaisuutta kuunteleva ja luonnon povella kasvava ihminen tunsu tarkkaan taivaan merkit ja tiesi millainen ilma huomenna tulee. Auringosta, kuusta ja tähdistä hän arvasi vuorokauden kulun. Kukko lauloi hänelle aamun — kelloja oli harvassa paikassa. Kun illalla todettiin: »itä on auki», tiesi se, että huomenna on kaudenista. Kun todettiin: »järvi on juovilla», tiesi se huomispäiväksi sadetta, vaikka aurinko olisi omapäisesti laskenut miten kirkkaana tahansa. Jos Maarianpäivän aikana katot olivat lumesta vapaat, voitiin odottaa suotuisaa kevättä. »Eerikki evästä anoo — Urbanus uikuttaa», tämä vanha sanontatapa vaati näille allakan päville vielä koleaan ilmiansään. Sensijaan seurasi sarja suviöitä, joina ei ollut lupa pakastaa, mikäli kesä olisi toivotun laatuinen. Koko vuosi oli täynnä äänettömiä merkkejä ja tiedonantoja. Ääneti me kaikki tarkkailimme niitä.

Kevättä odotettiin niinkuin sitä voidaan odottaa vain köyhällä seudulla, missä eletään luonnon armoilla. Taikatemput, jotka liittyivät karjan ulospäästöpäiviin ja muihinkin merkittäviin tilanteihin, suoritettiin nekin, vaikka osittain puolileikillä. Paimenet »huijasivat» kukin omalla nuotillaan, enimmäkseen huvikseen, mutta myös kootakseen karjaa yhteen. Vaan saattoi se tapahtua

myöskin vaaran aikaan. Kyllä se Raitti-Soppo aamukasteisella kalliolla päästi kurkustaan sellaisen lirittelyn,, että sitä seisahtui kuuntelemaan jokainen, ken kuulumisen piirissä sattui olemaan. Sillä tämän pienen, kuivan, harmaan naisen rinnassa oli sellainen pelitoosa, että satakielen olisi sopinut käydä sitä kateeksi. Soppo — eli Sohvi hän tietysti kirkonkirjoissa oli — riihaantui ajoittain niin hulluksi, että hänet täytyi panna telkien taakse, eikä se suinkaan aina tapahtunut armeliaasti niinkuin Sapon sairas sielu olisi vaatinut. Hänellä oli isätön poika, joka luritteli paimenena jossakin toisessa pitäjässä, eväänään reikäleipä ja siinä voisilmä, niinkuin hänen äidilläänkin. Sanottiin Sopolla olleen montakin miestä — millä tämä köyhä kääkkä oli ne lumonnut, sen lienevät tietäneet ne, joihin Soppo oli kiinnittänyt tummat noidansilmänsä. Niillä samoilla silmillä hän katsoi tauteja lehmille, joiden omistajat suututtivat hänet. Linnut saattoivat kuunnella häntä opikseen, naurivat kylän kestiakat, mutta he puolestaan kyllä pysyttelivät hänestä virstan-parin päässä — niin oli rivo suustaan Raitti-Soppo. Nipulin vähäinen tytär vei kerran Sohville tuoreen vehnäpilpun, kun hän hyvin märkänä ja viluisena tuli illansuussa kotiin karjan kanssa. Sohvi otti makean käteensä, hymyili ja sanoi hiljaa: »Säästän pojalle.» Ja pisti piipun taskuunsa. Tyttönen juoksi nopeasti hakemaan toisen piipun Sohville itselleen, mutta nyt päästi tämä paimen-äiti oudon naurun, työnsi toisenkin vehnäpilpun taskuunsa ja kuopaisi lapsen hiuksia kylmällä sinipunaisella kädellään. Kuinka Soppo saattoi yhtäkkiä käydä noin lumoavan kauniiksi? Rakastiko hän sitä poikaansa noin kovasti?

Kuinka paljon hyviä ja miellyttäviä ihmisiä olikaan täällä sydänmaalla! Ensinnäkin »Vanha Kettu», Kettulan torpan vanha-isäntä, joka poikansa häissä kerran oli olallaan kanniskellut minua, Savelan pientä Mar'tyttöstä. Hän oli iso, komea mies jonka leukaa ympäröi kranssi ja jonka silmiin helposti tuli kyyneliä, kun ystävällisessä mielessä puhuttiin hänen perheestään. Kettulan tuvassa kasvoi ja alati lisääntyi lukuisa lapsijoukko ja hellyys ja sopu liitti sekä vanhusten että nuorten perheet lujaksi kokonaisuudeksi. Kettulan vanha emäntä

oli aikakautensa hurskaita ihmisiä, valoisia ja auttavainen ihminen. Olisikohan hän voinut olla herttaisempi jos hänellä olisi ollut silkiset vaatteet ja kultainen kaulakääty? Ja olisiko hän voinut olla onnellisempi linnan rouvana kuin nyt, jokeltaessaan lapsenlapsilleen ja paistaessaan erinomaisia lehikäisiään suurelle perheelleen? Hän sai jonkin aikaa myöhemmin hyvin vaikean tudin: vatsakoiskan. Me Nipulin talon lapset kävimme ahkerasti hänen tuskanvuoteensa ääressä veisaamassa virsiä hänen lohdutukseksien ja kun sitten tämä kärsivällinen kärsijätär kuoli, tuli Vanha-Kettu pyytämään, että saisi lainata Mustin viemään vaimoan hautaan — Kettulassa ei ollut mustaa hevosta ja muutenkin Musti oli mainittava hevonen täälläpäin. Koko kylä itki vainajaa ja totesi hänen, jos kenenkä, päässeensä Herransa iloon. Hautauspyhä-aamuna seisoin Koskipään ikkunassa odottamassa Nipulista tulevaa saattoa. Se pysähtyi Koskipään portin kohdalle, siinä veisattiin virsi, minä pääsin surevan Vanhan-Ketun vierelle rekeen ja käsikädessä hänen kanssaan astuin arkun jäljessä sisään hautausmaan portista. Kuolema tuli tällä kertaa vapauttajana. Kylmässä aamussa sen läsnäolo oli kylmempi kuin jää, ja hirvittävän juhlallinen. Kaikki haudat oli talvi peittänyt lumellaan, niin myös isäni ja äidinisäni haudat.

Erään torpan muoria pelättiin hänen pahojen silmiensä vuoksi, joilla hän katseli tauteja sekä ihmisille että eläimille. Mutta hän myöskin paransi tauteja: lehmällekin kun hän määrätyissä tilanteissa pisti kurkkuun elävän sammakon, niin kyllä siitä hyvä tuli. Entäs sitten Ieva, roteva, alati hyväntuulinen kestivaimo, jolla hänelläkin oli poika — nyt jo iso mies, jolle ei enää käynyt lähettämisen vehnäpilppuja, vaan joka sensijaan olisi saanut kelpo äidilleen lähettää jonkin kahvinaulan, mitä hän ei milloinkaan tehnyt. Ievan elämänvaatimukset olivat ylenpalttisen vähäiset. Hän ei kaivannut mitään vuodetta, hän kääräisi illalla vaatteensa myttyyn päänsä alle, oikaisi tuvan penkille — sängystä olisi ollut vain vastusta — ja oli heti unessa. Ja tästä tiiviistä unesta hän määrätyllä hetkellä, eli juuri silloin kun kukko toisen kerran lauloi — ensimmäistä kiekaisua hän vielä ei

kuullut — heräsi siivoamaan tupaa. Ieva ei ollut koskaan sairastanut eikä hän kallistanut korvaa kenenkään sairasvalituksille. Hänen tuohikopassaan seinällä olivat virsikirja ja katkismus, ikkunalla nähtiin palsamiinin vierellä hänen kahvikuppinsa, joka oli paikattu tuohentervalla. Meidän, lasten, mielestä oli tämä aina teevedin varaan kumolleen kaadettu kahvikuppi erinomaisen kaunis. Mustanväriset tornit ja sillat kohosivat sekä kupin että teevedin valkoisesta pinnasta, jota kahdessa kohdassa leikkasi tuohentervapaikkaus. Ieva oli juhallaisen näköinen kun hän, toisessa kädessään pidellen kuppia ja toisella, sormiensa varassa halliten lautasta, hörppäsi kahvia. Tämän toimituksen jälkeen hän kaasi kupin takaisin teevedille ja asetti kuppiparin ikkunalle palsamiinin viereen. Jouluksi ja juhannukseksi kuppari pestiin. »Jos niitä koreita torneja ja siltoja rupeaa alvariinsa kaltaamaan ja katselemaan, niin silmä vie osan ja käsi vie toisen — mitäs sitten katselet», sanoi Ieva. Nipulin rouva lakkasikin tästä asiasta puhumasta. Ievalla oli kontissa vinnillä kuolinvaatteet, vaalea sini-pilkullinen karttuunipuku, jota ei hän raaskinut panna kirkkoonkaan. Ei olisi Ieva osannut pyhänäkään olla vailla työtä, hän oli siihen niin oppinut. Hänen hellyydentarpeensa etsi ja sai tyydytyksen valkoisesta kissasta, Niilistä, mikä kerran oli joutumaisillaan hirveän kuoleman uhriksi, sen kun oli tapana talvella maata tuvan leivinuunissa. Niili pelastettiin viime hetkessä. Ja kukas kerran pelasti vouden lapsen, joka putosi kaivoon, jollei Ieva. Hän iski paljaat väkevät jalkansa sammaltuneisiin kaivonarkun alakiviin ja, pitäen toisella kädellään kiinni kannesta, sieppasi särkistä kiinni parkuvaa poikaa. Siinähan se märkä räpäiläs sitten oli keskellä saunakukkamätästä. Pojan äidin oli tapana sydämensä hellyydessä puhutella lasta sellaisilla lempinimillä kuin »karvasilmä, räkänoukka, pipana», mutta nyt ottaessaan kirkuvan lapsen kainaloonsa, hän sanoi: »Vai sinä sammakoksi kaivoon — heitänkin sinut sinne takaisin! Onkos äites opettanut sinua kaivokannelle kipuamaan — vai? Otetaanpa tästä avuksi Koivuniemen herraa...» Mutta lyödessään lasta hän vuodatti kyyneliä. Ieva oli kerran kirkkomatkalla Sahamäessä kohdannut suden ja kuvasi

tapausta hyväntuulisesti näin: »Ol' se aika iso mollikka tupsaht' tielle ja lotkaht' mehtään.» Ja mahtavilla suonikkailla käsillään hän kuvioi suden liikkeitä. Ievalla ei ollut yhtään vihamiestä, ainoastaan ystäviä, niin maan päällä kuin varmaan tuli olemaan taivaassakin.

Monet vuodet pysyi paikallaan Nipulin rouvalla kuukoistava ja taitava Anna-Mar', jakaen hienotunteisesti perheen kanssa sen ilot ja surut. Saattoipa tapahtua että hän joitakin viikkoja ennen pelättyä koronmaksupäivää kysyi rouvaltaan, joko ne korkorahat olivat koossa. Ja voisihan hänkin antaa omistaan, saisihan hän ne sitten takaisin! Anna-Mar' kutoi kauniit pumpulikankaat koko perheelle ja sai samasta itselleenkin. Puhuttiin tämän korean tytön olevan kartanonherrojen lapsia. Eikö hänen rippikouluikäinen poikansa ollutkin kuin ilmetty Kustaa-patruuna!

Pientä Taavaa sanottiin »kylän luudaksi». Hän ei voinut pysyä paikallaan, kylä oli hänen virkistyksensä ja vetäjänsä. Hänen piti saada avata vieraita ovia, sanoa »päivää», kurkistaa takapihoille, navettoihin, muuripatoihin ja aittoihin. Hänen piti saada kuulijoiden läsnä ollessa hihittää omille sukkeluuksilleen. Pieni riiteleminen turhista asioista virkisti Taavaa erikoisesti — tavallisesti ei hän muistanutkaan minkätähden oli antanut naapurin miniä-emännälle suut-silmät täyteen. Makeampi kuin hunaja ja mesileipä oli Taavalle viimeinen sana. Sen hän otti vaikka itse kuvernööriltä. Taavan kirkkaat silmät — hänen rehellisen mielensä peili — kävivät näiden kahakkain aikana samean sinipunaisiksi ja kesti monta päivää ennenkuin hän kiihtymyksestään tuli entiselleen. Missään paikassa ei hän ollut kahta joulua tai juhannusta, vaikka hänen oli kovin ikävä erota siitä karjasta, jota hän oli hoitanut. Lehmät pääsevät taivaaseen. Niille on valmistettu oma taivas, mistä ei koskaan lopu viheriäinen laidun. Näitä asioita pohdittiin monina iltoina tuvassa pystyvalkean ääressä.

Liena tuli vuosien väliajan jälkeen taas kestiksi entiselle rouvalleen. Hän oli riitaantunut sukulaistensa kanssa, jotka olivat pitäneet häntä huonosti, vaikka hän oli luvannut antaa heille kirkkovakkansa kaikkine liinoineen ja muunkin omaisuutensa perinnöksi. Sisaren-

poika oli kaiken lisäksi vielä tuonut torppaan ilkeän miniän, joka olisi tahtonut jo Lienan eläessä käyttää hänen liinojaan. Kerrankin hän oli omin lupinsa ottanut Lienan vakasta kirkkoon sinikukallisen silkin ja ajaessaan kirkonkylän läpi päästänyt hetaleet kärrynpyörien väliin. Ja vielä valehdellut, että silkki oli hänen omansa. Silloin Liena suuttui ja läksi. Hänelle olivat nämä vakaliinat likeisemmät kuin mikään muu. Hänen sydämensä ei ollut kiintynyt kissaan, koiraan tai ihmiseen. Mutta sensijaan näihin monikukanvärisiin silkkikankaihin, jotka väläyttivät hänelle omalaatuisen maailmansa. Meille, Nipulin lapsille, oli Lienan ja hänen kirkkovakkansa paluu suuri voitto.

Hyviksi leikkitovereiksemme tulivat naapuritorppien lapset. Oltiin piilosilla, pallosilla, polttosilla. Sukulaiset Helsingistä eivät päässeet tänne yhtä helposti kuin kirkonkylään. Mutta joka päivä puhkesi uusia kukkia ja vanhoja lakastui. Uusia linnunpoikasia ilmestyi pihamalle. Oraspelloille kehittyi tähkäpäitä. Milloin pelättiin, että halla veisi ne, milloin seurattiin toivotun sateen merkkejä tuulen suunnasta ja auringonlaskusta. Heinäkorjuun aikana oli jännittävä kiire. Päivät olivat täynnä tällaista toimintaa ja huomiontekoa. Joitakin kertoja kesällä lähetti Anni Koskipäästä meitä noutamaan. Mutta me lapset olimme niin juurtuneet sydäntä kotiimme, ettemme olisi halunneet lähteä minnekään.

Koskipäässä oli kuin kuninkaan linnassa. Anni, yllään kauniit vaatteet, tuli aina jo portailla vastaan. Hänen kiiltävien solkikenkiensä korot kopisivat omassa nopeassa tahdissaan porraspalkkeihin ja häntä ympäröi suloisten hajuvesien tuoksu. Häneen oli tullut jokin uusi outo viehätys sitten kun hän oli käynyt ulkomaanmatkalla ja nähnyt Reinin rannat ja Mozartin syntymäkaupungin. Hän soitti uusia pianokappaleita ja lauloi uusia lauluja.

Suurissa huoneissa oli tauluja ja peilejä, vasta laajennettua puutarhaa hoiteli mies, joka ei puhunut suomea ja joka aamuisin toi monenlaisia tuntemattomiakin kukkasia maljakkoihin. Kiiltävän mustat hevoset ajoivat portaiden eteen nelipyöräiset keinuvat rattaat ja niin lähdettiin katsomaan viljelyksiä kartanon laajoilla

alueilla. Tumman joen rannalla taas odotti valkoinen vene viedäkseen meitä veden yli vanhaan petäjikköön, minne oli rakennettu vilpoinen oleskelumaja helteisiä kesäpäiviä varten.

Minkätähden minä täältä kipeästi ikävöin kotiin sydänmaalle? Pelkäsinkö vainajia, jotka kuuluivat ilmestyvän silloin tällöin, jopa päivälläkin? Turvanani olivat Andersenin sadut punaisen vierashuoneen hyllyllä. Niitä luin kun Anni ja Carl aamuisin nukkuivat pitkään.

Aika usein tapahtui, että joku alustalaisista tai kartanon lukuisasta palvelusväestä sairastui. Ja silloin varustettiin sankakoppaan sekä lääkkeitä että monenlaista ruokaa ja lähdettiin sairaan luo. Anni oli näillä sairaskäynneillä sydämellinen ja nöyrä — ylpeä kartanorouva oli häipynyt kauas ja me kunnostimme sairaan vuodetta ja otimme hiljaisen levollisesti selvää hänen oloistaan, lieventäen tilannetta minkä vain voimme.

Kartanon pihapiirin takana oli suuri määrä suurempaa ja pienempää rakennusta, missä voudit, rengit ja muonamiehet perheineen asuivat. Täällä oli myös Koskipään kuuluisa torpparitupa — iso kolkko rakennus, missä laudasta tehdyillä lavitsoilla pitkin seinävieriä olkikuvot tarjosivat lepoa pitkän päivätyön jälkeen torpparien rengeille. Täällä oli kaikki harmaata, tylyä, masentavaa. Täältä käsin oli näillä työntekijöillä yllin kyllin tilaisuutta verrata omaa elämänkulkuaan siihen, jota vietettiin kauniissa vanhassa päärakennuksessa. Ja näin oli ollut vuosisatoja.

Vaikka menenkin nyt luvattoman kauas tulevaisuuteen, haluaisin kuitenkin tässä yhteydessä mainita, että kun Koskipään pihapiiri vuosikymmeniä myöhemmin omistettiin muistojen pyhäköksi, museoksi, ja tässä torpparituvassa ollut isokokoinen, kulunut pöytä kannettiin sisään kartanon pääovesta ja sijoitettiin sen historiallisten nähtävyyksien joukkoon, laaja paikkakunta mykistyi hämmästyksestä, sitten kysyäkseen, onko mahdollista, että torpparipöytä on tuotu päärakennukseen. Myöskin tuli erinäisiä ihmisiä omin silmin näkemään, oliko puheessa perää. Eräskin vanha mies sanoi minulle, kun

seisoimme tuon kolkon pöydän luona: »Tämän ääressä on lausuttu monta kirousta.»

Me Nipulin lapset lähdimme mielellämme — käsittämättömistä syistä kyllä, sillä meitä pidettiin sekä kesäettä talvikäynneillämme Koskipäässä erinomaisen hyvänä — kotiin sydänmaallemme. Tutulla kahdenkymmenenkuuden virstan taipaleella vallitsi jo kotoinen hiljaisuus ja yksinäisyys. Aniharvoin tuli joku vastaan. Talvisin oli tämä nälkävuosina rakennettu maantie aauraamaton. Joku harva asumus ilmestyi näkyviin, muuten oli metsää, metsää, metsää. Utelias närhi lensi tien poikki, jänis loikkasi levollisesti pensaikkoon.

Kuinka olikaan tuttu ja kotoinen tämä hiljainen tie. Sydänmaan yksinäisyys avautui vastaan kuin hyvän ihmisen syli.

Nipulin rouva, meidän äitimme, ei ollut koskaan kuullut puheliaisiin seuraihmiisiin. Eikä hän koskaan ollut meille, lapsilleen, kertonut omia asioitaan. Nyt hän tuntui käyneen entistä vaiteliaammaksi. Varmaan ero vanhasta pappilasta, missä hän oli viettänyt lapsuutensa, avioliittonsa ensi vuodet ja sitten seurakunnan ensimmäisen sielunpaimenen emäntänä muutaman vuoden, painoi häntä. Käytännölliset huolet, jotka meidän isämme aina oli hoitanut, kukkuroivat hänen taakkansa. Ja nyt meillä oli velka!

Tämä velka hallitsi suurena osana vuotta koko taloa. Se oli Molok, joka vuodessa vaati kitaansa yksituhat ja seitsemänsataa kultamarkkaa. Helmikuun 17. p:ksi piti pedon saada ateriansa. Sydänmaalla, missä ansaitsemisen mahdollisuudet olivat miltei olemattomia, täytyi kaiken vuotta koota tätä summaa. Säästäväisyys oli tässä varmin keino. Täytyi kieltäytyä kaikesta, mikä oli maksettava rahalla ja luovuttava kaikesta, millä saattoi saada rahaa.

Nipulin vastaperustetun talon lasten kouluttaminen kävi näin ollen todella vaikeaksi. Minusta ensi sijassa oli kysymys. Jospa vanhat ihmiset vain olisivat rauhoittuneet ja antaneet minun olla. Kun tekisin työtä täällä, niin varmaan täältä myös saisin leipäni. Mitään seuraa tai huvituksia en kysyisi. Täällä oli minulla flyygeli ja

metsä ja ystävät. Ja kirjojakin oli. Äidin hyllyllä saattoi lukea Schillerin, Kleistin, Körnerin, Dickensin, Shakespearen, Runebergin ja Topeliuksen nimet. Näissä paksuissa kirjoissa oli lukemista ja oppimista koko iäksi. Kuitenkin vanhempi sisareni nyt väellä ja voimalla, kauniista kesästä huolimatta, ajoi päähäni kaikkea, mitä hän Jyväskylän koulussa oli oppinut. Ja vanhin veljeni, joka jonkin koulussa itseään kohdanneen vääryyden vuoksi oli kaikista vanhempiensa kielloista huolimatta lähtenyt koulusta ja ruvennut merimieheksi, opetti minulle matematiikkaa jonkin merikoulun vaikean oppikirjan mukaan. Koko tämä opetus muodostui kärsimykseksi, sillä mitään en ymmärtänyt siitä mitä minulle opetettiin. Tiesin vain, että vihasin numeroja. Ne olivat minulle vastenmieliset silloinkin kun näin ne kirkon virsitauluissa. Pitikö ihmistä tosiaan näin kauheasti kiusata? Sydänmaan loputtomat metsät, ne kaukaiset vapaat ja asumattomat taivaanrannat, jotka ympäröivät Nipulin mäkeä, ystävällinen torppariseutu — tämä kaikki oli lumonnut minut enkä minä muuta toivonut kuin saada elää samaa elämää sydänmaan ja sen kansan mukana. Anni oli naimisissa Koskipäässä, Ruusu-sisarta, joka täällä tunsii olevansa vailla juuria ja tehtäviä, veti Helsinkiin — hänen kaupunkikaipuussaan minä ensi kerran opin aavistamaan ristiriidan maaseudun ja kaupungin välillä.

Maila Winterin kouluttaminen oli nyt sekä perheen varattomuuden että hänen oman haluttomuutensa vuoksi kuollessa pisteessä. Silloin lausui sanansa suvun m u m m u, Augusta Isabella Bonsdorff, joka yritettyään monella eri taholla ja tavalla \iedä eteenpäin suurta perhettään, nyt monen muun papinlesken lailla piti täysihoitolaa Helsingissä. Hän katsoi, että tuollainen pieni tyttö mahtuisi hänen sohvalleen nukkumaan ja aina voisi lukea läksynsä jossakin nurkassa. Mitä tällainen haluttomuus oikeastaan oli merkitsevinään? Kaikki Winterin lapset olivat mielellään menneet kouluun ja hyvästi edistyneetkin. Olihan tämä Mailakin helposti oppinut lukemaan. Olisipa ollut häpeä jäädä metsistymään Nipulin sydänmaille.

Minun sielussani parahti kipeästi, kun puhuttiin tällä

tavalla. Mitään eivät nuo isot ihmiset ymmärtäneet mestästä ja sen elämästä. Nyt muistuteltiin minulle miten kaunista Helsingissä oli. Enkö minä muistanut? Olinhan minä toki nähnyt pääkaupungin. Eihän se toki voinut olla mikään pelottava paikka.

Olinhan minä äitimme kanssa päässyt Helsinkiin. Keväällä isämme kuoleman jälkeen tuo monivaiheinen matka oli tehty. Olimme pappilasta lähteneet liikkeelle reellä, mutta Heinolaan tullessa oli rataskeli ja meidän oli vaihdettava ajoneuvomme painaviin nelipyöräisiin vankkureihin. Vaivaloisesti päästiin Lahteen, nähtiin rautatiekiskot, asemahuone ja juna. Helsingissä taas oli kaksi kirkkoa, joista sanottiin toista uudeksi ja toista vanhaksi. Molemmissa kuultiin jumalanpalvelus. Ruotsalaisessa teatterissa nähtiin linnoja ihmeellisissä puistoissa ja hyvin kaunis Fanny-niminen neiti, joka oli kreivin morsian. Mutta väliajoilla soitti orkesteri ja tämä oli kaikkein parasta koko Helsingissä. Sillä soitettiin yhtäkaa hyvin monilla instrumenteilla ja minä tunsin melkein kaikki kappaleet: Auberin »Mykkä», Gounod'n Faust-marssi, Lucia di Lammermorin alkusoitto, Mendelsohnin häämarssi — tällaisia kauniita kappaleita esitettiin. Se oli hyvin hauskaa, mutta sitä kesti vain lyhyeltä, kun taas verhoseinä vedettiin ylös. Erikoisen vaikutuksen teki minuun, maalaislapseen, se puoti Aleksanterinkadulla, missä oli Albion lamppumakasiini-niminen kauppa. Siellä loisti ja välkkyi niin ettei voinut uskoa muuta kuin että oli siirretty satulinnaan. Katto oli täynnä lamppuja ja kristalleja ja seinien peileistä heijastui takaisin kaikki tämä ihanuus. Tätä oli ollut Helsingissä. Mutta mummun talossa oli ollut paljon vieraista ihmisiä ja niin ahdasta, että illalla tuppauduttiin sänkyjen ja lavitsojen välitse. Olihan kyllä puitakin, oli Kaisaniemen puistossa ...

Silloin ei ollut sitä uutta kaunista koulua, johon Maila nyt pääsisi. Suomalainen tyttökoulu alkaisi ensi syksynä toimintansa omassa uudessa talossaan. Ellikin kävi juuri tätä koulua. Nyt ei enää sopinut oikutella, vaan täytyi kiitollisin mielin valmistautua pääsytutkintoon. Max-eno oli luvannut kustantaa koulukirjat, sukulaiset antavat vaatetta ja kotoa tuodaan ruokatavaraa.

Ensi kertaa elämässäni tunsin jääväni aivan yksin. Kukaan ei enää ollut minun puolellani eikä minua autanut. Minun täytyy lähteä täältä kotoa, äitimme luota, sisarten luota, naapuritorppien tyttöjen luota, näiden metsien luota ja näiden puiden luota! Tulenko minä Helsingissä onnellisemmaksi tai paremmaksi ihmiseksi?

Oli kyllä ihme, ettei rinnasta tullut verta, sillä teki kipeää kuin jos puukonterällä olisi raadeltu sydäntä. Mutta tämän eronkaipauksesta johtuvan tuskan vierelle ilmaantui toinenkin kärsimys: kiitollisuudenvelan vastenmielinen tunne. Mitenkä sellaisesta selviää?

Muutamia päiviä ennen koulumatkalle lähtöä koin minä oudon elämyksen kaikessa hiljaisuudessa ja aivan yksikseni. Joka hetki oli silloin täynnä jäähyväiskipua ja kodin armaus, kaikkia sen vaatimattomimpiakin esineitä myöten, hehkui sieluuni rakkautta ja hyvyyttä. Lähestyin erikoisesti koivuja, joita olin tottunut pitämään uskottuinani, niiden humina kun muodosti salakielen, jonka ymmärsin. Niinpä nyt käsitin oman nimikkokoivuni huminan jotenkuten näin:

»Jää tänne. Opetan sinua seisomaan juuret kiinni maassa. Opetan sinua säilyttämään sydämesi elävänä, vaikka pakkanen jäädyttää veresi jääksi. Opetan sinulle kaiken, minkä itsekin olen oppinut. Tällä tietomäärällä tulee toimeen. Puhkeamisen osaa jokainen itsestään. Ihmiset sanovat sitä rakkaudeksi. Vaikeampaa on kun rakkaus varisee, kun lehdet putoavat ja kauneus menee. Täyttymys on tapahtunut. Silloin on tärkein oppiaika. Silloin täytyy oppia tekemään uusia silmuja, uutta kevättä varten. Silloin täytyy oppia uusiutumisen taito. Sitä sanotaan myöskin ylösnousemukseksi. Tämä ylösnousemus on kaikkein tärkein, siinä on elämä. Sitä jollei ole, niin on parasta antaa hakata itsensä polttopuuksi.»

Myrsky ravisti puuta ja loputtomat metsät ympärillä humisivat. Minua vilutti. Mitä olivat nämä vieraat, säikähdyttävät ajatukset?

Joskus myöhemmin muistin, että kerran, kun isäni kuoleman jälkeen vielä asuttiin Hartolan pappilassa, meillä oli käymässä vieras herra, joka uskoi olevansa vanhojen Ruotsin kuninkaitten sukua — ja hän oli myös

meidän hyvin kaukaista sukua. Olin kesken leikin mennyt uneen, sillä oli jo iltaa, kun heräsin siihen, että lausuttiin outoja sanoja hyvin ääneen, ikäänkuin olisi puhuttu saarnatuolista, ja sitten taas puhuttiin kuiskaten. Sohvalla istui sisareni vierellä se kaunis kuninkaiden sukulainen. Olisiko siinä lapsen korvaan tarttunut sellaiset sanat kuin rakkaus, täyttymys, ylösnousemus? pappilan puiston mahtavat puut ravistelivat oksiaan ruutuun.

Nyt vuosien jälkeen, kun minun oli kovin vaikea erota kodistani sydänmaalla, pusersi kaipaus rinnastani outoja sanoja. Olin niin yhtä tämän yksinäisyyden kanssa, että jonkin minussa nyt täytyi särkyä.

OPIN SAUNA

Ruustinna Isabella Bonsdorff asui vuosikymmeniä Mikonkadun 22:ssa, Kaisaniemen puiston vierellä. Talo, jonka hän oli kokonaisuudessaan vuokrannut, oli aikansa siisteimpiä ja halutuimpia helsinkiläistaloja. Parhaat huoneistot mummu oli vuokrannut hienoilte herrasväille — sellaisia oli hänen entinen leikkitoverinsa Viaporin ajoilta, kreivi Heiden. Itse hän täysihoitolaisineen hallitsi alakertaa, joka monine sokkeloineen, ikkunattomine huoneineen, ulokkeineen ja parvekkeineen mahdtoi vain vajavaisesti tyydyttää täysihoitolan tarpeet. Mummu oli — kuten jo taisi tulla kerrotuksikin — syntynyt papintyttärenä Viaporissa, käynyt Smolnan naisopiston ja hyvin nuorena joutunut naimisiin Haminan kadettikoulun matematiikan ja miekkailun opettajan Nils Robert Bonsdorffin kanssa. Heidän ensimmäiset lapsensa syntyivät Haminassa kadettikoulun liepeillä, mutta loppupää pitkää lapsi jonoa näki ensimmäisen kerran päivänvalon Hartolan pappilanlapsina. Nyt, kun mummun omat lapset olivat päässeet toimeentuleviksi kansalaisiksi, halusi hän, verraten korkeasta iästään huolimatta, pysyä heidän avustaan riippumattomana ja harjoittaa sitä vierasvaraisuutta, mihin hän todennäköisesti jo vanhempiensa kodissa Haminassa ja sittemmin emäntänä Hartolan pappilassa oli tottunut. Hänen rajaton anteliaisuutensa ja kesken vaikeuksia leikkiväinen hyväntuulisuutensa kokosi hänen vaatimattomaan kotiinsa loputtoman määrän sukulaisia ja ystäviä. Oikeastaan hänen päivätyönsä suoritettiin keittiössä, mistä hän sitten jyrkkiä, pimeitä portaita myöten hetkeksi kohosi arkihuoneeseen tapaamaan kahvikupin ääressä odottele-

via ystäviä ja sukulaisia. Piti olla hyvin paha ilma, jos näitä täältä puuttui. Seuranpitoa hoiti loistavasti ja hovielein kaunis ruotsinmaalaissyntyinen täti Lina, joka oli kerran Helsingissä vierailleen Stjernströmin teatteriseurueen mukana tullut tänne, ystäväystynyt Malvina Bondorffiin ja hänen äitiinsä ja jäänyt heille. Tant Lina oli ollut kihloissa tunnetun säveltäjä Södermanin kanssa ja menestyksellä esittänytkin hänen laulujaan. Minkätähden kihlaus oli purkautunut ja todella komea kannotar jäänyt syrjäiseen Helsinkiin, siitä ei puhuttu, hän kerta kaikkiaan kuului Mikonkatu 22:een ja edustikin täällä ainutlaatuisen komeasti mummun pensionaattia. Kun tant Lina astui mummun pimeässä ruokasalissa jotakuta vierasta vastaan, joka kuvitteli voivansa yliolkaisesti tinkiä huoneen hintaa tai huomauttaa kalustuksen kuluneisuudesta, ja rakastettavan ylhäisellä päännyökkäyksellä tuli näkyviin, niin vieras säikähti joutuneensa johonkin kreivilliseen asuntoon ja yritti perääntyä. Kuitenkin komea tukholmatar osasi pidättää hänet ja asiallisesti keskustella hänen kanssaan. Mummun täysihoitolaiset pitivät Mikonkatu 22:a kotonaan. Tant Olgalla oli puhtaaksikirjoittajan toimi kouluhallituksessa. Hänen käsialaansa olisi saattanut rahasta näyttää. Muster Matilda, mummun tytär ja Malvina Winterin nuorempi sisar sekä antoi että otti pianotunteja ja piti huolen siitä, että hyvin harvoin klassillinen musiikki lakkasi kuulumasta täysihoitolan seinien sisäpuolella. Kaunis nuori näyttelijätär Lilli harjoitteli laulunäytelmäosiaan kun flyygeli vain oli vapaana. Hänellä oli viehättävä ääni, mutta hän lauloi epäpuhtaasti — tästä uhkasi joskus tulla ristiriitaa yleensä niin sopuisaan yhteiseen kotiin. Lillin kautta muuten säilyi yhteys suomalaiseseen teatteriin, joka tosin oli uskollisesti kestänytkin aina suomalaisen oopperan ensi hetkistä asti. Sillä Matildahan oli laulanut siellä kuoroissa ja mummu kävi vieläkin hyvin ahkerasti Arkadiassa, hän kun tahtoi nauraa kaikissa hyvissä huvinäytelmäesityksissä ja erikoisesti Kiven Nummisuutareissa. Tätä lempikappalettaan ei hän milloinkaan nähnyt liian usein. Ruotsalaiseenkin teatteriin oli pysyväinen yhteys, sillä kauan asui mummun täysihoitolassa laulajatar-näyttelijätär neiti Matilda

R. Kun Matildan-päivänä — 14 p. maaliskuuta — tuli kukkalähetyksiä talon molemmille Matildoille, niin nämä hyvin havainnollisesti osoittivat nimipäivälästen eri asemaa. Talon oma Matilda, varaton pianonopettaja ja kiihkeä musiikinharrastaja sai kymmenkunnan pieniä hyasintteja pienissä ruukuissa. Aatelisniminen laulajatar sai kalliita kukkakoreja, joissa oli monenlaista silkkinauhaa, kukkaa ja lehteä. Hänellä oli komea ääni, mutta yleisömenestys olisi saanut olla parempi. Silloin sen tiesi koko mummun täysihoitola, mitenkä häpeämätön saattoi olla teatterin johto, kun laulajatar Mathildalle annettiin »Madame Angofn tyttäressä» se osa, missä vihoviimeinen roskalaulu esiintyi, ja hänen piti se laulaa! Hän olikin jo jonkin aikaa tuntenut, että hänen täytyy siirtyä suurempiin oloihin ja sivistyneeseen ympäristöön. Suorasukaisessa mielessään mummo huomautti, että hän puolestaan oli saanut Angot-näytännössä pääsyrahastaan kohtuullisesti nauraakin ja koko muu yleisö myös, ja vielä makeammin olisi naurettu, jos laulajatar olisi rohkeammin liikehtinyt — kas, eihän tämä nyt ollut mikään madonnan osa. Pianisti Matilda puolestaan oli voinut suorastaan pahoin, nähdessään laulajatar-kaimansa ja ystävättärensä inhon, hänen esittäessään tuota ala-arvoista roolia. Eikö olisi parasta kerran tehdä tuumasta tosi ja todella siirtyä Ruotsiin? Kuitenkin laulajatar sitten jäi Suomeen ja joutui varakkaan teollisuusmiehen edustavaksi rouvaksi maaseudulle.

Täysihoitolaisista ei mitenkään saa unohtua sen pääaines: herttaiset, kunnolliset jatko-opisto tytöt Ida, Siiri, Aina ja Olga. Nämä osasivat taitavasti yhdistää nuoruutensa iloisuuden nuoruutensa velvollisuuksiin. Heidän ystävyysuhteensa oli kiinteämpi kuin parhaiden sisarusten, varakkaammat auttoivat alttiisti varattomampiansa, lukujensa välissä he luistelivat, kävelivät, retkeilivät, ottivat konserteista ja teattereista irti mitä niistä saattoi saada, ja kun he muutaman kerran lukukausien aikana menivät Suomalaisen Seuran iltamiin, niin heidän pukeutumistaan seurattiin kotiinjäävien täysihoitolaisten puolelta hartaalla osanotolla ja iloisessa odotuksessa. Jokaisella oli yksi »paras lenninkinsä» ja siihen hän pukeutui. Se oli kiinteä korvanlehtiin asti

eikä ollut ensinkään sopimatonta pistää jalkaansa korkeat uudet narskuvat kengät. Jolla oli matalat, se otti ne, mutta kaikilla ei ollut. Vaaleat pitsiröyhelöt juhlistivat edestä tummia pukuja. Joku oli käherryspihdeillä kainosti muovaillut jonkin kiharan ohimoilleen, mutta ujosteli näyttää sitä kotiväille. Täysihoitolan mummu, tädit ja palvelijattaretkin kokoontuivat ihailemaan tanssiaisiin lähteviä neitosia ja iloitsemaan heidän ilostaan. He olivat niin räiskyvän hyvällä tuulella, että jalka iski tahtia jo kiikkerissä kotiportaissa ja valssinpätkiä valui hyräilyinä kadulle kuin makeata kermaa.

Täysihoitolan viimeisessä puistonpuoleisessa huoneessa, missä ikkuna oli niin puistonurmen tasalla, että kesäisin useasti hypättiin siitä Kaisaniemeen, asui ylioppilaita, yksi, kaksi tai kolmekin. Nämä pojat antoivat silloin tällöin aiheita yliopiston pedellien käynteihin säädyllisessä täysihoitolassa. Tant Lina asettui aina pedellejä vastaan ylioppilaiden puolelle, vakuuttaen, että nämä sivistyneet nuoret herrat täältä eivät ole olleet lyömässä rikki mitään peilejä. Eivätkä he ole käyneet venäläisenä pääsiäisyönä ulkonakaan. Ja kaduilla tapellakseen he ovat aivan liian sivistyneistä kodeista. Ei, hyvät herrat pedellit, etsikää näitä syyllisiä vaan muualta. Niin, vapunpäiväyönä oli kyllä työnnetty viattoman limonaadinmyyjän rattaat Kaisaniemen lammikkoon, kun hän oli hyvässä uskossa jättänyt rattaat Vilensaunan kylkeen, tietysti kaikkine laseineen, mehuiineen päivineen. Kärkyntyöntäjän valuvan märät jäljet olivat johtaneet tämän talon portille ja ruustinna Bonsdorffin täysihoitolan ovelle. Ja talonmiehen vaimo oli sanonut, että se märkä nuoriherra, jonka ruustinnan piika päästi sisälle, oli juuri näitä talon asukkaita, vaikkei hän muistanut nimeä. Limonaadikauppias vaati tietysti korvausta tavaroistaan, jotka olivat vuotaneet lammikon pohjaan. Oli ollut kolme tusinaa juomalaseja, suuri sifonipullo ja pienempi... Mummo tuli ja keskeytti poliisikonstaapelin luetteloinnin: mikä hölmö se sitten vapunpäiväyönä jättää kärrynensä Kaisaniemeen syltteineen, safteineen päivineen. Parahiksi oli, että ne häneltä vietiin. Mutta tätä asiaa ei voitu hyvällä korjata. Poikaparan isä-ukko sai maksaa kauniit rahat ja

poika sai nuhteet. Toisena vapunpäiväyönä oli joku ylioppilas laskeutunut lammikkoon viettääkseen yönsä joutsenten kopissa, joka sijaitsi pikkusaarella keskellä lammikkoa. Mutapohja oli kuitenkin pidättänyt hänet ja siinä hän oli täyttä rintaa alkanut laulaa:

Hvad det är skönt ändå
här i naturens sköte . . . ,
långt ifrån Fyriså,
långt f rån dess gator grå . . .

Olisikohan mahtanut palotorvi vaikuttaa tehokkaammin. Ikkunoihin ilmestyi pelästyneitä talonmiehenvai-
moja, ihastuneita piikatyttöjä, Böökin koulun siivooja-
tar ja vahtimestari perheineen. Joutsenet kaakattivat ja
kuhnustivat pakoon suurin valkoisin siivin. Mummun
täysihoitolan neitokset, paitasillaan pysytellen uudinten
takana, lauloivat hiljaa lammikkolaulajan mukana, iloi-
suudesta pakahtumaisillaan. Muster Matilda torui ja
pauhasi menevänsä heti huomenna Yliopiston rehtorin
puheille. »Lät nu vara», rauhoitti häntä suuttuneena
tant Lina. Laulava nuorukainen kahlasi rantaan ja
hävisi Kaisaniemeen päin. Arkisen toukokuun toisen
päivän aurinko oli jo korkealla. Tämä kaunis tuuhea
Kaisaniemi historiallisine ravintoloinen oli yleensä kii-
tollisin ja eniten käytetty kesäjuhlapaikka, mitä Helsinki
tarjosi ja mitä mikä pääkaupunki tahansa saattoi tarjota.
Vapaaehtoisen palokunnan juhlia odotti koko Helsinki,
tämä palokunta kun nautti erikoisen suurta suosiota.
Siihen kuului miehiä kaikista yhteiskuntaluokista ja kun
esimerkiksi sen innokas jäsen vapaaherra ja professori
Ernst Palmen pääsi kuvaamaan miten virkistäviä, luon-
netta kasvattavia ja suurenmoisen toverillisia yhdessä-
olot, tulipalon sammutustilaisuuksista harjoituksiin asti
olivat, niin sen tiesi, mikä mahti oli Helsingin V.P.K.
Sykähdyttävän juhlallista oli, kun V.P.K. kaikkine ruis-
kuineen, letkuineen, tikapuineen ja vesitynnyreineen,
miehet valkoisissa kesäpuseroissaan, kypärät päässä,
marssi torvien ja pillien tahdissa komeasti koristettuun
puistoon. Uskomaton joukko pikkupoikia parveili juh-
lakulkueen vanavedessä, katot, lauta-aidat ja lähitienoon

puutkin olivat kukkuroillaan näitä poikasia. Eikä suinkaan Helsingin hyväntekijä, sen V.P.K., koskaan joutunut tuntemaan, ettei sen tilaisuuksissa Kaisaniemi olisi ollut yleisöä piukkanaan.

Arki-iltoina astuskeli uljaiden puiden alla rakastuneita ihmisiä ja huipentui heidän mielialansa »Vapaa-muurarin haudan» tienoilla. Kuka oli ollut tämä vapaa-muurari? Hurskas mies, vanha soturi, Gratenhjelm. Lähempiä tietoja ei pyydetty. Romanttinen salaperäisyys ympäröi yksinäisen ihmisen hautaa ja muistokivi antoi tukea vaikutelmille, että oli »yhden tekevää tietääkö maailma kuka tässä lepää — Jumala sen tietää ja köyhä siunaa hänen muistoaan».

Kerran kävi tällä tavalla: mummun pimeään ruokasaliin astuu tanakka vanhempi herra ja kun ei ketään ihmistä näy, koputtaa erinäisille oville. Vihdoin tulee paikalle mummu itse parhaimmalla tuulellaan, saatuaan keittiössä kääriytyksi uuniin toistasataa kaalikäärylää, päässä tavanmukainen musta pitsimyssynsä ja lihavan vartalonsa ympärillä esiliina.

»Mistä olisi kysymys?»

»Olen Rein. Tahtoisin tavata ylioppilas Forssia.»

»Hän nukkuu vielä. Hänellä oli eilen tentti ja hän vietti kai hiukkasen iltaa ystävien seurassa.»

»Herättäkää hänet, onhan päivällisaika, minun pitää tavata hänet.»

»Noo, älkäähän nyt, hyvä herra. Se oli ehkä hyvin paha tentti. Onko särkynyt jokin peili, vai...»

Yhtäkkiä mummu huomaa, likinäköisyydestään huolimatta, ettei hän nyt olekaan tekemisissä jonkun tavallisen pedellin kanssa, ja menee koputtamaan oveen.

»Herra Forss, nouse, teidän täytyy jo nousta. Täällä on herra, joka tahtoo teitä tavata. Hän sanoo olevansa Rein.»

Vähissä vaatteissa, hiukset pörröllään raottaa ylioppilas ovea: hänen edessään seisoo hänen eilinen tentaattorinsa, suuri kuuluisa professori, kuuluisa sekä opistaan että hajamielisyydestään. Ylioppilas Forss ei muista eilisestä illasta mitään. Mikähän kommellus hänelle nyt onkaan tapahtunut, kun itse filosofian professori tulee

häntä hakemaan? Onkohan tullut lyödyksi jotain santarmia, tai särjetyksi katulyhty, tai. ..

»Herra professori», sammaltaa ylioppilas, »suvaitkaa minun ottaa päällystakkini, en ole ennättänyt pukeutua... Minä... minä...

»Älkää antako häiritä itseänne. Minulta vain eilen katosi kaulaliina...»

»Kaulaliina? Olisinko, herra professori, minä... minä... tentissä...»

»Ette te, vaan minä otin. Onko tämä teidän kaulaliinanne? »

Ylioppilas tuntee kauhistuksissaan professorin kädessä ruskean kaulaliinansa. Hänen omaan hapuilevaan käteensä tulee naulakosta professorin harmaansininen. Ja nyt hän muistaa, että tentin kestäessä eilen professori kävi eteisessä ja ripusti kaulaansa, ei omaa kaulaliinaansa vaan tentattavansa Alfred Forssin, eikä tämä pois lähtiessään huomannut pyytää sitä professorin kaulasta. Kaulaliinat vaihdettiin nyt oikeille omistajilleen, mutta mummua huvittaa kohtausta niin, että kyyneleet tulevat hänen silmiinsä.

»Kuulkaas nyt herra Forss, pukekaa yllenne, saatte hyviä kaalikääryleitä. Tämä professorin kohtausta olisi kyllä puolustanut paikkansa missä hyvässä komediassa tahansa. Kyllä hän sitten on erinomainen mies.»

Mummun oli vaikea kehenkään suuttua. Mutta ei häneenkään suututtu. Hänen hyväntahtoinen leikillisyytensä pelasti vaikeatkin tilanteet. Omaiset rakastivat häntä ja etsivät hänen seuraansa. Hän muisti kaikki syntymäpäivät, hänelle käytiin näyttämässä koulutodistukset ja niinikään sulhaset ja morsiamet, jotka pyrkivät sukuun. Vailla kaikkea tunteellisuutta, käytännöllisesti ja ystävällisesti hän otti selvää, mitä toimeentulon mahdollisuuksia nuorella parilla tulisi olemaan.

Myöskin vieraiden ihmisten taholla mummu nautti arvonantoa. Kun katseli sitä tuttavallista ihmistulvaa, joka pyrki hänen köyhältä vaikuttavaa kotiaan kohti, niin saattoi johtua mieleen, että hän oli jokin raamatullinen kanta-äiti, jonka sukujuuria ulottui aina noihin vieraisiin ihmisiin asti. Useat katsovat olevansa jollakin lailla etuoikeutettuja olentoja mummun laajassa sydä-

messä, sillä monet olivat saaneet jonkin vuorokauden nukkua hänen sohvalleen tai nauttia joitakin ilmaisia aterioita hänen pöydässään, ja kun ei hänen vasen kätensä milloinkaan tietänyt mitä hänen oikeansa teki, niin ei kiitollisuudenvelan tarvinnut rasittaa ketään. Hänen ainutlaatuisen hallitseva asemansa laajan suvun kesken kesti korkeaan ikään asti. Hänen ystävilleen oli tunnusomaista, että kun he tulivat vierailulle hänen luokseen, niin he viipyivät koko päivän ja nauttivat kaikki ateriat hänen luonaan.

Teologian professori Tötterman, vanhapoika, oli jollakin lailla mummulle sukua tai suvun sukua. Ja tämän suvun selvittelyä aina vuosisatojen taakse tehtiinkin joka kerta, kun professori tuli päivän kestäväälle vierailulle. Sillaikaa kun mummu hoiti taloustoimensa keittiössä, piti tant Lina seuraa professorille. Ja kun hän huomasi vieraansa väsyvän, jätti hän hänet keinutuoliin uinailemaan, kaikki ihmiset astelivat varpaisillaan ja tunnin perästä heräsi oppinut mies virkistyneenä uudelleen seurustelemaan, ja taaskin juotiin kuppi kahvia ja sitten taas tuli mummu keittiöstä ja puheltiin suvun vaiheista. Mutta kerran sitten tuli näille herttaisille vierailuille professorin kohdalta outo päätös. Asetuttuaan tavanmukaisesti keinutuoliin ja istuttuaan siinä tunnin, ei hän herännytkään. Lääkäri noudettiin nopeasti, lähetettiin kiireinen sana sukulaisille. Vanha ystävä nostettiin yhteisvoimin sohvalle, koko talo oli kauhun vallassa, lääkärejä, ystäviä, sukulaisia tuli ja meni. »Hän sammui niinkuin kynttilä», lausui kyynelsilmin vanha sukulaisrouva, joka tiedettiin vainajan perijättäreksi.

»Talikynttilä», korjasi surumielisesti toinen sukulainen. Kesti myöhään yöhön, ennenkuin saatiin ruumis kuljetetuksi talosta. Kun kuolemantapaus oli sattunut mummun ainoassa olohuoneessa, missä piti nukuttaman, tuntui kolkolta. Se koulutyttö, jonka piti maata itse tuolla kohtalokkaalla sohvalle, istui pelosta jäykistyneenä tuolilla ovensuussa koko yön. Ja monet myöhemmätkin yöt. Hän oli ennen kokenut kuoleman ikäänkuin aatteellisena, juhlallisena ja runollisena. Nyt se oli astunut esiin aineellisena ja rumana ja maannut tuossa.

Toinen ystävä, jonka vierailu niinikään alkoi aamu-

kahvin aikaan ja päättyi iltateen jälkeen, oli suurenmoisen musiikkihullu maisteri Tickander. Oikeastaan häntä saattoi katsoa Matilda Bonsdorffin erikoisystäväksi ja palvovaksi ihailijaksi, sillä tämä köyhä, miltei repaleihin puettu mies vietti tämän päivänsä täti Matildan kanssa pianon ääressä, nälkäisenä pusertaen hänestä kaikki mahdolliset tiedot konserteista, joihin hänellä ei ollut varaa mennä, nuoteista, joita hänellä ei ollut varaa ostaa, uutisista musiikkikeskuksista, joita Bonsdorffin perhe tallinnalaisilta ystäviltä oli kuullut. Nämä tallinnalaiset matkustelivat ja lähettivät ystävilleen Bonsdorffeille painetut ohjelmat konserteista, jotka he eurooppalaisissa suurkonserteissa olivat kuulleet. Köyhä maisteri tarttui näihin asiakirjoihin ikäänkuin hän olisi aikonut ne niellä. Gewandhaus-ohjelmat olivat painetut kahisemattomalle paperille ja näitä tämä musiikin rakastaja piteli kuin onnellinen sulhanen valittunsa kiharoita. Hän haisteli niiden tuoksua ja hellästi kierteli niitä laihojen likaisten sormiensa ympäri. Elättikö hän povessaan salaista toivoa, että ystävätär Matilda, pianonsoitonopettaja ja Faltinin oppilas, lahjoittaisi hänelle edes yhden näistä ulkomaalaisista ohjelmista? Mutta siinä hän erehtyi. Matilda vartioi silmillään jok'ikistä ohjelmaa joutumasta vahingossa syrjäteille, kunnes lukitsi ne takaisin piironkinsa ylälaatikkoon. Ja taas alettiin soittaminen ja keskustelu flyygelin ääressä. Maisteri Tickanderin haave oli, että hän joskus saisi tehdä matkan Berliiniin, Dresdeniin, Leipzigiin ja Wieniin. Ja silloin ei hän olisi poissa yhdestäkään konsertista. Thomaskirchen motettikonsertit, samoin kuin Nicolaikirchen jumalanpalveluksiin liitetyt suuret klassilliset ohjelmat olivat maksutonta musiikkia ja samalla korkeinta luokkaa musiikkia. Wienin hovikirkon koko jumalanpalvelus oli kuin seppel ihanimpien vanhojen italialaisten mestarien tuotteita. Köyhä maisteri suunnitteli, että hän matkustaa laivalla kolmannessa luokassa ja junalla Saksassa neljännessä, ottaen taskuunsa omat eväät, ja niin hän säästää matkarahoistaan konsertteja varten. Mutta mistä hän saisi varat matkaan ja kaikkeen, mikä siihen liittyy, sitä hän ei pohjaan saakka selvittänyt itselleen. Hän ravitsi nälkäänsä joillakin olemattomilla mahdollisuuksilla.

silla, sillä hän ei voinut käsittää, ettei jokin laupias hyväntekijä armahtaisi häntä hänen hädässään, kun kaikenlaiset epämusikaaliset ihmiset saivat ajanvietteekseen astua sisään suurten konserttisalien pyhitetyistä ovista ja paksuine käsineen pidellä Gewandhausin ohjelmia loisto-orkesterin pauhatessa ympärillä ja jonkun Nikischin pidellessä tahtipuikkoa . . . !

Kerran mummun illallispöydässä, kun he vanhan Augusta Isabellan kanssa sattuiivat olemaan aivan kahden — harvinaista kyllä, että kaikki olivat omilla teillään —, sanoi musiikkiin kiintynyt maisteri:

— Minä pelkään, että vasta taivaassa saan kokea tämän kaiken.

Mummu näki kyynelen putoavan Tickanderin silmästä. Hän nousi ja toi surulliselle miehelle piironginlaatikostaan lipun.

— Kokekaa nyt sentään jotakin vielä maan päälläkin. Maanantaina soitetaan Beethovenin Eroica. No, ottakaa pois vaan, annan mielelläni. Aivan sattumalta sain lipun.

Kun maisteri ymmärsi minkä lahjan oli saanut, nousi hän kuin vieteri ja peitti Augusta Isabellan käden suudelmillä.

Ehkäpä vielä voitaisiin mainita yksi mummun monista hyvistä ystävistä, jotka todella kiintymyksestä saapuivat Mikonkatu 22:een koko päiväksi. Emma Irene Åström, Suomen ensimmäinen naismaisten astui portista ja häntä odotettiin jo ikkunasta käsin, joten voitiin kiiruhtaa pihalle sulkemaan häntä syliin, toivottamaan tervetulleeksi, taluttamaan sisään ja kyselemään kuulumisia ja vointia. Tämä perin naisellinen oppinut toimi lehtorina Tammisaaren seminaarissa ja kävi siis vain käymälänsä Helsingissä. Emma Irenen olemus oli kuin kesäinen tuulenhenkäys, lempeä, valoisa ja meluton. Kun yleensä mummun talossa hiljeni vain maatapanon ajaksi, niin nyt hiljeni oppineen naisen läsnäolon kautta koko päiväksi. Mutta hiljeneminen ei tietänyt poistumista elämän askareista, vaan siirtymistä toisenlaisiin tehtäviin. Emma Irenen läsnäolo kutsui esiin sen kiinteän valoisuuden, jossa muistot kukkivat ja työsuunnitelmat syntyvä. Kaikki täysihoitolan opiskelevat nuoret neidit saivat ajallaan tulla tervehtimään tienraivaajaa nais-

sivistyksen alalla, maisteri Äströmiä. He niiasivat hänelle syvään ja jäivät ehkä ihmettelemään hänen vaatimattomuuttaan ja erinomaista koruttomuuttaan. Hiukset tosin olivat lyhyiksi leikatut ja suorina sitaistut taaksepäin, mutta tämä ei estänyt kuuluisaa naisoppinutta vaikuttamasta »totelliselta naiselta». Kuinka juhlaallisen kaunis olikaan katse Emma Irenen suurista teräsharmaista silmistä. Se ilmitoi ihmisen syvää kaipausta totuuteen ja pyrkimystä Jumalaan.

Talon vieraisiin kuului myös vanha sukulaisperhe Heimer, entinen Helsingin pormestari rouvineen, jotka alati surivat lapsettomuuttaan ja sitten surivat ottopoukansa huonoa elämää; kuului kelpo »baderska Marie» Villensaunasta, joka Marie kylvetti Helsingin hienoimmat herrasväet ja myös tiesi heidän sekä julkisen että salaisen elämänsä; kuuluivat vanhat suutarin tyttäret naapurista lankkuaidan takaa, jotka leipoivat niin erinomaisia korvapuusteja, ettei Ekbergin eikä Löffströmin korvapuusteista voinut puhua samana päivänäkään. Heidän isänsä oli saanut tehdä kengät itse kreivitär Nathalie von Steinheilille.

Villensaunan hotelli — Hotel Wilhelmsbad — ja Villensaunan kylpylä edustivat alallaan hyvää helsinkiläistä kulttuuria. Zachris Topelius oli Hotel Wilhelmsbadin vakituinen matkustajavieras ja nuoret oppineet, joiden väitöskirjojen valmistuminen oli alkanut tuottaa heille viivästymisen harmia, vuokrasivat viimeisen ja rauhallisimman huoneen saadakseen päättää työnsä. »Baderska Marie» ja hänen valtakuntansa olivat siinä saman pihan piirissä. Portin takana leveni Rautatientori, entisen Kluuvinlahden maalla täytetty irvikuva, jonka lähteet kevään tullen näyttivät päättäneen vallata takaisin ryöstetyt oikeutensa, Rautatientori, jonka varrella oli ihmeen komea Helsingin asemahuone ja pienen matkaa siitä suuri hyvä kaivo pumppulaitteineen, minkä kaivon ympärillä aamukaudet vesitynnörit hevosineen tungeksivat. Lumen sulaessa täytyi Rautatientori varustaa lautakäytävillä ja lankkusilloilla, jotka sitten välittivät pääsyn yli väkivaltaisesti kuivatetun Kluuvin kaupungin keskustaan. Mummun naapurien, vanhojen suutarintyttärien pikkiriikkinen keltainen talo litistyneenä

Mikonkadun ja Rautatien torin kainaloon oli kuin vahingossa jäljellä menneiltä ajoilta. Suutarintyttäret kasvattivat vähäisellä maa-alallaan suuria ihania kukkasia — joka on katsellut Botticellin tunnettua madonnankuvaa hehkuvine punaisine jättiläiskukkineen Louvren museossa tai jäljennöstä siitä, saa käsityksen näistä helsinkiäisistä kukkasista. Myöskin köynnökset ottivat keväällä haltuunsa suutarintyttärien talon seinät niin, että siellä saattoi asua monenlaisia, alati keskenään tappelevia pikkulintuheimoja. Pyhäaamuisin, kesällä, kun soitettiin kirkonkelloja, istuivat muuten niin ahkerat vanhukset, silmillään mustasankaiset lasit, asumuksensa edustalla, lintujen, mehiläisten ja kukkien seurassa. Suuri kiitollisuus ja hellyys tätä syntymäpaikkaa ja tätä kaupunkia kohtana lepäsi heidän kasvoillaan ja myös heidän kätensä lepäsivät.

Mummukin käveli siitä ohi, käveli telttatuoli käsivarrella ja toisessa kädessä musta silkiparasolli, jota hän käytti keppinä. Hän oli pyhäpuvussa ja matkalla Vanhaan kirkkoon.

Tähän Mikonkadun 22:een saapui Maila Winter äitinsä saattamana, hellästi kädessään kantaen suurta kimppua Nipulin kukkasia, eräänä elokuun viimeisen päivän iltana. Vastassa asemalla oli muster Matilda ja mummun uskollinen Amanda. Pienen koulutytön muona jätettiin asemalle seuraavaan aamuun ja matkatavarat kannettiin kotiin — matkahan oli lyhyt ja säästyivät viisikymmentä penniä. Mummun pieni olohuone, missä mummu ja tant Liina nukkuivat, oli nyt täynnä vuoteita, sillä koulutytön makuupaikaksi tuli sohva ja hänen äitinsä tilapäiseksi yösijaksi oli nostettu pukkisänky.

Jo kohta seuraavana aamuna sain kadun toiselta puolen saattajakseni kouluun Liisi Enebergin, pienen kauniin kultatukkaisen tytön, joka oli vasta toisella luokalla — minä olin päässyt neljännelle. Kuinka suloinen olikaan tämä Liisi ja kuinka minä heti häneen kiinnyin! Kymmenet kauniit tytöt piirittivät minut heti koulussa, puhuivat ja kysyivät paljon ja olivat kovin hyviä. He olivat nyt luokkatoverejani.

Suomalainen tyttökoulu, suuren kansallisen innostuk-

sen ja rakkauden aikaansaannos, odotti tänä syksynä uuden talonsa vihkiäisjuhlaa. Se sijaitsi kauniilla paikalla Bulevardin ja Yrjönkadun kulmassa vastapäätä Engelin »vanhaa kirkkoa» ja hautausmaata. Koko opettajakunta oli nuorta, lahjakasta ja tehtävänsä erikoisen pystyvää väkeä. Maila Winter sai pian tietää, että pienen kiven alla hautausmaapuistossa lepäsi joitakin kaukaisia sukulaisia. Pian oli koulusta tullut äsken saapuneen koulutytön rakkain paikka. Ja lukeminen ja oppiminenkin kävi niin miellyttäväksi, että koulun viihtyisyyttä saattoi verrata vain kiertokouluun Nipulin Ketutlassa. Läksyjen luku ja kirjoitusten laatiminen mummun taajaan asutussa kodissa vaan ei tahtonut luonnistua. Tunsin joka paikassa olevani tiellä ja usein sain tätien taholta kuulla kertomuksia etevistä lapsista, joista oli kotona paljon hyötyä. Monesti illoin oli minun hyvin uni, kun vieraat viipyivät kauan ja istuivat sillä sohvalla, millä minun piti nukkua. Ruokasalissahan oli sohva, mutta nuoret vuokralaisherrat kulkivat aivan siitä ohi, kun myöhään tulivat kotiin. Kirjoitukset ja aineet täytyi valmistaa yöllä, jolloin ikkunattoman ruokasalin pöydän ääreen pääsi istumaan. Kauheaa oli kerran, kun olin nukkunut pöytää vasten ja petroolilamppu, jonka tapoihin kuului kohottaa lampunsydäntään, pääsi savumaan. Nokisade oli vallannut koko ruokasalin. Ei ollut yhtään ihme, että kaikki aamulla olivat suutuksissaan, vaikka kukaan oikeastaan ei ollut syyllinen. Kuinka tällaista ainevihkoa voi viedä kouluun? Aine Kalevalan Ainosta ja tällainen vihko! Helsingin kaduilla hajusi tähän vuodenaikaan asfaltti ja paksut savupilvet tuprusivat taivasta kohden. Minusta tuntui siltä kuin olisin sisältä ollut täynnä petroolinnokea ja ulkoa kärvennetty asfaltinsavussa. Mutta suloinen opettaja vain hymähti ja torumatta otti vastaan ainevihon.

Opettajat olivat meidän tyttöjen silmissä täydellisyyksiä — leikinteko heidän kustannuksellaan tai vilpin harjoittaminen olivat mahdottomia ajatellakin. Moneen opettajaan me olimme suorastaan rakastuneita. Heistä käytettiin toveripiirissä etunimiä: Anna, Fanny, Nanna, Elin. Miesopettajia oli vähän. He eivät sattuneet olemaan erikoisen kauniita, niinkuin olivat Fanny ja Anna

ja toinenkin Anna, nimittäin piirustuksenopettaja. Opettaja Kallio kuului oleva hyvin oppinut mies, mutta Kalevalan tunneilla oli kaikkien uni, hänen itsensäkin. Eihän se tietenkään ollut hänen syynsä, vaan tuon Kalevalan, jota ei kukaan voinut käsittää. Kielioppitunneilla opettaja kyseli, millä nimityksillä eri kalanpyydyksiä eri paikkakunnilla kutsuttiin. Minä sain ilmoittaa hänelle »puikkarin» nimen ja olin hyvin ylpeä, kun opettaja kirjoitti sen muistikirjaansa. Niinikään kävi selville, että »sievä» sana, jota täällä käytettiin merkitsemään »soma», Hartolan kielessä merkitsi »nopeaa». Olisipa maisteri vain kysynyt enemmän. Opettaja Kallion rouva ohjasi voimistelua. Hän oli levollinen, valoisasti hymyilevä »mamma Kallio», jonka käsi helposti laskeutui pikkutyttöjen päälle. Tuntui hyvältä, kun hän kädellään kosketti. Fanny oli sorja ja kauniisti puettu, ihanaa oli hänen määräyksestään lausua Erlikönigiä tai Uhlandin balladia: »Es stand in alten Zeiten...» Entä sitten se kaunis, iloinen Anna, joka opetti laulua! Hänen vaalea tukkansa oli komeilla laineilla ja hänellä vasta oli kauniit puvut. Laulutunnit lopuivat aina kesken.

Koulun juhlasalissa harjoitteli joskus, tuntien aikana suljettujen ovien takana, eräs varaton normaalilyseolainen, jolla ei ollut muualla soittokonetta käytettävänä. Hänen nimensä oli Merikanto. Tytöt painoivat korvansa ovenrakoa kohden, jos heillä sattumalta ei ollut tuntia luokassa, ja kuuntelivat. Kovin kauniisti tuo poika soitti. Kerran pari tyttöä pääsi taemmaisesta ovesta livahtamaan saliin. Jonkin rapinan vuoksi soittajapoika huomasi heidät, mutta ei lopettanut soittoa, vaan alkoi soittaa jotakin uutta — tai oikeastaan vanhaa, nimittäin tuttua laulua »Ma oksalla ylimmällä». Ja se soi siinä tyhjässä kaikuvasa salissa niin että tytöt kyyneltyen niaisivat, kun soittaja sulki flyygelin kannen.

Antinkatu 30:ssä asui Elli, Mailan serkku ja paras ystävä, leikkitoveri jo Hartolasta, agronomi Forssellin ja hänen Anna-rouvansa vanhin lapsi. Tässä ihanteellisen harmonisessa kodissa olivat kaikki jalot riennot ja pyrkimykset kotonaan, täältä käsin ne ohjattiin Snellmanin hengessä palvelemaan isänmaata ja lähimmäistä. »Tähti» raittiusseuran esimiehenä Theodor Forssell laa-

jensi ystäväpiiriään kauas ruumiillisen työntekijäin riveihin. »Tähti» piti iltamansa Maariankatu 4:ssä, valtaisen suuressa, hyvin kylmässä salissa, jonka alkupe-
räistä tarkoitusta monen täytyi arvaella. Siellä istui tal-
visin harras kuulijakunta viluissaan, päällysvaatteet yllä
ja kuunteli köyhän pianon säveliä. Tähdellä oli myös
oma kuoro ja iltama-ohjelmat olivat valikoituja. Mutta
ennen kaikkea vallitsi tässä aatteeseensa uskovassa seu-
rakunnassa uhrimieli ja kaunis palvelemisen henki.
Yhdistyksen ja sen esimiehen sekä vielä hänen perheen-
säkin väli oli kiinteä ystävyysuhde.

Antinkatu 30:n pihamaata saattaisi varmaan sanoa las-
ten paratiisiksi, nimittäin talviparatiisiksi, sillä tämä
riemastuttava paratiisi heräsi henkiin talven tullen ja
suli lumen mukana. Lapset itse — ja niitä sattui talossa
ja naapuritaloissa olemaan paljon, eri-ikäisiä ja eriko-
koisia — rakensivat heti kun luonto heitä sopivasti suosi,
luistinradan, jonka ympäröivät kuusilla, kelkkamäen,
erinäisiä lumi-ukkoja, lumilyhtyjä ja mahtavia lumilin-
noja. Juhlapäivinä valaistiin kynttilänpätkillä tornit,
lumiukot ja lumilyhdyt, lippuja nostettiin viireihin ja
tässä juhla-valaistuksessa luisteltiin ja laskettiin mäkeä,
kaaduttiin kumoon ja törmättiin vastatusten. Ilona
Jalava ja Aino Achte kuuluivat ahkerimpiin paratiisi-
lintuihin, pieni Väinö Jalava liehui alati lippu kädessä.
Ellin ystävättärenä minäkin sain mahdollisuuden liukua
pihamaan välkehtivillä jääpinnoilla. Unohtaa voisiko
niitä hetkiä!

Olin päättänyt, isoon kouluun jouduttuani, nyt vih-
doinkin tehdä lopun oudosta »Maila»-nimestä. Ruma se
oli eikä sitä ollut kenelläkään muulla. Ostin kirjakau-
pasta uudet nimiliput ja kirjoitin oikean nimeni sekä vih-
kojen että kirjojen kansiin. Ja kerran kun luokan piti
ostaa kallis saksalainen antologia, vihreä korukantinen
kirja, oikea koulutytön kirjaston kaunistus, niin tunnin
lopulla menin Fannyn luo, niiasin ja kysyin, eikö opet-
taja olisi niin hyvä ja kirjoittaisi runokirjan kanteen
»Maria Winter». Opettaja katsoi lapseen hiukan pitkään,
mutta täytti pyyntöni. Uusi juhlallinen nimi hallitsi nyt
siis omalla tahollaan koko sitä kirjojen maailmaa, minkä
oli määrä toimittaa valistus kirkkoherra Winter-vaina-

jan metsittyneen tyttären päähän. Mutta luokka päästi, saatuaan tämän tietoonsa, aika naurun. Mikä se sellainen Maaria oli? Eihän se vain kuvitellut, että hänet päästettäisiin tänne luokkaan pulpetin ääreen. Täällä oli jo täyttä. Menköön, mistä on tullutkin ja vieköön nimen mukanaan. Meillä on Maila. Ja siihen yritys sammui. Ainoastaan sen paksun saksalaisen korukantisen antologian kanteen jäi Fannyn kaunis kirjoitus. »Pikku Mörö», »Ison Mörön» kaksoissisar, hauska, reipas tyttö, täten antoi luokan hyväksynnän nimelle, minkä Juurikkojan Loviisa Savelassa oli nostanut marjatuokkosesta kuin minkäkin sinne eksyneen linnunpojan. Ja oikeastaan tämän touhukkaasti esitetyn kannanottonsa jälkeen Pikku-Mörö sekä itsensä että toverien puolesta antoi kansalaisoikeudet maalaistytölle, joka ei ollut alunperin kasvanut koulun sisarpiirin yhteydessä, vaan myöhemmin tullut sinne syriästäpäin. Ja maalaistyttö tunsu suurta kiitollisuutta ja kiintyi entistäkin kiinteämmin tovereihinsa.

Sattuipa niin että olin joutunut luokalle, mihin kuului oppilaita tunnetuimmista silloisista suomalaisista sivistyskodeista. Oli edustettuna mm. Meurmanin, Reinin, Järnefeltin, Strengin, af Heurlinin, Cleven, Ranckenin, Slöörin ja Almbergin suvut. Maaseudunkin perheet olivat tähän uuteen suomalaiseen naisoppilaitokseen lähettäneet tiedonhaluisimpia tyttäriään joka haaralta isänmaata. Ystävystyttiin, astuskeltiin välitunneilla vanhassa kirkkopuistossa, missä lehdet putoilivat, saateltiin toinen toistaan kotiin. Normaalilyseon pojat käyttivät samoja katuja, joilla tytöt kulkivat. Vaihdettiin nopeita, kunnioittavia tervehdyksiä kadun poikki. Varsinainen tutustuminen saattoi sitten tapahtua luistinradalla, kelkamäessä, tai kutsuissa, joita jonkin kerran järjestettiin helsinkiläisten tyttöjen kodeissa. Näissä kutsuissa myös oli musiikkia ja tanssia, puhumattakaan leivoksista ja makeisista. Mutta pukukysymys, itsessään niin toisarvoinen, astui näissä yhteyksissä tuskallisena Maila Winterin eteen. On käsittämätöntä miten pieni ihminen saat-
taa suremalla surra »kovaa kohtaloaan», kun ei se salli hänen esiintyä yhtä kauniissa ja muodinmukaisissa vaatteissa kuin toverit tai vaikkapa tuntemattomatkin vas-

taantulijat kadulla. Tutkintotilaisuudet kiristivät erikoisesti pukutilannetta, toverit saattoivat aina niissä esiintyä erikoisen hienoina. Rakas mummu olisi kyllä ollut valmis teettämään uutta, tuo tyttö kun lisäksi oli pituuttaan kasvanutkin, mutta ei sellaiseen ollut varoja. Kerrankin kevättutkinnossa minun piti esittää runo »Pale étoile du soir, messagère lointaine...» ja esittää se luokan edessä. Pitkän aikaa etukäteen oli asiasta neuvoteltu mummun ja tätien kanssa. Pitipä vielä koettaa pyytää, että opettaja sallisi esittää runon pulpetista käsin, jottei tarvitsisi paikatuissa arkivaatteissa astua vieraiden eteen, joita aina oli läsnä tutkinnossa. Huolen varjot koulutytön kasvoilla syvenivät syvenemistään, vaikkei enää kannattanut vedota kehenkään. Ympärillä puhuttiin nyt kilteistä tytöistä, jotka eivät olleet turhamaisia. Mummu, jonka tapana oli suurpiirteisesti kädelään huitaista vähäpätöisyyksille (aivan niinkuin hänen pojallaan, kenraali Hugo Bonsdorffilla kuului olleen tapana tehdä yksinpä Grodnon seudun suurissa sotilaskatsastuksissa, kun hänelle uskallettiin huomauttaa, ettei hän kuljettaisi kainalossaan pientä äkäistä sylikoiraansa Mischkaa), teki sen nytkin kuunnellessaan opetuksia kilteistä tytöistä ja pojista. Varhain tutkintopäivän aamuna hän kaapista yhtäkkiä otti uuden kirjavan alushameensa ja määräsi, että tämän avulla minulle pantaisiin kokoon kansallispuku. Niin tapahtuikin. Nyt käytettiin nopeasti lukkoneuloja ja silmänneuloja, silitysrautaa ja toiveikasta mieltä. Jatko-opiston tytöt lainasivat puseron ja esiliinan ja sillä paikalla, missä kokoonkurotut laskokset pahimmin haittasivat, lepäsi paksun palmikon komea silkkinauhasolmio. No, mitäs nyt puuttui? Tyttö julistettiin edustuskelpoiseksi — mikä kyllä ei vakuuttanut häntä itseään — ja tässä asussa hän lausui kun lausuikin luokan edessä kauniin runon kalpeasta iltatähdestä. Ja silloinkin kun olin valittu koko koulun kevät-kuningattareksi, auttoivat kaikki täysihoitolan jatko-opistotytöt kaunistamaan minua. Ja koulun alaluokkalaistytöt olivatkin kuningattareensa hyvin tyytyväiset ja ottivat hänen seppeleestään kukkasia ikuisiksi muistoiksi.

Kerran kun oli mahdotonta saada varoja kesähattuun,

päätin itse puettaa vanhan valkoisen olkirunkoni. Työ onnistui jonkin verran ja joku toverikin pyysi minua nyt korjaamaan vanhaa hattuaan. Hän toi uutta hyvää silkkinauhaa. Tuli oikein kaunista ja oli ihmeen hauskaa pidellä näitä iloisia värejä. Pantiin kuntoon useita hatuja. Mummun sohvalla oli kerrankin levällään kokonainen verstaas. Mummu oli yksinään kotona ja lausui sopivalla hetkellä rohkaisevat sanansa. Sattui sitten siihen tulemaan hieno, rikkaan näköinen neiti suoraan Pariisista. Ja nytkös tapahtui jotakin tavatonta. Hän katsoi kaukaisen sydänmaan tytöllä olevan modistin lahjat ja lupasi hänelle näyttää Pariisista tuomansa hatut. Täytyisi päästä sinne oppimaan, Suomessa oli suuri puute tämän alan taiteilijoista. Kas, tämä työ ei ollut katsottava harmaaksi käsityöksi — se vaati taiteilijaa. Hän, tämä tyttönen, oppimaan Pariisiin! Muutenkin tuntui tämä kaunis, elegantti neiti olevan aivan erikoinen. Hän alkoi minulle puhua suomea, kun kuuli minun käyvän suomalaisesta koulusta, lausui muutamia säkeitä Kallion runosta »Oma maa» ja ylisti suomenkielen kauneutta. Pariisilaisille ystävilleen hän oli esittänyt pitkiä kappaleita Kalevalasta ja he olivat kuunnelleet hurmaantuneina. Se oli niin kaunis kieli tämä meidän vokaalirikas kieleemme, ettei toista! Kun neiti mummulle selitti keskustelun sisällön, niin mummo huomautti: »esittäisit nyt niille pariisilaisille Eskonkin repliikkejä».

Tämän ajan sivistyneet suomenkieliset helsinkiläiskodit, jotka miltei voitiin nimittämällä luetella, suorittivat edelläkävijätehtävää. Kihlattujen parien täytyi sanakirjan avulla kirjoittaa toisilleen suomeksi. Sukunimen suomalaistuttaminen, minkä sulhanen eheydenkaipuaan ja velvollisuudentunnossaan katsoi välttämättömäksi, tuotti joskus morsiamen puolelta kihlauksen purkamisen vaaran. Molemmille oli asia kaikkea muuta kuin leikintekoa. Kun tuli kysymykseen vanhan suomalaisen nimen palauttaminen perheelle, saattoi mielipiteiden eroavaisuus viedä hajalle sekä laajan suvun että monilukuisen perheen. Kihlusaikana oli päätetty, että uudessa kodissa otettaisiin suomi kotikieleksi ja lapset pantaisiin suomalaiseen kouluun. Nuori rouva, jonka

suomenmielisyys tuskin oli kestänyt yli häidenjälkeisten hunajaviikkojen ja joka tänä aikana oli ilahuttanut aviomiestään sellaisilla pienillä herttaisilla lauseilla kuin »hyve peive», »mine rakasta sinu», »se on niin vaikke» »mine oppi sitte toisse kerta», toi jokapäiväiseksi vie-raakseen koko ruotsinkielisen sukunsa. Aviomies muistutti vaimoaan ennen vihkimistä tehdystä päätöksestä hankki hänelle suomenkielen tunteja ja suomenkielistä seuraa. Mutta tämän ponnistuksen merkitys oli aivan ohimenevä. Ennen pitkää oli koti ruotsinkielinen, aviomieskin puhui kotona ruotsia, hän oli väsynyt taistelemaan ja ymmärsi, että lapsetkin joutuvat ruotsalaiseen kouluun. Hän haluaa rauhaa työnsä jälkeen. Mutta jotakin hänen sielussaan oli murtunut, hänellä ei enää ollut kotia. Ja hän tunsii monesti joutuneensa pettämään talonpoikaisten isiensä kielen asian. Kun eräs toinen kihlattu pari sitten todella, heikosti suomenkieltä taitaen, raudanlujasti alkoi toteuttaa kotinsa suomalaisuutta, niin paha vastustus usein kohtasi omien suomalaisten aate-veljien ja sisarten taholta. Kun tämä suomalaisuudelle vannoutunut ystäväpiiri tuli uuteen kotiin seurustelemaan, piti isäntä varmemmaksi vakuudeksi puoli-leikillisen puheen, missä toistettiin tuttuja asioita, sellaisia kuin: »Kielessään elää kansa, jollei sivistyneistö avaa tietä rahvaan kielelle, niin juopa suurenee kuluksi. Jollei...» Fennomaanit koettivat kukin omalla tavallaan ja parhaansa mukaan toteuttaa periaatteitaan. Muutamat kodit olivat ikäänkuin vihkiytyneet tähän tarkoitukseen. Päälystettiin huonekalut kankaalla, jonka kuviot ja värit taiteilijoiden avulla olivat sommitellut suomalaisten kansanaiheiden mukaan, hankittiin saliin Takasen Aino tai Rebekka valkoisessa kipsissä, ostettiin seinille suomalaisten maalarien tauluja, jäljennettiin käytäntöön vanhoja ryijyjä — tai vielä parempi, jos voitiin saada ne alkuperäisinä, pidettiin sohvapöydillä valokuva-albumin ohella kotimaisten taiteilijoiden kuvajäljennössalkkuja. J. H. Erkko, tuo uskollinen palava suomalainen, teetti itselleen korkean kaapin, jonka jalokoina olivat tuohikopposet. Monella muotoa etsi suomalainen itsetunto ilmaisukeinoja voimistuaan ja valataakseen itselleen sydämet. Augusta af Heurlinin koti,

jonka yhteyteen kuului hänen veljensä ja sisarensa Kaarlo ja Emilie Bergbomin koti, ehkä olisi katsottava keskeisimmäksi suomalaisharrastusten käytännöllisenä toteuttajana. Paula, minun luokkatoverini, oli tämän kodin ainoa tytär ja tässä kauniissa, ikäänkuin vapautuneessa taiteellisessa ympäristössä valmistettiin mitä moninaisimpien suomalaisten kulttuuriyritysten hyväksi tai pystyssä pysyttämiseksi varoja tuottavia juhlaohjelmia. Suomalaisen teatterin asema oli alati uhattu. Suomalaisia kouluja täytyi kohota, suomalaisia taiteilijoita ja tieteenharjoittajia innostaa. Tarpeita oli lukemattomia, aina koulukeittotyöhön asti, joka sekin sai alkunsa tämän kodin ystäväpiiristä. Vuosikymmenien aikana kokoontui sama rouvapiiri toinen toisensa luona hyvän kahvin ja hyvän kahvileivän ääressä, mutta aina mukana myös käsityöt ja päät täynnä suunnitelmia kulttuuri- ja sosiaalisten tehtävien toteuttamiseksi. Monella rouvalla oli ullakollaan tilava »arpajaiskori», mikä sisälsi ne välttämättömät tarpeet, joiden varassa arpajaisvoitot pantiin näytteille. Tässä salaperäisessä korissa oli nauloista, vasaroista ja punaisista tvillikangaslevyistä lautoihin ja ylijääneihin arpajaisvoittoihin asti kaikkea, mikä saattoi panna liikkeelle ullakolla käyvien palvelustyttöjen ja talonmiesten vaimojen mielikuvituksen. Mutta kaikki oli sisäpuolella huolellisesti luetteloitu pahvilevyyn. Augusta af Heurlinin salongissa pidettiin kevättalvella kutsut, joihin suurin osa Paulan luokkaa oli käsketty. Siellä oli myös isoja ihmisiä, sellaisia kuin laulajat Otto Wallenius ja Abraham Ojanperä, Ida Basilier ja Emmy Achte, puhumattakaan komeasta Antti Jalavasta ja hänen Almastaan, jotka vasta olivat tulleet kotiin Unkarista, ja monista muista. Vaalea, älykäs Emilie Bergbom liikkui vilkkaasti milloin suurten, milloin pienten keskellä, pujotellen kuin kärppä ihmisryhmien lomitse ja mielellään sitaisten kädellään jotakuta tyttöä olkapäälle. Hänen veljensä Kaarlo, Suomalaisen Teatterin luoja, asettui yhtäkkiä flyygelituolille ja soitti wieniläisen valssin, soitti sen sekä mukaansatempaavalla vauhdilla että tunteellisuudella. Oli kuin hän olisi haaveillut siinä omia aikojaan, ajattelematta vieraita ja sensijaan eläen omissa muistoissaan. Tietysti Normaalily-

seon hauskimmat pojatkin olivat saapuvilla ja tohtorin soittaessa ja isojen ihmisten puhellessa Unkarin asioista ja paljosta muustakin, kävi iloinen karkelo salissa, kunnes tohtori nyökkäsi flyygelin ääreen Otto Walleniuksen joka nyt laulussa toikin julki Unkarin runottaren hehkua. »Eljen»-huudon kuuli moni korva sinä iltana ensimmäisen kerran ja sana tarttui kuin kauniin silmäparin välähdys lähtemättömästi mieleen.

Kun tällainen ihana ilta alkoi olla lopussa, saapui eteiseen tyttöjen noutajia, heidän kotinsa uskollisia apulaisia, käsivarrella villaliina tai vaippa yökylmää vastaan. Minua ei kukaan ollut noutamassa — huomasin sen yhtäkkiä. Kerrankin kumarsi minulle Toivo, uskollinen tanssittajani, ja pyysi saada saattaa. Me olimme tulleet tyhjälle kadulle, jota jokin harva lamppu esti olemasta täysin pimeä. Tyttöjen ja heidän kotiapulaisaattajiensa askeleet etenivät etenemistään.

Kotona oli kovasti kielletty lähtemästä tällaisen poikasaattajan matkaan. »Jos minä juoksen, niin olen pian kotona», tein ajatuksissani johtopäätökseni. Molemmat epäröimme vielä emmekä päässeet eroon toisistamme. Toivo oli taskustaan ottanut kotiljonki-nauhan. Luulen melkein, että se oli minun antamani. »Hetimitä aamulla Matilda kysyy, oliko joku saattamassa», johtui ilkeästi mieleeni. Sitten kiitin Toivoa, pyytelin monin kerroin anteeksi ja lähdin yksin juoksemaan alas Antinkatua, sitten läpi Heikinkadun puukujien ja pääsin Kaivokadulle asti. Ei yhtään ihmistä ollut näkynyt. Oli kaamean autiota. Mutta nyt näkyi kaivon vierellä, selvästi, pitkä mies. Pysähdyin ja sydämeni takoi kiivaasti. Mies oli nähnyt minut ja odotti. Kotiin ei voinut päästä paitsi kulkemalla hänen ohitse. »Kävelenkö niinkuin en pelkäisi, vai koetanko juosta?» ajattelin. Mies ei liikunut paikalta. Mutta kun tulin hänen kohdalleen, niin hän teki pitkän hyppäyksen ja olisi varmaan saanut minut kiinni, jollen olisi kiertänyt kaivoa, voittanut sen varjoon jäädessäni vähän etumatkaa ja sitten juossut torille. Juoksin minkä ikinä pääsin ja kuulin miehenkin juoksevan. Tällä tavalla ei minua koskaan ollut pelottanut. Pimeässä kuitenkin minun onnistui eksyt-

tää takaa-ajaja niin, että hän juoksi Villenkadulle,, minun kääntyessäni Mikonkadulle.

Olisi pitänyt antaa Toivon saattaa kotiin. Kyllä olin ollut tyhmä. Mutta eihän tällaisia kutsuja ollut kuin kovin harvoin. Ja tavallisesti silloin pääsin kotiin Elnan kanssa, jonka serkku Toivo oli ja joka asui Mikonkadulla. Pyysin Elnaa sanomaan Toivolle, että kaduin tyhmyyttäni. Mikä kaunis ja hyvä ystävä Elna olikin! Me saattelimme toisiamme usein, edestakaisin astellen, asuntojemme väliä.

Liisiä, enkelimäistä kultatukkaa ei enää ollut maailmassa. Iltarukouksessa kerran ilmoitti johtajatar hänen kuolemansa ja koko koulu seisoi vaieten ja ihmetteli mitä oli tapahtunut. Minä, joka hänen opastuksellaan olin ottanut ensi askeleeni koulua kohden, en voinut pidättää kyyneliäni. Kun Liisiä pienessä valkoisessa arkussaan isänsä polvella ja kukkasten ympäröimänä lähdettiin viemään kotoa hautaan, seisoin kadunkulmassa, odottaen hautasaattoa. Olin nurmesta Kaisaniemessä poiminut valkoista apilankukkaa ja sitonut siitä seppeleen. Kun käsitin, etten mitenkään voisi saada sitä likemmä ystävääni, vein sen katukiville. Ja niin kävi kultatukkaisen Liisin viimeinen matka tämän lapsellisen ystävyyden-seppeleen ylitse.

Kuolema. Taasen kuolema.

Kiinteä sisarussuhde vallitsi luokkamme tyttöjen kesken. Jokainen oli niin omalaatuisensa ja niinpä yhteisointu muodostui rikkaaksi. Mutta ennenkaikkea tytöt kävivät rakkaiksi, koulu kävi rakkaaksi. Lupapäivät olivat minulle pitkät, en tietänyt miten ne viettäisin ja missä. Olihan kyllä parsittavaa ja paikattavaa, kun vain löysi paikan, missä ei ollut tiellä. Koulussa ei koskaan ollut tiellä.

En minä mitenkään kuulunut koulun eteviin tyttöihin. Matematiikassa olin erikoisen heikko. Eno Axel Bondorff, pietarilainen kenraali ja geodeetti, kuivan leikillinen, hajamielinen herra, sanoi kerran Helsingissä käydessään minulle, sisarentyttärelleen, joka laskuvihko kädessä etsi paikkaa, missä voisi valmistaa läksyjään: »Niin, katsos, kaikki bondorffilaiset naiset ovat tyhmiä

laskennossa, mutta miehet ovat eteviä.» Tämä oli tarkoitettu lohdutukseksi, enohan oli hyvin lapsirakas. Hän kertoi mielellään huippuvuorista ja matkoistaan Uralissa. Matematiikassa kyllä täytin bonsdorffilaisten naisten mitat. Muut kouluaineet olivat mielestäni hyvin hauskoja, vaikkeivät arvosanani silti suinkaan kohonneet huipuille. Laulu ehkä teki poikkeuksen. Musiikin kanssahan mummun kodissa jokainen joutui alituisesti tekemisiin. Mikä piti huolen siitä, ettei klassillista musiikkia puuttunut, mikä harjoitti ooppera-osia. Oli hyvin luonnollista, että sain kunnian kantaa muster Matildan nuottilaukkua Richard Faltinin asunnolle Kirkkokadulle. Muster Matilda oli heti ottanut minut piano-oppilaakseen ja toimitti minulle tilaisuuden koululaislipuilla päästä parhaisiin konsertteihin. Tästä en voi olla hänelle kyllin kiitollinen. Luokkatoverini Matilda Reinin kautta joskus niinikään pääsin konsertteihin, joihin ei rehtorin perheestä sillä kertaa haluttu mennä. Eivät suinkaan minun ainekirjoituksenikaan liioin koulussa kohonneet yli keskitason. Kerran olin kirjoittanut ruotsinkielisen aineen, josta ruotsinopettaja antoi »10—». Oliko Maila todella itse sen kirjoittanut? Se oli aivan väärin käsitelty ja vastoin otsakkeeksi määrättyä nimeä tehty, mutta siitä tuli nyt kuitenkin 10 —.

Tunsin mielessäni juhlallista kiitollisuutta, kun johtajatar, neiti Stenbäck ilmoitti minulle, että olin päässyt vapaaoppilaaksi. Sellainen uutinen oli ilosanoma sekä mummulle että äidilleni. Kiitollisuuden taakka, jota aina kannoin tunnossani, helpotti tämän jälkeen. Ehken sentään ollut aivan huono oppilas, kun minulle osoitettiin tällainen suosio.

Lumouksen vallassa tulin aina Yliopiston juhlasaliin. Aina kutistuin niin kovin vähäiseksi, kun minun täytyi erota mummusta mennäkseni koululaislippujen oikeutetun paikalleni. Tilda Rein kulki täällä aivan tottuneesti ja joskus pitelin häntä suorastaan kädestä. Tätä pientä pelkoa ei koskaan voinut voittaa. Silloin kun d'Albertia tai Reisenaueria, Silotia tai Teresa Carrehoa-kin odotettiin lavalle, pidätti koko tänne niin kotiutunut konserttiyleisökin henkeään.

Mutta ei ollut pienempi se lumous, johon teatteri tem-

pasi minut. Jo tuo vanha, moniin kertoihin muutettu, muunneltu, korjattu ja paikattu Arkadian rakennus herätti valveille salaperäisiä voimia suomalaisen rinnassa. Arkadian ovet avautuivat ja sulkeutuivat omalla erikoisella räminällään. Kireät vieterit tuskin päästivät ovea avautumaankaan ja heti paukahtivat epäluuloisesti kiinni, kun olivat laskeneet ihmisen sisään. Oma erikoinen tuoksu vallitsi kapeissa karuissa käytävissä ja narisevissa portaissa. Tämä oli juuri niin kuin pitikin olla: ihanaa! Ilma kihisi outoja ituja ja kultatomua, josta oli jotakin tavatonta kasvava esiin. Tätä kasvua odotettiin.

Mutta esiripun tuolla puolen valitettiin ahtautta ja kaiken puutetta. Tarvittiin uusi teatteritalo. Suurin osa yleisöä ei kaivannut mitään sen lisäksi mitä oli: oli Arkadia ja Kaarlo Bergbom.

Paulan kanssa siihen »kaikkeinpyhimpään», minne minun uteliaisuuteni aina oli minua vetänyt: itse näyttämölle keskellä näytännön väliaikaa, juuri kun kulissimiehet siellä kiireesti järjestelivät uutta näytöstä varten! Sinne ei ollut silloin kenenkään lupa mennä tielle, mutta »tohtori», s.o. Kaarlo Bergbom seisoi keskellä syntyvää asetelmaa, kainalossaan suuri pussillinen omenoita ja hän viittasi Paulan luokseen ja syvään niiaava Paulan toverikin sai tohtorilta omenansa. Uusia ihmeellisiä elämyksiä koki maalaistyttö: Lear kuninkaan tyttäret astuivat hänen silmiensä eteen ja mahtava onneton kuningas, jonka he olivat pettäneet, tuli näkyviin hankin. Kaarola Avellan oli jylhän kaunis, ja hyvin suloinen oli Katri Rautio. Jota useamman kerran pääsin teatterin sisäpuolelle, sitä useammin olisin sinne tahtonut. Lausuin kadulla kulkiessani ääneen säkeitä, joita kaulottaret olivat esittäneet näyttämöllä. Sitten kerran, ollessani matkalla kouluun ja astuessani Heikinkadun huurteisten puiden alla, tuli lumivallien alatse nainen, jonka kasvojen alosa oli pehmeän valkoisen angorahuivin peitossa. Hänen vaatteensa hulmusivat omituisen keveän ja tarmokkaan astunnan tahdissa. Silmät, jotka loistivat valkoisen liinan yläpuolella, olivat ihmeelliset. Ne vangitsivat ja vetivät puoleensa. Koulutyttö kääntyi ympäri ja alkoi seurata ihmeellistä naista. Oli kuin

hän olisi kantanut käsissään kukkakimppua, jota tuontuostakin nosti kasvojaan kohden. Hän oli pitkä, solakka jokaisessa liikkeessä suloa ja voimaa. Koulutyttö näki hänet kokonaan, kun hän astui esiin huurteisten puiden alta. Hän oli lumikuningatar. Arkadia-teatterin luo hän meni, tempaisi auki oven ja hävisi talon salaperäisiin uumeniin... Olisinko minä, joka en silloin tietänyt kuka nainen oli, sittenkin aavistanut jotakin erään valokuvan perusteella, jota monesti olin äitini valokuva-albumista katsellut? Kunnianarvoisten sukulaisten ja heidän lastensa ohella oli äidin albumissa kahden taiteilijattaren kuvat: Ida Aalbergin ja Adelina Pattin. Äiti oli Ibsenin Norana nähnyt Ida Aalbergin. Lumikuningattareni oli Ida Aalberg!

Sylvia-yhdistyksen kevätjuhla oli viimeinen merkittävä tapaus koulun elämässä ennen viimeistä tutkintoa. Tämä tutkinto oli meidän luokalle oleva viimeinen. Toukokuun auringonlasku punaili ystävällisesti hiirenkorvissaan värisevää Kaisaniemeä ja tyttöparvea, joka kevät kuningattarensa ja lippunsa ympärillä asteli kaupunkia kohden. Juhla oli loppunut.

Viimeiset koulupäivät olivat käsissä. Sana VIIMEINEN hallitsi ainoana solistina siinä lapsisinfoniassa, mikä nyt oli päättymäisillään. Rakkaaksi käyneen koulun ovet sulkeutuivat. Armaista luokkatovereista oli luovuttava. Opettajatkin oli jätettävä. Mummun suuri hyvyys hänen ahtaan kotinsa ja ahkeran toimeliaisuutensa puitteissa jäi taakse — kaikki ihmiset täällä olivat oikeastaan olleet kovin hyviä! Yhtä vaikeaa kuin oli kerran ollut tulla tänne, yhtä vaikeaa oli nyt täältä lähteä.

RUUSUINENORJANTAPPURATIE

Nyt en siis enää kuulunut kotoiseen sydänmaahani, mutta en myöskään Helsinkiin. Juureni olivat irroitettut, enkä tietänyt minne voisin ne upottaa. Mihin siis nyt ryhtyisin? Mitä olin voittanut? Olin saanut omakseni sen maailmankuvan, jonka 16-vuotias suomalainen tyttö saattoi toivoa kuuluuksensa opinkäyneiden esi-isiensä säätyyn. Mutta nyt oli ryhdyttävä ansaitsemaan. Velkattaakka kotona ei ollut vähentynyt, korot oli saatava kokoon niinkuin ennenkin. Meillähän oli kuoletuslaina. Millä tavalla minä kykenisin ansaitsemaan edes vähän? Helsinkiläiset toverit olivat iloisina eronneet koulusta, minä tiesin onnellisimman ja huolettomimman aikani jääneen sinne.

Nipulin metsät ottivat minut juhlallisesti vastaan palavan suoturpeen tuoksuin ja puhkeavan kevään loistossa. Kaupungin ihmiskuormituksen jälkeen oli tässä rannattomassa yksinäisyydessä jotakin pelottavan avaraa. Harmaat torppariasumukset pitkien matkojen päässä toisistaan tuntuivat yksinäisyydessään syyttäviltä. Minä en löytänyt niihin tietä niinkuin ennen. Helsingin kokemukset olivat tulleet minun ja kotini väliin. Oli käynyt niinkuin olin pelännyt. Minkä vuoksi pakottivat minut lähtemään täältä? Kuinka voikaan näin käydä? En enää löydä omaisiani, en entisiä ystäviäni, en leikkitovereitani, en edes nimikkopuutani, joka on ollut uskottuni! Minut on viety kulttuurin tienpäähän ja annettu aavistus sen loistosta, mutta yksinkertainen kotini sydänmaan hiljaisuudessa oli menetetty. Kannattaako jonkin kylmän tietomäärän vuoksi maksaa tällainen hinta?

Vasta vähitellen saatoinkin valloittaa takaisin entistä omistustani. Välittäjänä tässä vaikutti — eivät niin paljon ihmiset eikä tottumukskaan kuin lääkitsevä luonto. Käytiin kiinni entisiin töihin, kaivettiin, kylvettiin ja kitkettiin. Tehtiin työtä väsyksiin asti, varhaisesta aamusta iltamyöhään — ei siis leikitellen ja minkä maittoi. Työn ilo tunnetaan vain sillä tavalla ja yöunen makeus ansaitaan vain täten. Pyhäilloin retkeiltiin entisillä metsäpoluilla ja kanervakankailla. Kalaan oli lähdeittävä hyvin varhain. Vääräjärvelle, minne Hugi-veljeni kanssa tavallisesti mentiin, oli pari virstaa kävelymatkaa ja aamukaste tuntui paljaisiin jalkoihin kylmältä. Ja olihan paljon neulomista ja kutomista.

Samoin kuin minä kouluun päästäkseni olin saanut opetusta vanhemmilta sisariltani, lankesi minun osalleni nyt välittää minua nuoremmille sisarilleni kaikki mitä koulussa olin oppinut. Me koetimme ottaa asian niin vakavalta kannalta kuin suinkin. Tunsin vain raskaasti kykenemättömyyteni. Oppilaani olivat monessa suhteessa älykkäämpiä kuin itse olin. Pelkään, että tässä opettamisen työssä, johon jouduin paremman opettajan puutteessa, itse opin enemmän kuin nuoret oppilaani, sisareni. Opin kokoamaan voimani ja pusertamaan irti kykyä, joka luultavasti vailla tätä pakkoa olisi ainaseksi jäänyt käyttämättä. Koetin oppia hillitsemään itseäni — kuinka vaikea tämä taito onkaan! Koetin tehdä nekin aineet, jotka itselleni olivat koulussa olleet ikävät, nyt oppilailleni hauskoiksi — ja ihmettä kyllä: ne olivatkin hauskoja! Ainoa aine, jota en saanut sarvista kiinni, vaikka kuinka olisin koettanut siihen syventyä ja sitä lepytellä, oli matematiikka. Ilkeän ivalisena ja jääkylmänä se seiso i edessäni. Ei edemmä neljää alkeellista laskutapaa se päästänyt. Kuitenkin kaikki se ponnistus, mihin opettajatoimi nyt kuusitoistavuotista tyttöä pakotti, koitui hänelle itselleen hyödyksi. Uudet oudot lähteensuonet hänen olemuksessaan ratkesivat auki.

Kaikki hänen ympärillään värisi, eli ja vaati toimintaan. Vanhat puvut halusivat yhtäkkiä uudistusta ja korjausta. Huonekaluja täytyi sijoittaa uudelleen. Vanhoja talousvälineitä saattoi parannella ja keksiä niihin

käytännöllisiä lisäyksiä. Helsingin-muistot nousivat alistetusta asemastaan kuin myrsky ja palauttivat mieleen konsertit yliopiston juhlasalissa, toverit, Arkadia-teatterin . . . Ruusu-sisaren kirjeet olivat vaarallisia vastaanotettavia. Helsingissä oli perustettu musiikkikoulu. Siellä toimi opettajana kuuluisa pianisti Busoni. Tämä koulu olisi ollut juuri minua varten! Täällä kotona en voinut mitään oppia, aika virtasi käsistäni — minun oli ikävä Helsinkiin! Minun täytyi saada oppia! Minun täytyi päästä täältä pois! Enhän minä kyennyt toisia opettamaan, kun en itsekään mitään osannut.

Tyytymättömyyden rajun ihana henki saattaa noin yhtäkkiä pesiä ihmiseen, itkettää häntä, naurattaa häntä, yllyttää häntä kiukkuun ja katkeruuteen ja ennen kaikkea uskomaan, että muualla on hyvä ja hauska olla ja että hän on kutsuttu joksikin ihmeelliseksi tekijäksi tässä maailmassa, jonka pitää saada »nauttia elämästä». Hän on silloin ympäristölleen vaivaksi, hän silloin myrkyttää kodin hyvänmielen, joka on jokaisen kodin kalkein omaisuus. Ei ole kenenkään lupa kodissa päästää irti yrmeää luonnettaan, jos mieli pitää kodin koossa. Yhteishyvä määrää, mikä kodissa on luvallista, mikä ei.

Meillä sattui silloin uskonnon oppitunnilla olemaan kuvaus Jeesuksen käynnistä Betaniassa, Marian ja Martan kodissa. Siellä olivat nämä luonteet edustettuina, kiitollinen, sopusointuinen Maria ja tyytymätön, toraisa Martta. Tulin siihen johtopäätökseen, että ainoa Maria meidän kodissamme oli kesti-Eeva tuvassa ja osittain meidän äitimme. Eeva ei omistanut muuta kuin kahvikuppinsa, kahvipannunsa, katkismuksensa, kuolinvaatteensa ja poikansa, joka ei välittänyt äidistään. Mutta valoisuus ympäröi Eevaa ja hän otti samalla mielen tasapainolla vastaan niin pahan kuin hyvänkin päivän. Eeva osasi kääntää kaikki hyvin päin. Hänessä oli ihmeellinen vapautus, sillä hänessä ei ollut kateutta. Kyllä varmaan meidän äitimmekin olisi ollut Maria, jollei hänen olisi pidettävä huolta velkojen koroista ja meistä kaikista. Mitenkähän Jeesus olisi suhtautunut niihin asioihin? Me kaikki muut kotona olimme Marttoja, toraisia ja tyytymättömiä. Minä ihailin Eevaa ja salaa koetin ottaa hänestä oppia.

Miksen minä sitten yrittänytkään todenperään ja vaikka vain ominpäin opiskella pianonsoittoa, vaan halusin siihen musiikkikouluun. Olihan täti Helsingissä suurella kärsivällisyydellä minua opettanut, monesti vastoin tahtoani. Ja meillähän oli hyvä flyygeli, jota kevytmielisesti olin lähestynyt enimmäkseen ajanvietetarkoituksessa. Siitä täytyi tulla loppu. Meidän isämme joka kuoli varhain, oli jättänyt meille tämän flyygelin ja liittänyt siihen uskonnollisen velvoituksen. Jouduin tuon mustan soittokoneen edessä kuin tilinteolle ja lähestyin sitä nyt uudella tavalla. Niin herkkä oli tämä meidän isämme lahjaesine, että kun kanteenkin kosketti, niin koko suuri flyygeli värähtäen soi. Kieliin, jotka pingoittuivat laidasta laitaan, oli kokoontunut suuri tulen tenho ja myrskyn jylinä. Joskus muodostui työskentely tämän soittokoneen ääressä kuin jumalanpalvelukseksi.

Kun näihin aikoihin kesäiltoina helsinkiläiset omaiset esittivät musiikkia, niin me sisarukset olimme lumouksen vankeina. Lempeän kuutamon valossa ja tuulen hiltjaa suhistessa puissa me portailla kyyrötimme liikkumattomina ja maailmalle kuolleina, vastaanottaen kaikilla aisteillamme Beethovenin säveliä.

Syksyllä kun kävivät suuret myrskyt, oli kuin Jumala itse olisi johtanut orkesteriaan. Ihminen tuli tätä seuratessaan hyvin pieneksi. Ei hän ollut kuin vähäinen ääni kaikkeudessa, samanarvoinen kuin sänkipellon oljenkorsi, jota tuuli laulatti.

Eräänä päivänä sattui silmääni Breitkopf et Härtelin nimi jonkin nuottivihon kannessa. Johtui mieleeni, että olisin tarvinnut nuottipaperia ja ryhdyin viivottimella ja lyijykynällä askartelemaan kirjoituspaperiarkilla. Töhertelin tälle nuottipaperille jotakin omatekoista säveltä, jommoisia olemukseni tuntui olevan täynnä.

Siinä syntymisessä mikä tapahtui, kun äänet, värit, riemut ja tuskat avuttoman lapsen rinnassa vaativat ilmoille pääsyä, oli raju ja hurmaava onni. Runot, jotka osasin ulkoa, alkoivat liikkua sävelinä. Meillä oli pääasiassa ruotsin- ja saksankielistä kirjallisuutta, vain jokin suomalainen kouluantologia tavattiin omassa kouluaikaisessa kirjastossani. Yritin panna paperille, mitä laulaen tapasin kiinni. Vaivaloisesti kävi tämä nuo-

Onneton
 sanat Kaarlo Kramson

Säveltänyt/Maila Tahvio lausokasana

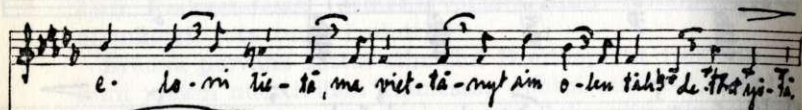
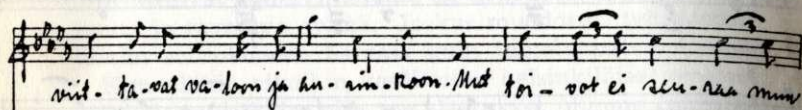
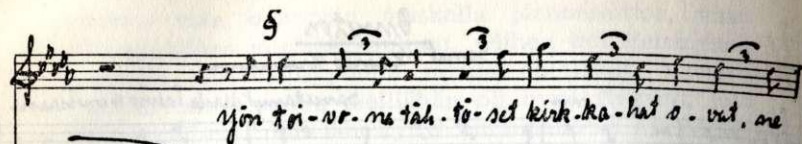
mp

Niin mus-ta, niin synk-ki yö syh-syi-nen tie, must

syn-tempi vie läön e-lo-mi tie. Voi yös-sä-kim kuit-ker-a

täh-tö-men vie-lä, must täh-teä yh-tä ei e-lo-mi viel-li

5

Di. Luo - ja, muna yö - hän ylös täh tönen Luo, ja sen

mp

lois - taan muna sis - lum mi syn - ke - ään suo! Sit i - lois - ten sen ri - ein

f

e - lo - mi kiel - lä ja kuo - les - saan ri - hen ma

f

kat. soi - sin vie - lä.

Meidän merkinnyt Margaret Kipinen
 Meidän kesäkuussa 1947.

Kaikki oikeudet pidätetään.

tinteko. Helpompaa oli fantisoida soittokoneen ääressä. Näin syntyi sitten useita lauluja ja jokin pianokappale. Juhani Ahon »Alakuloisuuden ylistys» — proosaruno — tuotti minulle paljon iloa. Samaten Kaarlo Kramsun »Onneton». Mutta jota pitemmältä tätä uutta askartelua jatkui, sitä selvemmin minä tunsin toivottomuuteni tilan. Ei tämä mennyt ilman koulutusta. Tämä oli huonoa, tämä ei ollut mitään! Miksen minä osannut tehdä kunnollisia säästyksiä, vaikka kuulin, että akordit olivat vetisiä, laihoja, alhaisia? Ei, tästä ei ole mihinkään. Ei tästä ole iloa itsellenikään.

Ja eräänä syksyisenä iltapäivänä hämärissä taistelin viimeisen taisteluni kiusaajaa vastaan, pudotin korkealta flyygelin nostetun kannen alas, niin että kielet parkaisivat, ja tunsin kuolleen ja jääneeni arkkuun, jonka kansi naulattiin kiinni.

Ja kului monta päivää — en tietänyt niiden lukuakaan — jotka kuljin kuin unessa, toimittaen tehtäväni niin kuin kone, joka pannaan käymään ja käy. Mutta eräänä hyvin varhaisena aamuna tapasin itseni pienen pöytäni äärestä rauhoittuneena ja kirjoittamassa kirjettä. Kynä kiiti nopeasti ja sivuja täyttyi enemmän kuin yksi postimerkki sallisi kirjeeseen sulkea. Kummallista: en ensinkään tietänyt kenelle kirjoitin. Jollekin vaan. Alku kuului: »Rakas ystävä!»

Mutta illalla kun luin tämän olemattomalle ystävälle kirjoitetun kirjeen, tapahtui jotakin odottamatonta. Ja tavatontakin. Se, mitä kirjeestä luin, oli aivan vierasta. Ei sellaista ollut koskaan tapahtunut. Mitenkä minä tällaista olin mennyt kirjoittamaan? Valhetta siinä oli. Tällaisesta olisi voinut joutua vaikkapa vankeuteen. Ja niin suurella ilolla ja vauhdilla olin tämän kirjoittanut! Mitä tämä merkitsi? Kauhista täytyi. Olinkohan ennenkin kirjoittanut tällaista? Ja olinkohan lähettänytkin tällaisia kirjeitä? Tällä kertaa ei tätä lähetetä. Synti Jumalan edessä oli ollut tapahtumaisiltaan tai jo oli tapahtunutkin. Ja tässä synninteossa oli lisäksi suuri viehätys. Teki mieli kirjoittaa kirjeitä, vaikkei niitä lähettäisi ensinkään. Ja nyt minä jo kävelyteillä, oppituntien välillä, sepittelin ajatuksia näitä kirjeitä varten. Ja tapahtumia. Oli tämä hullua! Jos

olisi ollut paperia ja postimerkkejä, niin kyllä näitä kirjeitä nyt olisi lähtenyt liikkeelle. Mutta paperia oli säästään pidettävä ja postirahoja vielä tarkemmin. Vaan ei sittenkään näitä syntisiä kirjeitä tullut vartioiduksi niinkuin olisi pitänyt. »Hyvälle ystävälle», tai »parhaalle ystävälle» niitä varmasti pääsi livahtamaan ihan hyppysten välitse. Yhtäkaikki: mitähän minä olin mah-
tanutkaan kirjoittaa paperille? Olemattomia asioita. Hurjia juttuja onnettomasta rakkaudesta ja suurista perinnöistä. Mitä sitten, jos tämä kerran tulee ilmi. Mitä minusta uskotaankaan?

Kerrankin tapahtui sinä suurena susitalvena, jolloin näiden petojen jäljet tulivat hyvin likelle taloa ja sudet kylillä veivät koiria ja säikähdyttivät lapsiakin, että Mikkelin pataljoonasta komennettiin miehiä hävittämään susia tänne Nipulin tienoille. Hämärissä ollessaan tavanomaisella kävelyretkellään Nipulin tyttäret sattuiivat tapaamaan nämä miehet, jotka olivatkin tulossa heidän kotiinsa. Ja heidän luutnantinsa, joka johti retkikuntaa, esitti itsensä sukulaiseksi. Hänen isänsä oli ollut minun isäni serkku.

Pari päivää kului nyt jännittävässä sudenajotunnelmassa. Illalla miehet nälkiintyneinä tulivat taloon ja silloin tietysti taas puhuttiin susista. Eikä aamullakaan juuri muusta kuin susista. Luutnantti Axel ei ollut kauris, mutta hyvin miehekäs. Hänen rouvansa nimi oli Aino. Paljon hän kertoi Ainosta. Mutta susia ei tavattu. Ne tekivät pilkkaa retkikunnasta, ei voi muuta sanoa, sillä ne jättivät kyllä öiseen aikaan näkyviin jälkensä, mutta poistuivat susimaisella nopeudella päiväksi. Sukulaishuutnantti miehineen poistui niinkään. Pieni virkistävä episodi Nipulin yksivakaisessa elämässä oli päättynyt. Mutta nyt näyttäytyivät seuraukset. Minä täytin kirjeeni kuvauksilla näistä sudenajoista. Saatoinkin jossakin kirjeessä kertoa, että oli ammuttu kaksi sutta, että Axel oli opettanut minutkin ampumaan ja minä olin ampunut sudenpenikan.

Kyllä tämä oli käsittämätöntä: eihän ammuttu yhtään sutta, eikä niitä nähtykään, ainoastaan jälkiä nähtiin. En enää kirjoittanut kirjeitä. En enää uskaltanut.

Mutta kirjeiden asemasta aloin sepittää paperille

tapahtumia, jotka eivät olleet tapahtuneet. Vaikka paperista oli talossa puute, joutui »Haapaniemen keinu» tässä kirjoitusvimmassa paperille. Se kirjoitettiin suuressa salaisuudessa, varhain aamulla, talikynttilän valossa. Jostakin oudosta syystä en saanut sitä työnnetyksi uuniin silloin kun poltin kaikenlaista muuta. Tunsin tuota kei-nutarinaa kohtaan outoa hellyyttä. Tuo syntinen kirjoittelu oli kuitenkin sovittanut minun katkeruut-tani iäksi menetetyn musiikin tähden.

Niin kului aika vanhaan tapaansa, hitaasti ja hiljal-leen, täytäten arkipäivät työllä ja siunaten pyhäpäivän levolla. Olin rippikoulua käydessäni Helsingissä jou-tunut voimakkaan Elis Bergrothin johtamana Jumalan kasvojen eteen, niinkuin myös useat meistä entisistä luokkatovereista, ja meidän koulutyttötoveruutemme kasvoi tässä pyhässä koulussa vakaaksi ystävyudeksi. Elis Bergroth oli merimiespappi ja jotain meren valta-vuudesta niin myrskyn kuin tyvenenkin aikaan liittyi hänen persoonaansa, kun hän nousi saarnatuoliin, oikaisi suoraksi mittavan hahmonsa ja loi katseensa täpötäyteen kirkkoon — hänen puhuessaan olivat kirkot aina täynnä, käytäviä ja parvia myöten. Hän oli ollut yksinäisten merimiesten isä ja veli heidän astuessaan maihin monien kuukausien matkan jälkeen kaukana vieraalla maalla, kirjavissa satamakaupungeissa. Hänen puheestaan puut-tui kaikki koreileminen ja tunteilu. Mutta hän tuns-i ihmissydämen, osasi joukosta erottaa jokaisen kuulijan ja keskusteli tämän kanssa. Kun hänen työtaakkansa oli hyvin suuri ja elämänmeren kyntäjät yhä laajem-massa mitassa etsivät häntä hätäänsä, ja kun hänen vaalilauseisiinsa kuului, että »tuli tehdä työtä niin kauan kuin päivää riittää — yö tulee, jolloin ei voi mitään tehdä», niin ei hän milloinkaan säästänyt itseään. Hänessä täytyi olla hyvä annos taiteilijaa, muutoin ei voi selittää sitä alati uusiutuvaa luovaa voimaa, millä hän kuulijakuntiansa ja ripitettäviään ravitsi.

Me tämän Jumalan miehen rippikoululapset olimme jokainen saaneet elämämme matkaan vaikutelmia yhdessä vietetyistä suurista hetkistä ja näistä siirtyi jotakin myös Nipulin sydänmaille. Kirkko oli kaukana,

kokoonnuimme talon tupaan Sanan ääreen ja vastaanotimme virvoitusta vanhoista virsistä.

Me Nipulin talon tyttäret juurruimme tänne. Syysmyrskyt, tähtiyöt, huurteiset kuutamot, kurkien tulo keväisen mullan tuoksu, niinkuin myös tuttu arkinen aherrus — tämä kaikki oli meille alati uutta. Täällä oli syyttömyys, täällä oli koto.

Näin me monasti uskoimme.

Ja uskottelimme itsellemme.

Mutta sydän oli salaisesti levoton, itsekään emme ymmärtäneet miksi.

Kun keväällä 1891 sain kutsun luokkatoverini ja ystäväni Helmi Krohnin ja tohtori Eemil Nestor Setälän häihin, niin heräsi nopeasti eloon kokonainen väkivaltaisesti upotettu Atlantis. Sain näissä vihkiäisissä parikseni sulhasen ystävän, maisteri Jooseppi Julius Mikolan.

Muutamia kuukausia myöhemmin olin hänen kihlattunsa.

Niin oli siis tämän sydänmaan yhdeksäntoista-vuotiaan tytön elämänjuoksu saanut uuden suunnan.

Maisteri Mikkolaa pidettiin »etevänä» ja hän seurustelikin pelkkien etevyyksien kanssa. Ujo maalaistyttö niiaili nyt syvään kuuluisissa populäärikonserteissa, joita kuvankaunis Robert Kajanus tahtipuikollaan hallitsi, Kasimir Leinolle, runoilijalle, Jean Sibeliukselle, säveltäjälle, Pekka Haloselle, maalarille ja Emil Wickströmille, kuvanveistäjälle. Oli huumaaavaa, oli suurenmoista! He eivät tuntuneet katsovankaan hänen huonoon vaatetukseensa. He katsoivat häntä suoraan silmiin ja hymyilivät. Mutta oli vielä toinenkin paikka, minne maisteri vei kihlattunsa: Suomalais-Ugrilaisen Seuran kokous. Tämä oli tapausten tapaus ja elämysten elämys. Kirjoja — kirjoja minne katsoi, kattoon asti, ja katto oli korkealla. Korokkeella pitkä pöytä ja silläkin kirjoja. Sivupöydilläkin oli kirjoja. Ja näiden ympärillä liikkui oppineita herroja, puhellen keskenään tai syventyneinä selailemaan kirjoja. Oli juhlallista, melkein kuin jumalanpalvelusta, vaikka aivan toisenlaista kuin kirkossa. Ei kukaan nauranut ääneen, jokainen vaan oli iloisen näköinen. Ensimmäinen, jonka luo maisteri

Mikkola vei morsiamensa, oli kalpea, tumma, hyvin tumma, ylhäisen näköinen herra, itse seuran esimies, professori Otto Donner. Hänen kasvoilleen kuitenkin puhkesi ystävällinen hymy, kun hän ojensi valkoisen kätensä niaaavalle tytölle. Täällä olivat myös tohtori Kaarle Krohn, maisteri Yrjö Wichmann, maisteri Heikki Paasonen ja muita.

Mutta kaikkein kummallisinta oli, että tytön sulhanen maisteri Mikkola täällä yhtäkkiä oli kasvoiltaan käynyt vieläkin kauniimmaksi ja ennen kaikkea totisemmaksi kuin ennen. Näiden paljojen kirjojen tieto viisaus varmaan sen vaikutti.

Vietettiin joulun juhlapäiviä, kun maisteri Mikkola ensi kerran vei morsiamensa vanhempiensa kotiin Ylöjärven Mikkolaan. Tampereelta oli otettu ajuri ja hiljaista hölkkää ajaessa oli tilaisuutta esittää kaikkea sitä uutta, mitä sekä kaupunki että maaseutu tarjosivat. Ei unohdettu mainita asumusten ja pienten jääpeitteisten järvien nimiä, ei minne tienhaarat johtivat, eikä suinkaan minne tämä iso vanha maantie vei, nimittäin kaukaiseen Vaasan kaupunkiin asti. Ylöjärven Mikkolassa oli näiden Vaasan reissumiesten tapana syöttää hevosiaan ja viettää yönsä pirtissä, heidän kun sieltä oli verraten lyhyt matka ennättää aamuksi Tampereen torille. Olihan niistä tietysti talonväille haittaakin, mutta ne olivat kerta kaikkiaan tottuneet tälle tavalle. Aina niiden hevosten tiukuset soivat pirtin seinustalla.

Lieneekö morsiamella mitään niin pelottavaa ja jännittävää kuin astua sulhasen vanhempien eteen? Kun päästiin sille kohdalle, missä tie kääntyi Mäkkylään, Mikkolan isännän syntymäkotiin, näkyi Ylöjärven kirkonkylä: taustalla rauhallinen jalomuotoinen kirkonkatto korkeiden kuusten ympäröimänä, etualalla vähäinen jääpeitteinen järvi — Keijärvi — järven rannalla pappila ja tuossa likempänä Mikkola. Näkyi navetan katto, näkyi hyvin yhtenäinen ja rauhallinen rakennusryhmä. Sauna lämpeni. Hevonen juoksi loppumatkan nopeammin, olisiko se aavistanut reessä kyydittäviensä jännityksen. Ei näkynyt mitään pihamaata. Yhtäkkiä tehtiin äkkijyrkkä käännös oikeaan ja ajettiin holvi-

kattoisen portin alitse pihaan, joka oli kaikilta puoliltaan rakennusten saartama. Keskellä oli kellari ja kaivo. Pieni musta talonpoikainen koira juoksi vastaan haukkui ja liehutti häntää. He tulivat jo portaille vastaan, sulhaseni äiti ja isä. Äiti muistutti kaukaisesti — hyvin kaukaisesti — minun mummuani. Sulhaseni isä, komea, pystypäinen, kauniisti hymyilevä suomalainen isäntä, seisoi vihreällä kuusihavutuksella portaittensa edessä. He ottivat vastaan tulevan miniänsä rauhallisen hellästi, vähäinen liikutus suupielissä, ja pelonalainen morsian tunsi tulevansa hyvien ihmisten luokse.

Suuren matalan salin uunissa paukkui tuli, kaksi hyvin pitkää nahkasohvaa täytti vastakkaiset pitkät seinät. Täällä tutustuttiin koko sisarusparveen, Kalleen, Anttiin, Tiltaan, Akseliin, Helmiin. Keittiössä tavattiin Jahanna, joka puolen vuosisataa oli ollut talossa. Keittiökamarissa vihdoin oli Karoliina-täti, jonka korkealla sinivalkoraitaisella kankaalla peitetyllä vuoteella makasi Pinne, talon suuri harmaa kissa. Pehmoinen, hienoisesti iltaruualta tuoksuva ilma asusti näissä vanhoissa matalissa huoneissa, tehden ne ylen ystävällisiksi. Kaikki kuulumiset, joista puheltiin, vaipuivat maalaiskodin lauantaikämpöiseen pehmeuteen, jonka lumisen pihan piirissä sauna selkeni.

Me kihlatut istuimme käsi kädessä. Olikohan minulla koskaan ollut tällaista täydellisen rauhan ja onnen tunnetta? Kuinka hyviä olivat nämä uudet rakkaat ihmiset, kuinka hyvä oli Jumala.

Seinäkello tikutti hiljaisuuteen. Maantieltä kuului ajavan reen narina.

— Nyt pääsee saunaan, sanoi porstuasta vähänlöntä piikatyttö, syli täynnä tuoksuvia koivunvihtoja.

Onnelliset Ylöjärven-päivät päättyivät lyhyeen. Maisteri Mikkola, joka oli laiskanpuoleinen kirjeenkirjoittaja, lähetti sensijaan Helsingistä morsiamelleen sanomalehden, jonka ystäväpiiri oli hiljakoin pannut pystyyn ja johon he kaikki kirjoittelivat. »Päivälehti» oli se nimeltään ja Kasimir Leino kuului sen vakituisiin toimittajiin. Tässä lehdessä julkaisivat ystävykset Leino ja Mikkola nyt otteen minun kirjeestäni sulhaselleni. Minähän,

päinvastoin kuin sulhaseni, kirjoitin kirjeitä liiankin mielelläni. Tämän he tietysti tekivät ominpäin ja asianomaiselta kysymättä ja sitten he, punaisella kynällä merkittynä, lähettivät kirjoituksen minulle Nipuliin. Näin siis nyt kappaleen omasta kirjeestäni painettuna!

Johan toki vähemmästä voi säikähtää. Kuinka he saattoivat tehdä tällaista? Ei todistanut rakkautta, että voitiin julkaista näin läheinen kirje toisten nähtäväksi. Minua loukkasi tämä teko.

Mutta tarkemmin katsoen: tämä oli aivan vaaraton luonnonkuvaus. Aloin rauhoittua. Tuntui mukaval-takin!

Ja nyt asettui Kasimir Leino minun suojelijakseni, lupasi läpikäydä mitä kirjoitin ja toimittaa kirjoitukset Päivälehteen. Minä tulisin saamaan hiukan palkkiota-kin. Hän keksi näiden tulevien kirjoitusten alle jo kirjailijanimenkin: Maila Talvio.

Näin johdatti Kasimir Leino, tämän ajan suosituin runoilija, ujon ja koko tästä kirjailija-yrityksestä säikähtyneen sydänmaan tytön kirjailijoiden ruusuiselle orjantappuratielle.

K O T I

Juhani Aho kuvaa kauniissa lastussaan »Uutisasukas» pappilan monivuotisten palvelijain Annin ja Villen uuden kodin olleen kuusen alla, missä Anni ilta-aurin-gon hohteessa, vielä yllään häähameensa, ensi kerran lypsää lehmänsä. Täältä käsin Ville salvaa saunan ja sitten vähitellen sen kodin, missä tämän ihmisparin kohtalo täyttyy.

Henrik Ibsen määrittelee Rakkauden »komediassaan» kodin seuraavissa säkeissä:

»Et hjem er der, hvor dine hår kan gråne,
og ingen maerker, at du celdes dog,
hvor kaere minder daemner for at blåne
som åsens rygning blåner bagom skog.»

Kodit syntyvät monella muotoa, milloin ulkoapäin, milloin sisältäpäin. Toiset kodit piirtää ja laatii arkkitehti, toiset — ja useimmat — laativat kodin tulevat asukkaat, itse tarpeittensa ja varojensa mukaan.

Meidän kotimme, mieheni ja minun, kiilautui ulkomaanmatkojen väliajoiksi Helsinkiin, verraten lyhyiksi kuukausiksi ja sijoittui milloin johonkin vuokrahuoneeseen tai mieheni tuttavan asuntoon, mistä sattumalta voitiin luovuttaa tilaa vähäisiä kapistuksiamme varten. Kunnes sitten ensi kerran nämä omistuksemme voitiin koota oikeaan kolmen huoneen huoneistoon, mikä vuokrattiin puoleksi vuodeksi, kun meidän tuli niin ikävä oikeaa kotia. Puoli vuotta oli jo pitkä aika, sitten tuli taasen ikävä maailman kylille ja kapistukset sullottiin ullakoille.

Kotimme ulkonaisen perustan muodosti mieheni uusi, hyvin suuri kirjoituspöytä, jota »puoli Tamperetta» kävi katsomassa, niinkuin leikillä kerrottiin, kun sitä mieheni äidin tilauksesta oikein arkkitehdin piirustusten mukaan lähes vuoden ajan valmisti tunnettu tamperelainen puuseppä. Tuskinpa näillä main näin komeaa kirjoituspöytää oli tehtykään, siinähan oli alun kolmattakymmentä laatikkoa tai lokeroakin, mutta mitenkään ei pidä uskoa, että Ylöjärven Mikkolan emäntä turhamaisuudesta tämän pöydän vanhimmalle pojalleen teetätti. Ei, vaan talossa, mikä jo neljättäsataa vuotta kuului hänen suvulle, oli aina kunnioitettu oppia ja tietoa — viimeksi olivat hänen enonsa Messukylän rovasti ja Lappajärven kirkkoherra täältä lähteneet Porin triviaalikouluun, saaden opintielle lähtiessään kotitalonsa nimen tilalle hienomman Grönberg-nimen, syyttä suotta vaan, koska jokin ruotsalainen nimi piti ottaa. Emme voine tuomita äitiä turhamaisuudesta, jos hän nyt sydämensä hellyydestä ja kunnioituksesta oppinutta lastaan kohtaan, teetätti tämän ylellisen tilavan pöydän. Hänen poikansa oli jo saanut läpikäydä suomalaisen koulun, nimenomaan kuuluisan Hämeenlinnan normaalilyseon ja läpäissyt sen kaikella kunnialla sekä lisäksi saanut pitää kotitalonsa nimen. Uuden kodin tärkeimmän huonekalun rinnalla oli kaksi kattoon asti ulottuvaa kirjakaappia, joiden alkuasukkaista muistan erikoisesti Lönnrotin sanakirjan ja Miklosichin Etymologisches Wörterbuchin sekä joukon eri kielisiä uusia testamentteja, joiden kirjaimistokaan — kuten kreikkalaista — en tuntenut. Helsinkiläisten — varsinkin nuorien — kotien taloustarpeiden tuottajana toimi virkeästi »Suomen Teollisuuskauppaa, uusi ja nopeasti laajeneva liike Aleksanterin- ja Hakasalmekatujen kulmassa, jonka innostunut johtaja Otto Thylin sataprosenttisesti oli pannut harrastuksensa suomalaisen yritteliäisyyden palvelukseen ja joka mielellään auttoi nuoria rouviakin, kun he kapean kukkaronsa varassa tulivat teollisuuskauppaan ostoksille. Siellä saattoi turvallisesti puhua suomea, kohtaamatta ynseyttä suomea taitamattomien myymälä-apulaisten puolelta ja johtaja voi innostua näyttämään asiakkailleen jotakin uutta tavaraa, mitä nyt oli alettu valmistaa kotimaassa.

Kerrankin oli kauppaan juuri saatu suomalaisia kalosseja, joita oli alettu tehdä Nokialla. Teollisuuskaupan ostajapiiri käänteli ihastuneena käsissään näitä Nokian kalosseja ja toivoi vaan, että sen nykyiset vierasmaalaiset kolmikulmamerkkiset kalossit pian kuluisivat loppuun, jotta saisi ostaa tätä kotimaista tuotetta. Ja kerran oli sateenvarjoon meillä saatu jokin pieni keksintö, josta saattoi iloita. Tästä teollisuuskaupasta olivat peräisin kotimme talouskalustotarpeet, kaikkein vähin määrällä saattoi tulla toimeen. Mutta mikään esine ei näin ollen hukkunut komeron hyllylle odottamaan suuria kutsuja, monien muiden samanlaisten esineiden lukuun, vaan jokainen joutui heti virantoimitukseen ja oli persoonallisuus, joka otti osaa perheen ja sen lähimmän ystäväpiirin elämään. Emännän ja isännän kodeista saadut esineet olivat erikoisasemassa, ne välittivät alati henkistä yhteyttä kotiväen kanssa ja esittivät muistoja tilaisuuksista, missä olivat olleet mukana. Niitä täytyi erikoisesti helliä, ettei niiden täällä uusissa vieraissa oloissa tulisi ikävä. Jos talossa oli sattunut ilmaantumaan odottamaton ansio esimerkiksi sanomalehtiartikkelista, niin voitiin ostaa jotakin, jota hyvin tarvittiin, jopa jotakin yllleistäkin. Esimerkiksi silloin, kun talon emäntä oli saanut valmiiksi Sienkiewiczin paljotöisen Quo vadis-suomennoksen, osti hän Suomen Käsityön Ystäviltä Gallénin piirtämän komean penkkiryijyn, jota hän kauan oli toivonut. Mutta tällaiset ansiomahdollisuudetpa olivat vielä häneltä, Maila Talviolta, kaukana tulevaisuuden helmassa. Hän oli saanut Päivälehdestä jonkin suomennospalkkion ja ostanut kirjoituspöydän ja ompelukoneen. Kirjoituspöytä maksoi kaksikymmentäviisi kultamarkkaa ja oli hyvin pieni ja ihastuttava. »Haapaniemen keinu» viserteli silloin vielä vinnillä kopassa kaikenlaisen romun joukossa eikä antanut kirjoittajalleen rahaa eikä rauhaa. Minkätähden ei hän sitten saanut sitä hävitetyksi? Olihan hän polttanut muitakin turhanaikaisia tekeleitään. Mutta nyt hän oli päässyt vaaralliseen kirjoittamisen makuun, mikä ehkä jonkin verran oli Kasimir Leinon syy, ja hänelläkin piti olla kirjoituspöytä! Ompelukone oli hyvin tarpeellinen

huonekalu talossa. Emäntä ompeli sillä melkein kaikki omansa ja jonkin verran miehensäkin vaatteita.

Lienee hyvä Hans Christian Andersen, johon olin pikukutyttönä kauniista korukansista tutustunut, Koskipäässä vaikuttanut sen, etten kylmän asiallisesti kyennyt suhtautumaan mihinkään esineeseen uudessa kodissani. Tavallisimmat talousesineet elivät ja vaativat myötätuntoa. Kun päivän töiden jälkeen keittiö oli pantu järjestykseen ja vielä lämpimän hellan ääressä tuntui hienoinen kostean puupöydän tai pyyhinliinan kuivamisen tuoksu, niin saattoi hyvin ajatella, että kahvipannu ja teekannu, tai mitkä muut esineet tahansa, seurustelivat. Tämä oli peräti lapsellinen ajatus ja tuntui hyvältä syyttää siitä Hans Christiania. Mutta salaviihkää täytyi tunnustaa, että tanskalainen saturunoilija kiinteästi kuului kotiin ja että se ilman häntä olisi ollut köyhempi. Niinpä esimerkiksi nuo uudet Nokian kalossit saattoivat joutua vanhojen tunnustettujen kolmikulmakalossien kateuden ja vainon alaisiksi. Kolmikulmakalossit iva-sivat nokialaisia ja vakuuttivat, että he halkeavat jo jalkaan pistettäessä. Kun tuttavien lapsia tuli nuoreen taloon käymään, niin niiden ajan parhaiten sai kulu-maan siten, että pani esineet kertomaan heille tarinoita. Nämä lapset tottuivat vähitellen niin vaateliaiksi, ettei niille kelvannut satu, joka luettiin satukirjasta — se piti kerrottaman »omasta päästä». Eikä ollut pahitteeksi, vaikka satu pimeässä vähän pelottikin. Silloin tartut-tiin kertojattaren käteen ja oltiin turvassa.

Tulivat tässä ensinnä mainituiksi vierailevat lapsu-kaiset, vaikka meidän ensimmäisessä kodissamme Rau-hankadulla kävi pääasiassa sekä mieheni tovereja että minun ystävättäriäni. Edellisistä oli ennen muita hauska ja rakastettava Yrjö Wichmann. Mieheni ja hänen välil-lään koski keskustelu kielitiedettä ja siinä sivussa myös vekseli-uudistuksia ja uusien vekselien tekoa. Kun minä kodistani olin saanut meidän erinomaisen Becker-flyyge-limme, niin vaivatta saatettiin myös harrastaa kotilaulua — maisteri Wichmannillahan oli ihmeen kaunis ääni. Elli-serkkuni kävi musiikkiopistoa ja lauloi hänkin. Schubertin laulut ja Mendelssohnin duetot olivat mieli-ohjelmaamme. Jokainen Oskar Merikannon uusi laulu

katsottiin kotimaiseksi voitoksi ja kun Erkki Melartinin tähti ilmestyi taivaallemme oli se suuren ilon aihe. Pian kuului eloisa Erkki itsekin ystäväpiiriimme ja monet hänen laulunsa esitettiin meillä ensi kerran. Ellin musiikkiopistotovereja kulkeutui hänen vanavedessään meidän luoksemme. Aino Achten voittoretki Pariisissa oli alkanut, hänhän tavallaan kuului meille, koska ker-
ran yhdessä olimme luistelleet ja pommittaneet toisiamme lumipalloilla Antinkatu 30:n pihamaalla. Me otimme siis oikeudeksemme korjata itsellemme osan hänen loistostaan. Maikki Pakarinen hurmasi Helsingin yleisöä ensimmäisissä konserteissaan. Hän oli nuori ja verevä kuin Palma Vechion kaunottaret ja kun Merikannon »Paitaressu» ensi kerran kuultiin hänen huuliltaan, niin yleisö oli kuin ihastuksesta juopuneena. Maikki osoitti jo varsin varhain herttaisen rakastettavuuden ohella jännittäviä pieniä oikuttelun merkkejä. Hän saattoi esimerkiksi olla tottelematta yleisönsä valtavia kättentaputusmyrskyjä eikä ilmestynyt lavalle. Joku uskalsi ennustaa hänelle tällaisesta oikuttelusta joskus — vanhemmiten — seuraavan ikävyyttä. Olisi pitänyt antaa arvoa yleisölle. Mutta pääasiassa kaikki annettiin hänelle anteeksi, kun hän oli niin ihastuttava.

Hauskaksi vierailijaksi totisesti saattaa kutsua silloista «suurlaulajaamme Abraham Ojanperää, jota tarvittiin kaikkialla, missä vaan vakavaluokkainen laulu kuului ohjelmaan. Hän esiintyi oopperoissa, laulunäytelmissä ja konserttilavalla suurtoisen opettajatoimensa ohella, aina hyväntuulisena, auttavaisena ja tartuttavan reippaana. Mukavat kaskut kulkivat hänen edellään kuin torventoittajat ja taas seurasivatkin häntä ystävällisesti, niinkuin talon uskollinen palvelija tulee sulkemaan ovea hyvän vieraan jälkeen ja siinä vielä hymyillen näyttää lyhtyä. Laulajan erittäin huoliteltu rehevä ulkoasu, helmien ja jalokivien kimallus hänen sormissaan ja hänen verraton ruotsinkielen-ääntämisensä tuottivat herttaista hupailua niin Helsingissä kuin muuallakin, missä Abraham liikkui. Ja Abraham liikkui kautta Suomen, kun laulusta tiukka tuli. Ulkomaanmatkat olivat hänen omat makeat kaupanpäällisensä. Etelän viinit, korut ja huolettomuus takasivat hänelle työkyvyn ja

hyväntuulisuuden koko talveksi. Joulukynttilänsä hän sytytti Limingassa.

Erikoisen läheiseksi kävi kodissamme Kasimir Leino, joka jonkin aikaa nautti meillä päivällisensäkin. Hänen mukanaan seurasivat keskustelut kirjallisuudesta, teatterista ja taiteesta. Leinolla ja Yrjö Wichmannilla, jotka muuten tietysti olivat hyvät tutut, oli se yhteinen piirre, ettei kateus ja pahansuopuus yhteisessä puheessamme milloinkaan esittäytyneet. Ida Aalberg hallitsi teatterikeskusteluissamme. Hänellä oli taidemaailmassamme ehdoton valta-asema. Kaarlo Bergbom oli sanonut — niin kerrottiin — aina ihailevansa häntä, eikä suinkaan vähimmin silloin kun hän oikutteli. Ranskalaisilla oli Sarah Bernhardinsa ja italialaisilla Dusensa, mutta Ida Aalberg nosti suomalaiset, meidän nuoren sivistyskansamme, näissä teatteriasioissa noiden vanhojen kulttuurikansojen tasalle. Hän oikutteli, jopa kiusasi meitä, mutta varmaan sekä Sarah'lla että Eleonoralla oli aivan samoja tapoja. Kasimir Leino, elegantti salonkileijonamme ymmärsi käsitellä häntä ja kuvasi meille joskus eräänlaisen salaperäisyyden valohämyssä tilaisuuksia, jotka olivat alkaneet kuin tulivuoren purkaukset ja vähitellen kehittyneet mitä intresanteimmaksi näyttämötaiteen analysointikeskusteluiksi. Kasimir Leino osasi hyvästi solmia kravattinsa ja kauniisti suudella naista kädelle — sitä ei joka poika osannutkaan — ja lisäksi mairitella häntä tahdikkaasti ja asiallisesti. Kun meidän verrattomalle primadonnallemme muistutettiin sitä taitoa, millä Kleopatra lausui sanat »voiko Fulvia kuolla?» tai Maria Stuartin uljasta polvistumista Englannin Elizabethin eteen ja annettiin ihailevan kädenliikkeen ja haltioituneen hymynkareen seurata sanoja, niin Ida Aalberg oli voitettu ja lapsellisen iloinen. Kasimir Leino osasi suorittaa tällaisen tunnustuksen hienosti ja sisältä päin. Kun hetken suurimmat suomalaiset runoilijat ja juhlakirjailijat Kasimir Leino ja J. H. Erkko sattuivat yhtäikaa meidän kotiimme, niin he toistensa valossa esittivät kukin persoonallisuutensa erikoisen selvästi. Molemmat olivat kunnian miehiä ja erinomaisen isänmaallisia. Toinen oli terve, komeapiirteinen, hiukan ujo maalaispoika, joka tosin oli kirjoittanut runon kukkasille

Pinciolla, mutta johon ei ulkomainen vernissa milloinkaan tarttunut, toinen oli kalpea eurooppalais-eleinen ja esiintymään tottunut herra, jonka ilmaantuminen populäärikonserttiin Seurahuoneella ei koskaan jäänyt herättämättä huomiota. Hänessä oli jotain Pariisista ja jotain Wienistä ja kerrottiin hänen kirjoituspöydällään pitävän jonkin keveästi puetun wieniläisen näyttelijätären kuvaa. Erkko asetti aina suun säkkiä myöten välttään kaikkea velkaantumista — kiitollisuudenvelka siihen luettuna — Leino ei täysin onnistunut tässä suhteessa, josko lieene vakavissaan koettanutkaan. Molemmat kirjoittivat runoja, molemmat suunnittelivat näytelmiä. Toista veti puoleensa Kalevala, toista Suomen historialliset ritarimuistot. Toinen huokaili Ainon ja Kyllikin puolesta, toista viehätti Katarina Jagellonica ja Sigrid Stälmarm. Meillä keskusteltiin Sammosta — mikä oli Sampo, tämä Suomen kansan taikakappale? Miten oli Sammon taonta kuvattava näyttämöllä? Joku huomautti, että Sampo tietenkin oli katsottava jonkinlaiseksi hyvin taidokkaaksi myllyksi — minkätähden sitä haluttiin muuttaa muuksi kuin miksi kansalliseepoksemme sen nimitti. Toinen väitti, että Sammolla voitiin tarkoittaa ainoastaan aurinkoa. Kolmas selitti Sammon välikirjaksi, jonka tärkeän suojakotelon Ilmarinen takoi.

Kasimir Leinon mukana oli oikeastaan jo varhain taloomme hengessä astunut Eino Leino, pikkuveli, jonka ihmeellisestä runoilijalanjasta Kasse hiljaisella hartaudella kertoi. Jäimme kaikki jännittyneinä odottamaan Eino ylioppilaaksituloa ja saapumista Helsinkiin. Aterian jälkeen puheltiin usein Kasimirin kirjallisista töistä — olimme silloin vain kolmisin — ja ystävämme Kasse kertoi meille esimerkiksi Jaakko Ilkka näytelmänsä sisällön. Siitä ei mielestämme puuttunut mitään niistä aiheosista, joista syntyy hyvä historiallinen näytelmä. Merikanto oli jo luvannut säveltää tunteellisen ja samalla veikeän menueton. Näkyy kirjailijoille joskus olevan epäselvää jättävätkö sankarinsa elämään vai antavatko hänen kuolla. Muistan esimerkiksi Kuprinin puhuneen »Kaksintaistelu»-romaaninsa päähenkilöstä samaan suuntaan. Kasimir Leino kuvasi meille näytel-

mänsä loppukohtauksen, jolloin Ilkka astuu Flemingin vuoteen ääreen surmatakseen hänet. Mieheni mielipide meni yhteen runoilijan mielipiteen kanssa: Fleming onkin jo kuollut ja Ilkan kohotettu kostonase laskeutuu. Kuuluu kirkonkellojen soitto. Leino esitti draamansa loppukohtauksen hyvin kauniisti.

Sillaikaa kun mieheni opetti polyteekissä ruotsin- ja suomenkieltä vapaaehtoisena aineena, joka toimi tuotti meille kaksituhatta kultamarkkaa vuodessa, ja teki tie-teellistä työtään pääasiassa oman kalliilla hinnalla hankitun ja yhäti hankittavan kirjaston varassa, slaavilaista kielitieteellistä kirjallisuutta kun ei meillä yliopiston kirjastossa silloin ollut, suoritin minä jotakin tilapäistä pientä suomennostyötä ruotsinkielestä ja saksasta. Tunustan ettei Haapaniemen keinu antanut minulle rauhaa. Ja olisi se saanut tuottaa rahaakin! Mutta oman tekstin luominen oli toki viehättävää verrattuna näihin pieniin käännöstöihin, jotka kuka hyvänsä olisi voinut suorittaa. Suojelijana Kasimir Leino kuitenkin yhäti kärsivällisesti minua neuvoi. Huojuin puolelle ja toiselle: uskaltaako vai eikö uskaltaa?

Eihän tällainen oman tavaransa kaupaksi tarjoaminen milloinkaan liene kaupustelijalle erikoisen hauskaa. Mikä ihmeen houkuttelevaisuus siinä kuitenkin lienee ollut, että minun piti koettaa onneani. Oli kysymyksessä uusi moderni kustannusliike, jonka nimeen liittyi piittaamattomuus vanhanaikaisista homehtuneista painotuotteista ja reipas suuntautuminen väljille vesille. Mutta pitihän minun tietää, ettei minun keinu-raukkani suinkaan sisältänyt uutta ja modernia, vaan sydänmaan kylän harmaita kokemuksia. Ja miksei se nyt oikeastaan riittäisi, jos tämä salokylän vaivainen viisaus jo olisi päässyt vuotamaan minun kynäni läpi minun omaksi ilokseni. Mutta sillaikaa kun ajatuksen sirkka siritteli tätä järkeä, veivät jalat pillastunutta laukkaa ylös Vuorikatua ja sisälle eräästä siistin pelottavasta ovesta. Ja tapahtui kaikki mikä tällaisissa tapauksissa sattuu, nimitäin, että ovikello soi ja askeleet sisältäpäin lähestyvät ja että odottavan sydän hirveästi takoo ja vielä viime hetkessä kehoittaa kääntymään takaisin. Tämä kaikki tapahtui ja vielä sekin, että kokosin kaiken itsehillin-

täni ja päätin esiintyä huolettomana ja puhua Kasimir Leinon suosituksesta.

Mutta sen hienon modernin kustannusliikkeen herrat puhuivat kohteliasta järkeä: oli tällä kertaa paljon nuoria, jotka olivat jättäneet tänne käsikirjoituksiaan. Eivät ne mene. Tässä niitä oli — oivoi, minä näin ja tunsin että kaikki mitä he puhuivat oli totta, ja heidän valkoiset kätensä upposivat käsikirjoituspinkkoihin! Enkä minä enää kuunnellut mitä kaikkea minulle kerrottiin — olin jo nujerrettu, sydämeni löi moukarina ja ajatukseni kykeni ainoastaan pohtimaan miten täältä pääsisi pois näyttämättä kaikkea sitä alennuksentilaa mihin turhamaisuus voi johdattaa ihmislapsen. Pääsin pystyyn luulen että kykenin kiittämään ja vaeltamaan eteiseen. Ympärillä, kaikkialla oli laatikoita ja hyllyjä ja kaikki oli täynnä painatettua paperia. Oli kuin tavattomia kivi-laattoja ja paasia olisi röykkiöittäin asetettu tänne pelottamaan turhamaisia yritteliöitä luvattomilta teiltä. Mitäpä se auttoi, että joku hieno herra kylmänä tuli saattamaan ja vielä ovella kohteliaasti huomautti, että heillä oli niin paljon, ei voitu enää ottaa... Eivät ne mene...

Kirjailijakokelas pyyteli anteeksi, pääsi porraskäytävään ja koetti selvittää häpeästään. Siinä oli hyvin siisti portaikko, sen asiallisessa ympäristössä täytyi kyllä tuntea mitättömyytensä ja käsittää, että turhien töherrysten hävittämisessä voi ja täytyy olla suuri viehätys. Minä vihasin koko Haapaniemen keinua, vihasin noita paperipaasia uuden kustannusliikkeen eteisessä — eikö täällä nyt todellakaan olisi ollut tilaa vielä minun pienelle kirjalleni, olisinhan voinut alentaa sitä 200 mk:n tekijäpalkkiota, jota suojelijani oli ehdottanut minun pyydetäväkseni! Mutta minä olin köyhä ihminen sydänmailta ja kuvasin sydänmaita. Ja lieneepä ensi kerran elämässä katkera ja kiukkuinen suhtautuminen parempiosaisiin kuin mikäkin pahanmakuinen myrkyt kohonnut suuhuni: niin, tuliapa näitä herroja Helsingin poikia tai tyttäriä tarjoamaan tänne tuotteitaan, niin niitä kyllä varmaan päästettäisiin mukaan, vaikka jo oli tulokkaita ennestään liikaa. Nyt, nyt, nyt minä hautaan sen kirjaajatuksen ja alan ansaita suomentamalla. Jahka tästä

ensin päätän, käynkö espanjan vaiko puolan kimppuun. Molemmat ovat meillä aivan autioalaa ja vailla kilpailua. Onpa minulla mies, joka osaa mitä kieliä tahansa ja joka auttaa minua. Puolan sanakirja, paksu Pleternik on hyllyllämme, sen olen itse nähnyt, puolalais-saksalainen. Oh, kuinka minä olin uhmaa täynnä ja suuttunut, vaikka syvimmällä tunnossani tiesin, että tuon hienon kustannusliikkeen herrat olisivat olleet peräti ymmärtämättömiä, jos olisivat ottaneet minun keinuni vinkumaan sinne hyllyilleen jo liiallisten töherrysten joukkoon.

No kuinka kävi?

Hän, Leino, ei lausunut tätä sanoin, vaan katseillaan.

Rukkaset! vastasin vanhaa piirilaulua muistellen, enkä tietänyt kiukkuko vai leikki minussa silloin velloi.

Molemmat herrat, sekä Kasimir että mieheni, suitsuttivat ilmaan taajoja savupilviä ja niitä oli meillä ennestäänkin huoneet täynnä. Mutta nyt olin tehnyt päätökseni ja ajattelin vain Eliza Orzeszkowan »Nad Niemnem» teoksen suomentamista — tiesinhän, että saisin häneltä luvan sen kääntämiseen.

Mutta nyt hyvä Kasimir keksi keinon. Hän toimitti sepustukseni nurkkanovelliksi Päivälehteen.

Ja olihan tässä jo suloista järkytystä aloittelijalle. Seurasi kiihkeää odotusta joka aamu, jo ennenkuin sanomalehden jakajan askeleet kuuluivat portaissa. Seurasi jännitystä, kun tuttavat utelivat ja arvostelivat. Yksiystävättäristäni varoitti minua kuvittelemastakaan, että olisin kutsuttu johonkin muuhun kuin hiljaiseen työhön kotilieden ääressä. Hän ei tietänyt, kuinka kipeää minuun teki. Kuitenkin tuntui sanomalehti aivan tyhjältä niinä päivinä, jolloin ei sen nurkkauksessa näkynyt tuota valkoreunaista odotettua kehystystä. Ja uhkasi tyhjiyden tunne erikoisesti kun Haapaniemen keinu pysähtyi kulussaan ja heräsi kysymys eikö sitä sittenkin voisi saada julkisuuteen kirjana.

Olin kerran, nimittäin silloin kun aloin suomentaa Pontus Wiknerin kaunista teosta »Ajatuksia ja kysymyksiä Ihmisen Pojan edessä», kääntynyt G. W. Edlundin puoleen, jonka tuttu liike oli P. Esplanaadinkadun kulmauksessa vastapäätä Kappelia. Seisoin pelonalaisena

ovella ja näin kustantajan suoraan selkäpuolelta, hän kun istui pöytänsä ääressä eikä vastannut yhteenkään kainoon elonmerkkiini, joilla yritin häntä lähestyä. Olin jo lähtemäisilläni pois tyhjin toimin, kun hän vihdoin, päättään kääntämättä, kysyi: »Hur va namnet?» Nimi, jonka saatoin mainita — Mikkola — ei hänelle ollut minkään arvoinen. Eikä edes runoilija Leinon nimi, johon hädässäni vetosin. Lähtöni kävi hyvin nopeaan, mutta niin kolkon muiston jätti tämä ensimmäinen, käyntini kirjankustantajan luona, että olisin mieluummin kuollut nälkään kuin lähtenyt pyytämään häneltä jotakin vielä kerran.

»Werner Söderström Porvoo» — tätä käsitettä ympäröi jokin vakaa juhlallisuus, ettei sanoisi vanhoillisuus, tai ainakin vaateliaisuus, joten piti olla uutta urhoollisuutta, jos mieli kirjoittaa sinne. Mieheni kehoitus oli varsin rohkaiseva. Hän oli Hämeenlinnan lyseossa ollessaan harrastanut kieliä — opiskellut kreikkaa kreikkalaissyntyisen tupakkatehtailijan kanssa ja ranskaa jonkin yhtä pätevän kielitaiturin avulla, ulkopuolella kouluopetusta. Niinpä hän oli suomentanut Chateaubriandin »Viimeisen Abenserrakin vaiheet» ja Werner Söderström oli kustantanut kirjan. Meillä alettiin nyt keskustella porvoolaisesta kustantajasta, muutenkin kuin tätä minun tapaustani varten. Hänenhän täytyi olla minun naimasukulaiseni, koska hänen rouvansa oli syntynyt Winter. Aatto Suppasen rouva, syntynyt Bonsdorff — joka totta puhuen Bonsdorff-suvun silmin katsoen oli tehnyt pahan mesallianssin mennessään tällaiselle Suppaselle — kertoi hänestä asioita, joita mielelläni kuuntelin.

Niistä aineksista, jotka ympäröivät nuoren Werner Söderströmin persoonaa, olisi Hans Christian Andersen luonut viehättävän sadun. Kahdeksantoista vuotiaana oli porvoolaisen tunnetun liikemiehen poika Werner Söderström juuri joulun kynnyksellä kelkalla kuljettanut kustantamansa suomenkielisen kirjan Porvoon asemalle myytäväksi. Kirjan nimi oli »Pohjanmaan helmi» ja se oli käänös ruotsinmaalaisesta romaanista, koska tällä koulupoika-kustantajalla ei vielä ollut käytettävään suomalaista kirjaa. Satuseppä Andersen olisi

osannut herttaisesti kuvata nuorukaisen miltei isällistä hellyyttä, hänen käsitellessään kirjapinkkojaan ja pyyhkiessä hikeä otsaltaan, kun nosteli helmi-lähetystään junan tavaravaunuun ja siinä vielä tarkasti, olivatko osoitteet paikoillaan. Ehkäpä hän ei malttanut lähteä kelkkoineen kotiin ennenkuin näki vaunun oven työntyvän kiinni ja junan lähtevän liikkeelle. Siellä ne nyt olivat matkalla maailmalle, hänen ensimmäiset painotuotteensa!

Jotain enteellistä ja sadunomaista oli ilmennyt jo itse tämän »Pohjanmaan helmen» kustantajan maailmantulossa. Hänen isänsä saattoi samana päivänä, jolloin hänen monet heilahtelut kestänyt kirjapainotoimintansa vihdoinkin alkoi työskennellä, ensi painotuotteessaan ilmoittaa ystävilleen, että »hänen vaimonsa oli onnellisesti synnyttänyt pienen kirjanpainajan». Hän kasvoi lapsesta nuorukaiseksi ja hän varttui yhtäaikaan ruotsinkieliseltä olemukseltaan suomalaiseksi, mieheksi, jonka elämäntehtävä ainutlaatuisella tavalla tulisi olemaan suomalaisen hengen tuotteiden välittäminen suomalaisen kansan omaisuudeksi. Snellmanin herätyshuudon vaikutuksesta oli kautta kansallisesti nukkuvan maan hulmahtanut valveille omaa sisäisintä olemustaan isooova ja janoova kansa. Lahjakkaan opettajan välityksellä saapui suomalaisuuden kevät keskelle ruotsinkielistä koulua ja tempasi siellä mukaansa lahjakkaimmat oppilaat, niiden joukossa sen »pienen kirjanpainajan», jonka maailmantulo oli ruotsinkielisessä painotuotteessa v. 1860 omaisille tiedoitettu. Viidennellä luokalla poikanen oli käsittänyt olevansa suomalainen Suomenmaassa ja seitsemännelle luokalle päästyään hän päätti aloittaa sen elämäntehtävän, johon häntä hänen uusi asemansa suomalaisena Suomenmaassa kutsui. Jos hän olisi aavistanut tai voinut katsella tulevaisuuteen, niin olisiko hänellä ollut halua ja uskallusta ryhtyä siihen aherrukseen, mitä tiesi kirjojen kustantaminen vailla kirjailijoita ja lukijakuntaa?

Muistan ensi käynnistä, että hän yllätti minua hyvyydellään ja eräänlaisella nöyrällä kohteliaisuudellaan, vaikkei tähän liittynyt mitään hentoa. Hänen kysymyksensä olivat hienotunteiset ja samalla hyvin asialliset.

Hänen pieni tyttärensä istui kärsivällisesti tuolilla, jolle olin hänet istuttanut, vaikka hänen varmaan oli hyvin ikävä, kun me hänen isänsä kanssa puhelimme niin kauan. Minun oli mahdoton yhdistää tätä vierastani käsitteeseen »kustantaja». Uskoin mahdolliseksi mitä mm. olin kuullut hänestä kerrottavan, että hänellä joskus olisi ollut tapana rukoilla työmiestensä kanssa ennenkuin aamulla ryhdyttiin työhön. En voinut häntä pelätä, ainoastaan kunnioittaa ja häneen kokonaan luottaa. Ystävä oli astunut kotiini.

Kymmeniä vuosia myöhemmin kohtasin Münchenissä Langen—Muller kustannusliikkeen johtajan Gustav Petzoldin. Satuin tulemaan, hänen kehoituksestaan kyllä, kaupunkiin aikana, jolloin hotellit olivat täpötäynnä. Maankuulut jalkataiteilijat — etteipä olisi ollut joukossa meidän oma ylpeytemme Paavo Nurmikin — esiintyivät maineen-ottelussa ja suomalaisten nimi oli hyvin korkeassa kurssissa. Käytinkin hyväkseni tätä kunnianloistoa epätoivoisesti etsiessä kattoa pääni päälle yhdeksi yöksi — für diese eine Nacht nur! Kylpyhuoneetkin olivat varatut. Tämä minun lopulta täytyi puhelimessa tiedoittaa Gustav Petzoldille, vaikka oli jo myöhäinen ilta. Hän lähetti heti minua autollansa noutamaan. Kuljettaja, nimeltään De Tempie, oli vanhojen tänne paenneiden hugenottien jälkeläisiä ja tuntui kauan palvelleen sekä liikettään että sen johtajaa. Auto meni kuin vesilintu sateesta märkää asfalttia pitkin, milloin kautta puistojen ja puukujien, milloin ohi palatsimaisten rakennusten, milloin räikeiden reklaamivalokaarten alatse, milloin kattojen ylitse. Sitten alkoi liike hiljetä, puukujanteet suojelivat talojen julkisivuja, ja kun vihdoin pysähdyimme ja De Tempie vanhan hienostuneen palvelijan elein johdatti minut sisään raskaasta tammi-ovesta, seisoin askeettisessa, valkoiseksi kalkitussa eteissä, missä minut otti vastaan pitkä hoikka sinisilmäinen herra, lausuen: »Ich bin der Kapitän von Aselaiva».

Tässä vakaassa sydämellisessä miehessä oli jotakin Werner Söderströmistä — se juolahti heti mieleeni, ja Werner Söderström Oy:n kautta olikin luottamus ja ystävyys heti rakennettu. Sinä ihmeellisen kauniina yönä Petzold-perheen arvokkaassa ja ylhäisen yksin-

kertaisessa kodissa puhuttiin paljon Suomesta ja etenkin "Werner Söderström Oy:n" työstä. Sain tehdä selvää monesta asiasta, jota aikaisemmin en ollut itsellenikään selvittänyt. WSOY oli kustantanut Gustav Petzoldille omistetun teoksen »Aselaiva» ja tässä kuvatut henkilöt ja tapaukset olivat solmineet lujat siteet WSOY:n ja nykyisen Langen—Mullerin kustannusliikkeen johtajan kanssa. Hyvähän oli suomalaiselle niinä päivinä kuulua Paavo Nurmen kansallisuuteen, mutta hyvä oli tässä tapauksessa myös olla Werner Söderström Oy:n kirjailija. Olimme lisäksi molemmat papin lapsia ja Petzold puheli luottavasti kanssani siitä vastuunalaisuudesta, mikä kuuluu kustantajalle: keskellä aikojen virtauksia ja ristiriitaisuuksia ohjata työtä selvää kurssia, horjattamatta tiepuoleen. Kuinkahan kauas aikojen taakse jäikään nyt se kustantaja, joka kerran pelonalaiselle kirjailijakokelaalle sanoi: hur va' namnet? Tämän käytökseltään erittäin arvovaltaisen kustantajan sanoista painui erikoisesti muistiini: miellyttävimpiä oikeuksia kustantajan ammatissa on saada auttaa kirjailijoita heidän vaikeuksissaan.

Niinpä siis »Haapaniemen keinu» nyt oli maailmalla ja kirjoittajan edessä kaikki arvostelujen järkytys ja tuttujen ja tuntemattomien hymähdys. Mutta kuinka minä siunasinkaan Juhani Ahon pitkää sydämellistä kirjettä, joka pani kaikki minussa tasapainoon! En tuntenut häntä, vain kerran olin »populaarissa» saanut hänet nähdä ja hänelle syvään niata, kun sulhaseni minut hänelle esitti. Ja nyt hän oli minulle näin hyvä!

Meidän kodissamme Rauhankadulla tapahtui — ehkäpä juuri äsken ilmestyneen kirjan ansiosta —, että minua lähestyi joku outo, merkitsevä kansalainen. Kirjava kalustomme, missä yhdessä Teollisuuskaupan kansallisten tummien huonekalujen kanssa maalaiset valkeat pinnatuolit ruokapöydän ympärillä turvallisesti tiesivät olevansa kotonaan, ei ollut mielestäni milloinkaan tunnut häiritsevältä. Päinvastoin ne kaikki olivat rakkaat ja meidän varoihimme nähden miltei yllelliset. Mutta joskus kun illalla tulimme kotiin esimerkiksi Helmi ja Eemil Setälän kauniista tyylikkäästä kodista, missä suomalaista kulttuuria niin mallikelpoisesti edus-

tettiin, tunsin syntistä halua suorittaa uudistuksia omassa kotoisessa ympäristössäni. Vielä pakottavamaksi ja paheellisemmaksi kävi tämä tarve, kun meillä oli ollut ilo olla E. G. Paimenin ja hänen sulaisen Idansa luona esimerkiksi Idan päivillä, syyskuun 14. Tämä hieno ja sopusointuinen pariskunta asui omassa suuressa puutalossaan Bulevardinkadulla, missä yleensä, samantapaisissa turvallisissa, levollisissa ja arkkitektoonisesti ylimyksellisissä rakennuksissa Helsingin valioluokka eleli elämäänsä ja avioelämäänsä, uskollisesti tehden työtä kodin ja isänmaan hyväksi. Suurista, matalahkolle sijoitetuista peililasi-ikkunoista saattoi hienojen pitsiuudinten takaa vilahtaa kadun kulkijoille jokin kullattu taulunkehys tai kattolampun kristalli tai peilipinta. Bulevardinkadun puurivit suojelivat kuin hyvin koulutettu vartiosto näitä taloja kadulta ja suuret umpiportit estivät tungettelihoita pyrkimästä laajoille puistopihamaille, missä sireenilehdot tarjosivat mukavia tuoliryhmiään kesähelteelläkin. Vilkas, tietoviisas vapaaherraprofessori, jota sanottiin »historian ja historioiden professoriksi», oli hauskipia kodin isäntiä ja seuramiehiä mitä saattaa ajatella. Kun siihen kotiin oli kutsuttu oppineita, tai taiteilijoita tai ylioppilaita, niin ei siellä ikävä tullut eikä säkenöivä seurustelu suinkaan madaltunut tyhjänpäiväiseksi. Kaunis emäntä myötäili luontevasti miestään, jota hän rajattomasti rakasti ja ihaili, jopa siinä määrin, että hän aina ihmetyttävällä taidolla seurasi professorin tuttuja leikinlaskuja, ikäänkuin hän olisi kuullut ne ensi kerran. Mutta niinhän teimme me muutkin: professorin esitystapa oli hyvin tartuttava ja alati uusi. Kaunis oli Paimenien koti ja ylpeitä olimme me siitä kaikki. E. G. P., joka minua ilahdutti tiedolla, että olimme sukulaisia, toisti minulle usein »farfarsmorfarsfarfarsfarmor'in», minkä sukupolvikimpun viimeisen jäsenen piti tietää sitä Bonsdorffia, joka oli yhteinen kanta-äitimme. Jouduimme verraten usein Paimenien onnellisiksi vieraiksi keskelle kotimaista taidetta ja taiteilijoita. Ja sieltä tullessa minä jälleen ainaisesti rikoin kotini pinnatuoliryhmää ja sen yhteyteen kotiutunutta suurikokoista seurustelukalustoa vastaan. Mieheni — ikäänkuin olisi vainunnut salaisen synnillisyyteni —

sanoi kerran tällaisena iltana: »Nuo tuolit vievät niin paljon tilaa, että ne pitää lähettää huutokauppakamariin.» Minä parahdin, sillä olivathan huonekalut hänen itsensä ostamat ja Teollisuuskaupasta, nehän siis kuuluivat kiinteästi uuteen omaan kotiimme.

Oli yleensä vaarallista ruveta himoitsemaan sitä kaunista, mitä muilla oli, mutta ei meillä. Koetin hyvittää rikkomustani hiukan uudesti-asettamalla esineitä. Ja niitä saattoi viedä toiseen huoneeseenkin ja se auttoi paljon.

Herttainen leppoisuus mielessä palattiin Alma ja Antti Jalavan luota. Hekin olivat luoneet suuren ja kauniin suomalaisen kodin, mutta talo missä he asuivat, ei ollut heidän omansa eikä heidän vaikutuspiirinsä, s.o. tuttavapiirinsä juuri niin laaja. Molemmat olivat komeita ilmestyksiä ja kaikki isänmaan kulttuuriasiat kansoittivat ilmapiirin heidän ympärillään. Unkari oli Antti Jalavasta tehnyt ainutlaatuisen apostolinsa Suomessa. Puhealahjallaan ja sytyttävällä esittämistaidollaan hän oli saanut hitaan suomenkansan vakuutetuksi — ei enemmästä eikä vähemmästä kuin läheisestä sukulaisuussuhteestaan tuliseen Unkarin kansaan, ja nyt sukuloitiin maasta maahan ja solmittiin lemmenliittoja täältä sinne ja sieltä tänne. Matkustettiin viattomasti heimokieltä oppimaan, ja Eros-jumala asioitsi sekä siellä että täällä ja järjesti oppineen miehen matkaan mukavasti kielimestarittareitakin ainiaaksi. Sillä tavalla tuli meille Mariska ja tuli Julie ja meni taas sinne Hilma ja meni Aino. Ja meni muitakin. Eikä siinä suinkaan kauppoja kaduttu, sillä suuret oppineet kielimiehet saivat uskollisia aviopuolisoja, jotka eivät ensimmäisen kotikaipuun tullessa juosseetkaan tiehensä, vaan asettuivat miehensä rinnalla elämään niin hyvää kuin pahaakin päivää, oppivat perusteellisesti uuden kotimaansa kielen, jopa seurasivat miestänsä kaukaisille tutkimusmatkoille, missä suinkaan ei ollut tarjolla huvi ja mukavuus.

Antti ja Alma Jalavan kotiliesi oli muodostunut siksi kokoavaksi ja koossapitäväksi voimakeskukseksi, minkä ääressä erikoisesti harrastettiin heimoutta. Talon isäntä opetti — ilman palkkaa — yliopistossa unkarinkieltä ja tätä tarvetta varten hän oli saanut kirjoittaa oppikirjat,

niinkuin hän taas suurta yleisöä varten oli suomentanut joukon parasta unkarilaista kaunokirjallisuutta, puhumattakaan tietokirjallisuudesta, joka osittain oli nuukailua. Kulttuurivaihto Suomen ja Unkarin välillä kävi hämmästyttävän kiinteäksi ja voimaperäiseksi. Kaksi yksinäistä kansaa, toinen kuumen, toinen kylmän taivaan alla, oli tuntenut yksinäisyytensä ja iloitsi ystävydestä, joka oli leimahtanut erikoisen aitona ja elinkelpoisena. Oli kyllä hiukan ihme, että uljaan ritarillinen, helposti liekehtivä Antti Jalava oli päässyt Unkarista kotiin ehein sydämin, mutta hänen morsiamensa, hänen Almansa olikin vakaassa naisellisuudessaan hyvin lujasti ankkuroiva. Heillä oli kihlausaikanaan ollut vaikea mielipiteiden eroavaisuus, joka oli uhannut viedä hajalle koko liiton: nimenmuutto. Vanha Almberg-nimi oli molemmille pyhä, mutta kansallisuuden kevät asetti Suomen miehelle omat vaatimuksensa. Setä Snellman oli molempien kihlattujen persoonallinen ystävä. Ja selvisihän tuo vaikea ristiriita sitten lopulta.

Myöskin Viron veljeskansa oli vanginnut Antti Jalavan mielenkiinnon. Lydia Koidula, Emajoen satakieli laulelee tämän hänen ajanjaksonsa yllä. Mutta tuntuupa siltä kuin kaikki kansallista liikehtimisaikaa elävät kansat olisivat houkutelleet häntä puoleensa. Hän viipyi myöskin jonkin aikaa tsekkien maassa, »Slata Prahassa», missä tämän kansan Snellman, Frantisek Palacky niihin aikoihin vaikutti. Ei siis lainkaan ollut ihme, että meidän nuori kielentutkijaperhe viihtyi Antti ja Alma Jalavan kodissa. Tänne kuuluva henkinen vire ei liioin pahasti pannut minua vertaamaan omaa kirjavaa kotiamme tällaiseen hienostuneeseen ympäristöön. Mitään erikoista »henkipiiriä» ei meillä silloin vielä ollut. Kotimme oli siihen vielä liian nuori. Meillä tunnelmoitiin kiinteästi kielitieteen, kirjallisuuden, näyttämötaiteen ja kansallisuuskysymyksen ääressä. Runollinen tupakinsauhu verhosi keskustelijat huntuihinsa. En ollut ottanut mitään kantaa tupakkakysymykseen, vaikka minua jonkin kerran oli oudostuttanut, kun tullessani erään ystävättäreni luo hänen äitinsä avasi ikkunan ja hymyillen mainitsi jotakin »tupakka-enkelistä». Kodin henkiopiiri kehittyi kotiväen ja sen ystävien yhdessä-oloista.

Jos nämä yhdessäolot kehittävät kaunista, yhdenjaksoista kukintaa ja kasvattavat hyvää hedelmää, niin on ihmisparille ja sen kodille tapahtunut onnellinen täyttymys. Näistä kysymyksistä kuitenkin ei missään pidetä valmentavia luentoja, jokaisen täytyy itsensä etsiä tietään kotinsa hengen luomiseen sisäisten tarpeidensa ja aineellisten varojensa mukaan. Mutta on kuitenkin onnellista tietää, ettei ihmiskodin korkea ilmakehä ole riippuvainen ulkonaisista olosuhteista.

Meillehän verraten usein tuli ulkomaalaisia, jotka mieheni otti vastaan omassa huoneessaan. Mutta kerran saapui äkkiarvaamatta ylhäissyntyinen pietarilainen perhe, jonka kutsuissa olimme monet monituiset kerrat olleet. Silloin yhtäkkiä ilmaantui silmieni eteen oman kotini vierelle näiden ystäviemme suuri taiteellisesti sisustettu huoneisto, missä Watteaun paimenettaret kиеmaillen katsoivat seiniltään alas marmorikamiinalla tikuttavaan kullattuun kelloryhmään fauneineen. Murillon ja Correggion aidot madonnat antoivat täällä siunauksensa silkissä välähtelevälle iloiselle seurustelulle, mikä oli sijoittunut Ludvig XIV:n aikaisten istuimien vaiheille ja flyygelin yläpuolella oli valtaisa Aivazovskin merimaisema leveässä kultakehyksessä. Muistin silmänräpäyksessä tämän kaiken tuskallisen elävästi, koska minut täälläkin oli pakotettu laulamaan suomalaisia kansanlauluja. Aloin heti vaivata päätäni sillä, mitä voisın tähän päivän aikaan vieraillemme tarjota, mutta hämminkiäni en kyennyt salaamaan kun johdatin kauniit pietarilaiset naiset raskaalle kirjavalle sohvallemme. Kävin nopeasti läpi kaikki mahdollisuuteni ja jokohan minä olisin ollut pyytämäisilläni jotenkuten anteeksi, että... niin, oikeastaan mitä? Ettei meillä ollut niinkuin heillä! En kuitenkaan sanonut mitään, sillä onneksi äiti ja tytär kertoivat kaiken aikaa omia kuulumisiaan. Koira, se rakas silkinpehmeä Fox oli täytynyt lopettaa, suuri koira oli karannut sen kimppuun... Vanha Andrej eli ja voi hyvin, kun hän kuuli, että he aikoivat Helsinkiin, niin hän alkoi puhella siitä suomalaisesta rouvasta — »takaja haroshinkaja»! Mutta eivät nämä vieraat ensinkään halunneet nauttia mitään, he olivat päinvastoin tulleet pyytämään meitä hotelliinsa päiväl-

liselle. Ja he ottivat esiin tupakkansa, tarjosivat miehelleni ja sytyttivät paperossin itsekin, sekä herrat että naiset, ja kun huone oli sinisenään hienotuoksuista savua lausuivat he sydämellisesti: »Ah, kak zdez ujutno, ah dotska, Marja Adolfovna, tulkaa istumaan, mennään sitten yhdessä.» Mieheni esitteli herroille täysin levollisena kirjakaappiansa harvinaisuuksia. Ja siltä kulmalta katsoen kotiamme saattoikin näyttää kenelle tahansa. Mutta minua hävettivät pinnatuolit ja Teollisuuskaupan kansalliset huonekalut, jotka eivät ensinkään sopineet yhteen, ja minä käsitin, että nyt olisi ollut meidän vastavuoromme kutsua päivällisille nuo rakastettavat ulkomaalaiset. Enkä minä liioin tietänyt mitä pukisin ylleni, jos todella pitäisi lähteä näiden turkiskalleuksiin verhoittujen naisten kanssa hotelliin, minne ei meidän varoilla koskaan olisi voitu kutsua heitä.

Voiko ihminen viettää hauskaa iltaa, kun hän on loukannut omaa pesäänsä? Tunsin kipeää hellyyttä meidän kotiamme kohtaan juuri sellaisena kuin se oli. Omaistemme olivat luovuttaneet meille esineitä täynnä heidän elettyä elämäänsä ja se minkä itse olimme ostaneet, oli lunastettu varoilla, jotka olisi pitänyt oikeastaan käyttää välttämättömämpään. Tähän kiintymykseen omaa kotia kohtaan liittyi myötätunto kaikkia koteja kohtaan, jotka syntyvät niukoissa olosuhteissa eivätkä jaksaa tyydyttää omistajiensa turhamaisuutta ja kauneudenkaipuuta. Kaikki, mikä tässä suhteessa puuttuu, on tietysti oikeastaan ulkonaista ja se voidaan korvata sisäisillä arvoilla. Onneksi.

Eräänä iltapäivänä kun me tavallista rentoutuneemmin istuimme kotoisine vierainemme ja Euroopan kartta oli ollut tutkittavanamme puhelemassa ulkomaanmatkoista, soi ovikello ja kuka seisoikaan hengästyneenä edessäni, jollei kansalainen, jota hyvin suuresti kunnioitin, milteipä pelkäsin: Lucina Hagman. Mikäpä olikaan saanut hänet vaivautumaan ylös meidän jyrkkiä kapeita portaitamme kolmanteen kerrokseen?

En tuntenut häntä kuin nimeltä ja ulkomuodolta, mutta mistään hinnasta en olisi hänelle halunnut näyttää kotiamme siinä kunnossa, missä se nyt oli. En ennätänyt mitään järjestellä. Hän saisi nähdä tuhka-astiat,

puoleksi tyhjennetyt kahvikupit, lattiamaton laskoksissa, sohvatyynyt rypistyneinä ja päällepäätteeksi joutua tähän kauhistuttavaan savuun. En voinut avata ikkunaa — onneksi mieheni ja hänen vieraansa olivat vaistonneet tilanteen, kiirehtineet toiseen huoneeseen ja sulkeneet oven. Mieheni takki vaan oli jäänyt tuolinselustalle.

Hyvin nolona ohjasin vieraani sisään ja asetuimme istumaan. Suurta kunnioitusta nauttiva yhteiskoulunjohtaja, aikakauslehden toimittaja ja naisasian esitais-telija maassamme käänsi minuun viisaat kirkkaat sil-mänsä. Totisesti: hän tuli kuin toisesta maailmasta, puh-taasta, selkeäaivoisesta ja raikkaasta ja häneen täytyi tämän huoneen tehdä likaisen, tahmean vaikutuksen! Ei niin, että hän olisi näyttänyt mitään, mikä olisi antanut aihetta tätä uskoa, vielä vähemmin hän jotakin sinne-päin sanoi. Mutta koko hänen karun siisti ja tyylikäs ulkoasunsa, tuo hänen kirkas, älykäs katseensa asettivat minun omien silmienieni eteen kotini aivan uudessa ja oudossa valaistuksessa. Eivät minussa nyt herättäneet pahennusta eriväriset ja keskenään riitaiset kalustot, vaan likaisuus, jonka tupakansavu oli tänne syövyttänyt ja joka oli pesinyt joka esineeseen talossa, kankaisiin, seinäpapereihin, jopa minun vaatteisiini ja hiuksiinikin. Olimme päästäneet kotimme alennustilaan! Ja tämä juhlallinen ihmistuntija ja uusien sukupolvien kasvat-taja joutui sen nyt näkemään!

Hän puheli minulle levollisesti ja asiallisesti, kookas täyteläinen käsi pöydällä, jolta olin siirtänyt pois tuhka-kupit. Hän oli kuullut, että olin tutustunut Puolan suu-reen Eliza Orzeszkowaan ja pyysi minua tästä kirjoitta-maan aikakauskirjaansa. Tehtävä oli minulle tietysti kunniakas ja lupasin yrittää. Tämän jälkeen ei meillä enää ollut mitään puhumista enkä minä liioin milloin-kaan häntä uudelleen kohdannut.

Mutta tupakkarunous oli minun kohdaltani menettä-nyt viehätyksensä ja osittain viattomuutensakin ja minä yritin hyvin epärunollisesti laskea miten suuren loven tupakka vuodessa tekee miehen kukkaroon. Mutta tästä asiasta syntyi pitkiä keskusteluja ja sukuni hyvät mate-maatikot toistivat, että Bonsdorffien naiset aina ovat

olleet yhtä heikkoja matematiikassa kuin miehet ovat olleet eteviä.

Outo ja uusi asia alkoi nyt askarruttaa mieltäni: kodin kalustamiseen kuului kai myöskin sen hengen luominen? Kun ulkonainen kalustaminen saattoi olla niin tärkeä, että jonkin vierailun aikana oman kodin vaatimattomuus saattoi ujostuttaa asianosaista, niin johan nyt kodin sisäisen tilan hoidon täytyi olla paljon tärkeämmän. Mitä minä olin tehnyt sen hyväksi? Sisäisen kalustamisen täytyi tietenkin tapahtua sen mielialan kautta, joka kodissa vallitsee. On pidettävä huoli siitä, ettei puhumisessa ja tekemisessä tapahdu mitään luvatonta, sellaista, mikä rikkoo kodin kalleinta omistusta vastaan. Kallein omaisuus luonnollisesti on hyvä mieli. Siitä johtuu työn ilo, työkyky, seurustelun ilo ja myöskin yön uni. Niinhyvin kotiväen kuin vieraiden on alistuttava kotoisen rauhan suojelemiseen.

Vaan mitä minä ajattelenkaan! Vieraisille mensesämme emme lähde alistumaan minnekään päin. Me haluamme hauskan hetken ystävien parissa, jota hauskemman, sitä parempi. Kaikenlaista saattaakin juolahdattaa mieleen. Olen istunut käännöstyössäni väsymykseen asti. Se on vaikeaa työtä. Halusin nyt todennäköisesti päästä eroon raskaista ajatuksista ja pysähdyin tarkistamaan mitä oikeastaan olin ajatellut käännöstyöstä. Sehän on erinomaisen mieltäkiinnittävää. Joutuupa siinä tarkkailemaan oman kielensä sisäisiä arvoja ja mahdollisuuksia sekä punnitsemaan sanojen tehoa. Rytmien ja musikaalisen värityksen onnellinen tapaaminen tuottaa erikoista iloa. Niinpä käännöstyön ohella saattaa hioa ja kehittää omaa kieltään, kodin kieltä, isänmaan kieltä, joka on sen omalaatuisin ja kallein luomus.

Oli taas oltu ulkomailla ja nyt oli kotimme sijoitettu kivitaloon Eerikinkadulle. Oli koottu eri haaroilta uuden kattomme alle kirjoituspöydät, hyllyt ja soittokone ja mieheni on yliopistotoimensa ohella saanut Suomalaisesta Tyttökoulusta jonkin viransijaisuuden — palkka 150 mk kuussa —, josta olimme hyvin iloiset. Oppilaat olivat kilttejä lintusia, liiankin kilttejä. Eräänä aamuna kevättalvella kello seitsemän ilmestyi mieheni luokka

porraskäytävään oven taakse laulamaan. Emme olleet tätä kunnianosoitusta osanneet odottaa ja emännälle — pappilantyttyärelle — tietysti tuli kiire tarjota jotakin lapsille, joiden piti kahdeksalta olla koulussa. Oli mieheni nimipäivä, lapset olivat ottaneet siitä selvän ja nyt he säädyllyisesti hymyillen istuivat päivän sankarin työhuoneessa, odottaen tämän unikeon ilmestymistä. Tuli-han hän vihdoin ja vastaanotti luokkansa kukat. Ja keskustelun muodostivat sitten kysymykset ja vastaukset. Tässä herttaisten koulutyttyöjen ryhmässä näin ensi kerran Onerva L:n, jonka runoilijakohtaloita jouduin muuttaman vuoden päästä vähäksi aikaa seuraamaan, sekä Lempi T:n, josta yliopistossa tuli mieheni toimelias oppilas — hänen kanssaanhan me olimme kiinnittämässä uutimia vasta pystyynpannun slaavilaisen seminaarin ikkunoihin sekä keittämässä yhdessäoloissamme teetä meidän teekeittiössämme, jonka olin kotoa tänne kantanut. Slaavilainen seminaari oli silloin vanhassa puutalossa Hallituskadulla ja sinne astuttiin hyvin jyrkistä portaista. Vaaleakiharainen Lempi oli iloinen ja hauska ja istui alttiina ja eheästi luennoilla, jotka valmistivat hänestä venäjänkielen-opettajaa. Onervalla oli vaikeita ristiriitoja heti valkoisen lakin saatuaan — ja jo sitä ennenkin. Hänen lahjakkuutensa veti monelle taholle. Runoilija, muusikko, maalari ja näyttelijä hänessä taistelivat ylivallasta ja hänen kauniissa tummissa silmissään kuvastui Weltschmerz jo varhain. Vaikeaa oli häntä hänen yksinäisessä nuoruudessaan tukea tai antaa hänelle neuvoa — me olemme vaikeuksiemme suurina päivinä aina yksin.

Keväät toivat Helsingissä mukanansa sellaisia edelläkävijöitä kuin Rautatientorin tulviminen, Vantaan jäidenlähtö ja YL:n konsertti, vapunpäivästä ja muuttolinnuista puhumattakaan. Vanha vangittu Kluuvinlahti, mikä oli kahlehdittu Rautatientorin ja asemahuoneen alle, yritti puhkaista kuortaan ja päästä valloilleen. Ihmiset asettivat lautoja pitkinpoikin ja erikoisesti Villensaunan vaiheille asettelua suoritettiin huolellisesti, koska setä Topelius piti Villensaunan hotellia majapaikanaan. YL:n konserteissa kuultiin vanhat tutut lau-

lut, mutta usein oli uusiakin. Järkyttävän ihanan vaikutelman jätti J. H. Erkon »Se kolmas» runoon sävelletty — kaikkihan tiesimme sen omistetuksi hänen lahjakkaalle runoilija-veljelleen Eljas Erkolle, joka etelässä kuoli keuhkotautiin. Arvi Jänneksen Herää Suomi kuultiin innostuksella vailla vertaa ja toistettiin monet kerat. YL:n solistit olivat mielestämme nuoria leijonia. Meillä ei ollut lupa kukittaa heitä, mutta hengessä sen teimme. Erikoisesti muistan Pekka Jantusen, nuoren vaalean ylioppilaan, joka monet vuodet kauniilla äänellään hurmasi meitä, herttaisen ystävällisenä seisoen tutulla paikallaan kuoron eturintamassa, yllään nuhteen juhlapuku. Hänelle oli annettu lempinimi »Pessi» ja hän oli rakastunut Elliin, serkkuuni. Ellin mukana hän tuli meidänkin kotiimme. Ei voi ajatella avuliaampaa, ystävällisempää ihmistä kuin Pessi. Hän viihtyi erikoisesti taiteilijoiden ja kirjailijoiden parissa. Kukaan ei tullut yhdistäneeksi hänen lyyrilliseen persoonallisuutensa mitään ammattia. Täytyihän hänellä kai kuitenkin jokin tulolähde olla? Hän oli joka tapauksessa meidän kaikkien yhteinen lauluveikkomme, solisti kuoroissa ja serenaadeissa, edustajamme ulkomailla, Pariisia myöten. Kun Pariisissa näin Rostandin Cyranon ja siinä tuon suurenmoisen taiteilijaravintolan, missä hääri runoilijaravintoloitsija Ragueneau, johtui mieleeni Pessi. Jos Pessi olisi voinut avata ravintolan, niin hän varmasti olisi siellä ilmaiseksi ruokkinut nälkäisiä taiteilijoita, samalla itse kanniskellen kinkkuja ja kakkuja, eläen runon hengessä ja laususkellen puoliääneen omia runojaan ja suurten runoilija-asiakkaittensa säkeitä.

Olin pitkäksi aikaa kadottanut Pessin näkyvistäni — hän ei myöskään enää näyttäytynyt maineikkaiden mieskuorojen eturintamassa —, kun sattumalta poikkesin pieneen kenkäkauppaan City-pasaasissa. Kenenkäs näen siellä myymäläpöydän takana, jollen entistä vaaleakiharaista laulajapoikaa Pessiä! Ja penkillä seinävierellä istumassa useita hänen laulajatovereistaan, jotka olivat tulleet tarinoimaan ja siinä polttelivat paperossiaan.

Meidän jälleennäkemisemme oli liikuttavan iloinen. Ymmärsin, että Pessi Jantusella oli ollut vastoinikäymiä ja että hän nyt oli antautunut liikealalle ja möi jal-

kineita. Jokin alakuloisuuden häivä oli tullut ennen niin valoisiin kasvoihin. Hän näytti minulle kysymääni kenkääriä, erinomaisella eleganssilla pujottaen kengän kätensä yli ja herttaisesti hymyillen tarjoamaansa tavaraa kohden. Tuttavat, seurattuaan hetken kaupanteoamme ja nähdessään, että minun piti päästä penkille koettamaan jalkineita, lausuivat isännälle »terve terve» ja »terve mieheen» ja hävisivät, todennäköisesti tullakseen pian takaisin. Pari asiakasta kävi kysymässä jotta, jota ei ollut saatavana. Kengät eivät minullekaan olleet sellaiset kuin halusin, mutta päätin ne joka tapauksessa ottaa. Pessi, siroin liikkein, harjasi ne sulkaviuhkalla ja asettaessaan niitä kääröön kuiskasi, että antaa ne minulle sisäänostohinnalla. Kävin siinä ankarasti hänen kimppuunsa: kauppamiehen täytyy oppia kylmäksi ja asialliseksi, ei saa... ei saa heltyä harjoittamaan tällaista hyväntekeväisyyttä. Tästä asiasta riideltessämme ymmärsin, että hän oli joutunut maksamaan suurenpuoleisen takuun ja ... no niin ... Mutta hän oli nyt naimisissa. Hänen vaimonsa oli erinomaisen kaunis ja intelligentti ja hyvä. Kilpakosijoita oli ollut paljon ... Niin, kuinka Elli jaksoi? Hän oli mennyt naimisiin latvialaisen taiteilijan kanssa ja voi kai hyvin? Me yritimme vanhan ystävyysyden hengessä vielä kysyä jotakin tärkeää, mutta asiakkaita tuli samassa ovesta ja kauppias teki portailla minulle saman kauniin kumarruksen, jonka tunsin YL:n konserteista, kun solistille olimme osoittaneet myrskyisiä suosiota.

Sotatallena 1918, kun ruuanpuute Helsingissä ahdisti meitä kaikkia, kohtasin eräänä päivänä Vilhonkadulla Pessin. Hän astui kadun poikki sydämellisenä niinkuin aina ja heti kutsui minua ristiäisiin. He olivat saaneet kaksoset ja olivat molemmat nyt niin onnelliset. Ja kun he aikaisemmin olivat ottaneet kotiinsa pienen orvon ja kurjan lapsosen, niin niitä oli heillä nyt kolme. Muista ristiäisvieraista onnellinen isä mainitsi Eino Leinon sekä toisen Axelssonin pojista — toinen näistä laulajatovereista oli hävinnyt, pelättiin että hänet oli ammuttu. Tähän kutsuun liittyi vielä houkutteleva tieto, että rouva Jantusen oli onnistunut saada kermää ja kaikenlaista hyvää — hän oli niin erinomainen joka suhteessa! Mutta

hänen onnellinen miehensäkin esitti kehoituksensa sillä tavalla, ettei sitä voinut vastustaa.

Niinpä olimmekin sitten, kaikki kutsutut, koolla juh-lakodissa. Isä oli pukeutunut smokkiin ja valkoiseen kaulaliinaan. Eino Leinon tummansinisen ja jonkin ver-ran kuluneen puvun, samoin kuin toisten herrain arki-semmat asut, joutui huomaamaan ainoastaan isännän juhla-asun rinnalla. Nurkassa oli hyvin suuri peili, johon isäntä tuontuostakin katsahti. Pöydällä nähtiin houkuttelevana hyvin suuri kermakaakku sakariiniko-risteineen, punaisia täysinäisiä limonaadipulloja, ihania voileipiä ja oikeaa sokeria. Kaksosten äiti puetti vierei-ssä huoneessa pieniä päivän sankareita. Saattoi kuulla vähäistä itkunkitinaa. Eino Leino asettui keinutuoliin ja tuhlaili meille kaikille tuota valloittavaa hymyään, jonka hän oli vienyt läpi elämänsä monien vaiheiden. Hänen tuntui olevan uni. Silmät välillä sulkeutuivat ja taas yhtäkkiä avautuivat, kun keskustelussa vetosimme häneen. Istuimme, me muut, punaplyysillä päällyste-tyissä nojatuoleissa. Odotettiin pastoria. Puheltiin — ties mistä syystä — puoliääneen. Ei oikeastaan voinut-kaan noina päivinä keskustella muuta kuin puoliääneen ja aina samasta aiheesta. Keskustelimme siitä. Välillä joku ihmetteli, mistä oli voitu saada aikaan tällainen kermakaakku. Ja voileivät! Ja limonaadi! Kodin isäntää tuntui ilahduttavan, että huomattiin hänen vaimonsa aikaansaannokset ja annettiin niille arvoa. Nälkäinen helsinkiläinen totisesti ei muuta voinut kuin jo etukäteen nauttia siitä, mikä häntä odotti.

Nyt läksi isäntämme huoneeseen, missä pienokaisia puetettiin. He makasivat vanhempiensa vuoteilla kau-niissa, valkoisissa pitsipuvuissaan, jo valmiina kannet-taviksi kastetoimitukseen. Ikäänkuin vahingossa jätti isä oven tarpeettoman pitkäksi aikaa auki, ehkäpä hyvästä sydäimestä suodakseen meillekin tilaisuuden iloita kotoisesta onnestaan. Lasten äiti tuli meitä tervehti-mään. Ei ollut hänen miehensä turhaan häntä kehu-nut, hänen kasvonsa olivat suurten tummien hiusten kehystyksessä todella kauniit ja hyväntahtoiset. Mutta jonkin verran korpulentti hän oli — mahtoi olla hänelle itselleen vaivaksi. Aviomies, uteliaana odottaen minkä

vaikutelman me, hänen ystävänsä, saisisimme hänen rouvastaan, toisti kuiskaten: paljon oli kosijoita, mutta minä löin ne laudalta. Kaksoset jäivät kauniisti nukkumaan makuuhuoneeseen, pienen kasvattilapsen haki isäntämme käsivarrellaan meitä tervehtimään. Jonkin vieraan silmälasit säikähdyttivät häntä kuitenkin, niin että hän purskahti suureen itkuun. Eino Leino heräsi. Kodin isäntä katsahti peiliin, maiskutti sitten suutaan lapselle ja vei sen runoilijan eteen, joka väsyneesti leikitellen ojensi sille oikean kätensä. Tämän oikean kätensä hän kerran oli ojentanut minulle, kun hän nuorena ylioppilaana tuli meille.

Ovikello kilahti vaimennetusti. Pastori saapui. Nousimme kaikki.

Näin tänä sunnuntai-aamupäivänä Eino Leinon viimeisen kerran. Myöskin Pessin kohtasin viimeisen kerran. Talven tapahtumat kävivät täyttymystään kohden.

Mutta että Pekka Jantusen, hyväntahtoisen laulajapojan rouvalle vielä olisi tulossa niin hirvittäviä elämyksiä, sitä ei kukaan olisi voinut odottaa. Tulipalossa paloivat kaikki hänen lapsensa, sekä kaksoset että se kolmas, se orpo ja surkea, jonka aviopari oli ottanut kotiinsa. Kerran oli tämä laulajapoika lahjakkaana, luonnontiedettä opiskelevana ylioppilaana käyskennellyt kotiseutunsa metsissä keräten laukkuunsa kasveja. Laulun hurma oli temmannut hänet mukaansa — Lorelei, Lorelei!

Näin Eino Leinon tällöin viimeisen kerran. Ensimmäinen kerta oli silloin, kun hän veljensä Kasimirin kanssa vastaleivottuna ylioppilaana tuli kotiimme. Oli säteilevä kevätpäivä ja hän astui kuin aurinkovaunuissa kulkien, keskellä valoa, oikea käsi ojennettuna miestäni ja minua tervehtimään. Hän oli nopeasti kasvaessaan muodostunut ikäänkuin jonkin verran kömpelöksi, takin hiha oli lyhkänen niin että ranne jäi paljaaksi. Hänen kasvonsa olivat ainoa hyväntahtoinen hymy. Yksikään isä ei olisi voinut onnellisempana käydä ystävilleen näyttämään rakasta poikaansa ja ihmelastaan kuin Kasimir Leino tätä Einoa. Meillä vallitsi juhlallinen ilo.

Varsinainen seurustelumme tapahtui Eläintarhan Lin-

nunlaulussa, minne meidän täytyi edellisen asuntomme kylmyyden tähden ja muistaakseni myös ulkomaanmatkan tähden muuttaa. Maalaisia kun olimme, mieheni ja minä, iloitsimme suuresti siitä, että ympärillämme oli puita ja vettä. Lahtemme tosin ei ollut kirkasvetisimpiä ja vastapäätä kohosivat Töölön sokeritehtaan savupiiput. Mutta Eläintarhassa oli ihanteellisia kävelyteitä, Alppilan kallioilla, minne harvoin eksyi ihmisiä, saattoi uskoa olevansa kaukana sydänmaalla, jos vaan käänsi katseensa maaseudulle päin — toisella puolella kyllä oli täydellinen vastakohta, nimittäin kaupunki, mutta eihän se ollut ahdistavan likellä, päinvastoin hienotunteisen matkan päässä. Ja sehän oli Helsinki! Helsinki alkoi juuri tältä kalliolta käsin katsellen käydä minulle kotiseuduksi ja siis rakkaaksi. Minnekä minä oikeastaan enää olisin voinut kuulua, jollen Helsinkiin? Yliopisto oli se kultainen ankkuri, joka piteli meitä. Helsingin yliopisto oli jalo ja pelottavan juhlallinen laitos. Senaattintori Helsingissä oli kaunein paikka maan päällä. Täältä Alppilan kallioilta näkyi Helsinki, Suomen pääkaupunki. Ja toisella puolen oli Suomen hiljainen maaseutu, sen pyhä yksinäisyys, rakas yli kaiken. Tänne Eläintarhaan tunsimme alunperin juurtuvamme. Sanottiin, että Linnunlaulun huviloiden isännän kanssa jok'ikinen vuokralainen oli riitaantunut ja että mekään emme voisi kohotaloamme välttää. Mutta me päätelimme, että jos täsmällisesti maksamme vuokran ja käyttäydymme kiltisti, niin mitenkä riitaantuminen olisi mahdollista. Kaksikymmentä vuotta me täällä sitten asuimmekin, Eläintarhan 11:ssä neljä vuotta ja 10:ssä kuusitoista vuotta. Ja varmaan asuisimme vieläkin, jollei se ennustettu riitaantuminen sitten kuitenkin olisi tullut.

Näin pitkän ajan kuluessa se meidän kotimme henkinen muovautuminen, etten sanoisi »kalustaminen» sitten todella alkoi tapahtua. Oi, kuinka paljon täällä tapahtui!

Leino-veljesten pohjoisella kotiseudulla toimineet rautaruukit olivat luoneet sinne eräänlaisen romantiikan hohteen, joka askarrutti runoilijaveljesten mielikuvitusta. Ulkomaalaiset insinöörit ja mestarit olivat tuoneet tänne pitkien talvien pimeyteen oudot elintavat, helisevät huviajelut ja loisteliaat juhlat. Mutta

maa sulki uumenensa moiselta menolta, korpi otti takaisin hiljaisuutensa, ruukin herrat huomasivat, että rautaa ei enää ollut ja painuivat kauniine naisineen omalle maalleen. Näistä ja monista muista asioista riitti meillä puheenaihetta. Eino Leino luki mielellään ääneen runojaan ja puheli avomielisesti suunnitelmistaan. Talossa oli tietysti suuri juhla kun »Maaliskuun laulut» saapuivat.

»On raitis aamu, Palmusunnuntai,
ja ilma tuoksahtaa niin puhtahalta,
mut kylmä tuntu on sen tuoksullai —
on vielä talvi, viel' on talven valta.»

Näin luettiin tuon soman valkoisen runovihon ensi lehdeltä.

Veljekset asuivat äitinsä sisaren, neiti Kyreniuksen luona, jonka täysihoitolassa muutamat maalaispojat nauttivat hyvää huolenpitoa etäällä vanhemmistaan koulua käydessään. Ihailia täytyi tätä kaikkien näiden poikain, isojen ja pienten koulutätiä. Hän pani itsensä kokonaan alttiiksi. Saattoi tavata hänet palaamassa tori-ostoksilta ylivoimaisen painava kantamus kummassakin kädessä, kantamus, joka uuvutti häntä maata kohden, vuoroin toiselle, vuoroin toiselle puolelle, niin että selkä oli muodostunut kumpuraksi. Hänen haaltunut vaateuksensa oli loppuun kulutettu ja alati uudelleen eheäksi paikattu. Hän suoritti kotona kaikki mahdolliset tehtävät, vain joskus näin hänen apunaan pienen köyhän tytön, sellaisen, jonka tiukkaan, ohueeseen palmikkoon poikaviikari kurillaan tarttuu, vetäisee ja sitten karkaa tiehensä. Täti keitti ruoan, siivosi huoneet, parsi sukat, lämmitti huoneet ja nouti kotiin ruokatarpeet. Hyvyyden loisto, joka ei ole kotoisin tästä maailmasta, kaunisti hänen marttyyrin-kiitollisia kasvojaan. Kerran kun erään rikkaan tehtailijan rouva tuli meille pyytämään, että ottaisın hänen poikansa, suomenkielessä reputetun ylioppilaskokelaan meille täysihoitoon ja opettaisin hänelle »dendär förfärliga finskan», niin neuvoin häntä kääntymään neiti Kyreniuksen puoleen. Ties taivas, mistä tämäntapaiset rouvat yleensä lienevät saaneet päähänsä, että minun olemattomilla pedagogisilla lah-

joillani voitaisiin aikaansaada se ihme, mitä eivät vanhat kokeneet peruukit kahdeksan vuoden aikana olleet pystyneet heidän pojissaan esiin loihtimaan. Äidin mukana oli tavallisesti itse poikakin, tuo uhri, jonka päähän piti ahtaa hirvittävä suomenkieli, hän, jonka pahat professorit olivat reputtaneet. Ystävällinen äiti — keskustelumme kävi tietysti ruotsiksi — antoi minun ymmärtää, ettei maksusta ensinkään tingittäisi. Eräskin rouva sanoi sitten, heidän siinä istuessaan mieheni työhuoneessa ja minua tarkastaessaan: »Tror du inte, att doktorinnan Mikkola sku kunna lära dej finska?» Poika vaikenä hetken ja vastasi sitten punastuen: »Jag vet inte.» Neuvoisin taas näitä molempia kääntymään neiti Kyreniuksen puoleen. Pari päivää myöhemmin äiti vielä palasi meille, tällä kertaa yksinään. Ei neiti Kyreniuksen täysihoitola mitenkään soveltunut heille, »där va' ju alit så förfärligt fattigt». Silloin minua hirveästi suututti. Kysyin oliko hän nähnyt neiti Kyreniuksen kasvot? Saisi olla tällainen nuoriherra kiitollinen jos kerran päivässä saisi luoda silmänsä niin enkelimäisen kauniisiin kasvoihin. Ja nyt ei kannattanut tästä asiasta enää puhua.

Minä luulen, että Eino ja Kasimir Leino tiesivät, miten kallis lahja heille oli heidän äitinsä sisar. Oliko hän kerran antanut poikain kuolevalle äidille lupauksen hoiyata hänen poikiaan, vai mistä hän saikaan voimansa? Me emme mieheni kanssa käyneet ystäviemme Kassen ja Einon luona kuin aivan harvoin — siitä yksinkertaisesta syystä, ettei vieraanvarainen täti saisi meistä ylimääräistä vaivaa. Mutta kerran täti tuli keittiöstä, kun eteisessä puin ylleni päällysvaatteita, ja kiitti minua, kaksin käsin painaen kättäni, siitä, että »pojat» olivat »saaneet käydä meillä», kun tämä suuri kaupunki oli niin täynnä vaaroja.

En koskaan ollut ajatellut meidän seurusteluamme tältä kannalta. Se oli vaan tuottanut iloa molemmin puolin. Mutta en koskaan unohtanut tädin sanoja. Kuitenkaan en hiiskahtanut tästä kenellekään.

Seurustelimme siis usein meillä ja usein tavaten toisiamme muualla, populaarissa, teatterissa, Kaunokirjailijaliiton kokouksissa. Otto Manninen, Ilmari Kianto ja

Larin Kyösti olivat saaneet valkoisen lakkinsa ja liittyneet Linnunlaulun runoilijapiiriin. Meillä oli hauska parveke, jolla istuskeltiin kunnes routa ajoi meidät sisäpuolelle. Soitin siihen aikaan kannelta. Sen oli Pekka Halosen veli, Antti, tehnyt. Se oli samanlainen kuin se kannel, jolla näiden taiteellisesti niin lahjakkaiden lasten äiti oli suuressa vanhassa, himmeässä kotituvassa illoin soittanut heidät uneen. Tein intohimoisesti käsityötä. »Suomen Käsityön Ystävät», jonka johtokuntaan kaupungin edustavimmat suomalaiset rouvat kuuluivat, teetätti korutöidensä mallit suurilla taiteilijoilla, ja tätä hienoa kansallista käsityöliikettä oli velvollisuuskin kannattaa. Tietysti nämä käsityöt tulivat kysymykseen vain juuri näin seurustelun ohella. Samalla saattoi kuunnella runoja, pohtia kirjallisia kysymyksiä ja puhella kaikenlaisista pikkuasioista. Otto Manninen oli ystäväpiirimme älyniekka, hän pyöräytti hauskoja, humoristisia tai suolaisia sukkeluuksia iloisissa riimikarkeloissa loputtomista varastoistaan. Usein hän silmänleiskahdukseksi tai sanasutkauksella piinasi lyyrillisen herkkää Suomussalmen papinpoikaa, jota me itse asiassa kaikki hellimme hänen sydämensä hyvyyden, hänen kipeän lemmenkaipuunsa ja uskollisen ystävyytensä tähden. Kirjojemme ilmestymistä, jota me jokainen olimme kuumeisesti toivoneet ja odottaneet ja ystäväpiirissä kaikin puolin esirukouksillamme valmistaneet, seurasi arvostelujen ilkeä odottaminen. Ja tietysti ne tavallisesti eivät koskaan tehneet meille täyttä oikeutta. Onko yleensä missään milloinkaan ja koskaan nähty oikeamielistä arvostelijaa! Kerran muistan tällaisessa yhteydessä jokaisen lausuneen mielipiteitä yleisöstä ja arvostelijoista. Eino Leino istui mieheni kirjoituspöydän ääressä lukien korrehtuuria, jalat poronnahkamatolla, ja örähti sieltä: »yleisö — yleisö on puudeli, puudeli pysyköön matolla, kiittäköön onneaan, jos sitä taputetaan päälle!» Kerran kuutamolla, kun Eläintarhan kasvihuoneen lasikatto kimalteli taivaankaaren väreissä ja me parvekkeelta hiljaisessa hartaudessa ja hiukan viluisina seurasimme Töölön lahden kokoontumista jäänitteeseen, aloimme kuvitella, mitä tuon välähtelevän lasikaton alla oikein tällaisena ensimmäisenä pakkasyönä tapahtuisi,

muistimme Garshinin kauniin novellin, Attalea princeps, jossa kuvataan palmupuun ylpeää vapaudenkaipuuta lasikattovankilan alla. Palmupuusta oli kirjailija tehnyt oman kansansa kaipauksen tulkin. Vaikenimme, jokainen ajatteli omia ajatuksiaan ja takoi omia vapaudensäkeitään.

Taisi olla niin, että aikana, jolloin naiskirjailijoita oli vasta vähänpuoleisesti, jokaisen uuden ilmaantuminen julkisuuteen oli tapaus. Kun hänellä arkipäivien pimenossa oli vielä monta ikävöitsevää kirjailijasisarta, niin nämä usein, vaikka täysin tuntemattominakin, turvautuivat häneen ja pyysivät häntä auttamaan salaisesti kirjoittamiaan tuotteita ihanaan julkisuuteen. Vastauskirjeitten kirjoittaminen vei paljon aikaa eikä käsikirjoitusten lukeminen suinkaan vähemmin. Näiden arvosteleminen oli hyvin vaikeaa. Helposti sai siinä kateellisen ihmisen nimen. Tuollainen uusi nuori kirjailijatar oli ärsyttävä ilmestys. Haluttiin nähdä hänen työpöytänsä ja pyydettiin hänen poissaollessaankin päästä hänen kotiansa katsomaan. Pikkutyöt piiloutuivat Eläintarhan kallion taakse odottamaan, saadakseen nähdä hänet itsensä, kun hän lähti liikkeelle. Sitten he toivat muisto-albumejaan ja pyysivät niihin värssyjä.

Kaksi huomattavaa nuorta runoilijatarta oli näinä aikoina kehkeytynyt kevääseensä ja minäkin pääsin osalliseksi heidän luottamuksestaan. Hilja Haahti ihasutti erikoisesti Kasimir Leinon. Hän otti kotiin hänen käsikirjoituksiaan ja halusi persoonallisesti tutustua tähän kirkkaaseen ja puhdashenkiseen sieluun. Jotain nunnamaisen kaunista oli Hilja Haahdessa, kun hän minulle kertoi kihlauksestaan ja siitä suuresta vastuunalaisesta tehtävästä, mihin hän kävi antautumaan jalon leskimiehen vaimona ja nimenomaan hänen pienokaisensa vaalijana. Kasimir Leino kohtasi meillä Hiljan ja keskustelu koski tulevaa runokokoelmaa.

Onerva, jonka olin nähnyt pikkutyttönä mieheni tyttökoululuokan laulutervehdyksellä, tuli nyt ylioppilasneitona ja valmis runovihko-käsikirjoitus laukussaan luoksemme. Kun katsoin itseni täysin kykenemättömäksi olemaan neuvonantajana näin kypsyneelle — ja ongelmallisluontoiselle — runoilijattarelle, pyysin paikalle

kokeneen virkaveljen. J. H. Erkko, tuo hyväntahtoinen kunnianmies ja ainaisessa Aino-kaipuussaan kulkeva-
nen, kohtasi Onervan meillä ja otti punastuvan neidon
kädestä asiallisesti, joskaan ei vailla sitä hellyyttä, millä
ikään ennättänyt urho käy osoittamaan ritarillisuuttaan
varhaiskypsälle runoilijalapselle, käsikirjoituspinkan ja
selaili sitä ujon ystävällisesti. Jätimme heidät kahden,
vaikkemme suinkaan sulkeneet heitä minkään ovien
taakse. J. H. Erkolla tuntui olevan suuri tottumus.
Hyvin pian oli hän ottanut nuoren neidon suojelukseensa
ja antanut hänelle kirjailijanimenkin: L. Onerva. Erkko
otti tätä nimenantotoimitusta suorittaessaan taskustaan
muistikirjan, repäisi siitä lehden ja paremmaksi vakuu-
deksi kirjoitti: »L. Onerva». Vielä hän arvaili voivan
käydä niinkin, että yleisö rupeaisi käyttämään nimi-
tystä »Lonerva». Mutta eihän se olisi hullumpaa. Asian-
omainen ei tähän osoittanut vastahakoisuutta, joskaan
en voinut huomata hänessä erikoista innostustakaan
uuteen nimeensä. J. H. E:lla oli ehdotus, että salattai-
siin — ainakin aluksi — uhmamielisten runojen tekijän
olevan nuoren neitosen. Tällainen yllätys saattoi olla
sekä yleisön että kustantajan kannalta mukava. Luul-
koot nyt, että runojen sepittäjä on mies. L. Onerva, lah-
jakas runoilijanuorukainen.

»Soi sielussa nyt,
soi kielet hämärät, kummat,
epäsoinnut suuret ja tummat. —
Ne ilkkuvat entistä sydämeni kieltä
ja entistä selvää ja kirkasta mieltä,
ne särkevät entisen totuuden kuvan
ja hyvään ja pahaan ne antavat luvan . . .

Tai:

»Näin sanotaan:
Se on suurta kun sankari voittoon käy
ja sotainen kunnia soittaa!
Ma sanon vaan,
että suurempi vielä se suuruus lie,
kun heikko voittonsa voittaa.»

Niin, hyvinhän näitä sointuja saattoi uskoa miehen näppäilemiksi!

Meitä huvitti Erkon ovela temppu ja jokin ilta vietettiin iloisesti arvailemalla mitä nyt seuraisi. Runoilijatar itse, hento virpi keskellämme, oli voittanut meidän sydämemme ja me paloimme halusta olla hänelle hyödyksi. Olisi jännittävää nähdä mitä yleisö ja arvostelijat sanoisivat, kun tuon miehisen salanimen takaa loistavan Mona-Lisa-katseensa nostaisi herttainen tyttölapsi. Onerva yllätti pienen salaliittoutuneen ystäväpiirinsä kauniilla joululahjoilla: oli keinutuolimatto, oli sohva-tyyny ja oli kirjoituspöytämatto. Ja tietysti jokainen saimme hänen kirjansa. Kaunis pienikokoinen vihko, johon Albert Gebhard oli tehnyt päällyslehden ja eri osastoihin kuuluvat kuvat, sensuurin hyväksymä 1904.

Kaunokirjailijain yhtymän perustamisesta oli ystäväpiirimme kesken jo puhuttu vuosikausia. Kasimir Leino, joka piti lukua kaikesta mitä muualla sivistysmaissa oli ja mitä tuli olla meilläkin, oli jo hengessä kalustamatin kirjailijaseuramme kokoushuoneiston. Piti olla tärkeimmät kirjalliset aikakauskirjat, etenkin ranskalaiset, arvokkaat nahkahuonekalut, niin että saattoi ulkomalaisenkin kirjailijan viedä vieraakseen. Oli hyvä jos huoneisto saataisiin talosta, missä oli ensiluokan kahvila. Ystävämme A. V. Koskimies toi kerran laukussaan toisten tähän tapaukseen verrattavien yhdistyksien sääntöehdotuksiakin nähtäväksi. Pidettiin tärkeänä, että neuvoteltaisiin, tai ainakin asia esitettäisiin »Pohjan piltille». Tarkoitettiin Pohjan piltin tekijää itse Yrjö Koskista, ei enempää eikä vähempää. Kevät kuitenkin kului eikä asiasta tahtonut tulla valmista. Kylmetyin, mielihahakseni, jouduin vuoteen omaksi enkä voinut olla perustavassa kokouksessa.

Mutta rakastettava tohtori Koskimies, jolle hänen lähin toveripiirinsä oli antanut hyväilynimen »Valdus», nimitti minua tästäpuoleen »Kaunokirjailijaliiton nuorekkaaksi äidiksi» ja hänen mielisuosionsa tuotti minulle monenlaisia luottamustehtäviä ohjelmallisissa kokouksissamme. Kun tuo toivottu ja suunniteltu oma-kokoushuoneemme vielä oli varsin etäinen unelma, niin kokoonnuttiin milloin missäkin ravintolassa keskikaupungilla,

paitsi jonkin kerran kevät- tai syyspuoleen, jolloin oltiin Kaisaniemessä. Tämän vanhan historiallisen ravintolan »Meripaviljonki» oli erittäin runollinen ja haluttu paikka.

Kävimme hartain pyrkimyksin valmistamaan ohjelma-iltojamme. Juhlallisimmin suhtautui asioihin tohtori Koskimies. Piti syntyä jotakin kansallisesti suomalaista. Kasimir Leinolla oli esikuvia Wienin-matkoiltaan. Ohjelmaamme kuului myöskin tee- tai kahvipöytä. Tähän yhteyteen edellytettiin »kaunokirjailijaliiton nuorekkaan äidin» huolenpitoa. Hän oli luottamustehtävästä salaisesti aikalailla mielissään, mutta huomasi pian, ettei emännöiminen täällä ollutkaan yhtä yksinkertaista kuin kotona. Joka halusi punssia, viiniä tai muuta senkaltaista, saattoi tilata sitä omaan laskuunsa. Tämä tuntui »nuorekkaasta äidistä», joka oli raittiusihminen, vastenmieliseltä. Mutta siitä ei auttanut hiiskahtaakaan. Josakin yhteydessä korkeintaan joutui lausuneeksi, että eikö näin korkean hengenväen yhdessäoloissa pitänyt vallita niin korkean ja henkevän mielialan, että aineellinen puoli kävisi sivuseikaksi. Seurasi tämäntapainen huomautus: suomalainen ei ole seuraihminen, tiedetään hän se, ei siitä tule mitään. Joka tapauksessa odotin jännityksellä ja suurin toivein kokousta ja sittemmin kokouksia.

Ja nyt kohooa silmiini tämäntapainen muistikuva. On syksy, on ilta, esplanaadin puut ovat kellastumaisillaan. Kokoushuoneessamme palaa iso, monihaarainen katto-kruunu. Kahvipöytä upeilee edessämme, pianiinon kansi on auki. Vasemmalla puolella huonetta istuu pitkä rivi naisia, yllään tummat, hyvät vaatteet, heidän vakavasta joukostaan loistaa huvitettuna Alli Nissisen pyöreät, hauskat kasvot. Hän on lasten maailmassa ihailtu kirjailija-täti ja tiedetään hänen suunnittelevan omalaa-tuista opetusmenetelmää pienokaisiamme varten. Miltei koko tämän arvokkaan kuulijakuntarivin muodostavat nuoret tiedon- ja taidonhaluiset, kaikelle kauniille alttiit opettajattaret. He, jotka nousevalle nuorisolle, kansalle kasuavalle välittävät kirjallisuuden tuntemusta, ovat tietenkin tulleet tänne itse kirjojen tekijöiden pariin, siis kirjallisuuden voimanlähteille, kerrankin itse

saadakseen jotakin, he, joiden aina täytyy antaa! Heidän nuorilla kunnollisilla kasvoillaan ei mikään tunnu liikahtavan. Ainoastaan Alli Nissinen loistaa kuin syyskesän kuparinvärinen kuu, joka viekoittelee kansaa kuisuttelemaan. Allikin yrittää ja hetkittäin onnistuukin. »Miesten puolella» näen tuttujen runoilijoiden joukossa Paavo Cajanderin jylhän komean hahmon, toimeliaan J. H. Erkon, teollisuuskaupan johtajan Otto Thylinin, rakastettavan rauhallisen Vilho Soinin ja useita muita sekä kirjailijoita että asianharrastajia, mutta ennenkaikkea hienostuneen ja eleganttiin smokkiin pukeutuneen Jalmari Hahlin. On ollut sanaa, on ollut soittoa. Sääkähtyneenä seuraan Paavo Cajanderin kotkankatsetta, joka ei tunnu lempeydellä mittaavan illan aikaansaannoksia, hän katsookin kelloa ja näyttää aikovan lähteä, mutta ei sentään lähde — onhan tässä pian väliaika ja kahvitarjoilu.

Tunnen, että nyt pitäisi tapahtua jotakin repäisevää, joka auttaisi älyniekkojen mielialan niille kuuluviin korkeuksiin. Tohtori Koskimies tulee minua kohden ja minä käyn nopeasti häntä vastaan. Me vaihdamme tilanteesta jonkin sanan. Kasimir Leino astuu hymyillen naisten puolelle elävöittääkseen sitä ja siellä lausutaan julki vilpitön ilo siitä, että tämä yhdistys on perustettu. Jokainen haluaa heti liittyä sen ulkojäseneksi, jos siihen vaan on lupa. Alpo Noponen painaa edesikäyville johtavan seinäkellon nappulaa — mitä ne nyt siellä kuhustelevat! Tohtori Koskimies lähestyy Jalmari Hahlia, tarttuu hänen käsivarteensa ja lausuu hiljaa: »soita jotakin, Hahl, mutta jotakin hauskaa!» Tohtori Hahl on hiukan vaivautuneen näköinen, vastaa kuitenkin ystävällisesti: »minähän jo soitin, mahtaisiko yleisö edes haluta kuulla lisää, eikä minulla ole mitään 'hauskaa'». »Emmekö voisi yhdessä laulaa vaikkapa 'Honkain keskellä' tai 'Kuule kuinka soitto kaikuu'», ehdottaa tohtori Koskimies, »että päästäisiin oikeaan vireeseen». »Mutta ei minulla ole niihin nuotteja, ei minulla ole muuta kuin Chopinia.» Samassa laukeaa odotuksen pingoittunut jännitys, suuret tarjottimet purjehtivat korkealla edesikäypien kämmenten varassa huoneeseen ja sijoittuvat pöydälle. Kaikki nousevat, seuraa hetki, joi-

loin »Kirjailijaliiton nuorekkaan äidin» tulisi opastaa yleisö pöydän nautintojen ääreen. Ei se ole niin helppoa, kaikki odottavat, että arvokkaimmat aloittaisivat. Mutta kutka tässä ovat arvokkaimmat? Kahvi jäähtyy! Paavo Cajander astuu juhlallisesti kursailevien naisten ohitse ovelle ja häviää. J. H. Erkkö yrittää tuoda häntä takaisin, mutta epäonnistuu. Ei kuitenkaan enää tunnu niin raskaalta. Ihmiset alkavat löytää toisensa. Koreat tupakkakiehkurat nousevat kahvikuppien äärestä kattoa kohden. Jotakin kirjoitetaan kirjoituspaperiarkille. Tohtori Koskimies kilistää kahvikupin laitaan:

— Pyydän arvoisaa yleisöä asettumaan paikoilleen. Saamme kuulla esitelmän »Suomalaisuudesta Fredrik Cygnaeuksen runoudessa».

Muitakin iltoja nousee silmien eteen, kun ajattelen Kaunokirjailijaliiton ensi aikoja. Täytyy tunnustaa, etteivät suomalaiset ole seuraihmissiä. Tullaan kuulemaan valmista, kukaan ei tuo mukanaan sitä hengen yhteis-evästä, joka ravitsisi yhteisolon rattoisuudeksi. Erikaisesti muistuu mieleeni eräskin kevätkesän ilta Kaisanien meripaviljongissa. Nuori Elli Rängman oli saatu siksi illaksi soittamaan. Santeri Alkio oli saapunut Pohjanmaalta ja otti ensi kerran osaa tämän uuden, kirjailijain oman yhdistyksen tilaisuuteen. Hän oli nähtävästi odottanut tästä illasta — niinkuin koko yhdistyksestäkin — hyvin paljon. Elli Rängman istui pianon ääressä — meripaviljongin loppuun kulutetun soittokoneen — odottaen että hänelle annettaisiin merkki, milloin hänen tulisi alkaa. Yrjö Veijola — muistaakseni se oli hän — luki omia runojaan. Hän teki sen kauniisti. Kukaan ihminen ei kuitenkaan näyttänyt häntä kuuntelevan. Ulkona kukkivat tuomet ja toukokuun taivaan punerus hehkui huoneeseen. Kirjailijaliiton »nuorekas äiti» oli kuin tulisilla hiilillä. Kokouksia ei nähtävästi pidä panna toimeen näin myöhäiseen vuodenaikaan, sillä kaikki tahtovat silloin olla ulkona. Tuntui hyvin painostavalta. Elli Rängman alkoi soittaa. Chopinia hänkin. Hän esitti vielä toisen kappaleensa. Aito taiteilija hänessä jaksoi hetkeksi murtaa sekä pienen kuulijakunnan hajamielisyyden että loppuun taotun pianinoraukan kykenemättömyyden. Santeri Alkion kuolemanva-

kaat, kauniit kasvot seurasivat nuorta taiteilijatarta herkeämättä. Halusin ylen mielelläni uskoa, että tästä numerosta sai korvauksen illan mahdollisista pettymyksistä. Heti kun taiteilijatar oli suorittanut urakkansa, hän nopeasti kokosi laukkuun vähäiset tavaransa ja teki lähtöä. Riensimme Kasimir Leinon kanssa häntä kiittämään ja pyytämään, että hän jäisi. Mutta ei hymyn häivääkään ollut hänen kasvoillaan, kun hän poikamaisen reippaasti, peräti meihin kyllästyneenä sukelsi päällystakkiinsa ja läksi.

Vaihdoimme Kasimir Leinon kanssa jonkin huolestuneen sanan senjohdosta, että Alkio ensi kerran oli joukossamme ja että hänellä näytti olevan suorastaan ikävä. Jotakin täytyi tehdä, ettei hänelle jäisi varsin huonoa muistoa. J. H. Erkkokaan ei nyt ollut täällä. Mitä tässä sitten saattoi tehdä? Hänhän oli raittiusmies... »Mene nyt hänelle pitämään seuraa.» Tunsin Pohjanmaan kuuluisan kirjailijan syvän, ehdottoman katseen alaisena olevani varsin vähäarvoinen ja päättelin, etten kelpaa Kirjailijaliiton toimihenkilöiden joukkoon.

Mutta pysyin sellaisena kuitenkin monet vuodet. Kun mieheni kanssa kävelimme kotiin Töölönlahden ratapengertä, niin mieheni lohdutteli minua tähän tapaan: ei pidä uskoa, että meillä aina on ikävä, vaikka me istumekin äänettöminä. Me kuuntelemme sanaa ja musiikkia ja ajattelemme omia suomalaisia ajatuksiamme. Me olemme filosofejia.

Tämä oli veristä leikintekoa intelligenssi-yhtymän toimihenkilölle, jonka velvollisuuksiin juuri kuului henkevän seurustelun aikaansaaminen ja ylläpitäminen. Saattoiko väittää, ettei ikävystyksen märkähattu karjapaimen ollut kutsumattomana vieraana hiipinyt kokoushuoneeseemme? Ja juuri tästähän me halusimme eroon. Toisiamme me etsimme. Emmekä me löytäneet tietä toistemme luo. Ilon humaltumista ajoimme takaa, jotta tuntisimme nuoruutemme ja kykymme nuoruuden tekoihin. Emmekä me tavanneet sitä omasta itsestämme. Kyllä se meissä oli, mutta tarvittiin viinan voimia irroittamaan se ytimistämme.

Eikö sitten suomalaiseen kotiinkaan voinut ajatella välitöntä vakautunutta seurustelua ilman noitajuoman

apua? Onko meidän veremme niin sakeaa, ettei se selkene vähemmällä? Onko meidän henkemme niin matala, ettei se jaksa nostaa meitä suvillemme? Ovatko sitten esimerkiksi meillä, mieheni ja minun kodissa vietetyt yhdessäolon hetket olleet ikäviä? Olisivatko ne olleet hausکمpia — ja ennenkaikkea kauniimpia —, jos pöydällämme olisi ollut »Gottes zu Wein gewordne Sonne'a» ja tähکäpäittemme viinaksi tullutta väkevyyttä? Joudun taasen kerran — ah kuinka monennen! — selvittelemään itselleni väkijuomakysymystä. Kuinka kipeästi suuri sisaremmen Minna Canth onkaan tuntenut viinan tuottaman rumuuden, häpeän ja kurjuuden! Ja kuinka järkyttävän saarnan hän onkaan meille antanut. Mutta tietäisin mielelläni onko yksikään hänen ihailijoistaan luopunut »viattomasta» viinilasistaan — tai viinapikaristaan — veljensä tähden, jolle ensimmäinen lasi voi olla johdatus onnettomuuteen.

Kukaan ei ole joutunut viinapaholaisen pauloihin paitsi tämän ensimmäisen lasin kautta. Ensimmäinen lasi on portti. Emme koskaan tiedä, miten kauas kunkin kulkijan pohjavirrat häntä vievät. Punainen piru istuu kohtuuden rajalla ja pitää huolen siitä, ettei lystin vietti vaivaisen syntisen sisuksissa ehdy. Hihhei, annetaan rajan liukua ja läikkyä! Raskasveriset pohjoiset kansat ovat alttiita ylittämään kohtuuden rajan. Sillä ilon heltiäminen on niille työläämpää kuin etelän kansoille. Miten mahtaa olla eskimoiden laita? Mutta heillä raukoillahan ei liene viljapeltoja, joiden kalliista tähکäpäistä voi tehdä viinaa. Eikä heidän kansallinen omistuksensakaan liene valloittajille niin houkuttelevainen kuin etelän luonnonrikkauksien keskellä asuvien kotoiset tienoot. Kun valloittaja haluaa päästä käsiksi troppiinkin alkuasukasheimoon, joka apinoidensa kanssa kaikessa rauhassa hauکkaa banaaneja suoraan puista, niin se vie hiljaisiin ruokomajoihin euroopantuliaisiksi alkoholien kulttuurikukkasen. Ja jo hihkuvat mustat pojat pirun ympärillä: he ovat saaneet uuden jumalan, joka vaatii heiltä hengen. Ja vie sen myös. Kerralla. Tai vähitellen.

Aivan niinkuin se vaatii meiltä. Ja vie sen myös. Otammeko, me ihmiset, yleensä varteen toisten koke-

muksia? Tuskin. Me tahdomme itse kokea kaikki, vaikka me tietäisimme, että lukemattomat kanssaihmisemme ovat sitten taas kerran kyseenalaisissa tapauksissa ajaneet karille. Tapahtukoon onnettomuus tuhannen kerran, niin se meidän kohdaltamme on uusi ja siinä on uutuuden viehätys. Kansatkaan eivät ota varteen historian varoituksia. Koira on meidän jalo ystävämmme, mutta se ei suvaitse, että sitä syödessä häiritään. Me emme suvaitse, että meille tullaan määräämään mitä me saamme syödä ja juoda. Tällä kohdalla kohoaa jyrkkä vastustus. »Moi mème» tässä määrää.

Olimme viettäneet Kirjailijaliiton yhdessäolon Ylä-Opriksessa. Eräs nuori kirjailijapoika oli astunut joukkoomme hiukan iloisella tuulella ja kun hän nyt pitkin iltaa tilasi lisää ja lisää, niin hänen tuli uni — ei mitään sen pahempaa. Ja uninen runoilijapoikamme torkkui viattomana, joskin jonkin verran kalpeana, tuolillaan kahden neitosen välissä, kunnes yhtäkkiä horjahti toisen syliin ja siitä lattialle. Tälle nuorelle veljelle ilmaantui heti vierelle vartija, joka johdatti hänet ulkoilmaan ja jäljetkin tapauksesta poistettiin nopeasti. Ikkunat olivat auki ja kevät oli puistossa, ja hymyllä kuitattiin koko juttu. Hymy karehti huulilta huulille. Asia ei ollut minkään arvoinen.

Mutta olipa yksi joukossa, joka teki kärpäsestä härän. Ja hänen muotonsa kävi mustaksi ja murheelliseksi ja hän näki silmissään tuskallisia muistinäkyjä ja kuuli syyttäviä huutoja syvyyksistä. Ja hänen silmiensä eteen ilmestyivät Kaarlo Kramsu ja Aleksis Kivi ja joitakin muita, jotka olivat kuin varjoja vain. Leino-veljesten hyvä tätikin muistui mieleeni. Minun oli vaikea olla. Kokouksen päätyttyä lähti Eino Leino, niinkuin niin monet kerrat ennen, minua saattamaan kotiin.

Keskellä Rautatientoria, jonka taustalta näkyi Kaisaniemen vihanta ja jonka kivityksellä kuului vain jonkun harvan kulkijan koronkapse, sanoin jotakin siihen suuntaan, että pitäisi tehdä jotakin tuon runoilijapoikasen puolesta... jos hänellä olisi... Jos sattuisi olemaan jokin vaarallinen verenperintö. Mainitsin Kramsun ja Aleksis Kiven. Olin kerran musiikkihurmiossa säveltänyt Kramsun

»Niin musta, niin synkkä yö syksyinen lie,
mut synkempi vielä on eloni tie...»

Olisiko runoilija tuntenut tätä epätoivoa alkoholiorjuuden tähden? En tullut ajatelleeksi, että koskettaisin ärsyttävään kohtaan. Eino Leino vaikenä. Minäkin vaikenä. Tornikello löi puolikahdentoista lyönnin.

Silloin tapahtui jotakin odottamatonta. Eino-ystävä, meidän kaikkien »pikkuveli» puhui minulle outoja sanoja, äänellä, jota en tuntenut, mielestä, joka oli minulle käsittämätön. Hän puhui aika kauan eikä ottanut lukuun sovittavia ja selittäviä huudahduksiani. Minun täytyi alkaa käsittää, ettei hän lainkaan hyväksynyt minun kantaani, mies ei siedä minkäänlaista holhoamista, jos hän haluaa itsensä tuhota, niin hänellä on siihen valta. Hän itse määrää, minkä kohtalon valitsee, kenenkään ei ole siihen sekaantumista.

Hänen sanansa olivat kovat ja jyrkät, eikä hän lainkaan suostunut vastaamaan, kun koetin pyytää selitystä, miten olin häntä loukannut. Erosimme siinä keskellä toria, hän meni omaan suuntaansa, minä otin ajurin ja läksin Eläintarhaan.

En voinut käsittää tätä tilannetta. Ehkä kaikki olikin pelkkää leikintekoa? Vai olisiko jokin liikapisara jalojuomaa tehnyt hänellekin tepposiaan? Mieheni käski minun nukkua, huomenna on poika täällä ja kaikki ennallaan. Mutta poika ei tullut eikä hän tullut seuraavanakaan päivänä. Sitten hän tuli yhdessä Kasimirin kanssa. Eikä Rautatientorilla tapahtuneeseen kohtaukseen kajottu sanallakaan. Siihen ei koskaan kajottu. Koetin selvittää tapahtunutta itselleni ja tulin lopulta siihen johtopäätökseen, että Eino Leino oli mahtanut epäillä itseään meidän kodissamme uhkaavan jonkinlaisen holhouksen ja päättänyt kerta kaikkiaan vapautua siitä. En tiedä olinko käsittänyt häntä oikein. Muistui mieleeni Franz Grillparzer, jolle sisäinen vapaus oli niin kallisarvoinen, ettei hän sen menettämisen pelosta mennyt naimisiin ainoan rakastettunsa kanssa. Kuitenkin olin itse puolestani tämän jälkeen varovaisempi. Ulkomaanmatkat ja uudet ystävyysuhteet avasivat etäisyyksiä välillemme. Kun Eino Leino sittemmin oli koh-

dannut komean Freyansa, toi hän hänet meille ja syntyi-hän meidän välillemme jonkinlainen ystävyys-suhdekin, vaikka, totta puhuen, kaunis Freya tuntui tulleen jouk-koomme kuin toisesta maailmasta, emmekä me tosis-samme käsittäneet kuinka meidän suomalainen Eino Leinomme voisi hänen vierellään elää elämänsä. Kun niihin aikoihin helsinkiläisten kesken huolestuneesti pu-heltiin poetamme vireästä Bacchuksen palveluksesta, niin kiinnitin suuria toiveita morsiameen ja oman kodin ankkuroivaan voimaan. Istuimme kerran Feyan kanssa penkillä Kaisaniemessä »Vapaamuurarin haudan» tie-noilla, kun sitten kainosti lausuin julki iloni siitä, että ...

Freyan koko uljas olemus sävähti ja hänen suunsa nauroi, kun hän nosti oikean kätensä, jonka hän oli muo-dostanut kuin laakeaksi shamppanjalasiksi, piteli sitä ylhäällä ikäänkuin jonkin elämän hurmalle osoitetun puheen yhteydessä, vei tämän kätensä maljan sitten likemmä huuliaan ja ravisti päätään. Hän oli kuin räis-kyvä bakkanti, joka valmistuu tanssiin.

Mutta minä tunsin tämän elämänhurman rinnalla koko harmaan köyhyytteni, köyhyyden, johon olin kyt-ketty hamasta syntymästä kuolemaan asti sen myötä-kärsimyksen kautta jota tunsin kaikkia kärsiviä kohtaan, niinhyvin niitä, joita sanotaan ihmisiksi kuin niitä, joille me olemme antaneet nimen eläin.

Kärsimys on minulle annettu, mutta ei voimaa auttaa.

Kuinka vaikea luotava ja kudottava onkaan elämän kangas! Kuinka moni kykenee vetämään sen loi-met alusta alkaen ja loppuun asti niin taiten, etteivät langat katkeile ja sotkeudu ja lopulta ole pelkkää silp-pua! Monelta on elämä sillä lailla sotkeutunut.

Paljon olisi meillä oppimista jo vanhanajan mestari-kankureiltakin, jotka kutoivat kartanonemännille hei-dän kotoisten pellaviensa kuiduista sellaisia taitotöitä, että sadan vuoden perästä näitä vielä ihmetellään ja kankurien nimiä mainitaan. Kuului yksikin heistä sano-neen: »Joka vaan kankaankudonnassa kunnolla läpäisee, ei se elämäänsäkään sotke.» Tuvassa, missä tällaisen kankurin luomapuut kiersivät, oli aina puhdasta ja val-keaa. »Mikä sekoittaa kankaansa, se sekoittaa elämänsä», sanoi puolisataa vuotta myöhemmin muuankin papin-

rouva, jolla oli seitsemän tytärtä ja kaikki pantiin kasvavista tytöistä lähtien ottamaan oppia kankureilta. Istumme kukin kangaspuissamme ja kudomme elämämme kangasta siinä majassa, jonka olemme jaksaneet nostaa ympärillemme. Mikä kirjailee loimiinsa kukkaset, mikä ohdakkeet. Me kutsumme haurasta majaamme kodiksi ja hellimme sitä kaikin tavoin. Kerran »minun majani puretaan ja viedään minulta pois niinkuin paimenen telta» ...

Omistimme pienen taulun, josta tuli paljon iloa ja sisältöä kotiimme. Nuori Pekka Halonen oli sen maalanut ja lähettänyt meille silloin kun menimme naimisiin. Se ei mitenkään vedonnut yleisön suosioon. Se oli hiljainen maalaus ja voipa miltei sanoa, että se kukki yksikseen niinkuin heinäkuun lehdokki, jota kulkija tuskin huomaa ennenkuin tuoksu hänet pysäyttää. Tämä meidänkin taulumme täytyi löytää ja vastaanottaa. Se esitti palasen hyvin aineetonta suoniityn lumoa. Se oli ensimmäinen taideteos, jonka ymmärsin ja omistin omakseni. Ymmärrettyäni tämän taideteoksen saatoin ymmärtäen katsella jokaista taideteosta. Myöhemmin, suurissa eurooppalaisissa taidemuseoissakin se toimi hienotunteisena opastajana, kun tuli kysymykseen syvennyminen monen- ja erilaisten taiteilijain teoksiin. Meidän kodissamme tämä Halosten lahja, Pekan ja Maijan, kasvoi persoonallisuudeksi, joka edusti sekä itseään että antajiaan. Vähitellen kehittyi jokainen esine, joka kotiimme tuli, niinhyvin lahjoitettu kuin itsemmekin hankkima, hiljaiseksi läsnäolijaksi, joka kansoitti näkemämme maailman ja ilman jota hengitimme. Se kutoi ympärilleen nöyrää tarinaansa ja vaikutti, ettei kolkko harmaa ikävä milloinkaan päässyt meillä pesimään. Meidän arkeemme tuli lämpö ja runollisuus keittiötä ja työhuoneitamme myöten. Eiköhän vaan setä Hans Christian Andersen liene suunnilleen tähän lapselliseen tapaan suhtautunut häntä ympäröivään maailmaan ja osittain tästä suhtautumisesta puhjennut ilmoille hänen saturunoutensa? Vahinko vaan, että ehdoton runoilijalahja on annettu niin harvoille.

Meille tuli myöhemmin toinenkin — ja hyvin toisenlainen — taulu, jota satu ja seikkailu omalla tavallaan

suosivat. Tutustuimme siihen Venny Soldan-Brofeldtin näyttelyssä. Se oli kookkain koko salissa ja minä pysähdyin pitkäksi aikaa sen eteen, tuntien sen hyvin ymmärtäväni ja miltei haluten sen omistaa. Sydänmainen seutu ja suomalaisen ihmisparin tarina tuntuivat siinä vakaasti innoittaneen taiteilijaa. Jylhä korpi sulkee tässä syliinsä harmaat rakennukset pienine ikkunoineen, pihamaan, kaivon, pellot, joilla osittain näkyy kultaisia ruiskunilaita, osittain heleää laihoa, osittain kesantomaata. Kodin ihmiset ovat poimimassa puoloja, he kumartuvat mättäille kulossa palaneen metsän laidalla, minne on jäänyt korkeita hiiltyneitä petäjän kantoja. Lammaslauma katistelee ruohoa kallion kyljessä. Pellavatukkainen paitaressu juoksee oraspellon piennarta pitkin tupaa kohden. Hän on tämän ankaran suomalaisen maiseman keskellä ikäänkuin valopilkku ja tulevaisuuden lupaus. Taivaalla kulkee raskaita pilviä. Rannassa lämpiää sauna.

Siinä katsellessani taideteosta seisahtuukin Juhani Aho vierelleni ja alkaa puhella juuri tästä samasta taulusta. Se ei mahdu heidän seinilleen ja hän toivoisi, että se tulisi hänen osakuntaansa. Tämä kohta Iisalmea on se, jonka hän on kuvannut lastussaan »Uutisasukas» ja tämä aho on vaikuttanut, että hän kirjailijanimekseen on ottanut A h o n .

Minua oudosti järkyttää hänen puheensa, on niinkuin hän tekisi tunnustuksen, jonka yksin minä saan kuulla. Niin matalalla ja kiinteällä äänellä hän lausuu sanottavansa, että ihmisvilinä ympärillämme siirtyy jonnekin kauas ja me molemmat vain olemme tuon syksyisen korpimaiseman äärellä.

»Uutisasukas» Ahon ensimmäisessä lastukokoelmassa on ehkä suomalaisinta ja kauneinta mitä Aho on kirjoittanut ja ehkä hän on vastanaineena vienyt tälle kohdalle vaimonsa ja hänelle kuvannut, mitä juuri tämä kohta hänen syntymäpitäjäänsä on hänelle merkinnyt. Näinkö olisi tämä taulu syntynyt? Pappilan uskollisten monivuotisten palvelijoiden tarina on nyt saanut kuvituksensa. Tässä siis kerran, kuusen suojassa, sijaitsi heidän ensimmäinen kotinsa. Tässä Anni ilta-aurion hohotteessa ensi kerran lypsi lehmänsä, vielä yllään uusi hää-

hameensa. He olivat niin nuoret ja urhoolliset. Eivät he kuunnelleet niitä varoituksia mitä tyhjäkätiselle aloittelijaparille lausuttiin. Niin uljaasti he taistelivat kotinsa puolesta. Tämä kaikki, minkä tuohon kankaalle kiinnitettynä näen, on näiden kahden ihmisen käsien raatamaa tylyyn korpeen. Tätä pitemmälle eivät he pääse. Tähän päättyy heidän tarinansa, sillä lasten äiti on sortunut hautaan eikä mies enää jaksakaan. Tämä on tuhansien suomalaisten kotien tarina, sankaritarina. He, Anni ja Ville ovat kutoneet loppuun elämänsä niinkuin kankuri kankaansa, heidät leikataan irti loimentutkaimista. Heidät viedään pois eikä kukaan muista heidän nimiänsä.

Juhani Aho tuntuu haluavan, että välittäisin hänen toivomuksensa hänen ylioppilas-osakuntansa viranomaisille. Taulun hinta on kaksituhatta markkaa.

Muistan Juhani Ahon ystävällisen suhtautumisen ensimmäiseen kirjaani — jonka sisältö, totta puhuen, sattuukin olemaan läheistä sukua tämän taideteoksen aiheelle. Enkö siis tekisi parastani ollakseni hänen luottamuksensa arvoinen!

Nyt alkoi seikkailurikas, joskin vähemmän runollinen ponnistus. Tutustuin arvovaltaisiin kansalaisiin sekä hengen että rahan maailmasta, vietin tunteja puhelimen ääressä, jouduin kohtauksiin kahviloissa, ennenkaikkea sain mielestäni melkoisen tottumuksen taideteoksen esitlemisessä ja aloin ymmärtää suurten museoiden oppaita, jotka esittävät asiansa vuodesta vuoteen kunnes he lopulta ovat palpattava kone, jota matkalaiset pelkäävät. Toisinaan saatoinkin jo paneutua illalla nukkumaan siinä uskossa, että taulu on saanut toivotun ja arvonsa mukaisen ostajan. Turha toivo: kun näyttely kesän kynnyksellä suljettiin ja sali tyhjeni, seisoi tämä taulu yksinään seinää vasten ja Juhani Aho pyysi, että ottaisin sen kotiimme kesäksi. Syksyllä alkoi sitten uusi yritys. Vetosin silloin valistuneisiin naisiin ja pidin kokoustilaisuuksissa puheita taiteen merkityksestä kodissa, elämän kankaasta, Annista ja Villestä. Lopputulos oli, että sain viedä taulun kotiin ja lunastin sen omakseni vähittäismaksulla.

Niinpä liittyi tästä puoleen erään urhoollisen suomalaisen avioparin kohtalotarina meidän kotimme elämään

ja kasvoi persoonallisuudeksi, joka määrätietoisesti antoi suuntaa kotimme hengelle.

Muistot, jotka jäivät ystävien käynneistä, meidän iloisista yhdessäoloistamme, väittelyistämme, keskusteluis-tamme ja ennen kaikkea keskinäisessä luottavaisuudessa vietetyistä lukutilaisuuksistamme eivät suinkaan häipy-neet pois heidän mukanaan, vaan jäivät pysyväisesti omaisuudeksemme ja liittyivät kannattamaan sitä ilma-piiriä, joka muodosti kotimme sielun. Yhtä suuriarvoi-set kuin käsin kosketeltavat muistoesineet olivat lauseet, runosäkeet — kaikki sanan mahti mikä meille annettiin. Vähitellen alkoivat Jeesuksen Kristuksen korkean runou-den kannattamat julistukset, Daavid-kuninkaan säkeet, oman aikamme kirjailijoiden runoksi kiteytyneet lauseet piirtyä niihin tienviittoihin, joitten avulla me vaisto-simme pääsevämme kokonaan eksymästä korpeen. Kui-tenkin: mikä kilvoitus, mikä kilvoitus . . . !

Näihin aikoihin harrastettiin meillä erikoisesti slaavi-laista runoutta, mitä Suomessa tunnettiin pääasiassa vain Runebergin kääntämistä serbialaisista kansanlauluista. Kun mieheni oli tullut slaavilaisen kielitieteen ja kir-jallisuuden ensimmäiseksi edustajaksi Helsingin yliopis-toon, oli hänelle rakasta saada esittää oppilailleen sellai-set runoilijat kuin Mickiewicz, Puskin, Lermontov, Slo-wacki ym. Mickiewicz joutui kodissamme erikoisase-maan sen kautta, että Helsinkiin saapui puolalainen oppinut, filosofi Wincenty Lutoslawski, johon olimme tutustuneet Krakovassa ja joka Mickiewiczin runouden esittäjänä oli hurmannut sekä oman kansansa nuorison että luentosalien kuulijat Pariisia ja Madridia myöten. Lutoslawski tenhosi esittämistaidollaan nekin, jotka eivät ymmärtäneet puolankieltä. Mieheni välitti runot suo-malaiselle kuulijakunnalle. Otto Manninen, jonka taitu-rimainen taitaminen runouden suomentajana silloin vasta uinui umpussaan, innostui Mickiewiczin ja esitti ensim-mäisen taidonnäytteensä suomentamalla Puolan kansal-lisrunoilijan kuuluisan »Improvisationin».

Puolan kansa oli niinä vuosikymmeninä »ristiinnau-littu kansojen joukossa» ja Mickiewicz eli maanpakolai-sena raskaan koti-ikävän painon alla.

Otto Mannisen suomentamia olivat nekin Mickiewiczin runosäkeet, jotka jäivät meidän kotimme pysyväiseksi omaisuudeksi ja jotka kuuluvat:

Runoilijalla, se tietkää, tie yks' on vaan:
Sydämen pyhä into ja pyrkimys Jumalaan.

MAAILMAN KYLILLÄ

»Mennyttä aikaa muistelen
niin mielelläni vielä;
niin moni armas tähtönen
minulle viittaa siellä.»

Isä Runeberg kyllä tietää mitä hän lapsilleen antaa!

Kesällä 1946 me mieheni kanssa erikoisen mielellämme — ties mistä syystä — muistelimme kaukaisia ystäviä ja kaukaisia tapahtumia. Kun sattui saapumaan kirje merten takaa — usein kuukausia matkalla viipynyt pieni sanansaattaja —, niin tuntui siltä kuin ruostunut lukko olisi ponnahtanut auki ja silmiemme eteen avautunut hyvin avara puisto täynnä puutarhamajoja, missä ystävät ja persoonallisuuksiksi kiteytyneet tapahtumat monilta Euroopan ääritä meitä odottivat. Sellaisia puutarhamajoja oli ollut mm. Leipzigin ja Dresdenin laitaosissa: suuret oppineet niissä viettivät joitakin kesän viikkoja, lepuuttaen aivojaan ja etsien, pikkuruikkuihin peltotilkkusta kuokkimalla, yhteyttä alati nuoreen maaseemomme. Niissä oli meidänkin kerran ollut hyvä olla. Ja oli vieläkin. Sillä muistojen maista saattaa sanoa samaa kuin laulussa lempeästi sanotaan hiukan toisissa yhteyksissä:

Tupa suuri Tuonelassa,
manan majat avarat.

Miehelläni oli erinomainen muisti. Minä ja monet muutkin vetosimme siihen yhtämittaa. Kun tuli kirje esimerkiksi Holger Pederseniltäkin, mieheni ystävältä Kööpenhaminasta, niin moninaiset muistot iloisina ja

aamuvirkkuina heräsivät meissä unestaan. Holger Peder-
senin kanssa oli mieheni keskeytymättömässä kirjeen-
vaihdoissa vuosikymmeniä ja loppuun asti.

Kesällä 1946 oli mieheni saanut meille niin rakkaassa
Satakunnan Parantolassa viettää korkean syntymäpäi-
vän ja tuntea inhimillisen hyvyyden onnea monella muo-
toa. Me elimme jollakin salaperäisellä tavalla jatkuvasti
tämän juhlapäivän lumoissa, tehden virkeästi työtä ja
suunnitellen yhä uutta työtä. Erästä omaa työtäni var-
ten minun piti verestää muistissani ulkomaanmatko-
jamme. Ja taasen vetosin mieheni muistiin. Hän oli aina
iloisesti valmis retkeilemään ulkomaille — olivathan
ulkomaanmatkat kuuluneet hänen työnsä välttämättö-
myyksiin ja nyt kun ihmiset olivat sotkeneet ja sekoitta-
neet kaikki mahdollisuudet siinä suhteessa, niin hengen
maailmoissa toki reitit olivat avoinna joka suunnalle.
Niinpä mieheni muutaman aurinkoisen kesäpäivän kes-
täessä nopeasti saneli minulle muistelmansa matkois-
tamme, pääpiirteissään. Ensimmäiset liuskat hän pani
paperille omalla kädellään, mutta sitten hän katsoi, että
työ kävisi nopeammin, jos minä hänen tottuneena sihtee-
rinään osallistuisin siihen. Me matkustimme siis muis-
tojen maille iloisen seikkailunhaluisina, vailla stipendejä
ja matkalaukkuja. Tämän ihanteellisen matkan tulokset
— paperille kiinnitetyt muistot — mieheni ritarillisesti
lupasi minun vapaasti käytettäväkseni.

Nyt kun minun pitäisi ne käyttää hyväkseni muovai-
lemalla niitä sopivasti eri elämänkohtiin ja sirottelemalla
niitä sinne, minne ne voisivat luonnostaan kuulua, en
enää kykenekään siihen. Vaan vaistoni määrää minulle,
että niiden tulee liittyä tekstiini sellaisina kuin mieheni
ne sanelee.

»Vuosi 1893 merkitsee täydellistä muutosta elämäs-
säni. Tohtoriksi väiteltyäni menin avioliittoon Maila
Winterin kanssa, oltuamme kihloissa lähes kaksi vuotta.
Häät vietettiin morsiamen kodissa Nipulissa, silloisen
Hartolan ja Mäntyharjun rajamailla. Talo sijaitsi kor-
kealla paikalla ja näköala sieltä oli valtava, vaikka ala-
kuloinen. Vihkimisen toimitti Mailan veli, silloinen

kirkkoherran apulainen Hugo Winter. Vihkimisen jälkeen Maila valkoisessa morsiuspuvussaan, jonka hän itse oli neulonut — niinkuin hän oli sitonut myrttikruunun-
sakin — lähti, minua taluttaen, väentupaan, joka oli lehvin koristettu ja täynnä Nipulin alustalaisia. Siellä hän lankesi polvilleen, rukoili ja piti erittäin kauniin puheen lapsuudenystävilleen, Nipulin koko väelle. Vielä samana iltana läksimme Koskipään vaunuilla Mäntyharjun asemalle ja siitä edelleen.

Vietimme kesäviikot Ruoveden Visuvedellä, samalla yksinäisellä saarella, josta Gallen oli maalannut Aino-
taulunsa. Emme ensinkään kuulleet sitä salaperäistä kummitteluitkua, jota Gallen ja Louis Sparre olivat kuulleet edellisenä kesänä siellä ollessaan. Paikkakunnan ystävälliset ihmiset soutivat saarellemme nähdäkseen »minkämoista herrasväkeä täällä nyt asuu», toivat kaupan elintarvikkeita ja istuivat mielellään jutellen ja kysellen.

Helsinkiin palattuamme asuimme muutaman viikon ystävämme tohtori A. W. Forsmanin luona ja lähdimme lokakuun alussa Pietariin. Olin tätä matkaa varten saanut varat kanslerin varoista. Mailaan, joka ei ollut vielä suurkaupunkia nähnyt, teki Pietari miltei peloittavan vaikutuksen. Asetuimme Vasiljevskij Ostrovin puolelle asumaan pääasiassa sentähden, että asuntomme olisi likellä tiedeakatemian laitoksia ja varsinkin sen erinomaista kirjastoa. Huoneemme osoittautui sitten kuitenkin hyvin kylmäksi. Ensi työkseni kävin tervehtimässä naapuriamme, kuuluisaa akateemikko Ernst Kunikia. Tämä suuri opinnut oli myös suuri originaali ja keskustelut hänen kanssaan kävivät tavallisesti hyvin pitkiksi. Liikuttiin suomalais-goottalaisissa suhteissa, ja mielellään hän sen ohella antoi letkauksia venäläisille oppineille, syyttäen heidän pappisseminaarihenkeään. Välistä vein mukamani nuoren vaimonikin, jonka olin kirjastossa esittänyt Kunikille ja joka oli saanut luvan täällä kopioida vanhoja inkeriläisiä papereja. Kunik oli kirjaston päällikkö. Kunikin huoneessa saimme nähdä kissan tallustelevan isäntänsä pöydällä paperien joukossa, kunnes meni oikealle paikalleen nojatuoliin Kunikin selän taakse.

Kunik oli kansallisuudeltaan Sleesian saksalainen, ns. »Wasserpolacke». Ensin hän oli, kutsuttuna, ollut professorina Varsovan suurherttuakunnan yliopistossa ja sitten Pietarin tiedeakatemiassa. Tämän miehen muisti oli ääretön ja hänen elämänvaatimuksensa hyvin pienet. Sikaarit olivat hänen ainoa yllellisyytensä, ja ne hän tilasi Suomesta, koska Pietarista sai huonoja, niinkuin hän selitti asian. Aina kun tulin hänen luokseen, ojensi hän sikaarilaatikon minua kohden ja sanoi: »Bitte einen Landsmann.»

Muista pietarilaisista tuttavuuksista on ennen kaikkea mainittava tunnettu slavofiili Wladimir Lamanskij, juh-
lallisen näköinen mies, jonka ankaria kasvoja hallitsi valtavan suuri ja komea nenä. Mutta hän oli täynnä hyvyyttä, rakasti musiikkia, niinkuin koko hänen perheensä tulevaa vävypoikaa myöten, ja iltaisin esitettiin talossa mielellään musiikkia. Vaimonikin viekoiteltiin laulamaan suomalaisia kansansävelmiä, ja hänelle tuotiin venäläisiäkin sävellyksiä toivottaen, etteivät nämä helpot laulelmanuotit tuottaisi liian paljon vaivaa, jos hän haluaisi ne esittää. Lamanskijlla seurustelivat Pietarin tunnetuimmat musiikkimiehet ja tämän johtavan slavofiilin kodissa oli tietenkin edustettuina myös muita slaavilaisia kansallisuuksia, joista tsekkiläiset ja slovakit näyttivät olevan likinnä talon isännän sydäntä. Lamanskijien mukana jouduimme muutaman kerran suureen opperaan, heillä kun oli siellä oma aitionsa. Erikoisesti jäi mieleemme Borodinin »Ruhtinas Igorin» loistavasti ja mitään kustannuksia säästämättä valmistettu esitys. Lamanskij katsoi, että minut pitäisi kiinnittää akatemiaan. Tämän perheen kautta jouduimme myös Jakob Grotin omaisten pariin, joista erityisesti mainittakoon slaavilaisen historian professori Konstantin Grot sekä Jakob Grotin sisar, senaattorin rouva Semjonov. Kun Vera Lamanskij oli kihloissa nuoren Semjonovin kanssa, niin tutustuminen kävi kuin itsestään. Jouduimme Semjonovien perhetuttavien piiriin ja erityisesti jäi mieleen uudenvuoden vastaanotto senaattorin kodissa, missä silloin elvytettiin käytännössä kaikkinaiset vanhat kansanomaiset uudenvuoden tavat. Ei puuttunut edes elävää kukkoakaan, joka asetettuna

pienten erilaatuisten jyvakasojen eteen valinnallaan suoritti ennustuksellista nokkimista. Semjonovien koti oli kuin taidemuseo, eikä ihmekään, sillä Semjonov toimi keisarillisen taideakatemian varapresidenttinä, suuriruhtinas Konstantin Konstantinovitsin ollessa varsinaisena presidenttinä. Eräänä iltana Semjonov suuressa ystävällisyydessään ilmoitti meille, että hän tulee ehdottamaan Albert Edelfeltin nimitettäväksi taideakatemian kunniapresidentiksi. Kiitin häntä tästä iloisesta tiedonannosta, enkä suinkaan viivytellyt kirjoittaa kotiin, minkä juuri olin kuullut. Suomen tämä senaattori Semjonov tunsı Jakob Grotin lankona koko hyvin, vaikka hänen tietonsa olivatkin vanhentuneet.

Muista tuttavuuksista on mainittava akateemikko Sobolevskij, jyrkkä ja perin saksalaisvihollinen slavofiili, mutta erinomainen Venäjän venäjänkielen muistomerkkien tuntija. Liettuan kieltä harrastelin yhdessä silloisen dosentti Edvard Wolterin kanssa, jonka luennoillakin kävin. En ole vielä maininnut vertailevan kielitieteen professoria Bulitsia, joka oli yhtä paljon musiikkihistorioitsija kuin hyvä sanskritisti. Täydentääkseen musiikkiteoreettisia tietojaan hän kävi läpi koko konservatorion kurssin. Hänellä oli hyvä ystävä, englantilainen liikemies Marshall, joka intohimoisesti harrasti ja harrasteli kielitiedettä. Hyvin usein hän yhdessä Bulitsin kanssa kutsui minut luokseen keskustelemaan tästä lempiaineestaan ja yökaudet istuttiin tiukassa juttelussa. Jospa isäntämme vain olisi lämmittänyt huoneitaan, mutta lämmittämisen toimitti nyt pelkkä kuuma teelasi, ja kovasti minua joka kerta paleli.

Vieraskansalaisia jouduimme kohtaamaan yhtenä ja mitä erilaisimmista kansoista Euroopan mantereella.

Tietenkin jouduimme paljon yhteyteen omienkin kansalaistemme kanssa, joita Pietarissa oli suuri ja elinvoimainen siirtokunta, keskuspaikkanaan suomalainen kirkko Bolsa- ja Konjusennajalla, aivan likellä Nevskiä. Kappalaisena täällä toimi vanha koulukumppani Hämeenlinnan ajoilta, Felix Relander, ja hänen ystävällisessä kodissaan koulumuistot, erikoisesti liikkuen koulun lintumaisterin ympärillä, kerrottiin lakastumattomassa iloisuudessaan. Myös suomalaisissa työläis- ja

käsityöläisperheissä otettiin meidät herttaisesti vastaan, matkustimmepa niihin vieraisi ulkopuolelle kaupun-
kiakin.

Virolaisten pappina toimi tunnettu Jakob Hurt ja lät-
tiläisten seurakunnan päänä pastori Sanders. Kaikki
nämä pienet kansallisuudet — muutkin kuin tässä mai-
nitut — mahtavassa Pietarissa kokoontuivat sunnuntai-
sin kukin kirkkonsa ympärille. Siellä kohdattiin silloin
omaiset ja tuttavat ja vietettiin jumalanpalveluksissa ja
puhellessa omaa kieltä ainutlaatuisia kansallisia juhla-
hetkiä. Kukin käytti kirkollaan omaa kansallista vaate-
partta ja erottui lisäksi muista sekä kasvojensa että
puhemelodiansa puolesta. Tunnetuin lättiläinen ja lät-
tiläisten edustaja ulospäin oli liikemies Henry Wissen-
dorff, varakas kauppias, jonka hollantilaissyntyinen
rouva hienosti ja älykkäästi vastaanotti kodissa mie-
hensä tiedemiesystäviäkin. Wissendorff harrasti kan-
sanrunoutta ja hänellä on kyllä ansionsa siinä, että lät-
tiläisten runot, dainat, alkoivat ilmestyä — myöhemmin
se kyllä tapahtui akatemian toimesta. Kun vierailtiin
Wissendorffeilla, olivat nämä dainat aina etualalla ja
näimmepä siellä kerran Wissendorffin itsensä tekemän
luonnospiirroksen tämän julkaisun päällyslehdeksi.
Syvän vaikutuksen teki Mailaan lättiläinen kansanlaulu,
jonka muuan vieraista, nuori ylioppilas, hänelle hiljaa
lauoi, vetäytyneenä suuren salongin nurkkaukseen.

Laulu kuului:

Kas tie tädi, kas dziedāja
Bez saulltes vakarā?
Tie ir visi bāru berni,
Bargu kungu klausitāji.

Suomeksi:

Kutka ovat nuo, jotka laulavat
vailla aurinkoa illalla?
Ne ovat kaikki orpolapsia,
kovien herrojen käskettäviä.

Kaikkien näiden kansallisuuksien illanvietoissa esiin-
tyivät niiden omat kuorot, puhujat ja näyttelijät. Poliit-

tinen sävykään tietysti ei saanut tulla kysymykseen. Liettualaisten illanvietossa kerran tapahtui, että ras-kaan karkoituksen vuoksi muutamat nuoret vaihtoivat ajatuksia jossakin tanssisalin nurkassa. Tsaarin santarit tulivat äkkiarvaamatta sisään ja ryhtyivät etsimään »syyllisiä». Mutta osa yleisöä oli niin hyvin naamioinut tilaisuuden, että etsittävät esiintyivät täysin humaltuneina pulloit käsissä, eivätkä tolkuttomuudessaan kyenneet mihinkään kysymykseen vastaamaan. Suomalaisen kirkkosalin tilaisuuksissa toimi johtavana sieluna kanttori Putro, joka myöhemmin erinomaisena käännöksenä julkaisi Krylovin runot.

Tuli sitten jouluku. Yrjö Wichmann oli poikennut Pietariin lähtiessään pitkälle tutkimusmatkalleen votjakien ja syrjäänien luo. Hän asettui Tolmasov Pereolokalle — mitätön poikkikatu Gostinyj dvorin takana — »kalustettuihin huoneisiin», ja hänen huoneensa oli sekä epäsiisti että epäkodikas. Yksin voimin saimme kuitenkin sielläkin aikaan joulutunnelman. Teetä meillä oli, leipää ja voita ostettiin, pöydälle pystytettiin noin $\frac{1}{3}$ metrin korkuinen joulukuusi ja sen latvaan suuri kullattu, enkeliä esittävä kiiltokuva. Viereisestä puodista noudettiin vielä Tanskasta salakuljetettuja sikaareja — minäkin, syntinen, poltin niitä silloin vielä. Yrjö Wichmann ja minä olimme vieretysten pitkänämme leveässä sängyssä ja lauloimme siinä jouluvirsiä ja joululauluja, vaimoni valmistaessa juhlapöytää. Tietysti puheltiin myöskin matkasta. Yrjö Wichmann oli sen kyllä kaikin puolin valmistanut, hankkinut kaikki tarpeelliset paperit ja käynyt myös kaartin joukkojen ylipäällikön, kenraali Gripenbergin puheilla, joka oli ollut hyvin ystävällinen. Seuraavana päivänä veimme Yrjö Wichmannin venäläisiin tuttaviiimme, ennen kaikkea Lamanskijlle, missä tämä kaunis, nuori tiedemies otettiin erinomaisen ystävällisesti vastaan, ja hänen piti tietysti yhdessä vaimoni kanssa taas esittää suomalaisia kansanlauluja. Hänen kaunist barytoniaan kyllä kelpasikin kuulla. Se tutkimusmatka, jolle hän nyt läksi, ei ollut mitään ruusuilla-tanssimista.

Minä tein työtä akatemian kirjastossa ja pidin kerran Lamanskijn kehoituksesta keisarillisessa maantieteelli-

sessä seurassa esitelmänkin. Vaimoani, joka oli mukana ja jota tieteellinen yhdessäolo suuresti miellytti, vaikka hän ainoastaan vähän ymmärsi venäjää, huvitti myöskin tuttavallinen teenjuonti keskellä oppineinta keskustelua. Älkööt tältä Pietarin-ajaltamme jääkö mainitsematta käyntimme Mailan enon, kenraali Axel Bonsdorffin kodissa, joka sijaitsi, sekin, Wasiljevskij Ostrovilla. Oli nautinto saada olla suomalaisessa kodissa, saada hyvää, suomalaisittain valmistettua ravintoa ja kuunnella kenraalin oppineita esityksiä. Hän tunsu Venäjän periferian erittäin hyvin, laajoilla matkoilla kun oli ollut. Kerran hän retkikuntineen oli joutunut kirgiisien väijytyksen uhriksi ja vaikeasti haavoittunut, niin että hänelle ainai-seksi jäi kasvoihin rumentavat jäljet. Vaimoani huvitti nähdä häntä siinä asussa, jossa hän, kutsuttuna, läksi keisarin luo. Hajamielisenä oppineena hän olisi unoh-tanut monen tärkeän pukukohdan, jollei hänen ken-raalittarensa olisi suorittanut ankaraa tarkastusta ennen-kuin päästi hänet lähtemään.

Kevätlukukauden alussa siirryimme Moskovaan. Tyk-känään toinen ilmapiiri tuli täällä vastaan. Vanha Mos-kova oli herttainen ja rakastettava pikkukaupunki jät-tiläismittaa, venäläisen »sirokaja naturan» täydellisin ilmaisumuoto. Sen suonissa kulki aasialainen, tumma, makea ja hidas veri, joka hurmasi ulkomaalaisen ja kotiutti hänet piankin hekumaansa. Slavofiilit olivat jääneet kauas, ensimmäinen tehtäväni oli pyrkiä suu-ren kielentutkijan Filip Feodorovits Fortunatovin puheille.

Vastaanotto oli mitä sydämellisintä, ja myös vaimoni tuli pian aivan kuin läheiseksi ystäväksi sekä Fortuna-tovin että hänen liettualaissyntyisen rouvansa kanssa. Julia Ivanovna Fortunatova oli pyylevä, ennakkoluulo-ton, hyväsydäminen nainen, jonka ainoana heikkoutena voi pitää hyvien sikaarien polttamista. Hänen koko kiin-tymyksensä ja palvelemisentarpeensa oli alistettu hänen oppineen miehensä tahdon alle. Liettua, hänen isän-maansa, oli häneltä kokonaan suljettu, senjälkeen kun hän meni naimisiin venäläisen kanssa. Isä oli kironnut tyttärensä ja tytär oli noudattanut sydämensä ääntä ja luopunut koko entisyydestään. Mutta kun kevät tuli ja

ainoa koivu, joka kasvoi Fortunatovien pihamaalla, avautui hiirenkorvalle, istui Julia Ivanovna ikkunassa, hyräili liettualaisia lauluja ja itki.

Fortunatoville kokoontui »po tsetvergam», torstaisin suuri seura slaavilaisia kielentutkijoita ja muitakin, sekä venäläisiä että ulkomaalaisia oppineita ja harrastajia. Niinpä siellä tulin tuntemaan vanhan historioitsijan Guevrier'n ja olipa pari kertaa mukana kuuluisa historioitsija ja suosittu luennoitsija Kljutsevs kijkin. Kutsuihin saavuttiin hyvin myöhään ja kukot kiekuivat kun palattiin kotiin. Ketään oikeastaan ei kutsuttukaan — tiedettiin, että tortaisin oli Fortunatoveilla vastaanotto ja tuttavien mukana tuntematonkin saattoi heille mennä. Vaatimattomassa, vanhassa puutalossa asui tuo suuri oppinut, ja hänen vaimonsa hoiti samovaarin ympärille sijoitetussa runsaassa pöydässä ylenpalttista vierasvaraisuutta. Kaksi miestä tarvittiin kantamaan sisään tuota suurta samovaaria ja ainakin kerran yön kuluessa se uudelleen täytettiin. Mutta jokainen kävikin itse, tyhjentyneine laseineen Julia Ivanovnan luona saamassa lasinsa uudelleen täytetyksi. Aamuyöstä raivattiin teepöytä ja tarjottiin vielä illallinen — tai oikeastaan »aamullinen», josta ei puuttunut venäläisiä vahvoja liharuokia eikä hilloja, kaakkuja ja torttujakaan. Keskustelu ei hetkeksikään hiljentynyt, puheensorina aaltoili tupakansavun ympäröimänä huoneesta huoneeseen, kohoten erikoisesti sillä kulmalla, missä vilkkaat turkkilaiset ja persialaiset milloinkin liikkuvat. Fortunatov itse, vähäpuheinen, pitkäpartainen, herttainen isäntämme veti aina puoleensa opinnälkäisimmät vieraistaan, sillä paljon herätteitä sai hänen esittämistään päätelmistä ja hypoteeseista. Eivät tässä seurassa myöskään Venäjän vallitsevat herrat saaneet juuri lämpimintä arvostelua, mikäli heidän toimintaansa kosketeltiin. Venäjällähän oli silloin synkkä taantumuksen aika eivätkä kansanvalistusministerit suinkaan olleet vapaan tutkimuksen ystäviä. Täällä tulin näkemään myös Fortunatovin rakaimman oppilaan Aleksander Sahmatovin, joka sillä lukukaudella väitteli maisteriksi ja joka tällä väitöskirjallaan sai tohtorin arvon, koska sitä pidettiin niin etevänä, Sahmatov oli tahtonut päästä likelle Venäjän

maalaiskansaa ja sitä varten pyrkinyt ja päässyt Zemskij natsalnikiksi. Tämä uusi virka oli perustettu, jotta sen avulla pidettäisiin venäläinen maalaiskansa erillään kaikista uusista aatteista, Sahmatov hoiti sitä omalla tavallaan ja sai piirinsä täyden luottamuksen. Näiden Zemskij natsalnikkain piti muka korvata äsken hävitetyn Zemstvo-laitoksen itsehallintoelimet. Tässä virasaan toimien Sahmatov kirjoitti väitöskirjansa, joka sitten teki hänet niin kuuluisaksi. Teos koski Venäjän suurvenäläisten murteiden äännehistoriaa.

Fortunatovin piirissä tapasin myöskin monta ulkomaalaista slavistia. Paul Boyer Pariisista oli juuri ennättänyt jättää Moskovaa, mutta tämän säkenöitsevästi rakastettavan miehen läsnäolo tuntui vielä, niin sanoakseni, ilmassa. Paul Miljukov kuului kiinteästi samaan seuraan, mutta siirtyi professoriksi Sofiaan ja antautuikin sitten kokonaan politiikkaan. Näinä Fortunatovien kuuluisina torstai-iltoina Julia Ivanovna aina istutti vaimoni vierelleen teekeittion ääreen, nimitti häntä »moja dotskaksi» ja leikitteli hänen pitkällä palmikollaan. Vaimoni koetti nyt jo jotenkuten tulla toimeen venäjänkielellä, varsinkin kun eivät Julia Ivanovna ja osittain hänen ystävättärensäkään puhuneet muita kieliä.

Ikimuistoiseksi jäi pääsiäisenvietto Fortunatovien seurassa, ensin kirkossa (missä naiset esiintyivät avokaulaisissa iltapuvuissaan kaikkine helyineen ja herrat niinkään juhlallisimmassa asussaan, samoin kuin tuon suuren ja täpötäyden kirkon koko yleisö nähtiin mitä moninaisimmissa juhlavaatetuksissaan), ja sitten heidän kodissaan. Valtaisa kellonsoitto, suurten ja pienten, malmisten ja hopeisten kellojen yhteisylitys ylösnousemisen aamuna tuntui nostelevan Moskovaa taivasta kohden. Ihmisten kodit hehkuivat lamppujen loistoa ja kuumuutta, pöytään oli koottu herkkuja aina Kaspian meren syvyyksistä ja Siperian aarnioista Krimin hedelmätarhojen tuotteisiin asti. Iloisessa humalassa suutelivat tutut ja tuntemattomat toisiaan kaduilla. Julia Ivanovnan pöytää kukkuroivat kinkut ja kalat, piiraat ja paistit, leivonnaiset ja hillot. Myöskin juomien lajit ja laadut kilpailivat luvussa ja moninaisuudessa ruokien kanssa, jokainen laji

levitti ympärilleen omaa tuoksuaan, joka sekaantui ihmisten iloiseen hummaukseen. Syöden ja juoden viivytettiin yhdessä auringon punaamaan aamuun asti. Kun vihdoinkin lähdimme, talutin molemmissa käsivarsissani kahta tunnettua professoria, joiden oli vähän vaikea pysyä pystyssä. Maila oli Julia Ivanovnalta saanut pääsiäislahnaksi hyvin kauniin karjalaiskoivusta, nimittäin visasta, valmistetun rasian. »Karelskaja berjozasta» tehtyjä monenlaisia esineitä ihailtiin täällä suuresti ja vaimoni kantoikin hellävaroen lahjaansa.

Olimme sattumalta tavanneet Moskovassa hyvän ystävämmme tanskalaisen Åge Meyer-Benedictsenin, joka kerran oli käynyt Suomessakin ja yleensä tutki ongelmia pienten kansojen kohtalosta. Hänen neuvostaan jouduimme asumaan Lazarevin instituutin professorin Attajan luo. Tämä Attaja, arabiankielen opettaja, oli Syyrian, siis Libanonin, arabialaisia ja ortodoksinen kristitty, naimisissa Moskovan saksattaren kanssa. Attaja oli saanut sivistyksensä Beirutin jesuiittayliopistossa ja kehittänyt hienoksi, tietorikkaaksi gentlemanniksi, joka kaiken lisäksi oli hyvin kaunis mies. Meillä oli tässä perheessä hyvä olla, saimme elää kuin kotonamme. Rouva harrasti musiikkia ja lauloi sinfoniakuorossa. Sinne hän ensi työkseen kiinnitti vaimonikin, jolle venäjänkielen heikko taito tuotti aika paljon vaikeuksia. Perheeseen kuului vielä isännän sisar Hafisa, tyypillinen, tumma arabialaistyttö, ja veli Fedja, jotka molemmat kävivät koulua ja osoittautuivat avuliiksi ja vakavasti kasvatetuiksi lapsiksi. Professori ja hänen nuoremmat sisaruksensa puhelivat keskenään arabiaa. Perheen pääasiallisen seurustelupiirin muodostivat Lazarevin itämaisten kielten instituutin opettajat. Näihin kuului mm. professori Korsch, monikielinen, nokkela ja sukkela mies, joka oli niin ruma, että hän oli kaunis — niinkuin joku koiranhammas sanoi — ja hänen menestyksensä naisten maailmassa oli erinomainen. Kielen-taitamattomuudessaan vaimoni kerran joutui tekaisemaan sukkeluuden, joka hyvin huvitti Korschia. Helmi-kuun alussa sattui juhla, jolloin kaikki tämän kulmakunnan hevoset koottiin vihkivedellä pirskoitettaviksi kirkon juurelle. Oli koolla paljon hevosia, sekä laihoja

ja onnettomia että lihavia. Korsch, jolla oli tapana ilveh-tiä kaikkien kirkon pyhien toimitusten kustannuksella, selitti, faunin ilmeet kasvoissaan, vaimolleni hevossere-moniojen pyhyyttä. Silloin vaimoni naiivisti ja tosis-saan huomautti, että tämä tietysti tarkoittaa ainoastaan pravoslaavilaisia hevosia. Pravoslaavilaisia hevosia! Korsch mielistyi suuresti näihin »pravoslaavilaisiin hevo-siin», näihin ortodoksisiin nelijalkaisiin ja kuljetti suk-keluutta tuttaviansa kesken pitkin Moskovaa.

Talon piharakennuksessa asui persiankielen lehtori Mirza Dzafar, hänkin erinomaisen ruma mies, mutta Moskovan naisten lemmikki, hänkin. Kun kerran kysyimme Mirza Dzafarin rouvan nimeä, vastasi rouva Attaja: »Hän muutti toissapäivänä taloon ja on ties jo kuinka mones tänä vuonna.» Tutustuimme myöskin toi-sentyyppeihin persialaisiin, arvokkaisiin, kauniskasvoi-siin ja hienostuneihin. Kerrankin Korschin kutsuissa oli koolla näitä. Tuhatkielinen Korsch pystyi improvi-soimaan runoa milteipä millä kielellä tahansa. Niinpä runonhenki nyt valtasi hänet persialaisessa asussa. Korsch lasketti persialaista runoa kuin vettä vain, mutta eivät jääneet huonommiksi toisetkaan persialaiset. Eräs aleksandrialainen, erinomaisen kaunis oppinut, jatkoi runoilua, joten syntyi oikeat kilpalaulajaiset. Juotiin maljoja ja puheltiin Firduzista. Eräs muhamettilainen pappi, mullah, vakuutti juovansa vettä, mutta me kyllä epäilimme hänen korotetussa lasissaan olleen viinaa.

Tanskalainen ystävämme Äge Meyer hollantilaissyntyisen rouvansa kanssa oli tuskin jättänyt Moskovan, kun kaupunkiin ilmestyi, tullen matkaltaan Välimeren saarilta, toinen tanskalainen, nimittäin ystäväni Holger Pedersen, vertailevan kielitieteen dosentti Kööpenhami-nan yliopistossa ja jo silloin kuuluisuus nerokkaana kie-lentutkijana. Meille molemmille koitti hedelmällinen ja mitä miellyttävin seurustelun aika. Holger Pedersen oli niitä eheitä oppineita, joiden kanssa tuskin voi muusta puhua kuin heidän omasta aineestaan, tässä tapauksessa siis kielitieteestä. Kuitenkin hänkin joskus joutui tilai-suuksiin, missä ei kielitieteellinen keskustelu tepsinyt. Meidät oli kutsuttu Tanskan kuninkaan syntymäpäi-ville Tanskan konsulin, tunnetun runoilijan Tor Langen

luo, joka toimi latinan ja kreikan opettajana Lazarevin itämaisten kielten opiston kimnaasiluokalla. Kun Lange oli naimisissa erään rikkaan Protopovan kanssa, joka omisti suuria sokeriviljelyksiä Etelä-Venäjällä, vietettiin talossa rikkaan ylimystön elämää ja vieraita oli nytkin kutsuttu paljon ja arvovaltaisista piireistä. Vaimoni oli onneton sekä pukunsa vuoksi että toisestakin syystä: Tor Lange oli määrännyt hänet tänä iltana laulamaan erään Griegin uuden laulun, jonka säveltäjä, Langen ystävä, oli hiljan tehnyt ja omistanut sen juuri Tor Langelle. Vaimoni oli päättänyt, että hän ei laula tässä seurassa, tuli mitä tuli, ja minä lupasin häntä tukea.

Satahenkinen seurue asettui pöytiin. Huomasimme, että ystävämme Holger Pedersen oli muistanut pukea yllensä frakin, mutta kravatti oli vaaleansininen. Hän teki vapauttavan herttaisen vaikutuksen siinä hämmästyneenä katsellessaan ympärilleen ja ikäänkuin kysyen, mikä oikeastaan oli tarkoituksena. Isäntämme piti ensin juhlallisen puheen venäjäksi ja sitten kielellä, jonka hän itse oli muodostanut tanskan-, norjan- ja ruotsinkielistä. Jälkeenpäin Pedersen huomautti: »Vår konsul snakker skandinavisk.» Pöydässä meidät oli asetettu vastapäätä maamme pahinta parjaajaa, Moskovskija Vedomostin päätoimittajaa Gringmutia. Tämä oli saksalainen luopio, ja vaadittiin meiltä itsehillintää voidaksemme ottaa osaa keskusteluun, jota käytiin sillä kulmalla pöytää. Vaimoni oli, aikansa surtuaan juhlapuvuttomuuttaan, Kremlin kaupparivistä ostanut vaaleansinisen puuvillaisen kreppikankaan ja itse, omin käsin ilman ompelukonetta neulonut siitä puvun, joka todella oli hyvin sievä. Kutsuissa oli paljon eleganttia väkeä, mm. kreikkalaissyntyinen kaunotar Bostant-jonglo, kuuluisan tupakkatehtailijan tytär, ja näin miten hänkin katseli vaimoani.

Alkoi sitten illan musikaalinen puoli ja määrättiin, että kaikkien läsnäolevien kansallisuuksien edustajat esittäisivät maansa kansanlauluja. Vaimonikaan ei autanut muu kuin totella — hän joutui vuoroonsa aivan alussa, koska F-kirjain kuului kirjaimiston alkupäähän. Hän lauloi kansanlaulun »Poika ajoi punaruunilla», minkä toisessa värsyssä esiintyivät sanat »Nyt on poika

maailman kylillä, oi kylillä, oi kylillä...» Griegin laulun »Ave Maris Stella» vaati isäntämme konsuli esitetäväksi, mutta silloin oli jo myöhäistä ja suurin osa vieraista lähtenyt.

Kesä alkoi lähestyä ja me valmistelimme jo eroa hyvistä moskovalaisista ystävistä. Yksi surullinen muisto oli vielä viimeisenä liittyvä niihin moniin iloiisiin ja kauniisiin, jotka olimme ottavat mukaamme. Lazarevin instituutissa oli yhtenä persiankielen professorina virolainen paroni Stackelberg, hieno, miellyttävä seuramies, jonka yksinäiseen olemukseen aina tuntui liittyvän ongelmallinen alakuloisuus. Eräänä aamuna isäntämme Attaja järkyttyneenä tulee kertomaan, että Stackelberg yöllä on tehnyt itsemurhan leikkaamalla auki valtimonsa. Hän on suorittanut tämän niin taitavasti, asettumalla sopivaan asentoon yli vuoteensa, ettei hänen musta juhlapukunsa ollut vähääkään tahraantunut.

Hyvästijättömme Attajan talosta oli vilpittömästi kiitollinen ja kaipaava. Palvelijattarena oli ollut pitkä haus kannaköinen venäläinen tyttö ja hänestäkin erosimme kaipauksella. Hän astui eteemme pukeutuneena sarafaniinsa, lankesi kaulaamme ja kyyristyi sitten maahan, liikuttavasti sanoen: »Älkää muistako pahalla.» Muistimme kiintymyksellä, sillä hän oli ollut hyvä tyttö!

Ostimme nyt III luokan lipun suoraan Vilnoon, Smolenskin kautta. Meillä ei ollut varaa matkustaa II luokassa. Eikähän puuttunut mieltäkiinnittävyttä tästä III luokankaan matkasta, vaikka se kyllä toi mukanaan kärsimystäkin. Juna oli äärimmäisen täynnä, mutta onnistuimme kuitenkin saamaan paikat vieretysten. Matkaa kesti kaksi vuorokautta — mutta voi sitä matkaseuraa! Osan matkaa istui vastapäätämme rääsyinen juutalainen, joka kaiken aika syhytti selkäänsä penkin selkänojaa vasten, yöllä päästään huutojakin, ja toisella puolen niinikään juutalainen, joka oli niin oikeauskoinen, että hän kaiken aikaa piteli jalkojaan läkkipeltisessä vesivadissa, koska tänä päivänä oli kielletty matkustamasta paitsi »veden päällä». Toisilla penkeillä istui äitejä kirkuvine pikkulapsineen, ja ilma oli niin paksua, että sitä olisi voitu leikata veitsellä. Torkuimme toi-

siamme vastaan nojaten ja koetimme välttää niitä liikkuvia lumppusäkkejä, jotka juutalaiset olivat asettaneet penkkien alle, käyttääkseen niitä makuusijoina. Menihän se yö kuitenkin, meni ilkeässä tuskassa. Ja meni toinenkin yö.

Silloin alkoi vaunuun tulla tykkänään uusia ihmisiä ja maisemat olivat, nekin, muuttuneet. Nämä uudet oudot ihmiset tuntuivat jotenkuten suomalaisten näköisiltä ja vaikuttivat alakuloisilta. Liettualaisia. Puhutelin heitä liettuaaksi ja he vastasivat, hiukan hämmästellessen, olevansa matkalla Vilnoon, missä on suuret kirkolliset juhlat. Puhelimme vuodentulosta, aivan niinkuin Suomessakin puhutaan. Minun piti vaimolleni selittää, että muutamia tuhansia vuosia sitten olimme eläneet näiden liettualaisten naapureina ja siitä ajasta on kielessämme säilynyt muutamia heidän sanoistaan, tai heidän kielessään meidän sanoistamme.

Toinenkin yö meni. Havahduimme unenhorroksesta siihen, että aurinko paistoi kasvoihimme ja että ilma ympärillämme oli hirvittävä. Törmäsimme suinpäin vaunusillalle. Ja raikkaassa tuoksuvassa auringonnousussa näimme tammimetsien aaltoilevan ympärillämme ja niiden keskeltä kohoavan kuin vihreistä aalloista valkoisen laivan, joka keinui eteenpäin. Se oli kirkko, kaksitorninen valkoinen kirkko, tyypillinen näille seuduille. Muutaman tunnin perästä ihailimme, jo syvään hengittäen, Vilnon ihmeen kaunista ja juhlallista kaupunginkuvaa.

Ajoimme suoraan asemalta vaimoni enon, kenraali Hugo Bonsdorffin luo, joka oli Vilnon tykistöpiirin päällikkö. Hänen asuntonsa pääkadun varrella sijaitsi vastapäätä Gedimin vuorta ja linnanraunioita. Meidät otettiin ilolla vastaan ja saimme nyt väljän asunnon, sillä kenraalitar ja lapset lähtivät heti maalle ja kenraali pian tarkastuksilleen. Hänen pieni äkäinen villakoiransa Mischka, ainoa, joka ei suostunut sovintoon meidän kanssamme, seurasi aina mukana isäntänsä kainalossa, herättäen läsnäolollaan pahennusta koko upseerikunnassa.

Meitä palveli talossa pitkämanttelinen juutalainen,

jota kenraali kutsui Schwageriksi ja joka nautti hänen suurta luottamustaan. Täkäläisiä juutalaisia pidettiin uskollisina palvelijoina, ja kun me olimme kenraalin sukulaisia, niin lahjoitti Schwager meillekin luottamuksensa. Niinpä ei meiltä nyt näyttänyt mitään puuttuvan tässä ihmeellisessä Mickiewiczin laulamassa Liettuassa. Vilnoa voi todella sanoa ihmeelliseksi kaupungiksi, se on sekä maisemallisesti ihana että kirkoiltaan ja luostareiltaan merkillinen. Niissä vaihtelevat goottilainen ja jesuiittatyö. Koko kaupunki on täynnä tunnelmallista romantiikkaa, raskaiden historiallisten vaiheiden ja persoonallisten kärsimysten silaamaa. Ostra Braman »Terävän portin« alla ja edessä, kadun täydeltä polvistuivat ihmiset rukoilemaan. Porttihilvin yläpuolelta häämöitti mustaan ja hopeaan upotettu ihmeitä-tekevä neitsyt Maarian kuva ja minne katseen käänsi, niin kaikkialla tapasi historiaa eikä täältä puuttunut Suomenkaan historiallista osuutta, sillä olihan Katarina Jagellonica Puolan kuninkaan ja Liettuan suuriruhtinaan tytär.

Yhtä tenhoava kuin kaupunki itse, on Vilnon ympäristö. Hartaana liittyy matkalainen niihin joukkoihin, jotka nousevat loivaa mäkeä ylöspäin, rukouskappelista toiselle, pysähtyen syventymään Jeesuksen mielentiloihin Golgatan tiellä. Tämä on Vilnon Calvarian-tie. Mahtava tammimetsä loivasti kohoavilla rinteillä kaikuu hurskaitten pyhiinvaeltajien lauluja. Jokaisen kappelin juurella polvistuu laulava joukko ja yhteisointu muodostuu korkealla puiden latvojen yläpuolella, minne kajastaa laskeva aurinko. Jonka sallitaan kevätiltana nähdä Vilno ja sen ympäristö, hän ei sitä milloinkaan unohda.

Muutamia päiviä katseltuamme Vilnoa ja sitä ympäröivää tienoota, jätimme Schwagerin vartioimaan isäntänsä kotia ja siirryimme surkeaan ja surulliseen Kاونasiin (Kovnoon) Nemonelis-virran (Niemenin) varrelle. Olisi liian masentavaa kuvata yksityiskohdittain sitä köyhyyttä ja likaisuutta, mikä vallitsi kaupungissa vailla kaikkea kanalisatsioonia. Asetuimme parhaaseen hotelliin ja lähdimme sitten tervehtimään liettuan-

kielen tutkijaa piispa Baranowskia. Tämä mies oli komea ilmestys, ja hänen asuntonsakin erosi arvovaltaisesti muusta asutuksesta. Piispa otti meidät vastaan suurella ystävällisyydellä, tarjosi kirjastossaan teetä ja lauloi itse sepittämiään ja säveltämiään liettualaisia lauluja. Niinpä kuulumme tunnetun »Su Die Lietuva, man linksma buvo». Hotellipahasessa meitä oli kohdeltu hyvin olantakaisesti, mutta kun itse piispa sitten suvaitsi tulla meille vastakäynnille, niin muuttui kohtelu kokonaan. Vahinko vain, ettemme enää saaneet nauttia uudesta korotetusta asemastamme hotellin isännän ja palvelusväen tietoisuudessa. Sillä aamulla astuimme »Perkunas»-nimiseen siipilaivaan, jonka kapteenina toimi venäläinen, Suomessakin käynyt meriupseeri. Vaimoni sai tietää — mikäli hän ei jo sitä tietänyt — että »Perkunas», vanhan pakanallisen Liettuan korkean jumaluuden nimi on sama sana kuin Suomen »perkele», joka vuosituhansien aikana on siirretty suomalaisessa tietoisuudessa pahan palvelukseen. Käytin heti hyväkseni tilaisuutta puhellakseni liettuaa kanssamatkustajamme, ylioppilas Samojauskaksen kanssa ja tiedustellakseni Plokscia in asioita. Tännehän olimme matkalla. Åge Meyer oli suosittanut meitä samaan taloon, missä hän oli asunut edellisen kesän ja siellä kirjoittanut kauniin kirjansa »Et folk der vaagner» (Heräävä kansa). Ylioppilas Samojauskas tietysti tunsikin Plokscia in jo Pietras Krauciunaksenkin tähden, Pietras Krauciunaksen, jolle kaikessa salaisuudessa oli annettu kunnian nimi »Kralias lietuviskas» (Liettuan kuningas) ja joka tunnetusti oli Liettuan kansallisen pyrkimyksen koossapitävä voima.

Lähestyimme illansuussa valkoiseksi rapattua asumusta kauniitten tammien alla ja tapasimme kotona rouva Zofija Krauciunaksen. Kirjeemme oli tullut ja huoneemme odotti valmiina. Koko talo kaikessa yksinkertaisuudessaan edusti eräänlaista ylhäistä kulttuuritasoa, joka heti virkisti meitä. Talon emäntä tosin esiintyi pidättyvän kohteliaana, mutta suli sulamistaan ja kun isäntä tuli kotiin, solmittiin ystävyys heti liettuan-kielen tieteelliseltä pohjalta käsin. Krauciunas oli erinomainen liettuan-kielen tuntija ja harvinaisen sivistynyt

ihminen. Emme olisi voineet parempaan suojaan joutua kuin tähän kotiin ja perheeseen.

Oli Liettuan kansan kaikkein raskainta aikaa. Kieli oli, samoin kuin puolakin, täällä kielletty ja muutamia liettuantielisiä kirkkojakin oli suljettu — tulisieluinen idealisti Âge Meyer uskoi sittenkin Liettuan nousuun! Isäntämme Pietras Krauciunas oli n. 50 ikäinen komea mies, tuuhea musta parta ympäröi hänen leukaansa ja terveys loisti hänen silmistään. Hän oli saanut sivistyksensä pap-pisseminaarissa, missä opettajana oli ollut itse piispa Baranowski sekä liettuantielien tutkijana hyvin tunnettu prelaatti Kazimir Jaunius, ynnä muitakin liettuantielien tutkijoita ja harrastajia. Sen jälkeen oli seurannut kurssi Pietarin katolisessa akatemiassa ja täältä Krauciunas oli tullut liettuantielien opettajaksi Mariampolin kimnaasiin. Nyt syntyi pieni liettuantielien harrastajien piiri, keskustanaan Pietras Arminas, opettaja ja runoilija, Krauciunaksen läheinen ystävä. Arminas oli liettuaaksi kääntänyt Mickiewiczia ja Goethea sekä itsekin kirjoittanut runoja. Tästä toiminnastaan jouduttuaan vankilaan hän sai keuhkotaudin ja aavisti loppunsa lähestyvän. Kaiken varalta hän nyt uskoi vaimonsa Zofijan ystävänsä Krauciunaksen hoivaan, kehoittaen häntä kuolemansa jälkeen ottamaan hänet elämäntoverikseen. Näin kävikin.

Rouva Krauciunas oli kerrassaan valistunut, lujatah-toinen, joustava ja kekseliäs nainen, oikea kovien koke-musten ja yllätysten kasvatti. Edistääkseen tyttöjen kasvatusta maassa, missä ei ollut minkäänlaista koulua sitä varten, hän aina otti talousapulaisikseen kylän tyt-töjä, valmistaakseen heistä perheenemäntiä. Ja mie-hensä vierellä hän varovasti ja tahdikkaasti ymmärsi hoidella kansansa epäiltyjä ja ahdistettuja kykyjä, mi-käli niitä hakeutui tänne. Krauciunas oli, Mariampolin kimnaasin häviämisen jälkeen, saanut rauhantuomarin (gminnyi zendzan) viran, ja pidettiin tämän istuntoja täällä kahdesti viikossa, jolloin käsiteltiin pienempiä riita-asioita. Olimme tässä talossa saaneet erinomaisen asunnon, mutta tärkeintä oli tietysti itse liettuantielien opetus ja sitä meille innokkaasti annettiin joka taholta.

Krauciunaksella seurustelivat kaikki Liettuan ja varsinkin liettuantielen ystävät ja hänhän itse oli paras tämän alan tuntija, mitä saattaa ajatella. Hänen huomionsa liettuantielen hienouksista ja muukalaiselle vaikeasti havaittavista eri korkolaaduista olivat hyvin kehittyneitä. Hän oli kotiseutunsa murrelalta kirjoittanut muistiin useita kauniita kansanlauluja ja satuja.

Liettuantieli oli virallisesti kuolemaan tuomittu. Kirjaa ei saanut painattaa latinalaisilla kirjaimilla, ainoastaan venäläisillä se oli suvaittua, mutta tuo liettuaan sopimaton kirjoitustapahan teki sen mahdottomaksi. Preussissa, toisella puolen rajaa, Tilsitissä, kuitenkin oli liettualaisen kirjallisuuden keskuspaikka. Siellä ilmestyi Ausra-niminen aikakauskirja ja siellä painettiin muutakin liettualaista kirjallisuutta, vaikka kirkollisessa suhteessa oli se eroavaisuus, että Preussin liettualaiset olivat luterilaisia, kun he Venäjän puolella taas olivat hartaasti katolisia. Olipa Königsbergissä liettuantielinen pappisseminaarikin, mutta kirjojen tuonti Preussin puolelta oli ankarasti ja ampumisen uhalla kielletty. Sattuikin tapauksia, jolloin liettualainen kantaessaan repussa liettualaisia kirjoja, rajalla tuli ammutuksi. Eikä vaino kohdistunut yksin maalliseen ja hengelliseen kirjallisuuteen — itse Liettuan kirkkoa vainottiin. Vanhoja rappeutuneita kirkkoja ei saanut korjata ilman asianomaista lupaa, mutta tällaista lupaa ei koskaan annettu.

Tämän johdosta sattui tällöinkin jonkin matkaa Ploksiaista traagillinen tapaus. Kroziai-nimisessä seurakunnassa oli vanha, kansan erikoisesti suosima kirkko. Se oli jo määrätty suljettavaksi, mutta messuun kokoontui eräänä pyhänä suuri kansanpaljous. Kirkko oli joen töyräällä. Kun Kovnon kuvernööri Klingenberg komensi kasakkakomppanian hajoittamaan joukkoa, ihmiset eivät totelleet eivätkä lähteneet hajalle, vaan lankesivat polvilleen ja jäivät paikoilleen. Silloin heidät ratsujen avulla tungettiin jokeen ja joukko ihmisiä hukkui veteen.

Ei siis ihme, että kansallisessa suhteessa synkkä mieliala vallitsi Liettuassa meidän saapuessamme Ploksiaihin.

Illat täällä Niemenin rannalla olivat ihanat, usein

hyvin lämpimät ja salamantäydet. Satakielet, joita mahtoi olla lukemattomia, lauloivat innokkaasti pajulehdoissa joella. Aamulla saattoi ilokseen kylpeä hiekkarannoilla. Rouva Krauciunaksen hellästi hoitamassa puutarhassa vihannoi ruutta, liettualaisten kansalliskasvi, viheriöiden kesät, talvet. Valkolilja, kansanlauluissa melkein yhtä tärkeä kuin ruutta, täytti yökaudet tuoksullaan koko tienoon. Istuimme usein illalla suuren tammen alla Krauciunaksen kanssa, harrastaen kielitiedettä. Vaimoni ja rouva Krauciunas kuuntelivat hartaasti käsitöidensä äärestä. »Balta kate», nuori valkoinen kissa saattoi keskeyttää puhelumme, notkeana hypähtäessään isäntänsä polvelle. Suomi ja elämä Suomessa, vaikk'en kertomuksissani mitään ihannoinutkaan, muodostui näille pienen, yksinäisen kansansa rakastajille ihanteeksi. Laskimme mitä matka Suomeen tulisi maksamaan ja mitä kaikkea käytäisiinkin katsomassa. Rouva Krauciunas hankki itselleen jo tätä matkaa varten pienen suomalaisen sanaston, jonka varassa voitaisiin tulla toimeen. Kerran siis olivat liettualaiset ja suomalaiset olleet naapureina. Siitä oli tuhansia vuosia, mutta jotkut yhteiset sanat olivat jälkimaailmalle säilyttäneet tämän historiallisen tosiasian. Nyt vainottiin liettuan kieltä sekä idästä että etelästä. Kirkon turvissa, vaikka sekin oli uhattu, tämä kieli kuitenkin vielä eli.

Plokciain kirkolle kokoontui jo aikaiseen ennen jumalanpalvelusta ja kirkonmenojen alkua paljon kansaa laulamaan vanhoja hengellisiä lauluja. Laulu oli moniäänistä. Ihmiset olivat polvillaan, pikkulapsille oli tehty makuupaikka lattialle. Mekin otimme osaa Plokciain jumalanpalvelukseen, polvistuen liettualaisten kanssa alttarin juurelle. Vaimoni esiintyi aina kirkkomäellä liettualaisessa puvussa, jonka hän oli hankkinut. Siten ei häntä vieroksuttu tässä ympäristössä. Hartaita ja kauniita olivat tilaisuudet kirkossa. Mutta yhtä kaunista ei ollut jokapäiväinen liettualaiselämä. Joka kylässä oli »karcma», krouvi, ja tämä aina täpötäynnä juopottelijoita. Viikossa oli vaimoni hankkinut senverran sanavarastoa, että jo saattoi esiintyä juoppoutta vastaan. Ihme kyllä kohteli kapakkayleisö häntä kunnioituksella.

Hänelle huomautettiin vain, että mahtava keisarillinen armeija ei pysyisi pystyssä, jollei kansa joisi.

Erityisen lukunsa ansaitsi liettuankielen oppimisemme. Minun opettajani oli Krauciunas itse ja kylästä löysimme sadunkertojat ja -kertojattaret, joiden sanelmia tarkasti kuunnellen panin paperille. Vaimoni kuunteli naisten laulua, kirjoitti nuotit ja sanat ja lauloi itse heidän mukanaan. Rouva Krauciunas ja palvelustyttö Agota, kaunis nuori liettuatar, opettivat liettuaa vaimolleni ja havaintovälineenä usein käytettiin pientä valkoista kissanpoikasta, jonka kanssa leikitellen muodostettiin lyhyitä lauseita. Monenlaisia hyveitä esitettiin tällä pienellä olennolla olevan ja vielä enemmän siltä odotettiin. Seuraa ei meiltä suinkaan puuttunut. Joka päivä tapasimme tuomarin kirjurin Antanas Gudaitksen, rehdin liettualaispojan, joka kirjoitteli runoja ja näki kauniita unia isänmaansa tulevaisuudesta. Milloin pistäytyi portista sisälle köyhästi puettu, itseoppinut liettualainen kirjailija, joka kertoi tuskallisia uutisia, milloin nuori pappi, joka vaikeuksissaan kahdenkesken kysyi neuvoa Krauciunakselta. Mutta sitten siirtyi taloon vielä huomattava liettualaisuuden edustaja tohtori Vincetas Kudirko.

Hän toimi lääkärinä toivottoman harmaassa Sakin kaupungissa ja sairasti keuhkotautia, kuten hänen heleäihoiset poskensakin selvään osoittivat. Hän oli armoitettu runoilija ja säveltäjäkin ja oli hänellä mukanaan paljon käsikirjoituksia, sekä runoja että nuotteja, joiden julkaisemisesta ei ollut mitään toivoa. Tämä herttainen, älykäs ja itsehillinnässään ihailtava mies seurasi meitä uskollisesti niitynpientareille ja taloihin, ja merkiten vaimoni neuvonantajana ja auttajana paperille laulujen säveliä. Kaikki kiinnyimme Kudirkoon. Krauciunakset katsoivat häntä miltei pojakseen. Elimme ainaisessa pelossa hänen tähtensä. Elokuussa levisikin huhu, että santarmit etsivät häntä. Ensi työkseen kaivoi rouva Krauciunas nyt hänen käsikirjoituksensa perunapelloonsa. Eräänä iltamyöhänä sitten, uhkaavan rajuilman noustessa, santarmiupseeri, muassaan santarmi, tulikin taloon. Miehet toimivat kiireesti, ei annettu aikaa pitkiin haihatteluihin. Hyvästijättö lähtevästä tuli lyhyeksi.

Kudirko istutettiin nelipyöräisiin kahden hevosen vetämiin vankkureihin santarmiupseerin viereen ja rajun ukkosilman puhjetessa lähtivät-vankkurit tielle. Rouva Krauciunas ja vaimoni seisoivat rankkasateessa portilla, koettaen kuulla, missä päin sijaitsi se tuntematon vankila, jonne Kudirkoa kuljetettiin. Ukkosen jyrinä ja sateen kohina kuitenkin nielivät kaikki muut äänet. Tänä kauheana yönä ei nukuttu. Aamuyöstä Krauciunas, joka vaimonsa kanssa makasi meidän huoneemme takana, yhtäkkiä avasi ovemme — pimeässä tuskin olimme hänen mahtavaa hahmoaan erottaneetkaan, mutta salaman sähähtäessä hän vaikutti meihin kuin yliluonnollisen maailman lähetti. Hän sanoi:

»Jokainen idea vaatii uhrinsa.»

Lähtiessämme Liettuasta emme suinkaan sanoneet ystävillemme hyvästi, vaan näkemiin. Tarkoituksemme oli pian palata. Matkustimme nyt Wirballen—Eydtkuhnenin kautta Königsbergiin, jossa saattaa sanoa sijainneen liettuankielen keskuksen. Täällähän oli vertailevan kielitieteen professori Adalbert Bezzenberger, joka julkaisi tunnettua aikakauskirjaa »Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen», missä vähänpäästä kosketeltiin liettuankieltä — minäkin olin siinä julkaissut pienen artikkelin.

Suuri oli ero tullessa Venäjän puolelta Saksan puolelle. Koko maa oli täällä kuin puutarhaa. Königsbergin yliopisto vietti paraikaa 350 vuotisjuhlaansa. (»Nyt, aivan Saksan luhistumisen aattona vietettiin saman kuuluisan korkeakoulun 400-vuotisjuhlaa.) Jouduimme keskelle juhlahumua, vaikka se tosin jo oli loppumaisillaan. Jonkin verran vaikeaa oli nyt saada tavata Bezzenbergeriä, mutta onnistuihan se sittenkin. Hän kutsui vielä luokseen oppilaansa tohtori Prellwitzin, paljon käytetyn kreikan etymologisen sanakirjan kirjoittajan. Molemmat lausuivat julki syvän paheksumisensa liettuankielen kohtelusta Venäjällä, mutta se, mikä osoitti heidän omaa suhdettansa tähän kieleen ei ollut erittäin lämmittävää. He sanoivat Preussin pienestä liettualaisväestöstä: »sie werden auch sehr geschont» — mikä tiesi samaa kuin jos sukupuuttoon kuolevasta riistasta sanotaan: ne ovat rauhoitetut.

Nyt oli meidän koetettava kotimatalla nähdä niin paljon uutta kuin suinkin. Niin lähdimme siis Samlandin Itämeren rannikolle, ylänkömaahan, joka oli vanhojen sukupuuttoon sammuneiden liettualais-preussiläisten kehto. Krantz-nimisessä (sana Krantz johtuu liettualaisesta sanasta Krantas', ranta) kylpypaikassa astuimme laivaan, joka oli vievä meidät Memeliin. Kaikkien näiden seutujen näkeminen oli minulle tärkeää. Laivassamme kulki paljon Venäjän juutalaisia sekä eräitä Königsbergin yliopiston juhlilta palaavia Korps- ja Verbindungstudentteja. Etualalle astui heidän joukostaan vanha lihava herra, joka esitti itsensä tohtori Ziegleriksi ja sanoi isänsä olleen tunnettu liettuantielen tutkija. Tässä miehessä kuitenkin kyti peittämätön, raaka juutalaisviha. Hän astui juutalaisten eteen ja sanoi: »säälä, ettei Mooses vuorelta tullessaan lyönyt laintauluja kappaleiksi teidän otsaanne vastaan.»

Memelissä erosimme seurasta ja olimme ventovierassa kaupungissa, jolla oli laaja satama, mutta muut osat mitättömiä. Kuinka nyt täältä pääsisimme Venäjän puolelle, Kuurinmaalle, Liivinmaalle ja Tallinnan kautta kotiin? Juutalaisen kyytihevoseen oli turvauduttava. Mutta jo rajalla tartuimme kiinni. Teimme poliisiin hyvin epäilyttävän vaikutuksen. Rattaistamme irroitettiin lauta laudan perästä, jottemme voisi kuljettaa muassamme luvattomia papereja. Kaikeksi onneksi minulla sattui olemaan valtiosihteerin virastosta annettu »otkrytyjlist» ja sen turvissa pääsimme Itämeren rannalle. Kovaa hiekkadyyniä pitkin kuljettiin nyt lättiläiseen kylään ja siellä pääsimme yöksi erään talonpojan tupaan, missä kanat asuivat yhdessä ihmisten kanssa. Täällä torkuimme kunnes aamu valkeni ja ajoimme edelleen monta tuntia ennenkuin olimme Libaussa ja rautatien varrella. Rautatie: mikä turvallisuuden tunne! Nyt päästiin helposti junassa Mitauhun, Kuurinmaan ja sen vanhain ruhtinaiden pääkaupunkiin.

Mutta sielläpä sattuihin olemaan suuret kansalliset lättiläisjuhlat — laulujuhlat! Kaupunki oli niin täynnä vieraita, ettei kannattanut tavallisten majapaikkain lähellekään yrittää. Jouduimme vihoviimeiseen paikkaan ja vietimme yön likaisella ullakolla, nukkuen olki-

kuvolla. Asema tuntui, varsinkin vaimostani, joka ulla-
kon pimeydessä oli kuullut hiirienkin liikkuvan, niin
kaamealta, että täytyi lähteä etsimään seuraavaksi yöksi
toista majapaikkaa. Olihan tarkoitukseni muutenkin
ollut täällä päästä yhteyteen tunnetun lätinkielentutki-
jan ja kimnaasin lehtorin Carl Mühlenbachin kanssa.
Suuntasimme nyt askeleemme hänen kotiinsa. Suurten
juhlien toimihenkilönä Miihlenbach itse ei ollut kotona,
mutta vaimoni kuvasi rouva Mühlenbachille vaikean
tilamme ja tämä hyvä, herttainen ihminen kutsui mei-
dät heti asumaan kotiinsa, mikä kyllä oli ennestäänkin
vieraiden kuormittama. Nyt jouduimme kuin taikasau-
van väläyksestä arvoasemaan keskelle juhlia. Kaikki
meni sadunomaisen nopeasti. Meillä oli kaikissa tilai-
suuksissa erinoimaiset paikat, niinhyvin kilpalaulajai-
sissa kuin juhlapäivällisilläkin avautui mahdollisuus
tutustua tämän nousevan nuoren kansan kulttuurihenki-
löihin. Minut määrättiin yhtäkkiä Suomen edustajaksi,
Miihlenbach käänsi puheeni lätinkielelle ja myrskyisellä
innostuksella se otettiin vastaan. Lätin kansallislaulu oli
silloin juuri syntymäisillään. Haluttiin nyt esittää se
erään suuren juhlatilaisuuden päättäjaisiksi, mutta pal-
jon juoksua, kiirettä, anomisia ja lähetystöjen liikkeelle-
panoja tarvittiin ennenkuin saatiin kuvernööriltä esittä-
mislupa. Kuvaamattoman innostuksen vallassa laulu
sitten esitettiin moneen kertaan. Se ei ollut vielä täysin
valmis — alkusäe kuului: »Dievs, sveti Baltiju.» Kun
myöhemmin syntyi Latvian nimi, sai tuo ensi säekin
muodon: »Dievs, sveti Latviju.» Juhlat osoittivat nuo-
ressa kansassa suurta elinvoimaa, sen järjestelykyky ja
vieraanvaraisuus olivat osia tästä voimasta. Sittemmin
kuuluisa kielentutkija Endzelin oli koulupoikana ollut
mukana näissä juhlissa. Säveltäjä Vihtoldin kauniin
ballaadin toimme kuorosävellyksenä mukaamme kotiin
ja esitti sen YL useassa konsertissaan. Yleensä oli näillä
laulujuhlilla koolla — voipa sanoa — koko Lätin sivi-
sityneistö, se, jonka johdolla Latvian kulttuurityö sittem-
min suoritettiin. Juhlallista oli ulkomaalaisen ollut
saada olla läsnä kansan syntymähetkinä.

Tällä matkalla oli ystäväksemme siis nyt tullut kaksi
läheistä sukua olevaa baltilaista kansaa. 3—4 tuhatta

vuotta sitten ovat ne asuneet meidän suomalaisten naapuruudessa, miltä ajalta kieleemme jäi monta yhteistä sanaa: äes äkeen — akecios, vaga — vako, sisar — sesuo sesers, salna — halla, pirts — pirtti ym. Lättiläisillä taas on kielessään monta liiviläistä sanaa, esimerkiksi ilmansuunnat, kysymyssana »vai», maksa — maksaa ym.

Talvella julkaistuani entisten lisäksi pari uutta tutkimusta ja tultuani dosentiksi pidin yliopistossa laajoja luentoja liettuantielestä. Kun tämä kurssi oli laatuaan ensimmäinen, oli kuulijoikseni tullut useita nuoria ja jo tunnettuja tiedemiehiä. Myöskin vaimoni istui uskollisena kuuntelijana ja teki ahkeraan muistiinpanoja. Kuitenkaan ei minulla ollut rauhaa. Halusin sen kielitaidon nojalla, jonka olin edellisenä kesänä hankkinut, tutkia liettualaisia murteita. Sainkin matkaa varten jälleen apurahat kanslerin varoista.

Käytyämme tervehtimässä ystäviämme Krauciunaksia painuimme Suvalkin kuvernementtiin, Serajin kauppaan. Saimme verraten siistin asunnon erään naisapteekkarin luona, mutta en tavannut hyviä kielimestareja ja sadunkertojia ja niin siirryimme keskelle varsinaista dzukilais-aluetta — nimi on tullut siitä, että kansa täällä ääntää pehmeän d'n dz'ksi. Meitä oli suositeltu asumaan erään kirkkoherran luo, jolla oli suuri kaunis pappila. Niin olikin, kyllä siellä olisi kelvannut asua. Mutta parin päivän perästä ilmoitti isäntämme, ettei hänen sopinutkaan pitää meitä asunnossaan: vaimoni oli nuori ja kaunis ja tämä herätti seurakunnassa pahennusta. Vaivoin löydettiin nyt uusi asunto erään kartanon vuokraajan luota. Siellä kuitenkin vallitsi kuvaamaton likaisuus. Emäntä otti lakanan sängystään ja kattoi sillä ruokapöydän, karpäsiä oli niin paljon, että ne höystivät harmaaksi jokaisen ruokalajin. Vaimoni elätti itsensä nyt kananmunilla, jotka nieli kuin vastenmielisen lääkkeen. Lieneekö äskenmainitun kirkkoherran tullut vähän paha olla siitä, että oli meidät karkoittanut, joka tapauksessa hän nyt tahtoi osoittaa minulle ystävällisyyttä ja kutsui minut mukaansa markkinoille, mistä hän ja useat muut kirkonmiehet ostivat itselleen hevosia. Olikin tietysti mieltäkiinnittävää seurata toimitusta ja kuunnella

arvosteluja, joita nämä hengelliset ostajat lausuivat. Yhdestäkin hevosesta sanottiin, että sillä on siansilmät. Yhdessä nautittiin hyvin rasvainen ja likainen ateria. Juotiin olutta. Tilaisuus ei antanut erittäin korkeaa käsitystä läsnäolijoista. Kuitenkin tulin tuntemaan myöskin hurskaita, viisaita ja kunnianarvoisia pappeja, jotka huomaamatta koettivat holhota nuorempia ja kokemattomampia. Löysin näiden viimeainittujen joukosta erään Juszkiewiczin, joka oli tunnetun liettualaisten kansanlaulujen julkaisijan poika. Toinen Juszkiewicz-veljeksistä, laajan ja paljon käytetyn liettualaisen runokokoelman julkaisija, oli ollut pappina Wielonassa lähellä Ploksiaita ja kolmas oli liettuantielen opettajana Kananin pappisyliopistossa. Viimeainitun poika taas oli opiskellut Tartossa, ollen mm. kuuluisan oppineen, professori Baudoin de Courtenayn kuulijana.

Mutta tätä merkillistä Baudoin de Courtenayta ei sovi sivuuttaa selittämättä kuka hän on. Kaikkihan tunnemme ristiretkien ajalta Balduinin, Courtenayn kreivin. Yksi näitä Balduineja oli myöskin ristiretkien aikana latinalaisen keisarikunnan hallitsijana Vähässä-Aasiassa. Hänestä polveutui professori Baudoin de Courtenayn suku. 1700-luvulla oli jokin suvun jäsen tullut Varsovaan ja jättänyt siellä jälkeensä maineen armeliaasta kristitystä sekä nimensä erään kadun nimeksi, joka katu vieläkin tavataan Varsovassa. Kuuluista kielentutkijista tunnettiin ennakkoluulottomuudestaan ja hurjan radikaalisesta mielenlaadustaan. Hän vihasi kaikkea kansalliskiihkoa ja puolusti erikoisesti pieniä kansoja. Suomi sai hänestä pelottoman ystävän. Tarton yliopiston professorina ollessaan hän helli Viron kieltä ja ajoi vironkielen lehtorintoimen perustamisen asiaa Tarton korkeakouluun. Kananissa hän piti merkilliset luentonsa kielitieteen periaatteista, jotka luennot vain osittain julkaistiin. Niissä hän asettui jo melkein samalle kannalle kuin myöhemmin ns. junggrammaatit Saksassa. Hänen tovereitaan ja varsinkin esimiehiään ärsytti aina hänelle ominainen hyökkäävä puhetapa. Myöhemmin tämä levoton mies joutui Pietariin, missä me lähemmin tutustuimme häneen, ja sieltä hänet pian kutsuttiin Krakovan yliopistoon. Olisi luullut, että hän nyt tässä van-

himmassa puolalaisessa yliopistossa olisi löytänyt pysyväsien asuinsijan. Mutta ei. Heti hän riitaantui itävaltalaiden esimiestensä kanssa ja palasi Pietariin. Nyt hän täältäkäsien teki matkoja etelä-slaavilaisiin maihin, sloveenien luo ja Italian puolelle. Eräällä slovakkilaisalueella kansankokouksessa hän joutui unkarilaiden santarmien käsiin ja pantiin vankeuteen, syytettynä panslavismista. Tällaista se sitten olikin tämän suuren tiedemiehen ja vaatimattoman ihmisen koko elämä. Vapaan Puolan pääkaupungissa Varsoassa hän vihdoinkin löysi viimeisen tyyssijansa, mutta ennätti vielä herättää sielläkin suurta mielenkiintoa esiintymisellään juutalaisien puolesta. Viimeiseksi työkseen tämä köyhä mies ja jumalankieltäjä määräsi ruumiinsa kuolemansa jälkeen Varsovan yliopiston anatomiselle laitokselle.

Muutamia päiviä ennen kuolemaansa hän kuitenkin vielä palasi lapsuutensa uskoon ja kuoli kristittynä. Hänen tyttärestään tuli etnografian professori Vilnon yliopistoon.

Oleskellessamme etelä-liettualaiden parissa jouduimme siksi lähelle Grodnoa, että meidän teki mieli käydä tervehtimässä kuuluisaa puolalaista kirjailijataria Eliza Orszeszkowaa, joka vietti kesää Niemenin varrella ja jonka muutamia novelleja olimme, minä ja vaimoni, suomentaneet. Elegantti, ylhäisen näköinen rouva otti meidät ystävällisesti, joskin jonkin verran epäluuloisena, vastaan. Ei kuitenkaan kestänyt kauan, kun jää sulii ja kirjailijatar ennätti kuiskata meille, että täällä hänen ympärillään vilisee santarmeja, tarkemmin sanoen kohteliaan näköisiä santarmiupseereja. Saimme kuitenkin hetken olla hänen kanssaan kahdenkesken ja vaihtaa jonkin vuorosanan. Lähellä Eliza Orszeszkowan huvilaa sijaitsee tykistön ampumaharjoituskenttä eli polygoni Oranyssa, jonka liettualainen nimi on Warenai. Jollemme ennestään olisi olleet santarmien kirjoissa, niin ainakin nyt olimme. Eliza Orszeszkowalla oli suuri kokemus mutkikkaiden tilanteiden selvittämisessä ja hän kuunteli kiinteästi uutisiamme pohjolan maista, joissa ei hän ollut käynyt. Hänestä oli meille kerrottu, että aina kun yö laskeutui yli isänmaan, hän kynttilä kädessä kulki pimeässä miehestä mieheen ja naisesta naiseen kuiska-

ten, ettei toivo ollut sammunut. Joka hänet nyt näki, uskoi, että näin oli ollut ja oli oleva.

Etelä-Liettuasta palatessamme ja siis myöskin jo kotimatikalle kääntyessämme, kävimme vielä ystäviemme Krauciunasten luona tehdäksemme selkoa vaikutelmistamme ja aikaansaannoksistamme. »Meillä onnettomassa Liettuassa ei kuulu minkäänlaista muutosta parempaan päin. Liettualaista kirjoitusta vaan ei sallita, kaikista yrityksistä huolimatta ja ulkomailla painettujen kirjojen tähden istuu moni mies vankeudessa. . . Meidän katumme varrella on vankila ja siten näen joka päivä omin silmin miten sinne tuodaan vankeja, jotka pari päivää vierailtuaan täällä, kasakkain tai rakuunien saattamina lähetetään pitkäksi aikaa Kalwaryaan. Sinne viedään talonpoikia, ylioppilaita, kimnaasin oppilaita ja naisia . . .»

Tämäntapaisia uutisia saimme mukaamme Suomeen dainojen maasta, vihreän ruutan ja valkoisen liljan maasta.

V. 1899 oli Suomessa alkanut vaikea oikeustaistelumme helmikuun manifestista. Yliopiston puolesta pelättiin pahinta. Onneksi se ei ollut Bobrikoffin vallan alaisena, vaan oli varakanslerina ministerivaltiosihteeriksi nimetty Vjaceslav Plehve. Kaikista venäläistytätmisspyrkimyksistään huolimatta Plehve kuitenkin katsoi itseään venäläisen kulttuurin edustajaksi Suomessa ja vältti kaikkia raoilta näyttäviä toimenpiteitä yliopistoa vastaan. Yliopiston asioita kotona hoiti diplomaattisen taitava rehtori ja myöhemmin varakansleri Edv. Hjelt.

Eräänä maaliskuun päivänä v. 1900, ollessani nuorimman veljeni häissä, sain tiedon, että minut oli nimitetty slaavilaisen kielitieteen ylimääräiseksi professoriksi, siis ensimmäiseksi tämän alan edustajaksi maamme yliopistoon. Vähän myöhemmin keväällä saapui yliopistolle kutsu Krakovan yliopiston 500-vuotisjuhlaan. Tämä Pragin yliopiston jälkeen vanhin yliopisto alppien tällä puolen oli Puolan kuninkaan Kasimir suuren perustama jo v. 1364, mutta sen 500-vuotisjuhlan vietto olisi sattunut juuri äsken kapinassa hirveästi kärsineen Puolan

surujuhlaaksi ja niin saatettiin viettää sen puolituhantista riemujuhlaa kevätkesästä 1900. Helsingin Yliopisto otti vastaan kutsun ja minä sain tehtäväkseni onnitteluaadressin laatimisen. Samalla uskottiin minulle myös Suomen yliopiston edustajan tehtävä itse juhlassa. Professori-diplomaattimme Edvard Hjelt huomautti evästyksenä, että sopisi matkalla Pietarin läpi käydä tervehdyksellä Plehven luona. Yöjuna saapui Pietariin aamulla, makuuvaunussa saatoin pukeutua juhla-asuun ja asemalta ajoimme suoraan Plehven asunnolle Liteinajalle.

Korkea herra otti minut suosiollisesti vastaan, kiitin professorinnimityksestä ja kerroin olevani matkalla Krakovan yliopiston riemujuhlille. Plehve hymähti ja sanoi leikillisesti: menette siis konspiroimaan yhdessä puolalaisten kanssa. Jätin hänelle mukanani vietävän, hyvin kauniisti painetun adressin kaksoiskappaleen ja kiirehdin keventynein mielin kadulle, ajopeleihin, joissa vaimoni odotti.

Matkakumppaniksemme saimme Pietarin yliopiston edustajan, professori Strahovin, tunnetun slavofiilisen kirjallisuus- ja taidearvostelijan. Hän oli laajalti matkustanut hieno herra, jolla oli tuttavuuksia myös musiikkipiireissä, muunmuassa hän hyvin tunsii Franz Lisztin.

Krakovan asemalla saimme heti kokea tullemme maahan, missä komealla edustuksella on vuosisataiset traditiot. Loisteliaasti esiintyviä herroja toivottamassa tervetulleeksi ja aseman edustalla kaksivaljaikkoja odottamassa vieraita. Vaimoni ja minä olimme sijoitetut asumaan kreivitär Rostworowskan vanhanaikaiseen ja ylhäiseen taloon, jonka seinien tukena oli käytetty jotakin niin muinaisaikaista kuin »renfortit», paksut, matalat, alhaalla kömpelösti leviävät pylväät. Käytettäväksemme oli luovutettu salonki ja kaksi huonetta. Tässä ympäristössä rukouspulpetteineen, krusifikseineen ja historiallisine kalustuksineen saatoimme yhtäkkiä tuntea siirtyneemme vuosisatojen taakse. Mutta päivän kulku muodostui kokonaan nykyaikaiseksi, nimittäin samanlaisiksi kuin samankaltaisissa suurjuhlatilaisuuksissa on tapana olla: kunniakäyntejä, vierailuja, vastavierailuja, vastaanottoja, kutsuja, harjoituksia pääjuhlan seremo-

nioja varten. Ilokseni tapasin heti yliopistojen edustajien joukosta Vilhelm Thomsenin Kööpenhaminasta, Harald Hjärnen Uppsalasta ja Martin Weibullin Lundista. Edustajia oli koko Euroopasta ja useat vanhoissa historiallisissa puvuissaan hyvinkin komeina. Illalla kaupungin suuressa vastaanottotilaisuudessa nämä pääsivät oikeuksiinsa, varsinkin kun ympäristönä oli v. 1265 rakennetun mahtavan Sukiennicen (Verkahallin) juhlasali, seinät peittävine gobeliineineen. Oltiin kuin sadussa. Poislähtiessä jatkui satua yhä toisessa muodossa: kirkkaasti valaistu tori tarjosi kymmenien juhlavaunujen ja eriväristen hevosvaljaikkojen näyn, joka antoi aavistaa mimmainen loisto oli vallinnut vanhan Puolan magnaattien vuosisadoilla. Ei täältä myöskään puuttunut sitä kurjuuden edustusta, joka vastakohdakuudellaan kaatoi kukoistavan mahtavuuden: juhla-valjaikkojen takana seisoi köyhyydessään värjöttävä kerjäläisjoukko, odottaen hetkeä, jolloin saisi ojentaa kätensä vastaanottamaan almuja.

Seuraavana päivänä oli itse yliopiston varsinainen juhlallisuus. Me edustajat kokoonnuimme yliopiston kirkoksi tarkoitettussa pyhän Annan temppelissä. Siellä kuoriin asetetusta kateederista filosofisen tiedekunnan dekaanus luki jokaisen edustajan nimen, minkä jälkeen jokainen sai esittää onnittelunsa. Olin tarkkaan valmistanut tehtävän ja niin luin adressimme, jossa huomautettiin miten Suomenkin opinhaluista nuorisoa on aikoinaan juonut tiedon lähteestä Krakovan Alma Materissa. Juhlakulkueessa sain aina astua Harald Hjärnen, Vilhelm Thomsenin ja M. Weibullin rinnalla. Krakovan yliopisto oli tahdikkaasti asettanut pohjoismaat yhteen, samoin kuin Suomenkin arvonimenä oli Magnus principatus Finlandiae. Kaikki tämä teki meihin erittäin miellyttävän vaikutuksen. Edustajista ensimmäisenä ja arvokkaimpana oli Pyhän Istuimen edustaja, eräs kardiinaali, joka toi tälle ikivanhalle korkeakoululle paavin siunauksen. Puolalaisten omista edustajista muistan erityisesti ruhtinas Czartoryskin, ja olihan muitakin historiallisia ylimyssukuja edustettuina. Vastaanotoista ja juhlallisuuksista vei loistossa voiton yliopiston rehtorin, kreivi Stanislaw Tarnowskin puutarhajuha, missä ma-

surkka, Puolan kansallistanssi, esitettiin kansallispuvuissa ja missä laajan, juhlaavalaistun puiston lehdoissa vanhat kansalliset laulut tenhoten soivat. Kunhan vain eivät Galizian kurjuuden edustajat olisi, hekin, olleet palatsin muurin ulkopuolella. Mutta he kyllä varmaan odottivat siellä.

Kreivi Tarnowskin tytär oli naimisissa unkarilaisen ruhtinas Esterhazyn kanssa, jonka jättiläismaatilat muodostivat kokonaisen pienen valtakunnan. Tarnowski itse oli yliopistossa Puolan kirjallisuuden professorina ja hänen Puolan kirjallisuuden historiansa oli ilmestynyt useampana painoksena. Hän oli uljas vanha puolalainen ylimys, jonka ylimys-eleet hallitsivat koko taloa, täydessä sopusoinnussa hänen kreivittärensä, syntyisin kreivitär Branicka, vanhaa rikasta puolalaista hetmanisukua, kanssa. Tarnowskia syytettiin vanhoillisuudesta, jopa pidettiin sen tukipylväänä Puolassa. Krakovahan, samoin kuin koko Galizia, kuului Itävaltaan ja sillä oli aika laaja autonomia Itävallan keisarikunnassa. Puolalaiset, joita Itävallan parlamentissa edusti etupäässä Puolan aateli, käsittivät asemansa Itävallan keisarin henkikaartina. Senverran todella vaikutti Galizian autonomia, että Itä-Galizian ruteenit eli ukrainalaiset — kansallisina niminhän ne syntyivätkin Itävallassa — saivat jonkin verran sananvaltaa kansallisissa asioissa: heillä oli oma kirjallisuudenseuransa, Szewczenko-seura ja Lembergissä oli myöskin puolankielinen professuuri.

Krakovassa vallitsi näihin aikoihin vilkas kirjallinen elämä, jonka täytti pääasiassa taistelu — joskus kiivas — Tarnowskin johtamien konservatiivisten ja nuorten radikaalien välillä. Mutta palaammepa vielä juhlaamme. Yksi sen kohokohtia oli retki Wieliczkan suolakaivoksille. Ajoimme samoissa vaunuissa Lembergin yliopiston professorin Kolessan kanssa — hänen tyttärensä, tunnettu pianisti Lubka Kolessa on myöhemmin useampaankin kertaan konsertoinut Suomessa. Wieliczkaan tultua laskeuduttiin syvälle maan sisään ja tänne suolavuoreen, suolasta tyhjentyneisiin onkaloihin, oli rakennettu mitä satumaisin kaupunki: temppeleitä, järviä, luolia, ritarisaleja, kirkkoja, kappeleita. Suuressa tanssisalissa tutustuimme Henryk Sienkiewicziin. Hän

oli jo sivuuttanut parhaan ikänsä ja juuri mennyt uusiin naimisiin nuoren kaunottaren kanssa. Paavi itse oli siunannut tämän avioliiton. Ulkomuodoltaan komea ja jonkin verran pidättyväinen isä tanssi ainoastaan hyvin nuoren, viehättävän tyttärensä kanssa, jolla kaikesta päättäen ei ollutkaan lupa ottaa osaa yleiseen tanssiin. Sienkiewicz tiesi, että vaimoni oli kääntänyt hänen teoksiaan suomeksi, jutteli hänen kanssaan pitkälti ja antoi hänelle yksinoikeuden kaikkien teostensa suomentamiseen. Minä puolestani tutustuin täällä maan alla useihin tunnettuihin kielentutkijoihin. Eräs saksalainen herra puhutteli minua ja lienee huomannut, etten oikein tietänyt kuka hän oli, koska hän yhtäkkiä naurahti ja selitti: »ich bin der Hermann Osthoff». Siis Heidelbergin yliopiston rehtori ja kuuluisa junggrammaatikko. Noustuamme maanalaisesta kaupungista jälleen ilmoille, oli meitä vastassa komeiden vuorialppien takana joukko puolialastomia, vilusta ja nälästä hytiseviä kerjäläisiä ja raajarikkoja. Saimme tietää, että näiden joukossa täytyi olla myöskin kreivitär Rostworowskan alustalaisia ja että Galiziassa vallitsi todella kurjat maalaisolot. Samoihin aikoihin herätti maassa huomiota vasta ilmestynyt kirjanen »Nendza galiciska» ja parlamentissa esiintyi Puolan sosialistien johtaja, etevä puhuja, kuvaten pikaisen parannusten välttämättömyyttä.

Wieliczkan tilaisuuteen päättyivät Krakovan yliopiston loistavat puolivuosisataisjuhlat.

Muutimme nyt kreivillisestä asunnostamme välttävään matkustajakotiin ja saimme tilaisuuden katsoa syvemälle kirjalliseen ja taiteelliseen elämään. Istuimme taiteilijoiden kanssa kahviloissa, teimme kävelyretkiä ja seurasimme näyttämöiden esityksiä. Suurta huomiota herätti näytelmä »Wesele» (Häät), jonka tarumaiseen hämäärään asetetuissa henkilöissä kaikki tunsivat Puolan johtavat persoonallisuudet politiikan ja kirjallisuuden alalta. Tekijä oli silloin yhdellä iskulla kirjailijanakin kuuluisaksi tullut Stanislaw Wyspianski, joka tähän asti oli tunnettu Krakovan kirkkoihin tekemillään lasimalauksilla. »Wesele» esitti nuoren puolalaisen, kansaansa likelle pyrkivän kirjailijan häitä talonpoikaistytön kanssa. Mottona olivat Slowackin sanat:

(Ihmeiden ihme: Puolan kansan kanssa kulkee Puolan aateli...)

Nämä häät vietetään syysiltana ja unennäön hämyssä esiintyvät Puolan historian tunnetut henkilöt. Puolalaiselle pojalle on uskottu valvojan tehtävä ja annettu käteen torvi, johon hänen on määrä töräyttää herättääkseen Puolan kansan, kun arkkienkeli ilmestyy kutsumaan sitä kokoon. Erittäin vaikuttava onkin näytelmässä se kohta, jolloin arkkienkeli valaisee Krakovan kaupungin. Katsoja odottaa nyt jännittyneenä torventörähdyksiä. Mutta niitä ei kuulu: poika on kadottanut torvensa ja etsii sitä epätoivoissaan. Kansa ei herää, kaikki jää ennalleen. Kappale päättyy aavemasurkkaan, jota pimeässä kömpelösti hyppelee olkisuojiin verhottu kasvisto. »Wesele» on herättänyt tavatonta huomiota ja antanut aihetta kiivaaseen ajatustenvaihtoon.

Itse rehtori Tarnowskia lukuunottamatta kuuluivat kaikki professorit, joiden joukossa sellaisia eteviä oppineita kuin professori Rozwadowski, tähän nuoreen Puolaan. Samalla tapahtui muutos myöskin itse puolankielen tutkimuksessa: monet voimat astuivat esiin ja antoivat puolankielen menneisyydestä ja murteista uuden kuvan.

Seuraavaksi — lyhytaikaiseksi — pysähdyspaikaksemme tässä slaavilaisessa maanääressä tuli Slovakia. Näimme nyt likeltä sitä kansaa, jonka miehiä olimme keväisin tavanneet Helsingin torilla myymässä ahkerien ja taitavien kättensä tuotteita: juurikoreja. Saatoimme käsittää, että ansion tarve ajoi miehiä karuilta kotivuoriita aina kauas pohjolaan asti. Rajec Fördö, minne olimme asettuneet, ei suinkaan ollut mikään elegantti kylpypaikka, jommoiseen muotimaailma matkustaa kesää viettämään. Täällä juotiin terveysvesiä alkeelliselle kannalle jätetyistä luonnonlähteistä ja haettiin virkistystä auringosta. Pari omalaatuista tuttavuutta sopii ehkä merkitä muistiin. Tai toisen toki tunsimme Krakovasta ja Helsingistäkin, missä hän oli väitellyt tohtoriksi. Se oli puolalainen filosofi Wincenty Lutoslawski, omituinen

mies kaikin puolin. Hän ei tahtonut asua huoneessa, vaan oli onnistunut löytämään parvekkeen ja teki tästä asunnostaan käsin melkein puolialastomana kävelymatkoja pitkin vuoristoa, sitruunia imeskellen. Hän oli loistava Platonin tutkija ja myöskin hänen puoleksi profetaalliset kirjoituksensa ja puheensa Puolan tehtävästä maailmassa vaikuttivat tenhoavasti erääseen osaan hänen kotimaansa nuorisoa. Lutoslawski osasi Mickiewiczin ja Slowackin ulkoa ja erinomaisen tunteellisesti hän kävelymatkoillaan lausui näitä itsekseen. — Toinen Rajec Fördön originaali oli satavuotias luolaihminen, joka silloin tällöin nousi ylös kellarinraunioista, joissa asui ja juovuksissa hoiperteli kylänraiteilla. Hän oli ollut kuskina kuuluisalla rosvopäälliköllä Rosza Sandorilla ja kun häneltä kysyttiin, eikö häntä sentään hävettänyt, että oli ollut ryövärin palveluksessa, hän vastasi: me otimme rikkailta ja annoimme köyhille.

Olimme Suomesta lähtiessä sopineet ystäväni O. F. Hultmanin kanssa, että juhannusyönä kello 12 kohtaisimme toisemme Budapestin Pannonia-hotellin ravintolassa. Olimme tutustuneet Uppsalassa opiskellessani. Hultman oli, paitsi erinomainen ruotsinkielen tutkija, paljon maailmaa nähnyt mies ja matkoilla aina hyvätuulinen. Ajoimme siis Rajec Fördöstä suoraan Budapestiin ja astuimme hyvään hotelliin Tonavan rannalla. Olimme lapsellisen seikkailumielen lumoissa järjestäneet tämän kohtaamisen, vapunpäivän jännitys oli kotoa käsin siirtynyt meihin tänne asti ja kaikki mitä olimme toivoneet toteutui. Kookas, hienon näköinen herra seisoi kelloa katsellen keskellä hotellin ruokasalia, kun astuimme ovesta. Olimme iloisia kuin koululaiset. Täytyy myöntää, ettei sinä yöhetkenä puhuttu kielitiedettä, vaan suunniteltiin matkaa yhä uusia ihania elämyksiä kohden. Viivymme Unkarin ihanassa pääkaupungissa vain sen verran, että ennätimme kuunnella mustalaisia, nauttia tšekäläisestä erinomaisesta kahvista ja katsella tätä kaunista kaupunkia — joku on väittänyt sitä Euroopan kauneimmaksi kaupungiksi, eikä suotta. Vaimolleni oli kaikki uutta ja yllättävää, aivan toisenlaista kuin Venäjän suurissa kaupungeissa. Hän poimi muistokukkasen Margit-saarelta ja näköalavuorelta, mistä tähtien valais-

tuksessa katselimme kaupunkia siltoineen ja Tonavaa. Mustalaisten esisoittaja asettui aivan hänen korvansa juureen ja aron haikeilla sävelillä houkutteli tämän ensikertalaisen silmään kyynelen. Kuumuus oli täällä Keski-Euroopassa tänä kesänä todella paahtava. Kun Cookin matkatoimistosta ostimme liput Fiumeen ja sieltä laivalla edelleen Veneziaan, niin meille sivumennen kyllä huomautettiin, että tämä elokuun aika ei tarjoa kiitollisinta matka-ilmaa. Me sen itsekin totesimme, jo kun aamulla astuimme hotellista kadulle ja jalka upposi kuumentuneeseen asfalttiin ja auringon häikäisy miltei pyörrytti tainnoksiin. Emme kuitenkaan luopuneet epäkäytännöllisestä matkasuunnitelmastamme.

Jouduimme pieneen kiikkerään italialaiseen laivaan, jonka nimi oli Venezia. Aurinkoisen kaunis sää, jonka taivaalta asiantuntijat kyllä olivat nähneet pilvien luonteen tietäneen myrskyä, muuttui todella yhtäkkiä hirmumyrskyksi. Pieni, vanha laivamme natisi ja paukkui kuin pähkinänkuori eri suunnilta puskevien laineiden litistyksessä. Laivamiesten kiireiset askeleet osoittivat, että asema oli käynyt vakavaksi. Muistelimme, kukin hiljaisessa mielessämme, apostoleja, jotka aikoinaan olivat samanlaisissa olosuhteissa retkeilleet näillä suolaisilla vihertävillä vesillä. Meidänkin täytyi nyt hakea hätäsatamaa. Merisairautta se tuskin lievensi, sillä laiva velloi ja keikkui vimmatusti. Vaimoni anoi jo Joonaan kanssa, että hänet heitettäisiin mereen. Kuutamoisena yönä voimakkaan mainingin käydessä ja salamoiden leimahdellessa ponnistimme Adrianmeren poikki. Kun laiva-pahasemme aallon harjalta paiskattiin aallon pohjalle, näkyi taivaan kuu korkeiden aaltovuorten takaa kuin vihreän lasin lävitse. Peläten oloa alhaalla ahtaassa salongissa koetimme pysytellä peräkannella, mikä vaatiikin aikamoista ponnistusta. Vaikean yön jälkeen saavuimme rantamille, joilta taivaanrannalle piirtyivät agave-kasvien karut, yksinäiset rungot jättiläiskokoisine kukintatupsuineen. Hultman kertoi vaimolleni, että tämä agave kasvaa sata vuotta, kukkii sitten kerran eläissään ja kuolee kukittuaan. Tämä tarina teki meihin kaikkiin, vaikkakin osittain uudestaan kuultuna, syvän vaikutuksen. Oppinut matkatoverimme, jonka tapana oli

leikillisesti pyöräyteliä kotitekoisia säkeitä, kirjoitti laivamme puiseen reelinkiin:

Fy, Venezia, du usla skuta. . .

Hänen taitavalla johdollaan näimme mitä kolmessa päivässä ja elokuun kuumuudessa saattaa valkoisesta merten kuningatarkaupungista nähdä. Museot olivat suljetut, mutta Marcus-torilla saattoi illan viilettää syöttää kyyhkysii, vaipua katselemaan hiljaa hengittävää, rauhoittunutta merta, uida Lidossa, kulkea gondolissa ohi sammaltuvien marmoripalatsien ja ennenkaikkea uupua ikivanhoihin kirkkoihin katselemaan pyhiä jumalanäitejä ja kuuntelemaan rukouksen hymistystä heidän ympärillään. Eikä myöskään ollut halveksittava se hedelmien runsaus, josta saattoi mielinmäärin nauttia kaduilla ja ravintoloissa.

Ei ollut meillä Roomaakaan varten monta päivää, mutta koko tämä matkahan olikin katsottava vain tiedustelukäynniksi. Kun tullaan oikein tarpeellisella ajalla varustettuina, niin katsotaan perinpohjin kaikki. Kuumuutta saattoi milteipä sanoa sietämättömäksi. Säännöllisyys rautatieliikenteessä tuntui olevan miltei tuntematon käsite. Juna viipyi asemilla tuskastuttavan kauan, ihmiset hikoilivat vaunuissa ja noituivat epätas-
mällisyyttä. Tutkimme Baedekerejämme, alleviivaten tärkeimmät nähtävyydet. Innostuimme tekemään matkarunoja eri kielillä. Esimerkkinä olkoon:

Baedeker hat doch recht, viel giebts in Italien Flöhe,
Und in der warmen Zeit lästig sind sie fürwahr.

Pääsimme perille. Päivien paahde oli kuiva kuin erämaassa, yöt eivät viilenneet, mutta kävivät kosteiksi kuin kylpy. Vaatimaton Albergomme tarjosi huonot vuoteet lukuisine alivuokralaisineen. Kertasimme historiantuntemustamme Forum romanumilla, Colosseumilla, Via Appialla ym.

Palasimme alppien taakse ja toivoimme saattavamme hetkisen viipyä Münchenissä. Ei ollut saatavana mitään hotellihuonetta. Oli nimittäin — sattui niin — Katoli-

kentag ja rehevä iloittelu käynnissä, melkeinpä niinkuin olisi oltu karnevaaliviikossa. »Nach Hause gehen wir nicht» laulettiin pitkin tuota kaunista, rikasta ja elämäntäyteistä kaupunkia. Olut vaahtosi seideleissä, joita edeskäyvät hikipäässä kantoivat joka sormensa varassa. Kirkolliset juhla-kulku-leet lippuineen, baldakiineineen, suitsutusastioineen ja messuavine pappeineen kiersivät katuja kirkkojen väliä. Ravintoloiden välillä kävivät työttö-hattuiset, kansallispukuiset vuoristolaiset, käsi toinen toisensa kainalossa, täyttäen kadun leveyden ja laulaen:

Nach Hause gehen wir nicht.

Ennätimme saada väläyksen Baijerin pääkaupungista, sanoimme hyvästi etelälle ja painuimme suoraan Stettiinä kohden.

Vuosi 1899 oli Suomessa pimeä, mutta myöskin voimakas ja taistelunhaluinen. Nikolai II oli tehnyt valtaavan hyökkäyksen maamme autonomista asemaa vastaan ns. helmikuun manifestilla. Tässä taistelussa joutuivat mielet pian kahteen eri leiriin. Muutamien mielestä meitä vastaan suunnatun taistelun kärki heikennettäisiin sillä, että tehtäisiin jonkinlaisia myönnytyksiä, ja senaatissa oli tämän mielipiteen johdossa itse Yrjö-Koskinen, jonka käsityksen mukaan virkamiesten olisi myönnyttävä, mutta itse kansan oltava passiivisessa vastarinnassa. Sitä vastaan nousi ns. perustuslaillinen kanta, joka tahtoi pysyttäväksi jyrkästi kiinni laillisissa oikeuksissamme. Kiihkeimpänä esiintyi tämä suuntien taistelu, kun tuli kysymys asevelvollisuusasiasta. Suomen Kaartin oli saatava pieni määrä sotilaita vapaaehtoisista tietä. Se onnistui täydellisesti. Mielten vastakohdat olivat niin jyrkät, että entiset ystävätkin riitaantuivat ikivihamiehiksi keskenään ja järkevienkin miesten suusta saattoi kuulla mitä rumimpia tuomiosanoja entisiä tunnustettuja johtajia vastaan. Muistan erään suurlle yleisölle tietääkseni tuntemattoman kohtauksen. Satu in olemaan yliopiston opettajien sanomalehtihuoneessa, jossa paitsi minua oli vain E. N. Setälä ja E. G. Palmen. Siellä äsken istunut Th. Rein oli juuri lähtenyt

huoneesta. Setälä hyökkäili kiihkeästi Yrjö-Koskista ja »suometarlaisia» vastaan. Silloin temperamentikas Palmen äkkiä vetäisi Setälää korville. Kumpainenkin pelästy ja molemmat jäivät hehkuvien poskien tuijottamaan toisiaan. Näin ylimmillen olivat intohimot kiihtyneet. Kevättalvella oli hallitsijalle jätetty valtava kansalais-adressi, jota keisari ei ottanut huomioon. Mutta Konni Zilliacus ynnä muut kansalaiset olivat alkaneet vedota Eurooppaan ja ryhtyneet saamaan aikaan adressia sieltä käsin, siis eurooppalaisen sivistysmaailman mielenilmaisu Suome puolesta. Englannissa, missä asiaa oli järjestänyt tohtori Julio Reuter, oli jo asiamme hyväksi saatu kokoon hyvin suuri määrä Englannin parhaimpia nimiä tieteen ja taiteen alalta, samoin oli Ranskasta liittynyt mukaan maailmankuuluja nimiä ja asiamme johdossa oli Dreyfus-jutun ajalta tunnettu senaattori Trarieux. Saksassa oli asiaa ajanut Suomen ystävä Jenan filosofi, Rudolf Eucken.

Ilokseni näin saksalaisten nimien joukossa myöskin August Leskien suuren nimen. Muista maista oli varsin huomattava Hollanti, jossa kuuluisa oikeusoppinut professori Van der Vlucht johti Suomen asiaa. Italiassa olivat professori Teza ja Brusa olleet johdossa. Konni Zilliacuksen mielestä olisi Itävalta ja Unkari vielä saatava mukaan. Yrjö Wichmann lähetettiinkin Unkariin ja minun tehtäväkseni jäi nimien keräys Itävallasta. Jälkimmäisessä maassa kävi työ vaikeaksi, sillä sekä V. Jagic että Wienin tiedeakatemian puheenjohtaja, tunnettu geologi Zues olivat hanketta vastaan. Ei niin, etteivät he olisi olleet asiamme puolella, mutta he pelkäsivät adressin pahentavan sitä. Käännyin silloin »Die Zeit» aikakauslehden kirjallisten toimittajien Zingerin ja Tannerin puoleen. He johdattivat minut yhteyteen tunnetun kansantalouden-tutkijan Eugen von Philippovichin ja professori Jodiin kanssa. Tuttavuus von Philippovichin kanssa oli mitä miellyttävin ja hän yhdessä Zingerin kanssa sepitti adressin tekstin, jopa toimitti sen tekstattavaksikin. Siitä oli kuitenkin otettava painettuja jäljennöksiä, jotta useat yhtäikaa voisivat kirjoittaa siihen nimensä. Taas vaikeus. Itävallan lakien mukaan oli jokaisesta tällaisesta painotuotteesta jätettävä kappale

Itävallan syyttäjäviranomaisten nähtäväksi ja Itävalta oli juuri äsken solminut erityisen ystävyys­sopimuksen Venäjän kanssa. Silloin Zinger päätti omalla vastuulla antaa kirjapainossaan tehdä nämä kopiot. Keskusteltiin myös siitä, keitä Wienin parlamentin jäsenistä pyydetäisiin mukaan. Joku ehdotti käännettäväksi myöskin Masarykin puoleen, joka silloin istui Wienin parlamentissa, mutta toiset arvelivat, että se aiheuttaisi vastaliikkeen venäläisystävällisten tsekkien puolelta. Vihdoin oli sitten adressi valmis. Olimme vaimoni kanssa pari viikkoa viettäneet jännityksessä tehtäväni onnistumisen vuoksi, joka päivä oli ollut useita kohtaamisia ja neuvotteluja ravintoloissa Suomi-ystävien kanssa. Kun sitten yösydämenä Hauptbahnhofilla odotimme Budapestin yöpikajunaa ja tuttu ystävämme Yrjö Wichmann hypähti puhkuvasta junasta, oli ilomme suuri. Siinä sentään ei muuta ennätetty kuin nopeasti uskoa adressi hänen haltuunsa, painaa ystävän kättä, päästää hänet kiireessä nousemaan vaunuunsa ja jäädä katsomaan jättiläisvaunurivin jälkeen, joka kiiti kohti Suomea. Yrjö Wichmannin oli määrä toimittaa Unkarin ja Itävallan adressit Ruotsiin Nordenskjöldille.

Heti tälläkin kertaa, kun olimme saapuneet Wieniin, läksimme ravintolaan lähellä raatihuonetta, missä olin ensimmäisillä Wienin-matkoillani nauttinut päivällisateriani. Vuosikausia oli siellä sama seura kokoontunut saman pöydän ääressä päivästä päivään. Niinpä nytkin: kaikki olivat siellä, »der alte Aquilaa» myöten ja jälleennäkemisen ilo oli suuri.

Wien oli aina matkoillani ollut minulle tärkeä keskus. Siellähän asui slaavilaisen tutkimuksen suurmies Vatroslav Jagic. Kun häneen tutustuin 1892 oli hän (synt. 1838) vielä hyvin nuorekas. Luennot pidettiin — lämmin kesä kun oli — aikaisin aamulla ja seminaariharjoitusten jälkeen mentiin yhdessä Jagicin kanssa eräaseen ravintolaan Wienin esikaupungissa, jossa juotiin viiniä, ja sattuiapa kerran, että lähdettiin kilpajuoksuunkin tuon kuuluisan miehen kanssa. Hän oli synnyltään kroaatti ja opiskellut Wienissä mm. slavistiikan suurmestarin Fr. Miklosichin johdolla. Hänen tietonsa olivat hämmästyttävän laajat. Perinpohjin hän tuns bysantti-

laisen kirjallisuuden, ja etelä-slaavilaisen kansanrunouden ihmeteltävän tarkasti. Varhain hän oli saanut kutsun professoriksi Odessan yliopistoon ja sieltä Pietariin, jolloin samalla tuli Venäjän tiedeakatemian jäseneksi. Sitten hän kuuluisan Müllenhofin vaikutuksesta kutsuttiin Berliiniin, missä perusti aikakauskirjan »Archiv für slavische Philologie» ja hankki sille Preussin valtion rahallisen kannatuksen. Miklosichin kuoltua hänet kutsuttiin tämän oppituolin haltiaksi ja Wienin tiedeakatemian jäseneksi. Vielä hän sai Itävallan aatelisarvon ja tuli Wienin parlamentin herrainhuoneen jäseneksi. Hänen ympärilleen oli leiriytynyt joukko nuoria ja vanhempiakin slavisteja, joista erikoisesti ansaitsee mainitsemista slaavilaista historiantutkimusta edustava tsekkiläissyntyinen Constantin Jireczek, erittäin etevä tutkija, joka oli ollut jonkin aikaa Bulgarian kansanvalistusministerinä ja tiesi omasta näkemästään koko Balkanin niemimaan sekä Dalmatian. Erityisesti häntä kiinnosti juuri Dalmatian vanha kirjallisuus. Jouduin piiriin, jonka muodostivat nuoret slavistit, kuten Mathias Murko. Ja juuri tämä piiri se nautti päivällisateriansa äskennaitsemassani Burgtheaterin vieressä olevassa ravintolassa, lähellä kaunista raatihuonetta. Seuraamme kuului myös Neue freie Presse'n entinen toimittaja tohtori Adler, joka tunnettiin nimellä »der alte Aquila». Joka kerran kun hän saapui tutun pöytämme ääreen, hän lausui: »das Rathaus ist eine wahre Perle». Tämä toistui päivästä toiseen ja kaikki olimme samaa mieltä. Oli nautinto katsella tuota ihanaa rakennustaiteen luomaa. Seuran moninaisuuden ansiosta jouduin tuntemaan Itävallan sisällisetkin olot ja harrastukset aika tarkasti. Kun ensi kerran vein ujostelevan vaimoni tuttuun seuraan, otti der alte Aquila hänet erikoisesti suojaansa. Mutta ennenkaikkea Jagicin perhe liitti hänet heti avosylin piiriinsä. Saimme tässä perheessä seurustella kuin läheiset omaiset. Useita vuosia myöhemmin kirjoitti Jagic-perheen naimisiin mennyt tytär ja pyysi saada pienelle tyttärelleen antaa nimen »Maila». Wienin akatemian ja herrainhuoneen jäsenenä joutui Jagic tekemisiin myöskin keisarillisen huoneen jäsenten kanssa — akatemian presidenttinähän oli suurherttua Rainer. Siitä

huolimatta Jagic arvosteli näitä korkeita herroja hyvin suorasukaisesti. Niinpä hän kerran, kun oli puhe mainitusta suurherttuasta, osoitti omaa saapastaan ja sanoi: suurherttua on yhtä tyhmä kuin tuo minun saappaani. Kun sitten Helsingissä ensimmäiseksi slaavilaisen filologian edustajaksi tultuani perustin seminaarilaitoksen, jonka määräraha oli mitättömän pieni — muistaakseni 300 mk — aloin kerjätä siihen kirjallisuutta tieteellisiltä laitoksilta ja silloin oli Jagic ensimmäinen lahjoittamaan Wienin akatemian seminaarilleni tarpeelliset julkaisut.

Itävallanmatkoillani jouduin myöskin tsekkiläisten slavistien kanssa tekemisiin. Pragin yliopistossa oli tsekkikielen professorina erittäin etevä tutkija Jan Gebauer. Jo ulkomuodoltaankin herätti kunnioitusta tämä pitkä roteva mies. Huolimatta siitä, että hän oli nykyaikaisen tsekkikielen tutkimuksen perustaja, hän ei suinkaan nauttinut erikoista kansansuosiota. Siihen aikaan, jolloin katsottiin kansaneeposten korottavan asianomaisten maiden ja kansain mainetta, syntyi Böömissä kaksi muka muinaistsekkiläistä kertovaa runoelmaa. Ne herättivät suurta ihailua, mutta osoittautuivatkin väärennyksiksi, ja näihin koetettiin perustaa yksinpä muinaistsekin tieteellinen tutkimus. Jan Gebauer teki sitovasti lopun tästä epäjumalanpalveluksesta. Kuitenkaan eivät monet tsekkiläiset tahtoneet luopua näistä luulluista muinaisuutensa aarteista. Kiivas taistelu syntyi ja jatkui vuosikausia, ja vielä ennen toista maailmansotaa tapasi ihmisiä, jotka järkkymättömästi uskoivat »Libusan tuomioon» ja Königinhofin väärennettyyn käsikirjoitukseen. Puhdistettuaan kielitieteen luudalla pois kuvitellut muinaistsekkiläiset muistomerkit Gebauer osoitti mikä oli aitoa ja mihin saattoi perustaa tsekkikielen historian. Tältä pohjalta hän julkaisi komeassa, laajassa niteessä tsekkikielen historiallisen kieliopin ja keräsi muinaistsekkiläisen sanakirjan, josta kuitenkin vain osa ennätti ilmestyä ennen hänen kuolemaansa. Kuvaavaa on, että nämä Gebauerin monumentaaliset teokset eivät ilmes-tyneet Pragissa, vaan Wienissä. Puhdas tiede voitti kuitenkin lopulta ja Gebauerista tuli Pragin yliopiston tsekkikielen professori. Sellaisena sain kuulla hänen selvää ja aivan kuin kiveen veistettyä esitystään tsekkikielestä.

Minulla oli onni luentojen jälkeen kävellä hänen kanssaan kotiin pitkin Moldaun kaunista rantaa. Ja usein hän pyysi minut kotiinsa juttelemaan. Hän kertoi miten häntä vainottiin siinä määrin, että keisarilliskuninkaallisen poliisin täytyi häntä suojella — surullinen esimerkki siitä, mihin harhaan johdettu kansalliskiihko saattaa viedä. Myöhemmin puolustivat häntä kyllä kaikki etevät tsekkiläiset, mm. sittemmin kuuluisa Thomas Mazaryk.

Meidän Pragin-matkoihimme liittyi myöskin muisto tsekkiläisten kansallisen herättäjän Francisek Palackyn muistopatsaan paljastustilaisuudesta. Sitä vietettiin kahdessa hengessä: tsekkiläiskansallisessa ja panslavistisessa. Jälkimmäistä suuntaa edustivat venäläiset vieraat, joiden joukossa nähtiin tunnettu kiihkoilija, Svet-lehden toimittaja Komarov. Yliopistossa vietetty pääjuhla oli hyvin arvokas — erittäin hyvä juhlaesitelmä, jonka piti tsekkiläisten etevin historiantutkija, kesti kyllä kolme tuntia ja kun kuumuus salissa oli valtaisa, suli istumapenkkiä maallikin niin, että kaikkien vaatteet tarttuivat kiinni penkkeihin. Syntyi tietysti hiukan tuskallinen tunnelma, kun yleisö huomasi tämän ja yritti pyrkiä irralleen liimauksesta. Palackyn ja meidän Snellmanimme työ vastaa hämmästyttävässä määrässä toistansa. Tästä riittikin sitten juhlapäivien kestäessä paljon puheenaihetta. Ja tuttavapiirimme laajeni laajenemistaan tämän yhtymäkohtamme ansiosta. Palackyn pronsiin valetun jättiläiskokoisen muistomerkin pintaan on piirretty omistus: herättäjälleen valveutunut kansa.

Heinäkuussa 1901 astuimme Fiumessa laivaan, jonka oli määrä hitaasti ja tärkeimpiin paikkoihin poiketen kulkea pitkin rannikkoa Montenegron rajalle, Cattaroon asti. Halusin nähdä nämä slaavilaiset maat, joskin vain näin pikaisesti. Laiva oli iso ja mukava ja me asuimme siinä kauniin ja onnellisen viikon. Quarneron lahdella puhalteli tuuli ankarana, mutta laantui heti kun päästiin avomerelle. Lusin Piccolossa pysähdyttiin vain lyhyt hetki, mutta vaimoni pistäytyi puutarhassa rannalla näkemässä ensimmäistä palmua, jonka latva kohosi yli lankkuaidan. Kun päästiin Dalmatian ikivanhojen

rannikkokeskuksien kohdalle, seisoi laivamme satamissa niin kauan, että hyvin ennätimme tutustua kaupunkeihin ja niiden ympäristöihin. Ensimmäinen tällainen merkittävämpi kaupunki oli Zara (Zadar). Mantereelta katsoen jylhä paikka, jonka ympäristön asukkaat ovat albaneja, mutta sisäkuva on sensijaan hyvin mielenkiintoinen ja puhekielenä täällä on italia. Pienellä torilla oli ikäänkuin unohtuneena muutama taittunut korinttilainen pylväs roomalaisajoilta. Lapset käyttivät niitä leikkiaitauksenaan, kisaillen niiden ympärillä nuorten koirien kanssa, jotka ottivat osaa leikkiin. Kävelimme Via Largalla, joka kaikesta päättäen on pääkatu. Kapea se oli ja mutkitteleva. Ja kaikki rakennukset sen varrella tuntuivat tukahuttavan umpinaisilta. Kun hiukkasen ja leikillisesti huomautimme tästä ravintolan isännälle, jonka ruokasalissa hetkisen istuimme, niin hän sanoi ystävällisesti hymähtäin: »ma che volete — via Larga!» (Mitä tahdotte — tähän on »Leveä katu».) Täällä tosiaan ei sovi ajattele mattomasti tehdä leikillisiä huomautuksia. Jo nuo torilla törröttävät kreikkalaiset pilarit tuomitsevat sen sopimattomaksi, sillä niiden ikä on korkea ja ne edustavat kulttuurikausia, jotka meille nuorille kansoille ovat antaneet uskomattoman paljon. Nämä kaupungit Adrian rantamilla ovat maantieteellisen ja historiallisen asemansa vuoksi kasvaneet juuri sellaisiksi kuin ne ovat. Niiden syntyperät ovat ikivanhat ja ne ovat aina saaneet vastaanottaa rosvoja ja hyökkääjiä kaikilta ilmansuunnilta. Adrian kaupunkien kreikkalais-roomalainen menneisyys häämöttää vastaamme jo vuosituhannen ennen kristillistä aikaa. Tulevat kukin vuorollaan kroaatit ja serbialaiset, unkarilaiset, turkkilaiset, venetsialaiset, ranskalaiset — kaikkia ovat houkutelleet Adrian suloiset rannat ja kristallinkirkas vihertävä meri. Mutta näiden monien valloittajakansojen sekoituksesta ja vaikutuksesta on syntynyt se tulinen ihmisrotu, joka tällä hetkellä Itävalta-Unkarin liittolaisena rakastaa Dalmatiaa, raataa sen karuilla viljelyskelpoisilla vuoristotilkuilla ja sen kukoistavissa laaksoissa ja joka nostaa purjeensa viedäkseen verkot vesille, kun ilta kääntyy yötä kohden. Matkustaja viipyy valkenevassa hartaudessa vuosituhannen ikäisten mur-

tuneiden pilarien ääressä ahtaalla vanhalla torilla. Tämän kaupungin nimi Zádár — Jadar (Zara) on sukua itse Adria-nimen kanssa.

Laivamme seuraava pysähdyspaikka on Spalato (Split), rakennettu entisen keisari Hadrianuksen palatsin muurien kehään. Niinpä näemme katukivityksessä yhä selvästi, millä kohtaa mikin tämän jättiläispalatsin suojista on sijainnut. Tori näyttää keisarin entisen ruokasalin ja ikivanha tuomiokirkko sen varrella on sekin kappale entistä keisarihuvilaa. Löydämme täältä, vielä eheinä, palatsin ylellisen laajat marmoriportaot jalorakenteisine eteispylväikköineen, pilariyksikköjä toisiinsa sitovat ihanat kaaret ja suihkukaivot. Spalaton asukkaat kulkevat tässä juhlallisessa ympäristössä arkiaskareissaan, huomaamatta siinä mitään erikoista. Ovathan he syntymästään asti — niinkuin jo heidän esivanhempansa — nähneet vanhan keisarihuvilan rakennusten merkit seinissään ja kaduillaan. Mutta tieteellistä tutkimusta askarruttaa yhä kiihkeästi maahan hautaantunut historia ja vuodesta vuoteen ahertavat sen arvoitusten ääressä oppineet lapioineen. Tämä keskeytymätön mielenkiinto kuuluu mitä suurimmassa määrin myös lähellä Spalatoa sijaitsevaan Salonan (Solin) rauniokaupunkiin, jonka kukoistavasta pääkaupunkiasemastaan hunnit hävittivät. Salonasta on kyllä jäänyt kiviä kivien päälle, niitä on röykkiöittäin ja röykkiöiden keskeltä kohoilee murtuneita pilareja ja kappaleita ihanista rakennuksista, sellaisista kuin amfiteatteri, temppelit, vesijohtokaaret, portit, hallintopalatsit. Muinaistutkijoille mitä houkuttelevinta ja antoisinta työmaata. Me tapaamme täältä unkarilaisen matkailijan istumassa Ciceronsa ääressä rauniokasalla. Yhdessä tutkiskelimme sitten ikivanhaa hautausmaata joka säilyi, kun Dalmatian suurin kaupunki Salona luhistui. Näillä raunioilla ilmoitti meille itsensä tuoksullaan myöskin eräs kasvi, jonka nimi runoudesta oli varsin tuttu, mutta jonka nyt kohtasimme persoonallisesti ensi kerran. Se oli rosmariini. Otimme siitä mukaamme kimpun ja koko jäljellä olevan Adrianmatkamme sen suloinen tuoksu meitä seurasi.

Laivaan palatessa tapasimme mukana matkustavan itävaltalaisen upseerin, kokonaan syventyneenä Dan-

teen. Hän katsoi viettävänsä aikaa paremmin näin laivan kannella kuin noissa kuumissa kaupunkinähtävyyksissä. Sitä vain hän suri, ettei tuntenut keskiaikaista teologiaa niin hyvin kuin Danten ymmärtämiseksi olisi ollut tarpeellista. Uusia Dalmatian mieltäkiinnittäviä nähtävyyksiä seurasi alinomaa. Tietysti elävintä niiden keskellä oli elävä ihminen itse, rotunsa ja kielensä edustajana. Paikkakuntien monien kielten tarkkailuun ei puuttunut tilaisuutta. Vuoristoseutujen rikkaissa puvuissa esiintyvää komeaa kansaa oli hauska katsella. Albanialaisten valkoiset, mustalla silkillä kirjaillut puvut ja runsaat taituriseppien tekemät helyt ja aseet olivat kerrassaan silmänruokaa, varsinkin kun he kanttoivat niitä kuin kuninkaanpojat ja prinsessat. Rantojen jyrkänteeltä astuivat esiin kaupungit Traù (kroahtiksi Trogir, entinen Trogarium) ja Sebenico (kroat. Sibenik) mahtavine doomeineen. Kuitenkin oli näiden ulkoapäin niin kauniiden vanhojen kaupunkien sisusta näin kesähelteellä jätettävä viileämpään aikaan. Ehkäpä tämän tuntien laivammekin jätti matkustajilleen vain sen verran aikaa, että he saivat käydä sisään katedraalin leijonaportista ja hetken istuskella kirkon viileässä hämyssä.

Vihdoin tuli sitten jylhien keltaisten vuorten ja ankaroiden agave-yksilöiden takaa näkyviin Ragusa (Dubrovnik), joka kantaa nimeä »Dalmatian helmi». Ragusan sitadellit, muurit, palmut ja punaiset oleanderilehdot herättivät matkustajassa eloon kerrassaan riemastuttavan ilon. Jo kaupungin satama lupasi jotakin, jota ei ennen ollut nähtävissä. Oli outoja, uusia jättiläispuita ja uusia kukkasia. Mutta ennenkaikkea: ihmiset liikkuvat ikäänkuin vapautuneemmin. He viheltelivät ja lauloivat testaustöissään eivätkä antaneet matkailijoiden häiritä itseään. Olimmehan tulleetkin Venetsian sisar-kaupunkiin Ragusaan, joka vuosisatoja oli kestänyt kilpailussa kauneuden seppeleestä ja taitavalla politiikallaan torjunut hävityksen, jonka uhreiksi toiset tämänpuoleisen Adrianmeren rantakaupungit joutuivat. Eteemme kohosi muinaisvenetsialaiselta näyttävä kaupunki palatseineen ja toreineen — olihan Venetsian herruus täällä kestänyt lähes neljäsataa vuotta, eipä

ihme jos jäljet näkyivät. Samalla se kuitenkin oli ollut Dalmatian muinaiskroaattilaisen sivistyksen pääkaupunki. Suurten runoilijain luomisilo oli täällä kukkinut kauppatasavallan kansalaisten ihailun ja ymmärtämyksen lämmössä. Näiden klassikkojen teokset olivat sitä luokkaa, että vuosisatojen takaa ne vielä elävät ja parhaimpaa julkaisee Agramin tiedeakatemia niitä monissa paksuissa niteissä. Ylhäissyntyinen Marko Marulic runoili jo v. 1501 pyhän, lempeän Assisilaisen hengessä »Vitib Judithansa» ja myöhemmin eepoksensa »Susanna», jotka tekivät hänet eurooppalaiseksi kuuluisuudeksi, mutta ennenkaikkea raamatullisten persoonallisuuksien hahmossa esittivät hänen oman kansansa historialliset sankarit sen raskaassa kamppailussa vapautensa puolesta. Hyvien runoilijoiden pitkä sarja saavuttaa 17 vuosisadalla huippunsa Ivan Gundulicissa, nimenomaan hänen suurissa isänmaallisissa runoelmissaan »Osman» ja »Dubravka». Samaan tapaan kuin italialaisissa ruhtinashoveissa syntyi täällä kirjallisia yhtymiä, joihin kaudonieluiset naisetkin ottivat osaa. Ragusan toimesta myöskin jo silloin käännettiin Italian suuria klassikkoja muinaiskroatian kielelle. Vielä tällä hetkellä kalskahteli kieli ragusalaisten puhumana kultivoidusti kuin vanhojen ylimysten suussa. Monet vanhan ragusalaisen arkkitehtuurin ihanat muistomerkit osoittivat selvää sukulaisuutta Venetsian rakennustaiteellisten ihmeiden kanssa, silti olematta niiden jäljennöksiä.

Koko nykyhetkenkin kaupunginkuva oli vilkas ja elämäntäysi, aivan toisenlainen kuin noissa muissa kaupungeissa oli ollut. Torilla kaupittelivat ympäristön valkopukuiset naiset, polvillaan istuen, maalaistuotteitaan, sekä kaloja ja hedelmiä, jotka näimme ensi kerran. Onhan Ragusan saaristo hedelmällisyydestään kuuluisa, mm. näimme täällä miehenkorkuisen mansikkapensaansa. Tähän maalliseen paratiisiin oli aikoinaan rakentanut linnansa onneton arkkiherttua Maximilian, joka Mexikon keisarina ammuttiin. Kaupunki on täynnä matkailijoita eikä täältä puutu hyviä eurooppalaisia hotelleja. Jatkaessamme matkaa eteläänpäin sivuutimme kirjallisuudesta tunnetun Lesinan saaren, jonka slaavilainen nimi Hvár johtuu majakkaa merkitsevästä kreikkalaisesta

sanasta Pharos. Laivamme kävi vielä Lissan saarella, jonka nimi tunnetaan Itävallan ja Italian välisestä meritaistelusta 1866. Maissa käväistessämme poikkesimme talon pihalle, missä kasvoi suuria palmuja. Ystävällinen isäntä meidät nähdessään ei mitenkään ryhtynyt ajamaan pois tungettelihoita, vaan käski istumaan marmoripenkille suihkukaivon ääreen, toi hienotuoksuista valkoista viiniä, omista rypäleistä puserrettua ja innostui kuulemaan Suomesta niin ettei olisi päästänyt meitä poiskaan. Hyvästi jättäessä hän pyysi meitä muistamaan nimensä Lupo de Lupis (Susi Susien sukua).

Viimeinen vuono Itävallan alueella Boche di Cattaro saavutettiin ja edessämme kohosi karu, jylhä Mustanvuoren maa, Montenegro, Crna Gora. Ei voi kieltää, että jonkinlainen kiintymys on viikon aikana ennättänyt syntyä sekä hyvään laivaan että sen kapteeniin ja kanssamatkustajiin. Tuhansia kiitoksia ja hyviä toivotuksia tulvii jäähyväishetkellä kaikille noille ihmisille, jotka viikko sitten olivat aivan oudot ja joita ei tämän viikon jälkeen tulla koskaan näkemään. On vallinnut hyvä perhesuhde, kukaan ei ole toiselle sanonut pahaa sanaa, monta hymyilyä on ruokapöytien ääressä, aamulla kohdatessa ja lähestyvää yötuulta hengittäessä, vaihdettu. Ei ole sattunut yhtään ikävyyttä. Kokonaisen viikon ovat ruumis ja sielu saaneet levätä — eikö tällaisesta viikosta olisi haikea erota. Yksi kanssamatkustajista lähtee sentään mukaamme Mustille-vuorille. Se on nuori hampurilainen juristi, joka heti on käytännöllisellä älyllään valmis järjestämään yhteistä parastamme. Saamme hyvät vaunut ja hevoset ja hiljalleen alamme kohota terävästi mutkittelevaa tietä. Yhä ylöspäin, ylöspäin, äkkijyrkkien vuorensinämien syvänteitä pitkin, joilta näkyy silmäkantamattomiin tätä samaa harmaan tummaa, köyhää tienoota. Peltotilkukset asumusten vierellä, joita on hyvin harvassa ja joita tuskin erottaa maastosta, ovat vähän isommat kuin nenäliina. Mutta keskeltä tätä köyhää harmautta kohoaa näkyviin komeita miehiä rikkaissa värikkäissä puvuissa, leveään ja kiiltävin koristuksin kirjailtuun vyöhön pistettyinä monenlaisia aseita. Asumusten ympärillä äänтелеe aasi ja raaputtavat kanat ja täällä astelee askareissaan Crna Gora

solakka, kaunis nainen. Hänen juhlapukunsa on harvinaisen komea ja nuorena, varsinkin, hän itse on ilmiömainen kaunotar. Alituinen astunta vuorilla, ylös ja alas, on antanut hänen askelilleen kimmoisouden ja hänen vartalolleen ryhdin, jota ei parhain plastiikan opettaja saata oppilaalleen välittää.

Aurinko poltti kuumasti, minä ja tuomari läpikävimme Balkanin kansojen historiallisia vaiheita. Vaimoni, joka istui ajajan vierellä, koetti naapuriltaan kysellä paikkakunnallisia asioita. Hän käytti jonkinlaista yleisslaavilaista sanastoa ja lienee selviytynyt sillä jotenkuten. Korkealla vuorenkukkulalla, missä hevoset hetkisen hengittivät ja mistä näkyi vuoristo ihmeellisessä sinipunervassa valaistuksessa hän kuitenkin sekaantui. »Ladno!» hän ihastuneena huudahti, mikä sana puolaksi merkitsee »kaunista». Mutta kuski ymmärsi sanan serbialaiseksi »chladnoksi», mikä merkitsee »kylmää». »Ne, gospoja», vastusti kuski pyyhkien otsaansa, »wrócze, wrócze!» (Ei hyvä rouva, kuuma, kuuma.) Vaimoni kääntyi nopeasti saamaan minulta apua ja asia selvenikin.

Cetinje, Montenegron pääkaupunki oli pieni, siisti pesä ja vuorten lohduttomasta jylhydestä tullen se tuntui iloiselta, jopa viehättävältä. Parhaassa hotellissa, mistä saimme hyvän asunnon, majaili koko ulkomaalainen diplomaatti-edustus ja kun ruokasaliin vain saapui outoja ihmisiä, niin he herättivät kaikkien läsnä olevien huomion. Siinä yksitoikkoisuudessa, missä täällä elettiin, oli uteliaisuus tietysti kehittynyt hyvään kasvuun. Hotellin isäntä kiiruhti heti kysymään, halusimmeko prima vaiko prmissima classen aterian. Kun hotellin ruokasalin ikkunat antoivat ruhtinaalliseen puutarhaan, saimme nähdä myöskin sen tilaisuuden, jonka sanomalehdet ja matkakirjat usein liittäivät Montenegron pääkaupunkiin, nimittäin ruhtinas Nikitan istumassa vanhan tammen alla ja tuomitsemassa käräjäivää kansaansa. Ruhtinas oli komea, roteva mies, jota lähestyttiin kumartuen hänen vyötään kohden, mitä suudeltiin. Niinkuin alamaiset, niin oli ruhtinaskin kansan puvussa. Kun meidän erinomaisen ateriamme kestäessä soittokunta kaiken aikaa oli soittanut arvokasta musiikkia, tuli vih-

doin väliajalla kapellimestari luoksemme, esitti itsensä, otti selvää, mistä olimme ja esitti meidät ennenpitkää koko läsnäolevalle seuralle. Herttainen, vilpitön avo-
mielisyys vei ihmiset heti liki toisiaan ja sellaista vierasvaraisuutta, jota nyt saimme nauttia, emme koskaan olleet saaneet osaksemme emmekä varmaan tule saamaan. Vuorokauden tunnit eivät olisi riittäneet vastaanottamaan niitä kutsuja, joihin meidät käskettiin. Sill-
aikaa kun miehet valistivat minua kaikilla mahdollisilla tiedoilla, mitä halusin, näyttivät naiset vaimolleni kotinsa, että hän voisi Suomessa kertoa, miten Crna Gorassa eletään. He avasivat hänen nähtäväkseen vanhat kausi-
niit silatut arkkunsa, missä perhekalleudet säilytetään sukupolvesta sukupolveen ja kun myöhään illalla läksimme hotelliin, saattoi meitä suuri joukko uusia ystä-
viämme. Ilta oli ihana. Ilma täällä ylätasangolla viileni aika lailla, mutta kävi samalla raikkaaksi, puhtaaksi ja kevyeksi. Hyvin suurina ja kirkkaina loistivat yössä tähdet. Varhain aamulla oli lähdettävä matkaan, jos
mielisimme samana iltana ennättää alas Cattaroon. Tarkoituksemme oli näet käydä montenegrolaisten pyhällä vuorella, Lovczenilla, minne on yksinkertaiseen kappeliin
haudattu maan runoilijaruhtinas, joka samalla oli kansansa ylimmäinen pappi, Pietari II Niegos.

Hampurilainen matkatoverimme oli jo hankkinut meille satuloidut hevoset, jokaiselle tietysti omansa, ja kuljettajan. Ja niin alkoi auringon noustessa ja kaupungin vielä nukkuessa vihreiden säleikkunoittensa suojassa vuorivaelluksemme. Ylöspäin, ylöspäin. Viisaat, varovaiset hevoset, joiden elämäntehtävänä luultavasti oli ollut juuri näiden vaarallisten, sokkeloisten ja terävien vuorijärkäleiden kiipeäminen, satoja kertoja ylös ja alas, osoittautuivat liikuttavan uskollisiksi tehtävässään. Ne tekivät pelottavimmillakin kohdilla, missä syöksy syvyyteen näytti mahdottomalta välttää, niin taitavia, pehmeitä ja rauhallisia liikkeitä, että vähitellen saattoi lakata pelkäämästä, päästää sydämensä kurkusta ja antautua ihmettelemään tämän luonnon suuruutta. Pienuutensa sai ihminen täällä tuntea. Yhä harvem-
miksi kävivät ihmisasunnot ja liittyivät kuin turvaa etsien sekä väriltään että muodoiltaan emoonsa, vuoreen.

Yhä pienemmiksi kävivät vihreät peltotilkukset niiden läheisyydessä. Vuohi määkäisi jostakin, poikanen ajoi aasia, jonka selkä oli sälytetty niin täyteen risuja, että siitä tuskin muuta näki kuin suuret korvat. Sitten ei enää näkynyt mitään muuta elollista kuin jokin suuri petolintu, joka tuskin siipiään liikutellen purjehti ilman paahtavassa sinessä. Taivas muuten ei ollutkaan aivan turvallisen näköinen. Kuljettajamme huomauttikin, että olisi parasta pysähtyä vuoristorotkoon rajuilman ajaksi, joka pian oli nouseva. Hevoset vaistosivat tämän kaiken. Ne tiesivät sekä rajuilman merkit että luolan. Ja tuskin olimme päässeet turvaan, kun alkoi hirmuinen pauke ja salamointi, todellinen maailmanloppu.

Näitä teitä oli kansa siis kerran omilla hartioillaan kantanut runoruhtinaansa ruumiin, valmistaakseen vuortensa runoilijalle ikuisen hiljaisuuden näiden vuortensa korkeimmalla kohdalla, missä ei enää kasva mitään, mutta minne näkyy koko Crna Göran maa. Koko kansa oli silloin jalkaisin vaeltanut ylös mäkihin saadakseen olla saattamassa runoilijaansa. Jokainen vuorollaan halusi tuntea hänen kuolleen ruumiinsa painoa omalla elävällä ruumiillaan ja syöttöpaikoissa lyyhistyttiin kiinni vuoreen ja muisteltiin vainajaa, joka oli ollut laulaja ja samalla oikea tuomari. Crna Göran kansan suuri saattovaellus oli vienyt useita päiviä. Mutta määrättyinä juhlapäivinä oli kansan vieläkin tapana kohota sinne, missä sen runoilija lepäsi suuressa hiljaisuudessa, katsellen yli maansa. Loppumatka täytyy jyrkän nousun vuoksi suorittaa jalkaisin.

Joka on tältä runoilijan hautakummulta nähnyt vuorten kivettyneen aaltoilun taivaanrannasta taivaanrantaan, se tietää jotakin yksinäisyydestä ja hiljaisuudesta. Mooseksen hautaan, jonka Jumala itse peitti umpeen, liittyy mielikuvituksessamme jotakin tästä juhlallisuudesta.

Alastulo oli vielä vaikeampi kuin kiipeäminen ylös, mutta jalot hevosemme suorittivat sen ihailtavalla uskollisuudella. Vaiherikas päivämme päättyi uinnilla Cattaron lahdessa. Vesi oli uneliaan lämmintä ja sen kirkkaassa pohjassa näkyivät tähdet ja kuu.

Emme palanneetkaan laivalle, vaan käytimme kapea-

raiteista vuoristorautatietä Hertsegovinan pääkaupunkiin Mostariin ja edelleen Bosnian Sarajevoon. Tunnus-omaista näiden kauniiden ja vaihtelevien vuoristoseutujen maisemille on minareettien liidunvalkoisten, sirojen ja solakkain tornien nousu taivaalle. Korkealle niiden parvekkeille tulee hyvin varhain aamuisin Muhamed profeetan pappi julistamaan yli nukkuvien tienoiden: »Allah yksin on yksi.» Tämä yksinäinen, surunvoittoinen ylistyshuuto julistaa juhlallisesti mitä ihmisten on tärkeintä tietää kun he käyvät päivän töihin. Sekä Hertsegovinan että Bosnian kansa on serbialaista, mutta uskonnoltaan muhamettilaista. Balkanin ulkomuodoltaan komea ja vakavalta vaikuttava kansa käyttää itämaista pukua, miehillä oli turbaani, naiset olivat hennutetut. Basaareissa myytiin mitä kauneimpia käsin tehtyjä vaski- ja hopeatöitä. Kahvi valmistettiin turkkilaiseen tapaan. Vanhan Rooman-vallan aikuisia muistomerkkejä ei täältäkään puuttunut, mainittakoon niistä vain Mostarin »most», silta, joka oli roomalaisten rakentama ja joka oli antanut kaupungille nimensäkin. Tähän päättyikin puoleksi itämainen matkamme tällä kertaa.

Toista maailmaa oli Agram (Zagreb) kroatialaisten hyvin rakennettu, eurooppalainen pääkaupunki ja huomattava kulttuurikeskus. Täällä oli kroatialainen yliopisto, tiedeakatemia ja kroatialaisten maapäivien istuntotalo. Kroatiahän oli personaaliunionissa Unkarin kanssa ja Unkarin ylypeässä parlamenttitalossa liehui tämän merkinä myöskin Kroatian lippu — asiallisesti katsoen Kroatian itsehallinta oli surkean pieni ja maan tuloista meni verotuksessa suurin osa Unkarin hyväksi. Välit näiden molempien kansojen kesken eivät olleet hyvät, niitä kroaatteja, jotka suostuivat yhteistyöhön unkarilaisten kanssa, pilkattiin madjarooneiksi. Kroaateillahan oli takanaan muistorikas ja uljas historia. 1849, jolloin Unkari oli noussut sotaan Itävaltaa vastaan, taistelivat kroaatit baninsa (käskynhaltijan kroatialainen nimitys) Jelacicin johdolla unkarilaisia vastaan. Hänen muistoaan olivat kroatialaiset kunnioittaneet mahtavalla Jelacic-ratsastaj apatsaalla.

Lähdin ensi työkseni tapaamaan kroatialaisia tiedemiehiä. Kaupungissa sattui lisäksi oleskelemaan kroa-

tinkielen tutkija, itse Budmani, jonka italiankielellä ilmestynyt serbo-kroatialainen kielioppi siihen asti oli ollut hänen tutkimuksensa paras tulos. Nyt toimitti Budmani yhdessä kroatialaisten tutkijatovereittensa kanssa suurenmoista serbo-kroaatin sanakirjaa, joka tuskin vieläkään lieenee valmis. Budmanin kanssa syntyi minulle suuriarvoinen tieteellinen seurustelu ja kerran jouduimme kävelyretkillämme näkemään mieltäkiinnittävää torielämää: nuotiolla paistettiin vartaissa lammasta ja mekin otimme osaa siihen kansanomaiseen ateriaan, josta ei suinkaan puuttunut osanottajia. Erittäin hyvä oli Agramin kansatieteellinen museo, ja etevällä opastuksella hyödyin siitä erinomaisesti. Harvoin olen niin verraten lyhyessä ajassa voinut niin syvältä päästä tuntemaan vieraan kansan elämää.

Vielä teki mieleni tutustua sloveenien kansaan, joka on pienin slaavilaisista kansoista, mutta kansanvalistuksensa puolesta tsekkiläisten rinnalla kaikkein etevimpiä. Sloveenit eivät koskaan ole muodostaneet itsenäistä valtakuntaa. Uskonpuhdistuksen levitessä Itävaltaan he olivat tulemaisillaan protestanteiksi, niinkuin muutamat näiltä ajoilta säilyneet kirjatkin osoittavat. Heidän kielellään on kirjoitettu yksi slaavilais-kristillisen kirjallisuuden vanhimpia muistomerkkejä. Sloveeneja asui silloin myöskin Unkarissa, Balaton-järven rannalla, missä muodostivat pienen ruhtinaskunnan. Todennäköisesti heillä on ollut yhteyttä johonkin pohjoisempaankin heimoon, joka sitten tsekkiläisten naapuruudessa kehittyi länsislaavilaiseksi. Tarkoitan slovakkeja, joiden nimi Slovene ehdottomasti on sama kuin eteläisten Itävallan alppimaissa asuvien sloveenien. Ainoastaan pieni jäänös heitä on säilynyt Unkarin puolella. Pääosa sloveeneja asuu Steiermarkissa, toinen osa Krainissa ja kolmas kansallisesti vainottuna Italiassa, Venetsian maakunnassa. Sloveenien henkinen keskusta on Laibach, Ljubljana. Täällä heillä oli kirjallisuuden seura ja oma näyttämö, joka esitti myös oopperoita ja jota johti kimnaasinopettaja ja kirjailija Funtek. Kielentutkimuksenkin alalla oli sloveeneilla kuuluisia nimiä. Itse Franz Miklosich, slaavilaisen kielentutkimuksen isä, oli sloveeni. Franz Preseren, yksi slaavilaisen lyriikan suurimpia

mestareja, on hänkin sloveeni — hänen säkeittensä sointuvuutta ei kukaan slaavilainen runoilija ole voittanut. Uudemmista kirjailijoista mainitsen Ivan Cankarin, jonka romaanin »Martin Kacur» yhdessä vaimoni kanssa suomensimme. Pietarin slavistikongressissa olimme tutustuneet Wienin hovikirjaston virkailijaan, nuoreen kirjallisuudentutkijaan Ivan Prijateliin. Hänen avullaan aukeni meille sloveenien kirjallinen maailma, missä pian seurustelimme kuin kotonamme. Oton Zupancicissa opimme tuntemaan runoilijan suurta mittaa. Häntä oli mm. käännetty ranskaksi.

Sloveenilainen maaseutu teki varakkaan vaikutuksen. Viinin ja hedelmien viljelys oli yleistä. Runollisuuden hohteen antaa maisemalle pieni syvä alppijärvi »Bled», matkailijoille tunnetumpi saksalaisessa muodossaan »Veldes», n. viisikymmentä kilometriä Laibachista luoteeseen. Tässä ihastuttavassa alppijärvessä on pieni toivoretkeläisten kirkko, jonka kellon köyttä vetämällä saa toivoa mitä hartaimmin haluaa. Paljon on hartaita toivojia matkailijoiden joukossa, päättäen siitä, että usein kuulee tämän heleän kellon soittavan saarellaan.

Jugoslavian kuningaskunnassa muodostivat sloveenit nimellisesti osan, mutta heidän kansallinen omalaatuisuutensa ei saanut mitenkään tulla näkyviin. Ljubljanaan perustettiin kyllä pieni yliopistokin, mutta siellä opiskelleet eivät saaneet tointa oman kansansa keskuudessa, vaan lähetettiin heidät tavallisesti kaukaiseen Makedoniaan. Krainin sloveeneja näimme Klagenfurtissa, kauniin Worterseen rannalla ja heitä on vielä Istriassa sekä melkoinen määrä itse Triestin kaupungissa — jonka tosiasian perustuksella Jugoslavia onkin vaahtunut itselleen tätä italialaisille niin tärkeää satamaa.

Se slaavilainen maa, joka alati veti meitä puoleensa, vaimoani ja minua, oli Puola. Ensimmäisen kerran olin siellä käynyt yksinäni, nimittäin silloin kun palasin kotiin opintomatkalta Harkovasta Kiovan kautta. Oli toukokuu 1890 ja hyvin kaunis kevät. Mutta mieliala Varsovassa ja koko Puolassa oli aivan masentunut. Maata hallitsi täydellisenä despoottina venäläis-turkkilaisesta sodasta tuttu kenraali Gurko, joka päämääräkseen oli pannut puolalaisuuden tuhoamisen. Muistan toukokuun

3:n päivän, joka oli Puolan kansallispäivä. Ihmiset vaeltelivat äänettöminä Varsovan pääkaduilla. Miehestä mieheen kerrottiin, mitä oli tapahtunut Lasienki-puistossa. Puolalaiset olivat heittäneet kukkasia sen kappelin raunioille, johon oli ollut muurattuna touko-kuun 3:n päivän perustuslaki. Tätä oli seurannut vangitsemisia.

Olin puolankielen opettajakseni saanut erään nuoren ylioppilaan, Paderewskin. Hän oli tunnetun pianistin ja sittemmin vapautuneen Puolan ensimmäisen lyhytaikaisen pääministerin serkku. Teimme ahkerasti työtä, sillä matkakassani oli loppumaisillaan ja lisäksi halusin ennättää Helsinkiin promotioon, jonka yleiseksi seppeleensitojattareksi oli valittu Leo Mechelinin tytär. Vaimoni vein ensi kerran Varsovaan etelä-Liettuasta käsin, emmekä — vanhasta tutusta syystä — nytkään voineet olla siellä kauan. Oltiin elokuussa ja elokuu saattaa täällä olla kuuma. Se oli nytkin hyvin kuuma, mutta ehkäpä enemmän sen tukahduttavan painon alla, mitä joka askeleella täällä saimme tuntea. Täytyi noudattaa suurta varovaisuutta. Kävelimme kaduilla ja toreilla, joihin tiesimme liittyvän historiallisia tapahtumia. Kävimme hautausmaalla ja viivylimme kirjailijoiden kummuilla ja kapinavuosien muistomerkkien ääressä. Kaupungin puistot, joista koristeelliset veistokset olivat sodissa ryöstetyt ja viedyt vieraalle maalle, olivat mystillisen kauniit syyskesän lehtevyydessä ja väriloistossa. Onkohan yhtään maata, missä kansa sellaisella hartaudella rukoilee polvistuneena kirkkojensa permannoilla ja alttarien juurella kuin Liettua ja Puola? Varsovan tuomiokirkon seinässä tapaamme syvennyksen ja sinne kätketyn uurnan kyljestä luemme Sreće Chopina — Chopinin sydän. Säveltäjä on haudattu Pariisiin Père la Chaisen hautausmaahan, mutta sydän on saatettu hänen äitinsä kotimaahan. Tämän suuren kirkon lattia on kai-
ket pyhät täynnä polvistuneita ihmisiä.

V. 1920 sain tutustua Pilsudskiin, joka hyvin ystävällisesti päästi minut puheilleen. Valmisteltiin paraikaa retkeä bolsevikkeja vastaan. Odotussalissa nähtiin joukko korkeita upseereja odottamassa vuoroaan. Ensi työkseen Pilsudski kysyi Mannerheimia. Sitten puhut-

tiin siitä, että Puola jo aikaisemmin on läpikäynyt kaikki vaihdokset, joten ei sen tarvitse nyt pelätä uutta kumousta, niinkuin Saksan. Kuulin suureksi mielihahakseni lopun keskustelua huonosti, sillä Pilsudski oli yhtäkkiä alentanut äänensä hiljaiseksi. Joka tapauksessa tämä käynti oli minulle mielenkiintoinen ja kallisarvoinen. Olinhan saanut kuulla ja nähdä Puolan lujatahtoisimman miehen, voimatta aavistaa, että hänen vaikutuksensa olisi niin lyhytaikainen. Samaan aikaan sain myös tilaisuuden puhua pääministeri Paderewskin kanssa. Hänenkin vastaanottonsa oli hyvin ystävällinen. Jouduimme pian laajaan keskusteluun, joka koski miltei koko maailman asioita. Rouva Paderewskin mielestä keskustelu nähtävästi venyi liian pitkäksi, koska hän useaan kertaan tirkisteli sisään ovenraosta. Vihdoin hän pisti ovesta koko päänsä, mistä selvästi saattoi käsittää ajan tulleen, jolloin keskustelu jo saa päättyä. Valtiopäivien istunnossa sain vielä kerran tilaisuuden seurata suuren taiteilijan diplomaattiuraa. Hän istui aitiiossaan, rummuttaen sormillaan sen syrjää vasten, ikäänkuin hän olisi soittanut. Vielä kolmanteenkin arvovaltaiseen mieheen sain tutustua, nimittäin arkkipiispa Rattiin. Hän oli toiminut ambrosiaanisen, sittemmin vatikaanisen kirjaston hoitajana ja oli nyt paavin lähettiläänä Varsovassa. Hänet valittiin sittemmin paaviksi nimeltä Pius XI. Keskustelumme kävi pitkäksi. Paavin viisas ja oppinut ja hurskas nuntius tiesi Suomesta enemmän kuin saatoin aavistaa, mm. hän oli lukenut kaikki mitä Suomen keskiaikaisesta kirkollisesta musiikista oli kirjoitettu, jopa hyräilikin muutamia sävelmiä. Hän ilmaisi myöskin haluavansa käydä Suomessa järjestämässä kato-lisen piispan asiaa. Kuitenkin kävi hänen olonsa Varso-vassa enää vain lyhyeksi, sillä bolsevikkien hyökkäys alkoi pian.

V. 1896 läksin vaimoni kanssa jälleen matkalle. Kävimme ensinnä Kööpenhaminassa, koska halusin tavata Vilhelm Thomsenia ja Karl Vernerii keskustel-lakseni heidän kanssaan aiotusta opintomatkastani Taka-

Pommerissa asuvien slaavilaisten, ns. Kasubien luo. Professori Thomsen, jo ulkonaiseltakin olemukseltaan hienostunut ylimys ia suuri oppinut, vietti kesää Juutinrauman varrella. Tällä kauniilla seudulla tapahtuivat siis tieteelliset keskustelumme. Että saksalaisten yhdessä itävaltalaiden kanssa tekemä odottamaton hyökkäys Tanskaa vastaan parikymmentä vuotta sitten oli tehnyt saksalaisista Tanskan viholliset, sen huomasi Thomseninkin siinä hiukan ivallisessa sävyssä, jolla tämä peräti hienotunteinen mies puhui suurista eteläisistä naapureistaan. Silloin juuri oli hänen oppilaansa ja myöhemmin seuraajansa Holger Pedersen opintomatkalla Greifswaldissa ja kova taistelu junggrammaatikkojen ja vanhoillisten kielentutkijain välillä äännelaeista kiihkeästi käynnissä. Thomsen sanoi saksalaisista kielentutkijoista hienosti: »Preusserne er store lovgiver.» Paitsi meille tärkeitä tutkimuksia germaanolais- eli tarkemmin sanoen goottilaissuomalaisista suhteista ja balttilaisten ja suomenkielen keskinäisistä kosketuksista, oli Thomsen tehnyt suuren keksinnön selittämällä salaperäiset, kallioihin tehdyt riimukirjoitukset, jotka tunnetaan Orkhonpiirtojen nimellä. Hän on osoittanut näiden kirjoitusten olevan muinaisturkkilaisia, ja niistä ilmenevät tiedot avasivat Ylä-Aasian historian tuntemiselle uuden lähteen. Meille suomalaisille erikoisen mieleistä on, että Thomsen saattoi kiistanalaisissa kohdissa vedota suomalaisten muinaistutkijain tuomiin kopioihin, jotka olivat tarkemmat kuin Pietarin tiedeakatemon akateemikko Radloffin johdolla tehdyt kopiot. Kun Thomsen kuuli minun kasubilaismatvani jälkeen aikovan asettua Leipzigiin, antoi hän suosituksensa ja terveisensä viäväiksi August Leskienille.

Kööpenhaminassa tapasin myös tunnetun kielentutkijan Karl Vernerin, joka toimi slaavilaisten kielten professorina yliopistossa ja joka oli tullut kuuluisaksi ns. »Vernerin lain» keksijänä. Hän oli saksalaisen kanurin poika, Karl Brugmannin opintotoveri. Häntä oli kehoitettu hakemaan suurta Bopp-palkintoa kielitieteellistä tutkimusta varten, ja hän lähettikin sitten tutkimuksen, joka selvitti, että germaanolaisen h:n vaihtelu g:n kanssa, samoin kuin f:n vaihtelu v:n kanssa riippui

alkuperäisestä korosta. Kun häntä myöskin olivat kiinnostaneet kasubilaismurteet, joita hän piti vanhojen Itämeren vendien kielten jätteinä, niin minulle tietenkin oli erikoisen tärkeää tavata hänet. Lisäksi häntä mainittiin suurena originaalina. Ja ehkä se pitikin paikansa. Kun hän iltaisin läksi ulos, niin hän asettui johonkin halpaan ravintolaan ja istui siellä ajurien ja sensellaisten kanssa. Hänen työhuoneensa oli sekin varsin erikoinen. Olisi synti sanoa, että siellä vallitsi järjestys. Työpöydällä olivat kirjat, kaulukset ja sateenvarjat sikinsokin. Mutta erinomaisen ystävällisesti otti kuuluisa virkaveljeni minut vastaan, soi minulle mitä kallisarvoisimman keskustelun ja evästi lämpimin terveisin Karl Brugmannille ja Eduard Sieversille Leipziginssä.

Mutta nyt sitten piti ottaa selkoa slaaveista, joita tahdoin oppia tuntemaan. Totta puhuen en oikein tietänyt mistä heitä lähtisin etsimään. Kööpenhaminasta lähdimme pienehköllä rahtihöyryllä Stettiniin ja saimme kuutamoisena kesäyönä matkalla olla mukana komeimmassa ukkosilmassa mitä saattaa ajatella. Pienessä siistissä Köslinin kaupungissa asetuimme hotelliin, joka oli yhtä hyvä kuin halpakin ja otimme yhteyttä henkilöihin, joiden olisi pitänyt jotakin tietää Taka-Pommerin slaavilaisista. Ei täällä kukaan tietänyt muuta kuin että sellaisia piti jossakin olla siellä Stolpissa päin. Ja totta: vähän enemmän tiedettiinkin Stolpissa, sillä käskettiin lähteä Lauenburgin kaupunkiin. Siellä ympäristössä niitä voi olla, mutta ne ovat kaikki hyvin vanhoja. Lauenburgin erittäin hyvän hotellin juhlasalissa istui joukko nuoria sivistyneitä kaupungin kimnaasinopettajia viettämässä iltaa ja me jouduimme pian heidän joukkoonsa. Sain monenkaltaisia tietoja, vaikka tosin en niitä, mitkä nyt olivat minulle tärkeimpiä. Nuoret hauskat miehet soittivat ja lauloivat kaiken iltaa ja lopulta tanssittivat vaimoani niin, että hänelle täytyi kerrakseen riittää.

Lauenburgista ajoimme hevosella Schmolzinin (slaavil. nimi Smödzeno) isohkoon kylään ja saimme majatalossa auttavan asunnon. Täällä myöskin totesimme

tulleemme oikeaan paikkaan. Muutaman kilometrin päässä lounaaseen oli pieni Garda-järvi ja sen rannalla puhuivat vielä muutamat vanhat ihmiset keskenään slaavilaista kieltä. Mutta se kun ei ollutkaan mikään kasubilainen, vaan ns. slovintsilainen murre. Tavallisesti nämäkin vanhukset toisena kielenään käyttivät alasaksaa eli »plattia» — heidän ääntämisensä mukaan se kuului »plott». »Slovinska sprouka idze precz», totesi hyvä kielimestarini, vanha Butke, joka jo oli kahdeksannella kymmenellä ikävuodellaan, hyvin likainen ja viinaan menevä. Hänestä ei lähtenyt yhtään sanaa, jollei hän saanut viinaa. Vaimoni täytyi pitää huolta tästä asiasta. Se mitä miehen vähintään tuli saada, oli alasaksan kielellä »ferdel» ja hän hymyili herttaisesti, kun se hänelle tuotiin. Tytär ei ensinkään pitänyt käynneistämme ja tullessamme hän heti sanoi: »De fader is net to huus» (isä ei ole kotona), mutta ääneni kuultuaan isä tuli esiin jostakin solasta ja seurasi mielellään kapakkaan. Ja kun »ferdel» oli hänen edessään alkoi juttu luistaa. Hän oli ollut sotamiehenä, kun 1846 Posenin puolalaisia oli käyty kurittamassa ja hän oli silloin puhunut »hoch' wie ein Offizier». Erotessamme painoi Butke ritarillisesti huulensa vaimoni kädelle ja lausui hänelle hampaattomalla suullaan kauniita sanoja.

Paremmen saaliin kuin Gardenista saimme Klucken-nimisestä kylästä Leba-järven rannalta. Asuimme siellä erään kansakoulunopettajan rakennuksen ullakolla ja vuoteemme muodostivat kaislat ja heinät. Kaiken yötä vilkutti meille majakan tuli. Nämä slovintsit, joiden vuoksi nyt olimme liikkeellä, olivat noidan maineessa ja jo kyytimiehemme oli sadatellut heitä, kun hevonen tulomatkallamme silloin tällöin teki tenän eikä mennyt eteenpäin. Ajomiehemme vakuutti, että slovitsit olivat sen »verhex». Täällä tapasimme kyllä useampiakin slovitsia puhuvia henkilöitä. Kaikki olivat viinaan meneviä ja erinomaisen likaisia. Heidän naisensa juottivat pikkupullostsa sylilapsillekin viinaa ja kehuivat, että juominen kävi nätisti. Slovintsin katoavaa murretta oli täällä aikoinaan tutkinut ja siitä kirjoittanutkin eräs Pontanus-niminen pappi ja joku toinenkin, joka oli sepittänyt näistä ihmisistä pienen novellin. 1870-

luvulla oli tunnettu panslavisti, venäläinen A. Hilferding, bylinojen julkaisija, jo täällä kerännyt pienen sanaston, joka ilmestyessään herätti paljon huomiota.

Paluu Schmolziniin oli virkistävä kosketus kulttuuri-maailman kanssa. Viivyimme täällä kuukauden ja nautimme suuresti kävelyistä korkeilla hiekkasärkillä, joista Revekol oli kuuluisin ja todella näkemisen arvoinen.

Nyt seurasi oleskelumme varsinaisella kasubilais-alueella, Schmolzinista länteenpäin. Täältä oli jo julkaistu sanakirjakin, jonka oli toimittanut puolalainen Stefan Ramult. Asetuimme pieneen Putzigin — slaavilainen nimi »Putsk» — kaupunkiin vastapäätä Helan kauaksi mereen ulottuvaa kapeaa niemimaata, »Helan viikatetta», kuten paikkakuntalaiset sanoivat. Putzig oli kalastajakaupunki ja siellä tuoksui yöt päivät kalalta, tarkemmin sanoen kampelalta. Aamulla varhain herätessämme kuulumme kuinka kaloja verkoista läiskyteltiin astioihin. Niitä laskettiin kaksikymmenittäin: »kuopa» — puolaksi »kopa» — mitkä sanat kuuluivat kauas rantoja pitkin, mutta erikoisesti meidän ullakkoikkunamme, minkä läpi myös kalanhaju oli kiinteästi syöpynyt vaatteisiimme.

Sievässä kuusikossa rannalla nähtiin maaneuvoksen, Landratin kaksikerroksinen virkatalo, jonne tyhmää kyllä, emme olleet tehneet kunniakäyntiä, vaikka olimme saaneet kuulla, että meitä oli odotettukin, ja vaikka siitä olisi voinut olla meille etua — samalla kuitenkin olisi seurustelu tässä talossa voinut aikaansaada epäluuloa slaavilaisen väestön puolelta. Luterilaiseen pappiin kyllä olimme tutustuneet. Hän katseli vallan karsaasti slaavilaista ympäristöään.

Hela, tuo kauas mereen pistävä kapea niemimaa houkutteli meitä lakkaamatta puoleensa. Eräänä iltana astuimme sitten leveään kalastajaveneeseen, joka vei meidät niemelle. Ranta oli kuitenkin niin laito, että pääsimme maihin ainoastaan kalastajien kantamina. Tulimme outoon, reippaaseen, ettei sanoisi railakkaaseen krouviin, missä tanssia retkutettiin suuren hanurin soidessa. Puoliyön aikaan tämä loppui ja nyt kuulumme vaatimattomaan huoneeseemme koko yön laineiden loiskinaa kummaltakin puolen Itämerta. Ei taida millään

kielellä kuvata sitä ihanuutta, minkä nämä vastakkaisilta puolilta toisiaan ikävöivät aallot aikaansaivat toisensa kohdatessaan. Niemimaan kapeimmalla kohdalla ne huuhtoutuivat yli kannaksen.

Niemellä sijaitsi Heisternetz (Jastarnia)-niminen kylä, jonka murretta eräs saksalais-vendiläinen oli hiljakkoin käynyt tutkimassa. Täällä pienessä saksalaisessa pappilassa otettiin meidät herttaisesti vastaan. Danzig oli nyt tullut uutena houkutuksena silmienne eteen ja se oli niin kovin likellä. Me pääsimme sinne pienessä höyrypurrossa ja muutamien alkeellisissa oloissa vietettyjen kuukausien jälkeen kaunis vanha Danzig lahjoitti meille lumoavan elämyksen. Myöhäinen kesäilta täällä oli kuin sielun lääke. Kellopelit kirkontorneissa soittelivat. Maariankirkon mahtavuus vangitsi katsojan paikalleen. Eräänlaista pahaa ennustavaa kireyttä saattoi kuitenkin jo havaita täällä kahden toisiaan kohtaavan eri kansallisuuden ja kahden eri uskonnonmuodon välillä, jotka salaa vihasivat toisiaan. Olisimmeko silloin saattaneet aavistaa, että tästä kaupungista lähtisi kekäle, joka sytyttäisi maailman hirmuisimman sodan, sodan, joka tuskin koskaan loppuu! Danzigista käväisimme Zoppotin kauniissa kylpypaikassa ja Olivan luostarissa, joka Suomenkin historiassa on tunnettu siellä Ruotsin, Puolan, keisarin ja Brandenburgin kanssa tekemästä rauhasta. Valitettavasti en saanut tavata saksalaista tohtori Friedrich Lorentzia, joka minun jälkeeni oli perusteellisesti tutkinut slovintsilaisia ja kasubilaisia murteita. Hän oli ollut kotiopettajana eräällä Länsi-Preussin maatilalla, mutta sitten joutunut valitettavan onnettomuuden uhriksi. Tämä nuori mies, joka lähteneenä köyhästä mecklenburgilaisesta kodista oli suurella menestyksellä harjoittanut opintoja Leipzigissä, nautti Mecklenburgin suuriruhtinaan erikoista suosiota ja sai hänen varoistaan joka kuukausi nostaa määrätyn summan. Suuriruhtinas nimittäin katsoi itseään vanhojen slaavilaisten hallitsijoiden jälkeläiseksi ja halusi siinä ominaisuudessa suosia tieteellistä tutkimusta näillä vanhoilla slaavilaisilla maanäärillä. Lorentz, joka oli lahjakas ja tarkka tutkija, oli samalla myöskin elämäntaiteilija. Hänen seikkailuretkensä olivat ulottuneet Monacoon ja

siellä hän oli päättänyt yhdellä iskulla voittaa rikkau-
den. Iloisessa hutikassa ollen hän veti suurherttuan
shekkiin yhden nollan lisää ja tämä huomattiin pankissa
heti. Nyt joutui miesraukka kuritushuoneeseen, mutta
siihenkään ei pysähtynyt ankara saksalainen oikeus:
mikään tieteellinen laitos tai yksityinen kustantaja ei
ottanut julkaistakseen hänen tutkimuksiaan. Lorentz
kääntyi silloin Pietarin tiedeakatemian puoleen ja,
onneksi, sai sen painattamaan hänen erinomaisen slo-
vintsin-kielioppinsa ja sanakirjansa. Myöhemmin, kun
Puola tuli itsenäiseksi, Puolan tieteelliset laitokset rien-
sivät hänen avukseen.

Syys oli jo ennättänyt niin pitkälle, että lukukausi
Leipzigissä oli pian alkava. Saimme kaksi pientä huo-
netta siististä käsityöläiskodista Mendelssohnstrassella
ja kiirehdin ensi työkseni Stephanstrasse 10:een esittäy-
tykseni Leskienille. Tietäen, että hänellä oli saksalai-
sen salaneuvoksen korkea arvonimi, käytin sitä häntä
puhutellessani. Leskienin ensi sanat olivat: jättäkää
pois tämä titteli. Esitin hänelle sitten Thomsenin ja
Vernerin terveiset ja hän vastasi niihin tanskankielellä.
Hänhän oli syntynyt luotsin poikana Kielissä, Tanskan
alamaisena ja käynyt tanskalaisen koulun — sama Hol-
steinhan on lahjaittanut Saksalle niin monta etevää tie-
demiestä, sieltä oli Theodor Mommsen, sieltä loistava
klassillisen maailman tuntija von Wilamowitz-Moellen-
dorff. Holsteinin joutuessa Preussin haltuun ei Leskien
ollut vielä suorittanut asevelvollisuutta eikä hän Preus-
sissakaan joutunut sotapalvelukseen. Aikaiseen hän tuli
dosentiksi ja ylimääräiseksi professoriksi Jenan yli-
opistoon, August Schleicherin ollessa siellä vertailevan
kielitieteen professorina. Täällä hän eli myös Pohjois-
Saksan valtioiden ja Baijerin välisen lyhyen sodan, jota
hän kertoi Schleicherin vavisten pelänneen. Jenasta
Leskien siirtyi Leipzigiin, muistaakseni silloin niin kuu-
luisan germanistin Zarncken vaikutuksesta. Ranskalais-
saksalaisen sodan ajan Leskien oli Leipzigissä.

Hänen kielitieteelliset harrastuksensa olivat tähän
aikaan hyvin laajat, kuuluipa niihin myös mielenkiinto
suomalais-ugrilaisia kieliä kohtaan. Leipzigin lähetys-
koulussa opiskeli tällöin nuori lahjakas Mikael Weske.

Zarncke mieltyi tähän nuoreen mieheen, ja hän sai Zarncken vaikutuksesta paikan Mensa Academicasta, s.o. ilmaiset ateriat. Zarncken vaikutuksesta hän niin- ikään rupesi harrastamaan kielitieteellisiä opintoja. Kun sitten sodan jälkeistä voittoa vietettiin Leipzigissä suu- rella ratsastuskulkueella, otti Weskekin ratsastajana osaa voittokulkueeseen. Leskien tuli Leipzigin yliopiston yli- määräiseksi professoriksi, mutta 1870-luvulla ei näille maksettu mitään palkkaa. Leskienin täytyi hankkia ansiotyöllä toimeentulonsa. Hän oli mennyt naimisiin taidehistorioitsija Judeichin tyttären kanssa, jonka äiti oli syntyisin Brockhaus. Tätä tietä joutui Leskien työhön Brockhausin tietosanakirjaan, Konversationslexikoniin, ja järjesti toimittamisen kokonaan uusien periaatteiden mukaan. Brockhausin perheessä ei Suomi ollut tunte- maton maa. Yksi perheen jäsenistä, Herman, oli tun- nettu sanskritisti ja hänen perheessään oli seurustellut nuori suomalainen orientalisti ja harras suomenmielinen Herman Kellgren, joka sitten kotimaassa pian professo- riksi tultuaan kuoli. Yhdistävänä siteenä molempien Hermanien, saksalaisen ja suomalaisen välillä, oli ollut silloin suurta ihmettelyä ja ihailua synnyttänyt Kale- vala, joka juuri oli ilmestynyt. Vanha neiti Brockhaus tiesi vielä kertoa minulle, että hänen isänsä Herman Brockhaus oli käynyt Suomessa ystäväänsä Kellgreniä tervehtimässä ja hänen pikkutyttönsä oli päässyt mu- kaan. Ainoa muisto Helsingistä, minkä tämä vanha neiti oli säilyttänyt, oli »eine hohe Treppe mit einer Kirche drauf.» Siis: korkeat portaat, joiden päässä oli kirkko. Rouva Elisabeth Leskien oli herttainen, hyväsydäminen, vaatimaton ja ahkera ihminen, samaa hyvää lajia kuin kaikki tämän kuuluisan kustannusliikkeen jäsenet.

Leskien piti tällä lukukaudella luentoja dalmatialai- sesta kirjallisuudesta ja harjoituksissa luettiin muinais- kroatialais-dalmatialaista lyriikkaa, jota professori selitti yksinkertaisen kauniisti. Dalmatia, jonka hän tunsi perinpohjin, oli hänen erityisen ihastuksensa kohde. Sen vaikutti yhtä paljon tämän ihmeellisen rannikkomaan ihana luonto kuin myös Dalmatian ikivanhat suhteet antiikkiseen maailmaan ja Venetsiaan. Pian oli myös vaimoni kuin perheen jäsenenä liitetty taloon. Hän

ystävystyi erikoisesti runoilevaan Ilseen. Joskus, kun oli myöhään istuttu Leskien kirjastohuoneessa, kuulin hänen helistävän avaimia taskussaan ja kutsuvan palvelijaa. Pöytään tuli pullo sampanjaa. Leskienillä oli hyvä tuttava Jenan yliopiston ajoilta, suuri sanskritisti, salaneuvos Otto von Böhtlingk ja kerran viikossa käytiin aina hänen luonaan. Sinne mentiin venäläiseen tapaan myöhään ja istuttiin myös yöhön asti. Kestityksenä oli elsassilainen punaviini ja vaimolleni tuotiin teetä. Kerran Böhtlingkin kirjastohuoneessa käytiin suuren sanskrit-sanakirjan ohitse — se vei hyllyllä hyvän tilansa — ja silloin pysähtyi vaimoni sen eteen, sillä hän tunsu vain sen hiukan lyhennetyn laitoksen, joka meillä on kotona minun hyllylläni ja joka sen suuresta koosta huolimatta tunnetaan »pienen pietarilaisen sanskrit-sanakirjan» nimellä. Vaimoni ilmaisi ilonsa siitä, että tekijän omassa kirjastossa sai nähdä tämän suuren sanakirjan, joka oli meilläkin. »Ach», sanoi vanha oppinut leikillisesti, »Sie meinen das Taschenwörterbuch», — te tarkoittatte taskusanakirjaa. Syntyi yleinen hilpeys.

Kuuluisa sanskritisti oli hollantilaista alkuperää. Isä oli ollut kauppiana Pietarissa. Poika lähti varhain opintoretkelle vertailevan kielitieteen isän Franz Boppin luo ja mielenkiintoisella tavalla Böhtlingk kuvaili senaikaista Berliinin oloja, joissa ihminen oli alituisen poliisin-valvonnan alaisena. Böhtlingkin laaja kielten hallinta oli ulottunut myöskin turkkilaisten kielten alalle, missä yhteydessä hän oli selvittänyt merkillisen jakuutin kielen äänteellisen kehityksen. Böhtlingk oli ollut Pietarin tiedeakatemian jäsen ja ainakin yhden kesän oleskellut Suomessa, Porvoon saaristossa. Maanmiehemme Anders Johan Sjögren oli akatemian talossa asunut samoissa portaissa Böhtlingkin kanssa ja molemmat oppineet olivat ystäväystyneet. Pietarissa Böhtlingk oli tavannut Mathias Aleksanteri Castrenin ja Georg August Wallinin. Mutta ei siinä vielä kylliksi: opintoaikanaan Saksassa hän oli Bonnissa, jonka uuteen yliopistoon oli astronomian professoriksi tullut Turun entinen professori Argelander, tämän luona tavannut silloin Bonnissa käyneen Juhana Wilhelm Snellmanin. Argelanderista

Böhtlingkillä riitti paljon tarinoita. Argelanderin isä omisti Memelissä kaupungin hienoimman talon ja siellä asui Napoleonin paossa ollessaan Preussin kuningasperhe, siis myöskin tuo suloisuudestaan kuulu Königin Louise. Poikanen Argelander leikki yhdessä kuninkaallisten pikkuprinssien kanssa ja välistä tapettiinkin. Ystävyys lasten kesken pysyi uskollisena ja kaikki sinuttelivat toisiaan. Niin teki Venäjän keisari Nikolai I:n puolisoiksi tullut prinsessakin, ottaen avosylin vastaan entisen leikkitoverinsa, kun tämä Suomen ja Bonnin väliä kulkeva professori kerran tuli keisarinnaa tervehtimään. Argelander ei koskaan suostunut käyttämään kravattia ja kun hän tällaisessa asussa pyrki keisarinnaa puheille, niin syntyi tietysti hovin palvelevien henkien puolelta aika meteli. Juuri tämän keisarinna sattui kuulemaan ja kiiruhti lapsuudenystävänsä avuksi, saat- taen palveluskunnan suuren hämmästyksen valtaan. Muuten eivät Böhtlingkin muistot Pietarista olleet yksinomaan venäläisystävälliset. Siellähän oli vastapainoksi Böhtlingkin suurelle sanakirjalle alettu toimittaa sanskrit-venäläistä sanakirjaa, joka kuitenkin päättyi puolitiehen, silloin kun Böhtlingkin sanakirja olojen pakosta pysähtyi vain joksikin aikaa. Akatemiassa val- litsi yltiövenäläinen mieliala saksalaisia jäseniä vastaan. Sentähden Böhtlingkin, kreivi Uvarovin tultua kansan- valistusministeriksi ja akatemian presidentiksi, jätti akatemian, saaden elinkautisen eläkkeen ja venäläisen aatelistarvon, sekä siirtyi Saksaan, jossa hänellä oli tut- kijatoverinaan Tiibingenin professori Roth. Asuessaan Jenassa ja sitten muuttaessaan Leipzigiin Böhtlingk oli jo vanha mies, vanha voltaire'iani. Hänellä oli veli, tai- dehistorioitsija, ja erikoisen rakas sisar, joka tuli 100 vuoden vanhaksi. Tätä Badenin vanhinta asukasta kävi tuona syntymäpäivänä tervehtimässä ja onnittelemassa itse Badenin suurherttua. Muuten tämä terävä ja suuri oppinut Otto von Böhtlingk oli muista sanskritintutki- joista puhuessaan sangen myrkyllinen tuomioissaan.

Tutustuimme suureen germanistiin ja foneetikoon Eduard Sieversiin, joka oli loistava seuramies ja innos- tuksissaan usein tempasi seurapiirinsäkin foneettisiin harrastuksiinsa. Taloon kuului komea irlantilaisnyntyi-

nen rouva ja kaunis tytär Nora, joka oli kihloissa hyvin kuuluisan oopperalaulajan kanssa, mikä asianhaara vaikutti, että hauskoihin ja henkeviin yhdessäoloihin saattoi liittyä myöskin hyviä laulunumeroita. Pian olimme, vaimoni ja minä, perhetuttavia Sieversien kodissa.

Näihin aikoihin oli eräs baierilainen musiikinopettaja Rutz esittänyt teorian, miten eri ihmisten puhetyyppi perustuu heidän erityiseen synnynnäiseen lihas-asentoonsa, ja Sievers päätteli tämän nojalla, että myöskin kirjailijan ilmaisujen täytyy osoittaa, miten hän on lausunut sanansa ja mihin temperamenttikategoriaan hän kuuluu. Siinä oli siis ihmisen ajatuksen ilmaisu perusteltu jotenkin samanlaisiin synnynnäisiin ruumiin tyypeihin kuin vähän myöhemmin tunnetuissa Kretschmerin konstitutioni- eli ruumiinrakennetyypeissä, ja hän luuli tuntevansa tämän tyylin lihas-asenteesta asianomaisen henkilön, joko kauan sitten kuolleen kirjailijan tai vielä elävän runoilijan tai puhujan ääntämis- ja lausumistemperamentin. Niin siinä seurustellessa vieraat sitten vuorollaan pantiin lukemaan ja lausumaan. Meidänkin piti esittää suomalaisia runoilijoita ja oppinut professori teki lausutun pohjalla johtopäätöksiään. On hyvin todennäköistä, että tämä teoria, varsinkin niin nerokkaan tutkijan käsissä kuin Eduard Sievers, voi viedä positiivisiinkin tuloksiin. Mahdollista myöskin on, että hän intohimoisessa temperamentissaan voi iskeä harhaan. Mieltäkiinnittävät olivat joka tapauksessa seurusteluillat Eduard Sieversin kodissa. Sekä opettajana että keskustelijana hän oli yhtä viehättävä kuin herättävä. Ensimmäisenä Leipzig-syksynämme ei Sievers ollut aivan terve ja kun hän tuli meitä tervehtimään sanoi hän heti, ettei voi olla kauan. Kun vaimoni kuitenkin pyysi häntä jäämään ja keitti meille kaakaota, jäi hän mielellään, heitti pois turkkinsa ja viipyi pitkään, koska oli paljon puhumista. Lähdimme sitten yhdessä kävelylle laajaan Rosenthal-puistoon. Monen muun nuoren tiedemiehen tapaan tulin lausuneeksi, että olisi hauskaa tietää, mitä hyötyä ihmiskunnalla on meidän tutkimuksistamme. Siihen Sievers leikillisen iroonisesti vastasi: »Minulle asia on selvä, elätän sillä perheeni.» Joka tämän paradoksaalisen lausunnon olisi

ottanut täydestä, olisi Sieversistä saanut aivan väärän kuvan. Hän oli täysi idealisti, mutta ehkä samalla jonkin verran fanaatikko. Parikymmentä vuotta myöhemmin hän Münchenissä tapasi yhteisen ystävämme Bernekerin ja kuultuaan minun olevan Münchenissä, heti kysyi: »Uskooko Mikkola minun teoriaani?» »Ainakin osaksi», oli Berneker vastannut. Silloin huomautti Sievers: »Man muss sie entw/eder ganz oder gar nicht annehmen.» Metriikan, erityisesti muinaisgermaanisten runomittojen selittäjänä Sievers oli mestari.

Nuorista kielentutkijoista herätti enimmin toivoa Hermann Hirt, tanakka, vilkasälyinen, hyväntuulinen herra, jota hänen rouvansa kutsui hyväilynimellä »Dickrl» ja joka mielessään todennäköisesti nyt valmisti myöhemmin ilmestynyttä hyvin omintakeista Kreikan kieliooppiaan. Sitä varten hän yhtämittaa lueskeli Kreikan auktoresia. Tutkiessaan Demostenestä hän oli tullut vakuuttuneeksi siitä, että demokratia on kaiken pahan alku. Hermann Hirt se minutkin sai lupaamaan Carl Winterin Universität-Buchhandlungin kielitieteellistä sarjaa varten Urslavisches Grammatikin tekemisen. Luennonpitäjänä Hirt oli melkein mahdoton, sillä hän saattoi mennä kuulijoidensa eteen aivan valmistumatta. Tämä aiheutti, että Erich Berneker, josta heti tulee puhe, piirsi taululle hänen kuvansa ja kirjoitti sen alle: Das Bild stellt dar den Doktor Hirt, der seine Schiller maltretiert.

Myöhemmin monet Hirtin uhkarohkeat teoriat kuitenkin osoittautuivat nerokkaiksi pähänpistoiksi, joista kielentutkimus hyötyi.

Ja sitten nuori Erich Berneker! Hän oli königsbergiläisen pankkimiehen poika ja henkilönä erittäin sympaattinen. Tulimme pian läheisiksi ystäviksi. Myös Leskien oli häneen mieltynyt. Myöhemmin hänestä tuli Pragin saksalaisen yliopiston ja sitten Berliinin ja Münchenin yliopiston professori. Hänen onnettomuutensa alkoi ensimmäisen maailmansodan syttyessä. Litteiden jalkapohjiensa tähden hänet vapautettiin sotapalveluksesta, mutta kaavamainen ja säälimätön byrokratia merkitsi hänet merenrannalta kotoisin olevana sotalaivastoon. Ja niin hänen täytyi lähteä panssarilaivalle, missä hän sotapalvelusta tuntemattomana kärsi tavattomasti.

Eräs korkeampi älykäs upseeri huomasi, että oli liikaa tuhlausta pitää tällaista harjoittamatonta sotilasta matruusina ja toimitti hänet kansliapalvelukseen Berliiniin. Täältä hänet Kuurinmaan valtauksen jälkeen lähetettiin kielitaitoisena Libauhun, ja sattui vielä niin, että eräs suomalainen jääkäri joutui hänen huonetoverikseen. Isänmaalliseen sotalainaan hän pani melkoisen isältään perityn omaisuutensa. Sodan onneton loppu ja omaisuutensa menetys järkyttivät hänen hermojaan niin, että hänen täytyi joksikin ajaksi asettua hermosairaalaan, kuuluisan Kraepelinin hoitoon. 1920 tapasin hänet Münchenissä, mutta silloin oli hänen terveytensä niin heikentynyt, ettei hän enää voinut jatkaa suurenmoisesta aloittamaansa slaavilaisten kielten etymologista sanakirjaa. Pari vuotta ennen uuden maailmansodan alkamista hän kuoli hirveisiin kärsimyksiin.

Muita sen ajan leipzigiläisiä slavisteja oli vielä ylimääräinen professori Schollwin, vilkkaan hampurilaisen liikemiehen poika, tarkka ja hyvä tutkija, suuri originaali ja leveäkätinen isäntä, kun hän joskus kutsui ystävänsä — niihin kuului erikoisesti herttainen ja hieno ruotsalainen Elis Wadstein — komeille päivällisille Eckerleinin kellariin.

Niin, ja olihan heitä vielä monta muuta. Mutta palaan taas päähenkilööni August Leskieniin. Hän veti minua yhä enemmän puoleensa, tullen myös itse yhä luottavaisemmaksi, niin että uskoi minulle huoliaankin. Välistä hän kertoi Jenan-muistojaan, kerrankin Schleicheristä, miten tämä nerokas kielentutkija ja hieno klassillisen kirjallisuuden tuntija oli silloisen ajan virtauksen mukaan viehättynyt darvinismiin ja kehitysoppiin. Ja miten hän itsekin oli joutunut mukaan ns. uusgrammaattisen suunnan perustamiseen, joka näki kielenmuutoksissa ankaraa lainalaisuutta. Äännelait tulivat silloin käytäntöön ja koko tämä prinsiippioppi perustui Herbartin psykologiaan. Sainpa kuulla myöskin entisyyden muistoja. Seurassa kerran Leskien oli tavannut erään kaihomielisen, ujon miehen, jonka kanssa hän läksi keskustelemaan. Mies oli tästä hyvillään ja osoittautuikin, että hän oli suuren Goethen pojanpoika. Niinikään Leskien oli tavannut vanhan ylimysnaisen, joka kertoi

muistelmiaan Weimarin suurherttuan, Goethen ystävän Carl Augustin pojan hovista. Kun tälle suurherttualle joku kerran oli muistuttanut Carl Augustin suuria aikoja, niin suurherttua oli virkkanut: »Ich hatte nur den Gestank davon» — tunsin vain sen löyhkän. Brockhausin perheessä Leskien niinikään oli kuullut kerrottavan eräästä sukulaisesta »onkel Richardista» s.o. Richard Wagnerista. Eräästä myöhemmästä suurmiehestä Leskienillä oli persoonallinen kokemus: Friedrich Nietzscheä, jonka hyvän ystävän, entisen Leipzigin professorin Ervin Rohden hän tunsii ennestään — sama Rohde on kirjoittanut erinomaisen teoksen kreikkalaisesta romaanista. Tällä Rohdella oli ollut paha tapa tullessaan luennolle läiskäyttää ala-ovi yliopiston vanhassa rakennuksessa kiinni sellaisella räminällä, että koko rakennus tutisi. Tätä ei kukaan hänen kuulijoistaan milloinkaan unohtanut. Parantaakseen unettomuuttaan Leskien kerran talvella läksi erääseen virkistyslaitokseen ja joutui siellä asumaan seinäkkäin Nietzscheä kanssa. He tapasivat joka päivä ja keskustelivatkin paljon. Ja niin vähän kuin Leskien pitikin Nietzscheä filosofiasta ja paradokseista, niin hän itse Nietzscheä lausui, että tämä oli maailman hyväntahtoisin ja hyväsydämisin olento. Sen sijaan Leskienillä Nietzscheä sisaresta rouva Forsterista, joka niinikään ansaitsi hyvät summat muistoillaan veljestään, oli jotenkin huono käsitys. Suhteensa Saksan valtiollisiin ja kansallisiin kysymyksiin Leskien useamman kerran toi julki. Hän piti Bismarckin suurtekona Saksan pikkuvaltioiden yhteenliittämisen Saksan valtakunnaksi. Mutta Bismarckia valtiopäiväpuhujana hän ei voinut ihailla. Bismarckilla oli ääni, joka kuulosti siltä kuin se olisi tullut haljenneesta padasta. Kansallisilta mielipiteiltään Leskien oli »altdeutsch», vanhasaksalainen. Hän tahtoi, että Itävallan saksalaisia, vaikka ne asuivatkin eri monarkioissa, kuitenkin yhdistäisi Saksan kansalaisiin yhteinen kansallistunto ja myös samanlaiset laitokset. Sitävastoin hän ankarasti moitti niitä Itävallan kansalaisia, jotka eivät kunnollisesti oppineet heitä ympäröivien slaavilaisten kieliä. Yltiökansallisuus — ilmenipä se missä hyvänsä — ei ollut hänen suosiossaan. Meidän suomalaisten asian hän ymmärsi täydelli-

sesti, jotavastoin ei esimerkiksi Brugmann sitä oikein ymmärtänyt. Kun alituisesti palasimme kielitieteeseen, hän huomautti, ettei mielellään harjoita etymologioja, sillä hänen mielestään hyviä ja luonnollisia etymologioja keksitään varsin vähän. Ystävä Brugmann sensijaan usein esitti hänelle omia etymologiojaan ja Leskien ominaisellaan suorasukaisuudella sanoi monesti heti, että siihen tai siihen selitykseen hän ei usko. Brugmann oli herkästi loukkaantuvainen ja välistä tämän takia niin pahoillaan, ettei ensi kertaa Leskienin tavatessaan lausunut hänelle sanaakaan. Pian hän taas kuitenkin leppyi ja oli entinen hauska ystävä. Kerran kun meitä oli paljon vieraita kutsuttuna Brugmannille, siellä tanssittiinkin. Brugmann itse — niin kuivakiskoinen kuin hän saattoi joskus ollakin — esiintyi nyt parhaimmalla tuulellaan ja tanssitti huimasti kaikki läsnä olevat naiset, vanhimmasta nuorimpaan asti. Vaimoni tuli jossakin keskusteluyhteydessä kertoneeksi ottaneensa, meidän käydessämme Roomassa, eräästä kiviröykkiöstä Vatikaanissa, missä korjattiin käytävän lattiaa, pienen kiven viedäkseen sen muistoksi kotiin. Brugmannin mielestä ei sellaista olisi ollut lupa tehdä. »Was war das denn nun?» sanoi vaimoni ajattele mattomasta »Das war Diebstahl», sanoi illan isäntä, nyökyttäen päätään. Brugmann laittoi niin, että toiseksi vertailevan kielitieteen professoriksi Leipzigiin kutsuttiin Wilhelm Streitberg, joka siihen asti oli ollut Munsterin pienen katolisen yliopiston professorina. Sitten he yhdessä toimittivat aikakauskirjaa *Indogermanische Forschungen*. Streitbergistä, joka oli etevä ja perusteellinen tutkija, tuli myöhemmin Leskienin vävy:

Tähän aikaan alkoi Saksassa levitä kristinuskon-vastainen mieliala, joka yhdessä realistis-naturalistisen kirjallisuuden ja Nietzschen paradoksifilosofian kanssa ilmeni myöskin juutalaisvastaisen puhtaan rodun oppina. Sen alku oli lähtöisin Ranskasta, missä kreivi Gobineau jo oli tartuttanut sen myöskin Richard Wagneriin. Saksaan muuttanut Stewart Houston Chamberlain saarnasi sitä teoksessaan »*Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts*». Myöskin julkaisi Artur Drews kirjan, joka miltei väitti, ettei Kristusta ollut koskaan ollut olemassakaan — hän

oli vain henkisten suuntien tuote. Meillä Suomessa ilmeni tämä sama virtaus selvästi suurlakon aikana. Omasta puolestani kuulin sen ikäänkuin kiteytymänä sen työläisnaisen suusta, joka kokouksesta tultuaan iloissaan sanoi: kuinka on lysti olla, kun ei ole Jumalaa eikä perkelettä. Minussa jo heti silloin heräsi levottomuus ja tuntui melkein siltä, että tämän mielialan täytyy johtaa maailmanpalloon. Leskienä, joka oli lämmin kristitty, tämä syvästi huolestutti. Iskusana »historiallinen Kristus» kuultiin nyt jo teologienkin suusta, yksinpä teologian professori Heinrichi, joka seurusteli Leskienillä, käytti sitä. Leskien sanoi ohimennen: »Heinrich mit seinem historischen Christus!» ja lisäsi: »ich habe den alten lieber».

Erityisen miellyttävät olivat muutamien Leipzigin professorien yhteiset sunnuntaikävelyt ja antoisa oli sekin »Professorentag», jolloin Leipzigin, Hallen ja Jenan professorit kohtasivat toisensa jossakin pienessä kauniissa maaseutukaupungissa. Kösenin professoripäivänä tutustuin tuohon merkilliseen historioitsijaan professori Edvard Meyeriin, joka on kirjoittanut yhä vielä voittamattoman »Geschichte der alten Welt» sekä Hallen yliopiston vertailevan kielitieteen professoriin B. Delbrückiin. Muistan Delbrückin kertoneen, että hän Lukanossa oli tavannut venäläisiä radikaaleja ja heille huomauttanut Venäjällä vallitsevan sen puutteen, ettei siellä ole voimakasta keskisäättyä. Siihen oli hän saanut vastauksen: »Ach, der verfluchte Mittelstand!»

Leskienin tapaaminen tuli minulle tarpeeksi. Koetin joka kesä päästä kosketuksiin hänen kanssaan. Kesällä 1914 olin matkalla Pragista Dresdeniin, missä rouva Leskienin vanhempien kesähuvila tavallisesti valmisti heille virkistyspaikan, kun junassa levisi tieto arkkiherttua Ferdinandin murhasta. Mykistyneet ihmiset vaistosivat, että sota tästä tulee olemaan välttämätön seuraus. Leskien oli Sarajevon surmanlaukauksista masentunut ja surullinen. Hän lausui: »Meidän käy huonosti, meidät lyödään, meillä on huonot liittolaiset: Itävalta ei merkitse mitään, tsekkiläiset rykmentit pettävät Saksan, eikä Italiaan ole luottamista.» Tästä tuli viimeinen keskustelumme. Lähtiessäni sulki hän minut syliinsä. Näin

tämän suuren oppineen ja jalon ihmisen silloin viimeisen kerran. Mieleeni johtuvat tätä kirjoittaessani parhaiden opettajieni kuvat: Otto Donner (Helsingissä), Adolf Noreen (Uppsalassa), Marin Drinov (Harkovassa), Filip Fortunatov (Moskovassa) ja August Leskien (Leipzigissä).

Puhun nyt suhteestamme ranskalaisiin, joiden keskuudessa slaavilaiset tutkimukset varsinkin viime vuosikymmeninä ovat olleet varsin vilkkaat. Ensimmäinen kosketuksemme ranskalaisen julkisuuden miehen kanssa tapahtui meillä kotona Helsingissä, Bobrikoffin aikana. Meillä vieraili silloin ranskalainen sanomalehtimies Felix Mattieux, harvinaisen lahjakas ja muistinsa puolesta ilmiömäinen mies. Kun esimerkiksi hänelle esitti täysin vieraskielisen runon, runon, jota ei hän ollut koskaan kuullut ja jonka kieltä ei hän ymmärtänyt, niin hän heti luki sen takaisin ulkoa, tehden tuskin yhtään virhettä. Saatoimme olla varmat, että hänen muistinsa jaksoi säilyttää ne monet keskustelut, jotka tapahtuivat kodissamme ja joita hän ehkä saattoi käyttää hyväkseen kirjoittaessaan niitä myötämielisiä artikkeleja Suomesta, jotka ilmestyivät Ranskan lehdissä. Hän haastatteli tietysti myöskin sitä Messarosch-nimistä venäläistä sanomalehtimiestä, joka silloin oleskeli Suomessa, kirjoittelun meistä niitä ja näitä. Felix Mattieux, johon olimme kiintyneet vilpittömänä ihmisenä ja todellisena Suomen ystävänä, katosi sitten kokonaan näköpiiristämme. Kuulimme myöhemmin, että hän oli tuntenut henkisen painostuksen aivoissaan niin raskaaksi, että siitä päästäkseen itse haki tien rajan toiselle puolelle.

Seuraava ranskalainen ystävämme oli ranskankielen professori Pariisin itämaalaisten kielten korkeakoulussa ja sittemmin sen monivuotinen rehtori Paul Boyer. Hänkin oli paljon oleskellut Venäjällä, kuunnellut Fortunatovia ja saanut suuren tuntemuksen venäjänkielessä ja kirjallisuudessa. Tämä havaittiin myöskin Ranskan hallituksessa ja Ranskan ulkoasiain johto käytti häntä asian tuntijana, muunmuassa Suomen ja Venäjän suhteita käsiteltäessä. Tulimme lopulta niin läheisiksi ystäviksi, että sinuttelimmekin toisiamme, mikä Ranskassa on

hyvin harvinaista. Kerran vietimme pari kaunista kesäviikkoa yhdessä Punkaharjulla. Rouva Boyer, joka oli lääkäri, oli mukana ja innostui suuresti sekä suomalaiseseen saunaan että veneretkiimme. Olimme kuin yhtä perhettä. Silloin kun eduskunta valmisti julistusta maamme itsenäisyydestä, kävi keskustelumme Boyer'n kanssa sähkösanomatietä, ja juuri Boyer'n suosituksesta Clemenceau antoi hyväksymisensä itsenäisyysjulistuksellemme. Pariisissa käydessämme oli Boyer'itten koti alati meille avoinna, samoin kuin myös hänen komea virka-asuntonsa hänen johtamassaan itämaisten kielten opistossa — lämmin ja kotoinen paikka. Boyer kävi useaan kertaan Suomessa ja viimeksi Kalevalan 100-vuotisjuhlassa, jolloin hän edusti Ranskan hallitusta. Kun taas meidän oikeustaistelumme miehet kävivät Ranskassa, saatoin osoittamalla heidät Boyer'n luokse auttaa heitä pääsemään merkitsevien valtiollisten henkilöiden puheille. Boyer'n alkuunpanosta otettiin suomenkieli vapaaehtoiseksi aineeksi hänen johtamaansa instituuttiin.

Vielä yksi maahamme tutustunut ja kieltämme oppinut ranskalainen tutkija oli Robert Gauthiot, joka oltuaan jonkin aikaa kirjeenvaihdossa kanssani, yhtäkkiä, kauniina kesäpäivänä ilmestyi luoksemme Ylöjärvelle. Gauthiot oli erittäin lahjakas kielentutkija, mm. balttilaisten kielten ja varsinkin liettuan tuntija, jopa hän oli viimeainitusta kirjoittanut erään murteen esityksenkin. Kävimme Tourqounissä häntä ja hänen rouvaansa tervehtimässä. Gauthiot toimi silloin siellä opettajana jossakin kimnaasissa. Koko tämä pieni kaupunki oli hiilenmusta, sillä hiiltä käsiteltiin joka paikassa. Kerrottiin tourqouiniläisten keuhkojenkin olevan aivan mustia. Rouva Gauthiot keitti ja paistoi iloisena ja terveenä ja hänen miehensä auttoi häntä. He olivat asettaneet päämääräkseen kymmenen lapsen aikaansaannoksen isänmaahansa, mutta nyt he vasta juuri olivat menneet naimisiin. Suomessa oleskellessaan Gauthiot asetui heti ymmärtämään suomalaisten harrastuksia, istuutui usein meidän penkeillemme ja vaati siinä vaimoltani tuntikausia suomenkielistä keskustelunopetusta. Hän nimitti itseään Roope Kotioksi, oli mukana Espoon His-

tan suomalaisen kansakoulun vihkiäistilaisuudessa ja piti siinä hyvän puheen suomenkielellä, komealla olemuksellaan ja innostavalla arvovaltaisella esiintymisellään aikaansaaden valtavan vaikutuksen. Sielläpäin muistetaan vielä lause, joka esiintyi tässä puheessa: »Tämä koulu on vasta vielä pieni siemen, mutta siitä kasvaa kerran suuri p y y . . . » Hän siis lausui sanan puu ranskalaisesti ääntäen. Roope Kotiomme pursuvaa voimaa ja elämänhalua lamasi ainoastaan vaikea nivelreumatismi. Ensimmäisen maailmansodan aattona Gauthiot lähti saksalaisen oppineen Fuchsin kanssa tutkimaan ennen tuntemattomia iraanilaisia, sogdilaisia tekstejä ja näitä muistomerkkejä ryhtyi Gauthiot selvittämään. Sogdin kieli oli ensimmäisellä vuosisadalla Kristuksen syntymisen jälkeen ollut laajalle levinnyt afäärikieli Keski-Aasiassa. Gauthiot julkaisi hyvän tutkimuksen tästä. Mutta Ranskaa kovasti koetellut maailmansota ei armah-
 tanut Roope Kotiotakaan. Hänen toimiessaan pataljoo-
 nan komentajana kranaatti pommituksen aikana puh-
 kaisi maanalaisen suojan ja Gauthiot sai aivovamman,
 joka pimitti hänen elämänsä viime kuukaudet.

Vertailevan kielitieteen keskuspylväänä Pariisissa sa-
 tettiin pitää professori A. Meilleftä, joka oli syntyisin
 sveitsiläinen ja Ferd. de Saussuren oppilas. Tämä Saus-
 sure oli todellinen ihmelapsi. Jo poikana hän oli alkanut
 tutkijauransa väitöskirjalla »Le système primitif des
 voyelles» ja sittemmin tullut ylimääräiseksi professo-
 riksi Pariisiin. Hänen oppilaansa Meillet'kin oli nerokas
 tutkija, toiset asettivat hänet suuren sveitsiläissyntyisen
 A. Wackernagelinkin edelle. Hän kirjoitti itse minulle
 kerran: »La mise des choses en ordre — c'est la mien-
 ne.» Ja todella: hänen etevyytensä ei ilmennyt yksi-
 tyisten detaljien tarkassa erittelyssä, vaan ilmiöiden
 asettelussa suuriin linjoihin. Meillet oli ihmeellisesti
 perehtynyt armeeninkieleen ja muinaispersiaan, ja sla-
 vilaisen kirkkokielen hän, asettamalla jokaisen sanan
 kreikkalaisen alkutekstin sanoja vastaan, osasi vakuut-
 tavalla tavalla selvittää. Uusien slaavilaisten kielten
 käytännöllinen osaaminen sensijaan ei ollut hänen
 asiansa ja sama oli balttilaisten kielten laita. Siksi
 hän kuolemaansa saakka itsepintaisesti piti kiinni teo-

riasta, jonka mukaan slaavilaiset ja balttilaiset kielet eivät ole missään sukulaisuussuhteessa keskenään, vaikka niin tarkka tutkija kuin J. Endzelin oli sen vakuuttavasti esittänyt. Meillet oli ihmisenä herttainen ja rakastettava ja kaikki Ranskan, tai ainakin Pariisin, kielentutkijat katselivat häneen henkisenä johtajanaan. Suurella arvovallallaan hän oli saanut Ranskan yliopistoihin useampia slaavilaisia oppituoleja ja niihin suuria eteviä tutkijoita, kuten A. Mazonin, Tesnièren ym. Vaimoni ihmetteli Meillet'n pientä työhuonetta, joka oli niin täynnä kirjoja — hyllyt, pöydät, tuolit, jopa permantonkin — että hän itse seisoaltaan kirjoitti pienen etagerin kulmalla, minne hänen kyynärpäänsäkään ei mahtunut. Ja se käsiala oli niin pientä ja terävää ja selvää — oikeata latinalaista käsialaa! Meillet'n kautta tutustuin suureen indologiaan Sylvain Lévi'hin, jonka kotiinkin meidät, vaimoni ja minut, kutsuttiin. Paul Boyer'n seurassa kävin Société Asiatiquae'n istunnossa, jolloin minulla oli tilaisuus keskustella miellyttävän ja etevän Kiinan ja Itä-Aasian kielten tutkijan Chavannes'in kanssa. Boyer esitti minut myöskin ruhtinas Lucien Bonapartelle, joka oli Ranskan maantieteellisen seuran presidentti. Tämä tunsii Otto Donnerin ja oli hyvin kiinnostunut Suomalais-Ugrilaisen Seuran työstä, vieläpä kehoitti minua käyttämään hyväkseni, mikäli haluan, kirjastoaan, joka kuului olleen suurenmoinen. Tähän minulla ei ollut enää tilaisuutta, sillä sota syttyi pian kohtaamisemme jälkeen.

Raoul Labri oli oltuaan professorina Strassburgissa nyt Collège de Francesassa. Hän on erinomainen Venäjän kirjallisuuden ja etupäässä Venäjän arkistojen tutkija, mies, joka on syventynyt myöskin saksalaiseen filosofiaan ja mystillisiin ajattelijoihin, kuten Jakob Böhmeen. Monien vuosien kuluessa hän joka kesä on ilmestynyt Helsinkiin työskennelläkseen Yliopiston kirjaston mainiossa slaavilaisessa osastossa. Hän tulee kotiimme kuin kotiinsa, asettuu omalle paikalleen pöydän ääreen ja tuntee, että »C'est mon petit coin à moi». Meillä miehillä on erittäin paljon puhumista tieteellisistä asioistamme ja myöskin vaimoni juttelee mielellään Labrin kanssa, joka on kotoisin Etelä-Ranskasta ja vaikuttavasti

osaa kuvata merta, kalastajia, suuria puita ja myrskyä. Eräänä syysiltana, kun Laaksolan Satakuntasalissa tuli hiipui takassa, me kuuntelimme ranskalaisen ystävämme kuvausta öljypuusta. Tämä ihmeellinen, luja, matala puu, jonka runko myöhemmin käy lävelliseksi kuin kallisarvoinen pitsinypläys tai filigraanityö, elää niin vanhaksi, ettei sen istuttaja kolmannessa ja neljännessakaan sukupolvessa näe sen kuolevan. Se tulee seitsemänsadan vuoden vanhaksi. Ja kun vanha öljypuu pilkotaan ja heitetään tuleen, niin sen jokainen solu vielä täyttyy valolla ja loistaa ilmiömäisesti. Tälle puulle tapahtuu siis se, minkä pitäisi ihmisellekin tapahtua, kun hän kuolee. Raoul Labri osaa kertoa. Yhtä hauskesti ja jännittävästi kuin hän runollisesti kuvasi öljypuun, hän kuvaa seikkailurikkaat matkansa, kun häntä asiantuntijana käytettiin sodan aikana Balkanin maissa. Sotien monet vuodet ovat pitäneet häntä erossa Suomesta, mutta me tiedämme, että hän heti tulee, kun pääsee. Ja myös sen, että hän kodissamme on löytävä »mon petit coin à moi».

Böömin matkalta olen merkinnyt muistiin kaksi eri tapausta. Olin omasta halustani pyytänyt päästä Mazarykin puheille. Vastaanotto tapahtui Pragin suurenmoisessa historiallisessa linnassa. Odotin huoneessa, jonka ikkuna antoi linnan pihalle, ja seinäkellon lyönti tätä piha-aukiota vastaan kävi juhlallisen kumeaksi. Vastapäätä ikkunaa toisessa päässä huonetta oli suuri kullattu harppu, joka johdatti mieleen jonkinlaisen Meistersinger-näytelmän tunnelman. Kun minut sitten kutsuttiin sisään, kysyi Mazaryk heti, mitä kieltä puhuisimme. Kun rouva Mazaryk oli amerikkalainen, niin puhuttiin kodissa englantia. Vastasin puhuvani tsekkiä jonkin verran kankeasti. Mazaryk teki heti johtopäätöksen: puhukaamme siis saksaa. Huone, missä istuimme, oli täynnä kirjahyllyjä, joiden niteet olivat kauniisti sidotut, ja eteenpäin avautui kokonainen rivi kirjastosaleja ja työskentelyhuoneita — suurin yksityiskirjasto, minkä olen koskaan nähnyt. Keskustelu koski, koska juuri palasin Tatralta, slovakilaista aluetta ja sen suhdetta valtiooon. Kysyin, eikö olisi edullisinta antaa Slovakialle itsehallinta. Mazaryk vastasi: silloin tulisi antaa autonomia saksalaisille-

kin, joita on enemmän ja korkealla kehitystasolla, mutta se veisi koko tsekkiläisen valtion pirstaleiksi. Sitten hän kertoi miten unkarilaisten, joita varten juuri hiljan oli perustettu tiedeseura Pressburgiin eli Bratislavaan — hän oli itse tätä tarkoitusta varten lahjoittanut melkoi-sen summan — nyt tulisi olemaan niin hyvä, etteivät he enää tahtoisi pyrkiä entiseen valtioonsa. Mielessäni väik-kyi huomautus, jonka E. N. Setälä muutamia vuosia sit-ten oli lausunut eräälle saksalaiselle, joka puhui Posenin puolalaisten saksalaistuttamisesta, väittäen, että he muuttuessaan saksalaisiksi pääsevät osallisiksi korkeam-masta kulttuurista — niin, silloin oli Setälä aivan oikein virkkanut, että jos täytyy hukkuu, niin on yhdentekevää hukkuuko lämpimään vaiko kylmään veteen. Kiitin myös Mazarykia siitä ystävällisestä suhtautumisesta, jota hän aina oli osoittanut maatamme kohtaan. Mazaryk jätti minuun eettillisesti korkean persoonallisuuden vai-kutuksen.

Seuraavassa Tsekkoslovakiaa koskevassa muistelmassa olimme molemmat mukana. Benes oli, saatuaan kuulla, että halusimme Pragista kulkea Itävallan Böömin läpi, antanut käytettäväksemme ulkoministeriön auton ja asiantuntevan oppaan. Siitä tulikin opettavimpia auto-matkoja, millä koskaan olen ollut mukana. Kävimme mm. Taborissa, hussilaisten pyhässä paikassa, jonne he viimeksi olivat leiriytyneet. Johtui mieleen vanha hussi-laislaulu, joka alkoi sanoilla »Te Jumalan sotilaat» ja kyllä oli todella, maisemallisestikin, Tabor merkillinen seutu. Yhdellä puolen se nousee jyrkkänä alla juokse-vaa jokea vastaan, joten siltä puolen se oli helppo puo-lustaa. Kaikilla paikoilla oli täällä raamatulliset nimet. Selväähän silloin oli, että alla juokseva joki oli Jordan.

Kaupungissa on hyvin järjestetty museo, missä paljon esineitä taborilaistaisteluiden ajoilta. Täällä myöskin pidettiin itsenäisyysmiesten ensimmäinen kokous, missä Mazaryk'kin oli mukana. Tätä innostunutta tekoa hän kuitenkin sai jälkeensä katua, sillä pääosa Tsekin kan-saa oli hartaasti Roomalle uskollista ja köydenvedossa paavin ja Mazarykin välillä Mazaryk joutui lyhyem-mälle puolelle. Etelä-Böömissä pysähdyimme Krum-maussa ja yötä oltiin Zlata Corunan luostarissa, missä

nähtiin suurenmoisia vanhan maalaustaiteen aarteita. Sekä prior, joka oli hyvin sivistynyt mies, että munkit olivat meille kaikin puolin ystävällisiä. Minä sain täällä tilaisuuden myös tutustua arvokkaisiin vanhoihin käsi-kirjoituksiin. Linzin ja Miinchenin kautta jatkui matka sitten kotimaahan.

Italialaisista oppineista haluaisin tässä yhteydessä mainita Domenico Comparetten, komean Homeroksen ja Kalevalan tutkijan, sekä ennen kaikkea Paolo Emilio Pavolinin. Tämä jälkimmäinen oli monipuolinen oppinut hänkin, joka liikkui yhtä tottuneesti muinaisintialaisen jättiläiseepoksen Mahabharatan kuin meidän Kalevalamme ja Kantelettaremmen parissa. Hänet kohtasimme sekä Italiassa että Helsingissä, minne hän vaimonsa ja pienen tyttärensä Ainon kanssa oli asettunut joksikin aikaa. Jokin väärinymmärrys Italian lähettilään ja hänen välillään aiheutti, että hänen viipymisensä Suomessa jäi paljon lyhyemmäksi kuin hän oli tarkoittanut. Pavolini — jo vanha mies — osoittautui täällä sekä naisten että miesten hurmaajaksi, pitipä hän täällä yhden lukukauden luentoja muinaisintialaisesta kirjallisuudesta. Koko perhe oli Suomeen syvästi kiintynyt ja nuori rouva Pavolinikin opetteli Suomen kieltä voidakseen kääntää italiaksi suomalaista kirjallisuutta. Paolo Emilio olisi mielellään viipynyt täällä ainakin yli maisterivihkiäisten, joiden piti olla toukokuun lopussa. Ehkä hänellä olisi ollut aavistusta siitä, että hänet aiottiin promovoida kunniatohtoriksi. Mutta nopeasti vyöryvät poliittiset olot Euroopassa pakottivat hänet poistumaan. Rakkaus Suomeen oli periytynyt myös hänen pojalleen Alessandrolle, joka julkaisi kauniin kirjasen Suomen puolesta oikeustaistelumme aikana. Pavolinin mukana kehittyi Suomen ja Italian oppineiden välille ystävyys, joka johti muutamia nuorempia heistä, kuten Pasqualin ja Davoton vierailuluennoilta maahamme sekä vastavierailuja meidän puoleltamme sinne. Näiden Suomen ystävien ansiosta johtui myös hyvin arvokkaan italialaisen instituutin perustaminen Helsingin yliopiston yhteyteen. Erityisen maininnan ansaitsee nuori runoilija ja entusiastisesti Salvini, joka tuli Helsingin korkeakouluun italiankielen lehtoriksi ja joka sittemmin toimi jonkin aikaa

Napoliin yliopistossa suomenkielen lehtorina. Hänestä tuli meidän kotimme läheinen ystävä ja hänen sytyttävä persoonallisuutensa sai ylioppilasmaailmassa ja jopa sen ulkopuolellakin aikaan kokonaisen italialaisen liikkeen, josta seurasi mm. yhdistyksen syntyminen ja yhteinen matka Italiaan. Lahjakas nuori Salvini syttyi runoilemaankin suomenkielellä.

Ystävämme, hienosti sivistynyt ja tietorikas Pontus Artti edusti näihin aikoihin Suomea Roomassa. Saimme olla hänen ja hänen rouvansa vieraina pari viikkoa ja nauttia hänen erinomaista opastustaan Roomassa ja sen ympäristössä. Ministerin asunto sijaitsi aivan likellä Forum Romanumia, näimme alati silmiemme edessä Colosseumin ja kävimme Cerveterissä, Ostiassa, Littoriassa, Nemo-järvellä ym. Kuivatetusta Nemo-järvestä nostettiin paraikaa päivänvaloon Caligulan aikaisia laivoja, ja tänne vaeltavilla kansanjoukoilla oli tilaisuutta arvaella, mikä tarkoitus oikeastaan noilla keisarillisilla huvilaivoilla oli ollut, olivatko ne palvelleet uskonnollisissa juhlamenoissa, vaiko bacchanalioissa — ehkä kumpaisissakin. Cerveterin etruskilaisessa rauniokaupungissa uhrasi meille koko päivänsä nuori arkeologi, tohtori Ricci, arvovaltaisella ja sytyttävällä opastuksellaan suorastaan herättäen eloon sen laajan kuolleiden-kaupungin, joka nyt loi valaistuksen entisten vuosituhansien ihmisten käsitykseen elämästä ja kuolemasta. Suuri oli hämmästyksemme ja ilomme, kun seuraavana kesänä itse juhannusaaton iltana saapui Laaksolaan tohtori Gofredo Ricei. Hän teki sitten laajan kiertomatkan Suomessa, aina Petsamoa myöten.

Kaikki slaavilaiset maat lienen maininnut, paitsi vendien eli sorbien aluetta. Näitäkin on kaksi eri heimoa, jolla kummallakin on oma kirjakielensä, ala- ja ylävendit Ala- ja Ylä-Sleesiassa. Ylä-vendien kulttuuri-keskusta on Bauzen eli Budischin, jonne Dresdenistä on vain lyhyt matka. Siellä on kirjallisuusseura ja museo ja tämä pieni kansanjäännös näyttää olevan koko lailla kansallisesti valveutunut. Sensijaan ala-vendit elävät alkeellista kansatieteellistä elämää. Heidän omituisin asuma-alueensa on Ala-Sleesian Spree-joen risteilemä metsäseutu Spreewald. Siellä tapaa vendittäret alku-

peräisissä' kansanpuvuissaan ja Burgin kirkossa saa kuulla vendinkielisen jumalanpalveluksen. Mekin lähdimme helluntai-viikoksi Berliinistä Spreewaldiin. Tuimme illansuussa vendiläiseen maalaiskylään ja saimme yösijan majatalossa »Zum fröhlichen Hecht», mikä ei ollut aivan helppoa, kun berliiniläiset mielellään viettivät joutopäiviään juuri täällä. Isäntä ei ollut kotona, mutta emäntä opasti meitä aluksi. Kuulimme hänen siten kertovan miehelleen jo eteisessä, että täällä on herasväkeä siitä maasta, mistä Nansen löysi pohjoisnavan. Eipä olisi ollut mitään hätää, sillä ilta oli kaunis ja oimtuinen matala viidakkomaisema mustanpuhuvine joki-
neen mieltäkiinnittävä. Mutta hyttys! Jos niitä oli ollut enemmän kuin tarpeeksi jo auringon ollessa ylhäällä, niin myöhemmin ne muodostivat todellisen paksun ilmapuuron, joka tunki silmiin, korviin, sieraimiin ja vaatteiden alle. Ja tämä sääskipuuro eli sääksisade lauloi ja ynisi hirvittävällä saaliinhimoisella riemulla, peittäen joka sekunti jokaisen tyhjän alan ihmis-
ihoä minkä se tapasi. Nukkumisesta näissä oloissa ei voinut olla puhuttakaan. Toki me aamulla heti lähdimme Burgin kirkkoon, näimme naiset loistavan rehevissä kansallispuvuissaan, jotka kymmenkunta tärkättyä alushametta nostatti kelloksi ja joiden taskuihin vaivat-
tomasti hukkui sekä virsikirja että kengät ja tarpeen tullen eväätkin. Kuulimme jumalanpalveluksen, puhutelin muutamia henkilöjä ja totesin, että pitempiaikainen ja perusteellisempi kielentutkiminen minun puoleltani ei ollut täällä tarpeellinen. Ylä-sleesialainen tohtori Arnost Muka (saksalaistettuna Mucke) oli kirjoittanut laajan ja tarkan esityksen vendiläiskielestä ja ala-vendiläinen Bronisch, Kottbussin papin poika, joka meidän edellämme oli käynyt myös Helassa kasubilaismurretta tutkimassa, oli niinikään antanut hyvän selostuksen paikkakunnan kielestä ja useampia murretutkimuksia oli tulossa. Totesimme niinikään, ettei Spreewald näin helluntaisin ole mikään idyllinen matkailumaa, siitä pitävät kyllä huolen berliiniläiset. Niinpä jätimmekin sitten »Iloisen hauen» ravintolan ennenkuin parhain sääksis-
esonki alkoi.

Viimeinen yhteinen matkamme Eurooppaan, vaimoni

ja minun, tapahtui aivan uuden maailmansodan aattona Briisselin lingvistikongressiin. Lähdimme täältä isossa ja hyvässä saksalaisessa laivassa Pillauhun. Olimme kai viimeiset matkustajat, jotka rauhassa pääsivät kulkemaan pelätyn puolalaisen korridoorin läpi Saksan puolelle. Siellä tehtiin heinää, kuivavista heinäru'oista tuli tuoksu vaununikkunoihin. Matka Berliinistä Kölniin kävi jo täpötäyteen sullotussa junassa. Belgian puolella tuntui jonkinlaista helpotusta, mutta Briisseliin päästyä saimme kuulla, ettei kongressista voi tulla muuta kuin jonkilainen tynkäkokous. Naapurimaasta Hollannista ei ollut edustajaa, Ruotsista kyllä oli saapunut ystävämme Björn Collinder ja itse Belgiasta useampia tunnettuja tutkijoita. Useita ranskalaisia niinkään oli saapunut. Puheenjohtajanamme toimi Gentin yliopiston professori Langenhove, joka piti vieraista kaikin puolin huolta, ennenkaikkea toimittamalla meidät asumaan ensimmäisen maailmansodan jälkeen rakennettuun erinomaiseen akateemiseen hotelliin.

Levottomuus ja sodan uhka olivat jo painamassa ilmaa ja jännitys kasvoi päivä päivältä. Viimeiset junat lähtivät, viimeiset lentokoneet nousivat ilmaan, jokaisen täytyi käyttää viimeistä tilaisuutta päästäkseen kotiin. Paluumatka muodostui hyvin hermostuttavaksi. Yhtämittaa levisi matkustajien kesken huhu, ettei enää päästä eteenpäin. Belgialainen konduktööri töintuskin saattoi hallita hermojaan. Mutta kun tultiin Saksan puolelle, tuntui kuuluisa »Ordnung» yhä pitävän yllä rauhallisuutta. Hirveästä tungoksesta huolimatta autoivat ihmiset toisiaan ja jakelivat keskenään eväitään. Me pääsimme onnellisesti Tukholmaan asti ja jäimme sinne pariaksi viikoksi. Tein työtä Ruotsin valtionarkistossa, nauttien enemmän kuin koskaan ennen siitä turvallisuudesta, minkä menneisyys ihmiselle tuottaa.

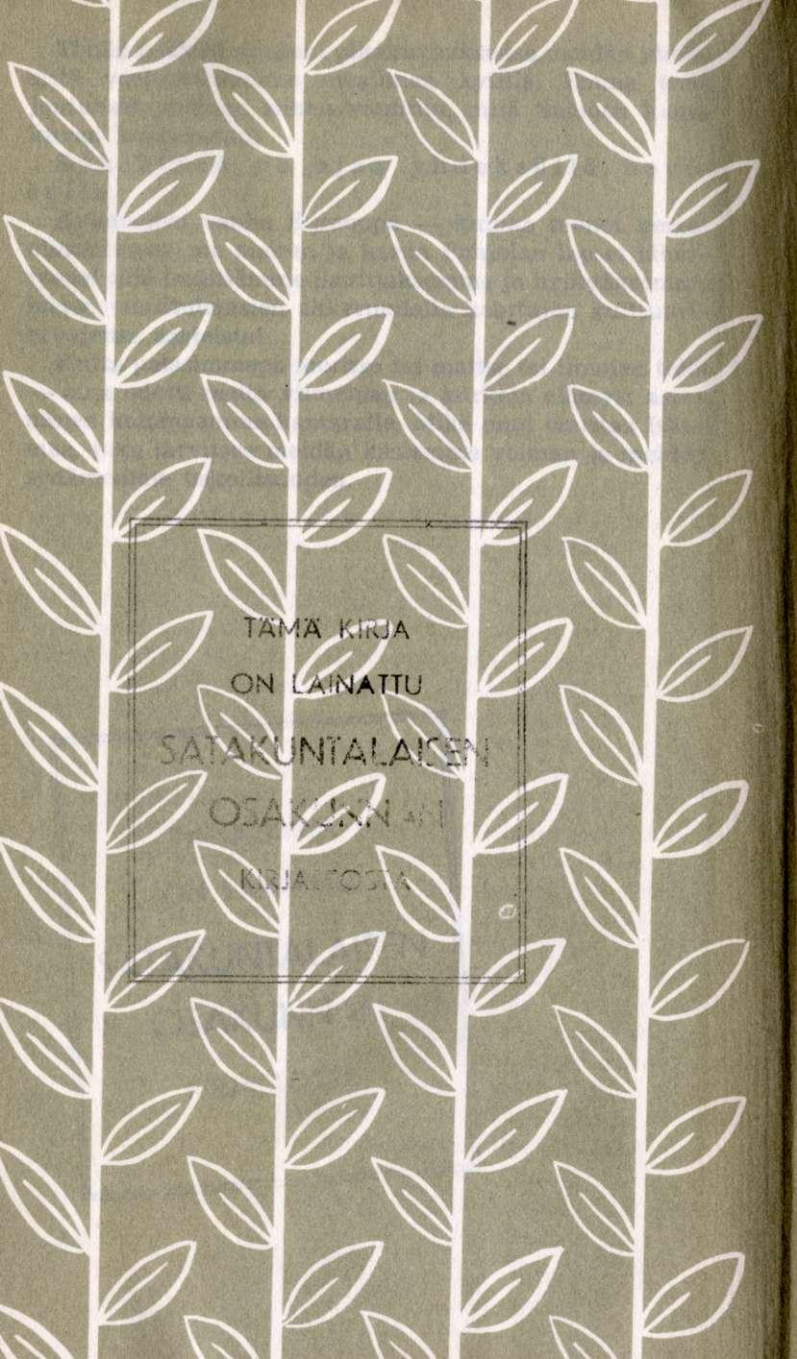
Kotiin palatessamme elimme jo kunniakkaan talvisotamme aatto.

Tähän päättää mieheni pikakuvauksensa meidän yhteisistä vaelluksistamme maailman kylillä. Emme enää joutuneet mukaan siihen vauhtiin, mitä Suomen kansa kuvaa lausueessaan:

S y k s y i n e n y ö a j a a y h d e k s ä l l ä h e v o -
s e l l ä .

Kukoistava vanha Eurooppa — kuinka monet kerrat olimmekaan, me nuoren ja karun Pohjolan lapset lähestyneet tätä isoäitiämme nauttiaksemme ja hyötyäksemme hänen vuosituhansien ahkeruudella koottujen kulttuuriarvojensa aarteista!

Mutta palasimmepa meritse tai maitse tai ilmojen teitä — aina odotti meitä viimeinen ja korkein elämys: astuminen kotomaamme kamaralle. Mikä onni omistaa Isänmaa, joka tarvitsee meidän käsiemme voiman ja meidän sydämemme uskollisuuden.

TÄMÄ KIRJA
ON LAINATTU
SATAKUNTALAISEN
OSAKUNNAN
KIRJASTOSTA

MAILA TALVIO
KOOTUT
TEOKSET
XIII

